

Vizyoner

Dergisi

CİLT:13 SAYI:34 YIL:2022 ISSN: 1308-9552

Süleyman Demirel University

Visionary

VOLUME:13 ISSUE:34 YIL:2022 Journal

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
(Süleyman Demirel Üniversitesi Adına / On Behalf of Süleyman Demirel University)

Editör / Managing Editor

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aykut SEZGİN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Erdal EKE

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Onur DEMİREL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI Süleyman Demirel Üniversitesi	Prof. Dr. Adem KORKMAZ Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş ACAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Prof. Dr. Metin TOPCUOĞLU Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU Süleyman Demirel Üniversitesi	Prof. Dr. Reşad Şahbazoğlu MURADOV Azerbaijan State University of Economics
Prof. Dr. Şeref KALAYCI T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aykut SEZGİN Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Erdal EKE Süleyman Demirel Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Seil S. NAZHIMUDINOVA Kyrgyz-Turkish Manas University	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Tiago André LOPES Oporto Global University

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hayrettin USUL İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Levent AYTEMİZ Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Metin DURGUT Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi	Prof. Dr. Murat BASKICI Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Murat KAYALAR Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Prof. Dr. Mustafa LAMBA Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SAKAL Dokuz Eylül Üniversitesi	Prof. Dr. Neşe KUMRAL Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol BABUŞCU Başkent Üniversitesi	Prof. Dr. Yalçın KARATEPE Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aygun ALASGAROVA Azerbaijan State University of Economics	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Saadet GANDILOVA Azerbaijan State University of Economics	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Habeebullah ZAKARIYAH International Islamic University

Amaç / Aim

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi bünyesinde 2009 yılında yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Derginin amacı, İktisadi ve idari programları kapsayan tüm alanlarla ilgili bilimsel çabalara öncülük etmek için bilim insanlarının bilgi, görüş ve önerilerini paylaştıkları, özgür bilimsel düşünce gücünü destekleyen uluslararası bilimsel bir platform oluşturmaktır. Bu anlamda Vizyoner Dergisi'nin en temel vizyonu evrensel ölçekte bilgi üreterek toplumun ihtiyaç ve beklentilerine göre sosyal, ekonomik ve politik gelişmelere ilham ve yön veren uluslararası bir dergi olmasıdır.

Süleyman Demirel University Visionary Journal is an international refereed e-journal that begun to be issued in 2009 within the body of Süleyman Demirel University. In order to pioneer scientific endeavors related to all the fields of economic and administrative sciences the aim of the journal is to form an international scientific platform where the knowledge, opinion and proposals of the scientists are shared, and that supports free scientific thoughts. In this context, the major vision of Visionary Journal is to be an international journal that would inspire and direct social, economic and political developments according to the needs and expectations of the society by producing universal knowledge creation.

Kapsam / Scope

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, iktisadi ve idari bilimler ile ilgili tüm konularda Türkçe veya İngilizce hazırlanmış araştırma makaleleri ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergi Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Vizyoner Dergisi yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler iThenticate veya Turnitin intihal programından geçirilmektedir. Vizyoner Dergisi açık erişim politikası benimsemiş bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm eserler Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY) ile lisanslanmaktadır. Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.

Süleyman Demirel University Visionary Journal accepts research articles and review articles on all the subjects of the fields of economics and administrative sciences that are written in Turkish or English. The journal is published four times in a year, namely in February, May, August and November. Evaluation fee and application fee are not charged from the articles sent to the journal. The articles submitted for publication in the Journal should be prepared in accordance with the rules of research and publication ethics. In terms of publication ethics Visionary Journal pursues the principles, standards and recommendations of the publication ethics determined by COPE (Committee on Publication Ethics) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). The articles that are sent to the Journal are going to be scanned through the iThenticate or the Turnitin plagiarism program. Visionary Journal is a journal that adopts open access policy. All the papers published in the Journal are licensed by Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY 4.0). The opinions in articles published in the journal are not the views of the journal. All responsibility belongs to the authors. The journal does not pay any royalties to authors.

Dizgi / Type Setting

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökhan ÖZKUL

Kapak Tasarım / Cover Design

Grafiker / Graphic Designer Durmuş Ali GÜRTOKLU

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür, Isparta / TURKEY
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner>
vizyoner@sdu.edu.tr
+90 246 2110548

İndeksler / Indexes

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Süleyman Demirel University Visionary Journal are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

EBSCOHOST (2011)

Academic Resource Index
(ResearchBib) (2016)

MIAR (2016)

Journal Factor (2016)

Sosyal Bilimler Atf Dizini
(SOBIAD) (2017)

Arastirmax (2017)

CiteFactor (2017)

Akademik Dergiler Endeksi
(ajindex.com) (2017)

TR Dizin (2017)

Eurasian Scientific Journal
Index (2019)

Directory of Open Access
Journals (DOAJ) (2019)

EuroPub (2019)

Open Academic Journals Index
(OAJI.net) (2020)

Directory of Research Journals
Indexing (2022)

Rootindexing (2022)

Online Dergi Platformu ve
İndeksleme Derneği (OJOP)
(2022)

Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Adalet HAZAR
Başkent Üniversitesi	Prof. Dr. Erdem TAŞDEMİR
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI
Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. Halil Kemal İLTER
İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER
Atatürk Üniversitesi	Prof. Dr. İsmail AĞIRBAŞ
Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞEKER
Akdeniz Üniversitesi	Prof. Dr. Ömer GİDER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Sema BUZ
Hacettepe Üniversitesi	Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Şahin KAVUNCUBAŞI
Başkent Üniversitesi	Prof. Dr. Ümit ARKLAN
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ahmet SARITAŞ
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Aslıhan AYKARA
Hacettepe Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ayça ÇEKİÇ AKYOL
Malatya İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Emine ŞENER
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Emrah BİLGENER
Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gökhan ABA
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Harun KIRILMAZ
Sakarya Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Göknu Arzu AKYÜZ
Türk Hava Kurumu Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER
Bursa Teknik Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Işıl KALAYCI
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nurullah KURUTKAN
Düzce Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Nesrin AKINCI ÇÖTOK
Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Nil Esra DAL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Seda TOPGÜL
Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Serap DURUKAN KÖSE
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Turgut BAYRAMOĞLU
Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ümit ÇIRAKLI
Yozgat Bozok Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Vahit YİĞİT
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Yakup AKGÜL
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Yüksel AYDIN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ahmed Ünal BOZYER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Aslı METİN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Aylin ÇİÇEKLİ
Akdeniz Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Betül AKALIN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Canan ŞENTÜRK
Süleyman Demirel Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Çiğdem KARIŞ
Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ekrem SEVİM
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Esra IŞIK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Eylem BAYRAKÇI
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. İsa GÜL
Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. İzzet ERDEM
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Mehmet Emin KURT
Dicle Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Murat Kemal KELEŞ
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Murat SARAÇLI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Mustafa ÜNSALAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Necla YILMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi

Vizyoner

Dergisi

Yıl / Year: 2022

Cilt / Volume: 13

Sayı / No: 34

ISSN: 1308-9552

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Okan ÖZKAN
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Şahin ÇAYLI
Düzce Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Sümeyye ÖZMEN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Turan ŞENER
Akdeniz Üniversitesi

Hakem kurulu listesi, dergimizin bu sayısında yayınlanan ve yayınlanması uygun bulunmayan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list of Reviewer Board constitutes of the referees that evaluate the articles that are published in this volume of our Journal and the articles that are found to be insufficient to be published. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

- Assoc. Prof. Dr. Aziz KÜÇÜK
Financial Impacts of Covid-19 Pandemic for Turkish Public Hospitals
Covid-19 Pandemisinin Türk Kamu Hastanelerine Finansal Etkileri
354-363

Araştırma Makalesi / Research Article

- Doç. Dr. E. Asuman ATILLA
Öğr. Gör. Fırat SEYHAN
Türkiye’de Sağlık Bilişimi Gelişiminin Akademik Açıdan İncelenmesi
An Academic Examination of the Development of Health Informatics in Turkey
364-381

Araştırma Makalesi / Research Article

- Doç. Dr. Meftune ÖZBAKIR UMUT
Öğr. Gör. Dr. Tuğçe ÜNER
Mağaza İstismarı (Showrooming) Yapan Tüketicileri Tanımaya Yönelik Nicel Bir Araştırma
A Quantitative Research to Identify Consumers Who Make Showrooming
382-397

Araştırma Makalesi / Research Article

- Dr. Öğr. Üyesi Işıl USTA KARA
Doç. Dr. Aysu ZEKİOĞLU
Sağlık Yöneticisi Adaylarının Karar Verme Tarzları İle Bilişsel Esneklik İlişkinin İncelenmesi
An Investigation of the Relationship between Decision-Making Style and Cognitive Flexibility of Healthcare Manager Candidates
398-411

Araştırma Makalesi / Research Article

- Dr. Öğr. Üyesi Koray ÇETİNCELİ
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ACAR
Benlik Saygısı, Yaşam Doymumu ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki: Lojistik Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma
The Relationship between Self-Esteem, Life Satisfaction and Academic Achievement: A Research on Logistics Students
412-425

Araştırma Makalesi / Research Article

- Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATATORUN
Ebru Derya KAYMAZ
Federalizm ve Avrupa Birliği (AB) Bölgesel Politikası Belçika’da Etnik Milliyetçiliği Nasıl Etkiledi?
How Did Federalism and the European Union (EU) Regional Policy Affect Ethnic Nationalism in Belgium?
426-439

Araştırma Makalesi / Research Article

- Dr. Öğr. Üyesi Necla YILMAZ
Öğr. Gör. Betül SARI
Arş. Gör. Pınar ÖKE KARAKAYA
Algılanan Sosyal Destek Düzeyinin Okul Dışı Sosyal Medya Davranışları Üzerine Etkisi
The Effect of Perceived Social Support Level on the Out-of-School Social Media Behaviors
440-453

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğr. Gör. Dr. Betül BALKAN AKAN

Duygusal Zekânın Kendini İfade Etme İletişim Becerisine Etkisi: Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma
The Effect of Emotional Intelligence on Self-Expression Communication Skills: A Research on Associate Degree Students

454-472

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğr. Gör. Dr. Elif BAŞ

Rüzgarda Salınan Nilüfer Filmini Bourdieu'nün Alan ve Sermaye Kavramları Çerçevesinde Yeniden Okumak
Re-Reading Rüzgarda Salınan Nilüfer Movie in the Framework of Bourdieu's Concepts of Field and Capital

473-485

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Ahmet SEL

Berrak TEKGÜN

ANFIS Yöntemi İle Türkiye Karbondioksit Salınımı Tahmini
Prediction of Carbon Dioxide Emissions for Turkey Using ANFIS Method

486-504

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Ferda IŞIKÇELİK

Arş. Gör. Dr. Meryem TURGUT

Prof. Dr. İsmail AĞIRBAŞ

Hastanelerde Finansal Performansın Farklı Analiz Yöntemleri İle Değerlendirilmesi
Evaluation of Financial Performance in Hospitals with Different Analysis Methods

505-519

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Hüseyin DEMİR

Doç. Dr. Pınar YALÇIN BALÇIK

Ödeyici Kurum Bakış Açısıyla İleri Evre Böbrek Kanserinde Kaynak Kullanımı: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği
Resource Use in Advanced Renal Cancer with the Payer Institution Perspective: The Case of Training and Research Hospital

520-534

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Şenol DEMİRCİ

Prof. Dr. Sıdıka KAYA

Türkiye'de Yaşlı Bireyler Arasında Bulaşıcı Olmayan Hastalık ve Risk Faktörlerinin Birliktelik Kuralları Analizi ve Sosyal Ağ Analizi İle İncelenmesi
Investigation of Non-Communicable Diseases and Risk Factors among Elderly People in Turkey with Association Rules Analysis and Social Network Analysis

535-550

Araştırma Makalesi / Research Article

Ezgi KOPUK

Doç. Dr. Oytun MEÇİK

Türkiye'nin Dış Ticaretinde Türk Lirasının Değer Kaybının Etkisi
The Effect of the Depreciation of Turkish Lira on Turkey's Foreign Trade

551-565

Araştırma Makalesi / Research Article

Gülter Betül ATABEY

Prof. Dr. Ayşe İRMİŞ

Öğr. Gör. Bekir AKYÜREK

Termal Sağlık Turizmi İşletmelerinde Personel Güçlendirme ve Bireysel İnovatif Davranış İlişkisi Üzerine Bir Araştırma
A Research on the Relationship of Empowerment and Innovative Behaviour in the Thermal Health Tourism Enterprises

566-588

Araştırma Makalesi / Research Article

İdris ŞİMŞEK

Dr. Şakir GÜLER

Seçmenlerin Empatik ve Özgeci Tutumlarının E-Katılım Davranışları Üzerinde Rolü
The Role of Voters' Empathy and Altruistic Attitudes on E-Participation Behaviors

589-602

Araştırma Makalesi / Research Article

Lütfi TUNCA

Doç. Dr. Nedret ÇAĞLAR

Yerel Gazetelerde Dijital Dönüşüm: Antalya Yerel Gazeteleri Üzerinden Bir İnceleme
Digital Transformation in Local Newspapers: A Study on Antalya Local Newspapers

603-618

Araştırma Makalesi / Research Article

Yüksel ERDAŞ

Prof. Dr. Fatih ECER

Covid-19 Salgınında Sanal Alışveriş Platformlarının Performanslarının Ölçülmesi: AHP-MAIRCA Modeli
Measuring the Performance of Online Shopping Platforms in the Covid-19 Pandemic: AHP-MAIRCA Model

619-641

Derleme Makalesi / Review Article

Havvanur TORAMAN

Feyza ÖZKAYA

Mehmet BULUT

Ayşenur ÜNAL

Doç. Dr. Nur Feyzal KESEN

Doç. Dr. Serap DAŞBAŞ

Yaşlı İstismarı ve İhmalinin Önlenmesine Yönelik Uygulamalar
Practices for the Prevention of Elder Abuse and Neglect

642-658

Derleme Makalesi / Review Article

Serkan AYCİL

İstanbul'un Kent Dokusunun Posta Pulları Üzerinden Değerlendirilmesi
The Evaluation of Istanbul's Urban Teksture through Postage Stamps

659-683

YAYIN İLKELERİ

1. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir.
2. Dergiye iktisadi ve idari bilimler ile ilgili tüm konularda hazırlanmış araştırma makaleleri ve derleme makaleler gönderilebilir. Dergide yayımlanan derleme makale sayısı toplam makale sayısının % 25'ini geçemez.
3. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır.
4. Dergiye makale gönderen bir yazarın üst üste iki sayıda ve aynı yıl içerisinde birden fazla sayıda makalesi yayımlanamaz. Dolayısıyla dergide yayımlanması için birden fazla makale gönderen yazarlar bu kuralı kabul etmiş sayılmaktadır.
5. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
6. Makaleler web sayfamızdan elde edilebilecek dergi makale şablonu kullanılarak hazırlanmalıdır. Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak DergiPark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Makaleler ile birlikte tüm yazarlar tarafından imzalanarak hazırlanmış Makale Başvuru Formunun da sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yazarlar; unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, iletişim bilgilerini ve Orcid ID bilgilerini sisteme eksiksiz bir şekilde eklemelidir. DergiPark sistemi üzerinden makale gönderemeyen yazarlar vizyoner@sdu.edu.tr adresine mail atarak teknik destek alabilirler.
7. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney ve görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmadan çalışmanın ne zaman yapıldığına bakılmaksızın etik kurul izin belgesi istenmektedir. Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Dolayısıyla etik kurul izin belgesi gerektirdiği halde bu belgeyi göndermeyen makaleler değerlendirmeye alınmayacak ve reddedilecektir.
8. Dergiye gönderilen makalelerde araştırmacıların katkı oranı beyanına, varsa destek ve teşekkür beyanına ve çatışma beyanına yer verilmelidir.
9. Dergiye gönderilen bir makale ön kontrol, değerlendirme ve yayın süreci şeklinde üç aşamadan geçmektedir. Yazarlar makaleyi gönderdikten sonra sadece ön kontrol aşamasında DergiPark sistemi üzerinden makaleyi geri çekebilirler. Diğer aşamalarda makalenin yazarlar tarafından geri çekilmesi mümkün değildir. Süreç makalenin kabul edilmesi veya reddedilmesi şeklinde tamamlanmak suretiyle sona erecektir.
10. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak ön kontrol aşamasından geçirilmektedir. Bu aşama, makale gönderildiği tarihten itibaren en geç 30 gün içerisinde tamamlanmaktadır. Bu aşamada makalenin yayın ilkelerimize, yazım kurallarımıza, yayın etiği kurallarına ve bilimsellik şartlarına uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı kontrol edilmektedir. Yapılan değerlendirme çerçevesinde makalenin hakem değerlendirme sürecine geçebileceği, hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği veya hakem değerlendirme sürecine alınması ve yayımlanmasının uygun olmadığı kararı verilebilmektedir. Makaleye ilişkin hakem değerlendirme sürecine geçebilmesi için belirtilen eksikliklerin giderilmesi gerektiği kararı verilirse yazarlar tarafından en geç 30 gün içerisinde bu eksikliklerin tamamlanması gerekmektedir. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
11. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ön kontrol aşamasında iThenticate veya Turnitin intihal programlarından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı % 20'den yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir. Makaleye ilişkin intihal değerlendirmesi dergi tarafından yapılacak olup, yazarların herhangi bir intihal raporu göndermesine gerek bulunmamaktadır. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmalıdır.
12. Ön kontrol aşamasından sonra makaleler değerlendirme aşamasına geçmektedir. Değerlendirme aşamasının başında makaleler editör kurulu veya yayın kurulu tarafından kalitesi, özgünlüğü ve bilime katkısı açısından incelenmekte ve en geç 10 gün içerisinde makalenin hakem değerlendirme sürecinin başlamasına veya hakem değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmesine karar verilmektedir.
13. Makalenin hakem değerlendirme süreci başlayabilir kararından sonra ise makale içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme (çift kör hakeme) gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir. Makale, hakemlerine gönderildikten sonra makaleleri değerlendirip değerlendiremeyeceği kararını en geç 10 gün içerisinde vermeleri, değerlendirmeyi kabul ettikleri takdirde 30 günlük süre içerisinde değerlendirme raporlarını göndermeleri istenmektedir. Verilen sürede geri dönüş yapmayan hakemlere uyarıda bulunularak en fazla iki defa olmak üzere 10'ar günlük ek süre verilmektedir. Hakemin verilen ek sürelerde de geri dönüş yapmaması durumunda makaleye yeni bir hakem atanmaktadır. Hakemler ilk tur değerlendirmesini tamamladıktan sonra ikinci ve üçüncü tur değerlendirmelere ihtiyaç duyarsa yukarıda belirtilen süreler tekrar baştan işlemektedir.

14. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayınlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin reddedilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir. Aksi durumda makalenin değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.
15. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, editör kurulu makaleyi üçüncü bir hakeme gönderebilir veya hakem raporları çerçevesinde makalenin reddedilmesine karar verebilir. Dolayısıyla dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanabilmesi için en az iki ayrı hakemden olumlu görüş alması gerekmektedir.
16. Değerlendirme aşamasından başarıyla geçen makaleler kabul edilerek yayın süreci aşamasına geçmektedir. Yayın süreci aşamasında makaleler; geliş tarihi, makale türü ve yayın dili dikkate alınarak editör kurulu kararına göre yayın sürecine alınmaktadır. Bu aşamada her ne sebeple olursa olsun makalelerin yayım sürecini öne çekmeye ilişkin yazarların istekleri dikkate alınmamaktadır. Bu anlamda Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi belli bir sayıda yayımlanmak için makale kabul etmemekte, yazarlar istedikleri zaman dergiye makale gönderebilmektedir.
17. Yayın süreci aşamasında, makalenin yayınlanma sırası geldiğinde dizgi ve mizanpaj işlemleri başlamaktadır. Dizgi ve mizanpaj işlemleri bittikten sonra makale kontrol amaçlı son bir kez yazarlarına gönderilmektedir. Yazardan gelecek geri dönüşten sonra makaleler mizanpaj editörümüzün son kontrolünden geçecek ve makaleye DOI numarası verilerek yayın süreci başlayacaktır. Yazarlar kontrollere ilişkin belirtilen süre içinde geri dönüş yapmadıkları takdirde editör kurulu kararıyla makale bir sonraki sayıya kaydırılacak veya mevcut haliyle yayımlanacaktır.
18. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir ve tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayımlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmemektedir.
19. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Açık Erişim politikasını benimsemiş bir dergi olup, Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) tanımına uygun olarak hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel çalışmaların, internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olmasını kabul etmektedir. Yazarlar ve telif hakkı sahipleri bütün kullanıcıların ücretsiz olarak erişim olanağına sahip olduğunu kabul ederler. Makaleleri kabul edilen yazarlar telif hakkının korunması ve Creative Commons Attribution License altında bulunan derginin haklarının korunması için çalışmalarında yer alan bilgilerin referans gösterilerek paylaşılmasını kabul etmiş sayılırlar. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi'nin yayımlayacağı bütün makaleler [Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY) ile lisanslanmıştır.
20. Yayın ilkelerine uygun olmayan makalelerin başvuruları kabul edilmeyecektir. Eksiklikleri sonradan tespit edilen makalelerin ise hangi aşamada olduğuna bakılmaksızın değerlendirme süreci sonlandırılacak ve makale reddedilecektir.

YAYIN ETİĞİ

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi yayın etiği konusunda COPE (Committee on Publication Ethics) ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tarafından belirlenen yayın etiği ilke, standart ve tavsiyelerini gözetmektedir. Buna göre kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de buna dahildir. Yayın etiği kapsamında tüm paydaşların özetle aşağıdaki etik sorumlulukları taşınması beklenmekte olup, her türlü etik vakası COPE kuralları gereğince değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Yazarların Etik Sorumlulukları:

- Yazarlar dergiye gönderdikleri makaleleri başka bir yerde yayınlamamış ya da yayınlamak üzere göndermemiş olmalıdır.
- Yazarlar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılara kaynak göstermiş olmalıdır.
- Yazarlar makalenin kendi çalışmaları olduğunu, hiçbir şekilde intihal yapmadıklarını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmeli ve tüm yazarların makale üzerinde eşit sorumluluğa sahip olduğu bilinmelidir.
- Sorumlu yazar makalede adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli katkılar sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır. Bunun dışındaki kişilere teşekkür kısmında yer verilmelidir.
- Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekte yükümlüdür.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşım imkanı sağlamalıdır.
- Yazarlar dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleleri araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlamış olmalıdır. Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları:

- Araştırmayı incelemek için yeterli nitelikte olmayan veya makaleyi hızlı bir şekilde değerlendirmesinin imkansız olacağını bilen seçilmiş herhangi bir hakem, editöre bu durumu bildirmeli ve inceleme sürecinden mazurunu istemelidir.
- Hakemler kendilerine ulaşan makaleleri gizli tutmak ve hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler.
- Hakemler raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalıdır ve editörün izni olmadan yazarlarla doğrudan iletişim kurmamalıdır.
- Hakemler makaledeki potansiyel etik meseleler konusunda özenli olmalı ve bunları editörün dikkatine sunmalıdır. Buna, değerlendirmedeki makale ile hakemin kişisel bilgi sahibi olduğu herhangi başka bir yayınlanmış çalışma arasındaki özlü benzerlik ve örtüşme dâhildir.
- Hakemlik nesnel bir şekilde yapılmalıdır. Yazarlara dair kişisel eleştirilerde bulunulmamalı, değerlendirmeler yapıcı, dürüst ve kibar olmalıdır.
- Hakemler yazarlarından herhangi biriyle rekabetçi, işbirlikçi veya başka türlü bir ilişki veya bağlantıdan kaynaklanabilecek potansiyel bir çıkar çatışmasına sahip olduğu bir makaleyi değerlendirmeyi kabul etmeden önce editöre danışmalıdır.

Editör Kurulunun Etik Sorumlulukları:

- Dergide hangi makalelerin yayınlanacağına karar vermek editör kurulunun sorumluluğundadır. Yazarların makalelerini değerlendiren editör kurulu; ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanç, etnik köken, vatandaşlık ya da politik felsefelerinden bağımsız olarak değerlendirme yapmalıdır. Alınacak karar, makalenin doğruluğu, geçerliliği ve önemi ile derginin kapsamının uygunluğuna dayanmalıdır. İftira, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili mevcut yasal gereklilikler de dikkate alınmalıdır.
- Editör veya herhangi bir editör kurulu üyesi, ilgili yazar, hakemler, potansiyel hakemler, diğer editör danışmanları ve yayıncılardan başka kimseye bir makale hakkında bilgi ifşa etmemelidir.
- Sunulan bir makalede açıklanan yayınlanmamış maddeler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın editörün veya editör kurulunun kendi araştırmalarında kullanılmamalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler dergi makale şablonu kullanılarak “MS Office Word 2010” veya üzeri bir versiyonda, A4 boyutlarında hazırlanmalıdır. Uzunluğu en az 6000 kelimedenden oluşmalı ve dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir. Sayfa düzeni; Üst: 5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
2. Dergi makale şablonunda belirtilen kısımlara yazar bilgileri, makale ek bilgileri ve yazar beyanları dergi kurallarına uygun olarak eklenmelidir.
3. Başlık sayfası ve genişletilmiş özet sayfası hariç olmak üzere makale, 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
4. Makalenin başlık sayfasında; tek satır aralığında ve paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk kullanılarak 11 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 9 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimedenden oluşan tek paragraf halinde Türkçe ve İngilizce öz, en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler ve en fazla 5 tane olmak üzere JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodları verilmelidir. Dili İngilizce olan makalelerde başlık, öz, anahtar kelimeler ve JEL sınıflandırma kodları, önce İngilizce sonra Türkçe olarak verilmelidir.
5. Makalede, dergi sayfa formatına göre toplamda 1 sayfayı geçmeyecek şekilde minimum 700, maksimum 1200 kelimedenden oluşan genişletilmiş özet bulunmalıdır. Genişletilmiş özet, Türkçe makaleler için İngilizce, İngilizce makaleler için Türkçe hazırlanmalıdır. Genişletilmiş özet; amaç ve kapsam (purpose and scope), yöntem (design/methodology/approach), bulgular (findings) ve sonuç ve tartışma (conclusion and discussion) şeklinde dört alt başlıktan oluşmalıdır. Her alt başlık tek paragraf halinde, 9 punto, tek satır aralığı, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk kullanılarak ve başlıklar arasında ilave boş satır bırakılmadan yazılmalıdır.
6. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak **1.**, **1.1.**, **1.1.1.**, **1.1.2.**, **1.1.2.1.** gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Numaralandırmaya “Giriş” başlığından başlanmalı ve “Sonuç” başlığına kadar devam etmelidir. Giriş ve sonuç başlıklarına alt başlık açılmamalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıkların ve alt başlıkların hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır. Sadece ana başlıklarda paragraftan önce 12nk paragraftan sonra 6nk boşluk bırakılmalıdır.
7. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1.**, **Şekil 2.** vb. gibi) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo ve şeklin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-9 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tablolarda sadece yatay çizgiler olmalı, dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makalede ondalık ayırıcı olarak Türkçe çalışmalarda virgül, İngilizce çalışmalarda nokta kullanılmalıdır. Binlik ayırıcı olarak ise Türkçe çalışmalarda nokta, İngilizce çalışmalarda virgül kullanılmalıdır. Makale metni içerisinde 0-9 arasındaki sayılar yazıyla ifade edilmeli, 10 ve üstündeki sayılar ise rakamla yazılmalıdır.
9. Makalede denklem, model ve formüller sola yaslı yazılmalı, her biri sıralı bir şekilde numaralandırılmalı ve numaralar parantez içerisinde sağa yaslı yazılmalıdır. Denklem, model ve formüller öncesi ve sonrasında satır boşluğu bırakılmamalıdır.
10. Makalede madde işaretli metinler sola yaslı olarak paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir.
11. Makalede bir kaynaktan doğrudan alınan kelime sayısı 40 kelimenin altında ise alıntı yapılacak ifadeler tırnak içerisinde alınarak ve kaynak gösterilerek metin içerisinde kullanılmalıdır. Alıntı 40 kelimeyi aştığında ise alıntılar normal metinde değil; yeni bir satırda, sol ve sağdan içe 1,25 cm girintili şekilde, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak ve kaynak gösterilerek yapılmalıdır.
12. Makalede “ek” yapılacaksa eklere, ek başlığı (**Ek 1.**, **Ek 2.**, vb. gibi) verilmek suretiyle kaynağadan sonra yer verilmelidir.
13. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynağa düzenlenmesinde American Psychological Association (**APA 7**) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde, iki yana yaslı, 8 punto ve Times New Roman karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak ve paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak yazılmalıdır.
14. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. 2 yazarlı çalışmalarda yazar isimleri arasında Türkçe makalelerde “ve”, İngilizce makalelerde “&” kullanılmalıdır. 3 ve daha fazla yazarlı çalışmalarda atıf yapılırken önce ilk yazarın soyadı yazılmalı, ardından Türkçe makalelerde “vd.” ifadesi, İngilizce makalelerde “et al.” ifadesi kullanılmalıdır.

- **Tek yazarlı yayınlarda atf:** (Dulupçu, 2001, s. 28).
 - **2 yazarlı yayınlarda atf:** (Acar ve Tetik, 2018, s. 60).
 - **3 ve daha fazla yazarlı yayınlarda atf:** (Çarıkçı vd., 2009, s. 55).
 - **Birden fazla kaynağa atf:** (Schumpeter, 1934, s. 66; Wood, 2005, s. 36; Acar ve Tetik, 2018, s. 60).
 - **Kaynağın tamamı için atf:** (Drucker, 1995).
 - **İkincil kaynağa atf:** (Freud, 1901, aktaran Bonomi, 1998).
15. Yazar adı olarak kısaltması olan bir grup kullanılıyorsa ilk atıfta kısaltma yapılmazken, daha sonraki atıflarda kısaltılarak kullanılır. Kısaltması olmayan gruplarda ise ilk ve sonraki atıflarda farklılık yoktur.
- **Yazar adı kısaltması olan bir grupta kaynağa ilk atf:** (Süleyman Demirel Üniversitesi [SDÜ], 2022).
 - **Yazar adı kısaltması olan bir grupta kaynağa sonraki atf:** (SDÜ, 2022).
16. Yapılacak atf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.
- **Yazar adı ve yayın yılı belli olan atf:** (Bebbington ve Song, 2004).
 - **Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atf:** (Rekabet Kurumu, 2008).
17. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.
- (Kirzner, 1973a, s. 30).
 - (Kirzner, 1973b, s. 45).
18. Yazar adının cümle içerisinde geçtiği anlatsal alıntılarda, çalışma 2 yazarlı ise Türkçe makalelerde “ve”, İngilizce makalelerde “and” kullanılmalıdır. 3 ve daha fazla yazarlı çalışmalarda ise önce ilk yazarın soyadı yazılmalı, ardından Türkçe makalelerde “vd.” ifadesi, İngilizce makalelerde “et al.” ifadesi kullanılmalıdır.
- Moran’a (1994, s. 36) göre,
 - Acar ve Tetik (2018)
 - Çarıkçı vd. (2009)
19. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en eski tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynaklar ilk satır sola yaslı, sonraki satırlar 1,25 cm sol içeriden başlatılmalıdır. Bunun için paragraf seçeneğindeki “ilk satır” kısmı “asılı” olarak değiştirilmeli ve değer olarak 1,25 girilmelidir. Kaynakçada dergi adı hariç tüm yayınlarda (makale adı, kitap adı, bölüm adı, tez adı, vb) başlığın ilk harfi büyük, diğerleri ise özel isim veya kısaltma değilse küçük harfle yazılmalıdır. Dergi adında ise her kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. 2 ve daha çok yazarlı çalışmalarda son yazardan önce Türkçe makalelerde “ve” ifadesi kullanılmalı, İngilizce makalelerde ise “virgül” ve “&” işareti kullanılmalıdır. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı Sayısı). Yayınevi.

Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği* (18. Baskı). Beta Basım Yayım.

Acar, D. ve Tetik, N. (2018). *Genel muhasebe* (16. Baskı). Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B. ve Songur, H. (2013). *İnsani ücret*. İGİAD Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı Sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.), Yayınevi, (Orijinal eserin yayın tarihi).

Piketty, T. (2015). *Yirmi birinci yüzyılda kapital* (2. Baskı). (H. Koçak, Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2013).

Editörlü Kitaplar:

Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bölümün adı. Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), *Kitabın adı* içinde (Baskı sayısı, Bölümün sayfa aralığı). Yayınevi.

Eke, E. (2019). Türkiye’de dijital bağımlılığa yönelik politikalar üzerine bir betimleme. H. H. Aygül ve E. Eke (Ed.), *Dijital çocukluk ve dijital bağımlılığa yönelik politikalar üzerine bir betimleme*. H. H. Aygül ve E. Eke (Ed.), *Dijital nesillerin teknoloji bağımlılığı* içinde (s. 207-252). Nobel Akademik Yayıncılık.

Makaleler:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Makalenin adı. *Derginin adı*, Cilt(Sayı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>
- Özkul, G. (2007). Kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri: Ekonomik teoride girişimciler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 343-366.
- Oruç, K. O. ve Çolak, M. (2019). Bulanık analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile yem seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 495-510. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.611033>
- Beyaz, R., Güngör, A. Y. ve Kılıçarslan, Ş. (2021). The effects of banks' internal marketing and market orientation approaches on performance. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 812-825. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.833838>

Tezler:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tez başlığı* [Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi]. Üniversitenin / Kurumun Adı.
- Sezgin, A. (2014). *Turizm sektöründe konaklama tesisi fiyatlandırmasının mekânsal ve niteliksel belirleyicileri: Antalya Körfezi örneği* [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Sempozyum/Konferanslar:

- Yazarın Soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Bildirinin adı. *Sempozyum/Konferans Adı* (Sayfa Aralığı). Sempozyum / Konferansın gerçekleştiği şehir, Ülke.
- Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E. ve Ömürbek, N. (2014). Borsa performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırılması. *15. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu* (s. 673-689). Isparta, Türkiye.

Araştırma Raporları:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Çalışmanın başlığı* (Rapor No. xxx). Yayıncı. İnternet Adresi
- Eliasson, G., Fölster, S., Lindberg, T., Pousette, T. ve Taymaz, E. (1990). *The knowledge based information economy* (IUI Working Paper No. 256). Research Institute of Industrial Economics. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/95060/1/wp256.pdf>

Medya Kaynakları (Film/Video vb.):

- Yapımcının/Konuşmacının Soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Filmin/konuşmanın adı* [Film / Video / Sesli]. Prodüksiyon şirketi. Varsa İnternet Adresi
- Anadol, R. (2020, Temmuz). *Makine zekası çağında sanat* [Video]. TED Konferansları. https://www.ted.com/talks/refik_anadol_art_in_the_age_of_machine_intelligence?language=tr#t-931
- Forman. M. (Yönetmen). (1975). *One flew over the cuckoo's nest* [Film]. United Artists.

Kanun/Yönetmelik/Uluslararası Sözleşme/Mahkeme Kararları:

- Kanun/Yönetmelik/Uluslararası Sözleşme/Mahkeme adı. (Yayınlanma tarihi). İnternet Adresi
- Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1995, 27 Ocak). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>
- Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. (2016, 20 Nisan). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>

İnternet Kaynakları:

- Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yayınlanma tarihi / Erişim tarihi). *Başlık*. URL adresinden tarihinde alınmıştır.
- Bebbington, J. ve Song, E. (2004). *The adoption of IFRS in the EU and New Zealand*. <http://www.europe.canterbury.ac.nz/> adresinden 14 Temmuz 2008 tarihinde alınmıştır.
- Rekabet Kurumu. (2010). *Rekabet hukukunun esasları*. <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53> adresinden 17 Mart 2010 tarihinde alınmıştır.
- Süleyman Demirel Üniversitesi. (2020). *Misyon & vizyon*. <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5528/misyon-vizyon> adresinden 10 Ocak 2020 tarihinde alınmıştır.
- Gökçe, D. (2019, 19 Temmuz). *Çin'de 1992'den bu yana en düşük büyüme*. Akşam. <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/cinde-1992den-bu-c2yana-en-dusuk-buyume/haber-990522> adresinden 15 Ocak 2020 tarihinde alınmıştır.

20. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

PUBLICATION PRINCIPLES

1. Süleyman Demirel University Visionary Journal is an international peer reviewed e-journal and published four times a year in February, May, August and November.
2. Research and review articles on all subjects related to economics and administrative sciences may be submitted to the Journal. The rate of review articles to the total number of articles could not outnumber 25%.
3. No fee is charged from the articles sent to the journal for evaluation or for application.
4. A single author cannot publish two articles in succeeding two volumes or in one year. Therefore those authors who send more than one article to the Journal are accepted to approve the rule.
5. The articles should be written either in Turkish or in English.
6. The articles should be prepared by using the article template to be attained from the web site of the Journal. The articles should be prepared in accordance with the spelling rules and should be uploaded to the DergiPark system. Together with the article(s) the Article Application Form that is signed by all the authors should be uploaded to the system. The authors should add their titles, institutions where they work/study, contact information and Orcid ID information to the system. Those authors who cannot upload their papers through the system may take technical support by e-mailing to vizyoner@sdu.edu.tr.
7. The articles sent to the Journal in order to be published should be prepared by the author(s) in accordance with research and publication ethics. A document of the approval of ethical committee is required from any type of studies that utilise qualitative or quantitative approaches and that necessitate data collection through questionnaires, interviews, focus group studies, observations, experiments, meeting techniques and the date of the study does not change this requirement. For the research made in the article and for clinical and experimental studies on human and animal that necessitate ethics committee approval separate ethics committee approvals should be taken and these approvals should be mentioned in the article and should be documented. In those articles necessitating ethics approval, approval-related information (name of the committee, date and number) should be given in the method part and also in the first/last page of the article. Therefore, in the cases that necessitate ethics committee approval, those articles that do not send these documents would not be evaluated and would be rejected.
8. In the articles submitted to the Journal, the declarations of contribution rate and if any support and thanksgiving, and conflict should be included.
9. An article sent to the Journal follows three stages: pre-control, evaluation and publication stage. After author(s) send(s) the article, the article may be withdrawn through DergiPark system only during the pre-control stage. In other stages, it is impossible for the author(s) to withdraw the article. The process ends with the approval or rejection of the article.
10. The articles sent to the Journal for publication are initially checked in the pre-control stage. The stage is completed at the latest in 30 days following the submission date of the article. In this stage, the article is checked for its compliance with our publication principles, spelling rules, the rules of publication ethics and being scientific. Within the scope of the pre-control three decisions may be made: send to the reviewer (evaluation) process, for the article to be sent to the reviewer some alterations should be made, and insufficient for sending to the reviewer and for publishing. If the second decision – for the article to be sent to the reviewer some alterations should be made – is taken, the author(s) has/have 30 days for making the alterations and resending the article. Otherwise, the evaluation process of the article would be terminated and the article would be rejected.
11. The articles sent to the Journal for publication are checked with iThenticate or Turnitin plagiarism software in the pre-control stage. Those articles having a similarity index of more than 20% are rejected without taking to the evaluation process. The plagiarism evaluation of the articles is going to be made by the Journal, hence the author(s) do(es) not need to attach plagiarism report. The authors who submit their papers are accepted to have declared that they do not plagiarize; they accept any sanction caused by any plagiarism; and they admit that the Journal has no responsibility on such situations.
12. Following the pre-control stage, the articles pass to the evaluation stage. In the beginning of the evaluation stage, the articles are inspected by the editorial board or publication board for the quality, originality and scientific contribution and within 10 days at most, the article is sent to the reviewers or is rejected without sending to the reviewers.
13. After the decision that the article may be sent to the reviewers for the evaluation stage, the article is sent to at least two reviewers (double blind reviewers) for a control in terms of content and format. No information is given to the authors about the identities of the reviewers or to the reviewers about the owner(s) of the article. The reviewers are requested to make a decision whether they are going to evaluate the article or not within 10 days and if they accept to evaluate the article to finish their evaluation within 30 days and send their evaluation reports. Those reviewers who do not send the reports within the duration are warned and additional time of 10 days may be given for twice at most. In case of not sending the reports even within the additional duration, the article is sent to another new reviewer. If the reviewers need a second or third time evaluation following the first one, the aforementioned durations are initiated from the beginning.

14. In accordance with the evaluation reports from the reviewers, the paper may be published, may be re-sent to the author(s) for correction, or may be rejected. In case of a correction all correction(s) should be made within at the latest 1 months and sent to the Journal. Otherwise, the evaluation process of the article would be terminated and the article would be rejected.
15. If one of the reviews is positive while the other is negative, the editorial board may send the article to the third reviewer or may reject the article in accordance with the reviewer report. Therefore, in order for an article to be published, it should take positive decisions from at least two separate reviewers.
16. Those articles that are found to be sufficient in the evaluation stage are sent to the publication stage. In the publication stage, the articles are included in the publication stage according to the decision of editorial board by taking the date of arrival, type of article and publication language. In this stage, the requests of the authors for their articles to be published earlier are refused whatever the reason of the authors. In this respect, Süleyman Demirel University Visionary Journal do not accept any article for publishing it in a particular volume and the authors may submit articles to the Journal at any time they desire.
17. In the publication stage, when the publication turn comes, the typesetting and layout processes are initiated. After the completion of typesetting and layout processes, the article is sent to the author(s) once more for a last-check. After the return of the author, the articles are checked by the editor for the last time and the publication process of the article is initiated after giving a DOI number to the article. If the author(s) do(es) not return in the determined time duration, the article may be shifted to the following volume or may be published with its last format.
18. The opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal and all the responsibility belongs to the authors. The Journal does not pay any royalties to the author(s) of the articles published.
19. Süleyman Demirel University Visionary Journal is a journal that adopts Open Access policy and accepts that the scientific studies which are evaluated by reviewers in compliance with the definition of Budapest Open Access Initiative (BOAI) would be published through Internet, are accessible, readable, downloadable, duplicable, deliverable, printable, scannable without any financial, legal and technical obstacles and can be referred, indexed, transferred to software as data and can be used for any kind of legal purposes. The authors and copyright owners accept that all the users have the right to access the studies without any fee. The authors whose articles are published by the Journal accept that their studies can be cited under the provisions of the protection of copyrights and Commons Attribution License. All the articles to be published in Süleyman Demirel University Visionary Journal are licenced with [Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY 4.0).
20. The applications of those articles that are not improper in terms of publication principles would not be accepted. The evaluation process of those articles whose deficiencies are noticed later on, would be terminated and the article would be rejected regardless of the stage of the evaluation process.

PUBLICATION ETHICS

In terms of publication ethics Visionary Journal pursues the principles, standards and recommendations of the publication ethics determined by COPE (Committee on Publication Ethics) and ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors). Accordingly, all the articles that do not comply with the accepted standards of ethics are rejected. The rule also applies for those articles that contains discrepancies which are detected after the publication. In the context of publication ethics, all the shareholders are expected to bear the following ethical responsibilities in brief and all the ethical incidences are going to be evaluated in compliance with COPE rules.

Ethical Responsibilities of Authors:

- Authors should send those articles which have not been published elsewhere or which have not been sent anywhere.
- Authors should give references to all the citations in their articles.
- Authors are accepted to declare that the article belongs to themselves, they do not plagiarise, all the responsibilities due to plagiarism belong to themselves and the journal does not have any responsibility in such cases.
- Authors should guarantee that they give scientific contribution to the article and it should be accepted that all the authors of the article have equal responsibility.
- Corresponding author should guarantee that all the co-authors mentioned in the article have an agreement on the publication of the article and on being named as co-authors. All the writers who give crucial contributions to the article should be named as co-authors. Others should be given place in the acknowledgement.
- Authors are responsible for declaring the supporting institutions, financial sources or conflicts of interest.
- In case of necessity authors should give access to the data sets utilised in the articles.
- The authors should prepare the articles to be published in the Journal in accordance with research and publication ethics. For the research made in the article and for clinical and experimental studies on human and animal that necessitate ethics committee approval separate ethics committee approvals should be taken and these approvals should be mentioned in the article and should be documented.

Ethical Responsibilities of Reviewers:

- Any reviewer who is selected for reviewing the article but whose qualifications do not match with the subject of the article and/or to whom the time limitation of the review process is not appropriate should inform the editor and ask for her/his removal from the review process.
- Reviewers are responsible for the concealment of the articles they received and for not using the information attained from the reviewing process for personal interests.
- Reviewers should not share their evaluations reports or information about the article with others and should not directly communicate with the authors without the permission of the editor.
- Reviewers should be intenteve about potential ethical incidences in the article and should present them to the editor. This includes similarities and overlappings with the studies of the reviewer published elsewhere.
- Reviewing should be done objectively. Personal criticisms should be avoided and the evaluations should be constructive, honest and polite.
- Reviewers who may have potential conflict of interest with (at least) one of the authors due to a competitive, collaborative of other types of relationships or connections should inform the editor before accepting the reviewing process.

Ethical Responsibilities of Editorial Board:

- The decision of the selection of articles to be published in the Journal is under the responsibility of the editorial board. The editorial board should carry out the evaluation independent of race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship or political philosophy. The decision to be made should be based on the accuracy, validity and importance of the article, and its relevance with the scope of the Journal. Legal necessities should also be consulted in cases of slander, copyright infringement and plagiarism.
- The editor or any member of the editorial board should not reveal any information about the article except for the related authors, reviewers, potential reviewers, other editorial consultants and publishers.
- The information in any article presented but not published should not be used in any research of the editor or of the member of the editorial board without express written permission of the authors.

SPELLING RULES

1. The papers should be prepared in A4 paper size with “MS Office - Word 2010” or with a higher version and by utilising the article template of the Journal. The length of the paper should be at least 6,000 words and be no longer than 30 pages with the journal template. The articles must be less than 30 pages with the template. Page margins should be as follows: Top: 5 cm, Bottom: 2.5 cm, Left: 2.5 cm and Right: 2.5 cm.
2. The author(s) information, article additional information and author declarations should be added to the parts declared in the Journal article template in accordance with the Journal rules.
3. Excluding the title page and expended abstract page, the article should be written with “Times New Roman”, 10pt size and single spacing. There should be one space after points and commas. No indents should be used for the paragraphs and 6pt spaces should be left before and after the paragraphs. Between the paragraphs no extra blank lines should be used.
4. In the title page of the article; single spacing and 3nk spacing before and after the paragraph should be used. Turkish and English titles should be 11pt size. Turkish and English abstracts should be 9pt size, between 120 and 200 words and single paragraph. There should be 3 to 5 keywords in Turkish and English. There should be max. 5 JEL (Journal of Economic Literature) codes. For those articles whose language is English, first English versions of title, abstract, keywords and JEL codes should be given and then the Turkish versions should be included.
5. In the article, an extended abstract that is not more than 1 page in accordance with Journal page format and that involves min 700, max 1200 words should be included. The extended abstract should be prepared in English for the articles in Turkish, and in Turkish for the articles in English. The extended abstract should be composed of four sub-headings: purpose and scope, design/methodology/approach, findings, and conclusion and discussion. Each sub-heading should be one paragraph, 9pt size, single spacing, 3nk spacing before and after the paragraph and without any extra spacing between titles.
6. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered decimally such as **1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1.** The numbering should be initiated from the “Introduction” part and should be continued till the “Conclusion” part. No titles for introduction and result part should be used. All the letters in main headings should be capital; only the first letters of the words in the sub-headings should be capital. No spacing should be made before and after the main and sub-headings. Only in the main headings 12nk spacing before the paragraph, and 6nk spacing after the paragraph should be applied.
7. All the tables and figures in the article should be given centered and in their proper places. All the tables and figures should be numbered in bold (**Table 1., Figure 2.,** etc.) and given titles in normal fonts. The titles should be above the Tables and Figures, should be centered, 10 pt., and only the initial letters should be capital, with a line spacing of 6nk before and after the paragraph. The text inside the Tables and Figures should be written in Times New Roman with 8-9 font sizes and with single spacing. All the visuals such as graphs, charts, maps, drawings and photographs should be specified as Figures. For the Tables only horizontal lines should be preferred, vertical lines should not be used. All the Tables and Figures should fit the aforementioned rules and should be legible. The sources in Tables and Figures should be given under the Table and Figure with 8 font size and 3nkt distance must be set before and after the paragraph. No blank line should be given before and after the Tables and Figures.
8. In those articles written in Turkish comma should be preferred as the decimal point, while point should be preferred in those articles written in English. For thousand separators, point should be used in Turkish articles while comma should be used in English articles. The numbers between 0 and 9 should be written with letters while 10 and larger numbers should be written numerically.
9. The equations, models and formulas in the article should be left justified, all of them should be numbered and the numbers should be written in parentheses and right justified. No blank line should be given before and after the equations, models and formulas.
10. The bulleted texts in the article, should be left justified and 3nk distance must be set before and after the paragraph.
11. If the quotation from a source is less than 40 words, the expressions should be in quotation marks and the study quoted should be cited intext. If the quotation is more than 40 words, the quotation should be given in a new line; 1.25 cm tabbed from left and right, 3nk distance must be set before and after the paragraph and the study quoted should be cited.
12. If the article include any “appendix”, titles (**Appendix 1., Appendix 2.,** etc.) should be given to them and they should be given after the References part.
13. Intext citations, footnotes and reference lists in the papers should be prepared according to American Psychological Association (APA 7) style. The intext references should be given with author-date-page method. The explanations should be given at the button of the page as a footnote, as justified, with 8 font size and Times New Roman, single line spacing and 3nk distance must be set before and after the paragraph.
14. Intext citations should include the surname of the author(s), year of the source, and page number, respectively. In the articles written by 2 authors, between the names of the authors “and” should be preferred in articles written in Turkish while “&” should be preferred in English articles. When referring an articles that are written by 3 or more authors, the

surname of the first authors should be written first, and then “vd.” should be used in Turkish articles; “et al.” should be used in English articles.

- **Works by a single author:** (Dulupçu, 2001, p. 28).
 - **Works by 2 authors:** (Acar & Tetik, 2018, p. 60).
 - **Works by 3 or more authors:** (Çarıkçı et al., 2009, p. 55).
 - **Citing more than one source:** (Schumpeter, 1934, p. 66; Wood, 2005, p. 36; Acar & Tetik, 2018, p. 60).
 - **Citing whole source:** (Drucker, 1995).
 - **Reference to secondary sources:** (Freud, 1901, as cited in Bonomi, 1998)
15. If a group including author abbreviations is used, while no abbreviation is used for the first reference, for the following references abbreviations are used. For those groups having no abbreviation, there is no difference between the first and the following references.
- **First reference:** (Süleyman Demirel University [SDÜ], 2022).
 - **Following references to a group including author name abbreviation:** (SDÜ, 2022).
16. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of Access.
- **If the author’s name and publication year is known:** (Bebington & Song, 2004).
 - **If the author’s name and publication year is not known:** (Rekabet Kurumu, 2008).
17. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year.
- (Kirzner, 1973a, p. 30).
 - (Kirzner, 1973b, p. 45).
18. In narrative references in which the name of the author is written in the sentence, if the study has 2 authors “ve” should be used in Turkish articles; “and” should be used in English articles. In the studies written by 3 or more authors, first the surname of the first author should be written, then “vd.” and “et al.” should be used in Turkish and English articles, respectively.
- According to Moran (1994, p. 36),
 - Acar and Tetik (2018)
 - Çarıkçı et al. (2009)
19. In the articles, all kind of sources should be included in the References part. All the sources, without discriminating according to the type (thesis, book, article, report etc.), should be sorted alphabetically according to the surname of the authors. The studies of a particular author should be sorted in the References part from the oldest to the newest. Sources should be left justified in the first line, and 1.25 cm tabbed from left in the following lines. For that purpose, in the paragraph preferences “first line” should be adjusted to “hanging” and the value should be adjusted to 1.25 cm. In the References part, the first letter of the name of all publications (article title, book title, chapter title, thesis title etc.) except Journal title should be capital, and the rest of the title should be lower case, if they are not proper name or abbreviation. For the title of a journal, the first letters of all words should be capital. In those studies, written by 2 or more authors, “ve” should be used before the last author in Turkish articles while “comma” and “&” should be used in English articles. The reference page should be prepared according to example shown below.

Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Name of the book* (Number of editions). Publisher.

Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği* (18th ed.). Beta Basım Yayım.

Acar, D., & Tetik, N. (2018). *Genel muhasebe* (16th ed.). Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B., & Songur, H. (2013). *İnsani ücret*. İGİAD Yayınları.

Translated Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Name of the book* (Number of editions). (First letter of the translator. Surname of the translator, Trans.), Publisher, (The publishing date of the original work).

Piketty, T. (2015). *Yirmi birinci yüzyılda kapital* (2nd ed.). (H. Koçak, Trans.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Original work published 2013).

Edited Books:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Section title. In First letter of the editor. Surname of the editor (Ed.), *Title of the book* (Number of editions, Pages of the section), Publisher.

Eke, E. (2019). Türkiye’de dijital bağımlılığa yönelik politikalar üzerine bir betimleme. In H. H. Aygül, & E. Eke (Ed.), *Dijital çocukluk ve dijital ebeveynler: Dijital nesillerin teknoloji bağımlılığı* (p. 207-252). Nobel Akademik Yayıncılık.

Articles:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the article. *Journal title*, Vol(No), Pages. <http://doi.org/xx.xxxxxxxx>

Özkul, G. (2007). Kapitalist sistemin sürükleyici aktörleri: Ekonomik teoride girişimciler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 343-366.

Oruç, K. O., & Çolak, M. (2019). Bulanık analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile yem seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 495-510. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.611033>

Beyaz, R., Güngör, A. Y., & Kılıçarslan, Ş. (2021). The effects of banks’ internal marketing and market orientation approaches on performance. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 812-825. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.833838>

Thesis:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Thesis title* [Master’s Thesis/ Ph.D. Dissertation]. Name of University / Institution

Sezgin, A. (2014). *Turizm sektöründe konaklama tesisi fiyatlandırmasının mekânsal ve niteliksel belirleyicileri: Antalya Körfezi örneği* [Ph.D. Dissertation]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Symposiums/Congresses:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). Title of the paper. *Symposiums/Congresses Name* (Pages). The city where the Symposium / Congress is organised, Country.

Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E., & Ömürbek, N. (2014). Borsa performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırılması. 15. *Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu* (p. 673-689). Isparta, Turkey.

Research Reports:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Year). *Title of the paper* (Report No. xxx). Publisher. Internet address
Eliasson, G., Fölster, S., Lindberg, T., Pousette, T., & Taymaz, E. (1990). *The knowledge based information economy* (IUI Working Paper No. 256). Research Institute of Industrial Economics. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/95060/1/wp256.pdf>

Media Sources (Film/Video et al.):

Surname of the Producer / Speaker, First letter of her/his name. (Year). *The name of the film/speak* [Film / Video / Audible]. Production company. Internet Address (if any)

Anadol, R. (2020, July). *Makine zekası çağında sanat* [Video]. TED Conferences. https://www.ted.com/talks/refik_anadol_art_in_the_age_of_machine_intelligence?language=tr#t-931

Forman. M. (Yönetmen). (1975). *One flew over the cuckoo’s nest* [Film]. United Artists.

Law/Regulation/International Convention/Court Orders:

Name of Law/Regulation/International Convention/Court. (Release Date). Internet Address.

Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1995, January 27). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. (2016, April 20). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>

Internet Sources:

Surname, First letter of the name of the author(s). (Date of publication / Date of access). *Title*. Retrieved from URL
Bebbington, J., & Song, E. (2004). *The adoption of IFRS in the EU and New Zealand*. Retrieved July 14, 2008 from <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>

Rekabet Kurumu. (2010). *Rekabet hukukunun esasları*. Retrieved March 17, 2010 from <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>

Süleyman Demirel Üniversitesi. (2020). *Misyon & vizyon*. Retrieved January 10, 2020 from <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5528/misyon-vizyon>

Gökçe, D. (2019, July 19). *Çin’de 1992’den bu yana en düşük büyüme*. Akşam. Retrieved January 15, 2020 from <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/deniz-gokce/cinde-1992den-bu-c2yana-en-dusuk-buyume/haber-990522>

20. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

FINANCIAL IMPACTS OF COVID-19 PANDEMIC FOR TURKISH PUBLIC HOSPITALS

COVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRK KAMU HASTANELERİNE FİNANSAL ETKİLERİ

Assoc. Prof. Dr. Aziz KÜÇÜK¹

ABSTRACT

The aim of the study is to assess financial implications of Covid-19 pandemic on Turkish public hospitals and to discuss Turkish government's responses. A comparative analysis is carried out with the medical and financial data of Turkish public hospitals between March-December 2019 and March-December 2020. Outpatient services decreased by approximately 49%, inpatient admissions dropped by %35. Due to this decrease in the number of patients, outpatient revenues decreased by 37.8%, while inpatient revenues increased by 6.3% thanks to reimbursement supports by the Social Security Institution (SSI). On the other hand, total hospital expenses increased by 24% with the impact of Covid-19-related expenses. This increase is largely caused by performance-based supplementary payments, drugs, and operating expenses. Prospective global budget model helps healthcare financing stability for Turkish public hospitals. Public hospitals receive their global budgets to compensate for revenue shortfalls. The SSI also try to compensate the financial losses of public and private hospitals with additional reimbursement supports. However, policymakers and managers should prepare for the change of paradigm in the healthcare system and should concentrate to cost-effective policies (such as tele-health services) in hospitals as a result of Covid-19 demands.

Keywords: Financial Challenges, Public Hospitals, Cost Control, Global Budget, Covid-19.

JEL Classification Codes: H51, I10, G32.

ÖZ

Bu çalışma, Covid-19 salgınının Türk kamu hastaneleri üzerindeki mali etkilerini değerlendirmeyi ve Türk hükümetinin yanıtlarını tartışmayı amaçlamaktadır. Bunun için Mart-Aralık 2019 ile Mart-Aralık 2020 tarihleri arasında Sağlık Bakanlığına bağlı kamu hastanelerinin tıbbi ve finansal göstergeleri karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmiştir. Bu dönemde ayakta hasta başvuruları yaklaşık % 49, yatan hasta sayısı ise % 35 azalmıştır. Hasta sayısındaki bu düşüşe bağlı olarak ayakta hasta tedavi gelirleri % 37,8 azalırken, yatan hasta tedavi gelirleri ise Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) geri ödeme destekleriyle % 6,3 oranında artmıştır. Öte yandan büyük ölçüde Covid-19 ile ilgili performansa dayalı ek ödemeler, ilaçlar ve işletme giderlerinin etkisiyle toplam hastane giderleri % 24 oranında artış göstermiştir. İleriye dönük bir ödeme yöntemi olan global bütçe uygulaması, kamu hastanelerinin gelir kayıplarını telafi ederek sağlık hizmetlerinin finansmanının sürdürülebilirliğini desteklemiştir. Aynı zamanda SGK ilave geri ödeme destekleriyle kamu ve özel hastanelerin finansal kayıplarını telafi etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, Covid-19 sonrası dönemde politika yapıcıların ve yöneticilerin pandemiyi sağlık sisteminde yarattığı paradigma değişikliğinin bilincine vararak hastanelerde uygun maliyetli politikalara (telesahlik hizmetleri gibi) yönelmeleri gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Zorluklar, Kamu Hastaneleri, Maliyet Kontrolü, Global Bütçe, Covid-19.

JEL Sınıflandırma Kodları: H51, I10, G32.

¹ The Ministry of Health of Turkey, Directorate General for Public Hospitals, aziz.kucuk@yahoo.com

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç ve Kapsam:

Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü ve aynı zamanda Covid-19’un Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel bir pandemi olarak ilan edildiği 11 Mart 2020 tarihinden sonra, Coronavirüs hastalığının bakımına yönelik talebin artması ile sağlık hizmeti sunum pratikleri değişmeye başlamıştır. Örneğin, hastalığın yayılmasını engellemek ve Covid-19 bakımına öncelik vermek için planlı cerrahi müdahaleler ertelenmiştir. Salgın kontrol stratejileri (hafta sonu sokağa çıkma yasakları, 20 yaş altı ve 65 yaş üstü insanları kapsayan ülke çapında sokağa çıkma yasağı, 'evde kalmayı' teşvik eden kampanyalar) hastane başvurularını azaltmıştır. Hastanelerde enfeksiyona maruz kalma olasılığından endişe duyan hastalar da hastane müracaatlarını sınırlandırmıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda hasta hacmindeki azalma, hastanelerin gelir-gider dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu çalışmanın amacı da Covid-19 salgınının Sağlık Bakanlığı hastaneleri üzerindeki mali etkilerini analiz etmek ve Türk hükümetinin yanıtlarını tartışmaktır.

Yöntem:

Bu çalışmada, pandemi öncesi ve sonrasını karşılaştırmayı mümkün kılmak için 2019 Mart-Aralık ile 2020 Mart-Aralık dönemi arasında Türk kamu hastanelerinin tıbbi ve finansal verileri analiz edilmiştir. Veriler, Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü’nden alınan izinle elde edilmiştir. Covid-19’un kamu hastanelerindeki finansal etkilerine yönelik analizler için öncelikle Temel Sağlık İstatistikleri Modülü (TSİM) veri tabanından hastane hizmet sunumuna ilişkin temel göstergeler toplanmıştır. Bunlar, yatan ve ayakta tedavi gören hasta sayıları, ameliyat sayısı, yatak doluluk oranı, manyetik rezonans görüntüleme (MRI) ve bilgisayarlı tomografi (BT) çekim sayıları gibi verilerden oluşmaktadır. Daha sonra Tekdüzen Muhasebe Sisteminden (TDMS) hastane gelirleri (yatan, ayakta, ameliyat) ile giderlerine (performansa dayalı ek ödeme, tıbbi cihaz ve sarf giderleri, işletme giderleri) ilişkin veriler elde edilmiştir. Hastanelerin Covid-19 ile ilgili satın almak zorunda olduğu kişisel koruyucu ekipmanlar (KKE) ile diğer malzemelerin de ek maliyetleri incelenmiştir.

Bulgular:

Bu dönemde kamu hastanelerinin en önemli hasta ve gelir kaynağı olan ayakta tedavi gören hasta hacminde beklenmedik şekilde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Pandemi öncesi döneme göre ayakta hasta başvurularında ortalama %49 azalma meydana gelmiştir. Bu azalış, poliklinik muayene sayısında %58, acil muayene sayısında %35,4, yatan hasta sayısında ise %35,6 oranında gerçekleşmiştir. Yatak doluluk oranı da buna paralel olarak %64’den %40’a düşmüştür. Covid-19 pandemisinde yoğun bakım üniteleri önemli rol oynadığından, yoğun bakım ünitelerinde yatan hasta sayısı diğer hizmetlerdeki azalış oranlarının altında kalarak %9,2 oranında azalış göstermiştir. Toplam ameliyat sayısı, Covid-19 pandemisi nedeniyle elektif ameliyatların ertelenmesiyle birlikte %52,2 oranında azalmıştır. Covid-19 teşhisinde sıklıkla kullanılan akciğer tomografisinin etkisiyle bilgisayarlı tomografi çekim sayısı %13,4 oranında artmıştır. Covid-19 pandemisi tedbirleri kapsamında sağlık hizmeti sunumunun daralmasıyla birlikte, toplam tahakkuk tutarı %13,7 oranında azalmıştır. Hasta sayısındaki bu düşüşe bağlı olarak ayakta hasta tedavi gelirleri %37,8 azalırken, yatan hasta tedavi gelirleri ise geri ödeme destekleriyle % 6,3 artmıştır. Öte yandan büyük ölçüde Covid-19 ile ilgili performansa dayalı ek ödemeler, ilaçlar ve işletme giderlerinin etkisiyle toplam hastane giderleri %24 artmıştır. Covid-19 pandemisi nedeniyle özveriyle görev yapan sağlık çalışanlarının herhangi bir maddi kayba uğramalarının önlenmesi ve motivasyonu amacıyla sağlık tesislerinde ilk aylarda tüm personele, sonrasında ise sadece Covid-19 pandemisi ile ilgili birimlerde çalışan personele ek ödeme dağıtılmıştır. Bunun sonucunda, sabit dışı ek ödeme gideri iki kattan daha fazla artmıştır. Pandeminin ilanının ardından ilk evrede oluşan kriz ortamının etkisiyle, koruyucu ekipman olarak kullanılan malzemelerde yaşanan temin güçlüğü ve fahiş fiyat artışları hastane giderlerinde yükselmelere yol açmıştır. Önümüzdeki dönemde ilaç ve tıbbi malzemelerin geri ödeme fiyatlarının düşüklüğü yanında küresel ölçekte yaşanan enflasyonist baskılar nedeniyle ortaya çıkan ciddi fiyat artışları, hem sağlık hizmet sunumunu hem de hastanelerin gelir-gider dengesini olumsuz etkilemeye devam edecektir.

Sonuç ve Tartışma:

Birçok dünya ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de pandeminin hastaneler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için hızlı yanıtlar geliştirilmiştir. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun global bütçe uygulaması, kamu hastanelerinin gelir kayıplarını telafi ederek sağlık hizmetlerinin finansmanının sürdürülebilirliğini desteklemiştir. Hem kamu hastaneleri hem de özel hastaneler açısından Sağlık Uygulama Tebliği’nde yapılan değişikliklerle yoğun bakım ünitelerine yapılan ödemeler iki katına çıkarılmıştır. Yatan hastalar için mevcut geri ödeme bedeline ilave olarak "pandemi bakım hizmeti" ödenmeye başlanmıştır. Böylece hastaneler, Covid-19 hastaları için yatan hasta tedavi ücretine ek olarak günlük 667 lira geri ödeme almaya başlamışlardır. İmmün plazma temini ve uygulama hizmetleri ile Covid-19 tanı ve tedavilerinde kullanılan test ve ilaçlar da geri ödeme kapsamına alınmıştır. Covid-19 pandemisi, telesağlık hizmetlerinin (telesağlık muayeneleri, video görüşme, e-konsültasyon gibi) önemini artırmış ve kullanımını hızla geliştirmiştir. Bu bağlamda politika yapımcılar ve yöneticiler, Covid-19 pandemisinin sağlık sisteminde yarattığı paradigma değişikliğine hazır olmalı ve hastanelerde uygun maliyetli politikalara (telesağlık hizmetleri gibi) ağırlık vermelidir.

1. INTRODUCTION

Public hospitals play a key role in ensuring delivery of health services in Turkish healthcare system. In 2019, beds in public hospitals constituted 60.3% of the total number of hospital beds and 62.9% of the healthcare personnel are employed in Turkish public hospitals. In total, the number of per capita hospital visits is 6.1, of which 4.7 are made to Ministry of Health (MoH) hospitals (Ministry of Health, 2021, p. 154). In Turkey, all public hospitals (including university hospitals) are mainly financed based on prospective global budgets, i.e. hospitals receive a fixed payment for treating a pre-specified volume of activity. Prospective global budget, financed from general insurance system, are the primary sources of financing for public hospitals, containing approximately 70% of the total hospital budget. Hospital services and related activities account for the largest proportion of health expenditure in almost all OECD countries. In 2017, hospitals received on average 38% of health system financing, hospitals spending accounts for around 53% in Turkey. This shows that more than half of all financial resources are spent on the hospital sector (OECD, 2019, p. 150-151).

Turkish healthcare system is under huge pressure from the Covid-19 pandemic. Turkey announced the first confirmed coronavirus case on 11 March 2020, incidentally the same day that WHO declared that the novel coronavirus outbreak was a global pandemic (WHO, 2020a). To limit the spread of disease, prioritize for Covid-19 care and ensure the safety of patients and health personnel, elective surgical procedures were gradually canceled or suspended. Patients who are concerned about the possibility of exposure to infection, have been limiting hospital visits in Turkey as well as in many countries (Shin et al., 2020; Bai & Zare, 2020, p. 2807; Abor & Abor, 2020, p. 559). Epidemic control strategies (weekend curfews, the nation-wide curfew covering people aged under 20 and over 65, campaigns to promote 'stay at home') have also reduced hospital visits. The organization of hospital services has been restructured, intensive care unit (ICU) capacity expanded and patient pathways reorganized such as testing health personnel or patients prior to surgery (Quentin et al., 2020, p. 88-92; Story et al., 2020). Hospital admissions were minimized and allowed only through a 'Central Physician Appointment System' (CPAS/MHRS) reachable using a call center, website or mobile application system (WHO, 2020a, p. 8). Furthermore, MoH moved quickly to enhance capacity of hospitals. The bed capacity of the hospitals, the number of intensive care beds, the number of monitors and ventilators were increased. During the Covid-19 outbreak, new hospitals were opened by MoH in many provinces. By the end of 2021, the number of intensive care beds was increased by 7400. And 6183 new ventilators and 5990 new monitors were purchased and distributed to the public hospitals. In 2021, a total of 20.7 billion liras was spent for Covid-19 vaccine, drugs and medical supplies and pandemic additional payments for personnel (Koca, 2021). All of these arrangements have had implications for hospital financing. Hospitals, which experienced a serious decline in their revenue especially in the early period of the pandemic, faced the risk of failing to achieve financial sustainability.

This study aims to highlight the financial implications on public hospitals of the pandemic and understand hospitals' cost management responses during the pandemic. The specific objectives of the study were to: 1) to assess how public hospital service delivery is affected; 2) to discuss the reductions in revenue and increases in supply and operating costs that pandemic has had on public hospitals and Turkish government's responses to Covid-19.

2. METHODS

This study presents the characteristics of Turkish public hospitals, a comparison of demand for healthcare services, revenues and expenses between the non-pandemic (March-December 2019) and pandemic (March-December 2020) periods. Data were obtained with the approval of the MoH Directorate General of Public Hospitals. Data were composed of all public hospitals under MoH. University hospitals, which are public legal entity were excluded. To analyze the financial effect of Covid-19 in public hospitals, firstly hospital service delivery key indicators were collected from Basic Health Statistics Module (TSIM) database. These consist of data such as inpatient and outpatient volumes, number of surgery, bed occupancy rate, magnetic resonance imaging (MRI) and computed tomography (CT) exams. Then, data on hospital revenues (inpatient, outpatient, surgeries) and expenses (performance-based supplementary payments, medical equipment, supply costs, operating) were obtained from Uniform Accounting System (TDMS). Covid-19-related additional costs incurred by hospitals for the purchase of personal protective equipment (PPE) and other supplies and equipment have been studied.

3. RESULTS

Covid-19 pandemic had serious effects on patient volume, revenues and expenses on Turkish public hospitals. If the current reductions in volume and revenue continue, the financial problems and challenges for public hospitals could be even more significant. The descriptive statistics were presented based on the following findings:

3.1. Volume Effect of Covid-19 Pandemic

There has been an unexpectedly large drop in outpatient volumes, which is the most important source of patients and revenue for public hospitals. Compared to the same period of the previous year, there was an average declines of 58.0% in polyclinic visits and 35.4% in emergency department visits. While total inpatient admissions fell 35.6% among Turkish public hospitals, ICU admission less decreased 9.2% due to ill patients with laboratory-confirmed Covid-19 who were admitted to the ICU. From March to December 2020, overall surgery numbers (except outpatient surgeries) fell 53.2% compared with 2019, representing about 1.2 million fewer surgeries. Similarly, according to the data of the Brazilian Ministry of Health, the number of elective surgeries across the country decreased by 34.7% from 2019 to 2020 (Beck da Silva Etges et al., 2021, p. 39). Chest computed tomography is the best imaging modality that detects different parenchymal patterns and disease severity in Covid-19 pneumonia in early and progressive stages (Pan et al., 2020, p. 715-716). For this reason, the number of computed tomography exams increased by 16.2% in the Covid-19 period (Table 1).

Table 1. Periodic Data on Patient Volume in Public Hospitals in Turkey (2019-2020)

Visit and Admission Type	2019 (March-December)	2020 (March-December)	Change %
Outpatient services	326,696,562	159,483,431	-48.8
- Polyclinic Visits	228,328,144	95,976,980	-58.0
- Emergency Departments Visits	98,368,418	63,506,451	-35.4
Inpatient Admissions	6,447,715	4,153,216	-35.6
Bed Occupancy Rate (%)	64	46	-27.7
Intensive care units (ICU) admissions	814,426	739,503	-9.2
Number of surgeries (A,B,C)	2,299,676	1,076,805	-53.2
Magnetic Resonance Imaging (MRI) exams	9,091,162	5,362,225	-41.0
Computed Tomography (CT) exams	11,867,096	13,788,435	16.2

3.2. Covid-19 Impact on Public Hospitals' Revenue and Expenses

Historic reduction in public hospitals inpatient and outpatient volumes have led to dramatically reductions in accrued revenues. Results only showed that inpatient revenues increased during this period. The reason for this is that the Social Security Institution made extra payments for inpatients and intensive care units patients. When elective surgeries postponed or cancelled worldwide, loss of hospitals' gross revenue is occurred (Tonna et al., 2020). As seen in Table 2, the relative reductions in surgical volumes have been much more than the reductions in the surgical revenues in Turkey. Because postponing or canceling surgeries was one of the factors that negatively affect hospital revenues. Elective surgery accounted for 27.4% of the total inpatient hospital revenue in the pre-Covid period, and 22.0% in the post-Covid period. In this context, just like in Brazil, the cancelation or postponement of elective surgeries and procedures could have contributed to the decrease of revenue and hospital occupation rates in Turkey (Beck da Silva Etges et al., 2021, p. 39). In the US, in the pre-Covid period elective surgery admissions valued for more than 30% of total inpatient hospital revenue (Khullar et al., 2020, p. 2127). In addition revenues from retail spaces operated by hospitals decreased by 35.6% as a result of decrease in patients, visitors and flexible working of some health staff.

Table 2. Change of Revenue and Expenses Categories in Public Hospitals in Turkey (2019-2020)

Categories	2019 (March-December) (Turkish Liras)	2020 (March- December) (Turkish Liras)	Change %
Revenues			
Patient services accrued revenue	27,623,727,870	23,951,542,025	-13.3
Outpatient accrued revenue	12,265,650,006	7,623,780,140	-37.8
Inpatient accrued revenue	15,358,077,864	16,327,761,885	6.3
- <i>Outpatient surgery</i>	475,291,415	346,750,865	-27.0
- <i>Inpatient surgery</i>	3,739,947,265	3,253,336,652	-13.0
Hospital retail space revenues (Cafés, coffee shops, restaurants etc)	188,264,316	121,280,133	-35.6
Expenses			
Total Expenses	41,185,329,778	51,068,029,441	24.0
Temporary supplementary payments	10,972,106,121	16,948,903,288	54.5
Medical equipment	4,583,780,937	4,650,990,264	1.5
Drugs	2,653,495,952	3,024,157,711	14.0
Laboratory	2,305,454,58	2,215,097,784	-3.9
Imaging	713,387,026	667,457,616	-6.4
Operating	3,234,533,625	3,632,940,762	12.3
Fixed cost/Variable cost ratio (%)	74/26	79/21	5.9/-17.2

Unlike the decrease in volume of patients and revenue, hospitals' total expenses increased. During the Covid-19 pandemic, there was a significant increase in the operating expenses of hospitals. To prepare for a surge in hospitalized patients with Covid-19, hospitals needed to create more negative pressure rooms, acquire ventilators and other ICU equipment, educate staff, employ a backup workforce, pay overtime to staff, obtain personal protective equipment (PPE), and address PPE shortages (Melnick & Maerki, 2020; Kaye et al., 2021, p. 295). Temporary supplementary payments were distributed to hospital personnel who work as part of the fight against the Covid-19 pandemic by MoH. Doctors and other health personnel receive up to a 100 percent increase in their Covid-19 bonuses (WHO, 2020b). Therefore, temporary supplementary payments have increased by over 50%. Laboratory and imaging expenses have decreased due to reductions in patient volume.

One of the pandemic' effects on hospital finances is the challenges that hospitals have faced in securing necessary drugs, supplies and PPE. Especially in the early phase of the pandemic, there have been widespread reports of price gouging in many countries (Carroll & Smith, 2020, p. 11-15). In Turkey, implementation of new care protocols and additional infection control measures have increased usage of PPE on hospitals. As a result of supply difficulties and increasing in demand, usual prices for PPE increased to several times (Table 3). Also, one of the challenges for public hospitals was the oxygen shortage and the difficulties in expanding storage quickly. Therefore, prices of liquid medical oxygen increased for the short term. With the effect of the pandemic, the financial crisis of the state has led to problems in the drugs supply chain. In the upcoming period, high price increases due to inflationary pressures will also cause problems in the supply of drugs and medical supplies.

Table 3. Changes in Unit Prices of Personal Protective Equipment (PPE)

Type of PPE	2019 (March-December) (Turkish Liras)	2020 (March-December) (Turkish Liras)	Change %
Face shield (per)	13.54	20.55	51.7
Surgical gown (per)	4.21	11.11	164.0
Gloves (per)	0.94	1.19	26.2
Medical mask (per)	0.38	0.62	63.3
N95 mask (per)	4.52	15.08	233.5
Hand disinfectants/sanitizer (litre)	23.89	34.17	43.0

4. DISCUSSION

The Turkish government was relatively prepared in terms of planning in responding to Covid-19 pandemic, thanks to past epidemic experiences. In this respect, we can say that the Turkish health system has a strong infrastructure and organizational capacity. Especially the city hospitals, which has begun to operate with public-private partnerships model in 2017 and stand out with their intensive care and bed capacities strengthened and contributed to Turkey's capacity in the fight against Covid-19 (WHO, 2020a, p. 4). Although the intensive care capacity was sufficient and the hospital bed occupancy rates were low, new hospitals were opened specific for Covid-19 patients and physical infrastructure (acute beds, ICU, medical equipment) of existing hospitals was strengthened. The determination of some hospitals as pandemic hospitals by MoH, the cancelation of elective surgery, the growing public fear of Covid-19, the prolongation of the control periods of the groups at risk and the duration reported drug of chronic patients have decreased hospital visits in Turkey. Covid-19 drastically impacted outpatient services, inpatient admissions and elective surgeries, which is a major source of revenue generation for public hospitals. In the US, according to American Hospital Association (2020, p. 1), hospitals reported average declines of 34.5% in outpatient volume and 19.5% in inpatient admissions relative to baseline levels.

The result was a remarkable decline in volume of patients and in accrued revenue, whereas expenses remained high. It is observed that the growth of expenses is due to increases in labour, drugs and operating costs. Turkish public hospitals pay health personnel through one of the largest pay for performance schemes among OECD countries (OECD, 2014). Temporary supplementary payments, which is distributed to reward healthcare workers fight against the Covid-19 pandemic have increased the labour cost. During the Covid-19 period, fixed cost of public hospitals increased from 74% to 79%. In addition supply and exorbitant prices of PPE and oxygen equipment, which is a critical components of a country's effective emergency response to Covid-19, was an important problem for public hospitals in the early period. There was no documented shortages of PPE supply. However, restrictions were imposed on the export of PPE during the early phase of the pandemic, and grant programs were launched to support the production of Covid-19 tests and PPE projects through regional development agencies. Along with the increase in production in following months, Turkey has begun to donate PPEs and other materials to many countries.

Although the adopted approaches differ considerably across countries, many countries relatively quickly found a solutions to protect hospitals. As a matter of fact, it was necessary to compensate revenue shortfalls and to reimburse for Covid-19-related costs of care as soon as possible. In Poland, Germany and Belgium, most hospitals receive substantial additional resources. In Czechia and Israel, hospitals have a guaranteed most of the previous year's revenues, despite lower activity (Quentin et al, 2020, p. 89-90). As it is known, countries use many hospital payment systems such as line-item budget, fee-for-service, prospective global budget, payment per case/DRG (Cyclus & Irwin, 2010). A global budget is defined as "an overall spending target or limit that constrains the price and the quality of the services provided" (Dredge, 2004). According to fee-for-service care model, prospective global budget model is more resilient in the face of crisis like Covid-19, protecting access to care when it is most needed (Gondi & Chokshi, 2020, p. 1596).

In Turkey, a prospective global budget for public hospitals was first implemented in 2006. Before 2006, payments by health insurance funds were retrospectively made on a fee-per-service basis. Global budget come to prominence with its aspect that incentivizes financial stewardship by constraining annual expenditures and year-over-year spending growth (Gondi & Chokshi, 2020, p. 1597). The hospital global budget is a prospectively agreed total spending within which operating expenses of the hospitals must be contained (Dredge, 2004). Based on the global budget, public hospitals are paid a monthly amount determined by the MoH, according to the expenses of them. As a result of the global budget implementation, the payment of health services from the MoH and Social Security Institution through a service procurement contract has been expanded to include hospitals and oral and dental health centers since 2009. In addition, a pilot project on Diagnosis-Related Groups (DRGs)-based payment was implemented in public hospitals after 2006. DRGs hospital payment systems are widely used in OECD countries and have generally been found to monitor the cost and promote efficient use of resources. DRG was expected to be implemented in a certain public hospitals under contract with the Social Security Institution, but the Social Security Institution didn't implemented global budgets with DRGs.

The financial sustainability of hospitals has been challenged with a decline in accrued revenues due to the decrease in the number of patients visited to public hospitals, but the financial risk was eliminated by paying the committed budget amounts to the hospitals in order to manage the expenses. In this context, global budget helped faster

healthcare financing stability for Turkish public hospitals. Thus, public hospitals received their global budgets to compensate for revenue shortfalls. Because 95% of public hospital revenues consists of global budget revenues financed by Social Security Institution (Küçük, 2018, p. 973). Since global budget model makes the positions of hospitals better to protect from Covid-19-related economic hardship, it has emerged as a more positive regulation according to other payment methods. Therefore, the Covid-19 pandemic has caused policy makers and payers to consider more sustainable payments models for hospitals. As a matter of fact, volume reductions have reached levels that can threaten hospitals' financial sustainability, particularly in rural county areas and resource-limited settings in the US (Levy et al., 2021, p. 398). Thus, it is recommended to implement an all-payer global budget as a payment model that could stabilize the finances of rural county hospitals and help them adapt to emerging public health needs in the US (Fried et al., 2020, p. 137).

In response to the Covid-19 pandemic, global approach of health policies is to protect public health by limiting the spread of the pandemic. However, this approach requires hospitals to get support from the state in order to survive in the long term. Because during the pandemic period, the total expenses of the hospitals were more than their total revenues. This financial pressure has created a serious obstacle to serve their patients and remain financially viable, especially for private (for-profit) hospitals (Kruse & Jeurissen, 2020, p. 423). The Turkish government gave early, quick and decisive responses that finance problems to hospitals. As in countries such as Japan, Social Security Institution has made many arrangements to finance hospitals in Turkey (Shin et al., 2020). Social Security Institution encouraged the provision of services by including the services needed due to the pandemic within the scope of payment, and the access of patients to healthcare services was continued effectively. Payments for intensive care units were doubled with the amendment to the Health Budget Law (Sağlık Uygulama Tebliği or SUT). In addition to the current reimbursement price for inpatients, an additional fee called "pandemic care service" started to be paid. The government started to pay 667 Turkish liras per day on top of normal inpatient admission fees for Covid-19 patients. Immune plasma supply and application services, the tests and drugs used in diagnosis and treatments for Covid-19 are covered by Social Security Institution. As seen in Table 4, many regulations affecting to hospitals financially have been made by the Turkish government.

Table 4. Covid-19 Pandemic Policy Responses to Affecting for Turkish Public Hospitals

Key Features	Date	Summary of responses to the Covid-19 pandemic in Turkey
Social distancing	9-13 March 2020	Visits to hospitals would be limited, and only be allowed after working hours and limited to one visitor. Visits to patients in intensive care and palliative care services were forbidden.
	6 April 2020	Family physicians gave telephone counseling to patients with chronic diseases and the elderly. Patients with chronic diseases in Turkey with a medical report and prescription do not pay for drugs out of pocket. The duration of the drug use reports, which expired or will expire in the period from March 1, 2020, to December 31, 2020, has been extended another six months. Patients who regularly take prescription drugs for their chronic disease, were able to purchase their reported medicines directly from the pharmacy without going to hospitals and without a prescription.
	7 September 2020	
Planning services	21 March 2020	All hospitals in Turkey with the necessary infrastructure, regardless of their legal status (private, foundation or government hospital) were declared pandemic response hospitals and could be used if necessary.
Reimbursement	1 April 2020	Social Security Institution doubled payments of intensive care units for Covid-19 patients. Care payments of inpatients diagnosed with Covid-19 in public and private hospitals were included in the scope of reimbursement.
	9 April 2020	Immune-plasma treatment were included in the scope of reimbursement.
	9 April 2020	Drugs, which is used in Covid-19 treatment were included in the scope of reimbursement.

Key Features	Date	Summary of responses to the Covid-19 pandemic in Turkey
Entitlement and coverage	13 April 2020	Presidential Decree dated 13 April 2020 regulated the free access to personal protective equipments (PPE), tests, kits, other equipment and medicines used in the diagnosis and treatment of Covid-19. With the presidential decree, all population regardless of their social security have been provided free access to all kinds of PPE recommended for use against Covid-19 in question, tests, kits and other equipment used in the diagnosis of Covid-19, medicines provided centrally for use in the treatment of Covid-19.
	August 2021	Compulsory PCR tests, which are required for entry to some public areas, are offered free of charge.
For abroad to travel fee of PCR test	June 2020	Fee of PCR test has begun to be charged from passengers to travel abroad.
Extra payments for health personnel	March 2020	Extra payments are being made to health workers for three months (March - May 2020) who work in COVID-19 response related units
	August 2020	The Health Ministry issued a new circular concerning temporary supplementary payments, beginning in October, to be distributed to healthcare personnel who work as part of the fight against the COVID-19 epidemic. Doctors and other health personnel receive up to a 100 percent increase in their COVID-19 bonuses.
	April-July 2021	An arrangement has been made for additional payments to the personnel working in hospitals affiliated to the Ministry of Health, effective from April 1, 2021, for a period of 4 months.

Owing to declining in-person outpatient visits in Covid-19 pandemic, the patterns of health care delivery has also begun to alter. Covid-19 pandemic has catapulted the importance of telehealth services (such as telehealth visits, audio-only E/M, virtual check-in, e-visits) and rapidly advanced its utilization (Provenzano et al., 2020, p. 581). Telehealth services contribute to both reducing costs and protecting patients and health employees in terms of exposure to infection. When most people do not want to physically visit hospitals, telehealth services will help sustain the hospitals' financial sustainability. Therefore, it should be made to regulatory changes that expanded public insurer reimbursement for video-conference or telephone consultations between patients and general practitioners or specialists in Turkey, just like in Australia, Ghana and the US (Patel et al., 2021; Snoswell et al., 2020, p. 737; Abor & Abor, 2020, p. 559-569).

This study has some important limitations. First, although this study is the first to examine the impact of Covid-19 pandemic on Turkish public hospitals at the macro level, specific effects at the hospital level have not been addressed. Second, only public hospitals were examined, and the impact of Covid-19 pandemic on private hospitals excluded. The rapid spread of the Covid-19 pandemic has led to financial instability in private hospitals. The Covid-19 pandemic, especially characterized by acute declines in outpatient and elective surgeries revenues, created unusual financial difficulties for private hospitals. Stopping international flights to Turkey within the scope of Covid-19 measures also led to a decrease in foreign patient revenues of private hospitals. Therefore, future research should be conducted for more comprehensive analysis of the Turkish hospital sector, including private hospitals. Nevertheless, with a more detailed understanding of costs per COVID-19 patient, it will be possible to define and drive sustainable strategies to manage and reimburse Covid-19 treatment in healthcare systems (Beck da Silva Etges et al., 2021, p. 39).

5. CONCLUSION

This study reveals financial impact to public hospitals, both capacity expansion and additional Covid-19 costs, and in the striking decline in utilization and revenue as patients avoided hospitals cancelled or delayed elective procedures. The Turkish government has supported public hospitals through the global budget and it is predicted that it will continue to support it in 2021 and 2022. The Social Security Institution continues to provide intensive care and pandemic care support to all hospitals. However, policymakers should prepare for the change of paradigm in the healthcare system with a mode of care delivery using digital solutions. For instance, a few private hospitals have taken important steps for telehealth services in order to recoup lost revenues. The MoH has also started to work on the legal regulations required for telehealth. In order to prevent the spread of covid-19 infection, hospitals will tend to examine patients with an appointment with CPAS rather than without an appointment. Hospitals will face increasing costs for labour, drugs, purchased services, PPE and other medical and safety supplies needed to

healthcare in the coming period. In this context, policy makers and hospital managers should tend to services (for instance telehealth) for patient safety and cost savings, while taking cost-cutting measures in hospitals.

DECLARATION OF THE AUTHOR

Declaration of Contribution Rate: The author contributes the study on his/her own.

Declaration of Support and Thanksgiving: The author thank to support from the Ministry of Health of Turkey for facilitating access to financial data.

Declaration of Conflict: There is no potential conflict of interest in the study.

REFERENCES

- Abor, P. A., & Abor, J. Y. (2020). Implications of COVID-19 pandemic for health financing system in Ghana. *Journal of Health Management*, 22(4), 559-569.
- American Hospital Association. (2020). *Hospitals and health systems continue to face unprecedented financial challenges due to COVID-19*. June, 1-7. Retrieved March 16, 2021 from www.aha.org
- Bai, G., & Zare, H. (2020). Hospital cost structure and the implications on cost management during COVID-19. *Journal of General Internal Medicine*, 35(9), 2807-2809.
- Beck da Silva Etges, A. P., Bertoglio Cardoso, R., Marcolino, M. S., Brasil Ruschel, K., Coutinho, A. P., Pereira, E. C., Anschau, F., Aranha, F., Carrilho, F., Vieta, G., Nader Bastos, G. A., Lyra Batista, J. D., Chatkin, J. M., da Silva Nogueira, J., Moreira, L. B., Haddad, L., Floriani, M., Teixeira de Siqueira, M., Ziegelmann, P., de Lima Martelli, P. J., ... Kopittke, L. (2021). The Economic Impact of COVID-19 Treatment at a Hospital-level: Investment and Financial Registers of Brazilian Hospitals. *Journal of Health Economics and Outcomes Research*, 8(1), 36-41.
- Carroll, N. W., & Dean, G. S. (2020). Financial implications of the COVID-19 epidemic for hospitals: A case study. *Journal of Health Care Finance*, 46(4), 11-22.
- Cyclus, J., & Irwin, R. (2010). "The Challenges of hospital payment systems", *Euro Observer-The Health Policy Bulletin of the European Observatory on Health Systems and Policies*, 12(3), Retrieved February 12, 2021 from http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0018/121743/euroObserver_Autumn2010.pdf
- Dredge, R. (2004). *Hospital global budgeting*, (Health, Nutrition and Population (HNP) Discussion Paper), The World Bank.
- Fried, J. E., Liebers, D. T., & Roberts E. T. (2020). Sustaining rural hospitals after COVID-19: The case for global budgets. *JAMA*, 324(2), 137-138.
- Gondi, S., & Chokshi, D. A. (2020). Financial stability as a goal of payment reform - A lesson from COVID-19. *JAMA*, 324(16), 1596-1597.
- Kaye, A. D., Okeagu, C. N., Pham, A. D., Silva, R. A., Hurley, J. J., Arron, B. L., Sarfraz, N., Lee, H. N., Ghali, G. E., Gamble, J. W., Liu, H., Urman, R. D., & Cornett, E. M. (2020). Economic impact of COVID-19 pandemic on healthcare facilities and systems: International perspectives. *Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology*, 35(3), 293-306.
- Khullar, D., Bond, A. M., & Schpero, W. L. (2020). COVID-19 and the financial health of US hospitals. *JAMA*, 323(21), 2127-2128.
- Koca, F. (2021). *2022 Yılı Bütçe Sunumu*, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu, (25.11.2021).
- Kruse, F., & Jeurissen, P. (2020). For-profit hospitals out of business? Financial sustainability during the COVID-19 epidemic emergency response. *International Journal of Health Policy and Management*, 9(10), 423-428.
- Küçük, A. (2018). Public hospital reform in Turkey: the "public hospital union" case (2012-2017). *International Journal of Health Planning and Management*, 33, e971-984.

- Levy, J. F., Ippolito, B. N., & Jain, A. (2021). Hospital revenue under Maryland's total cost of care model during the COVID-19 pandemic. *JAMA*, 325(4), 398-400.
- Melnick, G., & Maerki, S. (2020). *The financial impact of COVID-19 on California hospitals*, California Health Care Foundation, Retrieved January 12, 2021 from www.chcf.org
- Ministry of Health. (2021). *Health Statistics Yearbook 2019*, General Directorate of Health Information Systems.
- OECD. (2014). *OECD reviews of health care quality: Turkey 2014: Raising standards*, OECD Publishing. Retrieved April 17, 2021 from <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202054-en>
- OECD. (2019). *Health at a Glance 2019: OECD indicators*, OECD Publishing. Retrieved April 13, 2021 from <https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en>
- Quentin, W., Albrecht, T., Bezzina, A., Bryndova, L., Dimova, A., Gerkens, S., Kowalska-Bobko, I., Mantwill, S., Or, Z., Rajan, S., Theodorou, M., Tynkkynen, L., Waitzberg R., & Winkelmann, J. (2020). Adjusting hospital inpatient payment systems for Covid-19. *Eurohealth*, 26(2), 88-92.
- Pan, F., Ye, T., Sun, P., Gui, S., Liang, B., Li, L., Zheng, D., Wang, J., Hesketh, R. L., Yang, L., & Zheng, C. (2020). Time course of lung changes on chest CT during recovery from 2019 novel coronavirus (COVID-19) pneumonia. *Radiology*, 295(3), 715-721.
- Patel, S. Y., Mehrotra, A., Huskamp, H. A., Uscher-Pines, L., Ganguli, I., & Barnett, M. L. (2021). Trends in outpatient care delivery and telemedicine during the COVID-19 pandemic in the US. *JAMA Intern Med*, 181(3), 388-391.
- Provenzano, D. A., Sitzman, B. T., Florentino, S. A., & Buterbaugh, G. A. (2020). Clinical and economic strategies in outpatient medical care during the COVID-19 pandemic. *Regional Anesthesia & Pain Medicine*, 45(8), 579-585.
- Shin, J. H., Takada, D., Morishita, T., Lin, H., Bun, S., Teraoka, E., Okuno, T., Itoshima, H., Nagano, H., Kishimoto, K., Segawa, H., Asami, Y., Higuchi, T., Minato, K., Kunisawa, S., & Imanaka, Y. (2020). Economic impact of the first wave of the COVID-19 pandemic on acute care hospitals in Japan. *PloS one*, 15(12), e0244852.
- Snoswell, C. L., Caffery, L. J., Haydon, H. M., Thomas, E. E., & Smith, A. C. (2020). Telehealth uptake in general practice as a result of the coronavirus (COVID-19) pandemic. *Australian Health Review*, 44(5), 737-740.
- Story, D., Coyle, E., Devapalasundaram, A., Sidiropoulos, S., Ou Yang, B., & Coulson, T. (2020). Documenting COVID-19 screening before surgery during lockdown (COVID Screen): An audit with routinely collected health data. *Australian Health Review*, 44(5), 723-727.
- Tonna, J. E., Hanson, H. A., Cohan, J. N., McCrum, M. L., Horns, J. J., Brooke, B. S., Das, R., Kelly, B. C., Campbell, A. J., & Hotaling, J. (2020). Balancing revenue generation with capacity generation: Case distribution, financial impact and hospital capacity changes from cancelling or resuming elective surgeries in the US during COVID-19. *BMC Health Serv Res*, 20(1), 1119.
- WHO. (2020a). *Turkey's response to Covid-19: First impressions*, WHO Regional Office for Europe.
- WHO. (2020b). *Covid-19: Health system response monitor-Turkey*. Retrieved October 16, 2020 from <https://www.covid19healthsystem.org/mainpage.aspx>

TÜRKİYE'DE SAĞLIK BİLİŞİMİ GELİŞİMİNİN AKADEMİK AÇIDAN İNCELENMESİ

AN ACADEMIC EXAMINATION OF THE DEVELOPMENT OF HEALTH INFORMATICS IN TURKEY

Doç. Dr. E. Asuman ATILLA¹

Öğr. Gör. Fırat SEYHAN²

ÖZ

Yapılan bu çalışmada, sağlık sektöründe yaşanmakta olan gelişmelere paralel olarak, sağlık bilişiminin gelişimi akademik olarak ele alınmış ve Türkiye'de sağlık bilişimi konusunda verilen ön lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyindeki eğitimler, hazırlanmış olan tezler, kitaplar, düzenlenmiş kongre, zirve ve fuarlar ve sağlık bilişimi dergileri incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda; üniversitelerde sağlık bilişimi alanında eğitim veren 19 ön lisans programı, 23 yüksek lisans programı ile 10 doktora programının olduğu tespit edilmiştir. Sağlık bilişimi alanında hazırlanmış olan tezler incelendiğinde; ilki 2002 yılında yayımlanmış olan 67 yüksek lisans tezi ve ilki 2003 yılında yayımlanmış olan, biri tıpta uzmanlık tezi olmak üzere, toplam 20 doktora tezi hazırlandığı tespit edilmiştir. Sağlık bilişimi alanında yayımlanmış kitap sayısı ise 26'dır. Ülkemizde sağlık bilişimi alanında kongreler de düzenlenmektedir. Uluslararası Sağlıkta Bilişim ve Bilgi Güvenliği Kongresi 2016-2021 yılları arasında beş kez gerçekleştirilmiş olup, Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi ise 2001- 2021 yılları arasında 13 kez gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ülkemizde Sağlık Bilişimi Yönetimi Derneği, Tıp Bilişimi Derneği, Sağlıkta Bilişim ve Teknoloji Derneği olmak üzere üç farklı dernek faaliyet göstermekte ve sağlık bilişimi ile ilişkili olarak yayın yapan bir adet de dergi bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, ülkemizde sağlık bilişimi alanında eğitim sunan kurumların ve bu konuda düzenlenen bilimsel etkinliklerin sayısının artırılmasının gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yönetimi, Sağlık Bilişimi, Tıp Bilişimi, Akademik İnceleme.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I20, O30.

ABSTRACT

In the study, parallel to the developments in the health sector, the development of health informatics, master's and doctoral education programs, thesis, books, conferences, summits, fairs, and journals in the field of health informatics in Turkey, are analyzed academically. As a result of the research, it is determined that there are 19 associate degree programs, 23 master and 10 doctorate programs that provide education in the field of health informatics. When the thesis written in the field of health informatics are examined, it is determined that 67 master's thesis, the first of which was published in 2002, and 20 doctoral thesis, one of which is a thesis of expertise in medicine and the first of which was published in 2003, are found. The number of books published in the field of health informatics is 26. In Turkey, congresses are also organized in the field of health informatics. The International Health Informatics and Information Security Congresses were held five times between 2016-2021, and the National Medical Informatics Congresses were held 13 times between 2001 and 2021. In addition, three different associations operate in Turkey. There is also a journal that publishes in relation to health informatics. It is suggested that the number of institutions providing education in the field of health informatics in Turkey and the number of scientific activities organized on this subject should be increased.

Keywords: Health Care Management, Health Informatics, Medical Informatics, Academic Review.

JEL Classification Codes: I10, I20, O30.

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, asuman.atilla@hbv.edu.tr

² Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, firat.seyhan@sbu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

In line with the possibilities provided by communication and information technologies, which are used extensively in the health sector, and the changing patient demands and needs, the number and qualifications of digital hospitals are increasing day by day, Artificial Intelligence (AI) Internet of Things (IoT), Machine Learning, Big Data, Block Chain, Cloud Computing, Wearable and Implantable Technologies, 3D Printers, Virtual Reality (VR) Technologies, Augmented Reality-AR) Technologies and the use of Mobile Health Applications not only affect the digital transformation of the health sector, but also increase the intensity of use and offer many new advantages and opportunities in the health sector. The need for employees who can use the said technology and have the necessary training equipment is increasing day by day. At the same time, the publications and congresses in the field of health informatics are also guiding the practitioners. The aim of this study is the development of health informatics was handled academically and in addition to the master's and doctoral level trainings, prepared theses, written books, organized congresses, summits and fairs on health informatics in Turkey. It is aimed to examine health informatics journals, in parallel with these developments in the health sector.

Design/methodology/approach:

The study was designed in the scanning model and shows a descriptive feature, and in order to reveal the development course of the field of health informatics, the master's and doctoral theses accessed in the database of YÖK Thesis Center between the years 2001-2021 were examined. Health informatics, medical informatics, biostatistics and medical informatics, bioinformatics, biostatistics and medical informatics, bio-health informatics universities with master's and doctorate programs and their related departments have been identified. In addition, publishing houses were scanned in order to identify the books written in the field of health informatics in Turkey, and related associations, congresses, symposiums and summits were also identified by performing relevant searches on the web. Academic journals related to the subject were revealed as a result of the searches carried out in Dergipark and TR Index.

Findings:

As a result of the research, in our country; It was determined that there are 19 associate degree programs, 23 master and 10 Doctorate Programs that provide education in the field of health informatics at 23 different universities. When the theses written in the field of health informatics are examined; It was determined that 67 master's theses, the first of which was published in 2002, and 20 doctoral theses, one of which is a thesis of expertise in medicine and the first of which was published in 2003, were found. The number of books published in the field of health informatics is 26. In our country, congresses are also organized in the field of health informatics. The International Health Informatics and Information Security Congress was held five times between 2016-2021, and the National Medical Informatics Congress was held 13 times between 2001 and 2021. In addition, three different associations operate in our country, namely the Health Informatics Management Association, the Medical Informatics Association, and The Health Informatics and Technology Association. There is also a journal that publishes in relation to health informatics.

Conclusion and Discussion:

It is suggested that the number of institutions providing education in the field of health informatics in our country should continue to increase. The fact that healthcare professionals can benefit from the trainings on health informatics or follow the existing literature will enable them to understand and adapt to this digital transformation. Governments and health authorities in many countries have recognized the urgent need for a highly trained workforce in knowledge management, but universities have been slow to respond to this need until the past few years. One of the main reasons for this is that there are few experts on health services information management and health services information systems in universities. One of the most important factors hindering progress in the field of health informatics is the lack of professionals equipped with the knowledge and skills to provide academic leadership in this field. Scientific activities in the field of health informatics guide those who are interested in this field, but at the same time; it brings together health professionals, educational institutions in the field of health informatics, employers providing employment opportunities and industry leaders, and ensures the development of the field of health informatics in line with current data. For this reason, it is considered that the number of scientific activities on health informatics should be increased.

1. GİRİŞ

Son yıllarda yaşanan ve tüm sektörleri etkisi altına alan yoğun ve hızlı teknolojik dönüşüm, sadece sektörel anlamda değil; politik, ekonomik ve uluslararası çevrenin yanı sıra, insanların yaşam biçimlerini ve sosyokültürel çevrelerini de bir takım yapısal değişiklikler gerçekleştirmek suretiyle doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilemektedir. Merkezinde “veri” unsurunun bulunduğu yeni bir ekonomik model ve yaşam şeklini de beraberinde getiren bahse konu dijital dönüşüme, kendine has bir takım özelliklerinden dolayı diğer sektörlerden ayrılan sağlık hizmetlerinde de aynı hızla adapte olunmakta, teknolojinin ve verinin yoğun bir biçimde kullanıldığı ve gerek sağlık sektörü için gerekse de sunulan sağlık hizmetlerini kullanan hastalar için büyük farklılıklar ve kolaylıkları da beraberinde getirdiği bilinmektedir. Özellikle sağlık sektöründeki dijitalleşmeyle sektörde önemli gelişmeler yaşanmıştır ve söz konusu gelişmelerin ülke sağlık sistemleri üzerinde de çok önemli ve olumlu etkileri olmuştur (Koştu vd., 2021, s. 483). Farklı kaynaklardan toplanan verilerin anlamlı hale getirilip bireylere değer olarak sunulması ve dijital teknolojilerin imkânlarıyla bireylerin ihtiyacı olan çözümlerin zaman kaybedilmeden sunulabilmesi, sağlık sektöründe dijitalleşmenin önemini ve temelini oluşturmaktadır.

Sağlık sektöründe yoğun bir biçimde kullanılan iletişim ve bilgi teknolojilerinin sağladığı imkânlar ve değişen hasta istek ve ihtiyaçları doğrultusunda, dijital hastanelerin sayısının ve niteliklerinin her geçen gün artmasının yanı sıra, yapay zekâ, nesnelerin interneti, makine öğrenimi, büyük veri, blok zincir, bulut bilişim, giyilebilir ve implant edilebilir teknolojiler, 3D yazıcılar, sanal gerçeklik teknolojileri, artırılmış gerçeklik teknolojileri ve mobil sağlık uygulamalarının kullanımı sağlık sektörünün dijital dönüşümüne etki etmesinin yanı sıra kullanım yoğunluğu artmakta sağlık sektöründe kolaylaştırıcı birçok yeni üstünlükler ve fırsatlar sunmaktadır. Söz konusu teknolojiyi kullanabilecek, gerekli eğitim donanımına sahip çalışanlara ihtiyaç da gün geçtikçe artış göstermektedir. Aynı zamanda sağlık bilişimi alanında yapılan yayınlar ve düzenlenen kongreler de uygulayıcılara yol gösterici nitelik taşımaktadır. Bu sebeple, yapılan bu çalışmada, sağlık sektöründe yaşanmakta olan gelişmelere paralel olarak, sağlık bilişiminin gelişimi akademik olarak ele alınmış ve Türkiye’de sağlık bilişimi konusunda verilen yüksek lisans ve doktora düzeyindeki eğitimler, hazırlanmış olan tezler, yazılmış kitaplar, düzenlenen kongre, zirve ve fuarlar ve sağlık bilişimi dergileri incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnternet ve bilgisayarın günlük hayatta her geçen gün daha yoğun bir biçimde kullanılmasıyla birlikte özellikle son 20 yılda bilgi ve iletişim teknolojileri, big data, yapay zekâ ve gelişmiş veri analitiğindeki yeni buluşlar, birçok sektörde olduğu gibi sağlık sistemlerinin her zamankinden daha verimli ve etkili şekilde fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda bireyler, internet erişimi aracılığıyla kendi sağlıkları hakkında bilgi sahibi olmaya, sağlık bilgilerini yönetmeye ve iyileştirmeye başlamış olup, benzer şekilde sağlık hizmetleri sunucuları da, yeni teknolojileri kullanarak sağlık hizmetlerini planlama, koordinasyon, denetim, değerlendirme, hastaları tedavi etme ve bilgileri yonteme konusunda önemli ve köklü değişimleri gerçekleştirmeye başlamıştır.

Sağlık bilişimi, sağlık hizmeti sonuçlarını iyileştirmek için bilimsel araştırmalardan elde edilen bilgiler yardımıyla sağlık kayıtlarının elde edilmesi, düzenlenmesi, analiz edilmesi ve yorumlanması için yöntem ve sistemlerin geliştirilmesi ve değerlendirilmesidir. Sağlık sektörü genelinde hızla büyüyen bir alan olan sağlık bilişimi, sağlık ve tıbbi verileri elde etmek, depolamak, almak ve kullanmak için gereken kaynaklar, cihazlar ve yöntemlerle ilgilenir. Sağlık bilişimi çalışması, hastalar, doktorlar, hemşireler, hastane yöneticileri, sigorta şirketleri ve sağlık bilgi teknisyenleri için tıbbi kayıtlara elektronik erişim sağlar. Sağlık hizmetlerini ilerletmek, verimliliği ve bakım koordinasyonunu geliştirmek ve sağlık bilgilerinin kapsanan farklı kuruluşlar arasında paylaşılmasını kolaylaştırmak, sağlık profesyonellerin tıbbi kayıtlara hızlı, kolay ve verimli bir şekilde erişmelerini sağlamak için elektronik sağlık kayıtlarının benimsenmesi büyük önem arz etmekte olup sağlık bilişimi de bu doğrultuda önemini her geçen gün arttırmaktadır. Bu doğrultuda sağlık bilişimi gerek akademisyenler gerekse de uygulayıcılar açısından oldukça önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmış olup ortaya çıkan bu alan, sağlık verilerinin yönetimi ve çağdaş sağlık endüstrisine gelişmiş veri analitiğinin uygulanmasıyla ilgili fırsatların ve zorlukların araştırılmasına olanak tanımıştır. Daha iyi klinik sonuçlar, daha düşük bakım maliyeti, hem hastalar hem de sağlayıcılar için iyileştirilmiş deneyimler ve daha iyi bakım sağlamak amacıyla önemini her geçen gün arttıran sağlık bilişimi; özellikle sağlık profesyonelleri, halk sağlığı uzmanları, sigorta sektörü profesyonelleri, tıp araştırmacıları, sağlık profesyonelleri yöneticileri, biyoteknoloji şirketleri ve daha fazlası için önemli uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Bilişim sistemi, bilgiyi yönetmek amacıyla veri, insan, donanım, yazılım ve prosedürlerin ortaklaşa oluşturduğu verilerin, önceden belirlenmiş amaçlar doğrultusunda toplanarak,

depolanması, işlenmesi ve gereken yerlere bildirilmesini sağlayan bir sistemdir (Tecim, 1999, s. 2). Sağlık bilişimi ise; sağlık hizmetlerinin sunumunda kullanılacak her türlü verinin işlenmesi, kullanılması, paydaşlara aktarılması ve bu hizmetlerin daha verimli olması adına karar sürecinde etkin rol alan bir bilgi sistemidir (Özbalcı, 2020, s. 69). Bir başka tanıma göre sağlık bilişimi, sağlık bilimlerinin uygulama alanlarına yönelik ortaya çıkan veri ve bilgi yönetiminde gelişmiş bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılmasıdır (Sood ve McNeil, 2017, s. 119). Sağlık bilişimi sistemleri, sağlık ve tıp alanlarındaki gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan verilerin ve dönüştürülen bilgilerin toplanıp, biçimlendirilerek, paylaşımı ile hastalara uygulanacak bakımın ve tedavi yönteminin belirlenmesi ve geliştirilmesi işlemlerini kapsamaktadır (Baykal, 2005). Sağlık bilişiminde sunulan hizmetlerin uygulanması amacı ile ortaya konulmuş olan işletim sistemleri ise “Sağlık Bilgi Sistemleri” olarak adlandırılmaktadır (Mutluay ve Özdemir, 2014, s. 180). İletişim teknolojileri geliştikçe sağlık alanındaki bilişim teknolojisi de her geçen gün aynı doğrultuda gelişmekte olup sağlık bilişiminin; sağlık hizmetlerinde klinik bakım, sağlık yönetimi, hastalık önleme ve sağlık politikası üzerinde etkileri önemli oranda artmaktadır. Sağlık bilişimi, özellikle içinde bulunulan pandemi döneminde önemini daha da arttırmış olup sağlık hizmetlerinde dijital dönüşüm bu süreçte, daha hızlı bir biçimde ve köklü değişikliklerle gerçekleşmiş, toplum da bu sürece aynı hızda adapte olmuştur. Sağlık hizmetleri bilişimi, yalnızca veri sağlamakla kalmayıp aynı zamanda süreçleri, klinik sonuçları ve hastalar ve sağlayıcılar için genel deneyimi iyileştirmek için eyleme dönüştürülebilir bilgiler sağlayarak tıbbi ilerlemeye ve sağlık hizmeti inovasyonuna katkıda bulunmaktadır. Bu gelişmeler nedeniyle de, büyük teknoloji firmaları artık bir yatırım ve yenilik alanı olarak sağlık hizmetleri bilişimine odaklanmaktadır. Bununla birlikte sağlık bilişim sistemlerinden tedavi hizmetlerinin sunumunda, hastanenin yönetsel faaliyetlerinde ve stratejik karar süreçlerinde de faydalanılmaktadır (Özbalcı, 2020, s. 73). Tıp bilişimi kapsamında birtakım konular ve alt disiplinler yer almaktadır. Bunlar; elektronik sağlık kaydı, halk sağlığı bilişimi, hasta bakım sistemleri, sağlık işletmelerinde bilgi yönetimi, tele-sağlık, hasta izleme sistemleri, klinik karar destek sistemleri, sayısal kütüphaneler ve biyoformatikdir (Demirhan ve Güler, 2001, s. 14).

Sağlık hizmetleri yelpazesinde giderek daha fazla bilişimin faydalarından yararlanılmaya çalışıldıkça hem klinik deneyime hem de bilgi teknolojisi veya bilişimde yeterliliğe sahip çalışanlara artan bir ihtiyaç vardır. Bu durum, nitelikli sağlık bilişimi profesyonelleri için yüksek istihdam ihtiyacı ortaya çıkartmıştır. Günümüzde artık neredeyse bütün sektörlerde, kurum ve kuruluşlarda bilgi işlem birimi bulunmasının yanı sıra, üniversitelerde lisans bölümlerine ek olarak sağlık bilişimi ve tıp bilişimi bölümlerinde yüksek lisans ve doktora eğitimleri verilmekte böylelikle bilişim sektöründe nitelikli insan gücüne olan ihtiyaç karşılanmaktadır. Üniversitelerin lisans düzeyindeki programlarında verilen sağlık bilişimi derslerinin yanı sıra, yüksek lisans ve doktora eğitimleri ile sağlık bilişimine akademik bir bakış açısı getirilmesi, bununla birlikte eğitim verilen öğrencilerin; teknoloji, insan ve sağlık sistemlerinin birbiriyle nasıl ilişki içerisinde olduğu hakkında bilgi sahibi olmaları, ayrıca sağlık hizmeti sunumunu ve sonuçlarını iyileştirmek için teknoloji ve bilgi yönetimini kullanma becerisini geliştirmeleri sağlanmaktadır.

3. YÖNTEM

Çalışma tarama modelinde tasarlanmış ve betimsel bir özellik göstermekte olup sağlık bilişimi alanının gelişim seyrini ortaya koymak amacıyla, 2001-2021 yılları arasında YÖK Tez Merkezi veri tabanında erişim sağlanan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş, bununla birlikte Türkiye’deki tüm üniversitelerin web siteleri üzerinden ayrıntılı inceleme yapılarak; sağlık bilişimi, tıp bilişimi, biyoistatistik ve tıbbi bilişim, biyoformatik, biyoistatistik ve tıp bilişimi, biyo-sağlık bilişimi yüksek lisans ve doktora programları bulunan üniversiteler ve ilgili bölümleri tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye’de sağlık bilişimi alanında yazılmış kitapları tespit etmek amacıyla da yaynevleri taranmış, konuyla ilişkili dernekler, kongreler, sempozyumlar ve zirveler de web üzerinden ilgili taramalar gerçekleştirilerek tespit edilmiştir. Konu ile ilgili akademik dergiler ise Dergipark ve TR Dizin’de gerçekleştirilen taramalar sonucu ortaya konulmuştur.

4. SAĞLIK BİLİŞİMİ ALANININ AKADEMİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Sağlık sektöründe yaşanmakta olan gelişmelere paralel olarak, bu bölümde sağlık bilişiminin gelişimi akademik olarak ele alınmış ve Türkiye’de sağlık bilişimi konusunda verilen yüksek lisans ve doktora düzeyindeki eğitimler, hazırlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri, yayımlanmış kitaplar, düzenlenmiş kongreler, sempozyumlar, zirveler ve fuarların yanı sıra sağlık bilişimi alanındaki akademik dergilere ait bilgiler verilmiştir.

4.1. Sağlık Bilişimi Konusunda Üniversitelerde Verilen Eğitimler

Sağlık hizmeti sunumunda bilginin zamanında, eksiksiz, ihtiyaca uygun şekilde hazırlanarak karar verici paydaşlara ulaştırılması ile sağlık bilişim sistemlerinin verimliliğini arttırmak mümkündür (Koca vd., 2017, s. 771). Bu süreçte sağlık bilişimi alanında nitelikli insan gücünü yetiştirmek üzere üniversiteler bünyesinde sağlık bilişimi alanındaki eğitim veren programlar büyük önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında sağlık bilişimi ile ilişkili olarak üniversitelerde bulunan programlar incelenmiş olup ön lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim veren programların bulunduğu belirlenmiş ancak lisans düzeyinde eğitim veren herhangi bir üniversite bölümüne rastlanmamıştır. Bu sebeple aşağıda Türkiye’de sağlık bilişimi alanında ön lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi veren üniversitelerin isimleri, programların adı ve bağlı olduğu enstitüler tablolar halinde ele alınmıştır.

4.1.1. Ön Lisans Programları

Türkiye’de eğitim veren üniversiteler bünyesinde, sağlık bilişimi alanında ya da sağlık bilişimi ile ilişkili yüksek lisans düzeyinde eğitim veren üniversitelere ve ilişkili programlara yönelik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Sağlık Bilişimi Konusunda Ön Lisans Düzeyindeki Eğitim Veren Üniversitelere Ait Bilgiler

	Üniversite Adı	Yüksekokul	Program
1	Amasya	Amasya Teknik Bilimler MYO	
2	Ardahan	Ardahan Teknik Bilimler MYO	
3	Bayburt	Teknik Bilimler MYO	
4	Bingöl	Genç MYO	
5	Bitlis Eren	Tatvan MYO	
6	Burdur Mehmet Akif Ersoy	Bucak Emin Gülmez Teknik Bilimler MYO	
7	Erzincan Binali Yıldırım	Kemaliye Hacı Ali Akın MYO	
8	Hatay Mustafa Kemal	Antakya MYO	
9	Isparta Uygulamalı Bilimler	Uluborlu Selahattin Karasoy MYO	
10	Kırşehir Ahi Evran	Çiçekdağı MYO	Sağlık Bilgi Sistemler Teknikerliği
11	Kütahya Dumlupınar	Pazarlar MYO	
12	Munzur	Çemişgezek MYO	
13	Osmaniye Korkut Ata	Kadirli MYO	
14	Sakarya	Adapazarı MYO	
15	Selçuk	Bozkır MYO	
16	Sinop	Gerze MYO	
17	Sivas	Kangal MYO	
18	Başkent	Teknik Bilimler MYO	
19	Üsküdar	Sağlık Hizmetleri MYO	

Yukarıdaki Tablo 1 incelendiğinde; ağırlıklı olarak hastanelerin bilgi işlem ve diğer bilgisayar temelli birimlerinde görev yapmak üzere öğrenci yetiştiren “Sağlık Bilgi Sistemler Teknikerliği” programının ülkemizde 19 farklı üniversite bünyesinde bulunan meslek yüksekokullarında eğitim verdiği tespit edilmiştir.

4.1.2. Yüksek Lisans Programları

Türkiye’de eğitim veren üniversiteler bünyesinde, sağlık bilişimi alanında ya da sağlık bilişimi ile ilişkili yüksek lisans düzeyinde eğitim veren üniversitelere ve ilişkili programlara yönelik bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sağlık Bilişimi Konusunda Yüksek Lisans Düzeyindeki Eğitim Veren Üniversitelere Ait Bilgiler

Üniversite Adı	Enstitü	Program
1 Akdeniz	Sağlık Bilimleri	Tıp Bilişimi
2 Bahçeşehir	Sağlık Bilimleri	Sağlık Bilişimi
3 Boğaziçi	İkinci Öğretim Tezsiz Yüksek Lisans Programları	Tıbbi Sistemler ve Bilişim
4 Dokuz Eylül	Sağlık Bilimleri	Tıbbi Bilişim
5 Düzce	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim
6 Ege	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim
7 Eskişehir Osmangazi	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim
8 Gazi	Bilişim	Sağlık Bilişimi
9 Gaziantep	Sağlık Bilimleri	Biyoenformatik ve Bilişimsel Biyoloji
10 Hacettepe	Bilişim	Sağlık Bilişimi
11 İnönü	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
12 İstanbul Medeniyet	Lisansüstü Eğitim	Biyolojik Veri Bilimi
13 İstanbul	Aziz Sancar Deneysel Tıp Araştırma	Biyo-Sağlık Bilişimi
14 İstanbul-Cerrahpaşa	Lisansüstü Eğitim	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
15 Karadeniz Teknik	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
16 Mersin	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim
17 Ondokuz Mayıs	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
18 Orta Doğu Teknik	Enformatik	Tıp Bilişimi
19 Sağlık Bilimleri	Hamidiye Sağlık Bilimleri	Sağlık Bilişimi
20 Süleyman Demirel	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
21 Trakya	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim
22 Üsküdar	Sağlık Bilimleri	Sağlık Bilişimi
23 Zonguldak Bülent Ecevit	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim

Yukarıdaki Tablo 2 incelendiğinde, ülkemizde; 23 farklı üniversitede; Sağlık Bilişimi, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim, Tıp Bilişimi, Biyo-Sağlık Bilişimi, Biyoenformatik ve Bilişimsel Biyoloji, Tıbbi Sistemler ve Bilişim, Tıbbi Bilişim, Biyolojik Veri Bilimi programları adı altında eğitim veren 23 yüksek lisans programının olduğu tespit edilmiştir.

4.1.3. Doktora Programları

Türkiye’de eğitim veren üniversiteler bünyesinde, sağlık bilişimi alanında ya da sağlık bilişimi ile ilişkili doktora düzeyinde eğitim veren üniversitelere ve ilişkili programlara yönelik bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Sağlık Bilişimi Konusunda Doktora Düzeyindeki Eğitim Veren Üniversitelere Ait Bilgiler

Üniversite Adı	Enstitü	Program
1 Akdeniz	Sağlık Bilimleri	Tıp Bilişimi
2 Atatürk	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
3 Ege	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
4 Eskişehir Osmangazi	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
5 İnönü	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
6 İstanbul -Cerrahpaşa	Lisansüstü Eğitim	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
7 Mersin	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
8 Ondokuz Mayıs	Sağlık Bilimleri	Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi
9 Orta Doğu Teknik	Enformatik	Tıp Bilişimi
10 Sağlık Bilimleri	Hamidiye Sağlık Bilimleri	Sağlık Bilişimi

Yukarıdaki Tablo 3 incelendiğinde, ülkemizde; 10 farklı üniversitede; Tıp Bilişimi, Sağlık Bilişimi, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim, Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi programları adı altında eğitim veren 10 doktora programının olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Sağlık Bilişimi Konusunda Hazırlanmış Olan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Türkiye’de eğitim veren üniversiteler bünyesinde, sağlık bilişimi alanında ya da sağlık bilişimi ile ilişkili alanlarda yüksek lisans ile doktora eğitimleri kapsamında hazırlanan tezler de sağlık bilişimi literatürüne önemli kazanımlar sağlamakta olup sağlık sektöründe yaşanmakta olan gelişmelere paralel olarak uygulayıcılara yol gösterici nitelik taşıyan önemli kaynaklar olarak sağlık bilişimi literatüründe yerini almaktadır.

4.2.1. Yüksek Lisans Tezleri

Türkiye’de eğitim veren üniversiteler bünyesinde, sağlık bilişimi alanında ya da sağlık bilişimi ile ilişkili yüksek lisans programlarında hazırlanmış olan tezlere yönelik bilgiler Tablo 4’te sunulmuştur (YÖK, 2021a).

Tablo 4. Sağlık Bilişimi Konusunda Hazırlanmış Olan Yüksek Lisans Tezlerine Ait Bilgiler

Yazar Adı	Tezin Adı	Üniversite	Enstitü/Anabilim Dalı	Yıl
1 Recep Özdemir	E-Sağlık Okuryazarlığının Değerlendirilmesi: İstanbul Kadıköy İlçesi Örneği	Sağlık Bilimleri	Hamidiye Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2021
2 Esen Nur Bayatlı	Tele-Tıp ve Mobil Sağlık Uygulamaları Konusunda Hekim Görüşlerinin Belirlenmesi: Bir Özel Hastane Örneği	Atılım	Sosyal Bilimler/ Sağlık Yönetimi	2021
3 Hilal Kaya	Dijitalleşme Sürecindeki Bir Hastane Çalışanlarının E-Sağlık Sistemlerinin Hizmet Sunumuna Etkileri Konusunda Bilgi, Tutum ve Beklentilerinin İncelenmesi	İstanbul Medipol	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2020
4 Şeyma Hızarcı	Gebelerin Sağlıklı Kilo Alımı İçin İnternet ve Mobil Sağlık Uygulaması ile Bilgi Arayışı	Ege	Sağlık Bilimleri/ Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği	2020
5 Zekeriya Kaplan	Kanıtı Dayalı Tıp ile Akılcı Laboratuvar Kullanım Yönteminin Hastane İşlem Maliyetleri Üzerindeki Etkisi: Bir Üniversite Hastanesi Uygulama Örneği	Düzce	Sosyal Bilimler/ Sağlık Yönetimi	2020
6 Çiğdem Çoban	Mobil Tabanlı E-Sağlık Uygulamalarında Mahremiyet Analizi ve Değerlendirilmesi	Harran	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2020
7 Gülay Uyar	Emziren Annelerin E-Sağlık Okuryazarlığı Düzeyinin Bebek Beslenmesi Tutumuna Etkisi	İstanbul Okan	Sağlık Bilimleri/ Hemşirelik	2020
8 Emre Akğün	Sağlık Hizmetlerinde Sayısal Uçurumun E-Nabız Sistemi ve E-Sağlık Okuryazarlığı ile Birlikte İncelenmesi	Necmettin Erbakan	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2020
9 Melik Karakethüdaoğlu	Sistemlerin Geliştirilmesinde Mobil Uygulamalarda Kullanıcı Geri Bildirimlerinin Önemi: Türkiye E-Nabız Örneği	Sakarya	İşletme/ Yönetim Bilişim Sistemleri	2019
10 Saliha Selen Eşiyok	Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Mobil Pazarlamanın Sağlık Sektöründe Kullanımı: Doktorların Mobil Sağlık Hizmetlerine Yaklaşımı	Kütahya Dumlupınar	Sosyal Bilimler/ İşletme	2019
11 Esra Volkan	Dijital Hastane Çalışmalarının Yatan Hasta İşlemlerinde Sağladığı Kâğıt Tasarrufu ve Hemşirelik Bakım Hizmetlerinin Süresine Etkisinin Analizi	İstanbul Medipol	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2019
12 Sümeyra Demir	E-Devlet Kapsamında E-Nabız Uygulamasına Dair Farkındalığın İncelenmesi	Atatürk	Sosyal Bilimler/ Yönetim Bilişim Sistemleri	2019
13 Mustafa Karaağaç	Dijital Hastane Sistemlerinin Hemşirelerin Zihinsel İş Yükü ve Tıbbi Hataya Eğilimlerine Etkisi	Gaziantep	Sağlık Bilimleri/ Hemşirelik	2019
14 Fatma Kurtulmuş Kosif	Kurumların Dijital Dönüşüm Süreçlerinin İncelenmesi: Bir Sağlık Kurumu İçin Öneri	İstanbul	Fen Bilimleri/ Enformatik	2019

Yazar Adı	Tezin Adı	Üniversite	Enstitü/Anabilim Dalı	Yıl
15 Muhammad Jajere Umar	Türkiye'deki Perfüzyonistlerin Kanıta Dayalı Tıp Uygulamaları ile İlgili Tutumlarının ve Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi	Çanakkale Onsekiz Mart	Sağlık Bilimleri/ Kalp ve Damar Cerrahisi	2019
16 İrfan Onat Takak	Hastanelerde Sağlık Bilişimi Hizmetlerinin Verilmesinde Hekimlerin Bilgi Teknolojileri Becerilerinin Değerlendirilmesi İçin Bir Yapı Önerisi	Ufuk	Sosyal Bilimler/ İşletme/ Yönetim Bilişim Sistemleri	2019
17 Melek Terzi	Sağlık Hizmetlerinde İnovasyon: E-Sağlık Uygulamalarının Hastalar Tarafından Değerlendirilmesi	İzmir Kâtip Çelebi	Sosyal Bilimler/ Sağlık Yönetimi	2019
18 Kübra Denктаş	Kırsal Kesimde İlköğretim Son Sınıf Öğrencilerinin Sağlık Okuryazarlığı ve E-Sağlık Okuryazarlığı	Manisa Celal Bayar	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Hizmetleri İletişim	2019
19 Vildan Çil	Kanıta Dayalı Sağlık Politikası Açısından Sağlık Teknolojileri Değerlendirmesi Hakkında Sağlık Yöneticilerinin Görüşleri: Üniversite Hastanesi Örneği	Selçuk	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2019
20 Burcu Toprak	Sağlık Teknolojilerinde İnovasyon	Marmara	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2019
21 Nurhan Değirmenci Bingöl	Sözel İlaç İstemi Uygulamalarının Neden Olduğu Sorunlar, Hemşirelik Bilişimi Sistemlerinin Bu Sorunları Önlemedeki Rolü ve Yenilikçi Fikirler	Karadeniz Teknik	Sağlık Bilimleri/ Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi	2019
22 Cansu Gündoğan	Uygun Radyolojik Tetkik İstemi İçin Hastane Bilgi Sistemine Entegre Otomatik Karar Destek Sistemi Tasarımı	Dokuz Eylül	Sağlık Bilimleri/ Disiplinlerarası Bölümü/ Tıp Bilişimi	2019
23 Havva Ceren Tat	Sağlık Sektöründe Hastane Bilgi Sistemi Kullanımının Teknoloji Kabul Modeli ile İncelenmesi	Akdeniz	Sosyal Bilimler/ İşletme	2018
24 Hasan Akuzun	Hastane Bilişim Sisteminin Uygulanmasına Yönelik Bir Değerlendirme: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Hastanesi Örneği	Namık Kemal	Sosyal Bilimler/ Sağlık Yönetimi	2018
25 Suzan Taşçı	Kadın Sağlığına Yönelik E-Sağlık Uygulamalarının Değerlendirilmesi	Marmara	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2018
26 Esra Sevimli	Sağlık Yönetiminin Gelecekteki Paydaşlarından Bilgisayar Mühendisliği Öğrencilerinin Sağlık Bilgi Sistemlerini Bilgi Güvenliği ve Hasta Mahremiyeti Açısından Değerlendirmesi	Marmara	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2018
27 Abdulkadir Bolat	Sağlık Bilimleri Üniversitesi ile Afiliye Olan Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde Sağlık Bilgi Sistemi Yöneticilerinin Sağlık Enformasyon Sistemleri Konusunda Değerlendirilmesi	İstanbul Medipol	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2018
28 Mehmet Akif Erişen	Özel Hastanelerde Çalışan Sağlık Yöneticilerinin Sağlık Teknolojileri Değerlendirmesi Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi: Nitel Bir Araştırma	Selçuk	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2018
29 Burcu Kuyucu	Mobil Sağlık Uygulamalarında Kullanıcı Algılarının Değerlendirilmesi	Bahçeşehir	Fen Bilimleri/ Bilgi Teknolojileri	2017
30 Fahriye Yonca Ayas	İşyeri Hekimliğinde Sağlık Bilişimi: İhtiyaçların Analizi	Akdeniz	Sağlık Bilimleri/ Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim	2017
31 Dilek Nakas	Üniversite Öğrencilerinin E-Sağlık Okuryazarlığı Düzeylerinin ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi	Yıldırım Beyazıt	Sağlık Bilimleri/ Hemşirelik	2017

Yazar Adı	Tezin Adı	Üniversite	Enstitü/Anabilim Dalı	Yıl
32 Rıdvan Demir	Medipol Üniversitesi Öğrencilerinin Sağlık Bilgi Sistemleri ve E-Nabız Sistemine İlişkin Farkındalık ve Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi	İstanbul Medipol	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2017
33 Abdulqader Rasool Feqi Mohammed	Hastane Bilgi Sistemi İçin Tasarım ve Bir Ağ Uygulanması	Gaziantep	Fen Bilimleri/ Elektrik-Elektronik Mühendisliği	2016
34 Aslı Çakırlar	Hemşirelerin Elektronik Sağlık Kaydı ve Bilişim Uygulamaları Kapsamındaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi	İstanbul Bilim	Sağlık Bilimleri	2016
35 Ferhat Şimşek	Sağlık Turizmi Kapsamında Yaşlı Turizmi ve Mobil Sağlık Hizmetlerinin Uygulanabilirliği ve Önemi Üzerine Bir Araştırma	Acıbadem	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Yönetimi	2016
36 Azize Kömür	Kolorektal Cerrahi Hastaların Taburculuk Sürecinde Cerrahi Alan Enfeksiyon Kontrolü ve Hemşirelik Bilişim Sistemi ile Raporlandırılması	İstanbul	Sağlık Bilimleri/ Halk Sağlığı Hemşireliği	2016
37 Merve Aksöz	Yenilik Yayılım Teorisi ve Teknoloji Kabul Modeli ile Sağlık Teknoloji Ürünlerinde Nesnelerin İnternetinin Kabulü Niyetinin İncelenmesi	Bahçeşehir	Fen Bilimleri/ Yazılım Mühendisliği	2016
38 İlknur Karacan	Yeni Bir Melez Karar Destek Aracı ve Sağlık Teknolojisi Seçimine Bir Uygulama	Deniz Harp Okulu Komutanlığı	Deniz Bilimleri ve Mühendisliği	2015
39 Berk Dinç	Sağlıkta Bilişim Sistemleri ve Etkin Kullanımı	Beykent	Sosyal Bilimler/ Hastane ve Sağlık Kur. Yön.	2014
40 Seray Öney Doğanıyığıt	Sağlık Hizmetleri İletişiminde Mobil Sağlık: 'Adımsayar' Uygulaması Örneği	Galatasaray	Sosyal Bilimler/ Stratejik İletişim Yönetimi	2014
41 Faruk Öner	Sağlık Bilişimi, Türkiye'de Sağlık Bilgi Enformasyon Sistemleri ve Dijital Hastaneler	Beykent	Sosyal Bilimler/ İşletme Yönetimi/ Hastane ve Sağlık Kur. Yön.	2014
42 Mustafa Tareq Al-Qaisı	E-Sağlık Karar Destek Sistemi İçin Mobil Ad-Hoc Ağları	Çankaya	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2014
43 Elif Çalık	Afet Bilgi Sistemi Sağlık Modülünün Geliştirilmesi ve Uygulanması: Bir Bilgi Sistemi Önerisi	Dokuz Eylül	Sağlık Bilimleri/ Disiplinlerarası Bölümü/ Tıp Bilişimi	2014
44 Ahmet Demirel	Sağlık Hizmetleri Yönetiminde Sağlık Bilgi Sistemleri ve Kullanım Modülleri	Beykent	Sosyal Bilimler/ İşletme Yönetimi/ Hastane ve Sağlık Kur. Yön.	2013
45 Fatimah Ramadhan	Hastane Bilgi Sistemi	Çankaya	Fen Bilimleri/ Bilgi Teknolojileri	2012
46 Onur Mendi	E-Dönüşüm Sürecinde Sağlık Bilişimi Uygulamalarının Yeri ve Hastaların E-Sağlık Uygulamaları Kapsamındaki Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma	Marmara	Sosyal Bilimler/ Gazetecilik/ Bilişim	2012
47 Ümit Can Kumdereli	Tıp Bilişimi ve Veri Madenciliği Uygulamaları: Eeg Sinyallerindeki Epileptiform Aktiviteye Veri Madenciliği Yöntemlerinin Uygulanması	Trakya	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2012
48 Ayşegül Kutlay	Kronik Hastalığı Olan Bireylerin Evde Bakım Teknolojilerinin Kabulünü Etkileyen Faktörlerin Analizi	Orta Doğu Teknik	Enformatik/ Tıp Bilişimi	2012
49 Saba Öz	Aile Hekimliği Bilgi Sisteminin Kullanılabilirlik Testi	Orta Doğu Teknik	Enformatik/ Tıp Bilişimi	2012
50 Özlem Özkan	Sağlık Hizmetinden Yararlanan Bireylerin, Elektronik Ortamda Tutulan Sağlık Bilgilerinin Gizliliği ve Mahremiyeti ile İlgili Görüş ve Düşünceleri	Orta Doğu Teknik	Enformatik/ Tıp Bilişimi	2011

Yazar Adı	Tezin Adı	Üniversite	Enstitü/Anabilim Dalı	Yıl
51 Aslı Köse	Hemşirelerin Bilgisayar Kullanım Durumları ve Hemşirelik Bilişimi Hakkındaki Düşünceleri-Trabzon İline Ait Bir Çalışma	Karadeniz Teknik	Sağlık Bilimleri/ Tıp Bilişimi	2011
52 Sezgin Ataç	Tıp Bilişimi Yüksek Lisans Eğitiminde Web Tabanlı E-Öğrenme İçin Modül Tasarımı	Dokuz Eylül	Sağlık Bilimleri/ Tıp Bilişimi	2010
53 Aylin Çiftçi	Temel Sağlık Hizmetlerinde Sağlık Bilgi Sistemi	Marmara	Sağlık Bilimleri/ Halk Sağlığı	2010
54 Elif Çakır Turgut	Orta Yaş ve Üzeri İnsanların İnternette Sağlık Bilgisi Arama Davranışları: Örnek Olay İncelemesi	Orta Doğu Teknik	Enformatik/ Tıp Bilişimi	2010
55 Sara Farboudi	Tıp Bilişiminde İstatistiksel Veri Madenciliği	Hacettepe	Fen Bilimleri/ İstatistik	2009
56 Ali Nihat Çiçek	Restful Web Servisleri ile E-Sağlık Sistemleri Gerçekleştirimi	TOBB Ekonomi ve Teknoloji	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği Bölümü/ Bilgisayar Mühendisliği	2009
57 Ali Anıl Sınacı	Türkiye Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi'nin Uygunluk ve Birlikte İşlerlik Testleri ve İnteraktif Test Kontrol ve İzleme Ortamı	Orta Doğu Teknik	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2009
58 Kibariye Güney	Anlamsal Web ve Etmen Teknolojileri Kullanarak Sağlık Bilgi Sistemi Geliştirme	Ege	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2009
59 Şener Göçer	Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi İçin Bir Model Tasarlanması ve Bazı Modülleri İçin Bir Bilgisayar Yazılımının Geliştirilmesi	Trakya	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2009
60 Fatma Şebnem Özdem	Türkiye'de Sağlık Teknolojisi Yönetimi ve Hastane Uygulamalarında Fayda Maliyet Analizi	Beykent	Sosyal Bilimler/ İşletme Yönetimi/ Hastane ve Sağlık Kur. Yön.	2009
61 Ozan Akçay	Hastaneler İçin Etkileşimli Elektronik Bilgi Ekranı (Kiosk)	Dokuz Eylül	Sağlık Bilimleri/ Tıp Bilişimi	2009
62 Fatma Gül Altın	Sağlık Sektöründe Bilgi Teknolojilerinin Uygulanması: İzmir Örneği	Süleyman Demirel	Sosyal Bilimler İşletme	2008
63 Yaşar Özge Sağıroğlu	Hastane Bilgi Sistemi Uygulama Zorlukları: Türkiye'de Özel Bir Hastanede Örnek Olay İncelemesi	Boğaziçi	Sosyal Bilimler/ Yönetim Bilişim Sistemleri	2006
64 Nuriye Nesrin Kaydul	Sağlık Sisteminde Hastanelerden Ülke Sağlık Enformasyon Sistemine Veri Akışında Kullanılan Formların İncelenmesi	Gaziantep	Sağlık Bilimleri/ Hemşirelik	2006
65 Bilgin Yazar	Hastane Bilgi Sistemi Kullanıcılarının Kullanıcı Arayüzüne İlişkin Memnuniyeti Düzeylerinin Belirlenmesi	Ankara	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Kurumları Yönetimi	2005
66 Serdar Taşdemir	Sağlık Bakanlığı'nın Sağlık Enformasyon Sistemi Projeleri ile Ankara'daki Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde Mevcut Bilgisayar Sistemleri Entegrasyonunun Değerlendirilmesi	Hacettepe	Sağlık Bilimleri/ Sağlık Kurumları Yönetimi	2005
67 Esat Nadir Eryılmaz	Metinsel Şema Oluşturma Ölçütlerinin Bilgi Yönetimi ve Öğrenme Stratejileri Bağlamında 'Tıbbi Söylem' e ve 'Tıp Bilişimi' ne Uygulanması	Ankara	Sosyal Bilimler	2002

Yukarıdaki Tablo 4 incelendiğinde, 2002-2021 yılları arasında toplam 67 adet yüksek lisans tezi hazırlanmış olup, sağlık bilişimi ile ilişkili olarak özellikle 2019 yılında hazırlanan yüksek lisans tezlerinin sayısında artış olduğu, bahse konuda hazırlanmış olan tüm yüksek lisans tezleri özelinde değerlendirildiğinde konuların özellikle; enformasyon sistemi, hastane bilgi sistemi, sağlık sektöründe bilgi teknolojileri, ulusal sağlık bilgi sistemi, e-sağlık sistemleri, hemşirelik bilişimi, elektronik ortamda tutulan sağlık bilgilerinin gizliliği ve mahremiyeti, aile hekimliği bilgi sistemi, tıp bilişimi ve veri madenciliği uygulamaları, e-dönüşüm sürecinde sağlık bilişimi uygulamaları, afet bilgi sistemi, dijital hastaneler, yaşlı turizmi ve mobil sağlık hizmetleri, e-sağlık okuryazarlığı, mobil pazarlamanın sağlık sektöründe kullanımı ve tele-tıp olduğu tespit edilmiştir.

4.2.2. Doktora Tezleri

Türkiye’de eğitim veren üniversiteler bünyesinde, sağlık bilişimi alanında ya da sağlık bilişimi ile ilişkili doktora programlarında hazırlanmış olan tezlere ait bilgiler Tablo 5’te verilmiştir (YÖK, 2021a).

Tablo 5. Sağlık Bilişimi Konusunda Hazırlanmış Olan Doktora Tezlerine Ait Bilgiler

Yazar Adı	Tezin Adı	Üniversite	Enstitü/Anabilim Dalı	Yıl
1 Banu Fulya Yıldırım	Bilgi Sistemi Olarak E-Nabız Uygulamalarının Sağlık Turizmi Hastaları İçin Geliştirilmesi: Bir Model Önerisi	Ankara	Sosyal Bilimler/ Bilgi ve Belge Yönetimi	2021
2 Özge Zeliha Temizsüt	Sağlık Enformasyon Teknolojisi Kabullenme Metodunun Giyilebilir Cihazların Türkiye’deki Kullanımı Üzerine Bir Uygulama	Bahçeşehir	Sosyal Bilimler/ İşletme (İngilizce)	2020
3 Merve Gençyürek Erdoğan	E-Sağlık Okuryazarlığı: Dijital Mecralarda Sağlık Reklamları	Selçuk	Sosyal Bilimler/ Reklamcılık	2019
4 Elife Dilmaç	Hastane Yöneticilerinin Hastane Tabanlı Sağlık Teknolojisi Değerlendirme Yöntemine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi	Hacettepe	Sosyal Bilimler/ Sağlık Yönetimi	2019
5 Özlem Serpil Çakmakkaya	Tıp Fakültesi Öğrencilerine Verilen ‘Kanıt Dayalı Tıp’ Eğitiminin Fresno Testi ile Değerlendirilmesi	Ege	Sağlık Bilimleri/ Tıp Eğitimi	2018
6 Necla Öztürk	Sağlık Teknoloji Değerlendirmeleri İçin Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı ve Türkiye’de Diyaliz Alternatifleri İçin Uygulanması	Marmara	Fen Bilimleri/ Mühendislik Yönetimi	2017
7 Aslı Günay	Mobil Sağlık Teknolojilerinin Entegrasyonu ile Olumlu Hamilelik Deneyiminin Kavramsallaştırılması	Orta Doğu Teknik	Fen Bilimleri/ Endüstri Ürünleri Tasarımı	2017
8 Semra Çalışkan	Tüketicinin Kişisel Sağlık Teknolojileri Kullanma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Teknoloji Kabul Modeli ile İncelenmesi	Boğaziçi	Sosyal Bilimler/ İşletme	2017
9 Murat Uğurlu	Ülke Deneyimleri Işığında Sağlık Teknoloji Değerlendirmesinin Sağlık Finansman Sisteminin Sürdürülebilirliğine Etkisi ve Türkiye İçin Model Önerisi	İstanbul	Sosyal Bilimler/ Maliye	2017
10 Arzu Yiğit	Mamografi Sağlık Teknolojisi ile Meme Kanseri Tarama Programının Klinik Etkililiğinin Meta Analiz Yöntemiyle Değerlendirilmesi	Süleyman Demirel	Sosyal Bilimler/ Sağlık Yönetimi	2017
11 Nasiye Çiğdem Işıkdemir Uluç	Yükselen Dört Ülkede; Türkiye, Suudi Arabistan Krallığı, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır, E-Sağlık Gelişim Zorlukları ve Beklenen Kullanım Yetkinliklerinin Mukayeseli Saha Çalışması	Işık	Sosyal Bilimler/ İşletme	2016
12 Yunus Doğan	Tıbbi Bilişim Sistemlerinde Veri Madenciliği ve Bilgi Keşfi	Dokuz Eylül	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2015
13 Emine Sezer	Tıbbi Bilişim Standartları ve Anlamsal Web Teknolojileri Temelli Ulusal Aşı Bilgi Sistemi	Ege	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2014
14 Abdullah Utku Şenol	Kanıt Dayalı Tıp Zemininde Radyolojik Tetkik Seçimi Karar Destek Sistemi	Akdeniz	Sağlık Bilimleri/ Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim	2013
15 Özgün Yılmaz	Yarı Denetimli ve Genişletilebilir Kural Tabanlı Bir Sağlık Bilgi Sisteminin Geliştirilmesi	Ege	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2013
16 Erdem Alpay	E-Sağlıkta Hasta Gizliliği ve Onam Yönetimi	Orta Doğu Teknik	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2012
17 Emine Baran	Türkiye’de Sosyalleştirme’den Sağlıkta Dönüşüm’e Sağlık Harcamaları ve Mevzuatı	Ankara	Tıp Fakültesi/ Halk Sağlığı	2009

	Yazar Adı	Tez Adı	Üniversite	Enstitü/Anabilim Dalı	Yıl
18	Cumhur Okan Özoğul	Kurumsal Kaynak Planlaması Sistemlerinin Değerlemede Reel Opsiyon Yaklaşımı: Hastane Bilgi Sistemi Uygulaması	İstanbul Teknik	Fen Bilimleri/ Endüstri Mühendisliği	2008
19	Özgür Kılıç	Sağlık Bilgi Sistemleri Arasında Elektronik Sağlık Kaydı Birlikte İşlerliğinin Elde Edilmesi	Orta Doğu Teknik	Fen Bilimleri/ Bilgisayar Mühendisliği	2008
20	Kemal Bıçakçı	Tanıma Protokolleri, Sayısal İmzalar ve Bunların E-Sağlık Uygulamalarının Verimi Üzerine: Yukarıdan Aşağıya Bir Yaklaşım	Orta Doğu Teknik	Enformatik/ Bilişim Sistemleri Bölümü	2003

Yukarıdaki Tablo 5 incelendiğinde, 2003-2021 yılları arasında toplam 20 adet doktora tezi hazırlanmış olup, sağlık bilişimi ile ilişkili olarak özellikle 2017 yılında hazırlanan doktora tezlerinin sayısında artış olduğu, bahse konuda hazırlanmış olan tüm doktora tezleri özelinde değerlendirildiğinde konuların özellikle; e-sağlık uygulamaları, sağlık bilgi sistemleri, elektronik sağlık kayıtları, kurumsal kaynak planlaması, e-sağlık hasta gizliliği, tıbbi bilişim standartları, tıbbi bilişim sistemlerinde veri madenciliği ve bilgi keşfi, e-sağlık gelişim zorlukları, kişisel sağlık teknolojileri, mobil sağlık teknolojileri, e-sağlık okuryazarlığı, sağlık enformasyon teknolojisi olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Sağlık Bilişimi Konusunda Yazılmış Olan Kitaplar

Özellikle sağlık bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerle aynı doğrultuda; tıp bilişimi, E-Sağlık, Sağlık Bilişim Sistemleri, Elektronik Sağlık Kayıtları ve Özel Hayatın Gizliliği, Sağlık Alanında Bilgi Teknolojileri, Sağlık bilişimi konusunda dünyadan örnek uygulamalar, Sağlıkta Büyük Veri, Sağlık Bilişiminde Güncel Uygulamalar, Hemşirelik Bilişimi, Sağlıkta Dijital Dönüşüm, Sağlıkta İleri Teknoloji Uygulamaları, Tele-tıp Uygulamaları, Sağlık Hizmetlerinde Dijital Pazarlama, Sağlık Kurumlarının Sosyal Medya Uygulamaları gibi konularda literatüre önemli katkılar sağlayacak kitaplar yayımlanmış olup 2004-2021 yılları arasında Türkiye’de yayımlanmış toplam 26 adet kitaba yönelik bilgiler Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Sağlık Bilişimi Konusunda Yazılmış Olan Kitaplara Ait Bilgiler

	Yazar Adı	Kitap Adı	Yayınevi	Yıl
1	Nilgün Bozbuğa, Sevinç Gülseçen	Tıp Bilişimi	Istanbul University Press	2021
2	Can Özlü	Teletıp Uygulamaları	Akademisyen Kitabevi	2021
3	Can Özlü	Sağlıkta Yapay Zekâ ve Uygulamaları	Akademisyen Kitabevi	2021
4	M. Yusuf Çelik	Sağlıkta Bilişim ve Modern Bilgi Teknolojileri	Han Tanıtım ve Matbaacılık	2020
5	İlker Köse	Sağlık Bilişimi	İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları	2020
6	Betül Akalın	Sağlık Hizmetleri ve Yönetiminde Yapay Zekâ	Hiper Yayın	2020
7	Ahmet Dağ	Bilgi Teknolojileri Kullanımının Sağlık Çalışanı Memnuniyetine Etkisi	Lap Lambert Academic Publishing	2019
8	Tuba Işık	Türkiye’de Sağlık Kurumlarının Sosyal Medya Uygulamaları	Eğitim Yayınevi	2019
9	Can Özlü	Sağlıkta Yeni Nesil Teknolojiler	Akademisyen Kitabevi	2019
10	Aykut Ekiyor	Sağlık Hizmetlerinde Dijital Pazarlama Uygulamaları (E-Nabız ve Pacs Sistemi)	İksad Yayınevi	2019
11	Elgiz Yılmaz Altuntaş	Sağlık Hizmetleri Uygulamalarında Dijital Dönüşüm	Eğitim Yayınevi	2019
12	Devrim Tarkacı	Rehabilitasyonda Teknoloji	İstanbul Tıp Kitabevi	2019
13	Mustafa Said Yıldız	Sağlıkta İleri Teknoloji Uygulamaları	Nobel Akademik Yayıncılık	2019
14	Jülide Güzin Karagöz	Sağlıkta Dijital Dönüşüm, Yapay Zekâ (AI) ve Nesnelerin İnterneti (IoT)	Kutlu Yayınevi	2018

Yazar Adı	Kitap Adı	Yayınevi	Yıl
15 Yusuf Yalçın İleri	Sağlık Yönetim Bilişim Sistemleri	Çizgi Kitabevi	2018
16 Mehmet Taş	Sağlık Bilgi Sistemleri ve Sağlık.Net	Lap Lambert Academic Publishing	2017
17 Selda Seçginli	Hemşirelik Bilişimi	İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi	2016
18 Başak Mendi	Sağlık Bilişimi ve Güncel Uygulamalar	Nobel Akademik Yayıncılık	2016
19 Hakkı Muammer Karakaş	Büyük Veri Endüstriyel İnternet ve Sağlık Alanındaki Uygulamaları	Betim Yayıncılık	2016
20 Taşkın Kılıç	E-Sağlık ve Tele-tıp Hollanda ve Dünyadan İyi Uygulama Örnekleriyle	AZ Kitap	2016
21 M. Yusuf Çelik	Sağlık Alanında Bilgi Teknolojileri ve Bilgisayar Kullanımı	Kişisel Yayın	2015
22 Ali Yılmaz	Sağlık Kurumlarında Bilgi Sistemleri	Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları	2015
23 Vedat Bal	Bilgi Sistemlerinin Sağlık İşletmeleri Performansına Etkileri	Türkiye Alim Kitapları	2014
24 Leyla Keser Berber - Mahir M. Ülgü - Cüneyd ER	Elektronik Sağlık Kayıtları ve Özel Hayatın Gizliliği	Karakter Color	2009
25 Musa Özata, Hasan Kürşat Güleş	Sağlık Bilişim Sistemleri	Nobel Akademik Yayıncılık	2005
26 M.Sedef Erdal	E-Sağlık; Bilişim Teknolojileri Perspektifinden İlaç ve Pazarlama Teknikleri	Filiz Kitabevi	2004

4.4. Kongreler, Sempozyumlar, Zirveler ve Fuarlar

Sağlık bilişiminin her geçen gün önemini artırması ve sağlık kurum ve kuruluşlarında konuya verilen önemin artması ile beraber bu alanda mevcut ve güncel bilgilerin tartışıldığı değerlendirildiği, bununla birlikte sağlık bilişimi alanında önde gelen akademisyenlerin, sağlık kurumları yöneticilerinin, sağlık bilişimi firmalarının, sağlık bilişimi öğrencilerinin yanı sıra bu konuda bilgi düzeyini arttırmayı hedefleyen herkesi bir araya getiren kongreler, sempozyumlar, zirveler ve fuarların sayısında da hızlı bir artış olmuş, sağlık bilişimi konusundaki bahse konu faaliyetlere ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

4.4.1. Kişisel Sağlık Verileri Ulusal Kongresi

Bireylerde ve toplumda bilgilendirme yoluyla kişisel sağlık verilerinin önemi konusunda farkındalık ve duyarlılık oluşturmayı ve bu doğrultuda öneriler geliştirmeyi hedefleyen Kişisel Sağlık Verileri Ulusal Kongresi'nin ilki 19-20 Aralık 2015 tarihleri arasında, ikincisi 03-04 Haziran 2017 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Kongrenin üçüncüsü ise 13-14 Ekim 2018 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenmiş olup kongrede elektronik sağlık kayıtları ve dijital hastane kavramları, HIMSS EMRAM Modeli ve EMRAM açısından Türkiye'deki durum değerlendirilmiştir. Kongrenin dördüncüsü ise 24-25 Ekim 2020 tarihleri arasında Covid-19 pandemisi nedeniyle çevrimiçi olarak düzenlenmiş olup, kongrede kişisel sağlık verileri ve sağlıkta bilişim teknolojilerinin yanı sıra dünyada dijital sağlığa yönelik bilgi güvenliği yenilikleri ve uygulamaları, bunun yanı sıra tele sağlık uygulamaları ile hukuki ve etik yönleri değerlendirilmiştir (KSV, 2021).

4.4.2. Uluslararası Sağlıkta Bilişim ve Bilgi Güvenliği Kongresi

İlgili çok sayıda kuruluş ve derneğin destekleri ile düzenlenen Uluslararası Sağlıkta Bilişim ve Bilgi Güvenliği Kongresi'nin ilki 19- 22 Ekim 2016 tarihlerinde "Dünyada Sağlıkta Bilgi Güvenliği Sistemleri ve Çalışmaları" teması ile, ikincisi 08-11 Kasım 2017 tarihleri arasında sağlıkta bilgi sistemleri, siber güvenlik, kişisel verilerin korunması ve güvenli veri depolama gibi konuların tartışılması amacıyla düzenlenmiştir. Kongrenin üçüncüsü ise 14-17 Kasım 2018 tarihleri arasında "Dijital Sağlık, Sağlıkta Büyük Veri ve Blockchain" teması ile, dördüncüsü ise "Akıllı Sağlık Teknolojileri-Uygulamaları, Tele-Tıp ve Sağlıkta Dijital İletişim" teması ile 11-14 Aralık 2019 tarihlerinde düzenlenmiştir. Kongrenin beşincisi 17-19 Mart 2021 tarihlerinde Covid-19 pandemisi nedeniyle çevrimiçi olarak düzenlenmiş olup kongrenin ana temasını "Pandemide Dijital Sağlık" konusu oluşturmaktadır. 6.

Uluslararası Sağlıkta Bilişim ve Bilgi Güvenliği Kongresi'nin ana teması ise "Dijital Hastaneler ve Dijital Sağlık Platformları" olacak ve 17-19 Şubat 2022 tarihleri arasında düzenlenecektir (HCS, 2021).

4.4.3. Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi

Tıp Bilişimi Derneği'nin "İkibinli Yıllarda Ulusal Sağlık Bilgi Stratejisi" adını taşıyan çalışması ile temelleri atılan Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi'nin ilki 2001 yılında, 2. Tıp Bilişimi Kongresi ise 2005 yılında "Sağlığa E-Gelecek" ana temasıyla düzenlenmiştir. 2006 yılında "Birlikte Çalışabilirlik" ana temasıyla 3. Tıp Bilişimi Kongresi gerçekleştirilmiş olup, 4. Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi 2009 yılında düzenlenmiştir. Ana teması "Sağlıkta Kalite, Performans ve Verimlilik için Bilgi Teknolojileri" olan 14-17 Ekim 2010 tarihlerinde düzenlenen 7. Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi'nin sekizincisi ise yine Tıp Bilişimi Derneği tarafından Sağlık Bakanlığı'nın e-sağlık uygulamalarının da tartışıldığı 17-20 Kasım 2011 tarihlerinde düzenlenmiştir. "Sağlık Bilişiminde İnovasyon" ana teması ile 15-17 Kasım 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen 9. Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi'nde, inovatif düşüncenin ne olduğu ve nasıl oluştuğunu irdelemiş ve inovatif düşüncenin hayata geçmesi için gerekli finansal kaynaklara erişim konuları tartışılmıştır. "Türkiye'nin en kapsamlı sağlıkta teknoloji, iş ve iş birliği buluşması olan Sağlıkta Tıp Bilişimi Kongresi" adı ile 12-15 Ekim 2017 tarihlerinde 10. Uluslararası Katılımlı Tıp Bilişimi Kongresi gerçekleştirilmiş, on birincisi ise 16-17 Kasım 2018 tarihlerinde Hacettepe Üniversitesi'nde düzenlenmiştir. 15-16 Kasım 2019 tarihleri arasında Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen 12. Tıp Bilişimi Kongresi'nin ana teması ise "Tıpta Sanal Gerçekçilik" olup, 24-27 Mart 2021 tarihlerinde çevirim içi olarak yapılmış olan 13. Tıp Bilişimi Kongresi'nin ana teması ise "Tele-tıp" dır (Türkmia, 2021).

4.4.4. Uluslararası Sağlıkta Yapay Zekâ Kongresi

Özellikle Endüstri 4.0 ile birlikte yaygınlaşmaya başlayan teknolojik unsurların yanı sıra yazılım ve internetin daha yoğun bir biçimde hayatımızda yer almasıyla birlikte yapay zekâ kavramının da aynı doğrultuda hayatımızda yerini aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Uluslararası Sağlıkta Yapay Zekâ Kongresi'nin ilki 16-18 Ocak 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup, yapay zekânın sağlık sektörü üzerine etkilerinin, sağlık alanındaki yapay zekâ uygulamalarındaki mevcut trendlerin ve uygulama alanlarının ve gelecekte yapay zekâ konusunda olması muhtemel gelişmelerin ele alındığı konferanslar, paneller ve çalıştaylar düzenlenmiştir. Uluslararası Sağlıkta Yapay Zekâ Derneği'nin katkılarıyla düzenlenen 2. Uluslararası Sağlıkta Yapay Zekâ Kongresi'nin ana teması ise "Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlıkta Yapay Zekâ Uygulamaları" olup, 16-18 Nisan 2021 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenmiştir (SYZD, 2021).

4.4.5. Tıpta Bilişim Kongresi

İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi ve Bilgisayar Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin katkılarıyla 30 Eylül 2020 tarihinde düzenlenen "Türkiye'de İlk Bilgisayardan Tıp Bilişimine: 60 Yıllık Serüven" başlıklı Tıp Bilişimi Çalıştayı ile tıp bilişiminin 60 yılda aldığı yolu gözler önüne sermek üzere tıpta dijitalleşme, teletıp ve uzaktan hasta yönetimi, sağlıkta blok zincir, veri biliminin geldiği son nokta, sağlıkta veri güvenliği, siber tehditler ve yapay zekânın rolü, veri etiği, veri hukuku ve veri güvenliği gibi birçok konu ele alınmıştır. Bununla birlikte 30 Eylül-1 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmesi planlanan II. Tıpta Bilişim Kongresi'nin ana teması "Dijital Sağlık ve Tıpta Yapay Zekâ Uygulamaları" olup, kongrede; sağlıkta büyük veri ve yönetimi, sağlık kurumları yönetiminde tıp bilişimi, toplum hekimliğinde tıp bilişimi, sağlıkta doğal dil işleme, tıp bilişimi eğitimi gibi konularda oturumlar, paneller ve eğitimler düzenlenecektir (TBK, 2021).

4.4.6. Halk Sağlığı ve Hemşirelik Bilişimi Sempozyumu

12-13 Şubat 2021 tarihinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olan Halk Sağlığı ve Hemşirelik Bilişimi Sempozyumu'nda ana konular; sağlıkta bilgi ve bilişim sistemleri, sağlıkta veri yönetimi standartları, sağlık bilişim sistemlerinde etik ve güvenlik, hemşirelik bilişimi ve güncel uygulamaları, hemşirelik sınıflama sistemleri, klinik karar destek sistemleri, bilgi teknolojileri ve sağlık eğitimi, sağlıkta yapay zekâ uygulamaları, mobil sağlık hizmetleri, tele tıp uygulamaları, tele hemşirelik ve uygulamaları, halk sağlığı alanında kullanılan bilişim teknolojileri gibi konular değerlendirilmiştir (KTÜ, 2021).

4.4.7. Uluslararası Sağlık Bilişim Zirvesi

Hem sağlık profesyonellerini hem de bilişim sektörünün öncülerini bir araya getiren en önemli organizasyonlardan birisi olan Sağlık Bilişim Zirvesinin ilki 13- 14 Mayıs 2011 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiş olup,

zirvenin 2.si 28- 30 Mart 2013 tarihlerinde “Sağlıkta İnovasyon” ana teması ile İstanbul’da gerçekleştirilmiş, zirvenin 3.sü ise sağlık bilişimi konusunda yeni eğilimlerin hem sağlık hem de bilişim sektöründeki profesyonellerle paylaşıldığı 8- 9 Mayıs 2015 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir (Sisoft, 2013).

4.4.8. HIMSS Eurasia Sağlık Bilişimi ve Teknolojileri Konferansı ve Fuarı

HIMSS (Healthcare Information and Management Systems Society) Eurasia Sağlık Bilişimi ve Teknolojileri Konferansı ve Fuarı, çok sayıda yabancı ziyaretçinin yanı sıra Türkiye’den de çok sayıda katılımcı ve konuşmacının yer aldığı sağlıkta bilişim konusunu içeren tüm bileşenleri, sürekli olarak değişip gelişmekte olan sağlık bilişimi alanında yeni uygulamaların keşfedilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ülkemizin sağlık bilişimi alanında en kapsamlı etkinliklerinden olan HIMSS Eurasia Sağlık Bilişimi ve Teknolojileri Konferansı ve Fuarı, 11-13 Kasım 2020 tarihleri arasında Covid-19 pandemisi nedeniyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olup fuar kapsamında; sağlıkta robot çağı ve sağlık bilgi sistemlerinin rolü gibi konular gündeme taşınmıştır. 3-5 Kasım 2021 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilmesi planlanan HIMSS 2021 Eurasia Sağlık Bilişimi ve Teknolojileri Konferansı ve Fuarı’nda ise; dijital hastane, e-sağlık, sağlıkta akıllı sistemler ve teknolojiler, yeni teknolojiler, yapay zekâ ve ileri uygulamaları, siber güvenlik ve kişisel sağlık verilerinin korunması, sağlık hizmeti sunumunda dijitalleşme ve tele sağlık, hemşirelik ve hasta bakım hizmetlerinde bilgi ve teknoloji gibi birçok konu ele alınacaktır (Himss Eurasia, 2021).

4.5. Dernekler ve Akademik Dergi

Türkiye’de sağlık bilişimi ve tıp bilişimi alanındaki mevcut ve muhtemel sorunların belirlenerek bu sorunlara çözüm yolu önermek, sağlık bilişimi alanında projeleri üretmek ve bu projeleri hayata geçirmek amacıyla konu ile ilişkili kurumlarla iletişim ve iş birliği kurmak gibi amaçlarla kurulan sağlık bilişimi ilgili bazı dernekler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle sağlık bilimlerinde yapay zekâ konusunda yayınları bulunan dergiye ve yukarıda bahse konu sağlık bilişimi veya ilişkili konularda kurulmuş olan derneklere ait bilgiler aşağıda verilmiştir.

4.5.1. Sağlık Bilişimi Yönetimi Derneği

Sağlık Bilişimi Yönetimi Derneği, sağlık bilişimi alanında mevcut sorunları tespit ederek, sağlık bilişimi sektörünün gelişim göstermesine katkıda bulunmak amacıyla çalıştay, kongre, seminer, sempozyum, danışmanlık ve eğitim vermek gibi çalışmalar gerçekleştirmek ya da organizasyonunu sağlamak, bunun yanı sıra sağlık bilişim sektörünün geliştirilmesi, sürdürülebilir olması ve geliştirilmesi ve sektörün gerek ulusal gerekse de uluslararası rekabet gücünün artırılması amacıyla; yasal, bilimsel, teknolojik ve eğitim altyapıları ile sektörün tüm paydaşlarını kapsayan işbirliğini oluşturarak, sağlık bilişimi alanında projeler geliştirmek ya da geliştirilmesine yardımcı bulunmak, amacıyla kurulmuştur (Sabied, 2021).

4.5.2. Tıp Bilişimi Derneği

Bilişim teknolojilerinin sağlık sektöründe verimli, doğru ve uluslararası standartlara uygun şekilde kullanılmasını hedefleyen Tıp Bilişimi Derneği, Ankara’da 1999 yılında kurulmuş olup sağlık bilişimi ile ilgilene bireylerin iletişimi ve bilgi paylaşımı için platform oluşturmanın yanı sıra bahse konu profesyonellerin tıp bilişimi konusunda güncel ve çağdaş bilgi düzeyine ulaşmasını teşvik etmek, Türkiye’de sağlık bilişimi ve tıp bilişimi alanındaki mevcut sorunları tespit ederek, sağlık bilişimi sektörünün gelişim göstermesine katkıda bulunmak, kamuoyunu şekillendirmek amacıyla eğitimler, çalıştaylar, seminerler, kongreler ve sempozyumlar düzenlemek Tıp Bilişimi Derneği’nin amaçlarından bazılarını oluşturmaktadır (Sisoft, 2011).

4.5.3. Sağlıkta Bilişim ve Teknoloji Derneği

Sağlıkta Bilişim ve Teknoloji Derneği, sağlık hizmet kalitesinin dünya standartlarına ulaşması ve bunun yanı sıra mevcut sağlık sisteminde bilgi ve teknoloji sistemlerinin daha verimli ve etkin kullanılması sağlamak, sağlık bilişimi alanındaki yeni teknolojilerin ortaya çıkarılması ve kullanımı için çalışmalar yapmak, sağlık bilişimi ve sağlık teknolojileri konusunda sağlık profesyonellerinin bilgi düzeylerini yükseltmek amacıyla kamu ve özel sektör öncülerini bir araya getirmek amacıyla kurulmuş bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyetlerini yürütmektedir (SBTD, 2019).

4.5.4. Sağlık Bilimlerinde Yapay Zekâ Dergisi

İlk sayısını Nisan 2021 de yayınlayan Sağlık Bilimlerinde Yapay Zekâ Dergisi’nin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Sağlık Bilimlerinde Yapay Zekâ Dergisi, yılda üç defa nisan, ağustos ve aralık aylarında yayınlanan

uluslararası, hakemli bir bilimsel dergidir. Dergi ilk sayısında 2 adet orijinal araştırma makalesi, 3 adet derleme makale ve 1 adet editöre mektup yayınlamış olup yapay zekâ uygulamalarının sağlık bilimlerinde kullanımını konu alan orijinal araştırma, derleme ve olgu sunumları yayınlamaktadır (JAİHS, 2021).

5. SONUÇ

Bilişimin her alanda etkisini artıran bir oranda gösterdiği günümüz işletmelerinin önemli bir parçası da hizmet işletmesi olarak faaliyet gösteren sağlık kurum ve kuruluşlarıdır. Sunulan hizmetin özellikleri gereği sağlık kurum ve kuruluşları diğer işletmelere kıyasla yapılan hatalar ve hızlı üretim gerçekleştirme konusunda daha yeterli ve istenilen düzeyde sonuçları elde etme konusunda daha duyarlı davranılması gereken işletmelerdir. Bilişimin ise işletmeler açısından sağlamış olduğu en önemli avantajların hataları minimize etmek ve zamanı etkin kullanmak olduğu söylenebilir. İnsan hayatının söz konusu olduğu sağlık hizmetlerinin sunumu esnasında bu avantajlar oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple, sağlık çalışanlarının, sağlık bilişimine ilişkin verilen eğitimlerden yararlanabilmeleri ya da mevcut literatürü takip edebilmeleri de içerisinde bulunan bu dijital dönüşümü anlayarak, adapte olabilmelerini sağlayacaktır. Herhangi bir alanda bir ülkedeki gelişim ve değişimi takip edebilmek ise, söz konusu alana ilişkin verilen eğitim ve ortaya çıkartılan akademik bilgilerin varlığıyla daha net gözlemlenebilmektedir. Bu amaçla, öncelikli olarak ülkemizde sağlık bilişimi alanında verilen ön lisans, yüksek lisans ve doktora programları ve verildikleri üniversiteler incelenmiştir. Sonuç olarak, ülkemizde; 23 farklı üniversitede sağlık bilişimi ile ilişkili konularda eğitim veren 19 ön lisans programı, 23 yüksek lisans programı ile 10 doktora programının olduğu tespit edilmiştir. Sağlık bilişimi alanında hazırlanmış olan tezler incelendiğinde ise; ilki 2002 yılında yayımlanmış olan 67 yüksek lisans tezi ve ilki 2003 yılında yayımlanmış olan, biri tıpta uzmanlık tezi olmak üzere, toplam 20 doktora tezi hazırlandığı tespit edilmiş olup sağlık bilişimi alanında yayımlanmış olan kitap sayısı ise 26'dır. Sağlık bilişimi alanında Uluslararası Sağlıkta Bilişim ve Bilgi Güvenliği Kongresi 2016-2021 yılları arasında beş kez gerçekleştirilmiş olup, Ulusal Tıp Bilişimi Kongresi ise 2001- 2021 yılları arasında 13 kez gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ülkemizde Sağlık Bilişimi Yönetimi Derneği, Tıp Bilişimi Derneği, Sağlıkta Bilişim ve Teknoloji Derneği olmak üzere üç farklı dernek faaliyet göstermekte ve sağlık bilişimi ile ilişkili olarak yayın yapan bir adet de dergi bulunmaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, ülkemizde sağlık bilişimi alanında eğitim sunan kurumların sayısının artmaya devam etmesi gerektiği önerilmektedir. Başka bir ifadeyle sağlık bilişimi alanında ilerlemeyi engelleyen en önemli faktörlerden birisi, bu alanda akademik liderliği sağlayacak bilgi ve becerileriyle donatılmış profesyonellerin eksikliği olup, bu doğrultuda sağlık bilişimi dersinin tüm klinik müfredatlara yerleştirilmesinin sağlanması, aynı zamanda yüksek lisans ve doktora programlarının sayısının da bu doğrultuda artırılması büyük önem arz etmektedir. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (YÖK, 2021b) verilerine göre, Türkiye'de 129 devlet üniversitesi ve 74 vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 203 üniversite bulunmakta olup bu üniversitelerden sadece 24 tanesinde sağlık ve tıp bilişimine yönelik yüksek lisans ve doktora programlarının bulunması, bu alanda kat edilmesi gereken uzun ve gerekli bir sürecin varlığını ortaya koymaktadır. Çünkü sağlık bilişimi uygulama alanları, tüm sağlık kurum ve kuruluşlarının tüm faaliyet alanlarını kapsadığı için hem sağlık bilişimi alanında eğitilmiş, hem de akademik yeterliliği olan kişiler tarafından eğitilmesi gereken bir sağlık çalışanı ordusunu kapsamaktadır. İnsan hatasının en aza indirilmesi konusunda etkin bir rol oynayan dijital dönüşüm sağlıkta hataların telafisinin olamayabileceği gerçeğini avantaja çevirebilmekte, yönetime de doğru yolun izlenmesinde rehberlik etmektedir. Yapılan çalışma, sağlık bilişimi alanında herhangi bir lisans programı olmaması sebebiyle lisans eğitimini kapsamamaktadır. Ancak lisans düzeyinde sağlık bilişimi dersi verilen pek çok program bulunmaktadır. Araştırmacılara bu programların incelenerek literatüre katılması hususu da çalışma sonucunda önerilmektedir. Ayrıca bir bilimsel dönüşümün güncel kalabilmesi yapılan kongreler, sempozyumlar, zirveler ve fuarların mevcudiyetiyle mümkün olabilecektir. Söz konusu alanda yapılacak bu etkinliklerin sayısında da artışların olması, sağlık bilişiminin takibini daha yaygın olarak mümkün kılacaktır. Bununla birlikte sağlık bilişimi alanında yapılan bilimsel etkinlikler, bu alanla ilgilenenlere yol göstermekle birlikte aynı zamanda; sağlık profesyonelleri, sağlık bilişimi alanındaki eğitim kurumları, istihdam imkânı sağlayan işverenler ve sektör öncülerini de bir araya getirerek sağlık bilişimi alanının güncel veriler doğrultusunda gelişimini sağlamaktadır. Yapılan çalışmada, sağlık bilişimine ilişkin yayın yapan tek bir dergi olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu alan çok geniş bir konu içeriğini kapsamakta ve doğrudan ilgili dergi sayısının da artış göstermesi gerektiğini gözler önüne sermektedir. Yazılan kitapların ise, özellikle akademik eğitimlerin verilmesi esnasında kaynak olarak kullanılabilmesi göz önünde bulundurulursa henüz yeterli çeşitliliğe ulaşmadığını göstermektedir. Dijital dönüşüm zorunludur ve bu dönüşümü sağlayacak en önemli etken akademik bilgi birikimi olacaktır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Akalın, B. (2020). *Sağlık hizmetleri ve yönetiminde yapay zekâ*. Hiper Yayın.
- Altuntaş, E. Y. (2019). *Sağlık hizmetleri uygulamalarında dijital dönüşüm*. Eğitim Yayınevi.
- Bal, V. (2014). *Bilgi sistemlerinin sağlık işletmeleri performansına etkileri*. Türkiye Alim Kitapları.
- Baykal, N. (2005). Değişen dünya tıp ve teknoloji, *Çözüm Sağlık ve Bilişim Dergisi*. <https://www.sisoft.com.tr/haber/page?SYF=Detay&hb=1197> adresinden 1 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Berber, L. K. (2009). *Elektronik sağlık kayıtları ve özel hayatın gizliliği*. Karakter Color.
- Bozbuğa, N. ve Gülseçen, S. (2021). *Tıp bilişimi*. Istanbul University Press.
- Çelik, M. Y. (2015). *Sağlık alanında bilgi teknolojileri ve bilgisayar kullanımı*. Kişisel Yayın.
- Çelik, M. Y. (2020). *Sağlıkta bilişim ve modern bilgi teknolojileri*. Han Tanıtım ve Matbaacılık.
- Dağ, A. (2019). *Bilgi teknolojileri kullanımının sağlık çalışanı memnuniyetine etkisi*. Lap Lambert Academic Publishing.
- Demirhan, A. ve Güler, İ. (2011). Bilişim ve sağlık. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 4(3), 13-20.
- Ekiyor, A. (2019). *Sağlık hizmetlerinde dijital pazarlama uygulamaları: e-nabız ve pacs sistemi*. İksad Yayınevi.
- Erdal, M. S. (2004). *E-sağlık; bilişim teknolojileri perspektifinden ilaç ve pazarlama teknikleri*. Filiz Kitabevi.
- HCS. (2021). *Uluslararası sağlıkta bilişim ve bilgi güvenliği kongresi*. <http://www.hcs-antalya.org/> adresinden 3 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Himsseurasia. (2021). *HIMSS Eurasia sağlık bilişimi ve teknolojileri konferansı ve fuarı*. <https://himsseurasia.com/> adresinden 4 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Işık, T. (2019). *Türkiye'de sağlık kurumlarının sosyal medya uygulamaları*. Eğitim Yayınevi.
- İleri, Y. Y. (2018). *Sağlık yönetim bilişim sistemleri*. Çizgi Kitabevi.
- JAIHS. (2021). *Sağlık bilimlerinde yapay zekâ dergisi web sitesi*. <https://jaihs.com/index.php/jaihs> adresinden 10 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Karagöz, J. G. (2018). *Sağlıkta dijital dönüşüm, yapay zekâ (AI) ve nesnelerin interneti (IoT)*. Kutlu Yayınevi.
- Karakaş, H. M. (2016). *Büyük veri endüstriyel internet ve sağlık alanındaki uygulamaları*. Betim Yayıncılık.
- Kılıç, T. (2016). *E-sağlık ve tele-tıp Hollanda ve dünyadan iyi uygulama örnekleriyle*. AZ Kitap.
- Koca, M., Gülhan, Y. ve Yılmaz, S. (2017). Hastane yönetimi açısından çalışanlarda hastane otomasyon sisteminin algılanması. *Global Business Research Congress* (s. 770-782). 3. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2017.657>.
- Koştı, G., Burmaoğlu S. ve Kıdak, L. (2021). Sağlık 4.0: Sanayide öngörülen gelişimin sağlık sektörüne yansımaları. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24(3), 483-506.
- Köse, İ. (2020). *Sağlık bilişimi*. İstanbul Medipol Üniversitesi Yayınları.
- KSV. (2021). *Kişisel sağlık verileri kongresi*, <https://www.kisisesaglikverileri.org/604-kisisel-saglik-verileri-4-kongresi.html> adresinden 30 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.

- KTÜ. (2021). *Halk sağlığı ve hemşirelik bilişimi sempozyumu*. <https://www.ktu.edu.tr/hbs2021> adresinden 13 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Mendi, B. (2016). *Sağlık bilişimi ve güncel uygulamalar*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mutluay, E. ve Özdemir, L. (2014). Sağlık bilişim sistemleri kapsamında hemşirelik bilişiminin kullanımı. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 22(3), 180-186.
- Öner, F. (2014). *Sağlık bilişimi, Türkiye’de sağlık bilgi enformasyon sistemleri ve dijital hastaneler* [Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Özata, M. ve Güleş, H. K. (2005). *Sağlık bilişim sistemleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özbalcı, A. A. (2020). *Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyi ile bilişim sistemindeki değişimlere karşı gösterdikleri direnç arasındaki ilişki: Samsun ili örneği* [Doktora Tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Özlü, C. (2019). *Sağlıkta yeni nesil teknolojiler*. Akademisyen Kitabevi.
- Özlü, C. (2021a). *Tele-tıp uygulamaları*. Akademisyen Kitabevi.
- Özlü, C. (2021b). *Sağlıkta yapay zekâ ve uygulamaları*. Akademisyen Kitabevi.
- Sabiyed. (2021). *Sağlık bilişimi yönetimi derneği*. <http://www.sabiyed.org/index.php/hakkimizda> adresinden 5 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- SBTĐ. (2019). *Sağlıkta bilişim ve teknoloji derneği*. <https://www.saglikfederasyonu.org/saglikta-bilisim-ve-teknoloji-derneği/> adresinden 8 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Seçginli, S. (2016). *Hemşirelik bilişimi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Sisoft. (2011). *Tıp bilişimi derneği*, <https://www.sisoft.com.tr/haber/page?SYF=Detay&hb=1899> adresinden 6 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Sisoft. (2013). *Uluslararası sağlık bilişim zirvesi*. <https://www.sisoft.com.tr/haber/page?dergi=&SYF=Detay&lang=tr&hb=2139> adresinden 6 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Sood, H. S. ve McNeil, K. (2017). How is health information technology changing the way we deliver NHS hospital care?. *Future Hospital Journal*, 4(2), 117-120. <https://doi.org/10.7861/futurehosp>
- SYZD. (2021). *Uluslararası sağlıkta yapay zekâ kongresi*. <https://sagliktayapayzeka2021.org/> adresinden 8 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Tarakcı, D. (2019). *Rehabilitasyonda teknoloji*. İstanbul Tıp Kitabevi.
- Taş, M. (2017). *Sağlık bilgi sistemleri ve sağlık.net*. Lap Lambert Academic Publishing.
- TBK. (2021). *Tıpta bilişim kongresi*. <https://tipbilisimi.org.tr/> adresinden 11 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Tecim, V. (1999). Bilgi teknolojilerinde yeni bir gelişme: coğrafi bilgi sistemleri ve bilgi sistemleri arasındaki yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-12.
- Türkmia. (2021). *Türk tıp bilişimi kongresi*. <https://turkmia.net/kongre2021/> adresinden 4 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Yıldız, M. S. (2019). *Sağlıkta ileri teknoloji uygulamaları*, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2015). *Sağlık kurumlarında bilgi sistemleri*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- YÖK. (2021a). *Yükseköğretim bilgi yönetim sistemi: Türlerine göre mevcut üniversite sayısı*. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 16 Ağustos 2021 tarihinde alınmıştır.
- YÖK. (2021b). *Yükseköğretim kurumu ulusal tez merkezi*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp> adresinden 1 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.

MAĞAZA İSTİSMARI (SHOWROOMING) YAPAN TÜKETİCİLERİ TANIMAYA YÖNELİK NİCEL BİR ARAŞTIRMA*

A QUANTITATIVE RESEARCH TO IDENTIFY CONSUMERS WHO MAKE SHOWROOMING

Doç. Dr. Mefturne ÖZBAKIR UMUT¹

Öğr. Gör. Dr. Tuğçe ÜNER²

ÖZ

Satın alınmak istenilen ürün hakkında araştırma yapılması satın alma sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Ancak bu aşama günümüzde yaşanan dijital gelişim ile farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle mobil araçların gelişmesi ile birlikte tüketiciler tarafından artan oranda fiziksel mağaza ve çevrimiçi mağaza karşılaştırmaları yapılmaktadır. Hem fiziksel mağazanın hem de çevrimiçi mağazanın olumlu yönlerinden yararlanmak isteyen tüketici, fiziksel mağazada ürünleri inceleyip, bilgi alıp fiyat araştırması için mobil cihazı ile çevrimiçi mağazayı da eş zamanlı ziyaret etmekte ve fiyatı daha uygun ise satın alma işlemini çevrimiçi mağazadan yapmaktadır. Showrooming olarak adlandırılan bu durum özellikle fiziksel perakendecileri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kapsamda showrooming davranışını sergileyen tüketiciyi anlamak ve perakendecilere yönelik öneriler geliştirmek üzere bu çalışma yapılmıştır. Anket tekniği ile toplanan veriler SPSS paket programı kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada çevrimiçi mağazaların iletişim sürecinde yaptığı uygulamalar ile tüketicilerin "düşük ve indirimli fiyat" algısını güçlendirdikleri ve showrooming davranışının fiyat hassasiyeti yüksek tüketiciler tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılarak sektöre ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mağaza İstismarı, Tüketici Davranışı, Çevrimiçi Alışveriş.

JEL Sınıflandırma Kodları: M30, M31, M39, L81.

ABSTRACT

Research process on the product to be purchased constitutes an important stage of the purchasing process. However, this stage has gained a different dimension with the digital development experienced today. Especially with the development of mobile vehicles, consumers are increasingly comparing physical stores and online stores. The consumer, who wants to take advantage of the positive aspects of both the physical store and the online store, examines the products in the physical store, visits the online store simultaneously with his mobile device for information and price research, and finally, the consumer decides to purchase them from an online store if the products are cheaper. This, namely showrooming, negatively affects physical retailers. In this context, the study aims to understand the consumer showing the showrooming behaviour and to develop suggestions for retailers. The data collected by the survey method are tested with quantitative data analysis methods using SPSS program. In the study, it is concluded that both the practices of online stores in the communication process strengthen the consumers' perception of "low and discounted prices", and showrooming behaviour is carried out by consumers with high price sensibility and suggestions about the sector are presented.

Keywords: Showrooming, Consumer Behavior, Online Shopping.

JEL Classification Codes: M30, M31, M39, L81.

* Bu çalışma için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan Protokol No 2020/105 sayılı, 2020/05 toplantısında değerlendirilerek 26.05.2020 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ozbakir_m@ibu.edu.tr

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Seben İzzet Baysal Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, tugceuner@ibu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

In the purchasing process, the customer visits a physical store to touch and test the product, ask questions of the sales consultant, take use of the sales consultant's time and effort, and receive one-on-one knowledge about the product. However, at the end of this endeavor, the consumer purchases this thing from an online retailer rather than a physical store. Although showrooming is a term used in the literature, it has also been referred to as "store abuse" in Turkish literature. This study was conducted in this context in order to get to know showrooming consumers, understand why they do showrooming and develop suggestions for retailers.

Design/methodology/approach:

In the study, a convenience sampling method was used and internet users visiting stores in shopping malls in Turkey were selected as the research universe. The questionnaire technique was used as a data collection tool. The survey consists of three parts. The first section contains the scales used by Nesar and Sabir (2016), the second section contains the scales used by Rejón-Guardia and Nevarez (2017), and the third section contains questions about demographic factors. When it comes to the data collection stage of the research, the fact that all shopping malls were closed during the declared pandemic period made it necessary for the online environment to move to the data collection phase, which was planned to be done face-to-face. For this reason, the questionnaire was conveyed to the participants via e-mail and social media. Before starting the survey, a reminder text was added to the respondents as "answer the questions by considering your pre-pandemic purchasing behavior". A total of 407 online questionnaires were applied between April-May 2020. The Five-point Likert method was used in the survey questions. In order to find out whether there is a significant difference between showrooming behavior and demographic characteristics of consumers, hypotheses were determined separately according to gender, age, education, marital status and income variables. Since all variables were categorical, the chi-square test was applied. Factor analysis was performed using scales adapted to Turkish and the items were grouped under 5 dimensions. Then, the relationship and relationship strength between these dimensions and demographic factors were measured by correlation analysis.

Findings:

According to the results of the skewness and kurtosis test, it is seen that the normal distribution is provided. The hypothesis which is "Showrooming behavior differs according to the demographics of consumers" was tested according to gender, age, education, marital status and income level. It was determined that 214 people out of 400 who participated in the survey exhibited showrooming behavior (purchasing a product from the store's website or from another website after visiting the physical store to see and/or try the product). According to the difference test, it was revealed that the income level affects the showrooming behavior. It has been determined that low-income consumers exhibit the most showrooming behavior. No difference was found between gender, marital status, education and age with showrooming behavior. Consumers between the ages of 18 and 29, with undergraduate degrees, and who are single, are more likely to showrooming than others. In the measurement tool, whether there is a mutually significant relationship between the factors and the showrooming variable and the direction of the relationship was determined by correlation. Accordingly, when the correlation between showrooming behavior and the factors in the measurement tool is considered, there is a positive relationship between the showrooming variable and the reasons for purchasing from the online store. The showrooming variable was found to have a negative relationship with the experience of purchasing from the online store, the reasons for purchasing from the physical store, and the emotional attitude toward purchasing from the online store.

Conclusion and Discussion:

The reason why the consumers in the sample buy from the online store is explained by the high discount rates and saving money. This situation gives the result that the applications made by the online stores in the communication process strengthen the consumers' perception of "low and discounted prices". This result was compared with the finding that "91 percent of consumers believe online stores sell at lower prices" (Statista, 2017) in a published report on the subject. Accordingly, the perception of online stores as more affordable by consumers and the belief that consumers save themselves money with online shopping strengthens the "affordable price" image of online stores. It is seen that there is a significant relationship between income level and showrooming behavior among the demographic factors examined in this study. More than half of the respondents show showrooming behavior and as the income level rises, the number of consumers showing showrooming behavior decreases. By accepting the assumption that price sensitivity increases as the income level decreases (Lichtenstein et al., 1988), it is concluded that showrooming behavior is made by consumers with high price sensitivity. However, there are also studies in the literature that argue the opposite. For example, Gensler et al. (2017) concluded that the price variable is not very effective on showrooming behavior, contrary to popular belief, and situational factors such as time pressure in the consumer's purchasing process and online search costs affect this behavior more. This research is one of the limited studies on the showrooming phenomenon in Turkey and is the first study to understand the showrooming behavior of consumers in the Turkish market. It is thought that it will contribute to different studies aimed at understanding the showrooming behavior of consumers. It is also recommended that future studies on showrooming behavior should be considered within the scope of consumers' technology use and digital literacy skills.

1. GİRİŞ

Toplumda internet kullanımının artması, e-ticaret uygulamalarının yaygınlaşması, mobil cihazlardaki ve mobil uygulamalardaki yenilikler ile akıllı telefonların daha da “akıllı” hale gelmesi tüketim tercihlerini ve tüketici alışkanlıklarını da etkilemektedir. Bu etkinin önemli bir yansıması, tüketicilerin satın alma sürecini artıran oranda dijital ortama yöneltmesi olarak görülebilir. Dijitalleşmeyle beraber mobil cihazlar çevrimiçi ve fiziksel dünyayı adeta bir köprü gibi birleştirmiştir. Böylece tüketiciye farklı alternatifler sunularak satın almayı düşündüğü ürüne istediği anda ulaşabilmesi sağlanarak daha çok tüketici ömrü değerine ulaşılmaktadır (Kotler vd., 2018, s. 188, 194). Tüketici istediği mal ya da hizmeti çevrimiçi çok kısa sürede ve hızlıca araştırarak, ihtiyacını en uygun şekilde karşılayacak ürün alternatiflerini saptamaktadır. Tüketici, istediği ürünün fiziksel mağazada ya da e-mağazada hangi fiyatta satıldığını, ürünün kullanım ve fonksiyonel bilgileri ile renk, boyut, model gibi özelliklerini internette yaptığı araştırmada öğrenmektedir. Tüketicilerin bir bölümü ise fiziksel mağaza ve çevrimiçi mağaza deneyimlerini birleştirerek satın alma kararı vermektedir. Özellikle mobil cihazların yaygınlaşması ile sıklıkla görülen bu davranış, dağıtım kanalları arasında daha önce olmadığı kadar güçlü bir rekabet ortamı oluşturmuştur. Tüketici hem fiziksel mağazanın hem de e-mağazanın olumlu yönlerinden yararlanmak istemekte (Kotler ve Armstrong, 2018, s. 335), fiziksel mağazada ürünleri inceleyip, bilgi alıp fiyat araştırması için mobil cihazı ile e-mağazayı da eş zamanlı ziyaret etmekte ve fiyatı daha uygun ise (çoğu zaman fiziksel mağazadan ayrılmadan) satın alma işlemini e-mağazadan yapmaktadır. Bu durum literatürde “showrooming” olarak karşılık bulmuştur (Quint ve Rogers, 2013, s. 1). Tüketici açısından olumlu sonuçlanan bu durumun fiziksel perakendeciler için olumsuz olduğu söylenebilir. Çünkü tüketicilerin showrooming davranışının perakende sektörüne olan etkisinin 217 milyar dolar (Forrester Consulting, 2014) olduğu tahmin edilmektedir. Rapp vd. (2015) çalışmalarında “showrooming, perakende satışları üzerinde tahmini 217 milyar dolarlık olumsuz etkiye neden olmuştur” ifadesi ile bu düşünceyi desteklemektedir. Fiziksel mağazaların karlılığını etkileyen ve kanal çatışmasına neden olan “showrooming” davranışı araştırılmaya değer bulunarak; “showrooming” davranışını gösteren tüketiciyi anlama ve perakendecilerin showrooming davranışının olumsuz etkilerini azaltabilecekleri öneriler geliştirmek amacıyla ile bu çalışma yapılmıştır. Türkiye’de tüketicilerin showrooming davranışlarını tanımlamaya yönelik ilk çalışma olduğu için gelecekteki çalışmalarda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Steenkamp ve Baumgartner'a (1992) göre, tüketici karar verme süreci doğrudan kişilerin çevresel uyaranlara cevap verme eğilimleri ile ilişkilidir ve “optimum düzeyde güdülenme” hissedilmediğinde bu durum “keşifçi müşteri davranışı”na dönüşmektedir. Baumgartner ve Steenkamp (1996)’a göre keşifçi müşteri davranışı iki boyuttan oluşmaktadır. İlk olarak müşteri satın almak istediği ürünle ilgili aktif bilgi arayışında olur ve ikinci boyut olan keşfetmede ise; müşterinin ürünü satın alırken deneyimlediği riskler ve yenilikler ile ilgili duyguları yer alır. Birinci ve ikinci boyut arasındaki fark güdülenmeyi yaratarak satın alma sürecindeki uyaranları oluşturur. Keşif bilgisi arayışı boyutu bilişsel uyaranlarla ilişkilidir. Tüketiciler satın alma sürecinde yanlış ürün seçmekten kaçınmış ve kendileri için en iyi seçeneği tercih edebilmek için bilgi arama konusuna güdülenmiş olur. Bu güdülenme müşteri yüksek fiyatlı bir ürün ile karşılaşır fiyat ile ilgili risk algıladığında yoğunlaşır (Viejo-Fernandez vd., 2020, s. 302). Böylece bilgi arayışına başlayan tüketici sıklıkla çevrimiçi kanallara başvurur. Çevrimiçi kanallardaki düşük fiyat, ürün çeşitliliği, erişim kolaylığı gibi birçok güdüleyici unsurun etkisi ile tüketici çevrimiçi mağazadan satın alma kararı verebilmektedir. Literatürde “showrooming” olarak adlandırılan bu tüketici davranışının kapsamında ürünün fiziksel mağazada incelenip, satın alma işleminin çevrimiçi mağazada gerçekleştirilmesi vardır.

Showrooming’ den bahsedebilmek için tüketicilerin hem çevrimiçi hem de fiziksel mağazalara erişiminin olması gerekmektedir (Zhang vd., 2018, s. 55). Yani tüketicinin fiziksel mağazaya ulaşamaması veya fiziksel mağazadan alışveriş yapmayı tercih etmemesi gibi nedenler ile çevrimiçi mağazayı tercih etmesi bu kavramı karşılamamaktadır. Showrooming; fiziksel mağazaya gidilip, ürünün incelenmesi, bilgi alınması ve uygun bir fiyat bulma amacıyla satın alma işleminin, mağazanın ya da perakendecinin kendi web sitesinden veya tamamıyla başka perakendeciden çevrimiçi gerçekleştirilmesidir (Kotler ve Keller, 2018, s. 503). Bu durum beraberinde, kanal üyelerinden birinin eylemleri diğer kanal üyelerinin amacına ulaşmasını engellediği durumlarda ortaya çıkan (Coughlan vd., 2001, s. 254) kanal çatışmasını getirmektedir. Özellikle fiziksel mağazanın satış amacına ulaşmasını engellendiği ayrıca fiziksel mağazanın tüm maliyetine katlanarak müşteriye sunduğu danışmanlık, ürün bilgisi, sergileme, deneme alanı vb. ürün seçimini kolaylaştırıcı unsurların “sömürüldüğü” düşünülebilir. Bu kapsamda ‘showrooming’ kavramının Türkçe karşılığı olarak “fiziksel mağaza sömürüsü” kavramı kullanılabilir.

Ancak kavram literatürde “mağaza istismarı” olarak karşılık bulunduğundan, bu çalışmada daha çok mağaza istismarı ifadesine yer verilmiştir. Konu ile ilgili Türkçe literatürde yer alan sınırlı çalışmada ‘showrooming’ kavramı dilimize farklı şekillerde aktarılmaktadır. Ünsalan (2018) tarafından showrooming kavramı “mağaza istismarı” olarak ele alınarak tüketici, perakendeci ve etik boyutta değerlendirilmiştir (Ünsalan, 2018, s. 25-32). Özdemir ve Kitapçı (2018) tarafından kavramın anlaşılmasına yönelik yapılan literatür incelemesinde de kavram Türkçe “mağaza istismarı” olarak karşılık bulmuştur. Semiz ve Altunışık (2016) showrooming davranışını teknoloji kabul modeli çerçevesinde inceledikleri çalışmada kavramın Türkçe karşılığı olarak “mağazada dene-internette satın al” veya “dene-tıkla al” ifadelerini önermektedir.

Mağaza istismarı yapan tüketicilerin özellikleri ile ilgili literatürde sınırlı çalışmaya rastlanmıştır. Bunlardan biri Fernandez, Perez ve Casielles (2020) tarafından yapılan özellikler yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi değişkenleri ile mağaza istismarı davranışı arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu belirleyen çalışmadır. Hu ve Tracogna (2020) tarafından ise demografik özelliklerin tüketicinin mağaza istismarı tercihinde farklılaşabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda bu çalışmanın ilk hipotezi ve alt hipotezleri şu şekilde geliştirilmiştir:

H1: Showrooming (mağaza istismarı) davranışı tüketicilerin demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

- H1a: Showrooming davranışı cinsiyete göre farklılaşmaktadır.
- H1b: Showrooming davranışı yaşa göre farklılaşmaktadır.
- H1c: Showrooming davranışı eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.
- H1d: Showrooming davranışı medeni duruma göre farklılaşmaktadır.
- H1e: Showrooming davranışı gelir durumuna göre farklılaşmaktadır.

Özellikle akıllı telefon ve tablet kullanımının artması ile birlikte mobil alışverişin yaygınlaşması ile dağıtım kanalının yapısına ve perakende sektörüne farklı etkilerinin olduğu düşünülen (Kotler ve Keller, 2018, s. 493) mağaza istismarı kavramı, literatürde tüketicilerin internette geçirdikleri zaman ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır (Zimmerman, 2015). Tüketicinin internette geçirdiği zaman ile mağaza istismarı davranışını sergilemesi olasılığının ilişkili olması beklenmektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın ikinci hipotezi şu şekilde geliştirilmiştir:

H2: Showrooming davranışı tüketicilerin internette geçirdikleri zamana göre farklılık göstermektedir.

Mağaza istismarı dağıtım kanalları arasındaki rekabetin farklı boyutlarını kapsamaktadır. Bu boyutlardan biri aynı işletmenin geleneksel perakendecisi ile çevrimiçi perakendecisinin arasındaki rekabet, diğeri ise aynı ürünü satan farklı bir işletmenin çevrimiçi perakendeci ile olan rekabetini içerir. Tüketici bakış açısı ile hem geleneksel hem de çevrimiçi perakendecinin avantajları vardır. Tüketici hem fiziki perakendecinin ileri düzey kişiselleştirilmiş hizmet, ürünlerin detaylı şekilde fiziksel olarak incelenebilmesi, etkinlik ve deneyim yaşama olanağı gibi avantajlarından hem de çevrimiçi perakendecilerin sunduğu kapsamlı ürün tercihi, ürün ile ilgili geniş bilgi, yönlendirme amaçlı müşteri yorumları gibi avantajlardan yararlanmak ister (Rigby, 2011). Mağaza istismarı davranışı tüketicinin mağaza tercih nedenleri ve mağaza deneyimlerine göre değişebilir. Bu kapsamda çalışmanın üç, dört, beş ve altıncı hipotezleri şu şekilde geliştirilmiştir.

H3: Çevrimiçi mağazadan satın alma nedenleri showrooming davranışını olumlu yönde etkiler.

H4: Çevrimiçi mağazadan satın alma deneyimi showrooming davranışını olumlu yönde etkiler.

H5: Fiziksel mağazadan satın alma nedenleri showrooming davranışını olumsuz yönde etkiler.

H6: Fiziksel mağazadan satın alma deneyimi showrooming davranışını olumsuz yönde etkiler.

Ayrıca mağaza istismarı davranışı tüketicilerin çevrimiçi alışverişe ilişkin duygusal tutumlarından da etkilenmektedir. Schneider ve Zielke (2020) tarafından yapılan çalışmada, çevrimiçi alışverişin tüketicide uyandırdığı psikografik değişkenlerin mağaza istismarı davranışlarını farklılaştığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın son hipotezi şu şekilde geliştirilmiştir.

H7: Çevrimiçi mağazadan satın almada yaşanan duygusal tutum showrooming davranışını olumlu yönde etkiler.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar showrooming kavramını sıklıkla fiziksel perakendecilere verdiği zarar kapsamında ele almaktadır (Balakrishnan vd., 2014; Jing 2016, Mehra vd., 2017, Jing, 2018). Jing (2018)

showrooming rekabeti artırabileceğinden, showrooming'in çevrimiçi perakendeciye faydası olmadığını belirtmiştir. Mehra vd. (2017) ise, showrooming ile mücadelede kısa vadeli strateji olarak fiyat eşleşmesi ve uzun vadeli strateji olarak ürün ayrıcalığı gibi çeşitli stratejilerin kullanılabilmesini belirtmiştir (Kuksov ve Liao, 2018). Wu vd. (2015), çevrimiçi perakendecilerinin fiziksel mağaza rakipleri karşısında rekabet avantajı yarattıklarından dolayı, tüketicilerin showrooming davranışının fiziksel mağaza perakendecileri için önemli bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir (Gonela vd., 2019, s. 475).

Rapp vd. (2015, s. 358-369) çalışmalarında showrooming kavramını tanımlayarak algılanan showrooming'in satış elemanı açısından deneyimsel sonuçlarını incelemiştir. Algılanan showrooming ile satış elemanının öz yeterliliği ve satış elemanının performansı arasında negatif ilişki bulunmuştur. Ancak showrooming'in olumsuz etkileri ile belirli satış elemanı davranışları ve stratejileri (başta çıkma stratejileri ve çapraz satış stratejileri) kullanılarak mücadele edilebileceğini belirtmişlerdir. Stratejileri açısından değerlendirdiklerinde çapraz satış stratejilerini uzun vadede yeterli olmadığını; satış elemanı-müşteri etkileşimi açısından değer yaratmaya yönelik stratejik bir odaklanmanın uzun vadeli kalıcı etkiler bırakacağını savunmuşlardır.

Zheng vd. (2018) çevrimiçi ve fiziksel mağazalarda tüketicilerin batık maliyet etkisini (tüketicinin fiziksel mağazada zaman, emek vs. harcamasının alışverişini sürdürmede itici güç olması) ve showrooming etkisini fiyat rekabeti açısından incelemiştir. Buna göre showrooming davranışı fiziksel mağaza için rekabeti arttırsa da batık maliyet etkisinin rekabeti azaltabileceği öngörülmüştür. Heterojen tercihleri olan tüketiciler üzerinde fiyat rekabetinde çevrimiçi mağazalar üstün konumda olsalar da batık maliyet etkisi bunu fiziksel mağazaların lehine kullanılarak rekabeti azaltabilmektedir.

Konu ile ilgili yapılan çalışmaların showrooming davranışını gerçekleştiren tüketiciyi anlama yönünde sınırlı kaldığı görülmektedir. Ulaşılabilen çalışmalardan biri Fernandez vd. (2020) tarafından yapılan ve mobil cihazları ile fiziksel mağazalarda gezen tüketicilerin showrooming davranışını sergiledikleri sonucuna ulaşılan çalışmadır. Bu durum, fiziksel mağazacılar için bir avantaj olarak değerlendirilip bu müşteri grubuna özel ilgi göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Diğer çalışmada ise Schneider ve Zielke (2020) showrooming kavramının tüketiciler için "mağaza sadakati, mağaza içi bilgilerin kullanımı, cihazlar ve çevrimiçi satın almanın yeri ve zamanı" olmak üzere dört boyutta anlam bulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ilgili çalışmada fiyat bilinci, sosyal temas arzusu, showrooming davranışı esnasında vicdan azabı gibi psikografik değişkenlerin tüketicilerin showrooming davranışlarını farklılaştırdığını savunmuşlardır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Örneklem Seçimi ve Verilerin Analizi

Showrooming davranışını gösteren tüketiciyi anlama ve perakendecilerin showrooming davranışının olumsuz etkilerini azaltabilecekleri öneriler geliştirmek amacı ile yapılan bu çalışmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmış ve araştırma evreni olarak Türkiye'deki alışveriş merkezlerinde (AVM) mağaza ziyaret eden internet kullanıcıları seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket tekniği uygulanmıştır. Anket üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Nesar ve Sabir (2016) tarafından kullanılan, ikinci kısımda Rejón-Guardia ve Nevarez (2017) tarafından kullanılan ölçekler yer alırken üçüncü kısımda ise demografik faktörlere ait sorular bulunmaktadır. Çalışma ölçeği ve diğer kriterler Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 26.05.2020 tarihinde (protokol no. 2020/105) değerlendirilerek "etik" bulunmuştur. Böylece veri toplama aşamasına geçilmiştir. İlan edilen pandemi döneminde tüm AVM'lerin kapalı olması araştırmacılar tarafından yüz yüze yapılması planlanan veri toplama aşamasının çevrimiçi ortama taşınmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle anket katılımcılara e-posta ve sosyal medya kanalı ile iletilmiştir. Ankete başlamadan önce cevaplayıcılara yönelik "pandemi öncesi satın alma davranışlarınızı düşünerek soruları cevaplayınız" şeklinde hatırlatma metni eklenmiştir. Nisan-Mayıs 2020 tarihlerinde toplam 407 çevrimiçi anket uygulanmıştır.

Anket sorularında beşli Likert yöntemi kullanılmıştır (5; Kesinlikle Katılıyorum, 4; Katılıyorum, 3; Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum, 2; Katılmıyorum, 1; Kesinlikle Katılmıyorum). Ankette toplam 39 soru (5 adet demografik faktörler ile ilgili soru, 2 adet evet-hayır sorusu, 29 adet likert ölçek sorusu, 3 adet çoktan seçmeli soru) bulunmaktadır.

Veriler, nicel veri analizi yöntemleri ile test edilmiş ve analizlerde SPSS 21.0 istatistik paket programları kullanılarak frekans analizi, KMO ve Bartlett testi, Açıklayıcı faktör analizi, ki-kare testi ve korelasyon analizleri yapılmıştır.

Öncelikle 407 adet veride kayıp veri olup olmadığı kayıp veri analizi yöntemlerinden pairwise ve EM tahminleme yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Buna göre kayıp verinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ardından kontrol sorularında (5. ve 8. Madde) dikkatsiz cevaplandırılan anketler çapraz tablo analizi ile belirlenmiş ve 7 anket (11, 82, 111, 136, 138, 312, 352) çalışmadan elenmiştir. Buna göre 407 anketten geriye kalan 400 anket ile çalışmaya devam edilmiştir. Çalışmaya katılanların demografik değişkenlere ilişkin frekans ve yüzde dağılımları yapılmıştır.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Değişkenler	Kategori	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	229	57,3
	Erkek	171	42,8
Medeni Durum	Evli	166	41,5
	Bekâr	234	58,5
Eğitim Durumu	Yok (ilkokul terk)	2	0,5
	İlköğretim	18	4,5
	Lise	88	22,0
	Ön lisans	78	19,5
	Lisans	144	36,0
	Lisansüstü	70	17,5
Yaş	18-29 yaş arası	215	53,8
	30-41 yaş arası	102	25,5
	42-53 yaş arası	66	16,5
	54 yaş ve üzeri	17	4,3
Gelir Durumu (Aylık)	0-2.000 TL	131	32,8
	2.001-4.000 TL	102	25,5
	4.001-6.000 TL	76	19,0
	6.001-8.000 TL	42	10,5
	8.001-10.000 TL	21	5,3
	10.001-12.000 TL	10	2,5
	12.001 TL ve üzeri	18	4,5

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların frekans değerlerinde bekâr, kadın, 18-29 yaş arası, lisans mezunu, 2000 TL’ye kadar geliri olan kişiler yüksek kategoriye oluşturmaktadır. George ve Mallery (2010), Hair vd. (2010) ve Bryne (2010)’a göre verilerin normal dağılım sağlaması için çarpıklık ve basıklığın -2 ile +2 arasında yer alması yeterlidir (University of Cambridge, 2020). Verilerin normallik testi için çarpıklık ve basıklık katsayılarından yararlanılmış ve tüm değişkenlerin normal dağıldığı görülmüştür.

Demografik faktörlerin dağılımı incelendikten sonra araştırma maddelerinin içinden iki maddede ters kodlama işleminin yapılması ardından açıklayıcı faktör analizine (AFA) geçilmiştir. Verilerin faktör analizi için uygunluğunu test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin katsayısı ve Bartlett küresellik testi yapılmıştır. Bunun için KMO değerinin 0,60’dan büyük çıkması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2012, s. 126). Bartlett testi ise değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını kısmi korelasyon temelinde incelemektedir. Çalışmada KMO değeri 0,843 > 0,60 olduğu için maddeler faktörleştirilebilir. Bunun yanında Kaiser (1974)’e göre KMO index aralığı;

< 0,50 ise kabul edilemez,

0,50-0,60 arasında ise kötü,

0,60-0,70 ise zayıf-vasat,

0,70-0,80 ise orta,

0,80-0,90 ise iyi,

>0,90 ise mükemmel çıkarımı yapılır (Karaman, 2015, s. 32). Buna göre çalışmada KMO sonucu “iyi” çıkarımı yapılmaktadır.

Tablo 2. KMO ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		0,843
	ki kare	3919,885
Bartlett'in Küresellik Testi	sd	406
	p	0,000

Faktör yüklerinin alt sınırına karar verirken bir faktör yükünün minimum değeri ile ilgili literatürde farklı görüşler bildirilmiştir. Osborne minimum yük değerinin 0.30 olması gerektiğinden ve bir maddenin birden fazla faktöre faktör yükü verdiğinde ise iki faktör arasındaki farkın minimum 0.1 olması gerektiğinden bahsetmiştir (Osborne, 2014, s. 38). Tabacnick ve Fidell (2013)'e göre minimum faktör yük değerinin 0,32 olması gerekmektedir (Karaman, 2015, s. 59). Guadagnoli ve Velicer (1988) ise bu değer minimum 0,4 olabileceğini (Centre for Academic Success, 2017); Henson ve Roberts (2006) ise bu değer 0,3 ya da 0,5 olabileceğini belirtmiştir (Ellis, 2017, s. 28). Büyüköztürk ise bu değer 0,45 ya da daha yüksek olmasının seçim için iyi bir ölçü olduğunu belirtmiştir (Büyüköztürk, 2012, s. 124). Buna göre çalışmada minimum faktör yük değeri olarak 0,45 sınırı belirlenerek açımlayıcı faktör analizinin yapılması uygun görülmüştür. Faktörlere döndürme işlemi yapılmadan serbest bırakıldığında bileşenler matrisinde maddelerin sekiz ayrı faktöre dağıldığı görülmektedir. Yük değerleri birden fazla faktöre dağılıp aralarında 0,1'den daha az fark olan maddeler bulunmamaktadır. Dolayısıyla herhangi bir madde çıkarma işlemi yapılmamıştır. Bileşenler matrisinde binişik maddelerin hangi faktörlerde yoğunlaştığını belirlemek amacıyla döndürme işlemi yapılmıştır. Açımlayıcı (ya da keşifsel) faktör analizinde eksen döndürme yöntemi olarak “Varimax” yöntemi seçilmiştir. Bu aşamada faktör yükleri arasında 0.1'den az fark olan binişik (çapraz yüklenen) 9., 11., 12., 13., 14., 17. ve 21. maddeler faktör analizinden çıkartılarak analiz tekrarlanmıştır. Analiz sonrasında beş faktörde toplanan maddelerin KMO ve Bartlett değeri 0,848; açıklanan toplam varyans ise % 57,198'dir.

Tablo 3. Faktör Analiz Sonuçları

	Bileşen				
	1	2	3	4	5
i28	,807				
i30	,790				
i27	,787				
i31	,759				
i29	,758				
i26	,625				
i7		,810			
i10		,757			
i8		,608			
i6		,599			
i15		,581			
i16		,519			
i23			,750		
i25			,720		
i24			,716		
i22			,627		

	Bileşen				
	1	2	3	4	5
i19				,704	
i20				,675	
i18				,668	
i4					,765
i3					,731
i5					,630

Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi.

Maccallum vd. (1999)'ne göre literatürde bir faktörün en az 3 madde içermesi gerekmektedir. Faktör yükleri faktörlerin kararlılığını göstermektedir. Dolayısıyla bir faktörün kararlılığı için en az 3 maddeden oluşması ve aynı zamanda faktör yüklerinin de yüksek olması gerekmektedir (Karaman vd., 2017, s. 1180). Döndürülmüş bileşen matrisinin son haline göre faktörlere binen maddeler ve Cronbach's Alfa dağılımları aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Faktör Analizi, Varyans ve Cronbach's Alfa Değerleri

Faktör	Değişkenler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans
	KMO: 0,848, Bartlett Sphericity: 2955,883 (0.000)		
	İnternette alışveriş tercih etme nedenim indirim oranlarının fazla olması	0,807	
	İnternette alışveriş tercih etme nedenim aynı türdeki diğer ürünleri karşılaştırabilme imkânı olması	0,790	
F1.Çevrimiçi mağazadan satın alma nedeni ($\alpha:0,874$)	İnternette alışveriş tercih etme nedenim paradan tasarruf sağlaması	0,787	
	İnternette alışveriş tercih etme nedenim istediğim zaman diliminde alışveriş yapabilmem (7 gün 24 saat açık)	0,759	
	İnternette alışveriş tercih etme nedenim mağazada olmayan ürünlerin bulunabilmesi	0,758	
	İnternette alışveriş tercih etme nedenim zamandan tasarruf sağlaması	0,625	
	İnternette alışveriş yapmak benim için ayrıca iyi zaman geçirme aracıdır	0,810	
	İnternette alışveriş yapmak stresimi azaltır.	0,757	
F2.Çevrimiçi mağazadan satın alma deneyimi ($\alpha:0,790$)	Mağazada ürünü denedikten sonra internette satın alırım.	0,608	
	İnternette alışveriş pek çok açıdan daha cazip gelir.	0,599	
	İnternette bir ürünü değerlendirmek, benim için o ürünü mağazada değerlendirmeye benzer.	0,581	57,198
	İnternetteki ürünlere aşina olmak, mağazadaki ürünlere aşina olmaya benzer.	0,519	
	Fiziksel Mağazadan alışveriş tercih etme nedenim mağaza indirimlerinin olmasıdır	0,750	
F3.Fiziksel mağazadan satın alma nedeni ($\alpha:0,684$)	Fiziksel Mağazadan alışveriş tercih etme nedenim kargo/taşıma ücreti vb. olmamasıdır	0,720	
	Fiziksel Mağazadan alışveriş tercih etme nedenim arkadaş/aile ile zaman geçirebilme olanağı olmasıdır	0,716	
	Fiziksel Mağazadan alışveriş tercih etme nedenim daha iyi iade/değişim olanağı olmasıdır	0,627	
F4.Çevrimiçi mağazadan satın almada duygusal tutum ($\alpha:0,655$)	İnternet mağazasına yaptığım son ziyaretimde kendimi kontrollü hissediyordum	0,704	
	İnternet mağazasına yaptığım son ziyaretimde sinirli hissediyordum	0,675	
	İnternet mağazasına yaptığım son ziyaretimde kendimi sakin hissediyordum	0,668	
F5.Fiziksel mağazadan satın alma deneyimi ($\alpha:0,563$)	Alışverişte sadece fiyat değil deneyim de önemlidir	0,765	
	Alışveriş için mağazaya gidip ürünleri denemeyi, incelemeyi tercih ederim	0,731	
	Ürün almaya karar vermeden önce internette araştırma yapıp fiziksel mağazadan satın alırım	0,630	

Cronbach Alfa katsayıları değerlendirildiğinde literatürde 1'e yakın olan değerlerin mükemmel güvenilirlik seviyesine sahip olduğu belirtilmiştir. George ve Mallery (2003) bu değer aralığını şu şekilde belirtmiştir (Hinton vd., 2004, s. 364):

“ $> .9$ – Mükemmel, $> .8$ – İyi, $> .7$ – Kabul Edilir, $> .6$ – Tartışılabilir, $> .5$ – Zayıf, $< .5$ – Kabul edilemez”.

Alfa değerlerinin yorumlanmasında faktörde toplam kaç madde bulunduğunun da değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin 10 madde bulunan bir faktörün alfa değerinin 0,5'ten küçük olması sıklıkla kabul edilemez; ancak 5'ten daha az madde içeren faktörlerde alfa değerinin 0,5 vb. bulunması yaygındır. Hinton vd. (2004)'ne göre 0,5-0,7 arası alfa değerleri orta düzeyde güvenilirlik göstermektedir. Buna göre faktörlerin güvenilir bir şekilde dağıldığı görülmektedir. Ölçek geçerliliği için DFA analizleri AMOS 21.0 programı kullanılarak yapılmıştır.

Tablo 5. Ölçek DFA Uyum İndeksleri

İndeks	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Ölçek
X2	x	x	387,561
sd	x	x	197
X2/sd	≤ 3	≤ 5	1,967
RMR	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,063
GFI	$\geq 0,95$	$\geq 0,90$	0,919
AGFI	$\geq 0,90$	$\geq 0,85$	0,896
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,90$	0,932
RMSEA	$\leq 0,05$	$\leq 0,08$	0,049

Ölçek DFA sonuçlarına göre hesaplanan indeksler verilmiştir. Sonuçlara göre Kikare uyum iyiliği (1,967), RMR (0,063), GFI (0,919), AGFI (0,896), CFI (0,932), RMSEA (0,049) indeks kriterleri sağlanmıştır (kabul edilebilir sınırlar içerisinde).

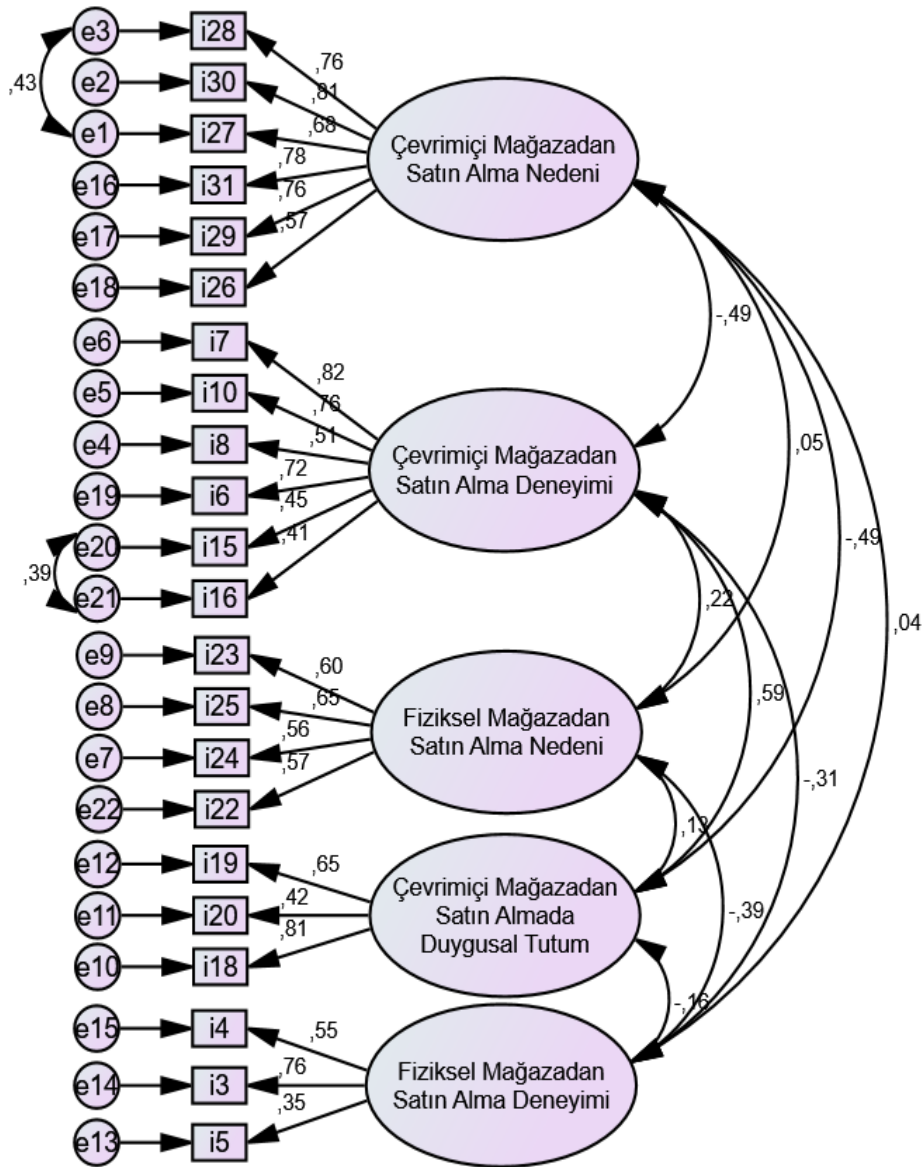
Tablo 6. Ölçek Maddelerinin DFA Faktör Dağılımı

Boyut	Madde	β	sh.	t	p
Çevrimiçi Mağazadan Satın Alma Nedeni	i28	0,757			
	i30	0,806	0,064	17,528	0,000
	i27	0,682	0,082	13,796	0,000
	i31	0,776	0,081	13,166	0,000
	i29	0,759	0,086	10,176	0,000
Çevrimiçi Mağazadan Satın Alma Deneyimi	i26	0,567	0,155	9,246	0,000
	i7	0,821			
	i10	0,757	0,172	9,747	0,000
	i8	0,506	0,159	9,462	0,000
	i6	0,719	0,122	6,951	0,000
Fiziksel Mağazadan Satın Alma Nedeni	i15	0,447	0,119	6,511	0,000
	i16	0,409	0,129	7,400	0,000
	i23	0,602			
	i25	0,652	0,122	7,625	0,000
Fiziksel Mağazadan Satın Alma Nedeni	i24	0,557	0,146	7,846	0,000
	i22	0,567	0,122	7,625	0,000

Boyut	Madde	β	sh.	t	p
Çevrimiçi Mağazadan Satın Almada Duygusal Tutum	i19	0,650			
	i20	0,416	0,077	9,743	0,000
	i18	0,813	0,066	6,996	0,000
Fiziksel Mağazadan Satın Alma Deneyimi	i5	0,354			
	i3	0,763	0,284	5,192	0,000
	i4	0,552	0,085	13,403	0,000

Ölçek DFA sonucunda test edilen 5 faktörün faktör yüklerinin dağılımı verilmiştir. Faktör yükü düşük madde bulunmamakta ($\beta > 0,300$), tüm maddeler faktör için önemli düzeydedir ($p < 0,05$).

Şekil 1. Ölçeğin DFA Path Diagramı

3.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Showrooming davranışı ile tüketicilerin demografik özellikleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını öğrenmek için cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum ve gelir değişkenlerine göre hipotezler ayrı ayrı belirlenmiştir. Tüm değişkenler kategorik olduğu için ki-kare testi uygulanmıştır. Demografik faktörlere göre çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında, eğitimde çarpıklık değeri -0,717, basıklık değeri ise 0,508'dir. Gelir düzeylerinde çarpıklık değeri 1,21 iken basıklık değeri 0,815; cinsiyette çarpıklık değeri 0,918, basıklık değeri ise -1,161; medeni durumda çarpıklık değeri 0,468 iken basıklık değeri -1,787; yaşa bakıldığında ise çarpıklık değeri 0,924 iken basıklık değeri ise -0,068 olarak belirlenmiştir.

H1: Showrooming davranışı tüketicilerin demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

H1 hipotezinin alt hipotezleri şunlardır:

- *H1a: Showrooming davranışı ile tüketicilerin cinsiyeti arasında anlamlı bir fark vardır.*
- *H1b: Showrooming davranışı ile tüketicilerin yaşları arasında anlamlı bir fark vardır.*
- *H1c: Showrooming davranışı ile tüketicilerin eğitim durumları arasında anlamlı bir fark vardır.*
- *H1d: Showrooming davranışı ile tüketicilerin medeni durumları arasında anlamlı bir fark vardır.*
- *H1e: Showrooming davranışı ile tüketicilerin gelir durumları arasında anlamlı bir fark vardır.*

Ankete katılan 400 kişiden 214 kişinin showrooming davranışı (ürünü görmek ve/veya denemek için fiziksel mağazayı ziyaret ettikten sonra mağazanın web sitesinden ya da başka bir web sitesinden ürün satın alma) sergilediği; 186 kişinin ise showrooming davranışı sergilemediği belirlenmiştir. Buna göre:

- H1a hipotezine göre, tüketicilerin cinsiyetinin showrooming davranışını değiştirip değiştirmediği ölçülmüştür. Ki kare istatistiğine göre 124 kadın ve 90 erkek (214 kişi) ürünü görmek ve / veya denemek için fiziksel mağazayı ziyaret ettikten sonra mağazanın web sitesinden ya da başka bir web sitesinden ürün satın almıştır. Ancak p değeri >0,05 olduğu için H1a hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla cinsiyet ile showrooming davranışı arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.
- H1b hipotezine göre tüketicilerin yaş gruplarının showrooming davranışını değiştirip değiştirmediği ölçülmüştür. Ki kare istatistiğine göre iki showrooming davranışında da 18-29 yaş grubundaki kişilerin diğer yaş gruplarına göre daha fazla showrooming davranışı sergilediği görülmektedir. Showrooming davranışı gösteren 214 kişiden 112'si 18-29 yaş grubundan, 53'ü 30-41 yaş grubundan, 37'si 42-53 yaş grubundan ve 12'si ise 54 yaş ve üzeri yaş grubundandır. Ancak p değeri >0,05 olduğu için H1b hipotezi reddedilmiştir.
- H1c hipotezinde tüketicilerin eğitim durumlarının showrooming davranışını değiştirip değiştirmediği ölçülmüştür. Buna göre her iki showrooming davranışında da lisans mezunu olanların diğer eğitim gruplarına göre daha fazla showrooming davranışı sergilediği görülmektedir. Showrooming davranışı gösteren 214 kişiden 39'u lisansüstü; 82'si lisans; 36'sı ön lisans; 45'i lise; 11'i ilköğretim ve 1 kişi de herhangi bir mezuniyet derecesinin olmadığını belirtmiştir. p>0,05 olduğu için H1c hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla tüketicilerin eğitim durumları ile showrooming davranışı arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.
- H1d hipotezinde tüketicilerin medeni statülerinin showrooming davranışını değiştirip değiştirmediği ölçülmüştür. Showrooming davranışı gösteren 214 kişiden 123'ü bekar, 91'i ise evlidir. Buna göre showrooming davranışını bekar tüketicilerin evlilere göre daha çok uyguladığını söylemek mümkündür. Ki kare istatistiğinde p değeri >0,05 olduğu için H1d hipotezi reddedilmiştir.
- H1e hipotezinde ise tüketicilerin gelir durumlarındaki farklılığın showrooming davranışını değiştirip değiştirmediği ölçülmüştür. Buna göre tüm gelir grupları arasında kıyaslama yapıldığında en fazla showrooming davranışı sergileyen grubun 0-2.000 TL arasında gelire sahip olan grup olduğu görülmektedir. Showrooming davranışı gösteren 214 kişinin dağılımı aşağıdaki tabloda incelenmiştir.

Tablo 7. Showrooming Davranışı İle Gelir Durumu Arasındaki İlişki

		Çapraz Tablo								
		Gelir								
		0-2.000 TL	2.001-4.000 TL	4.001-6.000 TL	6.001-8.000 TL	8.001-10.000 TL	10.001-12.000 TL	12.001 TL ve üzeri	Toplam	
Showrooming: Ürünü görmek ve / veya denemek için fiziksel mağazayı ziyaret ettikten sonra <i>mağazanın web sitesinden</i> ya da <i>başka bir web sitesinden</i> bir ürün satın aldınız mı?	Evet	Değer	78	50	35	21	17	3	10	214
	Hayır	Değer	53	52	41	21	4	7	8	186
Toplam		Değer	131	102	76	42	21	10	18	400

Tablo 8. Ki-Kare İstatistiği

	Değer	sd	P
Pearson Ki Kare	13,259 ^a	6	,039
Likelihood Rasyo	13,882	6	,031
N	400		

a.1 hücre (% 7,1) 5'ten az belirlenmiştir. Beklenen minimum değer 4,65'tir.

P=0,039<0,05 olduğu için gelir durumu ile showrooming davranışı arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

- Showrooming davranışının tüketicilerin internette geçirdikleri zamana göre değişip değişmediğini öğrenmek için aşağıdaki hipotezden yararlanılmıştır:

H2: Showrooming davranışı tüketicilerin internette geçirdikleri zamana göre farklılaşmaktadır.

Bu hipotezi test etmek amacıyla iki farklı kategorik değişken bulunduğu için ki kare istatistiği kullanılmıştır. Showrooming davranışı gösteren toplam 214 kişiden 107'si günde 3-6 saat arası internet kullanan ve en fazla showrooming davranışını gösteren gruptur. Günde 6 saatten daha fazla internet kullanan tüketicilerde ise showrooming davranışı sayısı neredeyse yarıya (53 kişi) düşmektedir. Bu yüzden internette geçirilen zaman ile showrooming davranışı arasında anlamlı bir farkın olmadığı buradan da anlaşılabilir. P değeri>0,05 olduğu için anlamlı bir fark görülmemiş ve H2 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 9'da hipotezlerin sınanması için uygulanan çapraz tablo ve ki-kare istatistiğinin sonuçları yer almaktadır. Buna göre showrooming davranışı gösteren tüketicilerin demografik durumlarının ve internet kullanım sıklığının değerlendirilmesinde maksimum ve minimum değerler ile birlikte değişkenlerin p değerleri tabloda sunulmuştur.

Tablo 9. Showrooming Davranışı Gösteren Tüketicilerin Çapraz Tablo ve Ki-kare İstatistiği Sonuçları

Showrooming Davranışı Gösteren Tüketiciler			
	Maksimum	Minimum	p
Cinsiyet	Kadın - 124	Erkek - 90	0,763
Medeni Durum	Bekar -123	Evli -91	0,656
Yaş	18-29 Yaş - 112	54 yaş ve üstü-12	0,487
Eğitim Durumu	Lisans -82	Yok - 1	0,678
Gelir Durumu	0-2000 TL - 78	10.001-12.000 TL - 3	0,039*
İnternet Kullanım Sıklığı	3-6 saat arası -107	Her gün kullanmıyorum -9	0,782

Geliştirilen ölçme aracında faktörler ile showrooming değişkeni arasında karşılıklı anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve ilişkinin yönü korelasyon ile belirlenmiştir. Buna göre ilgili hipotezler ve açıklamalı tablo aşağıda yer almaktadır.

H3: Çevrimiçi mağazadan satın alma nedenleri ile showrooming davranışı arasında anlamlı ilişki vardır.

H4: Çevrimiçi mağazadan satın alma deneyimi ile showrooming davranışı arasında anlamlı ilişki vardır.

H5: Fiziksel mağazadan satın alma nedenleri ile showrooming davranışı arasında anlamlı ilişki vardır.

H6: Fiziksel mağazadan satın alma deneyimi ile showrooming davranışı arasında anlamlı ilişki vardır.

H7: Çevrimiçi mağazadan satın almada yaşanan duygusal tutum ile showrooming davranışı arasında anlamlı ilişki vardır.

Tablo 10. Showrooming Davranışı ile Faktörler Arasındaki Korelasyon Değerleri ve Yönleri

	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5
Pearson Korelasyon Katsayısı	0,319	-0,396	-0,175	-0,243	0,060
P	0,000	0,000	0,000	0,000	0,228

Tablo 10'a göre, Faktör 5 haricindeki tüm faktörler ile showrooming değişkeni arasında 0,05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu; 1. Faktör (*Çevrimiçi mağazadan satın alma nedeni*) ile showrooming davranışı arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir; 2., 3. ve 4. faktörler ile showrooming davranışı arasında negatif yönlü ve zayıf bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Literatürde yer alan mağaza istismarını anlamaya yönelik yapılan güncel çalışmalar doğrultusunda, bu araştırmada mağaza istismarı davranışı incelenmiştir. Yapılan ki-kare istatistiğine göre gelir durumu ile showrooming davranışı arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Showrooming davranışı ile geliştirilen ölçme aracındaki faktörler arasında korelasyona bakıldığında showrooming değişkeni ile çevrimiçi mağazadan satın alma nedenleri arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu; showrooming değişkeni ile çevrimiçi mağazadan satın alma deneyimi, fiziksel mağazadan satın alma nedenleri ve çevrimiçi mağazadan satın almada duygusal tutum arasında ise negatif yönde ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Bu kapsamda çalışmadan elde edilen sonuçlar şunlardır:

- Örneklem kapsamındaki tüketicilerin çevrimiçi mağazadan satın alma nedeni indirim oranlarının fazla olması ve paradan tasarruf sağlamaları ile açıklanmaktadır. Bu durum çevrimiçi mağazaların iletişim sürecinde yaptığı uygulamalar ile tüketicilerin "düşük ve indirimli fiyat" algısını güçlendirdikleri sonucunu vermektedir. Elde edilen bu sonuç, konu ile ilgili yayınlanmış bir raporda yer alan "tüketicilerin yüzde 91'inin çevrimiçi mağazaların daha düşük fiyat ile satış yaptıklarına inandıkları" (Statista, 2017) bulgusu ile karşılaştırılmıştır. Buna göre tüketiciler tarafından çevrimiçi mağazaların daha uygun fiyatlı olarak algılanması ve tüketicilerin çevrimiçi alışveriş ile kendilerine tasarruf sağladığına inanmaları çevrimiçi mağazaların "uygun fiyat" imajlarını güçlendirmektedir. Ayrıca showrooming davranışını gösteren tüketicilerin çevrimiçi ortamda aradıkları mal ya da hizmeti kolaylıkla bulabilmelerini, böylece çevrimiçi alışveriş konusunda deneyim ve uzmanlıklarını gösteren "çevrimiçi mağazadan alışveriş yetkinliğine" sahip oldukları da söylenebilir. Aynı yönde Chiou vd. (2012) tarafından konu ile ilgili yapılmış çalışmanın sonucunda ise tüketicilerin bu yetkinliğe sahip olmalarının temel nedeninin showrooming davranışı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda showrooming davranışını gerçekleştirebilmek için tüketicilerde bulunması gereken özelliklerden ikisinin "yetkin" ve "araştırmacı müşteri (research shopper)" (Verhoef vd., 2007) olmasıdır. Buradan hareketle yetkin ve araştırmacı müşterinin "dijital okuryazarlık" becerilerine sahip oldukları çıkarımı da yapılabilir.
- Bu araştırmada incelenen demografik faktörlerden sadece gelir düzeyi ile showrooming davranışı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların yarısından fazlası showrooming davranışını göstermektedir ve gelir düzeyi yükseldikçe showrooming davranışı gösteren tüketici sayısı düşmektedir. Gelir düzeyi düştükçe fiyat hassasiyetinin yükseldiği (Lichtenstein vd., 1988) varsayımını kabul ederek showrooming davranışının fiyat hassasiyeti yüksek tüketiciler tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Literatürde bu sonuç ile örtüşen çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Arora vd. (2017) tarafından yapılan ve showrooming davranışını daha çok fiyat hassasiyeti yüksek olan tüketiciler tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılan çalışmadır. Benzer şekilde Evans (2012) showrooming davranışının nedenlerinden birini tüketicinin aynı ürünü düşük fiyattan satın alma isteği olarak açıklamaktadır. Zimmerman (2012) tüketicilerin ürünleri fiziksel mağazada inceleyip çevrimiçi satın alma nedenlerinin düşük fiyat arayışı olduğunu belirtmektedir. Ancak literatürde aksini savunan çalışmalara da rastlanmaktadır. Örneğin, Gensler vd. (2017) çalışmalarında fiyat değişkeninin sanılan aksine showrooming davranışı üzerinde çok etkili olmadığını, tüketicinin satın

alma sürecindeki zaman baskısı ve çevrimiçi arama maliyetleri gibi durumsal faktörlerin bu davranışı daha fazla etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Forrester Danışmanlık tarafından 2014 yılında yayınlanan, çoklu kanal kullanımı kapsamında müşteri istekleri ile perakendecilerin yeteneklerinin karşılaştırıldığı raporda tüketicilerin showrooming davranışının perakende sektörüne olan etkisinin 217 milyar dolar (Forrester Consulting, 2014) olduğu tahmin edilmektedir. Üstelik showrooming olgusu günümüzdeki teknolojik gelişmeler ve mobil cihazların artması ile tüketicilerin (yapma nedeni ne olursa olsun) daha sık başvurduğu bir davranış haline gelmiştir. Perakende sektörünün karşı karşıya olduğu bu olgunun varlığını kabul etmesi ve gelecekte tüketicilerin bu davranışı kolaylıkla benimseyebilecekleri varsayımı ile önlemler alması önerilmektedir. Bu kapsamda perakendecilere fiziksel mağaza süreçlerine teknolojik uygulamaları (QR kodlar, mobil kiosklar vb.) entegre etmesi önerilir. Ayrıca fiyat hassasiyeti olan müşteriler için satış tutundurma ve sadakat programları fiziksel mağaza tercihine olumlu katkı sağlayabilir. Tüketicilere daha fazla mağaza deneyimi sunmak için "konsept mağazacılık" anlayışı ile deneysel pazarlama ilkeleri çerçevesinde stratejiler geliştirilebilir. Showrooming olgusu ile birlikte perakende sektöründe yeni bir rekabet boyutu ortaya çıkmaktadır. Artık perakendecinin fiziksel mağazası sadece diğer perakendeciler ile değil aynı zamanda kendisine ait çevrimiçi mağazası ile de rekabet etmektedir. Perakendecinin fiziksel mağazası ile çevrimiçi mağazasının işbirliği yapması bu anlamda önemli olabilir. Çevrimiçi mağazadan alınan ürünün fiziksel mağazadan teslim edilmesi, bazı ürünlerin sadece fiziksel mağazada satışa sunulması gibi uygulamalar tüketiciyi fiziksel mağazaya çekebilir.

Bu araştırma Türkiye'de yapılan showrooming olgusuna ilişkin sınırlı çalışmalardan birisi olup Türkiye pazarındaki tüketicilerin showrooming davranışını anlamaya yönelik yapılan ilk çalışmadır. Tüketicilerin showrooming davranışını anlamaya yönelik farklı çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca showrooming davranışı ile ilgili gelecek çalışmaların, tüketicilerin teknoloji kullanımı ve dijital okuryazarlık becerileri kapsamında da ele alınması önerilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Arora, S., Singha, K. ve Sahney, S. (2017). Understanding consumer's showrooming behaviour: Extending the theory of planned behaviour. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 29(2), 409-431.
- Balakrishnan, A., Sundaresan, S. ve Zhang, B. (2014), Browse-and-Switch: Retail-online competition under value uncertainty. *Production and Operations Management*, 23(7), 1129-45.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi
- Centre for Academic Success. (2017). *Advice on exploratory factor analysis*. Birmingham City University. http://www.openaccess.bcu.ac.uk/6076/1/_staff_shares_storage%20500mb_Library_ID112668_Stats%20Advisory_New%20Statistics%20Workshops_18ExploratoryFactorAnalysis_ExploratoryFactorAnalysis4.pdf adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Chiou, J.-S., Wu, L.-Y. ve Chou, S.-Y. (2012), You do the service but they take the order. *Journal of Business Research*, 65(7), 883-889.
- Coughlan, A. T., Stern, L. W. ve El-Ansary, A. I. (2001). *Marketing Channels*. (6. Baskı). Prentice Hall.
- Ellis, J. L. (2017). *Factor analysis and item analysis. Applying statistics in behavioural research*. https://www.applyingstatisticsinbehaviouralresearch.com/documenten/factor_analysis_and_item_analysis_version_11.pdf adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

- Evans, K. (2012). *43% of U.S. adults participate in showrooming: and they do it at best buy stores most often, a new poll shows*. Digital commerce, <https://www.Digitalcommerce360.Com/2012/12/10/43-Us-Adults-Participate-Showrooming/> adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Forrester Consulting. (2014). https://www.Accenture.Com/UsEn/~/_Media/Accenture/Conversionassets/Dotcom/Documents/Global/Pdf/Technology_7/Accenture-Customer-Desires-Vs-Retailer-Capabilities.Pdf adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Gensler, S., Neslin, S. A. ve Verhoef, P. C. (2017). The showrooming phenomenon: It's more than just about price. *Journal of Interactive Marketing*, 38, 29-43.
- Gonela, S., Pillay, R., Maheshwary, A., ve Sudesh, N. S. (2019). An exploratory study on the factors effecting showrooming and reverse showrooming in Indian electronics retail. *European Journal of Social Sciences*, 57(4), 474-483.
- Hinton, P. R., Brownlow, C., McMurray, I. ve Cozens, B. (2004). *SPSS explained*. Routledge.
- Hu, T. I. ve Tracogna, A. (2020). Multichannel customer journeys and their determinants: Evidence from motor insurance. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 54(3), 1-11.
- Jing, B. (2016). Lowering customer evaluation costs, product differentiation, and price competition. *Marketing Science*, 35(1) 113–127.
- Jing, B. (2018). Showrooming and webrooming: Information externalities between online and offline sellers. *Marketing Science*, 37(3), 469-483
- Karaman, H. (2015). *Açımlayıcı faktör analizinde kullanılan faktör çıkartma yöntemlerinin karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Karaman, H., Atar, B. ve Çobanoğlu Aktan, D. (2017). Açımlayıcı faktör analizinde kullanılan faktör çıkartma yöntemlerinin karşılaştırılması. *GEFAD*, 37(3), 1173-1193.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2018). Fiyatlandırma stratejileri: Ek değerlendirmeler. (E. Gegez, Çev. Ed.), *Pazarlama ilkeleri* içinde (s. 322-349). Beta Yayıncılık.
- Kotler, P. ve Keller, K. L. (2018). Bütünleşik pazarlama kanallarının tasarımı ve yönetimi. (İ. Kırcova, Çev. Ed.), *Pazarlama yönetimi* içinde (s. 493-525). Beta Yayıncılık.
- Kotler, P., Kartajaya, H. ve Setiawan, I. (2018). *Pazarlama 4.0. gelenekselden dijitale geçiş*. (N. Özata, Çev.), Optimist Yayıncılık.
- Kuksov, D. ve Liao, C. (2018). When showrooming increases retailer profit. *Journal of Marketing Research*, 55(4), 459-473.
- Lichtenstein, D. R., Bloch, P. H. ve Black, W. C. (1988). Correlates of price acceptability. *Journal of Consumer Research*, 15(2), 243–252.
- Mehra, A., Kumar, S. ve Raju, J.S. (2017). Competitive strategies for brick-and-mortar stores to counter showrooming. *Management Science, Online-Journal*, 17 July, 1-15.
- Nesar, S. ve Sabir, L. B. (2016). Evaluation of customer preferences on showrooming and webrooming: An empirical study. *Al-Barkaat Journal of Finance & Management*, 8(1), 50-67.
- Osborne, J. W. (2014). *Best practices in exploratory factor analysis*. Amazon.
- Özdemir, A. ve Kitapçı, H. (2018). Showrooming davranışına ilişkin bir literatür incelemesi. *Journal of International Social Research*, 11(60), 1015-1023.
- Quint, M. ve Rogers, D. (2013). *Showrooming and rise of the mobile-assisted shopper*. Columbia Business School & Aimia Inspiring Loyalty.

- Rapp, A., Baker, T. L., Bachrach, D. G., Ogilvie, J. ve Skinner Beitelspacher, L. (2015). Perceived customer showrooming behavior and the effect on retail salesperson self-efficacy and performance. *Journal of Retailing*, 91(2), 358-369.
- Rejón-Guardia, F. ve Luna-Nevarez, C. (2017). Showrooming in consumer electronics retailing: An empirical study. *Journal of Internet Commerce*, 16(2), 174-201.
- Rigby, D. K. (2011). *The future of shopping*. Harvard Business Review, <https://hbr.org/2011/12/the-future-of-shopping> adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Schneider, P. J. ve Zielke, S. (2020). Searching offline and buying online – An analysis of showrooming forms and segments. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 52(101919), 1-12.
- Semiz Bora, B. ve Altunışık, R. (2016). Showrooming davranışının teknoloji kabul modeli çerçevesinde incelenmesine yönelik bir model önerisi. 21. Pazarlama Kongresi, Kütahya, Türkiye.
- Statista, (2017). *Clothes and shoes e-commerce revenue in Spain from 2016 to 2022, by segment (in million U.S. Dollars)*. <https://www.Statista.Com/Forecasts/478101/E-Commerce-Revenue-In-Spain-Fashion-By-Segments> adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- University of Cambridge. (2020). *Testing normality including skewness and kurtosis*, <https://imaging.mrc-cbu.cam.ac.uk/statswiki/FAQ/Simon> adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.
- Ünsalan, M. (2018). Tüketici etiği açısından showrooming mağaza istismarı olarak tanımlanabilir mi?. *Pazarlama İçgörüsü Üzerine Çalışmalar*, 2(1), 25-34.
- Verhoef, P. C., Neslin, S. A. ve Vroomen, B. (2007). Multichannel customer management: Understanding the research-shopper phenomenon. *International Journal of Research in Marketing*, 24(2), 129-148.
- Viejo-Fernandez, N., Sanzo-Perez, M. J. ve Vazquez-Casielles, R. (2020). Is showrooming really so terrible? Start understanding showroomers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 54(102048), 1-16.
- Zhang, T., Ge, L., Gou, Q. ve Chen, L. (2018). Consumer showrooming, the sunk cosy effect and online-offline competition. *Journal of Electronic Commerce Research*, 19(1), 55-74.
- Zimmerman, A. (2012). *Showdown over 'showrooming'*. The Wall Street Journal, <https://www.wsj.com/Articles/SB10001424052970204624204577177242516227440> adresinden 26 Kasım 2020 tarihinde alınmıştır.

SAĞLIK YÖNETİCİSİ ADAYLARININ KARAR VERME TARZLARI İLE BİLİŞSEL ESNEKLİK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ*

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DECISION-MAKING STYLE AND COGNITIVE FLEXIBILITY OF HEALTHCARE MANAGER CANDIDATES

Dr. Öğr. Üyesi Işıl USTA KARA¹

Doç. Dr. Aysu ZEKİOĞLU²

ÖZ

Çalışmanın amacı, sağlık yöneticisi adaylarının karar verme tarzları ile bilişsel esneklik arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Bu amaçla Sağlık Yönetimi lisans eğitimi gören sağlık yöneticisi adayları üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. 334 katılımcıdan elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları aracılığı ile değerlendirilmiştir. Bilişsel esneklik ile karar verme tarzları arasındaki ilişki Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) ile test edilmiştir. Katılımcıların bilişsel esneklik düzeyleri ile ilgili ifadeler incelendiğinde ‘Bir problemin üstesinden gelebilmek için alternatif çözüm yollarını dinlemek ve değerlendirmek isterim’ (5,39) ifadesi en yüksek ortalamaya sahiptir. Öte yandan katılımcıların karar verme davranışları ile ilgili ifadeler incelendiğinde, ‘Karar vermem için sorunun üzerinde dikkatle düşünmem gerekir’ ifadesi 4,24 ‘lük ortalama ile en çok katılım sağlanan ifadedir. Çalışma sonucunda bilişsel esneklik ile rasyonel karar verme, ani karar verme ve kaçınan karar verme tarzları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Hastanelerin farklı idari birimleri gibi mekanlarda gözlem, yorum ve analitik düşünme temelli uygulamalar yapılmasının sağlık yöneticisi adayı öğrencilerin karar verme tarzlarının geliştirilmesi ve bilişsel esnekliklerinin artırılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel Esneklik, Karar Verme Tarzı, Sağlık Kurumları, Sağlık Yönetimi.

JEL Sınıflandırma Kodları: D91, M10, I10.

ABSTRACT

The aim of the study is to investigate the relationship between the decision-making styles and cognitive flexibility of healthcare manager candidate. For this purpose, research is conducted on healthcare manager candidates who have an undergraduate education in Health Management. The survey method is used as a data collection method in the research. The data obtained from 334 participants are analysed through SPSS and AMOS programs. The relationship between cognitive flexibility and decision-making styles is tested with Structural Equation Modelling (SEM). According to participants' statements about cognitive flexibility, "I would like to listen and evaluate alternative solutions to overcome a problem (5.39)" is the highest mean. On the other hand, when the statements about the decision-making behaviours of the participants are examined, "I need to think carefully about the problem in order to make a decision" is the statement with the most participation with an average of 4.24. Cognitive flexibility and rational decision-making, impulsive decision-making, spontaneous decision-making styles have statistically significant relationships. It is thought that conducting applications based on observation, interpretation, and analytical thinking in places such as different administrative units of hospitals would be effective in improving the decision-making styles of healthcare manager candidates and increasing their cognitive flexibility.

Keywords: Cognitive Flexibility, Decision-Making Style, Health Institutions, Health Management.

JEL Classification Codes: D91, M10, I10.

* Bu çalışma için Trakya Üniversitesi Etik Kurulundan 29563864-050.04.04-E.437319 sayılı ve 17.06.2020 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, isilusta@trakya.edu.tr

² Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, aysukurtuldu@trakya.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The aim of the study was to determine the relationship between decision-making styles and cognitive flexibility. For this purpose, the research was conducted on healthcare manager candidates. Decision-making is one of the most important tasks of managers. Due to the nature of healthcare services, healthcare managers need to have decision-making skills. Cognitive flexibility is an important structure for individuals' cognitive processes. Cognitive flexibility enables us to be aware of options, think of new alternatives, and adapt to changes and new environments. Therefore, decision-makers need to have cognitive flexibility.

Design/methodology/approach:

A questionnaire was used as a data collection tool in the study. The questionnaire consists of three parts: socio-demographic characteristics questions, cognitive flexibility scale, and general decision-making style scale. There are five questions in the questionnaire form used within the study's scope to determine the demographic characteristics of the participants. In the second part of the questionnaire, the scale created by Martin and Rubin (1995) is used to measure cognitive flexibility. The general decision-making style scale developed by Scott and Bruce (1995) is in the last part. There are 6 questions in the questionnaire to measure the demographic characteristics of participants. The cognitive flexibility scale consists of 12 items and one dimension. The general decision-making style scale consists of 25 items and five dimensions. The survey study, which was conducted to test the hypotheses, was conducted through Google forms between April-May 2020. The data obtained in the research were evaluated through SPSS and AMOS programs. Frequency analyzes were performed to determine the socio-demographic characteristics of participants. Also, descriptive statistics of items in the scales are included. Explanatory factor analysis was conducted to determine the dimensions in the measure. Confirmatory factor analysis was performed to confirm the dimensions of the scale. Structural equation modeling was used to reveal the relationship between cognitive flexibility and decision-making style.

Findings:

The sample of the study consist of 334 participants. 74.6 percent of the participants are women and 25.4 percent are men. It can be said that 35.7 percent of participants are members of the Z generation, 64.3 percent of them are members of the Y generation. The results of the descriptive statistics, the statements "I would like to listen and evaluate alternative solutions to overcome a problem (5.39)" and "I would like to find creative solutions to problems (5.24)" have the highest average. And also, "I need to think carefully about the problem to make a decision (4.24)" and "Before making a decision, I review the sources of information to ensure I have made the right decision (4.18)" are the statements with the most participation. According to the confirmatory analysis, the cognitive flexibility scale was confirmed as 7 items and done dimension and the general decision-making style scale was confirmed as 23 items and five dimensions. According to the result of the structural equation model, it is seen that there are statistically significant relationships between cognitive flexibility and rational decision-making style (0.744), avoidant decision-making style (-0.336), and spontaneous decision-making style (0.40). No statistically significant relationship was found between intuitive and dependent decision-making styles.

Conclusion and Discussion:

According to the results of the study, it can be said that people with cognitive flexibility do not delay decision-making behavior and make more rational decisions. Furthermore, people who have cognitive flexibility don't make intuitive and dependent decisions. Similarly, Bilgiç and Bilgin (2016) found that there is a meaningful difference between cognitive flexibility and rational decision-making style. While there isn't a meaningful difference between intuitive and dependent decisions. Buğa et al. (2018) found that students with high cognitive flexibility solve problems more rationally. In the study conducted by Erkin and Göl (2021), it was found that health science students' cognitive flexibility levels increase their creativity increases. In a study conducted on university students, it is stated that cognitive flexibility is one of the important determinants of subjective well-being (Satan, 2014). Managers need to have innovative, proactive, and cognitive flexibility skills to make rational decisions in the provision of health services and to develop strategies for adapting to the rapidly changing external environment. In this context, it would be beneficial for healthcare managers to create training programs that will improve their cognitive flexibility skills and to carry out activities that will increase their mental well-being before they start their professional life.

1. GİRİŞ

Karar vermek, yöneticilerin en önemli görevlerinden biridir. Organizasyon yapısının belirlenmesi, ona uygun maddi ve beşeri kaynakların dağıtımı, karşılıklı ilişkilerin belirlenmesi, planlama yapılması, dış çevre ile koordinasyonun sağlanması, çalışan ilişkilerinin yönetilmesi, değişikliklere adapte olunması gibi yönetimin ilgi alanına giren tüm konularda, beklenmedik durumlar ve olaylar karşısında, her türlü krizde doğru yerde ve doğru zamanda karar alabilmek bir yönetim becerisi olarak düşünülmektedir. Yöneticiler karar alırken farklı bakış açıları ile bakabilir, farklı değerlendirmeler yapabilirler. Karar verilecek konular karşısında kimi yöneticiler bilgi kaynaklarına ulaşarak daha akılcı karar alırken, kimi yöneticiler ise kendi tecrübe ve sezgilerinden yararlanabilir ya da birilerine bağımlı bir karar verme davranışı gerçekleştirebilirler. Özellikle beklenmedik durumlar karşısında, kriz dönemlerinde hızlı ve doğru kararlar almak gerekebilmektedir. Bazı yöneticiler karar vermesini sağlayacak bilgilerin eksik oluşu, tecrübe eksikliği, karar vermekten korkma, kararının sonuçlarından çekinme gibi çeşitli nedenler ile karar verme davranışı göstermeyerek karar vermeden kaçınabilirler. Scott ve Bruce (1995), karar verme tarzlarını belirleyebilmek adına genel karar verme ölçeğini geliştirmişlerdir. Bu ölçeğe göre karar verme tarzları rasyonel, sezgisel, bağımlı, kaçınan ve ani karar verme olarak kategorize edilmiştir. Kişisel özellikler, eğitim ve tecrübe, organizasyonun yapısı ve dış çevre gibi birçok faktör bu karar verme tarzlarının tercih edilmesinde rol oynayabilmektedir. Bunların yanı sıra sahip olunan bilişsel esneklik becerisinin de karar verme tarzıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bilişsel esneklik, kişilerin başka alternatiflerin varlığının farkında olması, esnek olmaya karşı gönüllü olması, yeni ve değişen durumlara, olaylara karşı esneklik göstererek uyum sağlayabilmesi olarak belirtilmektedir (Martin ve Rubin, 1995; Martin ve Anderson, 1998). Özellikle dış çevrenin çok hızlı değişim ve gelişim içinde olduğu düşünülürse bilişsel esnekliğin giderek daha önemli hale geldiği söylenebilir. Bilişsel esnekliğe sahip karar verici pozisyonunda olanların esnek bir şekilde düşünerek farklı alternatiflerin farkında olması karar verme davranışını daha akılcı ve zamanında gerçekleştirmelerine olanak sağlayabilir. Ayrıca değişime direnç yerine değişimle değişebilmeyi de beraberinde getirecektir.

Bu çalışmanın temel amacı bilişsel esneklik ile karar verme tarzları arasında bir ilişki olup olmadığının sorgulanmasıdır. İlişkinin sorgulanabilmesi için uygulama alanı olarak sağlık yöneticisi adayı öğrenciler örneklem olarak belirlenmiştir. Sağlık sektörü hata toleransı olmayan, doğru zamanlarda doğru ve hızlı karar almayı gerektiren bir sektör olarak nitelendirilebilir. Ayrıca belirsizliğin yoğun olduğu, iletişimin kesintisiz bir şekilde yapılmasının önemli olduğu bir sektördür. Özellikle Covid-19 salgınıyla birlikte sağlık krizlerinin yönetilmesi hususu öne çıkmaktadır. Kriz dönemlerinde esnek düşünebilmenin, farklı seçeneklerin farkında olup seçim yapabilmenin, belirsiz dış çevreye ayak uydurarak önlem alabilmenin karar vericiler açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu hususlar ile bilişsel esneklik ve karar verme tarzları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların azlığı, sağlık yöneticisi adaylarının bilişsel esneklikleri ile karar verme davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmayı değerli kılmaktadır.

Çalışmada ilk olarak bilişsel esneklik ve karar verme kavramları açıklanmıştır. Kavramlar arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla Sağlık Yönetimi bölümünde öğrenim gören sağlık yöneticisi adayları üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket tekniğinin kullanıldığı araştırmadan elde edilen bulgular analiz edilmiş ve çalışma kapsamında oluşturulan hipotezler sınanmıştır.

2. BİLİŞSEL ESNEKLİK

Yönetim anlayışının üretim verimliliğinden müşteri odaklılığa doğru dönüşüm göstermesi, yöneticilerin özelliklerini, rollerini ve tutumlarını değiştirmiştir. Yatırım yaparken, stratejik kararlar alırken her yöneticinin genellikle kendi tarzına sahip olduğu düşünülür ve örgüte kişisel izlerini bıraktıkları varsayılır (Bertrand ve Schoar, 2003, s. 1170). Örgütlerde büyüme, değişim ve yeniliğin kaynaklarından biri yöneticilerdir. Bu sebeple, stratejik uyumu ve başarıyı açıklamada kilit karar vericiler olan yöneticilerin bilişsel yetenekleri önemli bir faktördür (Laureiro-Martínez ve Brusoni, 2018, s. 1032).

Bilişsel esneklik, farklı görevler arasında geçiş yaparken, zihni hızla yeniden yapılandırma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Braem ve Egner, 2018, s. 470). İnsan davranışı, benzer durumlardan öğrenilen bilgiler ile şekillenirken, çevresel durum değişikliğine bağlı olarak öğrenilen bilgilerin de güncellenmesi gerekir. Buradan hareketle Spiro ve Jehng'in (1990), geliştirdiği Bilişsel Esneklik Teorisi, insanların bilgilerini hızlı bir şekilde yeniden yapılandırma, tepkilerini radikal bir şekilde değişen durumsal taleplere uyarlama becerisine sahip olduğunu ileri sürmüştür (Canas vd., 2006, s. 296). Yönetimsel açıdan bakıldığında bilişsel esneklik kavramı, yöneticilerin dış ortamdaki değişikliklere yanıt olarak zihinsel temsillerini güncellemeyi ifade eden kritik bir

yetenek olarak ele alınmaktadır (Laureiro-Martínez ve Brusoni, 2018, s. 1033). Örgütlerde yenilikçi yaklaşımlar için yöneticilerin bilişsel esnekliklerinin önemli olduğu kanıtlanırken, yapılan çalışmalarda uyarlanabilir esneklik ve kendiliğinden (spontane) esnekliğin süreçlere farklı etkileri olduğu görülmüştür (Georgsdottir ve Getz, 2004, s. 166). Uyarlanabilir esneklikte, alışılmış çözümler bir sorunun çözümü için yetersiz kaldığında, yöneticinin yeni stratejileri benimseme veya orijinal bir çözüm bulmak için problemi düzeltme yeteneği ön planda iken, kendiliğinden esneklikte ise, herhangi bir dış uyaran veya baskı olmadan, yöneticinin bir soruna farklı çözümler bulma yeteneği söz konusudur (Thurston ve Runco, 1999). Bilişsel esneklik yeteneği, stratejik karar vericiler olan yöneticilerin problemi tanımlamalarını ve sebep-sonuç ilişkisi ile bağlantı kurmalarını sağlarken (Raes vd., 2011), en doğru kararı vermelerine de yardımcı olmaktadır.

3. KARAR VERME

Karar verme, kişinin amacını gerçekleştirmeye çalışırken karşısına çıkan farklı alternatifler arasından seçim yapma süreci olarak tanımlanmaktadır (Baiocco vd., 2009, s. 964). Örgüt içinde hangi kademede olursa olsun, kararların niteliği değişse bile her yönetici karar vermek durumundadır. Katılımcı ve çalışana değer veren yönetim yaklaşımları ile birlikte sadece yöneticiler değil bir örgüt içinde yer alan herkes karar verme ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle öncelikle bir karar verebilmenin daha sonra da yerinde ve zamanında doğru karar verebilmenin önemli olduğu söylenebilir.

Organizasyon kademeleri, karar gerektiren kişi, olay ya da durum, çevre koşulları, karar vericilerin kişilik özellikleri gibi birçok faktöre bağlı olarak verilecek kararların niteliğinin değişebileceği ve ortaya çeşitli karar verme tarzlarının çıkacağı söylenebilir. Scott ve Bruce (1995) yaptıkları çalışmada karar verme tarzlarını davranışsal bir yaklaşımla kategorize etmişler ve kendilerinden önce yapılmış olan çalışmalardan elde edilen karar verme tarzlarına yenisini eklemişlerdir. Scott ve Bruce (1995)'e göre, karar verme; rasyonel karar verme, sezgisel karar verme, bağımlı karar verme, kaçınan karar verme ve anlık karar verme tarzları olarak beş kategoride sınıflandırılmaktadır. Rasyonel karar verme tarzı, kapsamlı ve detaylı bir araştırma ile alternatiflerin mantıksal açıdan değerlendirilmesi olarak karakterize edilmektedir (Scott ve Bruce 1995, s. 820). Önceki deneyimlerden kalıplaşmış bilgi modellerini geri getirme tekniği olarak tanımlanan sezgisel karar verme tarzında karar vericiler, görüntüde birbiri ile ilgili olmayan nesnelere, duyuları ve hisleri algılayabilmektedir. Sezgi, insanlar tarafından aniden ortaya çıkan bilgi farkındalığı olarak algılanmaktadır (Abubakar vd., 2019, s. 106). Sezgi ve duyu temeline dayanılarak verilen kararlarda, karar vericinin riske karşı toleransı da önemlidir; çünkü çevresel faktörlerin verilen kararlar üzerinde etkisi vardır (Lezki, 2019, s. 12). Bağımlı karar verme tarzında alınan kararlar başkalarının yönlendirmesi ve tavsiyesine göre verilmekte olup, kaçınan karar verme tarzında ise karar verici karar verme davranışından kaçınmaktadır (Scott ve Bruce 1995, s. 820). Son kategori olan anlık karar verme, acillik duygusu ve mümkün olan en kısa sürede karar tamamlama isteğiyle karakterize edilmektedir (Loo, 2000, s. 896). Ani kararlar, üzerinde düşünülmeden verilen kararlar olarak ifade edilebilir.

Sağlık kurumları tıbbi, teknik ve idari süreçleri içerisinde barındıran, karmaşık yapılı, aşırı uzmanlaşmanın olduğu çalışma alanlarıdır. Sağlık hizmeti talebinin ertelenemez olması sebebiyle, süreçlerin kesintisiz, eksiksiz ve hatadan arındırılmış şekilde yürütülmesi esastır. Sağlık hizmetleri ve sağlık işletmelerinin bu özelliğinden hareketle, yöneticilerin karar verme süreçlerinde bilişsel yeteneklerini ortaya koyması, yenilikçi yaklaşımlar sergilemesi ve proaktif bakış açısı ile kurumların yönetilmesinin önemli olduğu söylenebilir. Sağlık işletmelerinde farklı yönetsel düzeylerde yönetici olmak için eğitim alan öğrencilerin, eğitim hayatları boyunca bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesi ve karar verme becerisi kazandırılması mesleğe hazır olma açısından gereklidir. Bu çalışmanın amacı sağlık yönetimi eğitimi alan öğrencilerin bilişsel esneklik düzeyleri ve karar verme tarzlarını belirlemektir.

4. YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın yöntemi, örnekleme, kullanılan ölçme araçları, hipotezleri ve araştırmaya ilişkin sınırlılıklara yer verilmektedir.

4.1. Araştırmanın Örnekleme

Bu çalışmanın amacı bilişsel esneklik ile karar verme tarzları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaçla Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi bölümü örgün ve ikinci öğretim öğrencileri üzerine bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırma, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 29563864-050.04.04-E.437319

sayılı ve 17.06.2020 tarihli etik kurul onayı alınarak 2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar döneminde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında bir kamu üniversitesinin Sağlık Yönetimi Bölümüne kayıtlı olan 165 birinci sınıf, 139 ikinci sınıf, 126 üçüncü sınıf ve 128 dördüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Gönüllülük esası ile katılım gösteren 334 öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları ve Hipotezler

Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yarayan sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde bilişsel esneklik ölçeği ve üçüncü bölümünde karar verme tarzı ölçeği bulunmaktadır.

Bilişsel esneklik ölçeği: Martin ve Rubin (1995) tarafından geliştirilen bilişsel esneklik ölçeği 12 ifade ve tek boyuttan oluşmaktadır. İfadeler 1 “kesinlikle katılmıyorum”, 6 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 6’lı likert bir yapıdadır. Martin ve Anderson (1998) yılında yaptıkları çalışmada ölçeğin güvenilirliğini 0,81, 0,72 ve 0,73 olarak hesaplamışlardır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Çelikkaleli (2014) tarafından lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. İlgili çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0,74 olarak elde edilmiştir. Ölçme aracının test tekrar test korelasyon katsayısı 0,98 olarak belirtilmiştir.

Genel karar verme tarzları ölçeği: Karar verme tarzlarını belirlemeye yönelik ölçek (General Decision Making Style -GDMS) Scott ve Bruce (1995) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 25 ifade ve beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, 1 “kesinlikle katılmıyorum”, 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li likert tipindedir. Scott ve Bruce (1995), çalışmasında farklı örneklemlerde ölçeğin Cronbach Alfa değerlerinin 0,68 ve 0,94 arasında olduğunu vurgulamıştır. Tekin ve Ehtiyar (2010) ölçeğin Cronbach Alfa katsayısını 0,73, Taşdelen (2001) ise 0,74 olarak tespit etmiştir.

Araştırmanın temel sorusu; bilişsel esneklik ile karar verme tarzları arasında ilişki olup olmadığı, ilişki var ise bu ilişkinin yönünün belirlenmesidir. Bu doğrultuda oluşturulan araştırma hipotezleri şu şekildedir:

- H₁: Bilişsel esneklik ile rasyonel karar verme tarzı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H₂: Bilişsel esneklik ile bağımlı karar verme tarzı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H₃: Bilişsel esneklik ile ani karar verme tarzı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H₄: Bilişsel esneklik ile sezgisel karar verme tarzı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H₅: Bilişsel esneklik ile kaçınan karar verme tarzı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 ve AMOS 24 programları kullanılmıştır. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik soruların frekans analizleri yapılmış, ölçekte yer alan ifadelerin tanımsal istatistiklerine yer verilmiştir. Kullanılan ölçeklerin faktör yapılarının belirlenmesi amacıyla açıklayıcı faktör analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. AFA ile belirlenen faktörlerin doğrulanabilmesi için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmış ve ölçüm modeli oluşturulmuştur. Araştırmanın hipotezlerini sınamak amacı ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) çerçevesinde model kurularak test edilmiştir.

5. BULGULAR

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine ait bulgular Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri (%)

Cinsiyet		Öğrenim gördüğü sınıf	
Kadın	74,6	Birinci sınıf	26,0
Erkek	25,4	İkinci sınıf	21,9
Yaş		Üçüncü sınıf	23,4
20 yaş ve altı	35,7	Dördüncü sınıf ve artı	28,7
20 yaş üstü	64,3	Gelir	
Kardeş sayısı		Aile	49,4
Bir kardeş	44,9	Burs/kredi	42,8
İki kardeş	17,7	Çalışıyor	7,8
Üç kardeş	17,1	Etkinlikler katılım	
Dört kardeş ve üzeri	12,3	Katılmıyorum	7,8
Tek çocuk	8,1	Kültürel	63,7
		Sportif	12,6
		Bilimsel	15,9

Tablo 1'e göre araştırma katılımcılarının yüzde 74,6'sı kadın, yüzde 25,4'ü erkektir. Katılımcıların yüzde 44,9'u tek kardeş, yüzde 28,7'si dördüncü sınıf ve artı öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaşlarına göre dağılımı incelendiğinde; 2000 yılı ve sonrası doğumlarının Z kuşağı olarak değerlendirilirse öğrencilerin yüzde 35,7'si Z kuşağı, yüzde 64,3'nün Y kuşağı üyesi olduğu söylenebilir. Öğrencilerin çoğunlukla ailesinin desteği (yüzde 49,4) ve burs/kredi (yüzde 42,8) gibi imkanlar ile gelirini sağladığı, yüzde 63,7'sinin kültürel etkinliklere bilimsel ve sportif etkinliklerden daha çok katıldığı, yüzde 7,8'nin ise hiçbir etkinliğe katılmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Bilişsel Esneklik Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikleri

Bilişsel Esneklik Ölçeği-İfadeler	X _{ORT}	SS
1 Bir fikri/düşünceyi birçok farklı şekilde ifade edebilirim.	4,68	0,876
2 Yeni ve alışılmadık/sıra dışı durumlardan kaçınırım.	2,77	1,243
3 Hiçbir zaman, hiçbir konuda karar veremeyecekmişim gibi hissederim (gelecekle ilgili, alışveriş yaparken, karşı cinsle ilgili vb.).	2,57	1,383
4 Her duruma uygun hareket edebilirim.	4,80	0,953
5 Çözülemez gibi görünen sorunlara pratik/işe yarar çözümler bulabilirim.	4,70	0,734
6 Nasıl davranacağıma karar verirken, farklı bakış açıları geliştiremem.	2,37	1,147
7 Sorunlara yaratıcı çözümler bulmak isterim.	5,24	0,818
8 Davranışım bilinçli kararlarımın bir sonucudur.	4,97	0,852
9 Herhangi bir durum karşısında birçok farklı şekilde davranabilirim.	4,39	1,144
10 Gerçek hayatımda, belli bir konudaki bilgimi kullanmakta zorlanırım.	2,68	1,223
11 Bir problemin üstesinden gelebilmek için alternatif çözüm yollarını dinlemek ve değerlendirmek isterim.	5,39	0,778
12 Bir işi farklı şekillerde yapmak için gereken özgüvene sahibim.	4,73	0,918

“Bir problemin üstesinden gelebilmek için alternatif çözüm yollarını dinlemek ve değerlendirmek isterim” (5,39) ve “Sorunlara yaratıcı çözümler bulmak isterim” (5,24) ifadeleri en yüksek ortalamaya sahiptir. Öte yandan “Nasıl davranacağıma karar verirken, farklı bakış açıları geliştiremem” (2,37) ile “Hiçbir zaman, hiçbir konuda karar veremeyecekmişim gibi hissederim” ifadesi (2,57) en düşük katılımın olduğu ifadelerdir. (Tablo 2). Bu doğrultuda katılımcı öğrencilerin sorunlara ve problemlere yaratıcı bir bakış açısı ile bakabildikleri, olaylar, durumlar ve kişiler hakkında karar verme davranışını gerçekleştirebildiklerini ve kararlarını bilinçli bir şekilde verdiklerini söylemek mümkündür.

Tablo 3. Karar Verme Tarzı Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	X _{ORT}	SS
1 Bir karar vereceğim zaman sezgilerime güvenirim.	3,82	0,847
2 Diğer insanlara danışmadan önemli kararlar vermem.	3,32	0,997
3 Bir karar verirken gerçekçi dayanaklar bulmaktan çok kararın doğru olduğunu hissetmem önemlidir.	3,23	1,094
4 Bir karar vermeden önce, doğru kararı verdiğimden emin olmamı sağlayacak bilgi kaynaklarını yeniden gözden geçiririm.	4,18	0,627
5 Karar verirken diğer insanların tavsiyelerinden yararlanırım.	4,07	0,622
6 Kararlar üzerinde düşünmek bana zor geldiğinde karar vermeyi ertelerim.	2,73	1,085
7 Karar verirken mantıklı ve sistematik yollar izlerim.	3,97	0,665
8 Karar verirken düşünmeden, o an içimden gelen ne ise onu yaparım.	2,38	0,978
9 Genellikle ani kararlar veririm.	2,51	0,982
10 Önemli bir karar vermem gerektiğinde beni doğru yönlendirecek birine ihtiyaç duyarım.	3,55	0,918
11 Karar vermem için sorunun üzerinde dikkatle düşünmem gerekir.	4,24	0,618
12 Bir karar vereceğim zaman duygularına güvenirim.	3,46	0,908
13 Bir karar vereceğim zaman belirli bir amaçla ilgili olarak çeşitli seçenekler üzerinde düşünürüm.	4,08	0,538
14 Son ana kadar önemli kararlar almaktan kaçınırım.	2,65	1,00
15 Sonuçlarını düşünmeden (tepkisel) karar veririm.	2,12	0,873
16 Karar verirken içgüdülerime güvenirim.	3,65	0,837
17 Genellikle benim için doğru olduğunu hissettiğim kararlar veririm.	3,75	0,855
18 Önemli bir karar vereceğim zaman diğer insanların yardımına ihtiyaç duyarım.	3,43	0,893
19 Karar vermeyi mümkün olduğunca ertelerim.	2,17	0,821
20 Sıklıkla ani kararlar veririm.	2,39	0,964
21 Genellikle önemli kararlar vermeyi ertelerim.	2,33	0,924
22 Eğer diğer insanların desteğini alırsam, önemli kararlar vermek benim için daha kolay olur.	3,77	0,851
23 Önemli kararları genellikle son dakikada veririm.	2,22	0,857
24 Kararlarımı çabuk veririm.	2,72	0,914
25 Genellikle akılcı kararlar veririm.	3,93	0,611

“Karar vermem için sorunun üzerinde dikkatle düşünmem gerekir” ifadesi 4,24’lük ortalama ile en çok katılım sağlanan ifade olup, hemen arkasından “Bir karar vermeden önce, doğru kararı verdiğimden emin olmamı sağlayacak bilgi kaynaklarını yeniden gözden geçiririm” ifadesi 4,18’lik ortalama ile katılımcılar tarafından en çok katılımın olduğu ifadeler olarak belirlenmiştir. 2,12’lik ortalama ile “Sonuçlarını düşünmeden (tepkisel) karar veririm” ifadesi ile 2,17’lik ortalama ile “Karar vermeyi mümkün olduğunca ertelerim” ifadesi en az katılımın sağlandığı ifadeler olmaktadır (Tablo 3). Bu doğrultuda katılımcı öğrencilerin karar verirken doğru bilgi kaynaklarından aldıkları bilgiler ışığında akılcı düşünerek kararlarını verdikleri söylenebilir. Geleceğin yönetici adayı olan sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin bilgiye dayanarak doğru ve akılcı karar vermelerinin, karar verirken aceleci hareket etmemelerinin önemli olduğu düşünüldüğünde verilen cevapların tatmin edici yönde olduğu söylenebilir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapılarını belirleyebilmek amacı ile açıklayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bartlett ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testleri ile ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir. Faktör analizi ile faktör yükleri düşük (0,30’dan az) olan ve binişiklik yaratan ifadeler analiz dışı bırakılmıştır. Faktör yapıları değerlendirilirken Eigenvalue değerleri ile scree plot grafiği de göz önünde bulundurulmuştur.

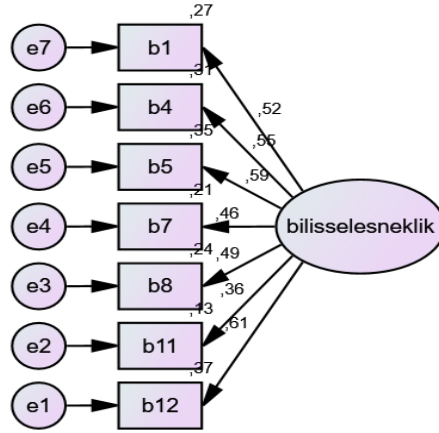
Bilişsel esneklik ölçeğinin Bartlett testi sig. (p) değeri 0,05’ten küçük ($p < 0,05$), KMO değeri ise 0,779 olarak belirlenmiş olup, ölçeğin faktör analizine uygun olduğu görülmektedir. Faktör yükleri düşük olan ve binişiklik yaratan beş ifade analiz dışı bırakılmıştır. Yedi ifadeden oluşan tek faktörlü bir yapı olan bilişsel esneklik ölçeğinin

faktör yükleri 0,474 ile 0,676 arasında değişmektedir. Faktör analizi sonrası ilgili ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,715 olup ölçeğin oldukça güvenilir (Lorcu, 2020, s. 201) olduğu söylenebilir.

Karar verme tarzı ölçeğinin Bartlett ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testleri incelenmiş ve Bartlett testinde sig. (p) değeri 0,05'ten küçük ($p < 0,05$), KMO değeri ise 0,752 olarak belirlenmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda faktör yükü düşük olan iki ifade analiz dışı bırakılmıştır. Karar verme tarzı ölçeği sezgisel karar verme, rasyonel karar verme, ani karar verme, kaçınan karar verme ve bağımlı karar verme olmak üzere beş faktör olarak belirlenmiştir. İfadelerin faktör yükleri incelendiğinde; sezgisel karar verme faktörüne ait faktör yüklerinin 0,572 ile 0,790 değerleri arasında, rasyonel karar verme faktör yüklerinin 0,427 ile 0,689 değerleri arasında, ani karar verme faktör yüklerinin 0,556 ile 0,757 değerleri arasında, kaçınan karar verme faktörlerinin 0,608 ile 0,850 değerleri arasında ve bağımlı karar verme faktör yüklerinin 0,560 ile 0,759 değerleri arasında olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda faktör yüklerinin iyi düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. AFA sonrası ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,706 olarak belirlenmiştir. Bilişsel esneklik ölçeği ile benzer şekilde karar verme ölçeğinin de oldukça güvenilir (Lorcu, 2020, s. 201) olduğu görülmektedir.

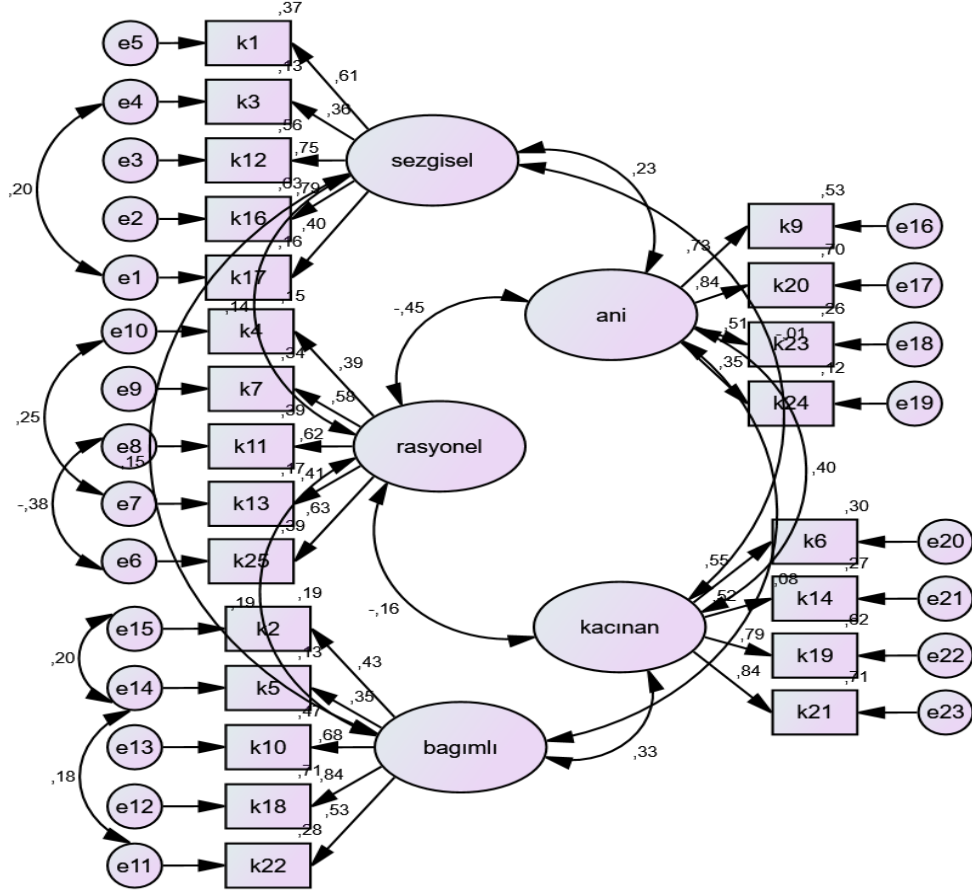
AFA ile belirlenen faktör yapılarını doğrulamak amacı ile birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanması tercih edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilirken gözlenen değişkenler ile gizil değişkenler arasındaki ikili ilişkilerin $p < 0,05$ olması, t değerleri, regresyon ağırlıkları (tahminler/estimates), ölçeklerin güvenilirliği ve uyum iyiliği indeksleri eş zamanlı test edilmiştir. Karar verme tarzı ölçeğine modifikasyon indeksleri uygulanmış, bilişsel esneklik ölçeğinde modifikasyon indekslerinin uygulanmasına gerek duyulmamıştır. Ayrıca modellerin uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Bilişsel Esneklik DFA Diyagramı

Bilişsel esneklik ölçeği, DFA sonucu tek boyutlu olarak doğrulanmıştır. Şekil 1'de bilişsel esneklik ölçeğinin DFA sonucu görülmektedir. DFA sonucunda standardize edilmiş tahmin sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenen modelin uyum iyiliği indeksleri $\chi^2/df=2,974$ GFI=0,966 CFI=0,917 RMSEA=0,077, RMR=0,033 şeklindedir. Tablo 4'e göre modelin iyi uyum gösterdiği söylenebilir.

Şekil 2. Karar Verme Tarzı Ölçeği DFA Diyagramı

Şekil 2’de karar verme tarzı ölçeğinin DFA sonucu görülmektedir. Karar verme tarzı ölçeği, DFA sonucu beş boyutlu olarak doğrulanmıştır. DFA sonucunda standardize edilmiş tahmin sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenen modelin uyum indeksleri $\chi^2/df=1,991$, $GFI=0,90$, $CFI=0,885$, $RMSEA=0,055$, $RMR=0,048$ olarak belirlenmiştir. Tablo 4’e göre uyum kriterlerini sağladığı görülmüştür.

Tablo 4. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucu Uyum İyiliği İndeksleri

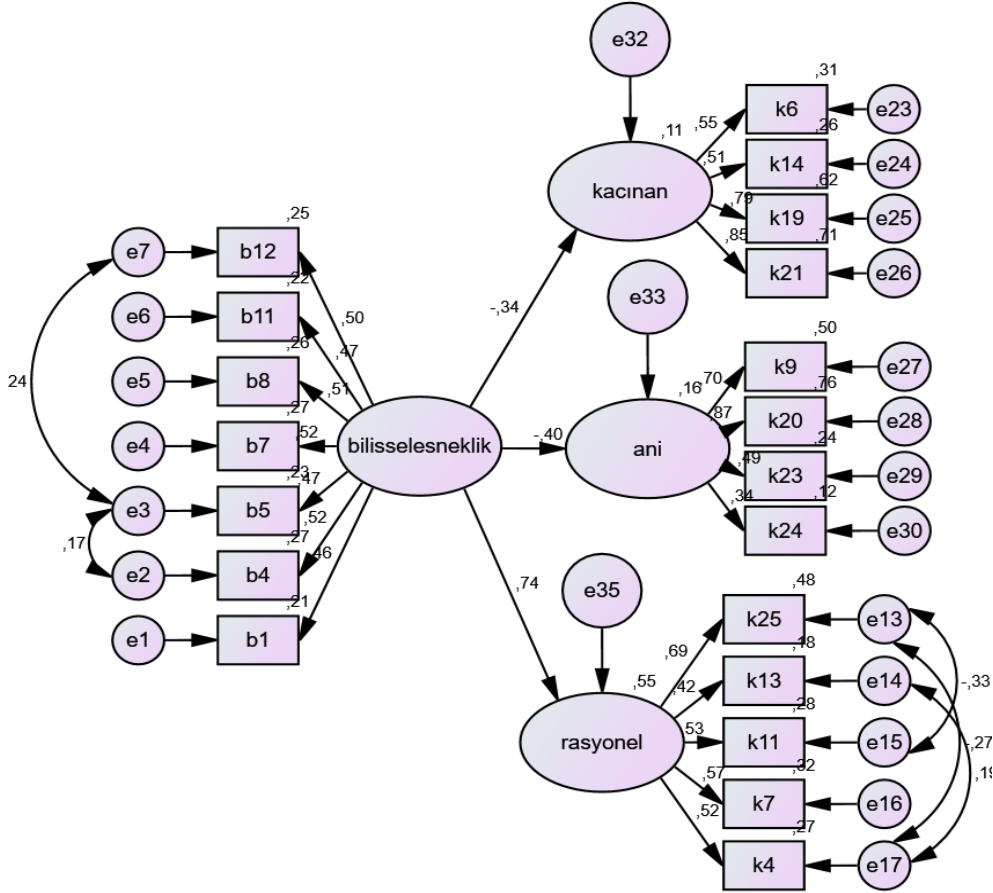
Uyum değerleri	İyi uyum	Kabul edilebilir uyum	Bilişsel esneklik	Karar verme tarzı
χ^2/df (CMIN/df)	≤ 3	$\leq 4-5$	2.974	1.991
GFI	$\geq 0,90$	$0,85 \leq GFI \leq 0,89$	0.966	0.90
CFI	$\geq 0,90$	$0,80 \leq CFI \leq 0,90$	0.917	0.885
RMR	$< 0,05$	$< 0,08$	0.033	0.048
RMSEA	$\leq 0,05$	0.06-0.08	0.077	0.055

Kaynak: (Çapık, 2014; Dehon vd., 2005; Hooper vd., 2008; Hu ve Bentler, 1999; Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel vd., 2003; Wang ve Wang, 2020).

Doğrulayıcı faktör analizi ile ölçeklerin yapı geçerliliğinin doğrulanmasından sonra araştırma hipotezlerinin sınanması amacı ile yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Yapısal eşitlik modelinde bilişsel esneklikten bağımlı ve sezgisel karar verme tarzına çizilen yolların katsayılarının anlamsız olduğu ($p > 0,05$) görülmüştür. Anlamsız bir yolun çıkarılması diğer yolun anlamlılığını etkileyebileceğinden anlamsız yollar teker teker çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir. Anlamlı olmayan yolların çıkarılmasından sonra anlamlılık değerleri, t değerleri, regresyon ağırlıkları, uyum indeksleri incelenmiş ve modifikasyon indeksleri (bilişsel esneklik boyutunda bir adet, rasyonel

karar verme boyutunda üç adet) uygulanarak modele son şekli verilmiştir. Çalışmaya ait yapısal eşitlik modeli Şekil 3’ de gösterilmektedir.

Şekil 3. Yapısal Eşitlik Modeli

Modelde, bilişsel esneklikten rasyonel, kaçınan ve ani karar verme tarzlarına çizilen yolların istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,05$) olduğu görülmüştür. Modelin uyum indeksleri ise $\chi^2/df=2,563$ GFI=0,891 CFI= 0,837 RMSEA= 0,069, RMR=0,054 şeklindedir. Uyum indekslerine göre modelin kabul edilebilir bir uyum (Çapık, 2014; Dehon vd., 2005; Hooper vd., 2008; Hu ve Bentler, 1999; Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel, vd., 2003; Wang ve Wang, 2020) içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Yapısal eşitlik modeline göre bağımsız değişken olan bilişsel esneklik ile rasyonel karar verme tarzı arasında aynı yönlü (0,744), kaçınan karar verme tarzı arasında ters yönlü (-0,336) ve ani karar verme tarzı arasında ters yönlü (-0,40) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Bilişsel esnekliğin rasyonel karar verme tarzının yüzde 55’ini (R^2) açıkladığı, kaçınan karar vermenin yüzde (R^2) 11’ini ve ani karar vermenin yüzde (R^2) 16’sını açıkladığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda H_1 , H_3 , H_5 hipotezleri kabul edilmiş, H_2 ve H_4 hipotezleri reddedilmiştir. Bilişsel esnekliğe sahip olan kişilerin karar verme davranışını ertelemedikleri, karar vermeden kaçınmadıkları, ayrıca düşünmeden ani bir şekilde karar verme sorumluluğunu yerine getirmek için karar verme davranışında bulunmadıkları söylenebilir. Bilişsel esneklik beraberinde daha akılcı ve mantıklı karar verme davranışını getirmekte olup ve kararların bilgiye dayandırılarak, araştırma yapılarak verildiği belirtilebilir.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Karmaşık ve aşırı uzmanlık gerektiren bir çalışma sahası olan sağlık kurumlarında zamanında ve rasyonel kararlar alabilmek önemlidir. Bilişsel esneklik yeteneği olan ve rasyonel karar verme becerisine sahip yöneticilerin varlığı sağlık işletmeleri açısından kritik başarı faktörüdür. Bu bağlamda mesleki eğitim sırasında yeteneklerinin ve

becerilerinin farkında olan ve gelişmeye açık yönlerini iyileştiren sağlık yönetici adayları yetiştirilmelidir. Bu doğrultuda geleceğin sağlık yöneticisi adayı olan sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin bilişsel esneklik ve karar verme tarzları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırma bir kamu üniversitesinin dört yıllık eğitim veren Sağlık Yönetimi bölümü öğrencileri üzerine gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin bilişsel esneklik yetenekleri ölçek ifadeleri üzerinden değerlendirildiğinde, bir problemin üstesinden gelebilmek için alternatif çözüm yollarını dinlemek ve değerlendirmek istediklerini (5,39) ve sorunlara yaratıcı çözüm bulmada istekli olduklarını (5,24) ifade ettikleri görülmüştür. Yazın incelendiğinde farklı eğitim seviyelerindeki öğrencilerin bilişsel esneklik düzeyleri ile ilgili çalışmalar göze çarpmaktadır. Çalışmaların sonuçlarına göre, yaratıcı düşünmenin bilişsel esnekliği arttırdığı (Orakci, 2021), bilişsel esnekliğin başarı, kişiler arası iletişim ve yaratıcılığı pozitif yönlü etkilediği (Toraman vd., 2020; Chen vd., 2019) görülmektedir. Erkin ve Göl (2021), sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında bilişsel esneklik arttıkça yaratıcılığın arttığını; Buğa vd. (2018) ise yüksek bilişsel esnekliğe sahip olan öğrencilerin problemleri çözmeye daha rasyonel davrandıklarını bulmuşlardır. Bilgiç ve Bilgin (2016), öğrencilerin bilişsel esneklikleri arttıkça daha rasyonel karar verdiklerini, bilişsel esneklik düzeyi azaldıkça daha bağımlı kararlar aldıkları ve kararsızlığın arttığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmaların sonuçlarının birbiri ile tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Y ve Z kuşağından olan katılımcıların karar verme tarzları ölçek ifadeleri üzerinden değerlendirildiğinde, önemli kararları son dakika vermediklerini, ani ve tepkisel karar almaktan kaçındıklarını (2,51) ifade ettikleri belirlenmiştir. Benzer yaş gruplarında yapılan çalışmalar incelendiğinde, çalışma sonuçlarının kültürel ve aile yapısı gibi faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Mevcut çalışma sonuçlarından farklı olarak, İspanya ve İtalya kökenli öğrenciler üzerine gerçekleştirilen benzer bir çalışmada katılımcıların karar vermede kaçınma ve kaygı sergiledikleri ifade edilmiştir (Pellerone vd., 2017).

Bilişsel esneklik yeteneği geliştirilebilir olmasına karşın, yazında bilişsel esneklik çalışmalarının yöneticiler ve çalışanlar açısından değerlendirildiği, ancak yönetici adaylarında çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Tayvan'da 419 çalışan ile gerçekleştirilen çalışmada, içgörü ve kendini yansıtmının bilişsel esnekliğin öncül değişkenleri olduğunu belirlenmiştir. Öte yandan bilişsel esneklik ile örgütsel değişime direnç arasında negatif ilişki saptanmıştır (Chung vd., 2012). Vardiya çalışanları ile yapılan bir çalışmada çalışma koşullarının bilişsel esneklik düzeylerini etkilediği belirlenmiştir. Vardiya sebebiyle çalışanların yaşadığı uykusuzluk ve uyku hali durumlarının bilişsel esneklik bileşenleri ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Cheng vd., 2017). 49 yönetici ile gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise, bilişsel esnekliği yüksek olan yöneticilerin, eldeki durum üzerinde düşündüğü, farklı bakış açıları tanıdığı ve bunlara değer verdiği ayrıca bu çeşitliliği kendi karar süreçlerine entegre ettiği sonucuna varılmıştır (Laureiro-Martínez ve Brusoni, 2018). Çevresel belirsizliğin ve değişim hızının yüksek olması göz önüne alındığında bu hıza ayak uyduracak şekilde bilişsel esnekliğe sahip olarak, hem karar vericilerin hem çalışanların kendilerini güncelleyebilmesi önemli görülmektedir. Farklı bilgilerin farklı bakış açılarıyla ele alınması karar vermede rasyonelliği öne çıkarmakta olup organizasyonların değişen koşullara uyum yeteneklerini geliştireceği ve aynı zamanda kriz dönemlerinde daha etkin kararlar almalarını sağlayacağı söylenebilir.

Sağlık yöneticisi adaylarının bilişsel esneklik ve karar verme tarzları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarıldığı bu çalışmada, yönetici adaylarının bilişsel esneklik yeteneklerinin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda eğitim müfredatının geleneksel yaklaşımlarla birlikte, örnek olay uygulaması, münazara, çatışma çözümü gibi doğrudan öğrencilerin katılımını sağlayan etkinliklerle çeşitlendirilmesi bilişsel esneklik yeteneğinin ve karar verme tarzının geliştirilmesi ve şekillendirilmesine katkı sağlayabilir. Yönetim ve liderlik gibi derslerde başarılı olmuş ve etkili liderlik yeteneğine sahip lider-yöneticilerin hayatları incelenebilir. Farklı öyküler, yaşamışlıklar farklı bakış açıları kazandırabilir. Öğrencilerin duygusal zekasını geliştirecek ortamlar oluşturulabilir. Sınıf ortamına sıkıştırılmış ders saatleri yerine kampüs içindeki açık alanlar, hastanenin farklı idari birimleri gibi mekanlarda gözlem, yorum ve analitik düşünme temelli uygulamalar yürütülebilir. Öğrencilerin rutinden uzaklaşmaları, fiziksel aktivitelerini arttırmaları mental iyi oluş hallerini geliştireceği için bilişsel esneklik yeteneklerini de artırabilir. Mevcut çalışmanın sınırlılıklarının yanı sıra sonucunda elde edilen veriler ışığında, gelecekte yönetici adayları için daha kapsamlı çalışmaların yapılmasının, önerilerin artırılması ve öğrencilerin iş yaşamına hazırlanması açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Mevcut çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunların başında araştırmanın bir kamu üniversitesinin Sağlık Yönetimi bölümünde eğitim gören öğrencilere yapılmasıdır. Bir diğer sınırlılık ise Covid-19 salgını

nedeniyle öğrencilerin uzaktan eğitim almaları nedeniyle yüz-yüze anket uygulamasının gerçekleştirilememesi ve tüm öğrencilerin katılımının sağlanamaması olarak belirtilebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar çalışmanın planlanması, veri toplanması, verilerin değerlendirilmesi ve makalenin yazımı aşamalarında, ikinci yazar ise çalışmanın planlanması, veri toplanması ve makalenin yazımı aşamalarında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abubakar, A. M., Elrehail, H., Alatailat, M. A. ve Elçi, A. (2019). Knowledge management, decision-making style and organizational performance. *Journal of Innovation and Knowledge*, 4, 104-114, <https://doi.org/10.1016/j.jik.2017.07.003>
- Baiocco, R., Laghi F. ve D'Alessio, M. (2009). Decision-making style among adolescents: Relationship with sensation seeking and locus of control. *Journal of Adolescence*, 32, 963-976. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.08.003>
- Bertrand, M. ve Schoar, A. (2003). Managing with style: The effect of managers on firm policies. *The Quarterly Journal of Economics*, 118(4), 1169-1208. <https://doi.org/10.1162/003355303322552775>
- Bilgiç, R. ve Bilgin, M. (2016). Ergenlerin cinsiyet ve öğrenim kademesi düzeylerine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile karar stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 39-55. <https://doi.org/10.29065/usakead.232432>
- Braem, S. ve Egner, T. (2018). Getting a grip on cognitive flexibility. *Current Directions in Psychological Science*, 27(6), 470-476. <https://doi.org/10.1177/0963721418787475>
- Buğa, A., Özkamalı, E., Altınkol-Wise, F. ve Çekiç, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerine göre sosyal problem çözme tarzlarının incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Journal of Educational Science*, 2(2), 48-58.
- Canas, J. J., Fajardo, I. ve Salmeron, L. (2006). Cognitive flexibility. *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors*, 1, 296-300.
- Chen, X., He, J. ve Fan, X. (2019). Relationships between openness to experience, cognitive flexibility, self-esteem, and creativity among bilingual college students in the US. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/13670050.2019.1688247>
- Cheng, P., Tallent, G., Bender, T. J., Tran, K. M. ve Drake, C. L. (2017). Shift work and cognitive flexibility: Decomposing task performance. *Journal of Biological Rhythms*, 32(2), 143-153. <https://doi.org/10.1177/0748730417699309>
- Chung, S. H., Su, Y. F. ve Su, S. W. (2012). The impact of cognitive flexibility on resistance to organizational change. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40(5), 735-745. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.5.735>
- Çapık, C. (2014). Geçerlilik güvenilirlik çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizi kullanımı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(3), 196-205.
- Çelikkaleli, Ö. (2014). Bilişsel esneklik ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 339-346. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3466>
- Dehon, C., Weems, C. F., Stickle, T. R., Costa, N. M. ve Berman, S. L. (2005). Across-sectional Evaluation of the factorial Invariance of anxiety sensitivity in adolescents and young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 43, 799-810. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2004.06.008>

- Erkin, Ö. ve Göl, İ. (2021). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin bilişsel esneklik ve yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(2), 97-102.
- Georgsdottir, A. S. ve Getz, I. (2004). How flexibility facilitates innovation and ways to manage it in organizations. *Creativity and Innovation Management*, 13(3), 166-175. <https://doi.org/10.1111/j.0963-1690.2004.00306.x>
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. R. (2008). Structural equation modeling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, Li-Tze ve Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modelling*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Laureiro-Martínez, D. ve Brusoni, S. (2018). Cognitive flexibility and adaptive decision-making: Evidence from a laboratory study of expert decision-makers. *Strategic Management Journal*, 39(4), 1031-1058. <https://doi.org/10.1002/smj.2774>
- Lezki, Ş. (2019). *Bölüm I: Kararın temelleri, işletmelerde karar verme teknikleri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Loo, R. (2000). A psychometric evaluation of the general decision-making style inventory. *Personality and Individual Difference*, 29. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(99\)00241-X](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(99)00241-X)
- Lorcu, F. (2020). *Örneklerle veri analizi SPSS uygulamalı*. Detay Yayıncılık.
- Martin, M. ve Rubin, R. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports*, 76, 623-626, <https://doi.org/10.2466/pr0.1995.76.2.623>.
- Martin, M. M. ve Anderson, C. M. (1998). The cognitive flexibility scale: Three validity studies. *Communication Reports*, 11(1), 1-9, <https://doi.org/10.1080/08934219809367680>
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi: AMOS uygulamaları*. Detay yayıncılık.
- Orakci, Ş. (2021). Exploring the relationships between cognitive flexibility, learner autonomy, and reflective thinking tendency. *Thinking Skills and Creativity*, 100838. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100838>
- Pellerone, M., Ramaci, T., Herrera López, M. ve Craparo, G. (2017). The role of identity development and decision-making process on adult attachment: a cross-national study in Sicilian and Andalusian adolescents. *Clinical Neuropsychiatry*, 14(2).
- Raes, A. M., Heijltjes, M. G., Glunk, U. ve Roe, R. A. (2011). The interface of the top management team and middle managers: A process model. *Academy of Management Review*, 36(1), 102-126.
- Satan, A. A. (2014). Dini inanç ve bilişsel esneklik düzeylerinin öznel iyi oluş düzeyine etkisi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 56-74.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74
- Scott, S. S. ve Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: The development and assessment of a new measure. *Educational and Psychological Measurement*, 55(5), 818-831, <https://doi.org/10.1177/0013164495055005017>
- Taşdelen, A. (2001). Öğretmen adaylarının bazı psiko sosyal değişkenlere göre karar verme stilleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 40-52.
- Tekin, Ö. A. ve Ehtiyar, R. (2010). Yönetimde karar verme: Batı Antalya bölgesindeki beş yıldızlı otellerde çalışan farklı departman yöneticilerinin karar verme stilleri üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5) 3394-3414.

- Toraman, Ç., Özdemir, H. F., Kosan, A. M. A. ve Orakci, S. (2020). Relationships between cognitive flexibility, perceived quality of faculty life, learning approaches, and academic achievement. *International Journal of Instruction*, 13(1), 85-100. DOI: 10.29333/iji.2020.1316a
- Thurston, B. J. ve Runco, M. A. (1999). Flexibility. M. A. Runco ve S. R. Pritzker (Ed.), *Encyclopedia of creativity Vol.1* içinde (s. 729-732). Academic Press.
- Wang, J. ve Wang, X. (2020). *Structural equation modelling application using Mplus*. John Wiley & Sons.

BENLİK SAYGISI, YAŞAM DOYUMU VE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: LOJİSTİK ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-ESTEEM, LIFE SATISFACTION AND ACADEMIC ACHIEVEMENT: A RESEARCH ON LOGISTICS STUDENTS

Dr. Öğr. Üyesi Koray ÇETİNCELİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ACAR²

ÖZ

Araştırmada lojistik öğrencilerinin sahip olduğu benlik saygısının yaşam doyumlarına ve akademik başarılarına olan etkisi ile bu etkide cinsiyetin düzenleyici rolünün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla önlisans düzeyi lojistik bölümünde okuyan 278 öğrenciden çevrimiçi anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Araştırmada Rosenberg (1963) tarafından geliştirilmiş olan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin alt boyutlarından olan "benlik saygısı" ölçeği, Diener, Emmons, Larsen ve Griffen (1985) tarafından geliştirilen "Yaşam Doyumu Ölçeği" ve akademik performansı ölçmek amacıyla öğrencilerin genel not ortalamalarından yararlanılmıştır. Yapılan korelasyon analizi neticelerine bakıldığında öğrencilerin benlik saygıları ile yaşam doyumunu ve akademik başarıları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan model çerçevesinde kurulan yapısal eşitlik modeli sonuçlarına göre öğrencilerin benlik saygılarının yaşam doyumunu ve akademik başarılarına pozitif yönlü bir etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca cinsiyetin benlik saygısı ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar önceki araştırmalardan edinilen bulgular ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu, Düzenleyici Etki, Cinsiyet, Lojistik Öğrencileri.

JEL Sınıflandırma Kodları: O47, O53, E13, R11.

ABSTRACT

In the study, it is aimed to determine the effect of self-esteem of logistics students on their life satisfaction and academic achievement and to determine the moderator role of gender in this effect. To this end, data are collected from 278 associate degree students studying at the Department of Logistics through an online questionnaire. In the study, the self-esteem scale, which is one of the sub-dimensions of the "Rosenberg Self-Esteem Scale" developed by Rosenberg (1963), the "Life Satisfaction Scale" developed by Diener, Emmons, Larsen and Griffen (1985), and the students' general grade point averages are used to measure academic performance. As the results of the correlation analysis, it is determined that there are positive and significant relationships between students' self-esteem, life satisfaction and academic achievement. According to the results of the structural equation model established within the framework of the model created, it is revealed that students' self-esteem has a positive effect on their life satisfaction and academic achievement. In addition, it is determined that gender has a moderator role in the relationship between self-esteem and life satisfaction. The results obtained are discussed in the light of the findings obtained from previous studies.

Keywords: Self-esteem, Life Satisfaction, Moderator Effect, Gender, Logistics Students.

JEL Classification Codes: O47, O53, E13, R11.

* Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 103/16 sayılı ve 23.02.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, koraycetinceli@sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, omeracar@sdu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

It is known that self-esteem, which consists of self-respect, trust and likes, has a positive effect on life satisfaction. Self-esteem is an important factor that motivates the individual positively. People with high self-esteem have an important motive in achieving success by overcoming their problems and increasing their satisfaction with life. The aim of this study is to determine the effect of students' self-esteem on their life satisfaction and academic achievement and to examine the moderator role of gender in this effect. For this purpose, with the rapid growth of the logistics industry in recent years, it has been observed that the students' interest in this program has increased, and the research was carried out with the participation of logistics students who are seen as potential employees of the logistics sector.

Design/methodology/approach:

The research was conducted with the participation of 278 logistics department students studying at associate degree level. In the study, the self-esteem scale, which is one of the sub-dimensions of the "Rosenberg Self-Esteem Scale" developed by Rosenberg (1963), the "Life Satisfaction Scale" developed by Diener et al. (1985), and the students' general grade point averages were used to measure academic performance. SPSS 23 and AMOS 23 programs were used to analyze the collected data. Frequency tables, descriptive statistics, correlation with reliability and normality distribution, moderator effect analysis were carried out from SPSS program, structural equation modeling and confirmatory factor analysis were performed by AMOS program. First of all, reliability analyzes of measurement tools were made and then normality distributions of the data were examined. Then, confirmatory factor analysis was performed to determine the accuracy of the variables with the collected data and to make the variables suitable for the structural equation model. After the factor analysis results, the structural equation model was created within the framework of the model established. In order to determine the moderator role of gender in the relationship between variables, the results were reported using the Bootstrap technique using the Spss-Process Macro software.

Findings:

According to the results obtained from the model, it was determined that the self-esteem of the participants positively affected their life satisfaction levels and academic achievement. In addition, contrary to the model results, it was observed that the self-esteem of the first grade participants did not have a significant effect on their life satisfaction and academic achievement. However, similar to the results in the model, it was found that the self-esteem of the second grade participants had a positive and significant effect on their life satisfaction levels and academic achievement. In this sense, it can be said that the effect of self-esteem on life satisfaction and academic achievement differs according to the educational status of the participants. It has been determined that gender has a moderator role in the relationship between self-esteem and life satisfaction. As a result of the slope test, it was observed that self-esteem significantly affected the life satisfaction of male students, while the effect of self-esteem on life satisfaction was not significant in female students. According to the analysis results, as the self-esteem of male students increases, their life satisfaction levels increase. Spss-Process Macro software was used to determine the moderator role of gender in the effect of self-esteem on academic achievement. According to the analysis results, it was determined that gender does not have a regulatory role in the relationship between self-esteem and academic achievement.

Conclusion and Discussion:

According to the results obtained from the research, self-esteem has a positive effect on both life satisfaction and academic achievement of students. In this sense, it is thought that social support from family, friends and teachers will increase self-esteem and self-confidence. It can be said that the self-esteem gains that will be obtained in university education will positively affect both academic success and life satisfaction of the person. It is thought that education providers have a good communication with their students, guide them correctly, develop an autonomous personality and thus increase their self-esteem, and their level of life satisfaction will be increased. Specifically, it was determined that female students' self-esteem did not have a significant effect on their life satisfaction and academic achievement. In this sense, it may be important that the information society, which is developing and changing day by day, and the universities that enable it to reach more advanced dimensions, focus on counseling and social support services in order to control the anxiety levels of students. In addition to the qualified education to be provided in order to meet the need for qualified intermediate staff to be trained in the sector, especially for the students of the logistics department, it should be ensured that their self-esteem is improved by taking into account the positive effect on the life satisfaction and academic success of the students. In this regard, informative materials and programs can be prepared about what self-esteem is and what students can do to increase their self-esteem.

1. GİRİŞ

Günümüzde kişiler özellikle iş, aile ve sosyal alanda kendisini hissettiren ve zorlanmaları bünyesinde barındıran bir hayat savaşı ile karşılaşabilmektedir. Bu zorlamalar kişinin ruhsal muvazenesini altüst ederek, bir yandan hayatın sürebilmesi için ihtiyaç duyulan gücü ortaya çıkarırken, öbür taraftan bütün kuvvetini imha edebilecek bir çelişki ile kişiyi biçare, savunmasız ve güçsüz bir duruma düşürebilmektedir (Yılmaz, 2012, s. 123). Yetişkinlik dönemi ile beraber kişi iş hayatına dâhil olmaktadır. İş ve meslek yaşamı kişinin, hayatında büyük ve önemli bir yere sahiptir. Bu sürecin başlamasıyla uzun seneler devam eden ve emeklilik durumuyla son bulan iş hayatına girilmiş olur (Tansel, 2018, s. 554). İş hayatı için de kişilerin akademik başarılarının önemi oldukça yüksektir. Yaşam doyumu ile benlik saygısı genellikle aynı kavramlar şeklinde ifade edilse de bu iki kavramın birbiriyile anlam olarak ilişkili olduğu fakat farklı yapılar şeklinde literatürde yer aldıkları ifade edilmektedir.

Literatürde bulunan birçok çalışmada, benlik saygısının, yaşam doyumunun kritik öncüllerinden birisi olduğunu belirtilmektedir (Diener ve Diener, 1995, s. 71). Çalışan ve çalışmayan kadınlarla ilgili Hindistan’da yapılan ve benlik saygısı ile yaşam doyumunun incelendiği çalışmada, çalışan kadınların yaşam doyumunun daha yüksek olduğu fakat benlik saygısının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların hem evde hem de iş yerinde aldıkları rol sebebiyle benlik saygılarının düştüğü buna karşın çalışıyor olmalarının ekonomik olarak bir özgürlük sağlaması sebebiyle yaşam doyumunu yükselttiği sonucuna ulaşılmıştır (Hasnain vd., 2011). Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin örneklem olarak yer aldığı Yavuz (2006)’ın çalışmasında, yaşam doyumuyla benlik saygısı arasında aynı yönlü bir ilişkinin varlığı belirtilmiştir. Yiğit (2012)’nin 202 erkek polis katıldığı ve çevik kuvvet polislerinde yaşam doyumu ve benlik saygısının farklı değişkenlerle beraber incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre; benlik saygısı ve yaşam doyumu arasında aynı yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşam doyumu ile benlik yapılarına göre başa çıkma stratejilerinin araştırıldığı çalışma neticesinde; yaşam doyumunun benlik yapıları bakımından farklılık gösterdiği, özerk ilişkisel benlik yapısına sahip kişilerin bağımlı ayrıklardan daha fazla yaşam doyumuna sahip olduğu fakat diğer benlik yapıları arasında anlamlı bir farklılığın gerçekleşmediği sonucuna ulaşılmıştır (Karatekin, 2013). Gelir düzeyi ile sokakta çalışmanın benlik saygısı, yaşam doyumu ve depresyon seviyelerine etkilerinin araştırıldığı çalışmada, Diyarbakır şehir merkezinde bulunun ortaokulda öğrenim gören 700 öğrenci araştırmaya tabi tutulmuştur. Araştırma bulgularına göre; sokakta çalışanlar ile alt gelir grubunda olanlar arasında benlik saygısı ve yaşam doyumu seviyelerinde anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (Yıldız ve Duy, 2015). Diener ve Diener (1995), 31 ülkeden toplam 13.118 yükseköğrencisi üzerinde bir araştırma yapmış; benlik saygısı ve yaşam doyumu özel alanlarını incelemişlerdir. Ullman ve Moshe (2001) de benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide aynı yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur.

Çalışmada özellikle son yıllarda hızla gelişen lojistik sektörünün durumu dikkate alınarak bu sektörde çalışacak bireylerin durumu ele alınmıştır. Çalışmada lojistik önlisans öğrencilerinin benlik saygısının, yaşam doyumuna ve akademik başarılarına etkisinde cinsiyetin aracılık etkisi incelenmiştir.

2. BENLİK SAYGISI

Benlik saygısı, kişinin kendini değerlendirme sonucunda kazandığı bir hayranlık halidir. Kişinin kendine güvenmesini ve olumlu duygusal bir durumda olmasını sağlayan bir haldir.- (Özbeç ve Köyceğiz Gözeler, 2020, s. 177). Freud’un kuramında benlik (self) ve ego, yapıları bakımından birbirine benzemekle birlikte farklılıklar göstermektedir. Psikanalitik kuramda benlik daha kapsamlı bir yapı olarak ele alınır. Benlik, ego, id ve süper egoyu da içeren bir yapıdır (Öner, 1987). Bir gelenek olarak süregelen sosyal bilimlerde yer alan kavramların tanımları ile alakalı üzerinde kesin bir mutabakat sağlanamamış olması durumu benlik saygısı için de geçerlidir. Buna rağmen genel bir deyişle, kişinin kendisine dönük olumlu ve olumsuz tutumları şeklinde tanımlanabilir. Bireyin şahsını ele alması ve şahsından memnun olup olmaması sonucunda meydana gelen öznel bir olgudur, kişiliğin gelişmesinde ciddi bir yer tutar ve kişi için kritik olan duygu, anlayış ve fikirlerin bir bütünüdür (Güneri Yöyen, 2017, s. 2186). Benlik saygısı bireyin öz kıymetinin farkında olmasını belirtmektedir. Benlik saygısı, benlik kavramının değerlendirilmesinde kullanılan bir değerlendirme aracı olarak tanımlanmaktadır (Baumeister vd., 1998, s. 1252). Uzun dönemli çalışmalar, araştırmacılara benlik saygısının daha dinamik olan doğasını keşfedebilme imkanı sağlamaktadır (Thewissen vd., 2008, s. 43). Bunlara ek olarak bireylerin her zaman olumsuz duygulardan kaçınamayacağını, başarılarının bazı durumlarda dışsal etkenlere bağlı olduğunu, bu sebeple bireylerin benlik saygılarının zaman içerisinde tutarsızlık gösterebileceğini ifade eden araştırmalar da bulunmaktadır (Thewissen vd., 2008). Buradan hareketle benlik saygısının Maslow’un (1954) ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinde en yüksek olduğu nokta, kendini gerçekleştirme basamağıdır denilebilir (Maxwell ve Bachkirova, 2010, s. 17).

3. YAŞAM DOYUMU

Günümüzde pozitif psikoloji yaklaşımıyla beraber bireylerin pozitif taraflarına odaklanma ön planda olmaya başlamış ve yaşam doyumu kavramı önem kazanmıştır. Yaşam doyumu, genel manada bireyin kendisinin tespit ettiği öznel ölçütlerine göre yaşamını pozitif yönde ele almasıdır (Avşaroğlu ve Koç, 2019, s. 566). İyi hayatın ne anlama geldiği epey bir vakittir üstünde kafa yorulan bir mevzudur. Süregelen zaman boyunca iyi hayatın erdemle alakalı olduğu, insanların sorumlulukları ile rollerini gerçekleştirme veya zevkle ve mutluluk ile dolu olduğu ile alakalı farklı görüşler olasıdır (Diener ve Suh, 2000, s. 9). Yaşam doyumu (life satisfaction), Neugarte, Havighurst ve Tobin'e göre bireyin hayatta ne arzu ettiği ile ne elde ettiğinin karşılıklı değerlendirilmesi neticesinde elde ettiği sonuçtur. Bireyin içsel ve toplumsal bağlarını etkileyen faktörlerden birisi de yaşam doyumudur. Bu kavram ilk kez 1961 senesinde Neugarten'in tanımıyla ortaya konmuş ve genel bir ifadeyle bireyin bütün hayatındaki doyumunu şeklinde açıklanmıştır. Bunun yanında moral, sevinme, mutlu olma ve benzeri gibi farklı açılardan iyi bir durumda olmayı da ortaya koyar (Şahin, 2018, s. 4). Yaşam doyumu, bir kişinin hayatından memnuniyetinin derecesine ilişkin öznel algısı olarak tanımlanır. Doyum, kişinin ihtiyaçlarının giderilmesi durumudur. Yaşam doyumu ise, kişinin elinde bulundurduğu ile elinde olmasını arzu ettikleri arasındaki fark olarak düşünülebilir (Dilmaç ve Ekşi, 2008, s. 282). Yaşam doyumunun iki bileşeni vardır: Birincisi "hedonik deneyimler" ve ikincisi "memnuniyet"tir. Meslek, aile, benlik, sağlık durumu ve maddi imkanlar kişiler için tatmin alanlarıdır (Diener vd., 1999, s. 277). Mutluluk, moral, psikolojik iyi olma ve uyum vb. gibi terimlerle karıştırılan yaşam doyumu, genel bir ifadeyle kişinin yaşamını anlamlı değerlendirmesi ve şahsını kıymetli olarak görmesini ifade etmektedir (Kanten ve Kanten, 2015, s. 48). Yaşam doyumu, kişinin hayatında en kritik olarak değerlendirdiği gereksinimlerin, amaçların ve beklentilerin karşılanmasına dönük değerlendirmeleridir. Kişinin bu değerlendirmeleri onun sosyal çevre, çalışma ve aile yaşamındaki işlerini gerçekleştirmesine ve güzel bir yaşam sürdürmesine yardım etmektedir. Yaşam doyumu, dış yaşam koşullarının ne derece uygun olduğunu gösterdiğinden, içsel yaşam yetenekleriyle, dar kapsamlı ama mutluluktan daha iyi bir kriterdir. Bunun yanı sıra yaşam doyumunu kişinin çalışma hayatında ve çalışma dışında süren hayatında sağlıklı, mutlu, verimli olmasına ve sonuçta yükselen başarı duygusunun hissedilmesini sağlamaktadır (Sirgy, 2012, s. 15-17). Yaşam doyumunu insanların belirledikleri standartlar ölçüsünde süren yaşantılarını yorumlayıp bir neticeye ulaşması, kişinin yaşamayı arzu ettiği yaşam ile sahibi olduğu yaşam arasında karşılaştırma yapma durumu şeklinde açıklanmaktadır (Yıldız ve Baytemir, 2016, s. 69).

4. TÜRKİYE'DE BULUNAN YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA LOJİSTİK PROGRAMLARININ DURUMU

Globalleşmenin 80'li senelerden başlayarak günümüzde de etkisini devam ettiren son dalgasında, dünya ticaretinde ve üretim yapısında meydana gelen hızlı gelişmeler birçok sektörü etkilemiştir (Türkoğlu ve Küçükşen, 2019, s. 4499). Son zamanlarda istihdam yaratma bakımından lojistik sektörü hizmet sektörleri arasında en kritik bir sektör haline almıştır. Kapsamlı ve karmaşık bir yapıya sahip olan sektör, zaman ilerledikçe daha çok işgücüne gereksinim durumu oluşmuştur (OECD, 2002, s. 43). Lojistik programı olarak önlisans düzeyinde eğitim veren programların sayısı ülkemizde sürekli yükselmektedir. 2011 senesinde ön lisans programı olarak yalnızca Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde lojistik programı mevcutken, şu an açıköğretim olarak 2, örgün eğitim olarak da 78 devlet, 18 vakıf olmak üzere toplam 96 meslek yüksekokulunda "Lojistik" programı bulunmaktadır. 2020 yılı TYT yerleştirme sonuçlarına göre bu programlara 1.692 açıköğretim, 4.029 devlet ve 726 vakıf olmak üzere toplamda 6.447 öğrenci yerleşmiştir. Açıköğretimde açılan 1.692 kontenjanın %100'ü dolmuştur. Örgün eğitimde ise açılan 4.669 devlet kontenjanlarının doluluk oranı %86,3 olarak açılan 1.065 vakıf kontenjanlarının doluluk oranı ise %68,1 olarak gerçekleşmiştir. Açıköğretim programları dahil 2020 TYT lojistik programı toplam yerleşme oranı ise %86,8 olarak gerçekleşmiştir (YÖKATLAS, 2021). Öğrencilerin üniversitelerin lojistik programlarına olan alakaları gün geçtikçe artmaktadır. Lojistik sektörünün de çok hızlı bir şekilde büyümesi lojistik programlarına olan alanın gittikçe artmasına katkı vermiştir. Lakin meslek yüksekokullarının lojistik programlarına bakıldığında bulunan sonuca göre bu programlardan mezun olan öğrencilerin pazar için makul seviyede ve işi öğrenmiş insanları hazırlayabilme konusunda yetersiz kaldığı yönündeki düşünceler ve analizler de bulunmaktadır (Çıkmak, 2016, s. 4). Bu bağlamda oldukça yüksek hızda gelişen sektörün en önemli gereksinimi haline gelen üstün özellikli ara eleman ihtiyacını giderecek okullardaki eğitiminin niteliğinin yükseltilmesi ve iş fırsatları ile bağının kuvvetlendirilmesi noktasında tavsiye edilebilecek durumlardan bazıları şu şekildedir (Keskin ve Çavuşoğlu, 2012, s.514):

- Herhangi bir yükseköğretim kurumu programı açmadan evvel bulunduğu ilde ve bölgede sektörün hacmini, yapısını ve beklentilerini tespit etmelidir.

- Günümüzde faal durumda olan meslek yüksekokullarının içinde öğretim elemanı bakımından yeterli olmayan okul sayısı oldukça fazladır. Dışarıdan sözleşmeli/misafir öğretim elemanları ile ihtiyacın büyük bir kısmı karşılanabilmektedir. Okulların kadrosunda bulunan öğretim elemanları içinde buldukları yüksek ders yükü yüzünden ilgili sektörü yeterince izleyememekte, yaşanan değişimleri ve dönüşümleri yakalayamamaktadır. Bu durumun aksine lojistik alanında çalışan öğretim elemanlarının çok çabuk gelişen sektör ile sürdürülebilir bir biçimde ilişki içinde olmaları gereklidir.
- Meslek yüksekokullarının ders planlarına bakıldığında “bilgi teknolojileri” ve “bilgisayar sistemleri” gibi derslerin program içinde yeterli düzeyde bir ağırlığının olduğu gözlemlenmektedir. Fakat bu derslerin güncelliği ve etkin oluşu konusu ise tartışmaya açıktır. Bu sebeple ilgili derslerin ders içerikleri çağa ayak uydurmalı, ihtiyaç duyulan laboratuvar koşulları sağlanmalı ve öğrencilerin temel bilgisayar programları ile sektörün kullandığı başlıca sistemleri bilip kullanabilecek seviyeye gelerek eğitimlerini tamamlamaları için çalışılmalıdır.
- İngilizce lojistik sektörü için olmazsa olmazdır. Sektör için önemi çok büyüktür. Bu sebeple yabancı dil öğreniminin üzerinde durulmalı ve bunun için ön lisans programlarına hazırlık sınıfları eklenmesi düşünülmelidir.

Tedarik zinciri yönetimi ile lojistik sektörlerinin öneminin sürekli artması, bu sektör içinde çalışan insan kaynağının da kritik bir faktör haline gelmesine sebep olmaktadır. Çalışanların günümüz koşullarına ayak uydurmaları ve yine günümüzün gerekli gördüğü bilgiyi, yeteneği ve mesleki yeterliliği bünyelerinde buldurmaları gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerekliliklerin çoğunu bireyler yükseköğretim aşamasında edinmelidirler. Günümüzde her geçen gün gelişim ve değişim içinde olan bilgi toplumu ve bunun daha ileri boyutlara ulaşmasını sağlayan üniversiteler eğitim ve bilginin vazgeçilmez ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkoğlu vd., 2019, s. 704). Tam bu aşamada ülkemizde bulunan yükseköğretim kurumlarına tüm bu ihtiyaçlar için oldukça büyük sorumluluklar düşmektedir.

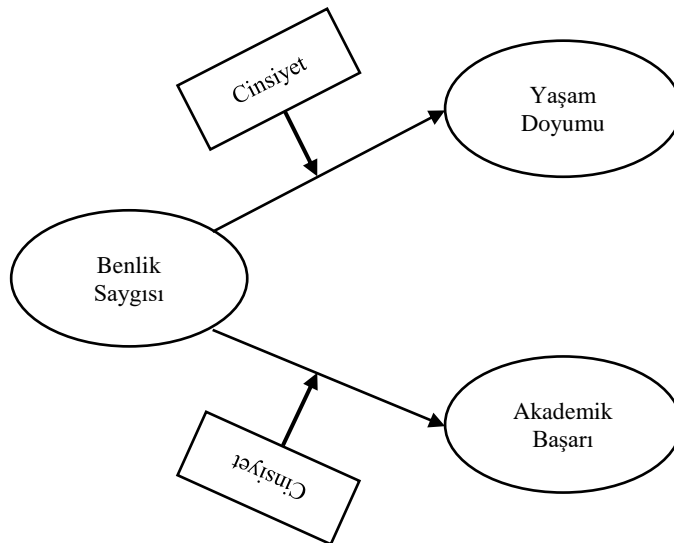
5. YÖNTEM

Yöntem bölümünde araştırma modeli ve hipotezleri, örnekleme, ölçüm araçlarının geçerlik ve güvenirlik analizlerine yer verilmiştir.

5.1. Araştırma Modeli ve Hipotez

Öğrencilerin sahip oldukları benlik saygılarının yaşam doyumlarına ve akademik başarılarına olan etkisi ve bu etkide cinsiyetin düzenleyici rolünün tespiti için oluşturulan model şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Benlik saygısı, yaşam doyumunu pozitif yönde etkilemektedir.

H₂: Benlik saygısı, akademik başarıyı pozitif yönde etkilemektedir.

H₃: Cinsiyetin, benlik saygısı ile yaşam doyumunu ilişkisinde düzenleyici rolü bulunmaktadır.

H₄: Cinsiyetin, benlik saygısı ile akademik başarı ilişkisinde düzenleyici rolü bulunmaktadır.

5.2. Örneklem

Araştırmanın evrenini lojistik bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Evreni temsil etmek üzere Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde öğrenim gören lojistik bölümü öğrencileri örneklem olarak belirlenmiştir. Örneklem kapsamında üniversitede lojistik bölümü olan tüm meslek yüksekokullarına 1 Ocak ve 29 Ocak 2021 tarihleri arasında çevrimiçi anketler ulaştırılmaya çalışılmış ve toplam 641 lojistik bölümü öğrencinin 312'sinden geri dönüş alınmış ve 278 anket formu analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmanın uygulaması için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 23.02.2021 tarihli ve 103/16 sayılı etik kurul kararı alınmıştır. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların %45'i (n=125) kız, %55'i (n=153) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Yine katılımcıların %42,8'i (n=119) birinci sınıf iken %57,2'si (n=159) ikinci sınıf öğrencisidir. Katılımcıların %37'si (n=103) mezuniyet şartı olan 2.00 genel not ortalamasının altında bir ortalamaya sahip öğrencilerden oluşurken %63'ünün (n=175) not ortalaması 2.00 ve üzerindedir.

5.3. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçüm Araçları

Araştırmada nicel araştırma yaklaşımında en çok tercih edilen anket yöntemi kullanılmış olup anket iki farklı bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm cinsiyet, sınıf ve not ortalaması bilgilerinden oluşmaktadır. İkinci bölüm benlik saygısı (10 madde) ve yaşam doyumunu (5 madde) ölçeklerinden oluşmaktadır.

Toplanan verilerin analizi için SPSS 23 ve AMOS 23 programlarından yararlanılmıştır. Frekans tabloları, tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik ve normalite dağılımı ile korelasyon, düzenleyici değişken analizleri SPSS programından, yapısal eşitlik modellemesi ile doğrulayıcı faktör analizi AMOS programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Benlik Saygısı Ölçeği: Çalışmada Rosenberg (1963) tarafından geliştirilmiş olan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin alt boyutlarından olan "benlik saygısı" ölçeği kullanılmıştır. Türkçe uyarlaması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılan ölçek çoktan seçmeli "çok doğru", "doğru", "yanlış" ve "çok yanlış" olmak üzere olumlu ve olumsuz anlam taşıyan 10 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması geçerlik katsayısı 0,71, güvenilirlik katsayısı 0,75 olarak raporlanmıştır (Çuhadaroğlu, 1986).

Ölçeğin toplanan veriler ile doğruluğunun tespiti ve değişkenlerin yapısal eşitlik modeline uygun hale getirilmesi için yapılan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) neticesinde uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda düşük faktör yüküne sahip üç ifade (2,4 ve 8) analiz dışında bırakılmıştır. Tekrar yapılan DFA sonucunda ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmıştır (CMIN(χ^2)/DF=2,778; RMSEA= 0,080; NFI= 0,958; CFI= 0,972; GFI=0,967). Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde ölçeğin iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alfa 0,841 şeklinde hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik düzeyi 0,00-0,40 arası güvenilir değil, 0,40-0,60 arası düşük güvenilirlikte, 0,60-0,80 arası oldukça güvenilir, 0,80-1,00 arası yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Kayış, 2005, s. 405). Ayrıca Hair vd. (2018) verilerin normal dağılımına uygunluğu için önerdikleri Skewness ve Kurtosis değerlerininin -1 ile +1 arasında olması durumunda verilerin normal dağılıma uyduğu kabul edilmiştir. Ölçeğin Skewness değeri -0,325 ve Kurtosis değeri ise -0,057'dir. Buna bağlı olarak verilerin normalite dağılımı varsayımını sağladıkları belirlenmiştir.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Öğrencilerin yaşam doyumları seviyelerini tespit etmek amacıyla Diener vd. (1985) tarafından ortaya konan "Yaşam Doyumu Ölçeği" kullanılmıştır. Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan ölçek likert tipi çoktan seçmeli "hiç katılmıyorum (1)" ve "tamamen katılıyorum (5)" olmak üzere 5 ifadeden oluşmaktadır. Türkçe uyarlama Cronbach Alpha Katsayısı 0,88 olarak raporlanmıştır (Dağlı ve Baysal, 2016, s. 1258).

Ölçeğin toplanan veriler ile doğruluğunun tespiti ve değişkenlerin yapısal eşitlik modeline uygun hale getirilmesi için yapılan DFA neticesinde uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar arasında olduğu belirlenmiş ve beş maddelik ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmıştır (CMIN(χ^2)/DF=0,787; RMSEA= 0,000; NFI= 0,995; CFI= 1,000; GFI=0,995). Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,851 olarak

elde edilmiştir. Ölçeğin normallik dağılımına uygunluğuna bakıldığında Skewness değerinin 0,067 ve Kurtosis değerinin -0,345 olduğu ve ölçeğin normallik dağılımı varsayımını sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin akademik başarılarını ölçmek amacıyla genel not ortalamaları ölçüm aracı olarak kullanılmıştır.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya dâhil edilen değişkenlerin ortalama değerleri, standart sapmaları ve değişkenler arası korelasyonlara ait bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Değişkenlerine Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	\bar{X}	SS	1	2	3
1.Benlik saygısı	2,84	0,62	1		
2.Yaşam doyumu	2,79	0,91	0,264**	1	
3.Genel not ortalaması	2,20	0,98	0,139*	0,031	1

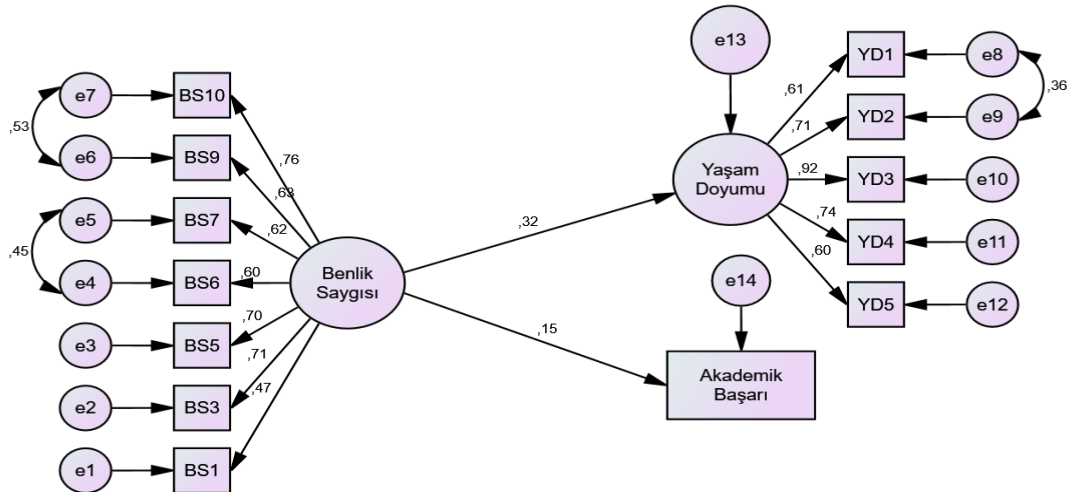
N=278, **p<0,01 düzeyinde anlamlı, *p<0,05 düzeyinde anlamlı

Ortalamalar hesaplanırken benlik saygısı ölçeği 4’lü derecelendirme üzerinden en fazla 4, en az 1 puan, yaşam doyumu ölçeği 5’li likert olarak en fazla 5 en az 1 değerini almaktadır. Akademik başarı ölçütü olarak kullanılan genel not ortalaması ise 4’lük sistemde en fazla 4 en az 0 değerini almaktadır. Bu kapsamda, katılımcıların benlik saygı düzeylerinin yüksek (Ort.=2,84; SS=0,62), yaşam doyumu (Ort.=2,79; SS=0,91) ve not ortalaması düzeylerinin (Ort.=2,20; SS=0,98) orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 1’deki değişkenler arası korelasyon değerlerine bakıldığında katılımcıların benlik saygıları ile yaşam doyumu ($r=0,264$; $p<0,01$) ve genel not ortalaması ($r=0,139$; $p<0,05$) pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu ve genel not ortalaması ($r=0,031$; $p=0,601$) arasında ise düşük seviyede pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı görülse de anlamlı bir ilişki çıkmamıştır.

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla yaratılan model ışığında yapısal eşitlik modellemesi neticeleri Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Model Sonuçları

Modelden elde edilen sonuçlara göre katılımcıların sahip oldukları benlik saygılarının yaşam doyumu düzeyleri ($\beta=0,325$; $p<0,001$) ve akademik başarılarını ($\beta=0,153$; $p=0,021$) pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bulunan neticeler ışığında H₁ ve H₂ hipotezlerinin desteklendiği görülmektedir. YEM analizi ve araştırma hipotezi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Yem Analizi Sonuçları ve Model Uyum İyiliği Değerleri

YEM		β	S.E.	P	Hipotez	Sonuç
Benlik S.	→ Yaşam D.	0,325	0,072	p<0,001	H ₁	Desteklendi
Benlik S.	→ Akademik B.	0,153	0,086	0,021	H ₂	Desteklendi

CMIN(χ^2)/DF=2,415; RMSEA= 0,071; NFI= 0,904; CFI= 0,941; GFI=0,924

Tablo 2'deki sonuçlara göre modelin uyum iyiliği değerlerinin literatürde kabul gören sınırlar arasında yer aldığı gözlemlenmektedir (Forza ve Filippini, 1998, s. 14; Al-Mamary ve Shamsuddin, 2015, s. 271; Karagöz, 2019, s. 1043). Ayrıca yine aynı model üzerinde katılımcıların 1. ve 2. Sınıfta olma durumlarına göre değişkenler arasındaki ilişkilere ait analiz sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre YEM Sonuçları

YEM		β	P	β_1	P ₁	β_2	P ₂
Benlik S.	→ Yaşam D.	0,325	p<0,001	0,57	0,602	0,414	p<0,001
Benlik S.	→ Akademik B.	0,153	0,021	0,194	0,065	0,240	0,005

1.Sınıf Öğrenciler CMIN(χ^2)/DF=2,043; RMSEA= 0,094; NFI= 0,828; CFI= 0,901; GFI=0,862

2.Sınıf Öğrenciler CMIN(χ^2)/DF=1,582; RMSEA= 0,061; NFI= 0,90; CFI= 0,959; GFI=0,920

β_1 : Standartlaştırılmış yol katsayısı (1.Sınıf öğrencileri)

β_2 : Standartlaştırılmış yol katsayısı (2.Sınıf öğrencileri)

Tablo 3'deki sonuçlar incelendiğinde model sonuçlarının aksine 1.sınıfta öğrenim gören katılımcıların benlik saygılarının, yaşam doyumları üzerinde ($\beta_1=0,57$; $p_1=0,602$) anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde yine 1.sınıfta öğrenim gören katılımcıların sahip oldukları benlik saygılarının akademik başarıları ($\beta_1=0,194$; $p_1=0,065$) üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir. Ancak 2.sınıfta öğrenim gören katılımcıların modeldeki sonuçlara benzer şekilde benlik saygılarının yaşam doyumu düzeylerine ($\beta_2=0,414$; $p_2<0,001$) ve akademik başarılarına ($\beta_2=0,240$; $p_2<0,005$) pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu anlamda benlik saygısının, yaşam doyumu ve akademik başarıya olan etkisinin katılımcıların öğrenim durumlarına göre ayrışması araştırmanın bir başka sonucudur.

Ayrıca yine model üzerinde katılımcıların cinsiyetine göre değişkenler arasındaki etkileri Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre YEM Sonuçları

YEM		β	P	β_K	P _K	β_E	P _E
Benlik S.	→ Yaşam D.	0,325	p<0,001	0,142	0,171	0,481	p<0,001
Benlik S.	→ Akademik B.	0,153	0,021	0,138	0,160	0,155	0,081

Kız Öğrenciler CMIN(χ^2)/DF=1,918; RMSEA= 0,086; NFI= 0,85; CFI= 0,920; GFI=0,875

Erkek Öğrenciler CMIN(χ^2)/DF=1,844; RMSEA= 0,074; NFI= 0,874; CFI= 0,937; GFI=0,902

β_K : Standartlaştırılmış yol katsayısı (Kız öğrenciler)

β_E : Standartlaştırılmış yol katsayısı (Erkek öğrenciler)

Kız öğrencilerinin benlik saygısının, modelden farklı olarak yaşam doyumu ($\beta_K=0,142$; $p_K=0,171$) ve akademik başarı ($\beta_K=0,138$; $p_K=0,160$) üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı görülmektedir. Öte yandan erkek öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin yaşam doyumu ($\beta_E=0,481$; $p_E<0,001$) düzeyleri üstünde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Erkeklerin sahip olduğu benlik saygısı düzeylerinin akademik başarı üzerindeki etkisi pozitif yönlü ($\beta_E=0,155$; $p_E=0,081$) ancak model sonucunun tersine anlamlı değildir. Bu sonuçlara göre erkek öğrencilerin benlik saygıları, yaşam doyumları üzerinde pozitif etkisi olduğu görülürken, kız öğrencilerde böyle bir etki bulunmamaktadır.

Benlik saygısının, yaşam doyumunu üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyicilik rolünü belirlemek için Hayes (2013) tarafından geliştirilen Spss-Process Makro yazılımından yararlanılmıştır. Analizde Bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir. Cinsiyetin düzenleyici etkisini gösteren analiz sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

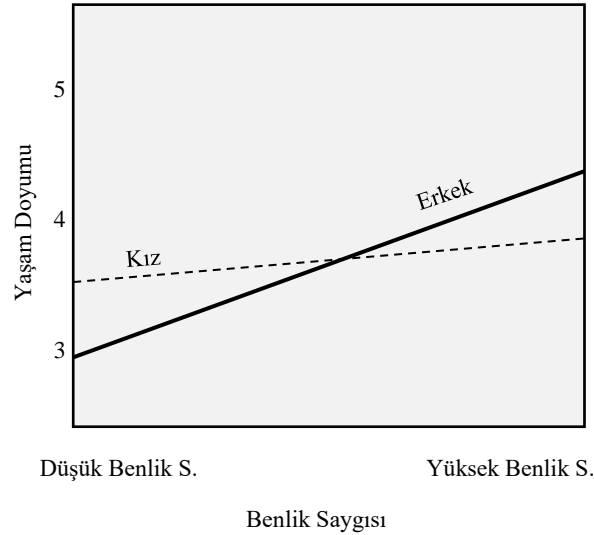
Tablo 5. Cinsiyetin Düzenleyici Etkisini Gösteren Analiz Sonuçları

	β	p	CI	LI
Sabit	4,4858	0,0000	2,8818	6,0898
Cinsiyet (M)	-1,7708	0,0004	-2,7394	-0,8021
Benlik Saygısı (X)	-0,5109	0,0687	-1,0613	0,0395
B.S.*Cinsiyet (X.M)	0,5681	0,0009	0,2351	0,9012
Kadın	-0,0572	0,6565	-0,1958	0,3102
Erkek	0,6253	0,0000	0,4087	0,8419

$R=0,34$; $R^2=0,12$; $F=11,70$; $p=0,0000$; $CI-LI=Güven\ aralığı\ alt-üst\ sınır$

Tablo 5’de yer alan analiz sonuçlarına göre analize dâhil edilen değişkenlerin, yaşam doyumunu üzerindeki değişimin yaklaşık %12’sini ($R^2=0,1135$) açıkladığı görülmektedir. Benlik saygısı ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiye cinsiyetin düzenleyici etkisinin olduğu görülmektedir ($\beta=0,5681$; $p<0,01$). Edinilen bu neticeye bağlamında H_3 hipotezi desteklenmiştir. Anlamlı bir düzenleyicilik etkisi tespit edildikten sonra düzenleyici değişkenin hangi durumlarda anlamlı olduğu ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki değerlerin gösterilmesi için eğim (slope) analiz grafiklerinden yararlanılmaktadır (Gürbüz, 2019, s. 86). Etkinin kız ve erkek öğrencilere göre değişimini gösteren eğim analizi sonuçları Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. Cinsiyetin Düzenleyici Etkisinin Grafıksel Gösterimi

Eğim testi sonucunda model üzerinde bakılan cinsiyet sonuçlarına benzer şekilde, benlik saygısının erkek öğrencilerde yaşam doyumunu anlamlı ($\beta=0,6253$; $p<0,001$) olarak etkilediği görülürken, kız öğrencilerde benlik saygısının yaşam doyumunu üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür ($\beta=0,0572$; $p=0,6565$). Analiz sonuçlarına göre erkek öğrencilerin benlik saygıları arttıkça yaşam doyumları artmaktadır.

Benlik saygısının akademik başarı (GNO) üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyicilik rolünü tespit etmek amacıyla Spss-Process Makro yazılımından yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre analize dâhil edilen değişkenlerin, akademik başarı üzerindeki değişimin yaklaşık %2’sini ($R^2=0,0196$) açıkladığı görülmüştür. Benlik saygısı ile akademik başarı arasındaki ilişkiye cinsiyetin düzenleyici bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir ($\beta=0,0233$; $p=0,9030$). Bu neticeye göre H_4 hipotezi desteklenmemiştir.

7. SONUÇ

Rekabet stratejisinin, stratejik planlamaya göre önem kazandığı 1980'li seneler bilgi teknolojileri, kriz ve globalleşme ile farklılaşan ve gelişim gösteren konjonktürün belirsizliklerle başa çıkma veya farklılaşan çevreye uyum stratejileri hususunda derin tecrübelerin meydana geldiği bir zaman dilimine kapı açmıştır (Acar ve Acar, 2020, s. 28). Bireyin kendisine yönelik saygı, güven ve beğenilerinden oluşan benlik saygısının yaşam doyumu üzerinde olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Benlik saygısı bireyi olumlu yönde motive eden önemli bir etkidir. Yüksek benlik saygısına sahip olan bireyler sorunlarını aşarak yaşamdan duydukları memnuniyetin de artmasıyla başarıya ulaşmada önemli bir güdüye sahiptirler. Bu çalışmanın amacı öğrencilerin sahip oldukları benlik saygısının, yaşam doyumlarına ve akademik başarılarına olan etkisinin tespiti ve bu etkide cinsiyetin düzenleyici rolünün incelenmesidir. Bu amaçla son yıllarda lojistik sektörünün hızlı bir şekilde büyümesi ile birlikte öğrenciler tarafından bu programa olan ilginin de arttığı görülerek, araştırmaya lojistik sektörü potansiyel çalışanları olarak görülen 278 lojistik öğrencisi katılmıştır.

Araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında benlik saygısı ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu ile Diener ve Diener (1995), Moksnes ve Espnes (2013), Yıldız ve Baytemir (2016) tarafından yapılan araştırma sonuçlarının uyumlu olduğu görülmektedir. Öğrencilerin benlik saygısı ile akademik başarıları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı araştırmanın bir diğer bulgusudur. Bu sonuç literatürde yer alan çalışmalar ile uyumluluk göstermektedir (Schmidt ve Padilla, 2003; Zhang vd., 2009; Duru ve Balkıs, 2014).

Araştırma kapsamında oluşturulan yapısal eşitlik modeli sonuçlarına göre, araştırmaya katılan lojistik bölümü öğrencilerinin benlik saygıları yaşam doyumlarını olumlu yönde etkilemektedir. Doğan ve Eryılmaz (2013) 191 üniversite öğrencisi üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında benlik saygısının özel iyi oluşu pozitif ve anlamlı düzeyde yordadığı sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde Gül (2020), üniversite öğrencilerinin örneklemi oluşturduğu çalışması sonucunda, öğrencilerin sahip oldukları benlik saygısının yaşam doyumlarında pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğunu vurgulamıştır. Benlik saygısının geliştirilebilen bir özellik olduğu düşünüldüğünde bireyin yaşam doyumunun artırılması için kendisine olan güvenin ve saygının farkına varmasının desteklenmesinin ve onu güdüleyecek imkânların varlığının önemli olduğu söylenebilir.

Benlik saygısının öğrencilerin akademik başarısına pozitif yönde bir etkisinin olması da modelden elde edilen bir diğer sonuçtur. Balkıs ve Duru (2010), 323 üniversite öğrencisi örneğinde yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin sahip oldukları benlik saygısının akademik başarılarını pozitif yönde etkilediğini vurgulamışlardır. Rosli vd. (2011)'de, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Tıp Fakültesi'nde öğrenim gören 220 ikinci sınıf öğrencisi üzerinde yapmış oldukları araştırma sonucunda benlik saygısının, bireyin akademik performansını etkileyen temel faktörlerden biri olduğundan bahsetmişlerdir. Özgüngör ve Paksu (2017) ise üniversite öğrencilerinin benlik saygıları düzeyine göre akademik başarıyı yordayan değişkenlerin belirlenmesi üzerine yaptıkları çalışmaları sonucunda, düşük benlik saygısına sahip öğrencilerde sınav kaygısı ve bölüme yönelik tutumlar akademik başarının en önemli belirleyicisi iken, yüksek benlik saygısına sahip öğrencilerde bölüme yönelik tutum ve göreve verilen değer akademik başarının belirleyicisidir. Özetle modelden elde edilen sonuçlardan, kendisi hakkında olumlu düşünceye sahip olan ve kendisini yeterli gören öğrencilerin öğrenci olarak sorumluluklarını yerine getirdikleri söylenebilir. Benlik saygısı yüksek olan öğrencilerin zamanlarını verimli kullanarak, çalışmalarına önem verdikleri ve bunun sonucunda da akademik anlamda başarılarını arttırdıkları şeklinde yorumlanabilir.

Model üzerinden öğrencilerin 1. ve 2. sınıfta olma durumlarına göre değişkenler arasındaki etkilere bakıldığında 1. sınıfta yer alan öğrencilerin sahip oldukları benlik saygılarının, yaşam doyumları ve akademik başarılarına anlamlı bir etkisinin olmadığı görülürken, 2. sınıfta okuyan öğrencilerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve akademik başarılarına pozitif yönlü etkisinin olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Dilmaç ve Ekşi (2008) meslek yüksekokullarındaki öğrencilerinin yaşam doyumu ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin tespiti üzerine yapmış oldukları çalışmalarında ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin benlik saygılarının birinci sınıfta öğrenim görenlerden daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Buradan öğrencilerin üniversitenin ilk yıllarındaki farklılık düzeylerinin ikinci yıla göre daha az olduğu ve zamanla benlik saygıları ile birlikte öğrencilik sorumluluklarının da arttığı söylenebilir. Böylelikle artan benlik saygısı ile birlikte yaşam doyumu ve akademik başarılarına olan olumlu etki de artmıştır.

Araştırmanın bir diğer hipotezi olan benlik saygısı ile yaşam doyumu değişkenleri arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolü olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin benlik saygısının yaşam

doymu üzerindeki etkisinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Kız öğrencilerde benlik saygısının yaşam doymu üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı, erkek öğrencilerde ise bu etkinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Eğitim analizi sonucunda erkek öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri arttıkça yaşam doymu seviyelerinin de arttığı tespit edilmiştir. Bu sonuçların model sonuçları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Zhang ve Leung (2002) 1347 kişi üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında, benlik saygısı ve yaşam doymunda cinsiyet ile yaşın düzenleyicilik rolünü incelemişlerdir. Araştırma sonucunda benzer şekilde benlik saygısı ile yaşam doymu arasındaki ilişkinin erkek katılımcılarda, kadın katılımcılara göre daha güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Moksnes ve Espnes (2013) de ergenlerde benlik saygısı ve yaşam doymu ilişkisinde cinsiyet ve yaşın düzenleyici rolünü araştırdıkları çalışmada benzer sonuca ulaşmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre erkeklerin benlik saygısı ve yaşam doymu düzeylerinin kızlardan daha fazla olduğunu raporlamışlardır. Akcan (2018) lise öğrencilerinin benlik saygıları ile yaşam doymu ilişkisini incelediği çalışmada, erkek öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin kız öğrencilerden fazla olduğunu belirtmiştir. Steinberg (2007), kızların fiziksel görünüşleri, popülerite ve başarı konularında erkeklere göre daha kaygılı olduklarını ve bu durumun da benlik saygılarının daha düşük olmasına sebep olabildiğinden bahsetmektedir.

Araştırma sonuçlarının literatürdeki sonuçları doğrular nitelikte olduğu görülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre benlik saygısının öğrencilerin hem yaşam doymuna hem de akademik başarılarına olumlu yönde etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda aile, arkadaş ve öğretmenlerden sağlanacak sosyal desteğin bireyin benlik saygısını, kendine olan güvenini arttıracığı düşünülmektedir. Üniversite öğreniminde elde edilecek benlik saygısı kazanımları bireyin hem akademik başarısını hem de yaşam doymunu olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Yeteneklerin yarattığı etkide ortaya çıkan yeterlilik duygusuna sahip olan, kendine inanan, hayır diyebilmeyi bilen, hobileri olan ve kendine zaman ayırmayı bilen bireylerde benlik saygısının gelişmiş olduğu bilinmektedir. Eğitim verenlerin öğrencileri ile iyi bir iletişime sahip olmaları, onları doğru bir şekilde yönlendirmeleri onların özerk bir kişilik geliştirmelerini ve böylelikle benlik saygılarının artması yoluyla yaşam doymuları düzeylerinde de artış sağlanacağı düşünülmektedir. Araştırma özelinde kız öğrencilerin benlik saygılarının yaşam doymu ve akademik başarılarına anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda her geçen gün gelişim ve değişim içinde olan bilgi toplumu ve bunun daha ileri boyutlara ulaşmasını sağlayan üniversitelerin, öğrencilerin kaygı düzeylerinin kontrol altına alınması için rehberlik ve sosyal destek hizmetlerine ağırlık vermesi önemli olabilir. Lojistik bölümü öğrencileri özelinde de sektöre yetiştirilecek kalifiye ara eleman ihtiyacının giderilebilmesi adına verilecek nitelikli eğitimin yanında öğrencilerin yaşam doymu ve akademik başarılarına olan pozitif etkisi göz önünde bulundurularak benlik saygılarının olumlu yönde geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bu anlamda benlik saygısının ne olduğu ve öğrencilerin benlik saygılarını arttırmaları için neler yapabilecekleri hakkında bilgilendirme materyalleri ve programları hazırlanabilir. Ayrıca konu hakkında öğretim elemanlarına da öğrencilere destek niteliğinde bilgilendirme seminerleri ve eğitimleri düzenlenebilir.

Çalışmanın pandemi döneminde yapılmasından dolayı katılımcılara elektronik ortamda ulaşılması ve zaman kısıtı araştırmanın önemli sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Benlik saygısı ile yaşam doymu ile ilgili literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak üniversite öğrencileri özelinde benlik saygısının yaşam doymu ve akademik başarıya olan etkisi ve bu etkide cinsiyetin düzenleyicilik rolü ile ilgili pek fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu anlamda çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın başka üniversite ve farklı bölümlerde daha büyük örneklemlemler ile yapılması gelecek çalışmalar için araştırmacılara önerilmektedir. Ayrıca yaş ve sosyo-ekonomik durumların benlik saygısı, yaşam doymu ve akademik başarı arasındaki ilişkide düzenleyicilik rolünün belirlenmesine yönelik çalışmaların da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. F. ve Acar, S. (2020). A Preliminary investigation of digital hoarding behaviors of university executives. *European Journal of Digital Economy Research (EJDER)*, 1, 27-44.
- Akcan, E. (2018). *Lise öğrencilerinde benlik saygısı ve yaşam doyumu ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gelişim Üniversitesi.
- Al-Mamary, Y. H. ve Shamsuddin, A. (2015). Testing of the technology acceptance model in context of Yemen. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4), 268-273.
- Avşaroğlu, S. ve Koç, H. (2019). Yaşam doyumu ile sıkıntıyı tolere etme arasındaki ilişkide iyimserliğin aracı etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(53), 565-588.
- Balkıs, M. ve Duru, E. (2010). Akademik erteleme eğilimi, akademik başarı ilişkisinde genel ve performans benlik saygısının rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 159-170.
- Baumeister, R. E., Bratslavsky, E., Muraven, M. ve Tice, M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1252-1265.
- Çıkmak, S. (2016). Türkiye’de lojistik eğitiminin durumu ve lojistik eğitiminin geliştirilmesine yönelik öneriler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 1-13.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adölesanlarda Benlik Saygısı* [Uzmanlık Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe’ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59).
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E. ve Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life-satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 653-663.
- Diener, E. ve Suh, E. M. (2000). Measuring subjective well-being to compare the quality of life of cultures. *Culture and Subjective Well-Being*, 3-12.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Diener E. ve Diener M. (2009). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. E. Diener, (Ed.) *Culture and Well-Being. Social Indicators Research Series* içinde (s. 71-91), Springer.
- Dilmaç, B. ve Ekşi, H. (2008). Meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin yaşam doyumları ve benlik saygılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 20, 279-291.
- Forza, C. ve Filippini, R. (1998). Tqm impact on quality conformance and customer satisfaction: A causal model. *International Journal of Production Economics*, 55(1), 1-20.
- Gül, T. (2020). *Geçmişte çocuk işçiliği deneyimi olan üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının ve yaşam doyumlarının öz-belirleme kuramı çerçevesinde araştırılması* [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Güneri Yöyen, E. (2017). Childhood trauma and self-respect. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 267-282.
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Hasnain, N., Ansari, S. A. ve Sethi, S. (2011). Life satisfaction and self esteem in married and unmarried working women. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 37(2), 316-319.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Babin, B. J. ve Anderson, R. E., (2018). *Multivariate data analysis*. Cengage Learning.

- Kanten, P. ve Kanten, S. (2015). İş yaşamının kalitesinin yaşam doyumu üzerindeki etkisinde iş doyumunun aracılık rolü. D. Selen (Ed.), *Yaşam Doyumu* içinde, Nobel Yayıncılık.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Nobel Yayınları.
- Karatekin, H. (2013). *Benlik yapılarına göre başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumunun incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kayış, A. (2005). Güvenilirlik analizi. Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* içinde, Asil Yayınevi.
- Keskin, H. ve Çavuşoğlu, D. (2012). Lojistik meslek yüksekokullarının Türkiye'nin lojistik eğitim sorununun çözümüne katkısının tespiti ve olası çözüm önerileri, *Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi Bildiriler Kitabı*, 10-12 Mayıs 2012, Konya, 509-516.
- Maxwell, A. ve Bachkirova, T. (2010). Applying psychological theories of self-esteem in coaching practice. *International Coaching Psychology Review*, 5(1), 16–26.
- Moksnes, U. K. ve Espnes, G. A. (2013). Self-esteem and life satisfaction in adolescents-gender and age as potential moderators. *Quality of Life Research*, 22(10), 2921-2928.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. ve Tobin, S. S. (1961). The measurement of the life satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16(2), 134-143.
- OECD. (2002). *Transport logistics: Shared solutions to common challenges*, OECD Publications, France.
- Özbey, S. ve Köyceğiz Gözeler, M. (2020). A study on the effect of the social skill education on the academic self respect and problem solving skills of the pre-school children. *International e-Journal of Educational Studies*, 4(8), 176-189.
- Özgüngör, S. ve Paksu, A. D. (2017). Üniversite öğrencilerinde benlik saygısı düzeyine göre akademik başarıyı yordayan değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(48), 111-125.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.
- Rosli, Y., Othman, H., Ishak, I., Lubis, S. H., Saat, N. Z. M. ve Omar, B. (2012). Self-esteem and academic performance relationship amongst the second year undergraduate students of Universiti Kebangsaan Malaysia, Kuala Lumpur Campus. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 60, 582-589.
- Schmidt, J. A. ve Padilla, B. (2003). Self-esteem and family challenge: An investigation of their effects on achievement. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 37-46.
- Sirgy, M. J. (2012). The psychology of quality of life: Hedonic well-being, life satisfaction, and eudaimonia. *Social indicators research series*, Springer.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. İmge Kitabevleri Yayınları.
- Şahin, Z. (2018). Ölüm algısının “yaşam doyumu” üzerindeki etkisi: Üniversite örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 1-18.
- Tansel, B. (2018). Adalet bakanlığına bağlı kurumlarda çalışan personelin yaşadığı tükenmişlik, iş doyumu ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 50-77.
- Türkoğlu, M. E. ve Küçükeşmen, E. (2019). Yoksulluk ve çalışan yoksullar üzerine genel bir bakış. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(48), 4497-4506.
- Türkoğlu, M., Küçükeşmen, E. ve Şimşek, A. (2019). Önlisans öğrencilerinin memnuniyet durumları üzerine ampirik bir araştırma: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta Meslek yüksekokulu örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 703-721.
- Thewissen, V., Bentall, R. P., Lecomte, T., Van Os, J. ve Myin-Germeys, I. (2008). Fluctuations in self-esteem and paranoia in the context of daily life. *Journal of Abnormal Psychology*, 117(1), 43.

- Ullman, C. ve Moshe, T. (2001). Psychological adjustment among Israeli adolescent immigrants: A report on life satisfaction, self-concept, and self-esteem, *Journal of Youth and Adolescence*, 30(4), 449-463.
- Yavuz, Ç. (2006). *Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinde öznel iyi olma hali, psikiyatrik belirtiler ve bazı kişilik özellikleri: karşılaştırmalı bir çalışma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Yıldız, M. A. ve Duy, B. (2015). Sokakta çalışmak ve gelir düzeyi erinlerin benlik saygısı, yaşam doyumu ve depresyon düzeylerine etki eder mi? (Diyarbakır ili örneği). *Elementary Education Online*, 14(2), 522-537.
- Yıldız, M. A. ve Baytemir, K. (2016). Evli bireylerde evlilik doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılığı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 67-80.
- Yılmaz Boylu, A. (2012). Adalet Bakanlığı'na bağlı kurumlarda çalışan personelin yaşam doyumu, iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet ve hizmet süresi değişkenlerine göre incelenmesi. *Adalet Dergisi*, 44, 123-141.
- Yiğit, R. (2012). Çevik kuvvet görevlilerinin benlik saygıları ile yaşam doyumu ve stresle başa çıkma tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(1), 61-75.
- Yüksek Öğretim Program Atlası. (2021). *YökAtlas*. <https://yokatlas.yok.gov.tr> adresinden 4 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.
- Zhang, L. ve Leung, J. P. (2002). Moderating effects of gender and age on the relationship between self-esteem and life satisfaction in mainland Chinese. *International Journal of Psychology*, 37(2), 83-91.
- Zhang, B., Zhao, J. Y. ve Yu, G. (2009). The influence of concealing academic achievement the self-esteem of adolescents with low achievement. *Social Behavior and Personality*, 37(6), 805-810.

FEDERALİZM VE AVRUPA BİRLİĞİ (AB) BÖLGESEL POLİTİKASI BELÇİKA'DA ETNİK MİLLİYETÇİLİĞİ NASIL ETKİLEDİ?

HOW DID FEDERALISM AND THE EUROPEAN UNION (EU) REGIONAL POLICY AFFECT ETHNIC NATIONALISM IN BELGIUM?

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATATORUN¹

Ebru Derya KAYMAZ²

ÖZ

Bu makale, Belçika'da etnik milliyetçiliği ifade eden, tarihsel olarak var olan Flaman-Valon ayrışmasını, Belçika'nın AB bütünlüşmesi ile bir arada gelişen federal devlet yapılanmasına geçişi ve AB Bölgesel politikası uygulaması çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Belçika federalizminin ve AB Bölgesel Politikasının bu etnik ayrışmada oynadığı roller değerlendirilecektir. Flaman-Valon ayrışmasının resmi olarak tanınmasını gösteren federalizme geçiş, Belçika'nın 1970 yılından 2011'e kadar yapılan devlet reformlarını kapsamaktadır. Bu reformlar neticesinde Belçika, Flaman ve Valon topluluklarının dilsel, etnik ve siyasi haklarını tanımış ve bölgelerine geniş özerklikler vermiştir. Çeşitli yapısal fonlar ve finansal yardımlardan oluşan AB Bölgesel Politikası ise, ayrışmakta olan Flaman ve Valon bölgelerinin aralarındaki sosyoekonomik gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla uygulanmıştır. Çalışmada öncelikle Flaman ve Valon toplumları arasındaki ilişkiler tarihi serencamında verilecek, sonra Belçika'nın federal devlet yapılanmasına geçiş süreci açıklanmış, daha sonrasında AB Bölgesel Politikası ve Belçika uygulaması ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise, Flaman-Valon ayrışması ve etnik milliyetçiliği üzerinde Belçika federalizmi ve AB Bölgesel Politikası uygulamalarının etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği (AB) Bölgesel Politikası, Belçika, Etnik Milliyetçilik, Federalizm, Flaman-Valon Çatışması.

JEL Sınıflandırma Kodları: F50, H77, R58.

ABSTRACT

The study aims to deal with historically existing Flemish-Walloon divide which is the expression of ethnic nationalism in Belgium, within the scope of Belgium's transition to federal state system co-processing with its EU integration and EU Regional Policy implementation. In this sense, the roles of federalism and EU Regional Policy in Belgium playing in this ethnic divide are interpreted. Transition to federalism, showing the official recognition of the Flemish-Walloon divide, covers all the state reforms from 1970 to 2011. In consequence of those reforms, Belgium recognised lingual, ethnic and political rights of the Flemish and Walloon communities and granted extensive autonomies to their regions. The EU Regional Policy, consisting of several structural funds and financial aids, were implemented for the objective of lessening of socioeconomic development differences between the Flemish and Walloon regions. In the study, first of all, the relations between the Flemish and Walloon communities are given in its historical adventure. Then, Belgium's transition to federal state structure is clarified and the implementation of the EU Regional Policy in Belgium is addressed. In the conclusion part, the effects of federalism and the implementation of the EU Regional Policy in Belgium on the Flemish-Walloon divide and ethnic nationalism are discussed.

Keywords: European Union (EU) Regional Policy, Belgium, Ethnic Nationalism, Federalism, the Flemish-Walloon Conflict.

JEL Classification Codes: F50, H77, R58.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, matatorun@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Çalışmaları Ana Bilim Dalı, d.kaymaz9610@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Belgium was established in 1830 and almost since then it has been afflicted with political polarisations. Especially from the second half of 20th century, it gradually turned out to be a country characterized by political crises and instabilities. What lies at the root of the political problems in Belgium is lack of national belonging between two major ethnic groups of Flemings and Walloons. The Flemings and the Walloons have been in ethnic and political conflict based on ethnic nationalism which shows itself continuously demanded cultural, administrative and political rights. Along with granting of cultural rights, Belgium had performed administrative and political reforms in years ended in federal state system in 1993. Thanks to federalism, the Flemings and the Walloons had their own autonomous regions. All those reforms were in line with the European Union (EU) policies on rights, decentralisation, subsidiarity and regionalisation. In this regard, implementation of the EU Regional Policy which was designed for lessening regional socioeconomic disparities, has had great influence on the conflict between the Flemish and the Walloon regions. Because, implementation of the EU Regional Policy was not so effective to lessen the disparities, which means economic advantage and domination of the Flemings over the Walloons endured. Therefore, it can be thought that both reforms for federalism and the EU Regional Policy implementations have influence on ethnic nationalism in Belgium. This study aims to deal with historically existing the Flemish-Walloon divide which is the expression of ethnic nationalism in Belgium, within the scope of Belgium's transition to federal state system co-processing with its EU integration and EU Regional Policy implementation. In this sense, the roles of federalism and EU Regional Policy in Belgium playing in this ethnic divide are interpreted.

Design/methodology/approach:

First of all, in order to be able to clarify the background of the issue, historical adventure of the relations between the Flemish and the Walloon communities are given. By this approach, factors behind the ethnic conflict between those groups can be grasped. Secondly, as Belgium experienced regionalisation and federalisation processes, this study employs the concept of "federalism", which denotes organisational principle of a political system accentuating geographical power-sharing. To put it another way, federalism means a state structuring that governmental decisions and functions are divided between central and regional governments. This paper discusses the state reforms of Belgium in the context of federalism. Thirdly, the EU Regional Policy and its implementation in Belgium are scrutinized. Because, the EU Regional Policy designed to lessen socio-economic disparities between regions, it has a direct influence on regions and ethnic communities of Belgium. In this way, the influences of Belgian federalisation process and the EU Regional Policy on the Flemish and the Walloon ethnic conflict are explored in this study. Research and policy papers along with other written texts and news are utilized to reach the aim of the study.

Findings:

Belgium has been a stage for political conflicts between the Flemings and the Walloons since its foundation, which was in fact caused by ethnic linguistic and cultural right demands of the Flemings. Belgian state reforms, which were anticipated to appease ethnic demands, encouraged the ethnic strife on the contrary. Ethnic right demands hinge upon ethnic nationalism. In addition, after the World War II, economic development of the Flemish region outpaced the Walloon region which had been superior economically before. Economic development of the Flemings did not stop the wind of the Flemish nationalism, even light the fire of the Walloon nationalism. Belgian state reforms performed for federalism concurrently ensured regionalisation of the two major ethnic communities. Homogenously formed regions in Belgium gave rise to stronger ethnic nationalism. Also, EU Regional Policy implementations in Belgium supercharged the Flemish and the Walloon regions and their communities in respect of political, administrative and economic power. However, it is understood that the Flemings benefited from the funds and financial aids of the EU Regional Policy much more than the Walloons. Thus, the most outstanding finding of this study is that both federalism and the EU Regional Policy implementations, could not mitigate the ethnic nationalism in Belgium, but exacerbated it.

Conclusion and Discussion:

The federal state system, which recognized homogeneous powerful regions of the Flemings and the Walloons, and the EU Regional Policy implementations turned out to be the fields of conflict between the two ethnic groups. Even governments cannot be formed or long-lived due to the opposition and the conflict between the Flemings and the Walloons. The most salient deficiency in Belgium federalism is national loyalty. Ethnic communities have their own regions and they mostly show their loyalty to their ethnicity, communities and regional governments and institutions. So, it can be said that ethnic nationalism paralyzes the Belgian political life and the system. Even though they were expected to be a solution at least to some extent, neither the federal state system nor the implementations of the EU Regional Policy could provide a remedy for ethnic nationalism in Belgium.

1. GİRİŞ

Belçika, geçmişte Avrupa Birliği'nin (AB) temellerini atan anlaşmalarda kurucu bir role sahip olmuş ve bugün de AB'nin en önemli kurumlarına başkentinde ev sahipliği yapan önemli bir ülkedir. Dolayısıyla, tarihi olarak diğer kurucu ülkeler gibi AB siyasetinin merkezindeki ülkelerden birisi olan Belçika, aynı zamanda AB bütünleşme politikalarının en önde gelen uygulayıcı ve destekçilerinden birisi olagelmıştır. Belçika, AB'nin bütünleşmesine yönelik büyük katkı ve desteğinin yanı sıra, tarihi boyunca kendi iç bütünleşmesini sağlamak üzere sürekli çaba gösteren bir ülke olmuştur. Çünkü ülke, kökleri maziye dayanan kültür ve dil temelli bölgeler arası anlaşmazlık ve çatışmalardan mustarıptır.

Neredeyse 1830 yılında bağımsız bir devlet olarak kuruluşundan bu yana siyasi bölünmelerin görüldüğü Belçika, özellikle 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren giderek siyasi krizler ve istikrarsızlıklarla karakterize bir ülkeye dönüşmüştür. Son yıllarda siyasi anlaşmazlıklardan dolayı hükümet kurmanın dahi ciddi bir sorun haline geldiği Belçika'da, siyasi kutuplaşma ülkenin birliğini ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atacak düzeye ulaşmıştır (Bakınız: Witte vd., 2009; Deschouwer, 2012; Hooghe, 2004; Canyurt, 2020; Diab, 2020). Siyasi ve toplumsal sorunların ve istikrarsızlıkların zaman zaman sosyo-ekonomik nedenlere bağlı olduğu yorumları yapılsa da, kültür ve dil odaklı daha temel bir ayrışmanın ülkeyi etkisi altına aldığı bir gerçektir. Etnik nitelik taşıyan bu ayrışma ve çatışmanın tarafları ise, kendi bölgelerine ve bu bölgelerde ağırlıklı olarak homojen bir dil kullanımına sahip olan Flaman ve Valon toplumlarıdır (Zolberg, 1974, s. 182). Dolayısıyla söz konusu toplumsal ayrışma aynı zamanda bir bölgesel ayrışma anlamına da gelmektedir.

O halde burada akla gelen soru şu olmaktadır: Gelecekte ülkenin anayasasını ve yönetimini dönüştürecek derin görüş ayrılıklarına rağmen söz konusu iki toplumu bir araya getiren ve Belçika devletini kurduran neydi? Bu sorunun cevabı Napolyon sonrası dönemde 1815 Viyana Kongresi'nde kurulması kararlaştırılan "Hollanda Birleşik Krallığı"na karşı ayrılıkçı düşmanlık ve "Belçika" isminde ayrı bir devletin Hollanda'dan ayrılarak kurulmasının Avrupa'nın büyük güçleri tarafından desteklenmesi olarak açıklanmaktadır. Hollanda'ya karşı oluşan ayrılıkçı hareketlerin temelinde ise iki önemli neden yatmaktadır. Birincisi, ülkenin kuzeyinde çoğunluk olan Protestan nüfustan dolayı Hollanda'nın Protestan olarak tanımlanmış olması ve bunun, ülkenin güneyinde azınlık kalan Katolik nüfusu harekete geçirmesidir. Ayrıca Katolik Kilisesi'nin, Hollanda'nın Katolik ve Protestan toplumlarının birbirine yabancılaşmasında etkili olduğu da söylenmektedir. İkincisi ise, Hollanda dili Felemenkçenin Protestanlığın da etkisiyle standartlaşması, fakat ülkenin güneyinde, özellikle de Brüksel, Antwerp ve Ghent gibi büyük şehirlerde siyasi ve ekonomik gücü elinde tutan elitlerin Fransızca'yı kullanmaları ayrılıkçı düşüncenin güçlenmesinde rol oynamıştır (Bayenet ve Bryucker, 2007, s. 169; Deschouwer, 2012, s. 19-21). Felemenkçe konuşan Flamanların nüfus fazlalığına rağmen, Fransızca konuşan (Frankofon) Valon bölgesinin siyasi hakimiyeti ve üstünlüğünün kaynağı o dönemde sahip olduğu ekonomik güçtür. Sahip olduğu kömür madenleri demir ve çelik sektörlerini geliştirmiş ve bölgeyi ekonomik refaha kavuşturmuştur. Kuruluş döneminde Valonların sahip olduğu ekonomik ve siyasi hakimiyetten dolayı, Belçika'nın resmi dili sadece Fransızca'yı. Fakat özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Valon bölgesindeki ağır sanayi kaynaklı ekonomik gücün zayıflaması ve sanayileşmenin kuzeydeki Flaman bölgesinde hız kazanması neticesinde Flaman bölgesi ekonomik gelişmişlik bakımından Valon bölgesini yakalamış ve daha sonrasında da geçmiştir. Buna ek olarak, oy kullanma haklarının genişletilmesi de siyasi gücün nüfusu fazla olan Flamanlara doğru geçmesine neden olmuştur (Cullen, 1990, s. 350-351). Doğal olarak, bundan sonraki süreçte başta dil ile ilgili hak talepleri olmak üzere, Flamanların özerklik talepleri giderek artmıştır.

Anlaşıyor ki, Flaman ve Valon bölgeleri arasında önce ekonomik ve ardından siyasi güç dengesindeki değişimler etnik milliyetçi taleplerin artmasına neden olarak Flaman ve Valon toplumlarını karşı karşıya getirmiştir. Belçika'yı oluşturan bu iki büyük toplumun ve bölgenin ayrışması uzun zamandır ülke siyasetinin içinde bulunduğu keskin bölünmeler ve istikrarsızlıkta açıkça gözlenmektedir. Bu bağlamda, ülkede kurulabilen hükümetleri ortalama ömürleri 1965 ve 1991 yılları arasında bir yıldan daha azdır. 1991'den 2007 yılına kadar geçen sürede hükümetler görev sürelerinin sonuna kadar kalabilmişlerdir. Fakat 2004'te Flaman Hristiyan Demokrat Partisinin bağımsızlık yanlısı, aşırı sağcı Yeni Flaman İttifakı (N-VA) ile ittifak yapması, sonraki süreçte Yeni Flaman İttifakı'nın seçimlerde daha da güçlenmesinin önünü açmıştır. Böylece Valon bölgesinin hakim partisi Sosyalist Parti ile karşı karşıya gelen Yeni Flaman İttifakı hükümet kurma çalışmalarında dışarıda bırakılmış ve gerginlikler yeniden artarak Belçika tekrar siyasi istikrarsızlığa sürüklenmiştir (Deschouwer, 2012; Deschouwer ve Reuchamps, 2013, s. 261-262). Derin siyasi ve ideolojik bölünmüşlük ve hiçbir partinin tek başına parlamento çoğunluğunu elde edememesinden dolayı, neredeyse iki yıla yakın bir süre resmi olarak hükümetin

kurulamadığı Belçika’da en son hükümet –her ne kadar kırılğan da olsa– 2020 yılında aşırı sağ fraksiyonu dışarıda bırakarak liberal, sosyalist, merkez ve yeşil fraksiyonları temsil eden yedi parti tarafından kurulabilmiştir (Apuzzo ve Pronczuk, 2020).

Aslında üniter bir devlet olarak kurulan Belçika, Flaman ve Valon toplumlarının üniter bir yapı içinde birlikte yaşamalarının mümkün olmadığı kanaatiyle 1963 yılında anayasanın gözden geçirilmesini de içeren siyasal uzlaşma arayışlarına başlamıştır (Ürkmez, 2013, s. 147). Ülke, Flaman ve Valon anlaşmazlığını ve siyasi çatışmayı çözüme kavuşturmak için 1970 yılından başlayarak dönem dönem çeşitli anayasal reformlar gerçekleştirerek federalleşme sürecini yaşamıştır. Nihayetinde 1993’te açıkça Belçika’nın toplumlardan ve bölgelerden oluşan bir federal devlet olduğunu ifade eden madde birinci madde olarak anayasaya eklenmiştir (Bayenet ve Bryucker, 2007, s. 169). Belçika’yı federalizme götüren anayasal reform sürecinde kültürel ve siyasi özerkliklerin yanında bölgelere geniş mali özerlikler de verilmiştir (Bakınız: Swenden vd., 2006).

Belçika’nın AB’ye entegrasyon süreci ile federal yönetime evrilme süreci birlikte ve uyumlu ilerlemiştir. 1950’li yıllardan başlayarak Belçika’yı yöneten siyasi elitler ulusal egemenliği değil, ulus-üstü bir yapının kurulmasını ve geliştirilmesini önclemiştir. Bu doğrultuda, merkezi/federal hükümetin yetkilerini Avrupa Topluluğu’na devretmesinde oldukça istekli davranmıştır. Maastricht Antlaşması’ndan sonra Belçika’nın federal yapılanması tamamlanmış, bölgeler ve topluluklar Avrupa Birliği’nin (o dönem Avrupa Topluluğu) karar alma mekanizmalarına dahil olmuşlar ve siyasi katılımları ve etkileri artmıştır. Maastricht Antlaşması ile, bölge ve yerel yönetimlere verilen yetkilerin genişletilmesini ifade eden “yerindenlik ilkesi” (“subsidiarity”) kabul edilmiştir. Belçika’daki federal birimler olan bölge yönetimleri ve topluluklar bu ilkenin uygulanmasını memnuniyetle karşılamıştır. Bu bölgesel birimler AB nezdinde temsile de kavuşmuşlardır. Böylece, ulus-üstü bir yapıya ait olmanın gereği olarak Belçika, AB seviyesinde bölgelerin ve toplulukların varlık göstermelerini ve yetkinliklerini sağlayacak anayasal reformlar gerçekleştirmiştir (Franck vd., 2003). Ayrıca, AB’nin bölgelere yaklaşımının sosyo-ekonomik boyutunu gösteren başka bir politika alanı da AB Bölgesel Politikasıdır. AB’nin bölgeler arası ekonomik kalkınmışlık farklarını azaltmak veya ortadan kaldırmak için tasarladığı ve bölgelere geniş ekonomik ve yönetsel yetkiler veren Bölgesel Politikası çerçevesinde Belçika’nın bölgeleri kalkınma ve sosyal fonlardan yararlanmışlardır. Flaman bölgesinin II. Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşerek ve kalkınarak Valon bölgesini sosyoekonomik açıdan geçmesinin etnik milliyetçiliği yatıştırmamış olması, AB Bölgesel Politikası çerçevesinde yapılan AB yardımlarının bölgesel etkilerinin, Flaman ve Valon ayrışması bağlamında ele alınmasını gerektirmektedir.

Bu makale, Belçika’da etnik milliyetçiliği ifade eden, tarihsel olarak var olan Flaman-Valon ayrışmasını, Belçika’nın AB bütünleşmesi ile bir arada gelişen federal devlet yapılanmasına geçişi ve AB Bölgesel Politikası uygulaması çerçevesinde ele almayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Belçika federalizminin ve AB Bölgesel Politikasının bu etnik ayrışmada oynadığı roller değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle Flaman ve Valon toplumları arasındaki ilişkiler tarihi serencamında verilmiş, sonra Belçika’nın federal devlet yapılanmasına geçiş süreci açıklanarak, daha sonrasında AB Bölgesel Politikası ve Belçika uygulaması ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise, Flaman-Valon ayrışması ve etnik milliyetçiliği üzerinde Belçika federalizmi ve AB Bölgesel Politikası uygulamalarının etkileri tartışılmıştır.

2. UZLAŞMADAN ÇATIŞMAYA: FLAMAN VE VALON TOPLULUKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Uzun yıllar aynı topraklarda ikamet ederek dil ve kültür değerleri oluşan Valon ve Flaman toplulukları, 1793-1814 yılları arasında Fransız hakimiyeti altında yaşamıştır. Fransız İmparatorluğu Dönemi, geçmişten günümüze Valon ve Flaman toplulukları arasında yaşanan dil sorununun başlangıcını teşkil etmektedir. Bu dönemde Fransızcanın devletin resmi dili olarak kabul edilmesi, Felemenkçenin kamusal alanda yasaklanması ve Fransız kültürünün her iki topluluğa empoze edilmeye çalışılması, kültürel yakınlıktan dolayı Valon halk için birleştirici bir unsur olsa da, Flaman halkın milliyetçilik duygularını geliştiren bir unsur olmuştur. Siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda Fransızca zorunlu ve hakim dil haline getirilmiş olsa da, Flaman halk istenilenin aksine dilini ve kültürünü korumayı başarmıştır (Karaer, 2011, s. 9-10). Fransız ilhakı yıllarında Flaman ve Valon halkın yaşadıkları bölgede Fransızcanın yaygınlaştırılması yönünde yürütülen politikalar hakimdir (Bilgin, 2012, s. 7). İşte, bu dönemde ekonomik, siyasi ve kültürel alanda yaşanan “Fransızlaştırma” politikaları, Flamanların sonraki dönemlerde savundukları dilsel sınırların temeli ve haklı gerekçesi olarak gösterilmiştir.

1814 yılında Napolyon Bonapart’ın (I. Napolyon) Fransa’da egemenliğini kaybetmesi üzerine 1815’te düzenlenen Viyana Kongresi ile Flaman ve Valon halkın yaşadıkları bölge Hollanda Krallığı’nın hakimiyeti altına girmiştir.

Nitekim bu topraklar, Hollanda Kralı I. Willem tarafından otoriter bir rejimle yönetilmeye başlanmıştır (Blaise, 2015, s. 6). Fakat dini düzeyde Valonlar ve Flamanlarda ağırlıklı olarak Katolik inancının hâkim olması ve Hollanda'da Protestan inancına sahip toplumun bulunması o dönemde I. Willem rejimi tarafından düzenlenmesi gereken hassas bir konu olmuştur. I. Willem Protestanlıkla birleşen bir ulus bilinci yaratmayı hedeflese de bu isteği Katolik Kilisesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Birleşmenin anayasal dayanaklarının oluşturulduğu Temel Kanun taslağının ilan edilmesi üzerine, tüm toplumların dini hoşgörü özgürlüğüne dair maddede Katolik kimliğinin anayasada tanınmaması üzerine anayasa, ruhbanlar tarafından reddedilmiştir. Nitekim yine de anayasa Flaman Parlamentosu'nun oyları ile yürürlüğe konmuştur. Willem'in laikliğe dayalı siyasal sistem geliştirmesi, kilisenin her alanda denetlenmesi gerektiği kararı Flaman ve Valon halkın Katolik ruhbanları tarafından büyük tepkilere yol açan ikinci bir konu olmuştur (Chappin, 1984, aktaran Bilgin, 2012, s. 8). Bununla birlikte Flaman ve Valon nüfusunun (3,5 milyon) Hollanda nüfusundan (2,5 milyon) fazla olmasına rağmen Parlamento'da eşit temsil haklarının olması var olan anlaşmazlıkları şiddetlendiren konulardan bir diğeri olmuştur. Nüfus olarak Hollandalılardan fazla olan Flaman ve Valon halk, siyasal alanda, bürokraside ve orduda geri plana atılmıştır. Parlamento'nun I. Willem'in emri altında çalışması ve ülkede herkesin krala karşı sorumlu olması, muhaliflerin dinlenmemesine ve ceza almasına yol açmıştır (Bilgin, 2012, s. 8-9).

Ulusal kimliğin sağlamaştırılması adına I. Willem tarafından Felemenkenin resmi dil olarak belirlenmesi Felemenke bilmeyen Valonların bürokrasi dahil her alanda dışlanmasına sebep olmuştur (Karaer, 2011, s. 11). 1827-1828 yılları arasında Katolikler ve liberaller, Hollanda'nın güneyinde Belçikalıların siyasal hakları için birleşerek *Unioniste* adı verilen ve Belçikalıların özgürlüklerini kapsayan sendika paktını imzalamışlardır (Blaise, 2015, s. 6). Bu birleşme hareketi ilk dönemlerde kralın ülkede birtakım reformlar yapmasını sağlasa da Belçikalıların siyasal sistemde değişiklik yapılması taleplerini karşılamamıştır. O dönemde Belçikalılarda ulus bilinci olmamasına rağmen Felemenk yönetimin Belçikalıları dışlayan politikaları Belçikalılarda ulus bilinci olmasına yol açmıştır (Bilgin, 2012, s. 11). İlk başlarda reform talepleri için oluşturulan sendika paktı, daha sonra Belçika'nın Hollanda'dan ayrılmasına neden olacak bir bağımsızlık hareketinin başlangıcı olmuştur. Hollanda Krallığı'nın güneyinde bulunan halk bağımsızlıktan yana olmasa da sendika hareketinin başlattığı şiddetli Belçika Devrimi güney sınırlarını kuzeyden ayırmıştır (Blaise, 2015, s. 6). Böylece, aralarında anlaşmazlıklar olsa da, Katolik Kilisesi'nin de etkisiyle (Deschouwer, 2012, s. 20) Flaman ve Valon toplumları I. Willem rejimine karşı birleşerek Belçika Devrimi'ni gerçekleştirmiş ve 1830'da Hollanda'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurmayı başarmıştır.

Katolikliğin birleştirici gücüyle üniter bir devlet olarak ortaya çıkan Belçika'nın kimlik öğelerinden birisi açıkça Katoliklik iken; ikincisi dildir. Fakat dil konusu din konusu kadar açık ve net değildir. Zira, ülkenin Flaman ve Valon halkları Felemenke ve Fransızca olmak üzere farklı dilleri konuşmaktaydılar (Deschouwer, 2012, s. 20-21). Fakat Belçika'nın kuruluşunda tek resmi dil Fransızca kabul edilmişti (Cullen, 1990, s. 350) ve 1830 anayasası, merkezi hükümete geniş yetkiler vermekle birlikte, bölgeleri ve toplulukları da tanıımıyordu (Fitzmaurice, 1996). Hem kamu yönetiminin merkez yetçi anlayışla tesis edilmiş olması, hem de resmi dilin sadece Fransızca olması, ülke üzerinde Fransız etkisinin varlığını gösteriyordu. Söz konusu etkinin altında yatan asıl neden ise, Fransızcanın o dönemde modern felsefe ve edebiyatın dili olması yanında, siyasi, diplomatik ve ekonomik gücü elinde bulunduran elitler arasında kullanılan standart bir dil olarak oturmuş olmasıydı (Deschouwer, 2012, s. 20-21).

Valon bölgesinin 19. Yüzyılda önemli ekonomik değere sahip kömür yataklarına sahip olması ve bunun da bölgede demir ve çelik sektörünün gelişimini beraberinde getirmesi, ekonomik gücün Fransızca konuşan Valon bölgesinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Belçika içinde Flaman toplum her ne kadar çoğunluk olsa da, ekonomik gücün Valonlarda olması, onlara siyasi gücü de getirmiştir. Valonların siyasi gücü ellerinde bulundurması ise, Fransız dili ve kültürünün Belçika'da hakim olması anlamına gelmektedir. Flamanlar şüphesiz tekçi-dilsel ve etnik resmi anlayıştan rahatsızdılar ve dilsel haklarının tanınması için sürekli siyasi taleplerde bulunuyorlardı (Cullen, 1990, s. 350). Belçika'da tek resmi dil olan Fransızca'nın adeta bir "üst" sınıfı temsil eden dil olarak görülmesi ve bu dilin sadece Valonlar tarafından benimsenmesi, elbette ki –çok daha az nüfusa sahip Alman azınlığı saymazsak– ağırlıklı olarak ikili bir etnik-dilsel yapıya sahip olan ülke için sürdürülemez bir anlayıştı. Çünkü, bu durum ülkenin Flaman ve Valon toplumlarından oluştuğu gerçeğiyle uyumsuzdu. Nitekim, söz konusu tekçi resmi etnik-dilsel yaklaşım iki toplum arasında ve ülke içi siyasette gerginlikleri beraberinde getirmiş ve nihayetinde ülkenin üniter yapısının bozulmasının önünü açmıştır.

Flaman toplumunun dilsel haklarına dair baskı ve mücadelelerinin çeşitli iyileştirmeleri sağlayabildiğini söylemek mümkündür. Bunlar arasında, Felemenkçe'nin ceza mahkemelerinde 1870'lerde kabul edilmeye başlanması, 1883 yılında Flaman ikinci derece okullarında öğretiminin yasallaşması ve 1898'de kanunların hem Fransızca hem de Felemenkçe basılmaya başlanması sayılabilir. Ayrıca, I. Dünya Savaşı sırasındaki Alman işgali yıllarında Almanların Flaman taleplerine ve özerkliğine destek vererek bir Flaman Konseyi'nin ve Flaman Üniversitesi'nin kuruluşunu sağlamalarından da bahsetmek gerekir. 1930'larda Ghent Üniversitesi'nin Felemenkçe kullanan bir üniversite haline dönüşmesi ve Flamanlar arasında resmi işlemlerde Felemenkçenin tek ve zorunlu kullanımının kabul edilmesi yaşanmıştır (Cullen, 1990, s. 350). Özellikle 1932 yılında çıkarılan, yönetim birimlerinde ve onların kamusal ilişkilerinde dil kullanımını düzenleyen temel kanun sayesinde resmi olarak her birinin dili tek dil olarak Flaman ve Valon bölgelerinde tanınmıştır. Bununla birlikte sınırlar dil nüfusuna göre ayarlanabilecekti ve bu da yeni bir gerginlik unsuru olarak kendini göstermiştir. 1930'lu yıllarda yapılan kanuni düzenlemeler Flaman toplumunu Felemenkçe konuşan bir topluluk haline getiren dönüm noktasıdır. Bazı nüfus sayımlarından sonra Flamanların bazı yerleri kaybetmesiyle, Flamanlar Valon sınırını bir tehdit olarak görmeye başlamışlardır (Hooghe, 1993, s. 49-50). Bütün bu etnik hak kazanımları, Flaman toplumun taleplerinin yavaş da olsa gerçekleştiğini ve kurumsal bir biçime kavuşabildiğini göstermiş ve Flaman toplumun daha güçlü bir şekilde taleplerini dile getirme ve etnik mücadeleyi sürdürmesinin de zeminini hazırlamıştır.

Belçika'yı kuran Flaman ve Valon toplumları arasındaki dilsel ve etnik bazı ayrışmanın ve çatışmanın daha görünür bir hal alması II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. 1949 yılında ülkede evrensel oy kullanma hakkının kabul edilmesiyle nüfus olarak fazla olan Flamanlar siyasi söz haklarını ve güçlerini artırmaya başlamışlardır. Bununla birlikte, bu dönemde Valon bölgesinin ağır sanayisinin uluslararası rekabette geri kalması ve aynı zamanda kuzeydeki Flaman bölgesinin hızlı bir şekilde sanayileşmesi başlamıştır (Cullen, 1990, s. 350-351). Böylece, siyasi güçle eş zamanlı biçimde ekonomik gücün de giderek Flaman bölgesine kaydığı görülmüştür. Açık bir şekilde bu durum, geçmişten gelen Flaman-Valon çatışmasının bölgeselliğini tahkim etmiştir (Hooghe, 2004, s. 56). Bir reaksiyon olarak Valon milliyetçiliğinin yükselişi gözlemlenirken; Belçika'nın kurulduğu 19. Yüzyıl'da etnik ve kültürel haklardan mahrum bırakılarak ortaya çıkan Flaman milliyetçiliğinin daha da güçlenmesi gerçekleşmiştir (Hooghe, 1993, s. 45).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenen Flaman milliyetçiliği dil ile ilgili hak taleplerinin daha güçlü bir siyasi baskıyla Belçika gündeminde kalmasını sağlamıştır. Zaten önceden Flaman toplumunun belirli dilsel hak taleplerini karşılamaya başlamış olan Belçika, giderek artan siyasi baskılar karşısında 1962-63 yıllarında yeni ve köklü dil reformlarını hayata geçirmek durumunda kalmıştır. Bu reformlarla birlikte, Flaman bölgesinde eğitim, kamu hizmeti ve askeri işlerin dilinin Felemenkçe olduğu kabul edilmiştir. Böylece geçmişten beri çift dilli Flaman bölgesini kabul etmeyen Flaman toplumu tek dilli bir bölgenin oluşumunu kanuni haklarıyla garanti altına almış oldu (Cullen, 1990, s. 351). Çıkarılan söz konusu dil yasalarıyla ülke iki ayrı dil bölgesine ayrılmıştır. Dil sınırı aynı zamanda değişmez yönetsel bir sınırı ifade etmeye başlamış ve dil topluluklarının ve bölgelerinin homojenliğini kurmuştur (Willems, 2002, s. 37). Flaman toplumun etnik ve kültürel haklarını genişletirken, aynı zamanda bölgesel kalkınma ve refaha ulaşma sürecini yaşaması, Valon bölgesinin ise ekonomik bir çöküş içinde olması, Flaman karşıtı duyguların yoğun olduğu Valon milliyetçiliğinin de güçlenmesine yol açmıştır (Hooghe, 1993, s. 51-54). Kültürel olarak kesin bir biçimde bölünen her iki taraf sadece kendi lehlerine olacak şekilde, bir başka açıdan ise "Belçikalılığın" aleyhinde hareket etmekteydiler. Sonuçta ise, dil ile ilişkili kimlik politikası, Belçika'nın ulusal siyasetinin işleyiş tarzına dönüşmüştür (O'Neill, 2000, s. 117). Belçika siyasetinin merkezine yerleşen ve bölgesel bir zemine oturan Flaman-Valon gerginliğini yansıtan kimlik politikası, hükümetlerin kurulması önünde engel teşkil ederek ülkeyi sıklıkla siyasi istikrarsızlıklara sürüklemiştir.

1970 yılında gerçekleştirilen anayasal reform ile ise, Belçika'nın dört dil bölgesine ayrıldığı net bir biçimde kabul edilmiştir. Bunlar, Felemenkçe, Fransızca, Almanca konuşan bölgeler ve iki dilli Brüksel bölgesidir. Aynı zamanda söz konusu reform, Belçika'nın Flaman, Fransız ve Alman toplumlarından oluştuğunu da kabul etmiştir (Cullen, 1990, s. 353). Farklı dil toplumlarının ve onlara ait bölgelerin varlığının tanınması, Flamanların demografik ve ekonomik üstünlükleriyle birleşince, Flaman siyaset daha hakim, sert ve kararlı bir yönde ilerlemeye başladı (Blommaert, 2011, s. 249). 1990'larda aşırı sağcı ve ayrılıkçı Flaman Blok Partisi (Vlaams Blok) Flaman etnisitesine uygun bir devlet oluşturma politikasını benimsemiştir. Onun Valon bölgesindeki muadilleri olan Mouvement Wallon pour le Retour a la France, The National Front ve Agir gibi parti ve gruplar ise, Valon halkın haklarını savunmaktan, dar anlamda Valon etnik terimleriyle Belçika milliyetçiliği yapmaya ve hatta Belçika'dan ayrılıp Fransa'ya katılmayı savunmaya kadar siyasi yelpazede duruşlarını oluşturmuşlardır (O'Neill, 2000, s. 118). Bir başka deyişle, etnik toplulukların haklarını tanıma anlamına gelen dil reformları,

ülkenin iç siyasetinde tarihsel olarak süre gelen Flaman-Valon çatışmasını sakinleştirmek bir yana, daha da kurumsal bir çerçevede bu çatışmanın şiddetlenerek devam etmesinin önünü açmıştır.

Örneğin siyasi gücün dağılımı bağlamında, günümüzde iki toplum arasında, üzerinde çatışma yaşanan konulardan biri de, parti sistemleri ve Flaman-Valon bölgelerinde kullanılan oylardır. Bireyler hangi topluluğa ait yerleşim yerinde yaşıyorlarsa, o bölgede bulunan Flaman bölgesi partisi ve Valon bölgesi partisine oy vermek zorundadır. İki dilin resmi olarak kullanıldığı Brüksel-Başkent seçim bölgesinde yaşayan Flaman ve Valonlar, diledikleri partiye oy verme hürriyetine sahiptir. Brüksel seçim bölgesi herhangi bir sorun teşkil etmemekle birlikte, çoğunlukla Flaman halkın yaşadığı Halle-Vilvoorde seçim bölgesi Brüksel sınırlarının içinde olduğu için her iki topluluktan bireylerin bu bölgede oy kullanması Flaman halkının rahatsızlık duyduğu siyasi konudur. Flamanlar Brüksel bölgesine ait imtiyazlı bölge olan Vilvoorde seçim bölgesinin, tamamen kendilerine ait olmasını ve Valonların bu bölgeye gelerek seçimlere etki etmesini istememektedir (Karaer, 2011, s. 70-71). Böylece aslında Flaman ve Valon toplulukları arasında bazı bölgelerin kime ait olduğuna dair anlaşmazlıkların da olduğu ortaya çıkmaktadır.

3. BELÇİKA'DA FEDERAL DEVLET YAPILANMASI

Her ne kadar üniter bir devlet olarak doğmuş olsa da, zamana yayılan bir biçimde dil merkezli etnik milliyetçiliğin bölgesel sınırlarının resmi olarak çizilmesi ve güçlendirilmesi, Belçika'yı doğal olarak federalizm fikrine doğru götürmüştür. Önce etnik-kültürel temelde çizilen bölgesel sınırlar, giderek yönetsel ve mali özerkliğin talep edildiği bir alanı da ifade etmeye başlamış ve nihayetinde bu talepler de karşılanarak bölgesel hükümetlerin varlığına izin verilmiştir. Açıkça ifade etmek gerekirse, Belçika'nın federalizme geçişinin altında yatan temel etken, dil temelli yürütülen ülke içi etnik milliyetçilik ve bu doğrultuda Belçika'nın etnik ve kültürel hakları bölge bazında tanınmasıdır.

Tanım itibarıyla federalizm, bir devlet içinde iktidarın coğrafi olarak dağıtılmasını ifade eder (Heywood, 2012, s. 328). Bir başka ifade ile ise, hükümet faaliyetlerinin ve kararlarının bölgesel hükümetler ve merkezi hükümet arasında bölündüğü siyasi bir yapılanmaya verilen addır (Riker, 1975, s. 101). İşte Belçika'nın söz konusu siyasi yapılanmaya geçişinde, ülkenin topluluklara ve dillerine göre bölünmüşlüğü'nün tanınması anlamına gelen 1970'deki birinci devlet reformu bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bununla birlikte 1980'de ikinci, 1988-89 yıllarında üçüncü ve 1993'de yapılan dördüncü devlet reformları sonucunda Belçika tam manasıyla federal bir devlet yapılanmasına geçmiştir. İlerleyen süreçte federalizmin daha da güçlendirilmesi bağlamında 2001 ve 2011 yıllarında da beşinci ve altıncı devlet reformları yapılmıştır.

Etnik milliyetçilik altında yaşanan bölgeselleşmeye ilk kurumsal cevap 1970 yılında verilmiştir. 1970 reformu farklı bölgesel ve kültürel kimliklerin varlığını ve bu kimliklerin özerklik haklarını anayasal olarak kabul etmiştir. Yapılan anayasal değişikliklerle, öncelikle ülkedeki dil gruplarının devlet düzeyindeki hakları tanınmıştır. Bu bağlamda, anayasaya iki dil grubu arasındaki güç paylaşımı dört biçimde yerleştirilmiştir. Birincisi, hükümet Felemenkçe ve Fransızca konuşan eşit sayıda bakanlar tarafından oluşturulacak ve kararlar oybirliği ile alınacaktır. İkincisi, ulusal parlamentonun üyelerinin Felemenkçe ve Fransızca konuşanlar şeklinde alt gruplara ayrılması öngörüldü. Üçüncüsü, dil politikasının yasallaşma süreci ve belirli anayasal kanunlar, her bir dil grubunun çoğunluğunun bulunması ve o çoğunluğun desteklemesi, toplam evet oylarının 2/3 olması gibi özel oylama şartlarına tabi kılınması kararlaştırıldı. Dördüncü olarak ise, herhangi bir dil grubunun %75'i kanun teklifinin Flaman ve Valon toplumların ilişkilerine zarar verebileceğine hüküm getirirse, teklifin ertelenerek ulusal kabineye sevk edilmesi planlanmıştır. Diğer taraftan, yetki devri yapılan iki hükümet modeli anayasaya girmiştir. Fransızca, Felemenkçe ve Almanca konuşan topluluklara ayrı ayrı kültürel özerklik tanınmış ve Flaman, Valon ve Brüksel bölgelerine sosyoekonomik özerklik verilmiştir. 1970'lerde sosyoekonomik özerklik uygulanmasa da, 1971 yılında her bir topluluk için kültürel konseyler kurulmuştur (Hooghe, 1993, s. 55-56). 1970 yılındaki anayasal reform Belçika devletinin içindeki iki etnik grup arasındaki çatışmayı anayasal olarak bölge bazında tanınması anlamına gelmektedir. Zira, dilsel-kültürel ve sosyoekonomik politika kararlarının etnik topluluklara devredilmiş olması Flaman-Valon sınırlarının daha da güçlenmesini beraberinde getirmiştir (Hooghe, 2004, s. 61).

Federal yönetim sistemine geçişte önemli adımlardan bir diğeri de 1980 yılında gerçekleştirilen reformdur. Söz konusu devlet reformu bölgeselleşmeyi sağlamak adına yapılmıştır ve etnik topluluklara yeni yetkiler vermiş, oluşturulan sosyoekonomik bölgelere kurumsal altyapı sağlamakla beraber bölgesel özerklik güçlendirilmiştir. Hem toplumlar hem de bölgeler ayrı idare ve kamu hizmeti ile birlikte ayrı kurumlara kavuşmuşlardır. Hatta öyle ki, 1980 bölgeselleşme reformu ile bölgeselleşmenin de ötesine geçildiği yönünde tespitler vardır. İlk olarak bu

reform ile bölge ve topluluk konseylerinin yasama işlemi ulusal kanunlarla aynı hukuki statüye sahip olmuştur. İkincisi, ikili bir bölgeselleşmeden bahsedilmekte, bölgelerin, konseylerin ve merkezi hükümetin çoğu yetkilerin birbiriyle uyuşan değil; birbirini dışlayıcı bir nitelikte olduğu düşünülmektedir. Belçika'daki bölgeselleşme dikey bir prensipte tasarlanmış ve kanun koyucu ile uygulayıcı otorite aynı düzeyde yer almıştır. Bu da her düzeyin kendi çıkarına göre hareket etmesini beraberinde getirmektedir. Söz konusu reformun merkezi ve bölgesel düzeyleri karmaşık hale getirdiğine dair eleştiriler de vardır. Örneğin, konseylerin ulusal parlamentodaki dil gruplarının üyelerinden oluşması aynı kişilerin hem ulusal hem de bölgesel yönetimlerde siyasi gücü uygulamasına yol açmıştır. Ayrıca, yeni bölgesel yapıların ve kurumların mali kaynakları zayıf kalmıştı ve önemli bir mali sorumluluğa sahip değillerdi. Bununla birlikte, politika alanları merkezi hükümet, toplum ve bölge olmak üzere üç dar alana bölünmüştür. Son olarak ise, Belçika'da bölgeselleşmenin toprağa bağlı (bölgesel ekonomi) ve etnik temelli (dil) olmak üzere iki kurucu ilke üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bunun da, etnik-bölgesel çıkarların iki yönde kurumsallaşmasına yol açtığı ve birleşik bir bölgeselci gücün ortaya çıkmasını engellediği üzerinde durulmaktadır. Böylece merkezi, topluluk ve bölgesel düzeylerin karışması sonucu politikanın etkili olması için farklı düzeylerde danışma ve işbirliği zorunlu hale gelmiştir. 1980 devlet reformu, politika kararlarının alınmasını ve uygulanmasını zorlaştırarak, istikrarsızlaştırıcı bir mekanizmaya dönüşmüştür. Etnik ve bölgesel anlaşmazlıkları da bunun üzerine eklersek, merkezi yönetimin parçalanmasından bahsedebiliriz (Hooghe, 1993, s. 56-57).

1988-89 yıllarında gerçekleştirilen devlet reformu ise, merkez ile merkezden uzak birimler arasında yeni bir denge bulmak adına yapılmıştır. Tam bir federal sisteme geçişte önemli bir iradeyi temsil eden bu reform, bölgeler, toplumlar ve merkezi yönetim arasında işbölümünü öngören önemli bir güç aktarımını yürürlüğe koymuştur. Her bir yönetsel düzeyin en az iki tarafla ilişkileri söz konusu olduğundan dolayı, aslında bu reform “ikili federalizmin” uygulanması anlamına gelmektedir. Merkezi hükümet, bölgeler ve toplumlar için politika paketleri daha geniş ve daha dikkatli tanımlanmıştır. Yönetsel düzeyler arasında kesişen yetkiler asgariye indirilmeye çalışılmış, böylece merkezi düzeyin, bölgelerin ve toplumların birbirlerine müdahaleleri sınırlandırılmıştır. Diğer taraftan, federal hükümet genel yasama ve mali sistemi kontrolü altında tutarken, daha detaylı yasama ve yönetsel işi bölgelere ve toplumlara devretmiştir. Bölgelerin ve toplumların finansal özerkliğinin sınırlı olduğunu, vergiler üzerinde yetkisi olmadığı için de herhangi bir mali özerkliğinin olmadığını söyleyebiliriz. Genel olarak bakıldığında, Belçika'da yönetsel düzeyler arasındaki ilişkilerin kapsamlı olduğu bir gerçektir ve etkili politika üretimi için gerekli olan işbirliği mekanizmalarına ihtiyaç duyuluyordu. Bu doğrultuda 1988-89 devlet reformu işbirliğine dayalı bir federal süreci canlandırmak için müzakereci bir yapı kurdu. Merkezi, bölgesel ve toplumlar arasındaki ilişkiler için önemli bir kurum olan Müzakere Komitesi tesis edilmiştir. 12 üyeden oluşan Müzakere Komitesi “ikili eşitlik” kuralına göre oluşmaktaydı: federal ve bölgesel/toplum düzeylerinin eşitliği ile Felemenkçe ve Fransızca konuşanlar arasındaki eşitlik. Müzakere Komitesi'nin görevi, ilgili alan bakanlarını bir araya getiren Bakanlıklararası Konferanslar toplamak ve her bir konferansta oluşturulan hazırlık çalışma gruplarının/komisyonların işbirliği anlaşmalarını sonuçlandırmak için çalışmasını sağlamak olmuştur. Fakat yine de, getirilen bu kurumsal yapının federal ve bölgesel düzeylerin kapsamlı ilişkilerini sınırlı oranda geliştirdiği söylenebilir (Hooghe, 1993, s. 57-60).

Belçika, 1993 yılında yapılan anayasal reform ile resmi olarak federal sisteme geçildiğini ilan etmiş oldu. Gerçekleştirilen söz konusu devlet reformu önceki reformların devamı niteliğinde olup, bazı yeniden düzenlemeler ile kurumsal ve mekanizmalar açısından tam bir federal sistem kurmuştur. Bu doğrultuda, ulus-altı konseylerin doğrudan seçimi düzenlenmiş, ulus-altı çıkarları temsil eden bir senato tesis edilmiş, ulus-altı birimlerin yetkileri gözden geçirilmiş, finansman mekanizmasındaki değişikliklerle mali özerkliğe geçilmiş (mali federalizm), her bir düzeyin işleyiş kurallarının üzerinde anayasal özerklik getirilmiş, ulus-altı düzeye uluslararası yetkiler ve antlaşma gücü verilmiş ve koordinasyon ve çatışma çözümü mekanizması geliştirilmiştir. Böylece, federal sistem içinde yer alan bölge ve toplum düzeylerinin daha çok yetkilendirilmesini ve güçlendirilmesini sağlanmıştır. Ulus-altı düzeye; istihdam politikası, sanayinin yeniden yapılandırılması, çevre, doğanın korunması ve kırsal kalkınma, iskan, toprak kullanım planlaması, kentsel dönüşüm, su kaynakları ve atık yönetimi, nükleer enerji ve ulusal altyapı hariç enerji politikası, yol yapımı, bölgesel havalimanları ve yerel ulaşım, yerel yönetim, tarım ve dış ticareti de içine alan bölgesel ekonomik kalkınmaya yönelik oldukça geniş yetkiler verilmiştir. Yine de bu politika alanlarının büyük çoğunluğuna ilişkin kural getirilmesi yetkisi federal hükümete bırakılmıştır. Topluluk düzeyine bireyler, kültürler, dil politikası, eğitim ve sağlık politikaları alanlarında uluslararası işbirliği de dahil olmak üzere yetkiler ve sorumluluklar verilmiştir. Federal hükümetin yetkileri ise, savunma, adalet, iç güvenlik, sosyal güvenlik, maliye ve para politikası ile sınırlandırılmıştır. (Zaten AB süreci ile de, para politikası daha sonra AB düzeyine

aktarılmıştır.) Ayrıca, Flaman-Valon anlaşmazlıklarının çözümünde rol alan ve önceden tesis edilen kurumsal yapı ve mekanizmalar korunmuştur (Hooghe, 2004, s. 73-74).

Belçika federalizmini daha da güçlendirmek adına 2001 yılında yapılan beşinci devlet reformuyla (Lambermont ve Lombard Anlaşmaları), yerel otorite ve il kanununu bölgelerle ilişkilendirmekte; tarım, balıkçılık ve dış ticaret ile ilgili yetkiler bölgelere verilmektedir. Kalkınma işbirliği, Parlamento seçim masraflarının denetimi, siyasi partilerin ek finansmanı gibi konular toplumlara ve bölgelere devredilmiştir. Ayrıca, toplumların finansman ihtiyacının karşılanması, bölgelerin mali güçlerinin artırılması ve federal hükümetten Felemenkçe ve Fransızca konuşan Toplum Komisyonlarına ilave bütçe tahsisi gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte, iki dil grubu ile ilgili olarak Brüksel bölgesinin kurumlarının işleyişinde de bazı değişikliklere gidilmiştir. Altıncı devlet reformu olarak bilinen 2011 yılındaki reform “daha etkin bir federal devlet ve daha özerk birimler” başlığı altında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu reform ile, önceden Flamanlar ve Valonlar arasında sorun teşkil eden iki-dilli Brüksel-Halle-Vilvoorde bölgesinin adli ve seçim işleri bakımından münhasır bir yer olarak ayrılması sağlanarak, Flamanlar bu bölgenin adli ve idari işlerinde ağırlık kazanmışlardır (Belgium.be, 2021). 2011’deki reform Belçika Senatosu’nda da değişim getirmiştir. Senato artık doğrudan senatörlerin seçildiği bir kurum olmaktan çıkmış, bölge ve toplum parlamentolarından gelen senatörlerden oluşmaya başlamıştır. Ayrıca söz konusu reformla, bölgelere ek vergi yüklemeye yetkileri verilerek bölgelerin mali özerkliği önemli ölçüde artırılmıştır. Bununla birlikte, toplumlara aile yardımları, yaşlı bakımı ve sağlık hizmetleri gibi konularda yetkiler verilmiş ve ödenekler tahsis edilmiştir (Goossens ve Cannoot, 2015, s. E-38, 41-42).

1970 yılından başlayarak, 2011’e kadar toplam altı devlet reformu ile federal devlet yapılanmasına geçen Belçika’da Flaman-Valon çatışmasının konusu olan sorunlar federalizm çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda anayasal, yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılarak Flaman ve Valon bölgelerinin ve toplumlarının yetkileri yönetsel, mali ve finansal açılarından genişletilmiştir. Belçika’da federalizme geçişle, bölgesel çatışmanın yoğunluğu azaltılmış gibi görünse de, her iki bölgenin politikacıları hala daha fazla yetki devri istemekte ve bazıları bağımsızlık fikrini asla akıllarından çıkarmamaktadır. Özellikle ve çoğunlukla Flaman politikacıları arasında Belçika’dan ayrılma fikri uygulanabilir bir seçenek olarak görülmektedir (Hooghe, 2004, s. 77). Belçika’da yaşanan federalleşme hiyerarşik bir yapı olmaktan uzaktır ve bu da bölgelerin ve toplumların bağımsız politika yapımına izin vermektedir. Daha da ötesi bu durum, federalleşen düzeyler arasında işbirliğini öngören bir yapıdan ziyade, rekabetçi bir yapıyı doğurmuştur. Zaten anayasal olarak, etnik ve dilsel kimliklerin korunması amaçlanmakta; kültürel ve ekonomik gelişme ve toplumsal farklılıklar teşvik edilmektedir (Beyers ve Bursens, 2006, s. 1060). Dolayısıyla, federalizm ile birlikte elde edilen hak ve kazanımların Belçika’da etnik milliyetçiliği yatıştırıp Flaman ve Valon toplumları ve bölgeleri arasında güçlü bir uyumu tesis ettiğini söylemek oldukça zordur. Zira ülkenin yönetimi gibi siyaseti de bölgelere ve toplumlara ayrılmış durumdadır. Bu doğrultuda, son yıllarda sıklıkla yaşanan hükümet krizleri etnik milliyetçilik zemininde şekillenmektedir.

4. AB BÖLGESEL POLİTİKASI VE BELÇİKA UYGULAMASI

Belçika’da merkezi hükümetten bölge yönetimlerine ve toplumlara yetki devri yapan federalleşme süreci ile Belçika’nın Avrupa Topluluğu/Birliği’ne entegrasyonu arasında açık bir paralellik vardır. Yukarıda ele alınan Belçika’da gerçekleştirilen devlet reformlarıyla AB’nin istekleri ilk bakışta uyumluluk arz etmektedir. AB, oluşumun ilk aşamalarındaki ismiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), federalizmden ve üniter devlet yapısından bağımsız olarak bölgelerin sosyoekonomik kalkınmasına önem vermiş; bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının azaltılarak Avrupa bütünleşmenin daha sağlıklı ve sürdürülebilir olacağı anlayışını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda geri kalmış bölgelere yatırımlar için kullandırılmak üzere kalkınma yardımlarını içeren çeşitli fonlara sahip bir AB Bölgesel Politikası oluşturulmuştur. Yaşanan etnik anlaşmazlıklar ve siyasi çatışmalardan dolayı, Belçika’nın etnik ve dilsel temelli bölge oluşumunun önünü açması ve bu bölgelere geniş yönetsel, mali ve finansal yetki devirleri gerçekleştirilmesi ile AB’nin, bölgelerin kalkınmada geri kalmışlığını gidermek için öncelikle yetki ve yönetsel kapasitelerinin güçlendirilmesi ilkesi üst üste gelmiştir.

1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile kurulan AET, kapsam itibarıyla gerçekleşmiş olan ileri derecede Avrupa bütünleşmesinin simgesi olan AB’nin adeta temel taşı teşkil etmektedir. Roma Antlaşması’nı imzalayarak AET’yi kuran Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg, daha antlaşmanın giriş kısmında ekonomilerin birliğinin güçlendirilmesi ve uyumlu bir kalkınma için var olan bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve geri kalmış bölgelerin durumunun iyileştirilmesi hedefinden bahsetmişlerdir (Avrupa Komisyonu, 2021a). Bu hedef doğrultusunda atılan adımlardan ilki istihdam ve işgücü piyasasının iyileştirilmesine

yönelik 1958 yılında oluşturulan Avrupa Sosyal Fonu olurken; ikincisi ise, tarım sektörünün ağırlıklı olduğu bölgelerin desteklenmesi amacıyla 1962’de oluşturulan Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu olmuştur. 1968 yılında Bölgesel Politikadan sorumlu bir genel müdürlük kurulmuş, 1975’te ise, tarım sektörünün ağırlığından, endüstriyel değişim ve yapısal işsizlikten dolayı ortaya çıkan bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırma hedefiyle yatırımları desteklemek için Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu oluşturulmuştur. 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi’ne dayanarak geri kalmış bölgelerin hedeflenen tek pazarda yüklerini telafi etmek adına Uyum Politikası ve ona bağlı Yapısal Fonlar kurulmuştur (Avrupa Komisyonu, 2021b). 1993’te yürürlüğe giren Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşması ile, Bölgeler Komitesi kurulmuş ve “hizmette yerellik/yerindenlik ilkesi” (“subsidiarity”) benimsenmiştir. İlerleyen dönemlerde yatırımların desteklendiği sektörler genişletilmiş ve fon miktarları artırılarak bölgesel politikalar desteklenmeye devam etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021c). 2000’li yıllarda ise, AB’nin genişlemesi göz önünde bulundurularak, büyüme, istihdam ve yenilikçilik temaları üzerinden destekler artarak devam etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021d). Daha sonrasında, bu temalara, araştırma, çevre altyapısı ve iklim değişikliği ile mücadele bağlamlarında yatırımların desteklenmesi eklenmiştir (Avrupa Komisyonu, 2021e).

AB, Bölgesel Politikanın uygulanması için devletlere federal sistemi dayatmasa da, yereli ve bölgeyi, ulus-üstü bir örgütlenme olan AB nezdinde temsil edecek ulus-altı yönetsel birimlerin oluşturulmasını ve güçlendirilmesini istemektedir. Bu da özellikle üniter devletler için merkezi hükümetten ulus-altı birimlere yetki devri yapılması anlamına gelmektedir. Bu durum, bölgesel idari yapılara sahip olmayan üniter devletler için bir hayli zor ve tartışmalı bir konu haline gelmiş ise de, anayasal olarak zaten bölgelerin ve bölgesel yönetimlerinin önceden var olduğu ve yetkilendirildiği federal sisteme sahip devletler için uyum sağlama daha kolay ve anlaşılır bir süreci ifade etmektedir.

Maastricht Antlaşması ile resmen AB mevzuatına giren “hizmette yerellik/yerindenlik ilkesi”, AB Bölgesel Politikasının uygulanmasında son derece hayati bir öneme sahiptir. Söz konusu ilke, daha açık bir ifadeyle, sorumlulukların mümkün olan en düşük yönetsel düzeyde uygulanması gerektiği anlamına gelmektedir (Hooghe ve Keating, 1994, s. 378). Böylece, bölgesel yönetimlere veya yerel hükümetlere merkezi yönetim düzeyinden geniş yetkiler aktarılması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Yani, devletlerin yönetimine adem-i merkezîyetçi bir anlayışın hakim kılınmasıyla AB Bölgesel Politikasının etkin bir şekilde uygulanması mümkün görünmektedir. Zira, sosyoekonomik gelişmişlik farklarını azaltmak için bölgesel/yerel düzeye yapılacak yardımların ve yatırımların, bizzat oralardaki yönetsel birimlerin de katılımıyla gerçekleşmesi, bölgelerarası eşitsiz gelişmişlik sorununun hafifletilmesi veya ortadan kaldırılmasında etkili olacak bir yaklaşım olarak düşünülmüştür.

AB Bölgesel Politikasının uygulanması sürecinde bir “işbirlik/ortaklık” (partnership) ilkesinin varlığından da bahsetmek gerekmektedir. Bu ilke uyarınca, gerçekleştirilen faaliyet ve eylemlerin hazırlık, finansman, izleme ve değerlendirme aşamalarına ulusal, topluluk ve bölgesel düzeylerin dahil olması sağlanmaktadır (Hooghe ve Keating, 1994, s. 378). Tam bu noktada, farklı düzeylerin iletişim, işbirliği ve koordinasyonu açısından güçlü bir yönetim mekanizmasının varlığı önem arz etmektedir. AB’nin bu yönetim mekanizmasına verdiği isim “çok düzlemli yönetim” (multi-level governance) olmuştur. AB için, farklı düzlemlerde yer alan aktörler arasındaki işbirliği, merkezi/ulusal hükümetlerin AB ile ilgili her türlü politika tasarımına kendi bölgelerini ve yerel yönetimlerini dahil etmesi anlamına gelmektedir (Okcu, 2007, s. 305-206). Bir başka deyişle, AB’nin öngördüğü çok düzlemli yönetim modelinde dikey olarak, devletlerin bazı egemenlik haklarını devrettikleri ulus-üstü düzey (AB) ile merkezi hükümetler, ulus-altı düzey olan bölgesel ve yerel yönetimler arasındaki yönetim söz konusu iken, yatay olarak ise, kamu, özel ve sivil toplum gibi üçüncü bir düzeyin yönetime katılımı söz konusudur (Okcu, 2005). Kısacası, AB Bölgesel Politikasının uygulanması, özellikle üniter devletlerin merkezîyetçi yönetsel anlayış ve zihniyetlerinde değişim ve dönüşüm ile köklü bir reformu zorunlu kılmaktadır.

Belçika 1970 yılından başlayan federalleşme sürecinde gerçekleştirdiği devlet reformlarıyla zaten çok önceden etnik bölünmelerle ortaya çıkmış olan bölgeselleşmeyi tanımış, bölgelere ve topluluklara etnik kültürel hakların tanınmasının yanında, sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda yetki devrini yapmıştır. 1970’den, son olarak 2011 yılında yapılan devlet reformuna kadar geçen sürede Belçika’nın bölgesel yönetimleri ve toplulukları sürekli güç kazanmış ve merkezi hükümetten bağımsız şekilde çeşitli politika alanlarında söz sahibi olmuşlardır. Yaşanan reform sürecinde yerleşen bölgeselleşme ve federalleşme, AB’nin arzuladığı bir yönetsel anlayışın hayata geçirilmiş olduğunu göstermektedir. Bu sayede Belçika bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak yolunda AB Bölgesel Politikasının sunduğu imkanları kolayca kullanmıştır. Böylece AB Bölgesel Politikası Belçika’nın zaten güçlenmekte olan bölgeler ve topluluklarını sosyoekonomik, dolayısıyla da siyasi açıdan daha

da güçlendirerek katalizör etkisi yapmıştır. Diğer taraftan, bu noktada AB Bölgesel Politikasının sağladığı imkanların Belçika'da etnik milliyetçiliği yatıştırıp, Flaman-Valon çatışmasını hafifleten bir etkisinin olup olmadığı sorusu önem kazanmaktadır. Bu sorunun cevabı aslında AB Bölgesel Politikasının Belçika uygulamalarının başarısı ve etkileri üzerinden verilebilir.

Her şeyden önce, AB Bölgesel Politikasının Belçika'daki uygulamasının oldukça karmaşık bir süreçte gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Federal hükümet sorumluluklarını Flaman, Valon, Brüksel-Başkent bölgeleri ve Fransızca, Felemenkçe ve Almanca konuşan topluluklarla paylaşmaktadır. Fakat Belçika federalizmini politika uygulamaları açısından karmaşık hale getiren hiyerarşik bir yapıda olmamasıdır. Federal kanunların veya merkezi hükümetin idari kararlarının bölgeler ve topluluklar gibi ulus-altı düzeylerin kararları üzerinde bir etkisi yoktur. Dış ilişkilerde de kendileriyle ilgili konularda da yetkilere sahip olmalarından dolayı, AB ile ilgili konuların çoğunda kararlar ulus-altı birimlerin sorumluluğundadır (Sepos, 2003, s. 62). Federal sistemin karmaşıklığını anlamak açısından, örneğin Yönetmelik düzeylerin yetki alanına giren AB anlaşmalarını sadece Federal parlamento değil; aynı zamanda Flaman ve Valon parlamentoları, ve Felemenkçe, Fransızca ve Almanca konuşan toplulukların konseyleri de ayrı ayrı onaylamak zorundadır (Beyers vd., 2000, s. 7). Bununla birlikte, AB ile müzakere süreçlerinin bütün aşamalarında, Belçika delegasyonunda yer alan topluluk temsilcileri, üye devletler, bölgeler ve AB Komisyonu ile hem idari hem de siyasi düzeylerde temas halinde olmakta ve lobi faaliyetleri yürütebilmektedir. Birçok düzeyin ve birimin koordinasyondan sorumlu olması yönetsel olarak sistemi doğal olarak hantallaştırmaktadır. Daha da ötesi, AB politikaları bağlamında bölgesel hükümetler arasında çıkar çatışmalarının yaşandığı da bilinmektedir. Tahmin edilebileceği üzere, bu çıkar çatışmaları esasında Flaman-Valon etnik kimlik çatışmasına dayanmaktadır. Zaten anlaşmazlıklar ve çatışmalar ortaya çıktığında birimler arasında koordinasyon imkanı olmaz ve verimsizlik ortaya çıkar (Sepos, 2003, s. 70, 74). Özetle, Belçika'da ulus-altı düzeylerin hiçbir hiyerarşiye tabi olmayan geniş yetki ve sorumlulukları, AB bölgesel politikasının verimli bir şekilde uygulanmasında ihtiyaç duyulan yönetsel düzeyler arasında işbirliği ve koordinasyonun önünde engel teşkil etmektedir. Zaten buna önceden beri var olan Flaman-Valon toplumları arasındaki çatışmayı da eklersek, AB Bölgesel Politikasının verimli bir şekilde uygulanmadığı daha iyi anlaşılabilir.

Detaylı bir biçimde bakıldığında, AB Bölgesel politikasının uygulanmasında bölgelerin siyasi ağırlıkları belirleyici bir role sahip olmuştur. Bölgelerin siyasi ağırlığı, ekonomik önemleri, siyasi yetenekleri idari altyapıları ve sivil toplumu yönlendirebilme kapasitelerine bağlıdır (Keating, 1992). Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir biçimde gelişen ve kalkınan Flaman bölgesinin siyasi ağırlığı ve kapasitesi de AB Bölgesel Politikasının uygulanması sürecinde yüksek olmuştur. Zaten yapılan bazı araştırmalar, daha zengin ve müreffeh olan Flaman bölgesinin AB Bölgesel Politikasından daha fazla avantaj sağladığını göstermektedir. Flaman bölgesinin gelişmişlik ve yetkinliği çerçevesinde Politika sürecine Flaman bölgesinde bazı özel gruplar tarafından hükmedildiği bilinmektedir. Söz konusu gruplar, AB fonlarından yararlanmak için fırsatları tanımlamışlar, kabul edilebilecek projeleri üretmişler, hatta Komisyon yetkilileri ile plan ve projeleri istişare etmişler, Flaman yönetimi ise, bütün bunlar olup bittikten sonra sadece durumu kabul etmiştir. Flaman hükümeti, AB Bölgesel Politikası sürecinde rol alan özel grupların faaliyetleri sayesinde daha da güçlenmek için AB programlarından ve fonlarından yararlanabilmiştir. Valon bölgesi ise, AB politikalarının uygulanması sürecinde Flaman bölgesiyle eşit bir yetkinliğe sahip olmamıştır (Hooghe ve Keating, 1994, s. 375, 382-383, 388). Nihayetinde AB Bölgesel Politikasının Belçika'da bölgelerarası sosyoekonomik gelişmişlik farklarını gidermekte etkili olmadığı, hatta bu farkların devamına neden olduğu ifade edilmektedir (Şinik ve Telci, 2015).

AB Bölgesel Politikasının toplumsal bir gerekçesi veya mantığı vardır. O mantık, toplumların kendi bölgelerinde kalmaları ve kendi kültürlerini ve geleneklerini muhafaza etmeleri üzerinedir. Bu mantık, toplulukların başka bölgelere göç etmek zorunda kalmalarını önlemek amacıyla taşımaktadır (Hooghe ve Keating, 1994, s. 269). AB Bölgesel Politikasının sahip olduğu söz konusu toplumsal etkinin Belçika'daki etnik milliyetçiliği güçlendirici bir faktör olduğunu da belirtmek gerekir. Zira Flamanların Valonları kendi bölgelerinde istememesi ve Fransızca'nın kullanılmasından rahatsızlık duymaları bu ulus-altı toplulukçu etkinin varlığının delilleri sayılabilir. Genel olarak bakıldığında, AB Bölgesel Politikası, Belçika'da bölgeler arası kalkınmışlık farklarını giderememiş ve Belçika'nın mustarip olduğu Flaman-Valon çatışmasını önlemek bir yana, daha güçlendirici bir faktöre dönüştüğü anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Belçika, kuruluşundan bu yana ülkeyi oluşturan iki ana etnik topluluktan birisi olan Flamanların dilsel ve kültürel hak taleplerinin neden olduğu Valonlar ile siyasi çatışmalara sahne olmaktadır. Bu çatışmalar ve şiddetlenen rekabet ortamı siyasi krizlere neden olarak ülkeyi zaman zaman yönetilemez hale getirmektedir. Belçika, iki etnik grup arasındaki çatışmayı hafifletmek ve ortadan kaldırmak için zaman içinde Flamanların hak taleplerini yerine getirerek, onlara dil ve kültüre dayalı özerklik tanımıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Flaman bölgesinin ekonomik bakımdan hızla kalkınarak, öncesinde daha gelişmiş olan Valon bölgesini geçmiştir. Flamanların ekonomik gücünün artması, Flaman milliyetçiliğine dayalı kültürel ve siyasi özerklik taleplerinin artarak devam etmesini beraberinde getirmiştir. Etnik milliyetçiliğin geri dönülemez bir noktada olduğunu gören Belçika, Flaman ve Valon topluluklara ve bölgelerine oldukça geniş yetki ve sorumluluklar devrederek devleti federal sisteme kavuşturmuştur. Belçika federalizmi, bölgelere ve topluluklara o kadar çok yetki ve sorumluluk devri yapmıştır ki, bu ulus-altı birim ve düzeylerin üzerinde konumlanan bir ulusal/federal bir otoriteden söz etmek imkansız hale gelmiştir. Yani, Belçika'daki federal sistem hiyerarşik bir şekilde inşa edilmemiştir. Hiyerarşik olmayan böyle bir devlet yapılanması ise Flaman ve Valon ayrışmasını ve rekabetini daha da kuvvetlendiren bir faktör haline gelmiştir. Artık, Flaman ve Valon toplulukları kendilerini Belçika federal devletine değil, kendi etnik kökenlerine ait hissetmektedirler. Bu durum, ulusal çaptaki siyasi görüşlerin kaybolmasından ve bölgesel ayrıma dayanan Flaman ve Valon milliyetçiliğinin bütün Belçika partilerini ve siyasetini karşıt ikili bir yapı şeklinde biçimlendirmesinden anlaşılabilir.

Federalleşme süreciyle aynı zamanda ilerleyen AET/AT/AB ile bütünleşme süreçleri, Belçika'nın federal sisteme geçiş için devlet reformlarını yapmasında teşvik edici bir rol oynamıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse, zaten AT/AB ulus-üstü bir yapı olarak etnik grupların ve azınlıkların hak taleplerinin karşılanmasını, bölgesel ve yerel yönetimlerin yetki devirleriyle güçlendirilmesini bütünleşme sürecindeki ülkelerden, Belçika da dahil olmak üzere talep etmiştir. Özellikle AB Bölgesel Politikası, AB bütünleşmesi açısından hayati öneme sahip görülmektedir. AB'de bölgelerin sosyoekonomik düzeylerindeki dengesizlikler, sağlıklı bir AB'nin oluşumunun önünde açık bir engel olarak görülmüştür. Buna binaen de, bölgeler arasındaki sosyoekonomik gelişmişlik farklarının azaltılması için çeşitli yapısal fonlar ve yardımlardan oluşan AB Bölgesel Politikası hayata geçirilmiştir. Belçika da AB Bölgesel Politikasını uygulayarak sunduğu mali ve finansal imkanlardan faydalanmıştır. Yalnız, Belçika uygulaması oldukça karmaşık bir biçimde gerçekleşmiş, toplulukların ve bölgelerin kendileriyle ilgili konularda dış ilişkilerde tam yetkiye sahip olmalarından dolayı, bu politikayı neredeyse ulusal/federal düzeyin hiçbir etki ve dahli olmadan, doğrudan AB kurum ve kuruluşlarıyla ilişki halinde uygulamaya çalışmışlardır. Bu durum ise, AB Bölgesel Politikasını eskiden beri olan Flaman-Valon rekabetinin ve çatışmasının yeni bir alanı haline getirmiştir. Ayrıca, Flaman bölgesinin ve topluluğunun ekonomik ve siyasi kapasitesinin yüksek olması, ona Bölgesel Politikanın uygulanması safhalarında büyük avantajlar sağlamış ve bölgenin fon ve yardımlardan Valon bölgesinden daha çok yararlanmasını beraberinde getirmiştir. Böylece Flaman ve Valon bölgeleri arasındaki eşitsizlikler Valonlar aleyhine devam etmiştir. Bu da, sosyoekonomik temelleri olan Valon milliyetçiliğinin daha da güçlenmesine yol açmıştır. Açıkçası, AB Bölgesel Politikası Valon bölgesinin ekonomik ve siyasi güç dengesinde geride kalmasını önleyememiş ve Flamanların Valonlara bakışlarında herhangi bir değişiklik yapmayı gerektirmemiştir. Böylece, zaten tarihsel olarak var olan Flaman milliyetçiliği ile Valon milliyetçiliği daha sert bir şekilde karşı karşıya gelmeye başlamışlardır. Sonuç olarak, hem federal devlet yapılanmasına geçiş hem de bütünleşmenin önemli bir aracı olan AB Bölgesel Politikası, Belçika'daki etnik milliyetçiliği güçlendiren, ülkenin ulusal kimliğinin ve bütünlüğünün aşınmasında göz ardı edilemez faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Çalışmaya birinci yazar %75 oranında, ikinci yazar %25 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Apuzzo, M. ve Pronczuk, M. (2020). *After 2 years of paralysis, Belgium forms a (very fragile) government.* <https://www.nytimes.com/2020/10/01/world/europe/belgium-government-coalition.html> adresinden 11 Haziran 2021 tarihinde alınmıştır.

- Avrupa Komisyonu. (2021a). *The treaty of Rome*. https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf adresinden 19 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Avrupa Komisyonu. (2021b). *1957-1988: The origins of EU cohesion and regional policy*. https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/history/index_en.htm adresinden 19 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Avrupa Komisyonu. (2021c). *1994-1999: Consolidation and doubling the effort*. https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/history/index3_en.htm adresinden 19 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Avrupa Komisyonu. (2021d). *2000-2006: Making enlargement a success*. https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/history/index4_en.htm adresinden 19 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Avrupa Komisyonu. (2021e). *2007-2013: Focus on growth and jobs*. https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/history/index5_en.htm adresinden 19 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Bayenet, B. ve de Brucker, P. (2007). Belgium: A unique evolving federalism. R. M. Bird ve R. D. Ebel (Ed.) *Fiscal fragmentation in decentralized countries: Subsidiarity, solidarity and asymmetry* içinde (s. 169-207), Edward Elgar.
- Belgium.be. (2021). *Formation of the federal state*. https://www.belgium.be/en/about_belgium/country/history/belgium_from_1830/formation_federal_state adresinden 11 Temmuz 2021 tarihinde alınmıştır.
- Beyers, J. ve Bursens, P. (2006). The European rescue of the federal state: How Europeanisation shapes the Belgian State. *West European Politics*, 29(5), 1057-1078.
- Beyers, J., Kerremans, B. ve Bursens, P. (2000). European policy preparation in the three benelux member states. E. Zeff ve E. Piro (Ed.) *Policy-making in the European Union: The member states*. Boulder, Lynne Rienner.
- Bilgin, F. K. (2012). Belçika’da ulusal kimlikler ve federalizmin gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(01), 1-47.
- Blaise, P. (2015). *Démocratie et fédéralisme en Belgique*. Document pédagogique, 1-77.
- Blommaert, J. (2011). The long language-ideological debate in Belgium. *Journal of Multicultural Discourses*, 6(3), 241-256.
- Canyurt, D. (2020). Belçika’da siyasi krizler ve oydaşmacı demokrasi’nin bağlamları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 66, 64-81.
- Cullen, R. (1990). Adaptive federalism in Belgium. *UNSW Law Journal*, 13, 346-358.
- Deschouwer, K. (2012). *The politics of Belgium: Governing a divided society*. Red Globe Press.
- Deschouwer, K. ve Reuchamps, M. (2013). The Belgian Federation at a crossroad. *Regional and Federal Studies*, 23(3), 261-270.
- Diab, K. (2020). *Belgium’s record-breaking identity crisis*. <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/9/9/belgiums-record-breaking-identity-crisis> adresinden 11 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Fitzmaurice, J. (1996). *The politics of Belgium: A unique federalism*. C. Hurst & Co. Ltd.
- Franck, C., Leclercq, H. ve Vandevievere, C. (2003). Belgium: Europeanisation and Belgian federalism. W. Wessels, A. Maurer ve J. Mittag (Ed.) *Fifteen into one? The European Union and its member states* içinde (s. 69-91), Manchester University Press.

- Goossens J. ve Cannoot, P. (2015). Belgian federalism after the sixth state reform. *Perspectives on Federalism*, 7(2), E-29-55.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin temel kavramları*. (H. Özler, Çev.), Adres Yayınları.
- Hooghe, L. (1993). *Belgium: From regionalism to federalism*. Political Economy Research Group. Papers in Political Economy, 43, Ontario, Department of Economics, University of Western Ontario.
- Hooghe, L. (2004). Belgium: Hollowing the center. U. M. Amoretti ve N. Bermeo (Ed.) *Federalism and territorial cleavages* içinde (s. 55-92), The Johns Hopkins University Press.
- Hooghe, L. ve Keating, M. (1994). The politics of European Union regional policy. *Journal of European Public Policy*, 1(3), 267-393.
- Hooghe, M. (2012). The political crisis in Belgium (2007-2011): A federal system without federal loyalty. *Representation*, 48(1), 131-138.
- Karaer, A. (2011). *Valon ve Flaman toplulukları arasında yaşanan sorunun Belçika'nın siyasi yapısına ve Avrupa Birliği üyeliğine etkileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Keating, M. (1992). Regional autonomy in the changing state order. A Framework of analysis. *Regional Policy and Politics*, 2(3), 45-61.
- O'Neill, M. (2000). Belgium: Language, ethnicity and nationality. *Parliamentary Affairs*, 53(1), 114-134.
- Okcu, M. (2005). Avrupa yönetsel alınına doğru Türk kamu yönetimi: Çok düzlemli yönetim. A. Nohutçu ve A. Balcı (Ed.) *Bilgi çağında Türk kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması-I* içinde (s. 257-298), Beta Yayınevi.
- Okcu, M. (2007). Yönetişim tartışmalarına katkı: Avrupa Birliği için yönetim ne anlama geliyor?. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 299-312.
- Riker, W. H. (1975). Federalism. N. W. Polsby ve F. I. Greenstein (Ed.) *Handbook of political science volume 5: Governmental institutions and processes* içinde (s. 93-172), Reading, Addison-Wesley.
- Sepos, A. (2003). EU policy-making in federal states: The case of Belgium. *Regional & Federal Studies*, 13(2), 57-83.
- Swenden, W., Brans, M. ve De Winter, L. (2006). The politics of Belgium: Institutions and policy under bipolar and centrifugal federalism. *West European Politics*, 29(5), 863-873.
- Şinik, B. ve Telci, R. (2015). Avrupa Birliği bölgesel politikasının bölgelere etkisi: Belçika örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), 509-526.
- Ürkmez, G. K. (2013). Belçika'da yerel yönetimler. M. Okcu ve H. Özgür (Ed.) *Dünyada yerel yönetimler: Örnekler-uygulamalar* içinde (s. 143-161), Seçkin.
- Willemyns, R. (2002). The Dutch-French language border in Belgium. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 23(1&2), 36-49.
- Witte, E., Craeybeckx, J. ve Meynen, A. (2009). *Political history of Belgium: From 1830 onwards*. ASP.
- Zolberg, A. R. (1974). The making of Flemings and Walloons: Belgium: 1830-1914. *The Journal of Interdisciplinary History*, 5(10), 179-235.

ALGILANAN SOSYAL DESTEK DÜZEYİNİN OKUL DIŞI SOSYAL MEDYA DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ*

THE EFFECT OF PERCEIVED SOCIAL SUPPORT LEVEL ON THE OUT-OF-SCHOOL SOCIAL MEDIA BEHAVIORS

Dr. Öğr. Üyesi Necla YILMAZ¹

Öğr. Gör. Betül SARI²

Arş. Gör. Pınar ÖKE KARAKAYA³

ÖZ

Bireyler gerek okul içinde gerekse okul dışında çeşitli sosyal medya davranışları sergilemektedir. Günümüzde sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte bu davranışların daha yoğun olarak görüldüğü söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek düzeyinin okul dışı sosyal medya davranışları üzerine etkisini incelemektir. Kesitsel nitelikte olan araştırmanın örneklemini Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören 498 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Okul Dışı Sosyal Medya Davranışları Ölçeği aracılığıyla toplanmış olup, korelasyon ve çok değişkenli regresyon analizi ile işleme tabi tutulmuştur. Algılanan sosyal destek alt boyutları, katılımcıların tüketme davranışlarına yönelik toplam varyansın %2,7'sini, iletişim davranışlarına yönelik toplam varyansın %1,9'unu, oluşturma davranışlarına yönelik toplam varyansın %1,3'ünü ve paylaşma davranışlarına yönelik toplam varyansın %6,7'sini açıklamaktadır. Sonuç olarak, sosyal destek algısının okul dışı sosyal medya davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Sosyal Destek, Okul Dışı Sosyal Medya Davranışı, Üniversite Öğrencileri.

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, L82, L20, M14.

ABSTRACT

Individuals exhibit various social media behaviors both inside and outside of school. Today, with the increasing use of social media, it can be said that these behaviors are seen intensely. The aim of the study is to examine the effect of the perceived social support level of Vocational School of Health Services students on out-of-school social media behaviors. The sample of the cross-sectional study consists of 498 students studying at a Vocational School of Health Services. Data are collected through the Multidimensional Scale of Perceived Social Support and the Out-of-School Social Media Behaviors Scale and are processed with correlation and multivariate regression analysis. Perceived social support sub-dimensions account for 4.9% of the total variance in the consumption behaviors of the participants, 3.2% of the total variance for the communication behaviors, 2.1% for the creation behaviors, and finally, 8.5% of the total variance for the sharing behaviors. explains. As a result, it is determined that the perception of social support has significant effect on out-of-school social media behaviors.

Keywords: Perceived Social Support, Out-of-School Social Media Behavior, University Students.

JEL Classification Codes: M10, L82, L20, M14.

* Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulundan E- 87432956-050.99-15114 sayılı ve 02.02.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, neclabardak@sdu.edu.tr

² Mersin Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, betulsari@mersin.edu.tr

³ Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, pinaroke@kku.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Nowadays, when we are in a digital transformation, it is thought that almost all subjects, especially communication, have changed dimensions. As it is known, individuals now prefer digital environments such as the internet and social media instead of physical environments for many subjects such as socializing, sharing and spending time. It is a fact that individuals can access information faster and pathologies of physical distance can be reduced to a minimum through digital platforms. Among the benefits of social media, an issue worth investigating is the social support opportunity it provides to individuals. Especially considering that the whole world is struggling with the Covid-19 pandemic today, the fact that technology and social media have become the dominant element of our lives brings the need to meet social support through these platforms. In this context, the reason for the emergence of this research is to determine the situation of university students who are thought to be highly affected by the process and who have to continue their education remotely and through digital platforms due to the pandemic. The main purpose of the study is to determine the effect of social support perceived by university students on their out-of-school social media behavior.

Design/methodology/approach:

The universe of this study consists of 700 students studying at the HSVS a public university. It consists of six programs; Department of Medical Services and Techniques, Operating Room Services, Medical Imaging Techniques, Medical Documentation and Secretarial, Medical Laboratory Techniques, First and Emergency Aid and Anesthesia. The sample was not selected within the scope of the study, it was aimed to reach the entire universe. In this direction, data were collected from 526 students through an online questionnaire. The answers given by 28 students were excluded because they marked the control question in the questionnaire incorrectly, and the final version of the data set was created with 498 students. In order to measure the social support level of the participants, the "Multidimensional Scale of Perceived Social Support" developed by Zimet et al. (1988) and Turkish validity and reliability studies by Eker et al. (2002) were used. "University Students' Out-of-School Social Media Behaviors (ODSMD) Scale" was developed by Lu et al. (2018) and adapted into Turkish by Dikbaş Torun (2019). The scale, which was developed to measure the use of social media by students outside of school, consists of 21 items and 4 sub-dimensions. All statistical analyzes of the data were carried out using the SPSS 22 package program. In addition to descriptive statistics, reliability analysis, correlation analysis and multivariate regression analysis were performed in the study.

Findings:

According to the results of the correlation analysis between out-of-school social media behavior and multidimensional perceived social support scale dimensions; consumption dimension and friend dimension ($r=0.163$, $p<0.01$); communication dimension with friend ($r=0.126$, $p<0.01$) and a special person dimension ($r=0.094$, $p<0.05$); there were positive significant relationships between the creating dimension and a special human dimension ($r=0.113$, $p<0.05$), and the sharing dimension with the friend ($r=0.243$, $p<0.01$) and a special person ($r=0.170$, $p<0.01$) dimensions detected. According to the t-test results regarding the significance of the regression coefficient in the regression model, While the increase in the level of friend support of the participants ($t=3.553$, $p<0.05$, $\beta=0.079$) increases the consumption, the increase in the family support ($t=-3.407$, $p<0.05$, $\beta=-0.170$) decreases the consumption statistically. According to the t-test results regarding the significance of the regression coefficient in the regression model, while the friend support of the participants ($t=3.006$, $p<0.05$, $\beta=0.151$) increases communication, family support ($t=-2.639$, $p<0.05$, $\beta=-0.133$) decreases communication statistically. According to the t-test results regarding the significance of the regression coefficient in the regression model, the increase in the support levels of the participants for a special human ($t=2.726$, $p<0.05$, $\beta=0.134$) statistically increases the formation. According to the t-test results regarding the significance of the regression coefficient in the regression model, the increase in the level of support for friends ($t=5.338$, $p<0.05$, $\beta=0.260$) and a special person ($t=2.840$, $p<0.05$, $\beta=0.135$) of the participants statistically increases sharing.

Conclusion and Discussion:

As a result of the research, it was determined that the students exhibited behaviors towards consuming, sharing, communication and creating the most, respectively, in social media. As a result of the correlation analysis performed to determine the relationship between perceived social support and out-of-school social media behavior, it was seen that there was a positive and significant relationship between the two scales. In other words, as the perceived social support level of the students increases, their out-of-school social media behaviors also increase. It can be said that as the social support that students receive from their friends increases, their out-of-school social media usage behaviors also increase, and they use social media especially for consumption, communication and sharing. In addition, support from a special person increases communication, creation and sharing behaviors on social media. According to the results of multiple regression analysis conducted to reveal the effect of perceived social support level on out-of-school social media behaviors; Support from friends has a positive and significant effect on consumption and communication, support from a special person on creating social media behaviors, and support from friends and a special person on sharing.

1. GİRİŞ

Küresel ölçekte faaliyet gösteren bir ajans olan We Are Social (2021) verilerine göre günümüzde tüm dünyada bireyler günlük yaklaşık 7 saat internette, ortalama 3,5 saat televizyon karşısında ve 2,5 saat sosyal medyada zaman harcamaktadır. 4,6 milyar internet kullanıcısı bulunan dünya nüfusunun %92,6'sı mobil telefonlar vasıtası ile internete erişim sağlamaktadır. Kullanıcılar interneti sırasıyla en fazla bilgi edinmek, iletişim kurmak, haber ve etkinlik takip etmek için kullanmaktadır. Dünyada son beş yılda sosyal medya kullanan bireylerin sayısı neredeyse 2 kat ve sosyal medyada insanların harcadığı zaman 1,5 kat artmış durumdadır. Tüm bu veriler ışığında dijital platformların ve araçların hayatımızın kaçınılmaz bir parçası haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Dijital bir dönüşüm içerisinde olduğumuz bugünlerde, başta iletişim olmak üzere neredeyse tüm konuların boyut değiştirdiği düşünülmektedir. Bilindiği üzere artık bireyler sosyalleşme, paylaşım yapma, zaman geçirme gibi pek çok konu için fiziki ortamlar yerine internet ve sosyal medya gibi dijital ortamları tercih etmektedir. Bireylerin dijital platformlar aracılığı ile bilgiye daha hızlı erişebildiği ve fiziki mesafenin patolojilerinin minimum düzeye indirgenebildiği bir gerçektir. Sosyal medyanın sağladığı faydalar arasında araştırılmaya değer bir konu da bireylere tanıdığı sosyal destek imkânıdır. Özellikle bugün tüm dünyanın Covid-19 pandemisi ile mücadele ettiği düşünüldüğünde, teknolojinin ve paralelinde sosyal medyanın hayatımızın başat ögesi haline gelmesi sosyal desteğin bu platformlar aracılığı ile karşılanması ihtiyacını da gündeme getirmektedir.

Bu çerçevede bu araştırmanın ortaya çıkış sebebi, süreçten oldukça fazla etkilendiği düşünülen, pandemi sebebi ile eğitimlerine uzaktan ve dijital platformlar vasıtası ile devam etmek zorunda kalan üniversite öğrencilerinin içerisinde bulunduğu durumu tespit etmektir. Üniversite öğrencilerinin algıladıkları sosyal desteğin okul dışı sosyal medya davranışları üzerindeki etkisini belirleyebilmek çalışmanın temel amacıdır. Bu minvalde çalışmanın ilk bölümünde algılanan sosyal destek, okul dışı sosyal medya davranışı kavramları ve algılanan sosyal destek ile sosyal medya davranışı arasındaki ilişki üzerine literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın devamında ise bir kamu üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan araştırma sonuçları paylaşılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında algılanan sosyal destek ve okul dışı sosyal medya davranışı kavramlarına yönelik bilgi verilerek, iki kavram arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. Algılanan Sosyal Destek

İnsanlar yaşamlarının her bir döneminde -dereceleri değişkenlik göstermekle beraber- sosyal etkileşime ve bütünleşmeye ihtiyaç duymaktadır. Maslow (1943)'ün bireyin ait olma ihtiyacı olarak kavramsallaştırdığı ihtiyaç basamağının tatmininde birey ve grupların desteği önemli yer tutmaktadır. Sosyal destek, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal stres faktörleriyle başa çıkmasına yardımcı olmak için başkalarından yardım sağlayabilmesidir. Bu desteğin kaynağı kişinin sosyal ağındaki aile üyeleri, arkadaşları, komşuları, dini kurumlar, meslektaşları, bakıcıları veya destek gruplarını içeren herhangi bir kişilerarası ilişkiden kaynaklanabilir (APA Dictionary of Psychology, 2021). Cohen vd. (2005) sosyal desteği, bireyin sosyal dünyasının sahip olduğu sağlık sorunlarına karşı dayanıklılığını arttıracak ve bireyin refahına olumlu etkiler sağlayabilecek özellikleri kapsayan geniş bir terim olarak ele almıştır. Ancak bireyin aldığı sosyal desteğin nesnel olarak ölçümü güç olduğu için çalışmalar algılanan sosyal desteğin ölçümüne ve çeşitli değişkenlerle ilişkisine odaklanmıştır. Konuya ilişkin çalışmalarda; algılanan sosyal destek düzeyi ile psikolojik iyi olma hali (Aydın vd., 2017) ve psikolojik dayanıklılık (Terzi, 2008) arasında pozitif yönlü; sigara tüketimi ve alkol kullanımı gibi bazı sağlığı bozucu davranışlar (Yılmazel, 2013), sıkıntı hali (Prociano ve Heller, 1983) ve depresyon ve anksiyete semptomları (Zimet vd., 1988) arasında negatif yönlü ilişki olduğu ve sosyal desteğin yaşam doyumuna olumlu etkisinin bulunduğu (Topkaya ve Kavas, 2015) tespit edilmiştir.

2.2. Okul Dışı Sosyal Medya Davranışı

Sosyal medya, dünya üzerinde birçok kişinin gündelik hayatında önemli bir role sahip hale gelmiştir. 2020 verilerine göre, internet kullanan kişi sayısı 4,5; sosyal medya kullanıcı sayısı 3,8 milyarı aşmıştır. Dünya üzerindeki internet kullanıcılarının internet kullanımına harcadıkları ortalama süre 6 saat 43 dakika iken, sosyal medya platformlarında her gün harcadıkları zaman ortalama yaklaşık 2,5 saattir (Dijital 2020 Küresel Genel Bakış Raporu, 2020). TÜİK (2020) verilerine göre Türkiye'de sosyal medya (Facebook, Twitter, Instagram vb.) kullanım amacı kişisel profil tanımlama, mesaj gönderimi ya da fotoğraf türünde içeriklerin paylaşılması gibi nedenleri

kapsamaktadır ve kullanım oranı %80,2'dir. Son üç ay içinde bireylerin yaş grubuna göre internet kullanım istatistikleri; internet kullanımı açısından 16-24 yaş arası gençlerde %91,8'dir. Bu oranın önemli bir kısmı ise üniversite öğrencilerini kapsamaktadır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırma sosyal medyanın sırasıyla en çok sosyalleşme, bilgi edinme, akademik, iş ve eğlence amacıyla kullanıldığını tespit etmiştir (Tayo vd., 2019). Ocak 2021 verilerine göre en sık kullanılan sosyal medya platformları ise 2 milyondan fazla kullanıcı sayısı ile Facebook, Youtube, WhatsApp, Facebook Messenger ve Instagram'dır (statista.com). Söz konusu platformların kullanımında bireyler kimi zaman pasif rol üstlenirken kimi zaman daha aktif rol üstlenebilmektedirler. Lu vd., (2016) öğrencilerin sosyal medya davranışlarını tüketme, iletişim kurma ve içerik üretme noktasında incelemiş ve öğrenciler okul dışında daha fazla sosyal medya içeriği tüketme ve paylaşma eğiliminde olduklarını, hatta okulda daha fazla sosyal medya ile ilişkili olduklarını tespit etmiştir. Böylece Lu vd., (2018) tarafından hem okul içinde hem de okul dışında görülen sosyal medya davranışlarının ölçümünü amaçlayan ölçekler geliştirilmiştir.

2.3. Algılanan Sosyal Destek ve Sosyal Medya Kullanımı İlişkisi

Bireyler, içinde bulunduğumuz çağda sosyal desteği yüz yüze sağlayabileceği gibi çevrimiçi platformları kullanarak sağlama yoluna da gidebilmektedir. Örneğin, Leun ve Lee (2005) internet kullanımını sosyallik, eğlence arayışı, bilgi arama ve yeni medya kullanım gibi faaliyetler kapsamında ele almış bu kullanım türlerinin sosyal desteğin çeşitli boyutları ile pozitif yönde ilişkili olduğunu belirtmiştir. Çünkü bireyler hem çevrimiçi hem de çevrimdışı kaynakları kullanarak sevgi dolu, olumlu sosyal etkileşim geliştirebilmektedir. Bu noktada akla bireylerin sosyal medyayı sosyal etkileşim amaçlı kullanmalarının altında yatan motivasyon unsurlarının ne olduğu sorusu gelmektedir. Oh ve Syn (2015) sosyal medya kullanıcılarının kişisel deneyimlerini, bilgilerini ve sosyal desteklerini başkalarıyla paylaşmaya motive eden şeyin ne olduğunu keşfetmeyi hedeflemiştir. Çalışma sonucu sosyal medyada bilgi paylaşma motivasyonlarını ortaya çıkaran on faktör (zevk, öz-yeterlik, öğrenme, kişisel kazanç, fedakârlık, empati, sosyal katılım, topluluk ilgisi, karşılıklılık ve itibar) tespit edilmiştir. Trepte vd. (2014) de sosyal ağları, sosyal desteğin hayata geçirilebileceği özel ve yeni bir bağlam olarak değerlendirmiştir. Sosyal ağların kişilere bilgi desteği sağlama açısından güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle bireylerin çevrimdışı alanda sosyal destek ihtiyacını tatmin edemediği durumlarda sosyal ağlar aracılığı ile sosyal destek arayışı mevcuttur. Örneğin, Chen ve Choi (2011) çalışmasında bilgisayar aracılığı ile edinilen sosyal desteğin göçmenlerin geleneksel / çevrimdışı sosyal desteğine etkili ve değerli bir unsur haline geldiğini ve göçmenlerin, özellikle erken göç aşamasında aktif olarak çevrimiçi ortamlarda sosyal destek aradıklarını ortaya koymuştur. Başka bir çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal medyadan ağırlıklı olarak duygusal destek aldığı belirtilmiştir (Tutgun Ünal, 2016).

Sosyal desteğin çevrimiçi ortamlarda sağlanması, bazı sosyal destek boyutları üzerinde olumlu etkiye sahip olmaktadır. Ancak bu tür temel bir ihtiyacın çevrimiçi platformlarla tatmininin sağlanmasına yönelik çabalar sosyal medya, internet, çevrimiçi oyun bağımlılığı gibi teknoloji temelli bağımlılıkların ve problemlerli internet kullanım davranışlarının ortaya çıkma riskini de arttırabilme potansiyelini bulundurmaktadır. Bireyler, sosyal ağ platformlarından beklenen desteği bulamamakta ve zayıf kalan sosyal destek sistemleri sebebiyle internete yönelebilmekte ve böylece çevresinden göremediği desteği bu platformlarda bulabilmektedir (Yıldız ve Koçak, 2020). Literatür incelendiğinde; sosyal destek düzeyine ait alt boyutların sosyal medya bağımlılığını negatif yönde etkilediği (Yıldız ve Koçak, 2020), internet ve oyun bağımlılığı ile sosyal destek düzeyi arasında negatif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu (Yavuz, 2018), bireylerin internete olan bağımlılık düzeyleri ile algıladıkları sosyal destek arasında negatif yönlü ilişki bulunduğu (Tanrıverdi, 2014), internet bağımlılığı ile aileden algılanan sosyal destek arasında zayıf ve negatif yönlü bir ilişki bulunduğu (Karasu, 2017), sosyal medya kullanımının algılanan sosyal desteği anlamlı fakat negatif olarak etkilediği (Çolak ve Doğan, 2016), ergenlere aile tarafından sunulan sosyal destek ve internet bağımlılığı arasında negatif yönlü ilişki bulunduğu (Esen, 2010), problemlerli internet kullanımını ve algılanan sosyal destek arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu (Oktan, 2015), aile ve özel bir insandan algılanan sosyal destek ile internet bağımlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğu (Öztosun, 2018), iş arkadaşı süpervizör desteği ve işyerinde sosyal medya kullanımı arasında ise negatif yönde ilişki bulunduğu (Charoensukmongkol, 2014) görülmektedir. Çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre farklı gruplardan alınan sosyal destek, internet bağımlılığı, problemlerli sosyal medya kullanımı gibi sorunları azaltabilme potansiyeline sahip olabilir.

3. YÖNTEM

3.1. Amaç ve Hipotezler

Bu çalışmanın amacı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek düzeyinin (aile, arkadaş, özel bir insan), okul dışı sosyal medya kullanımı üzerine etkisini tespit etmektir. Araştırma kesitsel nitelikte olup ilişkisel tarama modeliyle tasarlanan nicel bir araştırmadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H1a: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından aile algısı okul dışı sosyal medya kullanma davranışının tüketme boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H1b: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından arkadaş algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının tüketme boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H1c: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından özel bir insan algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının tüketme boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H2a: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından aile algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının iletişim boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H2b: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından arkadaş algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının iletişim boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H2c: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından özel bir insan algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının iletişim boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H3a: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından aile algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının oluşturma boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H3b: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından arkadaş algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının oluşturma boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H3c: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından özel bir insan algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının oluşturma boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

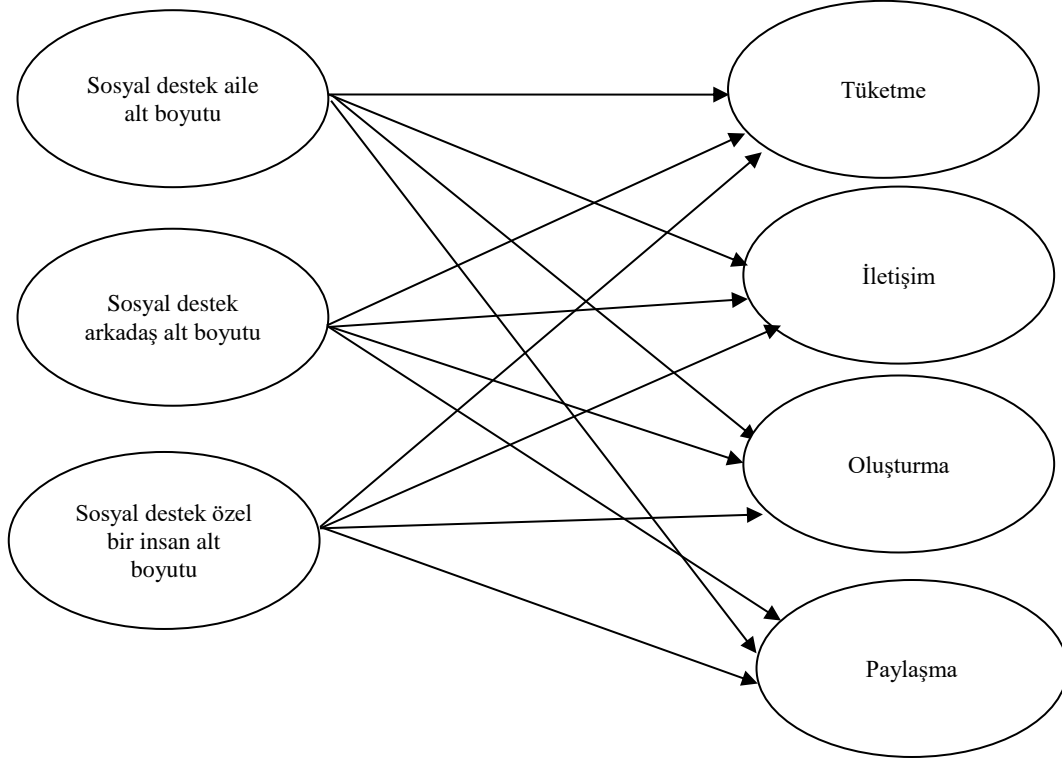
H4a: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından aile algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının paylaşma boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H4b: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından arkadaş algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının paylaşma boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H4c: Katılımcıların sosyal destek alt boyutlarından özel bir insan algısı, okul dışı sosyal medya kullanma davranışının paylaşma boyutunu anlamlı bir şekilde etkiler.

H5: Katılımcıların sosyal destek algıları ile okul dışı sosyal medya kullanma davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni bir kamu üniversitesinin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu (SHMYO) Tıbbi Hizmetler ve Teknikler bölümünde öğrenim gören 700 öğrenciyi kapsamaktadır. Tıbbi Hizmetler ve Teknikler bölümü; Ameliyathane Hizmetleri, Tıbbi Görüntüleme Teknikleri, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, Tıbbi Laboratuvar Teknikleri, İlk ve Acil Yardım ve Anestezi olmak üzere altı programdan oluşmaktadır. Çalışma kapsamında örneklem seçilmemiş, evrenin tümüne ulaşmak hedeflenmiştir. Toplamda 526 katılımcıdan veri elde edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Veriler dört adet demografik soru ve iki ölçekten oluşan anket formu aracılığı ile toplanmıştır. Ankette iki adet kontrol sorusu yer almaktadır. Bu sorular “Lütfen 1. seçeneği işaretleyiniz.” ve “Lütfen 2. seçeneği işaretleyiniz.” şeklindedir. Araştırmanın verileri, pandemi sürecinde yüz yüze veri toplama imkânı olmaması sebebiyle Google Formlar aracılığı ile elde edilmiştir. Katılımcıların tamamı öğrencilerden oluşmaktadır. 28 öğrencinin ankette yer alan kontrol sorusunu hatalı işaretlemesi sebebi ile verdikleri cevaplar kapsam dışı bırakılmış olup 498 öğrenciden elde edilen veriler ile veri setinin son hali oluşturulmuştur. Verilerin toplama süreci 05.02.2021-15.02.2021 tarih aralığını kapsamaktadır. Katılımcıların sosyal destek düzeyini ölçmek amacıyla Zimet vd. (1988) tarafından geliştirilen ve Eker vd. (2002) tarafından Türkçeye uyarlanan “Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, toplamda 12 madde ve 3 boyuttan oluşmaktadır. 7’li Likert tipi ile derecelendirilen ölçek maddeleri “1=kesinlikle hayır” ile “7=kesinlikle evet” arasında puanlanmaktadır. Ölçek maddelerinin toplamından alınabilecek en düşük puan 12, en yüksek puan ise 84’tür. Algılanan Sosyal Destek ölçeğinin güvenilirlik düzeyine göre Cronbach Alpha değeri; aile alt boyutu için 0,83, arkadaş alt boyutu için 0,84 ve özel bir insan alt boyutu için 0,88’dir. Ölçeğin tamamının Cronbach Alpha değeri 0,86’dır.

“Üniversite Öğrencilerinin Okul Dışı Sosyal Medya Davranışları (ODSMD) Ölçeği” ise Lu vd. (2018) tarafından geliştirilmiş, Dikbaş Torun (2019) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Öğrencilerinin okul dışında sosyal medya kullanımını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek 21 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. 7’li Likert tipinde olan ölçek, “1=hiçbir zaman” ile “7=her zaman” arasında puanlanmaktadır. ODSMD Ölçeğinin geneli için Cronbach Alpha değerleri 0,86 olarak belirlenmiştir.

3.4. Veri Analizi

Verilerin istatistiksel analizlerinin tamamı SPSS 22 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada tanımlayıcı istatistiklere ilave olarak, güvenilirlik, korelasyon ve çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır.

3.5. Etik

Çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu (E-87432956-050.99-15114) tarafından onaylanmıştır. Katılımcılar, gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya katılabilecekleri konusunda bilgilendirilmiştir.

4. BULGULAR

Tablo 1. Demografik Özelliklere Dağılım

	Değişken	N	%
Cinsiyet	Kadın	349	70,1
	Erkek	149	29,9
Yaş	20 yaş ve altı	324	65,1
	21 yaş ve üzeri	174	34,9
Program	Tıbbi Görüntüleme Teknikleri	54	10,8
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	126	25,3
	Ameliyathane Hizmetleri	73	14,7
	Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	85	17,1
	İlk ve Acil Yardım	101	20,3
	Anestezi	59	11,8
Sınıf	1. Sınıf	289	58,1
	2. Sınıf	209	41,9
Toplam		498	100

Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir. Katılımcıların %70,1’ini (n=349) kadın, %65,1’ini (n=324) 20 ve altında yaşa sahip olanlar ve %58,1’ini (n=289) birinci sınıf öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların programlarına göre inceleme yapıldığında %10,8’inin (n=54) Tıbbi Görüntüleme Teknikleri, %25,3’ünün (n=126) Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, %14,7’sinin (n=73) Ameliyathane Hizmetleri, %17,1’inin (n=85) Tıbbi Laboratuvar Teknikleri, %20,3’ünün (n=101) İlk ve Acil Yardım ve %11,8’inin (n=59) Anestezi programlarında öğrenim gördüğü tespit edilmiştir.

Tablo 2. Veri Toplama Aracına Ait Güvenilirlik Bilgileri

Ölçekler	Boyutlar	İfade Sayısı	Cronbach Alpha
Okul Dışı Sosyal Medya Davranışı (ODSMD) Ölçeği	Tüketme	4	0,598
	İletişim	6	0,816
	Oluşturma	6	0,731
	Paylaşma	5	0,761
	ODSMD	21	0,864
Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek (ÇBASD) Ölçeği	Aile	4	0,884
	Arkadaş	4	0,910
	Özel Bir İnsan	4	0,955
	ÇBASD	12	0,891

Tüketme boyutu dört ifadeyi kapsamaktadır ve Cronbach Alpha değeri 0,598 bulunmuştur. İletişim boyutu altı ifadeden oluşmaktadır ve Cronbach Alpha değeri 0,816’dır. Oluşturma boyutu altı maddeyi kapsamaktadır ve

Cronbach Alpha değeri 0,731'dir. Paylaşma boyutu ise beş madde olup Cronbach Alpha değeri 0,761 olarak tespit edilmiştir.

Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği ise aile, arkadaş ve özel bir insan olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Her bir boyutta toplam dört adet madde bulunmaktadır. Aile boyutunun Cronbach Alpha değeri 0,884, arkadaş boyutunun 0,910 ve özel bir insan boyutunun 0,995'tir. Ölçeğin genel güvenilirlik derecesi (Cronbach Alpha) 0,891 ile güvenilir bulunmuştur.

Tablo 3. Değişkenlere İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	X	SS	1	2	3	4	5	6	
ODSMD	1. Tüketme	3,17	0,752	1					
	2. İletişim	2,15	0,956	,255**	1				
	3. Oluşturma	1,52	0,622	,133**	538**	1			
	4. Paylaşma	2,42	0,901	,361**	528**	,438**	1		
ÇBASD	5. Aile	5,25	1,645	-,067	-,038	-,036	,005	1	
	6. Arkadaş	5,33	1,600	,163**	,126**	,051	,243**	,417**	1
	7. Özel Bir İnsan	4,25	2,341	,043	,094*	,113*	,170**	,363**	,349**

**p<0,01; *p<0,05

Okul dışı sosyal medya davranışı ölçeği ve algılanan sosyal destek ölçeği boyutlarına ait ortalamalar, standart sapmalar ve değişkenler arasındaki ilişki Tablo 3'te gösterilmiştir. Okul dışı sosyal medya davranışı ölçeği boyutları incelendiğinde sırasıyla madde ortalaması en yüksek olan boyut; tüketme ($3,17 \pm 0,752$), paylaşma ($2,42 \pm 0,901$), iletişim ($2,15 \pm 0,956$) ve oluşturmadır ($1,52 \pm 0,622$). Bu verilerden yola çıkarak katılımcıların okul dışı sosyal medya davranışı kapsamında en fazla tüketmeye, en az oluşturmaya yönelik davranışlar sergilediği söylenilebilir. Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği boyutları incelendiğinde madde ortalaması en yüksek olan boyut arkadaş ($5,33 \pm 1,600$) ve onu takiben aile ($5,25 \pm 1,645$) ve özel bir insan ($4,25 \pm 2,341$) olarak bulunmuştur. Yani katılımcıların en fazla arkadaşlarından ve en az özel bir insandan sosyal destek gördüğü söylenilebilir.

Okul dışı sosyal medya davranışı ile çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçek boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde; tüketme boyutu ile arkadaş boyutu ($r=,163$, $p<0,01$); iletişim boyutu ile arkadaş ($r=,126$, $p<0,01$) ve özel bir insan boyutu ($r=,094$, $p<0,05$); oluşturma boyutu ile özel bir insan boyutu ($r=,113$, $p<0,05$) ve paylaşma boyutu ile arkadaş ($r=,243$, $p<0,01$) ve özel bir insan ($r=,170$, $p<0,01$) boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir. Okul dışı sosyal medya davranışı boyutları ile aile boyutu arasında ise herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Bu duruma katılımcıların pandemi sürecinde çoğunlukla aileleri ile birlikte yaşamaları sebep olarak gösterilebilir. Ayrıca korelasyon değerleri göz önüne alındığında üniversite öğrencilerinin sosyal destek bağlamında okul dışında sosyal medyadan faydalanma düzeylerinin kısıtlı olduğu söylenebilir.

İki ölçek arasındaki ilişki madde toplamları üzerinden araştırıldığında da okul dışı sosyal medya davranışı ile çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçekleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir ($r=,137$, $p<0,01$). Bu durum H5 hipotezinin doğrulandığını göstermektedir.

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak öğrencilerin arkadaşlarından gördüğü sosyal destek arttıkça, okul dışı sosyal medya kullanımına yönelik gerçekleştirdiği tüketme, iletişim ve paylaşma davranışlarının arttığı söylenilebilir. Benzer şekilde bireyler için özel bir insan tarafından görülen destek arttıkça iletişim, oluşturma ve paylaşmaya yönelik okul dışı sosyal medya davranışlarının arttığı söylenilebilir.

Tablo 4. Okul Dışı Sosyal Medya Davranışı ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeklerinin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	b	SE	β	t	p	VIF
Tüketme	(Sabit)	2,983	,133		22,508	,000	
	Aile	-,078	,023	-,170	-3,407	,001	1,296
	Arkadaş	,106	,023	,224	4,520	,000	1,280
	Özel Biri	,009	,016	,027	,554	,580	1,218
R= 0,221 R ² = 0,049		F= 8,491	p < ,001	Durbin Watson= 1,969			
İletişim	(Sabit)	1,924	,170		11,325	,000	
	Aile	-,077	,029	-,133	-2,639	,009	1,296
	Arkadaş	,090	,030	,151	3,006	,003	1,280
	Özel Biri	,037	,020	,090	1,838	,067	1,218
R= 0,180 R ² = 0,032		F=5,520	p<0,001	Durbin Watson= 1,844			
Oluşturma	(Sabit)	1,483	,111		13,332	,000	
	Aile	-,039	,019	-,104	-2,058	,040	1,296
	Arkadaş	,019	,020	,048	,952	,341	1,280
	Özel Biri	,036	,013	,134	2,726	,007	1,218
R= 0,146 R ² = 0,021		F= 3,577	p < ,001	Durbin Watson= 1,823			
Paylaşma	(Sabit)	1,866	,156		11,984	,000	
	Aile	-,084	,027	-,153	-3,118	,002	1,296
	Arkadaş	,146	,027	,260	5,338	,000	1,280
	Özel Biri	,052	,018	,135	2,840	,005	1,218
R= 0,292 R ² = 0,085		F= 15,372	p < ,001	Durbin Watson= 1,835			

Katılımcıların algılanan sosyal destek alt boyutlarının (aile, arkadaş ve özel bir insan) okul dışı sosyal medya davranışı alt boyutlarına (tüketme, iletişim, oluşturma ve paylaşma) etkilerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen regresyon analizi bulguları Tablo 4'te verilmiştir. Oluşturulan regresyon modellerinde Durbin Watson katsayısının 2,5'ten az olması ve varyans şişirme faktörünün (VIF) 10'dan küçük olması otokorelasyon ve çoklu bağlantı problemi olmadığını göstermektedir (Hair vd., 1998). Bu bilgiler doğrultusunda Tablo 4'te verilen regresyon modellerinde de herhangi bir otokorelasyon ve çoklu bağlantı probleminin olmadığı söylenilebilir.

Algılanan sosyal destek alt boyutlarının okul dışı sosyal medya davranışı alt boyutlarından tüketme boyutu üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, regresyon modelinin istatistiksel tahminleri model açısından anlamlı ve uygulanabilir (F=8,491, p<0,001). Algılanan sosyal destek alt boyutları, katılımcıların tüketme davranışlarına yönelik toplam varyansın % 4,9'unu açıklamaktadır. Regresyon modelinde tüketme alt boyutu; aile boyutu ile negatif ve arkadaş alt boyutu ile de pozitif yönde anlamlı bir ilişki göstermektedir. Tüketme alt boyutunun özel bir insan alt boyutu ile arasında ise herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Buna göre arkadaş alt boyutunun okul dışı sosyal medya davranışında tüketmeyi arttıran ve aile alt boyutunun okul dışı sosyal medya davranışında tüketmeyi azaltan bir faktör olarak görüldüğü söylenilebilir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, katılımcıların arkadaş (t=4,520, p<0,00, β=0,224) desteği düzeylerinde görülen artış tüketmeyi istatistiksel açıdan artırır. Katılımcıların aile (t=-3,407, p<0,01, β=-0,170) desteği düzeylerindeki artış ise tüketmeyi istatistiksel açıdan azaltır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, bağımsız değişkenlerin tüketme üzerindeki önem sırası arkadaş boyutu ve aile boyutu ile sınırlıdır. Bu sonuçlar, (H1a) ve (H1b) hipotezlerinin yalnızca arkadaş ve aile alt boyutu için onaylandığını göstermektedir.

Algılanan sosyal destek alt boyutlarının okul dışı sosyal medya davranışı alt boyutlarından iletişim boyutu üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Modele ilişkin istatistiksel tahminler,

modelin anlamlı ve uygulanabilir olduğunu göstermiştir ($F=5,520$, $p<0,001$). Algılanan sosyal destek alt boyutları, katılımcıların iletişim davranışlarına yönelik toplam varyansın %3,2'sini açıklamaktadır. Regresyon modelinde iletişim alt boyutu ile aile alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı ilişki ve iletişim alt boyutu ile arkadaş alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. İletişim alt boyutunun özel bir insan alt boyutu ile arasında ise herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Buna göre aile alt boyutunun okul dışı sosyal medya davranışında iletişimi azaltan ve arkadaş alt boyutunun okul dışı sosyal medya davranışında iletişimi arttıran bir faktör olarak görüldüğü söylenilebilir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde katılımcıların aile ($t=-2,639$, $p<0,00$, $\beta=-0,133$) desteği düzeylerindeki artış iletişimi istatistiksel olarak azaltır. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde katılımcıların arkadaş ($t=3,006$, $p<0,00$, $\beta=0,151$) desteği düzeylerindeki artış ise iletişimi istatistiksel olarak artırır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, bağımsız değişkenlerin iletişim üzerindeki önem sırası aile ve arkadaş boyutu ile sınırlıdır. Bu sonuçlar, (H2a) ve (H2b) hipotezlerinin aile ve arkadaş alt boyutu için doğrulandığını göstermektedir.

Algılanan sosyal destek alt boyutlarının okul dışı sosyal medya davranışı alt boyutlarından oluşturma boyutu üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon modeline ilişkin istatistiksel tahminler, modelin anlamlı ve uygulanabilir olduğunu göstermiştir ($F=3,577$, $p<0,001$). Algılanan sosyal destek alt boyutları, katılımcıların oluşturma davranışlarına yönelik toplam varyansın %2,1'ini açıklamaktadır. Regresyon modelinde oluşturma alt boyutu ile aile alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı ilişki ve oluşturma alt boyutu ile özel bir insan alt boyutu arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Oluşturma alt boyutunun arkadaş alt boyutu ile arasında ise herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Buna göre aile alt boyutunun okul dışı sosyal medya davranışında oluşturmaya azaltan ve özel bir insan boyutunun okul dışı sosyal medya davranışında oluşturmaya arttıran bir faktör olarak görüldüğü söylenilebilir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına göre katılımcıların aile ($t=-2,058$, $p<0,04$, $\beta=-0,104$) desteği düzeylerindeki artış oluşturmaya istatistiksel olarak azaltır. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına göre katılımcıların özel bir insan ($t=2,726$, $p<0,00$, $\beta=0,134$) desteği düzeylerindeki artış ise oluşturmaya istatistiksel olarak artırır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, bağımsız değişkenlerin oluşturma üzerindeki önem sırası aile ve özel bir insan alt boyutu ile sınırlıdır. Bu sonuçlar, (H3a) ve (H3c) hipotezlerinin aile ve özel bir insan alt boyutu için doğrulandığını göstermektedir.

Son olarak, algılanan sosyal destek alt boyutlarının okul dışı sosyal medya davranışı alt boyutlarından paylaşma boyutu üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon modeline ilişkin istatistiksel tahminler, modelin anlamlı ve uygulanabilir olduğunu göstermektedir ($F=15,372$, $p<0,001$). Algılanan sosyal destek alt boyutları, katılımcıların paylaşma davranışlarına yönelik toplam varyansın %8,5'ini açıklamaktadır. Regresyon modelinde paylaşma aile alt boyutu ile negatif yönde ve arkadaş ve özel bir insan alt boyutu ile ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki göstermektedir. Buna göre aile alt boyutunun okul dışı sosyal medya davranışında paylaşmayı azaltan, arkadaş ve özel bir insan alt boyutlarının okul dışı sosyal medya davranışında paylaşmayı arttıran bir faktör olarak görüldüğü söylenilebilir. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, katılımcıların aile ($t=-3,118$, $p<0,00$, $\beta=-0,153$) desteği düzeyindeki artış paylaşmayı istatistiksel olarak azaltır. Regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, katılımcıların arkadaş ($t=5,338$, $p<0,00$, $\beta=0,260$) ve özel bir insan ($t=2,840$, $p<0,00$, $\beta=0,135$) desteği düzeylerindeki artış paylaşmayı istatistiksel olarak artırır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, bağımsız değişkenlerin paylaşma üzerindeki görece önem sırası aile, arkadaş ve özel bir insan. Bu sonuçlar, H4a, H4b ve H4c hipotezlerinin doğrulandığını göstermektedir.

5. TARTIŞMA

Algılanan sosyal desteğin okul dışı sosyal medya davranışı üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada SHMYO öğrencileri özelinde algılanan sosyal desteğin bazı boyutlarının katılımcıların okul dışı sosyal medya davranışları üzerinde anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür. Fakat anlamlılık düzeylerinin yorumlanması, varyansların açıklayıcılığının sınırlılığı göz önüne alınarak yapılmıştır. Katılımcıların algılanan sosyal destek alt boyutlarından arkadaş desteği boyutunun okul dışı sosyal medya davranışının iletişim, tüketme ve paylaşma boyutları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunurken, aile desteği alt boyutunun negatif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu durum sosyal medya kullanımının katılımcıların algıladıkları arkadaş desteğini arttırabilecek bir unsur olduğunu göstermekte iken, aile desteğinin artmasıyla sosyal medya kullanımının azalacağına işaret etmektedir. Katılımcıların özel bir insandan aldıkları desteğin sosyal medya kullanımında içerik oluşturma ve paylaşım yapmaya yönelik davranışlarını artırdığı söylenebilir.

Algılanan sosyal destek boyutlarından aile desteği ile okul dışı sosyal medya davranışı boyutlarından tüketme, iletişim, oluşturma ve paylaşma olmak üzere tüm alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Söz konusu bulgu, aile tarafından sağlanan sosyal desteğin okul dışı sosyal medya davranışını azalttığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim aile içerisinde kurulan etkin iletişim ve sosyal destek ortamı bireylerin sosyal medyada geçirdiği vakti sınırlandıracaktır. Alan yazın incelendiğinde, bu durumu destekleyen araştırma sonuçları mevcuttur. Örneğin, Kraut vd. (1998) tarafından yapılan çalışmada internetin bireylerin aileleri ile olan temasını olumsuz etkilediği ve internet kullanımı ile algılanan sosyal destek arasında olumsuz bir ilişki olduğu tespit edilmiş; Chen vd. (2007) tarafından yapılan araştırma sonucunda düşük sosyal desteğin problemleri internet kullanımı için risk teşkil ettiği; Deniz ve Kuzu (2021) tarafından yapılan araştırma sonucunda sosyal medya kullanımının aileden alınan sosyal destek algısı ile negatif yönlü anlamlı ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca yalnızlığın sosyal ağlarda geçirilen zamanı artırdığına dair yer alan araştırma sonuçlarının (Kim vd., 2007) varlığı da aile içerisinde oluşan sosyal desteğin sosyal medya davranışlarını azaltacağına dair ipuçları sağlaması adına önemlidir.

Çevrimiçi teknolojileri kullanmanın sosyal izolasyon, depresyon ve siber zorbalık gibi zararların yanında, artan benlik saygısı, algılanan sosyal destek, artan sosyal sermaye, güvenli kimlik denemeleri ve artan kendini açıklama fırsatı gibi faydaları da bildirilmiştir (Best vd., 2014). Bireylerin çevrimiçi ortamda farklı mecralarda sosyal destek arayışına girebildiğini gösteren ve araştırma sonucunu destekleyecek nitelikte çalışmalar literatürde mevcuttur. Örneğin, Utz ve Beuer (2017) özellikle düşük yaşam tatmini ve yüksek strese sahip sosyal medya kullanıcılarının çevrimiçi ortamda daha fazla sosyal destek aradığını belirtmiştir. Bu destek arayışı farklı oyun odaları, sohbet odaları, forumlar gibi farklı platformlarda kendini gösterebilmektedir. Bireylerin çevrimiçi oyunlarda arkadaşlık kurarak çevrimiçi sosyal sermaye yarattıklarını ve çevrimiçi sosyal sermayenin çevrimdışı sosyal desteği olumlu etkilediği gösterilmiştir (Trepte vd., 2015). Kişilerin facebook arkadaş sayısı gibi göstergelerin de daha güçlü sosyal destek algıları ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Nabi vd., 2013). Bu sonuçlar reel dünyada arkadaşlardan alınan sosyal desteğin, zaman zaman sanal dünyaya doğru bir kayma yaşayabildiğini göstermektedir.

Buna ek olarak günümüz koşullarında sosyal medya özellikle gençlerin sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamada tercih ettikleri önemli bir araçtır. Özellikle sosyal destek sağlayacak gruplara doğrudan ulaşımın çeşitli sebeplerle mümkün olmadığı durumlarda sosyal medya bireylerin sosyal destek alabileceği bir platforma dönüşebilme potansiyeline sahiptir. Göçmenlerin sosyal medyada sosyal destek arayışına girmesi (Chen ve Choi, 2011), öğrencilerin ihtiyaç duyduğu duygusal desteği almak için sosyal medya platformlarına yönelmesi (Tutgun Ünal, 2016), Covid-19 pandemisi süresince bireylerin sosyalleşme ve sosyal destek görme ihtiyaçlarını çevrimiçi platformlarda gidermeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Best vd. (2014) çalışmalarında çevrimiçi teknolojilerin sosyal izolasyon, depresyon ve siber zorbalık gibi zarar verici potansiyellerinin yanında benlik saygısı, algılanan sosyal destek, sosyal sermaye edinme gibi alanlarda fırsatlar yarattığını belirtmişlerdir.

Katılımcıların sosyal medyayı en çok müzik dinleme, film izleme, sosyal medya paylaşımlarını ve profilleri inceleme gibi tüketme odaklı sosyal medya davranışı gösterdikleri tespit edilmiştir. Pempek vd. (2009) katılımcıların %69'unun sık sık diğer kişilerin sosyal medya profillerini gözlemlediğini ve mevcut paylaşımları incelemeye sosyal medya paylaşımı yapmaktan daha fazla vakit harcadıklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Lu vd. (2018) de öğrencilerin sosyal medyada içerik üretmek ve paylaşmaktan çok tükettiğini tespit etmiştir. Bireylerin sosyal medyayı rahatlatma ve eğlenme aracı olarak gördükleri göz önüne alındığında bu sonucun beklenti dışı olmadığı söylenebilir. Bireylerin sosyal medyada paylaşım yapma motivasyonlarının araştırılmış (Oh ve Syn, 2015) ancak paylaşım yapmak yerine mevcut içeriği tüketme eğiliminin nedenleri üzerine detaylı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bireylerin sosyal medya içeriği oluşturmaktan ziyade tüketmeye yönelen motivasyonların neler olduğu incelenmeye değer bir konu olarak diğer araştırmacılara önerilmektedir.

Araştırmanın sadece bir kamu üniversitesinin SHMYO Tıbbi Hizmetler ve Teknikler bölümünde öğrenim gören öğrencileri kapsamı araştırmanın sınırlılığıdır. Bulguların genellenebilmesi için farklı örneklem gruplarında çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

6. SONUÇ

Araştırma sonucunda öğrencilerin sosyal medyada sırasıyla en fazla tüketme, paylaşma, iletişim ve oluşturma konularına yönelik davranışlar sergilediği tespit edilmiştir. Algılanan sosyal destek düzeyleri incelendiğinde ise öğrencilerin sırasıyla en fazla arkadaş, aile ve özel bir insandan destek gördüğü saptanmıştır. Algılanan sosyal destek ve okul dışı sosyal medya davranışı arasındaki ilişkiyi tespit etmek için yapılan korelasyon analizi

sonucunda iki ölçek arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yani, öğrencilerin algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça okul dışındaki süre zarfında sosyal medyaya daha fazla yöneldikleri görülmektedir. Boyutlar açısından korelasyon sonuçları incelendiğinde; öğrencilerin arkadaşlarından gördüğü sosyal destek arttıkça okul dışı sosyal medya kullanım davranışlarının da arttığı, özellikle tüketme, iletişim ve paylaşma amacıyla sosyal medya kullandıkları ifade edilebilir. Ayrıca özel bir insan tarafından gelen desteğin de sosyal medya üzerinde iletişim, oluşturma ve paylaşma davranışlarını artırdığı, elde edilen diğer bulgular arasındadır.

Gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre arkadaş desteğinin tüketme ve iletişim üzerinde, özel bir insandan görülen desteğin sosyal medya davranışlarına yönelik oluşturma üzerinde ve arkadaş ve özel bir insandan görülen desteğin paylaşma üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde özellikle Covid-19 pandemisi ile birlikte insanların fiziken sosyalleşeceği pek fazla ortam bulunmamaktadır. Alınan tedbirler ve hayata geçirilen uygulamalar tüm bireylerin sosyal medyada daha fazla vakit geçirmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle etkileşim ve paylaşım arzusunun fazla olduğu üniversite gençlerinin bu süreçte teknolojiye sarılması kaçınılmazdır. Teknoloji ve paralelinde sosyal medya platformlarının hayatımızı çepeçevre sarması bireylerin sosyal desteği de bu ortamlarda aramasını beraberinde getirmiştir. Çeşitli sebeplerle kullanılan sosyal medya bugün, pandemi ile birlikte özellikle sosyal destek edinmek için kullanılan bir araç konumuna gelmiştir.

İçerisinde bulunduğumuz bu ortamda öğrencilerin fiziki olarak arkadaşları ile bir araya gelememelerinin onları sosyal medyada iletişim kurmaya ve vakit geçirmeye ittiği öngörülebilir. Her ne kadar bu sebepler sosyal medyada vakit geçirmeyi anlaşılabilir kılsa da bireylerin bu durumu alışkanlık haline getirmesi ve zaman yönetimi konusunda yetersiz kalması bağımlılık odaklı davranışların sergilenmesine sebep olabilmektedir. Bu bağlamda bu konu üzerine çalışacak araştırmacılara, üniversite öğrencilerinin sosyal medya davranışları, algılanan destek düzeyleri gibi çeşitli parametreler açısından bağımlılık düzeylerinin incelenmesi ve bu konuda farkındalık kazandıracak çalışmalar ortaya koyması önerilebilir. Bunun yanında farklı örneklem grupları üzerinde yeni çalışmalar yapılabilir ve kuşaklar arası farklılıklara bakılabilir. Ayrıca konu, nitel araştırma yöntemiyle derinlemesine incelenerek araştırılabilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar makalenin tasarımı, yöntemin belirlenmesi, veri analizinin yapılması aşamalarından, ikinci yazar, verilerin toplanması, bulguların yorumlanması aşamalarından, üçüncü yazar ise literatürün ve tartışma ve sonucun yazılması aşamalarından sorumludur. Çalışmaya birinci yazar %40 oranında, ikinci yazar %30, üçüncü yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- APA Dictionary of Psychology. (2021). <https://dictionary.apa.org/social-support> adresinden 14 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- Aydın, A., Kahraman, N. ve Hiçdurmaz, D. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin algılanan sosyal destek ve psikolojik iyi olma düzeylerinin belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(1), 40-47.
- Best, P., Manktelow, R. ve Taylor, B. (2014). Online communication, social media and adolescent wellbeing: A systematic narrative review. *Children and Youth Services Review*, 41, 27-36.
- Charoensukmongkol, P. (2014). Effects of support and job demands on social media use and work outcomes. *Computers in Human Behavior*, 36, 340-349.
- Chen, W. ve Choi, A. S. K. (2011). Internet and social support among Chinese migrants in Singapore. *New Media & Society*, 13(7), 1067-1084.
- Chen, X., Li, F. H. ve Long, L. L. (2007). Prospective study on the relationship between social support and internet addiction. *Chinese Mental Health Journal*, 21(4), 240-243.

- Cohen, J. L., Lakey, B., Tiell, K. ve Neely, L. C. (2005). Recipient-provider agreement on enacted support, perceived support, and provider personality. *Psychological Assessment*, 17, 375–378.
- Çolak, T. S. ve Doğan, U. (2016). Does the use of social media ensure social support and happiness? *International Online Journal of Educational Sciences*, 8(4).
- Deniz, E. ve Kuzu, H. (2021). Algılanan sosyal desteğin ortaokul öğrencilerinin sosyal medya tutumlarına etkisinin yol analizi ile incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 892-910.
- Dijital 2020 Küresel Genel Bakış Raporu. (2020). <https://wearesocial.com/digital-2020> adresinden 20 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.
- Eker, D., Arkar, H. ve Yıldız, H. (2002). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 17-25.
- Esen, E. (2010). *Ergenlerde internet bağımlılığını yordayan psiko-sosyal değişkenlerin incelenmesi* [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Hair, J., Anderson, R., Tatham, R. ve Black, W. C. (1998). *Multivariate data analysis* (5. Baskı). Upper Saddle River, NJ, Prentice Hall.
- Karasu, F. (2017). Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı ile sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 372-386.
- Kim, H., Kim, G. J., Park, H. W. ve Rice, R. E. (2007). Configurations of relationships in different media: FtF, email, instant messenger, mobile phone and SMS. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1183-1207.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T. ve Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being. *American Psychologist*, 53, 1017-1031.
- Leung, L. ve Lee, P. S. (2005). Multiple determinants of life quality: The roles of Internet activities, use of new media, social support, and leisure activities. *Telematics and Informatics*, 22(3), 161-180.
- Lu, J., Hao, Q. ve Jing, M. (2016). Consuming, sharing and creating content: how young students use social media in and outside school?. *Computers in Human Behavior*, 64, 55-64.
- Lu, J., Luo, J., Liang, L. ve Jing, M. (2018). Measuring adolescents' social media behavior outside and inside of school: development and validation of two scales. *Journal of Educational Computing Research*, 0(0) 1-23.
- Maslow, A.H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*. 50 (4):37096.
- Nabi, R. L. Prestin, A. ve So, J. (2013). Facebook friends with (health) benefits? Exploring social network site use and perceptions of social support, stress, and well-being. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(10), 721-727.
- Oh, S. ve Syn, S. Y. (2015). Motivations for sharing information and social support in social media: A comparative analysis of facebook, twitter, delicious, youtube, and flickr. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66(10), 2045-2060.
- Oktan, V. (2015). Üniversite öğrencilerinde problemleri internet kullanımı, yalnızlık ve algılanan sosyal destek. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 281-292.
- Öztosun, A. (2018). *Ergenlerde algılanan sosyal destek ve sosyal dışlanma deneyimlerinin internet bağımlılığını yordayıcılığı* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Pempek, T. A., Yermolayeva, Y. A. ve Calvert, S. L. (2009). College students' social networking experiences on facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 227-238.
- Procidano, M. E. ve Heller, K. (1983). Measures of perceived social support from friends and from family: Three validation studies. *American Journal of Community Psychology*, 11(1), 1-24.

- Statista. (2021). <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> adresinden 20 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.
- Tanrıverdi, S. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 1, 1-27.
- Tayo, S. S., Adebola, S. T. ve Yahya, D. O. (2019). Social media: usage and influence on undergraduate studies in Nigerian Universities. *International Journal of Education and Development Using Information and Communication Technology*, 15(3), 53-62.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Topkaya, N. ve Kavas, A. B. (2015). Algılanan sosyal destek, yaşam doyumu, psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ve niyet arasındaki ilişkiler: bir model çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 10(2).
- Torun, E. D. (2019). Sosyal medya davranışları ölçeğinin Türkçe formunun geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (32), 217-234.
- Trepte, S., Dienlin, T. ve Reinecke, L. (2015). Influence of social support received in online and offline contexts on satisfaction with social support and satisfaction with life: A longitudinal study. *Media Psychology*, 18(1), 74-105.
- Tutgun Ünal, A. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının incelenmesi. *Route Educational and Social Science Journal*, 3, 155-155.
- TÜİK. (2020). *Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679) adresinden 20 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.
- Utz, S. ve Breuer, J. (2017). The relationship between use of social network sites, online social support, and well-being. *Journal of Media Psychology*.
- We Are Social. (2021). *Digital 2021: The Latest Insights into the State of Digital*. <https://wearesocial.com/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital> adresinden 5 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Yavuz, O. (2018). Özel yetenekli öğrencilerde internet ve oyun bağımlılığı ile algılanan sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(4), 281-296.
- Yıldız, E. ve Koçak, O. (2020). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1102-1126.
- Yılmazel, G. (2013). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinde algılanan sosyal destek ve sağlıkla ilişkili davranışlar. *In New Symposium Journal*, 51(3), 151-157
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. ve Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30-41.

DUYGUSAL ZEKÂNIN KENDİNİ İFADE ETME İLETİŞİM BECERİSİNE ETKİSİ: ÖN LİSANS ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

THE EFFECT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON SELF-EXPRESSION COMMUNICATION SKILLS: A RESEARCH ON ASSOCIATE DEGREE STUDENTS

Öğr. Gör. Dr. Betül BALKAN AKAN¹

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, ön lisans okuyan öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin kendini ifade etme iletişim becerisine etkisini ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri ve alt boyutları, kendini ifade etme iletişim becerileriyle demografik özellikleri arasında farklılık olup olmadığının araştırılması hedeflenmiştir. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hayrabolu Meslek Yüksekokulunda sosyal bilimler alanındaki bölümlerde okuyan 181 öğrencinin katılımıyla ve anket tekniği yoluyla toplanan veriler SPSS 20 paket programında analiz edilerek yorumlanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı faktör ve güvenilirlik analizleri, korelasyon ve regresyon analizleri ile Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerinin kendini ifade etme iletişim becerisini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği; duygusal zekâ ile alt boyutları olan kendi duygularını değerlendirme, duyguların kullanılmasına ilişkin alt boyutları ile öğrencilerin iletişim dersi alma durumları arasında ve kendini ifade etme iletişim becerisi ile cinsiyet, sınıf ve iletişim dersi alma durumu açısından farklılık gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla duygusal zekâsı yüksek bireylerin kendini daha iyi ifade edebilme iletişim becerisine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, İletişim Becerileri, Kendini İfade Etme, Ön lisans Öğrencileri.

JEL Sınıflandırma Kodları: I20, I23, M1, M10.

ABSTRACT

The purpose of the study is determined as revealing the effect of emotional intelligence levels of students studying associate degree on self-expression communication skills. In addition, it is aimed to investigate whether there is a difference between the emotional intelligence levels and sub-dimensions of the students, self-expression communication skills and demographic characteristics. The data is collected from 181 participant students studying in social sciences departments at Tekirdağ Namık Kemal University, Hayrabolu Vocational School, and analyzed and interpreted through survey techniques and SPSS 20 package program. Descriptive statistics, exploratory factor and reliability analysis, correlation and regression analysis and Mann-Whitney U test are utilised to analyze the data. According to the results of the research; emotional intelligence levels of associate degree students significantly and positively affects their self-expression communication skills; it is observed that emotional intelligence and its sub-dimensions differ between the sub-dimensions of evaluating their own emotions, the use of emotions, and the students' receiving communication lesson, and in terms of self-expression communication skills and gender, classroom and communication course taking. Therefore, it is concluded that individuals with high emotional intelligence have the communication skills to express themselves better.

Keywords: Emotional Intelligence, Communication Skills, Self-Expression, Associate Degree Students.

JEL Classification Codes: I20, I23, M1, M10.

* Bu çalışma için Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Etik Kurulundan 12394611-044-E. 61111 sayılı ve 11/11/2020 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hayrabolu Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, bbalkan@nku.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The aim of the study was determined to reveal the effect of the emotional intelligence levels of the students studying at associate degree on their self-expression communication skills. In addition, it was aimed to determine whether there is a difference between the emotional intelligence levels and sub-dimensions, self-expression communication skills of the associate degree students and their demographic characteristics. The study contains limitations in terms of its subject and application. The subject of the study is limited to examining the effect of emotional intelligence level on the self-expression sub-dimension of communication skill. The ability of individuals to understand and be aware of the emotions of the other individuals firstly and then to be aware of them and to have the ability to express themselves play an important role in their lives. It is of great importance for university students to be able to express themselves correctly and effectively in terms of shaping their present and future in both their social and business lives. For this reason, it is thought that examining whether emotional intelligence levels have an effect on self-expression communication skills will contribute to the literature on the subject. In terms of time and cost, the research was limited to associate degree students studying in the departments of social sciences at Tekirdağ Namık Kemal University Hayrabolu Vocational School. The research does not aim to generalize the results obtained, and they are the results specific to the sample within the scope of the research.

Design/methodology/approach:

The universe of the research consists of first and second year students studying in the social sciences departments at Tekirdağ Namık Kemal University Hayrabolu Vocational School. The study was conducted between the 2020-2021 academic year, 15.11.2020-01.02.2021, as a questionnaire via e-mail and the internet, which are modern survey techniques. The convenience sampling method, which is one of the non-probabilistic techniques, was used in the sample of the study. There are a total of 186 students studying in the departments of social sciences, and after the analysis, it was determined that 126 students represented the universe at a 95% confidence level and 5% margin of error. In the research, it was aimed to reach the whole universe, but a total of 181 students could be reached. Since there was not an incomplete or incorrect questionnaire in the study, all 181 questionnaires sent were evaluated. The data obtained were analyzed and interpreted in the SPSS 20.0 package program. Frequency distributions, factor and reliability analysis, correlation and regression analysis were used in the study.

Findings:

According to the results of the research; it has been determined that the emotional intelligence levels of associate degree students have a significant and positive effect on their self-expression communication skills. As a result of the difference tests on demographic variables; no significant difference was found between emotional intelligence and its sub-dimensions and gender, age and class. While there is a difference between emotional intelligence and emotional intelligence sub-dimensions of evaluating their own emotions, the use of emotions, and the students' receiving communication lessons; it was determined that there was no difference between evaluating the emotions of others and regulating the emotions, which is the sub-dimension of emotional intelligence, and the students' receiving communication lessons. Communication ability to express oneself; it was concluded that there was no significant difference according to age, while it varied in terms of gender, class and taking communication lessons.

Conclusion and Discussion:

It was found that emotional intelligence has an effect on self-expression and communication skills; emotional intelligence and self-expression communication skills, which are sub-dimensions, between the sub-dimensions of evaluating their own emotions, the sub-dimensions of using emotions and the students' taking communication lessons; it is seen that there is a difference in terms of gender, class and taking communication lessons. In this context, it can be said that taking a communication course is important for students to evaluate and use their own emotions and develop their communication skills to express themselves. It can be stated that especially the emotional intelligence levels and self-expression skills of the students who take the communication course are at a better level. In addition, it is seen that the students taking communication course are second grade and second year students think that their communication skills of expressing themselves are better. In this context, it can be said that taking communication lessons contributes to the development of communication skills and especially for individuals to express themselves more comfortably. For this reason, it is obvious that the lessons taken by the students contribute to their personal development and awareness of their communication skills. Based on this, it can be said that giving the courses with communication content taken in the second year starting from the first year can contribute to the students' expressing themselves better. In addition to the content of the courses, paying attention to the fact that the people who teach the course are experts in their fields will contribute to achieving more positive results. In order to contribute to the emotional intelligence levels of the students and to improve their communication skills, trainings and seminars can be given in the field. In addition, the department advisors act in a constructive manner that will support the personal development of the students, and this will contribute positively to their development. For this reason, the concept of student counseling should not be perceived only as an intermediary for student affairs, especially in vocational schools. Student counseling qualifications and duties should be revised and steps should be taken to strengthen the implementation part. In this sense, the universities' approach to this situation sensitively and effectively transferring its importance to the intermediary consultants will contribute to the operation of the field of application more effectively.

1. GİRİŞ

Davranışları yönetme ve onlara güç verebilmede duygular büyük önem taşımaktadır. Duygusal zekâ bu anlamda sosyal bir varlık olan insanın temel yapısı ile doğrudan olarak alakalıdır. Salovey ve Mayer (1990), zekâ kavramını zihinsel kabiliyetlerin hiyerarşisi olarak ifade etmektedirler. Bu kavram, kişisel farklılıklar üzerinde mevcut kapasiteyi işleyip bilgiye dönüştürme durumunu düzenlemektedir. Paylaşmak, ortak kılmak anlamına gelen iletişim ise terim olarak sosyal ilişkilere aracılık etmektedir. Bu nedenle iletişim kavramı sosyal hayatın temel koşulu olarak görülmektedir. Bu bağlamda iletişim iki taraf arasında birbiri ile ilişkili mesaj alışverişi olarak tanımlanmaktadır (Gürşimşek vd., 2008, s. 2-3). Literatürdeki çalışmalara göre, kendi duygularını tanıyabilen ve yönetebilen, başkalarının duygularına ise duyarlı olabilen duygusal zekâsı yüksek bireyler insan ilişkilerinde başarılı olabilmektedirler. Ayrıca, bu bireyler fikir ve düşüncelerini açıkça ve direkt dile getirebilmektedirler (Büyükbese vd., 2017, s. 222). Bu nedenle duygusal zekâsı yüksek kişilerin kendini ifade etme iletişim becerilerinin daha iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Bireylerin duygusal zekâ ve iletişim algılarının yüksek olmasının kendilerini ifade etme iletişim becerilerine yönelik performanslarını pozitif yönde etkileyeceği; ayrıca iletişim becerilerinin gelişmesi öğrencilerin iletişim sorunlarını yapıcı şekilde çözeceği düşünülmektedir.

Günümüz dünyasında bireylerin hem günlük hem de iş yaşamlarında başarılı olabilmeleri duygularını ve davranışlarını kontrol edebilmelerine ve kendilerini doğru bir biçimde ifade edebilmelerine büyük ölçüde bağlıdır (Taşhyan vd., 2015, s. 47-49). Duygularını değerlendirebilme onları yönetebilme ve iletişim kurarken kendini ifade edebilme gibi özellikler her ne kadar aile ortamında (İsme, 2004, s. 61) başlasa da çevresel faktörlerin desteği ile şekillenip değişebilmektedir. Bu değişimin olumlu ya da olumsuz olarak seyretmesi ise dış çevresel faktörlere göre değişebilir. Bu anlamda eğitimin ve öğretimin günümüzde işlevi daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle eğitim ve öğretimin amacına ulaşabilmesi büyük oranda insan faktörünün doğru bir şekilde yetiştirilmesine ve yönlendirilmesine bağlıdır. Bu nedenle bireylerin duygusal zekâlarının farkında olması ve kendilerini her alanda etkili ve doğru şekilde ifade edebilmeleri için kendi çabalarının yanında okudukları üniversiteden destek almaları hedeflerine ulaşmalarında önem arz etmektedir. İletişim becerisi olarak öğrencilerin en çok sıkıntı yaşadığı durumlardan bir tanesi olan kendini ifade becerisi hem sosyal hem de iş yaşamlarını etkilemektedir. Bu bağlamda özellikle iletişim becerilerinden kendini ifade etme boyutu üzerinde durulmaktadır (Doğruluk vd., 2019; Tepeköylü-Öztürk ve Soy Türk 2019; Korkut-Owen ve Bugay, 2014). Bu görüşten hareketle çalışmanın amacı ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâlarının kendini ifade etme iletişim becerisine etkisini incelemektir. Ayrıca öğrencilerin demografik açıdan algılarının farklılık gösterip göstermediğini araştırmaktır.

Araştırmalar incelendiğinde iş yaşamında duygusal zekâsı yüksek olmanın yanında en iyi performans gösteren bireylerin çevreleriyle sağlıklı iletişim kurabilen ve kendini doğru ifade edebilen kişiler olduğu görülmektedir. Özellikle insan ilişkileri iyi olan ve kendini ifade edebilen bireyler oluşan sinerji ile daha büyük başarılar gösterebilmektedirler. Bu durum hem birey hem de örgütlere yarar sağlamaktadır (Wong ve Law, 2002, s. 242-243; Çetinkaya ve Alparslan, 2011, s. 364-365). Bu noktada üniversite okuyan öğrencilerin iletişim becerilerine sahip olmaları ve kendilerini ifade edebilmeleri gelecek hayatlarını şekillendirmede büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle araştırmanın öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin kendini ifade etme iletişim becerilerini ne yönde ve nasıl etkilediğini anlamada referans kaynak olması ve ayrıca kendilerini ifade etmeye yönelik iletişim becerilerini geliştirebilmeleri açısından yol göstererek literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Duygusal zekâ ve iletişim becerileri konusunda üniversite öğrencileri üzerinde birçok araştırma yapılmasına rağmen, sadece ön lisans öğrencileri düzeyinde duygusal zekânın kendini ifade etme iletişim becerisine etkisinin incelenmesi ve meslek yüksekokulu öğrencilerinin kendilerini ifade edebilme iletişim becerileri açısından gelecek kaygılarına dikkat çekilerek bu kaygıların giderilmesine yönelik öneriler sunulması yapılan çalışmayı özgünleştirmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Duygusal Zekâ

Zekâ kavramı, kişinin isteklerine kavuşabilmek için güçlü yönlerini öne çıkararak zayıf taraflarını kapatabilme yeteneğidir. Aynı zamanda zekâ, güç durumlarda dahi sahip olduğu enerjiyi yükseltip heyecanlanabilececek şeylere karşı koyma kapasitesi olarak da ifade edilmektedir (Çavuş vd., 2015, s. 5). Duygusal zekâ kavramı, Gardner'in içsel zekâ kavramıyla yakından ilişkilidir. Duygusal zekânın ilk tanımı Salovey ve Mayer (1990) tarafından geliştirilmiştir. Duygusal zekâ, bireyin kendisine ve başkalarına ait olan duyguları izleyebilme, bu

duyguların arasında ayırma varabilme becerisi ile bilgiyi kişinin düşüncelerini ve eylemlerini yönlendirmek için kullanabilme gibi unsurları içeren bir tür sosyal zekâ olarak tanımlanmaktadır (Pursun ve Efiltili, 2019, s. 410; Libbrecht, De Beuckelaer vd., 2012, s. 2; Li vd., 2012, s. 440; Jaeger, 2003, s. 620).

Duygusal zekânın kavramsallaşma süreci 1995 yılında Daniel Goleman tarafından aynı isimde çıkan kitap ile başlamıştır. Goleman (1995), duygusal zekâ kavramını; sabır ve azim gibi nitelikleri içeren, temel yaşam yeteneği olarak ifade etmektedir. Daha sonra yaptığı araştırmalarında ise bu kavramı, bireyin kendisinin ve diğer kişilerin duygularını tanıma, kendi kendini motive edebilme, iş hayatındaki ilişkilerinde duygularını yönetebilme becerisi olarak görmektedir (Akt. Büyükbeşe vd., 2017, s. 223). Duygusal zekâ kavramı kişinin; duygusal sentez, tespit etme ve fonksiyonlarını ortaya koymaktadır. Son dönemlerde yapılan çalışmalarda duygusal zekânın, bireyin fiziksel ve zihinsel sağlığının yanı sıra (örneğin Goleman, 1995), akademik ve kariyer başarılarında da önemli bir rolü olduğu ifade edilmektedir (İyibaş ve Akin, 2021, s. 189; Cinel ve Oğan, 2021, s. 369; Wong ve Law, 2002, s. 242-243; Taşkın vd., 2010, s. 99).

Duygusal zekâ kavramı literatürde farklı ölçekler ile incelenmiş olup bu çalışmada Wong ve Law (2002)'in dört boyuttan oluşan duygusal zekâ adlı ölçeği bireyin kendisine ait duygularını ve diğer kişilerin duygularını değerlendirebilmesi, duygularını kullanabilmesi ve düzenleyebilmesi açısından incelenmektedir (Wong ve Law, 2002). Bu boyutlara ilişkin literatürde yer alan açıklamalar aşağıda verilmiştir:

Kendi Duygularını Değerlendirme: Bu boyut bireyin güçlü ve zayıf olduğu taraflarının farkında olması, sınırlarını çizebilmesi ve anlaması şeklinde tanımlanmaktadır. Duygusal zekâ düzeyi yüksek olan bireyler, kendi kişilik özelliklerinin diğer bireyleri etkileyeceğinin farkında oldukları için kendilerini açık ve kompleksiz olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle bu kişiler giriştikleri işlerde ne kadar risk alıp almamaları gerektiğini bilmektedirler. Ayrıca kendi duygularını değerlendirebilen bireyler, yüksek özgüvene sahip olup kendisi hakkında yapılan eleştirileri bir gelişim fırsatı olarak görmektedirler (Erdoğan, 2008, s. 65). Aslında tüm işlerde hislerimizi yöneten ve hislerimizi doğru algılayıp buna uyum sağlamamıza yardımcı olan ayrıca iş yaşamındaki becerileri geliştiren duygusal zekânın bir parçası öz bilinç sayesinde kendi duygularından emin ve kendi duygularının farkında olan kişi, çevresindeki insanları daha iyi anlayabilmektedir (Polat ve Aktop, 2010, s. 5). Kısaca, kendi duygularını değerlendirme, kişinin derinlerde yer alan duygularını anlayabilmesi ve bu duyguları doğal biçimde gösterebilme becerisiyle alakalıdır. Bu yeteneğe sahip bireyler, duygularını çoğu insandan daha erken hissedip kabul edebilmektedirler (Wong ve Law, 2002, s. 246).

Başkalarının Duygularını Değerlendirme: Karşı tarafın duygularını tanıyabilmek ve değerlendirebilmek anlamına gelen empati kavramı bireyin sosyal hayata uyum sağlamasını kolaylaştırmak üzere ortaya çıkmış sosyal bilişsel bir yetidir (Bora ve Baysan, 2009, s. 39). Bu becerisi daha çok olan kişiler, diğer bireylerin duygularını anlamada ve onların zihinlerini okumada daha hassas olabilmektedirler (Wong ve Law, 2002, s. 246). Empati, başkalarının duygularını veya hislerini anlama ve paylaşma kapasitesini açıklamak için kullanılan çok yönlü bir yapı (Decety ve Yoder, 2016) olup empatiye sahip bir birey; diğer bireylerin duyguları ile barışık, iyi bir dinleyici, duygusal ipuçlarına karşı duyarlıdır. Ayrıca bu bireyler başka bireylerin bakış açılarını anlamakta ve onlara yardımcı olmaktadır (Polat ve Aktop, 2010, s. 5).

Duyguların Kullanılması: Davranışlarımızı belirlemede ve yönlendirmede duygularımızın önemi büyüktür. Duygularını kullanabilme becerisine sahip olan bireyler günlük hayatlarında ya da iş yaşamlarında güven temelli ilişkiler kurabilmektedirler (Polat ve Aktop, 2010, s. 6). Performansı kolaylaştırmak adına duyguların kullanılması boyutu, bireylerin duygularını yapıcı faaliyetlere ve bireysel performansa yönlendirerek onlardan faydalanma yetenekleriyle alakalıdır (Hırlak vd., 2017, s. 110; Wong ve Law, 2002, s. 246).

Duyguların Düzenlenmesi: Duyguların yönetilmesi diğer bir ifade ile duyguların düzenlenmesi bireyin duygularını kontrol ederek tutarlı ve dürüst bir şekilde davranması bunun yanında değişimlere karşı kendini ayarlayabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2008, s. 65). Duyguların düzenlenmesi, duyguların daha iyi tanınması ve onlarla etkili biçimde başa çıkabilmede bilinçli bir efor sarfetmek ve anı yaşama yetisi kazanmak olarak ifade edilmektedir (Polat ve Aktop, 2010, s. 6). Ayrıca bu boyut, kişilerin psikolojik bir sıkıntı yaşamaları halinde daha çabuk bir biçimde toparlanmalarını sağlayacak yetenekle alakalıdır (Wong ve Law, 2002, s. 246).

Literatürde de belirtildiği üzere duygusal zekâ ile ilgili pek çok çalışma ve ölçek (Schutte vd., 1998; Goleman, 1998; Mayer ve Salovey, 1997; Bar-On, 1996) mevcuttur. Duygusal zekâsı düzeyi yüksek olan bireylerin kendi duygularını değerlendirebilmesi, onları kontrol edebilmesi, akıl ve duygu arasında bağlantı kurabilmesi ve kendisini motive edebilmesinin yanında, günlük hayatta ve iş yaşamındaki diğer bireylerle empati kurabilmesi ve

onların duygularına duyarlı olabilmesi, bireyler arası ilişkilerde başarılı olabilmesi bireysel ve örgütsel bağlamda daha uyumlu olmasını sağlayacak ve olası problemlerin çözümüne katkıda bulunacaktır (Yaşlıoğlu vd., 2013, s. 194-195).

2.2. Kendini İfade Etme İletişim Becerisi

İngilizce “communication” sözcüğünün karşılığı olan iletişim kelimesinin kökeni “communis”tur. Communis, Latince bir sözcük olup birçok nesneye veya birçok kişiye ait ortaklaşa gerçekleştirilen anlamına gelmektedir (Boz vd., 2021, s. 493). Anlam yüklü mesajların değişimi şeklinde ifade edilen (Gürşimşek vd., 2008, s. 3) iletişim kavramı, bireyler arası duyguların, düşüncelerin ve hislerin yazılı, sözlü ve işaretler yardımıyla aktarıldığı bir anlaşma süreci olarak tanımlanmaktadır (Elkatmış ve Ünal 2014, s. 109). İnsanlar için nefes almak kadar doğal bir eylem olan iletişim kavramı (Taşlıyan vd., 2015, s. 47-48) ne kadar detaylı tanımlanmaya çalışılırsa çalışılсын tanımı eksik kalmaktadır (Okkay ve Bal, 2021, s. 196).

Bireyler arasındaki ilişkiler iletişim vasıtasıyla yürütülmektedir. Bireyin duygularını, düşüncelerini ve tutumlarını anlaşılır bir biçimde aktarabilmesi (Ekici 2020, s. 293) bireyin iletişim becerisiyle mümkün hale gelmektedir. Etkin iletişim becerileri, sosyal yaşamda ve iş yaşamında ilişkileri daha kolay kılabilir (Türken vd., 2016, s. 448). İletişim becerileri; bireylerin çevreleriyle anlamlı yönde ilişkiler kurabilmesi, kendisini ve diğer insanları tanıyabilmesi, kendine ait duygularının bilincinde olması ve diğer insanların duygularını tanıyabilmesi, kendisini gerçekleştirilebilmesi ve sorunlarıyla baş edebilmesi gibi unsurları barındırmaktadır (Kuzu ve Eker 2010, s. 14). Etkili bir iletişimde; karşılıklı diyalogda cevap verme, verilen cevapta duygularını ve düşündüklerini yansıtabilme, soruları açıkça sorma, sözel olmayan ipuçlarını çözebilme, dinlemek için hevesli olma, göz teması kurma, etkin geribildirimde bulunma, empati kurabilme, eleştirilere olumlu cevap verme, çatışmaları yönetme ve sorunları uygun biçimde çözebilme gerekli olan beceriler olarak sıralanmaktadır (Oyur vd., 2012, s. 100). İletişim becerilerinin esas başlıkları, sözlü ve sözsüz iletilere duyarlı olmak, verimli şekilde dinleyebilmek ve etkili bir biçimde karşılık verebilmek olarak sıralanmaktadır. Son zamanlarda yapılan iletişim ve iletişim becerileri başlığı altındaki çok yönlü araştırmalar konunun önemini kanıtlar niteliktedir (Pınarcık vd., 2016, s. 38). İletişim, yaşamın her noktasında zorunlu bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Toplumsal yaşamda ve örgütlerde başarılı ilişkilerin kurulması etkili iletişim ile olabilmekte ve özellikle yüz yüze ilişkilerin kurulduğu meslek gruplarında, bireylerin iletişim becerilerinin kalitesi önem arz etmektedir (Tepeköylü-Öztürk ve Soytürk 2019, s. 588). Bu anlamda öğrencilerin iş yaşamlarında başarılı olabilmeleri açısından kendilerini ifade edebilme becerilerini geliştirmeleri gereklidir.

Öğrencilerin kendilerini ifade edebilme iletişim becerisini kazanması önem arz eden bir konudur. Günümüzde yaşanan iletişim çatışmalarının nedenlerinden biri, iletişim becerilerinin bu bireyler ve toplumlar tarafından yeterince özümsememesidir. Bundan dolayı, bireylerin kendilerini ifade etme iletişim becerisinin kazandırılmasına dair çalışmaların toplumun tüm kesimleri için gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Doğruluk vd., 2019, s. 4). Kendini ifade edebilme iletişim becerisine sahip bir birey düşüncelerini ve fikirlerini istediği zaman açıkça ve sözel olarak söyleyebilmektedir. Ayrıca, bu bireyler duygularını rahat bir şekilde dile getirebilmektedir. Kendini ifade etme iletişim becerisine sahip bir kişi aynı zamanda karşındakini dinlerken anlamadığı bir detay olduğu zaman konuyu açıklığa kavuşturmak adına sorular sorabilmektedir (Korkut-Owen ve Bugay, 2014). Bu özelliklere sahip bireyler kendini ifade edebilme açısından iletişim becerisine sahip kişiler olarak tanımlanabilir.

2.3. Duygusal Zekâ ve Kendini İfade Etme İletişim Becerisi İlişkisi

Duygusal zekâ ve kendini ifade etme iletişim becerisinin ilişkisinin anlaşılmasına dair literatürde yer alan araştırmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Yorulmaz ve Kırac (2019) Selçuk Üniversitesi’nde okuyan 493 öğrenci üzerinde yapmış oldukları çalışmada duygusal zekâ ve iletişim becerileri arasında olumlu ve düşük bir ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca, temel becerilerle kendini ifade etmenin duygusal zekâyı etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Gül ve Güney (2019) lojistik sektöründe yer alan yedi büyük firmada 505 büro çalışanı üzerinde yapmış oldukları çalışmaları neticesinde, duygusal zekâ ile iletişim becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Pelit vd. (2018) lisans düzeyinde turizm eğitimi alan Afyon Kocatepe Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencilerinin duygusal zekâ seviyelerinin iletişim becerileri üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik araştırmasında 524 kişiye anket uygulamışlardır. Araştırma sonucu öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleriyle iletişim becerileri arasında pozitif yönde ilişki bulunmuş; ayrıca duygusal zekânın öğrencilerin iletişim becerilerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Türken vd. (2016) çalışmalarında ebelik okuyan 327 öğrencinin duygusal zekâlarıyla iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada katılımcıların duygusal zekâ ve iletişim becerilerine ait puanlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak, katılımcıların duygusal zekâ seviyeleri ile iletişim becerileri arasında negatif yönlü ve oldukça zayıf bir ilişki saptanmıştır.

Pınarcık vd. (2016) araştırmalarında 114 okul öncesi öğretmen adayının duygusal zekâları ile iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda katılımcıların duygusal zekâlarıyla iletişim becerileri arasında beklenenin aksine negatif yönlü ve düşük seviyede bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, bu bireylerin duygusal zekâ düzeylerinin iletişim becerileri üzerinde yeterince etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tuncer ve Demiralp (2016) psikiyatri kliniklerinde çalışmakta olan hemşirelerin duygusal zekâ ve iletişim becerileri ilişkisinin belirlenmesine yönelik çalışmalarını, Ankara ilindeki beş üniversite eğitim hastanesi psikiyatri kliniklerinde çalışan 51 hemşire üzerinde yapmışlardır. Çalışma sonucunda, duygusal zekâyâ ait puan ortalaması yüksek bireylerin, iletişim becerileri puan ortalamasının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Taşlıyan vd. (2015) çalışmalarında 367 üniversite öğrencisinin duygusal zekâ, iletişim becerileri ve akademik olarak başarı seviyeleri arasındaki ilişkisini araştırmışlardır. Araştırma neticesinde, bu üç değişken arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca duygusal zekâyâ ait; duygusal yönetim, empatik duyarlılık ve duyguların olumlu kullanımı alt boyutlarının iletişim becerileri üzerinde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Çetinkaya ve Alparşlan (2011) çalışmalarında 203 üniversite öğrencisinin duygusal zekâlarının iletişim becerileri üzerine olan etkisini araştırmışlar ve duygusal zekâyâ ait empatik duyarlılık alt boyutunun iletişim becerileri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gürşimşek vd. (2008) tarafından sınıf öğretmenliği ile okul öncesi öğretmenliği okuyan öğretmen adayları üzerinde yapılan çalışmada, duygusal zekâyâ iletişim becerileri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Literatürde duygusal zekâ ve iletişim becerileri arasındaki ilişkileri inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Duygusal zekâ ve iletişim becerileri ilişkisini inceleyen araştırmalar genel olarak eğitim sektöründe yapılmış olup farklı sektörlere ait araştırmalar da mevcuttur. Bu araştırmalar incelendiğinde, iki değişken arasında ilişki olduğunu ve birbiri üzerinde etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Literatürdeki kuramsal bilgilere ve araştırmalara dayanarak (Lopes vd., 2006; Kunannatt, 2004; Morand, 2001) yapılan çalışma bu bilgiler ışığında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın diğer çalışmalardan ayrılan noktası özellikle duygusal zekânın kendini ifade etme iletişim becerisi açısından değerlendirilmesi ve öğrencilerin iletişim anlamında akademik ve gelecek iş yaşamlarına olumlu katkılar sağlayabilecek öneriler sunmaktır. Duygusal zekâ ve kendini ifade edebilme iletişim becerisi, günlük yaşamda ve iş hayatında başarıya ulaşmak için önemli anahtarlardır. Yapılan bu araştırmada ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâlarının özellikle öğrencilerin büyük sorun yaşadıkları kendini ifade etme iletişim becerilerine etkisine yönelik yapılan çalışmalara, meslek yüksekokulu öğrencilerinin iletişim sorunlarının anlaşılabilmesi ve çözüm sunulabilmesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Araştırmanın amacı, ön lisans okuyan öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin kendini ifade etme iletişim becerisine etkisini ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Bunun yanında ön lisans öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri ve alt boyutları, kendini ifade etme iletişim becerileriyle demografik özellikleri arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırma, konu ve uygulama açısından bazı kısıtlar içermektedir. Araştırmanın konusu, duygusal zekâ düzeyinin iletişim becerisinin kendini ifade etme alt boyutu üzerindeki etkisinin incelenmesi ile sınırlıdır. Bireylerin öncelikle kendilerinin daha sonra ise karşısındaki bireylerin duygularını anlayabilmesi ve farkında olması ile kendini ifade edebilme iletişim becerisine sahip olmaları yaşamlarında önemli rol oynamaktadır. Üniversite okuyan öğrencilerin hem sosyal hem de iş yaşamlarında bugünü ve geleceğini şekillendirebilmeleri açısından kendilerini doğru ve etkili olarak ifade edebilmeleri büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle duygusal zekâ düzeylerinin kendilerini ifade etme iletişim becerilerine ilişkin etkisinin olup olmadığının incelenmesi konuya ilişkin olarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma zaman ve maliyet açısından, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hayrabolu Meslek Yüksekokulunda sosyal bilimler alanındaki bölümlerde okuyan, ön lisans düzeyindeki öğrenciler ile sınırlandırılmıştır. Araştırma, sonuçların genellenmesi amacı taşımamaktadır ve yapılan çalışma kapsamındaki örnekleme özgü sonuçlardır.

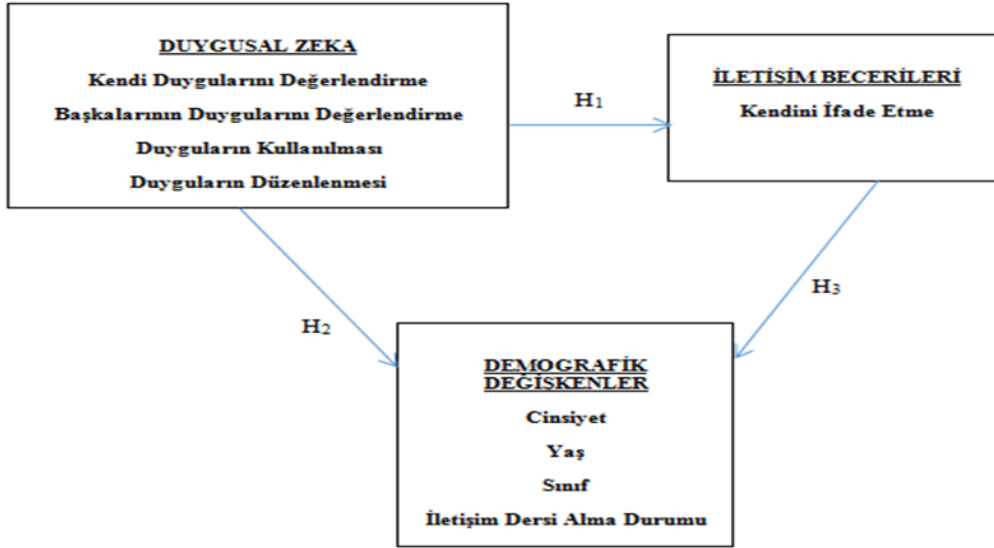
3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Araştırma evrenini, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hayrabolu Meslek Yüksekokulu'nda sosyal bilimler alanındaki bölümlerde okuyan, birinci ve ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma, 2020-2021 eğitim öğretim yılı, 15.11.2020-01.02.2021 tarihleri arasında, modern anket tekniklerinden olan e-posta ve internet vasıtasıyla anket şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örnekleminde kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır (Altunışık vd., 2012, s. 141). Sosyal bilimler alanındaki bölümlerde okuyan toplam 186 öğrenci bulunmaktadır ve yapılan analiz sonrasında 126 öğrencinin %95 güven düzeyinde ve %5 hata payı ile evreni temsil ettiği belirlenmiştir (Sample Size Calculator, 2020). Araştırmada tüm evrene ulaşılması amaçlanmış ancak toplam 181 öğrenciye ulaşılabilmektedir. Araştırmada eksik veya hatalı olan anket bulunmadığından dolayı 181 anketin tümü değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler SSPS 20.0 paket programında analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmada frekans dağılımları, açıklayıcı faktör, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri ile Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışma için Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığı'ndan, 11/11/2020 tarih ve 12394611-044-E. 61111 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırma, ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerinin kendini ifade etme iletişim becerileri üzerindeki etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Araştırma modeline ait teorik alt yapı Şekil 1'de gösterilmektedir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın ana değişkenleri arasındaki kavramsal ilişkileri aktarabilmek adına gerçekleştirilen alanyazın araştırmasındaki görüşler de (Song, 2020; Alghorbany ve Hamzah, 2020; Amini vd., 2019; Raeissi vd., 2019; Büyükbeşe vd. 2017; Türken vd., 2016; Kaya vd., 2016; Taşlıyan vd., 2015; Cherry vd., 2013; Gürşimşek vd., 2008; Yousefi, 2006) dikkate alındığında, duygusal zekâsı yüksek bireylerin, kendini ifade etme iletişim becerilerini olumlu yönde etkileyebilecek düşüncesi doğrulanır niteliktedir. Bu bağlamda çalışmaya ait şu hipotezler geliştirilmiştir:

H_1 : Duygusal zekâ toplamı kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{1a} : Duygusal zekânın alt boyutu olan kendi duygularını değerlendirme kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{1b} : Duygusal zekânın alt boyutu olan başkalarının duygularını değerlendirme kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{1c}: Duygusal zekânın alt boyutu olan duyguların kullanılması kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H_{1d}: Duygusal zekânın alt boyutu olan duyguların düzenlenmesi kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H₂: Ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ve alt boyutları demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H₃: Ön lisans öğrencilerinin kendini ifade etme iletişim becerileri demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

3.4. Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplamak için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu üç kısımdan oluşmaktadır ve çalışmada iki ayrı ölçekten yararlanılmıştır. Birinci bölümde demografik değişkenlere ait cinsiyet, yaş, kaçınıcı sınıfta öğrenim gördüğü ve daha önce iletişim dersi alınıp alınmadığına ilişkin toplam dört adet kapalı uçlu sorular bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde katılımcıların duygusal zekâ seviyelerini ölçebilmek amacıyla Wong ve Law (2002) tarafından geliştirilmiş 16 ifade ve dört boyuttan oluşan “Duygusal Zekâ Ölçeği” kullanılmıştır. Duygusal zekâ ölçeğine ait alt boyutlar sırasıyla; kendi duygularını değerlendirme, başkalarının duygularını değerlendirme, duyguların kullanılması ve duyguların düzenlenmesi olmak üzere her biri dört ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe hali Aktaş ve Kaya (2015)’nin çalışmalarından alınmıştır. Bu ölçek aynı zamanda Turhan ve Çetinsöz (2019), Hu ve He (2018), Kong (2017), Hırlak vd. (2017), Gunkel vd. (2014), Akbolat ve Işık (2012), Li vd. (2012), Libbrecht vd. (2012), Polat ve Aktop (2010) tarafından yapılan araştırmalarda da kullanılmıştır. Anketin üçüncü bölümde ise ön lisans öğrencilerinin iletişim becerileri düzeylerini belirlemeye yönelik olarak Korkut-Owen ve Bugay (2014) tarafından geliştirilmiş olan “İletişim Becerileri Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 25 ifade ve toplamda dört boyuttan oluşmaktadır. Çalışmada öğrencilerin kendilerini ifade edebilmelerine ilişkin iletişim becerileri incelendiği için yalnızca dört ifadeden oluşan “kendini ifade etme” boyutu kullanılmıştır. Ölçek; Bugay ve Korkut-Owen (2016), Arıcı ve Angın (2017), Türker ve Özeltin-Türker (2017), Dülger Ceylan ve Atalar (2018) tarafından yapılan araştırmalarda da kullanılmıştır. Ölçeklerde yer alan ifadelerin yanıtları için ise beş aralıklı Likert tipi dereceleme kullanılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Demografik Bulgular

Demografik değişkenler cinsiyet, yaş, kaçınıcı sınıfta öğrenim görüldüğü ve daha önce iletişim dersi alınıp alınmadığı açısından değerlendirilmiştir. Ön lisans öğrencilerinin demografik özelliklerine ait sonuçlar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Betimsel İstatistikler

Değişken	Grup	Frekans	% Frekans
Cinsiyet	Kadın	112	61,9
	Erkek	69	38,1
Yaş	20 yaş altı	87	48,1
	20 yaş üzeri	94	51,9
Sınıf	1. Sınıf	72	39,8
	2. Sınıf	109	60,2
İletişim Dersi Alma Durumu	Evet	72	39,8
	Hayır	109	60,2

Araştırmaya katılan ön lisans öğrencilerinin %61,9’u kadın iken %38,1’inin erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %51,9’u 20 yaşının üzerinde olup %48,1’i ise 20 yaşının altındadır. Sınıf açısından incelendiğinde ön lisans öğrencilerinin %39,8’i birinci sınıfta, %60,2’si ise ikinci sınıfta öğrenim görmektedir. Ön lisans öğrencilerinin iletişim dersi alma durumuna bakıldığında %39,8’inin iletişim dersi aldığı, %60,2’sinin ise iletişim dersi almadığı görülmektedir.

4.2. Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlilik Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada ilk olarak açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerini ölçmede verilere uygulanan temel bileşenler analizinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, örneklem hacminin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri ,825) göstermektedir. Ayrıca, Bartlett testi sonucu anlamlı çıkmıştır (1074,774; $p < .001$). Uygulanan faktör analiziyle verilerin varimax döndürülmesi neticesinde duygusal zekâ ölçeğinin özdeğeri 1'den büyük ve toplam varyansın %64,910'unu açıklayan dört faktör altında toplandığı bulunmuştur. Duygusal zekâ ölçeğinde ilk faktör olan "kendi duygularını değerlendirme" boyutu toplam varyansın %18,840'ını, ikinci faktör olan "başkalarının duygularını değerlendirme" boyutu toplam varyansın %17,387'sini, üçüncü faktör olan "duyguların kullanılması" boyutu toplam varyansın %15,380'ini, dördüncü faktör olan "duyguların değerlendirilmesi" boyutu ise toplam varyansın %13,304'ünü açıklamaktadır. Açıklayıcı faktör analizi neticesinde, duygusal zekâ ölçeğine ilişkin 16 sorudan "1" numaralı ifade ,50 faktör yükü altında olması sebebiyle çıkarılmıştır.

Ön lisans öğrencilerinin kendini ifade etme iletişim becerilerini değerlendirmelerine ilişkin olarak Kaiser-Meyer-Olkin testi, örneklem hacminin faktör analizi için yeterli olduğunu (KMO değeri ,670) göstermektedir ve Bartlett testi sonucu anlamlı bulunmuştur (129,924; $p < .001$). Yapılan faktör analiziyle verilerin varimax döndürülmesi neticesinde kendini ifade etme iletişim becerisine ait özdeğerin 1'den büyük ve toplam varyansın %51,599'unu açıklayan tek faktör olduğu bulunmuştur. Tablo 2'de duygusal zekâ ve kendini ifade etme iletişim becerisine ait oluşan faktörler ve faktör yükleri gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçeklere Ait Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Duygusal Zekâ Ölçeği	Faktör Yükü
Faktör 1: Kendi Duygularını Değerlendirme (Açıklanan Varyans: %18,840; Özdeğer: 2,826)	
2. Kendi duygularımı anlamada iyi bir anlayışa sahibim.	,819
4. Mutlu olup olmadığımı her zaman bilirim.	,721
3. Gerçekten ne hissettiğimi anlarım.	,665
Faktör 2: Başkalarının Duygularını Değerlendirme (Açıklanan Varyans: %17,387; Özdeğer: 2,608)	
6. Başkalarının duygularını anlamada iyi bir gözlemciyimdir.	,850
5. Ben her zaman arkadaşlarımdan davranışlarından duygularını anlarım.	,783
8. Çevremdeki insanların duygularını anlamada iyi bir anlayışa sahibim.	,660
7. Ben başkalarının hisleri ve duygularına karşı hassasım.	,565
Faktör 3: Duyguların Kullanılması (Açıklanan Varyans: %15,380; Özdeğer: 2,307)	
11. Ben kendi kendini motive eden bir kişiyim.	,809
10 Her zaman kendime yetenekli bir kişi olduğumu söylerim.	,794
12. Ben her zaman en iyiyi yapmaya gayret ettiğim konusunda kendimi cesaretlendiririm.	,772
9. Ben her zaman kendime hedefler koyar ve daha sonra onları en iyi bir şekilde gerçekleştirmek için çaba harcarım.	,569
Faktör 4: Duyguların Düzenlenmesi (Açıklanan Varyans: %13,304; Özdeğer: 1,996)	
15. Çok kızgın olduğum zaman hızla sakinleşebilirim.	,770
16. Kendi duygularımın kontrolünü iyi yaparım.	,755
13. Zorluklarla rasyonel bir şekilde baş edebildiğim için sınırlarımı kontrol edebiliyorum.	,720
14. Kendi duygularımın kontrolünde oldukça yetenekliyimdir.	,719
İletişim Becerileri (Kendini İfade Etme) Ölçeği	Faktör Yükü
Faktör 1: Kendini İfade Etme İletişim Becerisi (Açıklanan Varyans: %51,599; Özdeğer: 2,064)	
2. Düşüncelerimi istediğim zaman anlaşılır biçimde ifade edebilirim.	,808
20. Düşüncelerimi sözel olarak ifade edebilirim.	,798
17. Duygularımı rahatlıkla dile getirebilirim.	,674
5. Karşımdakini dinlerken anlamadığım bir ayrıntı olduğunda konunun açığa kavuşması için sorular sorarım.	,565

Likert ölçeğinden oluşan soruların güvenilirliğini ölçebilmek amacıyla Cronbach's Alpha güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Ölçeklere ve boyutlara ait güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçeklere Ait Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Kullanılan Ölçek Adı	Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Duygusal Zekâ	Kendi Duygularını Değerlendirme	3	,713
	Başkalarının Duygularını Değerlendirme	4	,745
	Duyguların Kullanılması	4	,795
	Duyguların Düzenlenmesi	4	,806
İletişim Becerileri	Kendini İfade Etme	4	,668

“Duygusal Zekâ” ve “Kendini İfade Etme İletişim Becerisi” için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda duygusal zekâ ölçeği ($\alpha=,855$) ve alt boyutlarının oldukça güvenilir ($0,60 \leq \alpha \leq 0,80$) ve yüksek derecede güvenilir ($0,80 \leq \alpha \leq 1$) olduğu, kendini ifade etme iletişim becerisinin ($\alpha=,668$) de oldukça güvenilir ($0,60 \leq \alpha \leq 0,80$) olduğu (Lorcu, 2015, s. 208) sonucuna ulaşılmıştır.

4.3. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Duygusal zekâ ölçeği ve alt boyutları ile kendini ifade etme iletişim becerisi boyutuna ait normallik testi neticesinde ($p<,05$) verilerin normal dağılıma uygun olmadıkları tespit edilmiştir. Bu sebeple Spearman Sıra Korelasyonu (Kalaycı, 2010, s. 117) kullanılmıştır. Çalışmaya katılan ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerinin ve kendilerini ifade etme iletişim becerilerinin arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan “Spearman Sıra Korelasyon” analizine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Duygusal Zekâ ve Alt Boyutları ile Kendini İfade Etme İletişim Becerisi Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Spearman Korelasyon Katsayısı	Kendi Duygularını Değerlendirme	Başkalarının Duygularını Değerlendirme	Duyguların Kullanılması	Duyguların Düzenlenmesi	Duygusal Zekâ Toplam
İletişim Becerileri (Kendini İfade Etme)	r	,475**	,434**	,535**	,230**	,554**
	p	,000	,000	,000	,002	,000

n=181, **p<,01

Tablo 4'te görüldüğü gibi duygusal zekâ ile kendini ifade etme iletişim becerisi arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır ($p<,01$). Değişkenler arasındaki Spearman Korelasyon katsayılarına bakıldığında, duygusal zekâ toplamı ile kendini ifade etme iletişim becerisi arasında pozitif yönde genel olarak orta ($,40<r<,59$) kuvvette bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=,554$; $p<,01$). Duygusal zekânın alt boyutlarından kendi duygularını değerlendirme, başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların kullanılması ile kendini ifade etme iletişim becerisi arasında da genel olarak orta ($,40<r<,59$) kuvvette ilişkiler mevcuttur. Diğer bir bulguysa duygusal zekânın alt boyutu olan duyguların düzenlenmesiyle kendini ifade etme iletişim becerisi boyutu arasındaki değer en zayıf ($,20<r<,40$) ilişkiye sahip olmasıdır ($r=,230$; $p<,01$). Bu nedenle ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerindeki artışların kendini ifade etme iletişim becerisini artırdığı söylenebilir.

Korelasyon analizinin sonucunda belirlenen boyutlar arası ilişkilerin niteliğinin açıklanması amacı ile çoklu regresyon analizi; duygusal zekâ toplamının kendini ifade etme iletişim becerisi üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için ise basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analiziyle bulunan sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Duygusal Zekâ Alt Boyutlarının Kendini İfade Etme İletişim Becerisine Etkisi ve Duygusal Zekâ ile Kendini İfade Etme İletişim Becerisi Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Anlam Düzeyi	Çoklu Bağlantı	
	β	SH	β_o			Tolerans	VIF
Sabit	4,791	1,107		4,329	,000		
Kendi Duygularını Değerlendirme	,375	,087	,292	4,328	,000	,708	1,413
Başkalarının Duygularını Değerlendirme	,219	,064	,220	3,447	,001	,792	1,262
Duyguların Kullanılması	,283	,051	,382	5,601	,000	,690	1,449
Duyguların Düzenlenmesi	-,054	,047	-,077	-1,156	,249	,733	1,364
Bağımlı Değişken: İletişim Becerileri (Kendini İfade Etme)			$R^2=$,434	F= 33,753	p= ,000	Durbin- Watson=2,018	
Sabit	6,529	1,033		6,321	,000		
Duygusal Zekâ Toplam	,173	,018	,584	9,615	,000		
Bağımlı Değişken: İletişim Becerileri (Kendini İfade Etme)			$R^2=$,341	F= 92,440	p= ,000		

Çoklu regresyon analizinde ilk önce değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda tolerans değerlerinin ,690 ile ,792 arasında; varyans artış faktörü değerlerinin (VIF) 1,262 ile 1,449 arasında değiştiği belirlenmiştir. Çoklu regresyon analizinde tespit edilen tolerans değerinin 1'den büyük, VIF değerinin ise 10'dan küçük olması, değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir (Kiremitçi ve Canpolat, 2014, s. 121; Topal vd., 2010, s. 54). Durbin-Watson testi değeri (2,018) 1,5 ile 2.5 arasında olduğu için oto-korelasyon yoktur. Durbin-Watson testi bu sonucun tesadüfi olmadığını ve gerçeği yansıttığını kanıtlamaktadır (Bertan, 2009, s. 211). Katsayılar ile ilgili bilgilerin yer aldığı Tablo 5'te, duygusal zekânın alt boyutu olan duyguların düzenlenmesine ait katsayı ($p>$,05) hariç tüm katsayıların p değerleri ($p<$,05) istatistiksel olarak anlamlıdır. Model incelendiğinde ön lisans öğrencilerinin kendi duygularını değerlendirmesinin bir birim artması kendini ifade etme iletişim becerisini ortalama ,38 artırmaktadır. Bu nedenle H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir. Başkalarının duygularını değerlendirmenin bir birim artması kendini ifade etme iletişim becerisini ortalama ,22 artırmaktadır. Bundan dolayı H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir. Duyguların kullanılmasının bir birim artması ise kendini ifade etme iletişim becerisini ortalama ,28 artırmaktadır. Bu sebeple H_{1c} hipotezi de kabul edilmiştir. Duyguların düzenlenmesine ait katsayı ($p>$,05) istatistiksel olarak anlamsız çıktığından dolayı H_{1d} hipotezi ise reddedilmiştir. Kendini ifade etme iletişim becerisini açıklamada modele en fazla katkıda bulunanın kendi duygularını değerlendirme değişkeni olduğu görülmektedir. Ayrıca bu model, kendini ifade etme iletişim becerisini %43 oranında açıklamaktadır. Duygusal zekâ toplamı kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir, bu bağlamda H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Ön lisans öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri arttıkça kendilerini ifade etme iletişim becerileri de %34 artmaktadır.

Duygusal zekâ ölçeği ve kendini ifade etme iletişim becerisine verilen yanıtların normal dağılım gösterip göstermedikleri incelenmiştir. Veri seti 30 ve üstü olduğundan dolayı anlamlılık katsayısı olarak Kolmogorov-Smirnov değerleri baz alınmıştır. Yapılan analiz neticesinde ölçekler ve alt boyutlar $p<$,05 olduğundan normal dağılım göstermediği bulunmuş ve bu doğrultuda Mann-Whitney U testi (Kalaycı, 2010, s. 99) uygulanmıştır. Ön lisans öğrencilerinin cinsiyet, yaş, kaçınıcı sınıfta öğrenim gördükleri ve iletişim dersi alma durumlarına göre duygusal zekâ düzeylerini ve kendini ifade etme iletişim becerilerini gösteren analize ait sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekâ Alt Boyutları ile Kendini İfade Etme İletişim Becerisine İlişkin Olarak Cinsiyet, Yaş, Sınıf ve İletişim Dersi Alma Durumuna Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Sıra Ortalaması	Z	p	
Kendi Duygularını Değerlendirme	Cinsiyet	Kadın	90,28	-,238	,812
		Erkek	92,17		
Başkalarının Duygularını Değerlendirme	Cinsiyet	Kadın	94,75	-1,239	,215
		Erkek	84,91		
Duyguların Kullanılması	Cinsiyet	Kadın	91,58	-,189	,850
		Erkek	90,07		
Duyguların Düzenlenmesi	Cinsiyet	Kadın	93,46	-,810	,418
		Erkek	87,00		
Kendini İfade Etme İletişim Becerisi	Cinsiyet	Kadın	97,87	-2,266	,023
		Erkek	79,85		
Duygusal Zekâ Toplam	Cinsiyet	Kadın	93,88	-,941	,346
		Erkek	86,33		
Kendi Duygularını Değerlendirme	Yaş	20 yaş altı	90,08	-,230	,818
		20 yaş üstü	91,85		
Başkalarının Duygularını Değerlendirme	Yaş	20 yaş altı	89,35	-,412	,681
		20 yaş üstü	92,53		
Duyguların Kullanılması	Yaş	20 yaş altı	86,63	-1,086	,277
		20 yaş üstü	95,05		
Duyguların Düzenlenmesi	Yaş	20 yaş altı	85,79	-1,292	,196
		20 yaş üstü	95,82		
Kendini İfade Etme İletişim Becerisi	Yaş	20 yaş altı	89,32	-,418	,676
		20 yaş üstü	92,55		
Duygusal Zekâ Toplam	Yaş	20 yaş altı	85,18	-1,140	,150
		20 yaş üstü	96,39		
Kendi Duygularını Değerlendirme	Sınıf	1. Sınıf	87,56	-,729	,466
		2. Sınıf	93,28		
Başkalarının Duygularını Değerlendirme	Sınıf	1. Sınıf	85,54	-1,151	,250
		2. Sınıf	94,61		
Duyguların Kullanılması	Sınıf	1. Sınıf	85,11	-1,236	,217
		2. Sınıf	94,89		
Duyguların Düzenlenmesi	Sınıf	1. Sınıf	92,08	-,226	,822
		2. Sınıf	90,29		
Kendini İfade Etme İletişim Becerisi	Sınıf	1. Sınıf	81,38	-2,025	,043
		2. Sınıf	97,36		
Duygusal Zekâ Toplam	Sınıf	1. Sınıf	86,27	-,988	,323
		2. Sınıf	94,12		
Kendi Duygularını Değerlendirme	İletişim Dersi Alma Durumu	Evet	101,60	-2,243	,025
		Hayır	84,00		
Başkalarının Duygularını Değerlendirme	İletişim Dersi Alma Durumu	Evet	99,37	-1,764	,078
		Hayır	85,47		

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Sıra Ortalaması	Z	p	
Duyguların Kullanılması	İletişim Dersi Alma Durumu	Evet	100,85	-2,066	,039
		Hayır	84,50		
Duyguların Düzenlenmesi	İletişim Dersi Alma Durumu	Evet	99,23	-1,725	,085
		Hayır	85,56		
Kendini İfade Etme İletişim Becerisi	İletişim Dersi Alma Durumu	Evet	101,82	-2,276	,023
		Hayır	83,85		
Duygusal Zekâ Toplam	İletişim Dersi Alma Durumu	Evet	103,38	-2,585	,010
		Hayır	82,83		

Duygusal zekâ ve alt boyutları ile cinsiyet, yaş ve sınıf arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>,05$). Duygusal zekâ ve duygusal zekâyâ ait kendi duygularını değerlendirme, duyguların kullanılmasına ilişkin alt boyutları ile öğrencilerin iletişim dersi alma durumları arasında fark olduğu görülürken ($p<,05$); duygusal zekâyâ ait alt boyut olan başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi ile öğrencilerin iletişim dersi alma durumları arasında fark olmadığı ($p>,05$) tespit edilmiştir. Bu bağlamda H_2 hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Sıra ortalamalarına bakıldığında iletişim dersi alan öğrencilerin kendi duygularını daha iyi değerlendirdikleri, duygularını kullanabilmede iyi olduklarını düşündükleri, ayrıca iletişim dersi alan öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin daha yüksek olduğu algısına sahip oldukları görülmektedir.

Kendini ifade etme iletişim becerisi ile cinsiyet arasında ise anlamlı bir fark olduğu ($p<,05$) bulunmuştur. Kendini ifade etme iletişim becerisi ile yaş arasında ise anlamlı bir fark olmadığı ($p>,05$) görülmüştür. Kendini ifade etme iletişim becerisi ile sınıf arasında ise anlamlı bir fark olduğu ($p<,05$) tespit edilmiştir. Kendini ifade etme iletişim becerisi ile öğrencilerin iletişim dersi alma durumları arasındaysa anlamlı fark olduğu ($p<,05$) saptanmıştır. Bu bağlamda H_3 hipotezi kendini ifade etme iletişim becerisi açısından cinsiyet, sınıf ve iletişim dersi alma durumu açısından kabul edilirken, yaşa göre ise reddedilmiştir. Bu bağlamda H_3 hipotezi de kısmen kabul edilmiştir. Sıra ortalamalarına bakıldığında kadın öğrencilerin kendini ifade etme iletişim becerilerinin erkek öğrencileri göre daha fazla olduğu; ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin birinci sınıflara nazaran kendilerini daha iyi ifade ettiklerini düşündükleri; iletişim dersi alan öğrencilerin yine kendini ifade etme iletişim becerilerine sahip olduklarını düşündükleri görülmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı ön lisans okuyan öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin kendini ifade etme iletişim becerisine etkisini ortaya koymaktır. Bunun yanında çalışmada öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri ve alt boyutları, kendini ifade etme iletişim becerileriyle demografik özellikleri arasında bir fark olup olmadığının araştırılması hedeflenmiştir. Araştırmada duygusal zekâ toplamı ve duygusal zekâ boyutlarından kendi duygularını değerlendirme, başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların kullanılması kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilediği neticesine ulaşılmıştır. Duygusal zekânın alt boyutu olan duyguların düzenlenmesinin ise kendini ifade etme iletişim becerisini anlamlı olarak etkilemediği görülmüştür.

Elde edilen regresyon analizi sonuçları, ön lisans öğrencilerinin kendi duygularını değerlendirmesinin bir birim artması kendini ifade etme iletişim becerisini ortalama ,38; başkalarının duygularını değerlendirmesinin bir birim artması kendini ifade etme iletişim becerisini ortalama ,22; duyguların kullanılmasının bir birim artması ise kendini ifade etme iletişim becerisini ortalama ,28 artırmaktadır. Kendini ifade etme iletişim becerisini açıklamada modele en çok katkı sağlayan değişken kendi duygularını değerlendirmedir. Ayrıca duygusal zekâ alt boyutlarının birlikte kendini ifade etme iletişim becerisindeki değişimin %43'ünü açıklamaktadır. Duygusal zekâ toplamının ise kendini ifade etme iletişim becerisindeki değişimin %34'ünü açıkladığı görülmektedir. Çalışma sonucunda duygusal zekânın kendini ifade etme iletişim becerisini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Bu sonuç, duygusal zekâyla kendini ifade etme iletişim becerisinin karşılıklı şekilde birbirini desteklediği anlamına geldiği söylenebilir. Yapılan araştırmalara bakıldığında duygusal zekânın iletişim becerisini olumlu açıdan etkilediği (Song, 2020; Büyükbeşe vd., 2017; Yousefi, 2016; Kaya vd., 2016; Taşlıyan vd. 2015; Gürşimşek vd., 2008) özellikle de duygusal zekânın kendini ifade etme iletişim becerisini pozitif yönde anlamlı şekilde etkilediği görülmektedir. Bu anlamda sonuç literatürdeki araştırmalar ile örtüşmektedir.

Demografik değişkenlere ilişkin yapılan farklılık testleri sonucunda duygusal zekâ ve alt boyutları ile cinsiyet, yaş ve sınıf arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Duygusal zekâ ve duygusal zekâyâ ait kendi duygularını değerlendirme, duyguların kullanılmasına ilişkin alt boyutları ile öğrencilerin iletişim dersi alma durumları arasında fark olduğu görülürken; duygusal zekâyâ ait alt boyut olan başkalarının duygularını değerlendirme ve duyguların düzenlenmesi ile öğrencilerin iletişim dersi alma durumları arasında fark olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; iletişim dersi alan öğrencilerin kendi duygularını daha iyi değerlendirdikleri, duygularını kullanabilmede iyi olduklarını düşündükleri, ayrıca iletişim dersi alan öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin daha yüksek olduğu algısına sahip oldukları görülmektedir.

Cinsiyet değişkeni, öğrencilerin duygusal zekâ ve alt boyutları açısından anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu bulgu Taşkın vd. (2010)'nin araştırma tarafından desteklenmektedir. Erdoğan (2008) çalışmasında bireyin kendi duygularını, güçlü ve zayıf taraflarını bilmesi ve anlaması olarak ifade edilen kendi duygularını anlama ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı neticesine ulaşmıştır. Ayrıca Özdemir ve Özdemir (2007) de araştırmalarında cinsiyet ile bireylerin duygusal zekâları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir.

Yaş değişkeni, öğrencilerin duygusal zekâ ve alt boyutları açısından anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu durum öğrencilerin yaşlarının birbirine yakın olması ve duygusal zekâ düzeyleri açısından kendilerini çok da farklı algılamadıkları biçiminde ifade edilebilir. Örneğin; Kong (2017) çalışmasında yaş grupları arasında farklılık bulunmuştur ve bu anlamda sonuç farklılık göstermektedir.

Sınıf değişkeni, öğrencilerin duygusal zekâ düzeyi algıları yönünden anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Türken vd. (2016) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada sınıf değişkeniyle duygusal zekâ seviyesi arasında bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu anlamda çalışmada elde edilen bulgu desteklenmektedir.

İletişim dersi alma durumu, öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık göstermektedir. Özellikle iletişim dersi alan öğrencilerin kendi duygularını daha iyi değerlendirdikleri, duygularını kullanabilmede iyi olduklarını düşündükleri ve duygusal zekâ düzeylerinin daha yüksek olduğu algısına sahip oldukları görülmektedir. Duygusal zekâ kendi duygularımızı tanımak ve onları doğru şekilde kullanmak açısından önemlidir. Kendini tanıyan ve duygularını yönetebilen kişilerin kendilerini ifade edebilme becerilerinin daha çok geliştiği söylenebilir. Duygusal zekâsı yüksek olan kişilerin kendini daha rahat ifade edebildikleri ve karşı tarafı daha net anlayabildikleri söylenebilir. İletişim dersinin amaçlarından biri de kişinin kendini ifade edebilmesinde öncelikle kendisini tanımasını ve duygularını kullanabilmesini sağlamaktır. Bu sayede karşı taraf ile iletişim kurmak daha etkili olacaktır. Mirzeoğlu (2005) öğretmenlik uygulama dersinin (staj), öğrencilerin sınıf içindeki iletişimlerine etkisini incelediği çalışmasında dersin alınmasının iletişim becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Bağlantılı kavramlar olan içerik açısından duygusal zekâ ve iletişimi destekleyen derslerin alınması öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda iletişim dersi alan kişilerin duygusal zekâ ve kendi duygularını ifade etme ve duyguların kullanılması alt boyutları açısından fark göstermesine dair bulgu literatür açısından desteklenmektedir.

Kendini ifade etme iletişim becerisi; cinsiyet, sınıf ve iletişim dersi alma durumu açısından farklılık gösterirken, yaşa göre ise anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre; kadın öğrencilerin kendini ifade etme iletişim becerilerinin erkek öğrencileri göre daha fazla olduğu; ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin birinci sınıflara göre kendilerini daha iyi ifade ettiklerini düşündükleri; iletişim dersi alan öğrencilerin yine kendini ifade etme iletişim becerilerine sahip olduklarını düşündükleri görülmektedir.

Cinsiyet değişkeni açısından üniversite öğrencilerine ilişkin literatürde yapılan araştırmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmalarda, kadın ve erkeklerin iletişim becerilerinin farklılık gösterdiği özellikle kadınların erkeklere nazaran yüksek düzeyde iletişim becerilerine sahip oldukları görülmüştür (Doğrul vd., 2019; Arıcı ve Angın, 2017; Koç vd., 2015; Erigüç vd., 2013; Kılıçgil vd., 2009; Korkut, 1996). Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre iletişim becerilerinin özellikle de kendini ifade etme iletişim becerilerinin daha iyi olması sosyalleşme süreci (Bugay ve Korkut-Owen, 2016) ile ifade edilmektedir. Literatürdeki çalışmalar kadınların beklentilerini, düşündüklerini ve endişelerini erkeklere nazaran sıklıkla ve daha açık şekilde ifade edebildiklerini ve kadınların arkadaş ilişkilerine daha çok önem ve değer verdiklerini ayrıca başkalarına karşı daha hassas ve insanlarla olmayı seven nitelikler sergilediklerini göstermektedir (Tepeköylü vd., 2009). Cinsiyet açısından kadın ve erkek öğrencilerin kendilerini ifade etme iletişim becerilerindeki farklılığı incelerken yetiştirme yeri ve yetiştirme tarzı gibi değişkenleri de araştırmak yol gösterici olabilecektir.

Sınıf değişkeni, öğrencilerin kendilerini ifade etme iletişim becerileri algıları yönünden anlamlı bir farklılık göstermektedir. İkinci sınıftaki öğrencilerin birinci sınıftaki öğrencilere nazaran kendilerini daha iyi ifade ettiklerini düşündükleri tespit edilmiştir. Bu bulgu Pehlivan (2005)'in çalışması tarafından desteklenmektedir. Çalışmada birinci sınıf ve sonuncu sınıfta okuyan öğrenciler arasında fark olduğu ve son sınıfta okuyan öğrencilerin iletişim becerileri algılarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç son sınıfların üniversite öğrenimi boyunca aldıkları eğitimin, iletişim becerisi algılarını geliştirmiş olabileceğini ifade edebilir.

İletişim dersi alma durumu, öğrencilerin kendilerini ifade etme iletişim becerileri algıları yönünden anlamlı bir farklılık göstermektedir. Özellikle iletişim dersi alan öğrencilerin kendini ifade etme iletişim becerilerine sahip olduklarını düşündükleri görülmektedir. Mirzeoğlu (2005) öğretmenlik uygulama dersinin (staj), öğrencilerin sınıf içindeki iletişimlerine etkisini incelediği çalışmasında dersin alınmadan önce ve alındıktan sonra bazı iletişim becerilerini daha çok geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda iletişim dersi alan öğrencilerin kendini ifade etme iletişim becerilerinin yüksek çıkması yapılan çalışmayı destekler niteliktedir (akt. Tepeköylü vd., 2009). Öğrencilerin iş hayatına dahil olmadan önce duygularını tanıma, onları kontrol etme ve iletişim becerilerini geliştirmede ders programlarının bu amaca yönelik düzenlenmesi önem taşımaktadır (Kuzu ve Eker, 2010, s. 14).

Yaş değişkeni, öğrencilerin kendilerini ifade etme iletişim becerileri algıları yönünden anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu bulgu literatürde yer alan bazı çalışmalar (Dülger Ceylan ve Atalar, 2018; Tepeköylü vd., 2009) tarafından desteklenmektedir. Bu durum öğrencilerin yaşlarının birbirine yakın olması ve iletişim becerilerinde kendilerini çok da farklı algılamadıkları biçiminde ifade edilebilir.

6. ÖNERİLER

Araştırmada, duygusal zekânın kendini ifade etme iletişim becerisine etkisi olduğu; duygusal zekâ ve kendi duygularını değerlendirme, duyguların kullanılmasına ilişkin alt boyutları ile öğrencilerin iletişim dersi alma durumları arasında ve kendini ifade etme iletişim becerisi; cinsiyet, sınıf ve iletişim dersi alma durumu açısından farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin kendi duygularını değerlendirebilmeleri, kullanabilmeleri ve kendilerini ifade etme iletişim becerilerini geliştirebilmeleri için iletişim dersi alma durumları önem arz etmekte olduğu söylenebilir. Özellikle iletişim dersi alan öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin ve kendini ifade edebilme becerilerinin daha iyi düzeyde olduğu ifade edilebilir. Ayrıca iletişim dersi alan öğrencilerin ikinci sınıf olduğu görülmekte ve ikinci sınıf öğrencileri kendilerini ifade etme iletişim becerilerinin daha iyi olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda iletişim dersi almanın iletişim becerilerinin gelişmesinde ve özellikle bireylerin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu nedenle öğrencilerin aldıkları derslerin onların kişisel gelişimlerine ve iletişim becerilerinin farkında olmalarına katkıda bulunduğu aşikârdır.

Araştırma bulguları da göz önüne alınarak birtakım öneriler getirilmiştir. Bunlar:

- Öğrencilerin ikinci sınıfta aldıkları iletişim içerikli derslerin birinci sınıftan itibaren verilmesi öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade edebilmesine katkıda bulunabileceği söylenebilir. Bu nedenle iletişim içerikli derslerin birinci sınıfta verilmesi önerilmektedir.
- Kişisel gelişimi destekleyen iletişim içerikli dersleri aktaran kişilerin alanında uzman olmalarına dikkat edilmesi daha olumlu sonuçlara ulaşılmasında katkı sağlayabilecektir. Bu nedenle uzman desteği sağlanması önerilmektedir.
- Öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerine katkıda bulunmak ve iletişim becerilerini geliştirmek adına alanında eğitimler, seminerler verilebilir. Bu etkinliklerin belirli periyotlarda yapılması ve motive edici araçlarla (katılım sertifikası, referans olma vb.) katılımın artırılması önerilmektedir.
- Bölüm danışmanlarının öğrencilerin kişisel gelişimlerini destekleyecek yapıcı bir tutum içinde davranmaları bu yönde gelişmelerine olumlu katkı sağlayabilecektir. Bu nedenle özellikle meslek yüksekokullarında öğrenci danışmanlığı kavramı yalnızca öğrenci işlerinin işlemlerine aracı olunması şeklinde algılanmamalıdır. Öğrenci danışmanlığı nitelikleri ve görevleri yeniden revize edilmeli ve uygulama kısmını güçlendirici adımlar atılmalıdır. Bu anlamda üniversitelerin bu duruma hassasiyetle yaklaşımları ve önemini aracı olan danışmanlara etkin biçimde aktarabilmeleri, uygulama alanının daha etkin biçimde işleminde katkı sağlayacaktır.

Pandemi döneminde online eğitimin getirmiş olduğu avantaj ve dezavantajlar da kendini ifade etme iletişim becerileri açısından değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bu anlamda öğrencilerin yüzyüze ve online iletişim

kurmaları açısından kendilerini ifade etme becerileri irdelenebilir. Günümüz dünyasında teknolojinin hızla ilerlemesi ve dijitalleşme ile birlikte artık iş hayatında da birçok firmanın online mülakat tercihi sebebiyle öğrencilerin bu duruma da hazırlıklı olmaları açısından hem teknoloji kullanımı hem de iletişim içerikli iş dünyasına hazırlayacak eğitimlerin verilmesinin katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yapılan çalışmaya katılan bireylere kolayda örneklem yoluyla ulaşıldığı için sonuçlar genellenebilirlik açısından sınırlıdır. Araştırmanın sadece Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hayrabolu Meslek Yüksekokulunda sosyal bilimler alanındaki bölümlerde öğrenim gören, ön lisans seviyesindeki öğrencilere uygulanması çalışmanın önem arz eden bir kısıttır. Bu sebeple, farklı alanlarda yer alan bölümlerde yapılacak çalışmalardan daha farklı neticeler alınabilir. Farklı illerdeki üniversite öğrencilerinden veya farklı sektörlerde çalışan bireylerden sağlanacak verilerle daha genel neticelere ulaşılabilir. Ayrıca kullanılan ölçekler bireylerin algısını ölçtüğünden dolayı zekâ ve beceri gibi olumlu kavramların kendilerinde olduğunu göstermek istemeleri düşüncesi nedeniyle sonuçların yanıltıcı nitelikte olma ihtimali olabilir. Bu nedenle grup odak görüşmeleri gibi farklı teknikler kullanılarak da duygusal zekâ ve iletişim becerileri algıları anlaşılabilir ve bu yönde farklı konulara ilişkin algıları da anlaşılabilir çalışılarak birey bazında öğrencilerin gelişimlerine katkıda bulunulabilir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Alghorbany, A. ve Hamzah, H. (2020). The interplay between emotional intelligence, oral communication skills and second language speaking anxiety: A structural equation modeling approach. *3L: Language, Linguistics, Literature*, 26(1), 44-59.
- Akbolat, M. ve Işık, O. (2012). Sağlık çalışanlarının duygusal zekâ düzeylerinin motivasyonlarına etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(32), 109-124.
- Aktaş, Ö. ve Kaya, İ. (2015). Yönetici asistanlarının duygusal zekâları ile motivasyonları arasındaki ilişkinin araştırılmasına yönelik bir uygulama çalışması. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 14.BÜROKON Özel Sayısı, 273-292.
- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık.
- Amini, M., Amini, M., Nabiee, P. ve Delavari, S. (2019) The relationship between emotional intelligence and communication skills in healthcare staff. *Shiraz E Medical Journal*, 20(4), 1-3.
- Arıcı, İ. ve Angın, Y. (2017). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 199-219.
- Bertan, S. (2009). Turizmin çevre üzerinde yarattığı etkiler: Pamukkale örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 204-214.
- Bora, E. ve Baysan, L. (2009). Empati ölçeği-Türkçe formunun üniversite öğrencilerinde psikometrik özellikleri. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 19(1), 39-47.
- Boz, C., Biçer, T., Serter, K., Kara, K. E ve Şentuna, M. (2021). Spor yöneticilerinin iletişim beceri düzeylerinin işgörenlerin motivasyonu üzerine etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 492-502.
- Bugay, A. ve Korkut-Owen, F. (2016). İletişim becerilerinin yordayıcıları: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı, benlik saygısı, dışa dönüklük ve cinsiyet. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 542-554.
- Büyükbeşe, T., Direkçi, E. ve Erşahan, B. (2017). Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâlarının iletişim becerilerine ve bireysel yenilikçilik seviyelerine etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 221-236.

- Cherry, M. G., Fletcher, I. ve O’Sullivan, H. (2013). Exploring the relationships among attachment, emotional intelligence and communication. *Medical Education*, 47(3), 317-325.
- Cinel, M. ve Oğan, E. (2021). İş hayatında duygusal zekâ ve kariyer uyum yeteneği arasındaki ilişki. *Alanya Akademik Bakış*, 5(1), 369-391.
- Çavuş, F., Yakut, E. ve Kara, E. (2015). Çalışanların duygusal zekâ ve çatışma çözme stilleri ilişkisi: Turizm sektöründe bir araştırma (Osmaniye örneği). *Research journal of Business and Management*, 2(1), 1-17.
- Çetinkaya, Ö. ve Alparslan, A. M. (2011). Duygusal zekânın iletişim becerileri üzerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 363-377.
- Decety, J. ve Yoder, K. J. (2016). Empathy and motivation for justice: Cognitive empathy and concern, but not emotional empathy, predict sensitivity to injustice for others. *Social Neuroscience*, 11(1), 1-14.
- Dülger Ceylan, E. ve Atalar, A. D. (2018). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerinin değişkenlere göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 98-114.
- Doğruluk, S., Mutluay, Y. ve Baysal, S. (2019). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Scientific Educational Studies*, 3(1), 1-28.
- Ekici, C. (2020). İlkokul yöneticileri ile öğretmenler arasındaki iletişim durumlarının incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 292-311.
- Elkatmış, M. ve Ünal, E. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerine yönelik bir çalışma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 107-122.
- Erdoğan, M. Y. (2008). Duygusal zekânın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.
- Erigüç, G., Şener, T. ve Eriş, H. (2013). İletişim becerilerinin değerlendirilmesi: Bir meslek yüksekokulu öğrencileri örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 16(1), 45-65.
- Gunkel, M., Schlägel, C. ve Engle, R. L. (2014). Culture’s influence on emotional intelligence: An empirical study of nine countries. *Journal of International Management*, 20(2), 256-274.
- Gül, E. ve Güney, A. (2019). Duygusal zekâ ve iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 141-158.
- Gürşimşek, I., Vural, E. D. ve Demirsöz S. E. (2008). Öğretmen adaylarının duygusal zekâları ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 1-11.
- Hırlak, B., Taşlıyan, M., Fidan, E. ve Gül, H. (2017). Duygusal zekânın iş performansı ve bazı demografik özellikler ile ilişkisi: Kahramanmaraş’ta üretim sektöründe bir uygulama. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(9), 108-130.
- Hu, X. ve He, T. (2018). A study of the influence of emotional intelligence on individual innovation behaviour. *Journal of Applied Management and Investments*, 7(2), 113-124.
- İsmen, A. (2004). Duygusal zekâ ve aile işlevleri arasındaki ilişki. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(11), 55-75.
- İyibaş, M. ve Akın, M. (2021). Öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleriyle akademik başarıları arasındaki ilişkinin analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (57), 188-218.
- Jaeger, A. J. (2003). Job competencies and the curriculum: An inquiry into emotional intelligence in graduate professional education. *Research in Higher Education*, 44(6), 615-639.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. Baskı). Asil Yayın Dağıtım.
- Kaya, F., Kanık, P. ve Alkın, S. (2016). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin duygusal zekâ ve iletişim becerileri düzeylerinin karşılaştırılması. *International Online Journal of Educational Sciences*, 8(1), 229-244.

- Kılıçgil, E., Bilir, P., Özdiñç, Ö., Erođlu, K. ve Erođlu, B. (2009). İki farklı üniversitenin beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerilerinin değerlendirilmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(1), 19-28.
- Kiremitçi, O. ve Canpolat, A. M. (2014). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin çoklu zekâ alanlarının üstbilişsel farkındalık ve problem çözme becerilerini belirlemedeki rolü. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(3), 118-126.
- Kunnanatt, J. T. (2004). Emotional intelligence: The new science of interpersonal effectiveness. *Human Resource Development Quarterly*, 15(4), 489-495.
- Kuzu, A. ve Eker, F. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin duygusal zekâ ve iletişim becerilerinin diğer üniversite öğrencileri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Research & Development in Nursing*, 12(3), 14-29.
- Koç, B., Terzi, Y. ve Gül, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ile kişilerarası problem çözme becerileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 369-390.
- Kong, F. (2017). The validity of the Wong and Law emotional intelligence scale in a Chinese sample: Tests of measurement invariance and latent mean differences across gender and age. *Personality and Individual Differences*, 116, 29-31.
- Korkut-Owen, F. ve Bugay, A. (2014). İletişim becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 51-64.
- Korkut, F. (1996). İletişim becerileri değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlik ve geçerlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 18-23.
- Li, T., Saklofske, D. H., Bowden, S. C., Yan, G. ve Fung, T. S. (2012). The measurement invariance of the Wong and Law emotional intelligence scale (WLEIS) across three Chinese University student groups from Canada and China. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 30(4), 439-452.
- Libbrecht, N., De Beuckelaer, A., Lievens, F. ve Rockstuhl, T. (2012). Measurement invariance of the Wong and Law emotional intelligence scale scores: Does the measurement structure hold across far eastern and european countries. *Applied Psychology: An International Review*, 63(2), 223-237.
- Lopes, P. N., Grewal, D., Kadis, J., Gall, M. ve Salovey, P. (2006). Evidence that emotional intelligence is related to job performance and affect and attitudes at work. *Psicothema*, 18, 132-138.
- Lorcu, F. (2015). *Örneklerle veri analizi SPSS uygulamalı*. Detay Yayıncılık.
- Mirzeoğlu, N. (2005). Örgütsel çatışma ve yönetimi: spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında bir uygulama. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 51-56.
- Morand, D. A. (2001). The emotional intelligence of managers: Assessing the construct validity of a nonverbal measure of "people skills". *Journal of Business and Psychology*, 16(1), 21-33.
- Pehlivan, B. K. (2005). Öğretmen adaylarının iletişim becerisi algıları üzerine bir çalışma. *İlköğretim-Online*, 4(2), 17-23.
- Pelit, E., Karaçor, M. ve Kılıç, İ. (2018). Duygusal zekânın iletişim becerilerine etkisi: Turizm öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 85-107.
- Pınarcık, S., Sali, G. ve Altındış, M. N. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının duygusal zekâları ve iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Asian Journal of Instruction*, 4(1), 34-44.
- Polat, S. ve Aktop, E. (2010). Öğretmenlerin duygusal zekâ ve örgütsel destek algılarının girişimcilik davranışlarına etkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 22, 1-20.
- Pursun, T. ve Efiltili, E. (2019). The analysing of the emotional intelligence scores of the special education teacher candidates for the predictor of multiple intelligences areas. *European Journal of Educational Research*, 8(2), 409-420.

- Raeissi, P., Zandian, H., Mirzarahimy, T., Delavari, S., Zahirian Moghadam, T. ve Rahimi, G. (2019). Relationship between communication skills and emotional intelligence among nurses. *Nursing Management*, 26(2), 31-35.
- Salovey, P. ve Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.
- Sample Size Calculator. (2021). <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm> adresinden 22 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- Song, Y. H. (2020). The structural relationships among emotional intelligence, communication ability, collective intelligence, learning satisfaction and persistence in collaborative learning of the college classroom. *Journal of Convergence for Information Technology*, 10(1), 120-127.
- Taşkın, A. K., Taşgın, Ö., Başaran, M. H. ve Taşkın, C. (2010). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinde duygusal zekâ düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 12(2), 98-103.
- Taşlıyan, M., Hırlak, B. ve Harbalıoğlu, M. (2015). Duygusal zekâ, iletişim becerileri ve akademik başarı arasındaki ilişki: Üniversite öğrencilerine bir uygulama. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(3), 45-58.
- Tepeköylü Öztürk, Ö. ve Soy Türk, M. (2019). Sporcu algılarına göre antrenör iletişim becerileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1/1), 587-594.
- Tepeköylü, Ö., Soy Türk, M. ve Çamlıyer, H. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu (BESYO) öğrencilerinin iletişim becerisi algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, VII(3), 115-124.
- Topal, M., Eydurhan, E., Yağanoğlu, A. M., Sönmez, A. ve Keskin, S. (2010). Çoklu doğrusal bağlantı durumunda ridge ve temel bileşenler regresyon analiz yöntemlerinin kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 53-57.
- Tuncer, M. ve Demiralp, M. (2016). Psikiyatri kliniklerinde çalışan hemşirelerde duygusal zekâ ve iletişim becerileri ilişkisi: Çok merkezli bir çalışma. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(5), 389-395.
- Turhan, M. ve Çetinsöz, B. C. (2019). Duygusal zekâ ve motivasyon arasındaki ilişki: Turizm programı öğrencileri üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 268-287.
- Türken, H., Es, B. ve Çalım, S. (2016). Öğrenci ebelerin duygusal zekâları ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 447-452.
- Türker, A. ve Özalın Türker, G. (2017). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri düzeylerinin turizm sektöründe kalma eğilimlerine etkisi Ortaca MYO örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(48), 206-222.
- Okkay, İ. ve Bal, F. (2021). İletişim teknolojileri ve değişen empati kavramı. *Humanistic Perspective*, 3(1), 195-208.
- Oyur, E., Mercan, N., Şaylan, O. ve Buran, A. (2012). İş ortamında duyguları ifade etme ve iletişim becerileri üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 97-106.
- Özdemir, A. Y. ve Özdemir, A. (2007). Duygusal zekâ ve çatışma yönetimi stratejileri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Üniversitede çalışan akademik ve idari personel üzerine uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 393-410.
- Wong, C. S., Law, K. S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *Leadership Quarterly*, 13, 243-274.
- Yaşlıoğlu, M., Pekdemir, I. ve Toplu, D. (2013). Duygusal zekâ ve çatışma yönetimin yöntemleri arasındaki ilişki ve bu ilişkide lider üye etkileşiminin rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 191-220.
- Yorulmaz, M. ve Kırış, R. (2019). Duygusal zekâ ile iletişim becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. 4. *International Health Sciences and Management Conference 2019-İstanbul*, 128-131.
- Yousefi F. (2006). The relationship between emotional intelligence and communication skills in the university students. *Developmental Psychology Journal of Iran Psychologist*, 3(9), 5-13.

RÜZGARDA SALINAN NİLÜFER FİLMİNİ BOURDIEU'NÜN ALAN VE SERMAYE KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE YENİDEN OKUMAK

RE-READING RÜZGARDA SALINAN NİLÜFER MOVIE IN THE FRAMEWORK OF BOURDIEU'S CONCEPTS OF FIELD AND CAPITAL

Öğr. Gör. Dr. Elif BAŞ¹

ÖZ

Bu çalışmada *Rüzgarda Salınan Nilüfer* filmi, orta sınıflı temsil eden iki aile özelinde Bourdieucü bir yaklaşımla; alan, sermaye ve habitus kavramları doğrultusunda sosyolojik olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Film, yeni orta sınıfları temsil eden iki aile üzerinden bir anlatıya sahiptir. Bir yandan kültürel sermaye yoğunluğu daha düşük ancak ekonomik sermaye yoğunluğu daha yüksek olan bir aile yer alırken; diğer yandan kültürel sermaye yoğunluğu daha yüksek ancak ekonomik sermaye yoğunluğu daha düşük olan ikinci bir aile bulunmaktadır. Niteliksel yöntemle kurgulanan bu çalışma; kültürel alanda üstünlük kurma girişimleri, ekonomik alandaki farklılıklar, kültürel sermaye birikimi, yeme-içme pratikleri olarak dört kısma ayrılarak Bourdieucü bir perspektifle yorumlanmaya çalışılmıştır. Sahip oldukları kültürel sermayeye göre kültürel alanda statü elde etme mücadelesi veren ailelerin geliştirmiş olduğu stratejiler, taktikler film boyunca izleyiciye aktarılmaktadır. Orta sınıfların sahip olduğu pozisyon gereği ekonomik ve kültürel sermayeleri bağlamında şekillenen yaşam tarzları ve habituslarıyla kendilerini diğerlerinden ayırtmalarını ve bu ayırtma noktasında çeşitli alanlarda diğer eyleyicilerle vermiş oldukları mücadelelerle kendilerini yeniden inşa etme girişimlerine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Alan, Sermaye, Habitus, Ayırım.

JEL Sınıflandırma Kodları: Z13, L26, A14, E22.

ABSTRACT

In the study, the movie of *Rüzgarda Salınan Nilüfer* is tried to be analyzed sociologically based on a Bourdieuan approach, specific to two families representing the middle class, and in line with the concepts of space, capital and habitus. The movie has a narrative through two families representing the new middle classes. On the one part, there is a family with a lower cultural capital density but a higher economic capital density; on the other hand, there is a second family with a higher cultural capital intensity but a lower economic capital intensity. Attempts to establish supremacy in the cultural field, the differences in the economic field, the cultural capital accumulation, eating and drinking practices in the context of the movie, divided into four sections of Bourdieuan tried to be considered from one point of view. Strategies and tactics developed by families struggling to gain status in the cultural field according to their cultural capital are conveyed to the audience throughout the movie. The focus is on the middle classes separating themselves from others with their lifestyles and habitus shaped in the context of their economic and cultural capital.

Keywords: Bourdieu, Field, Capital, Habitus, Distinction.

JEL Classification Codes: Z13, L26, A14, E22.

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kırkağaç Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, ebas1987@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The tastes of the middle classes in the film vary according to the types of capital they have and their habitus. The consumption habits, lifestyles and preferences of the families have an important place in creating these differences, and their daily practices also inform the audience about the internalized tendencies of the two families in the film. The film touches upon the distinctions regarding the types of capital that the middle classes have or struggle to possess. Throughout the movie, it is seen that the main characters are in a struggle with each other in different areas. In particular, the female characters are fighting this war in the cultural field; On the other hand, it can be said that male characters mostly try to gain superiority over each other in the economic field by staying in the background. The film has been divided into four parts in the context of attempts to establish superiority in the cultural field, differences in the economic field, cultural capital accumulation, and eating and drinking practices, and tried to be dealt with from a Bourdieuan perspective.

Design/methodology/approach:

In the theoretical part of the study, explanations of Bourdieu's concepts of space, capital and habitus, who approach classroom studies from a different perspective, are included. In the next part, within the framework of the concepts discussed in the theoretical part, the Rüzgarda Salınan Nilüfer with reference to the movie, it has been tried to explain how the taste preferences of the middle classes and their discriminating elements are represented. This study was written using the qualitative method. In line with the purpose of the study, it is thought that the hermeneutic paradigm will deal with the subject in depth in a holistic way. At the same time, the narratives in the film were subjected to content analysis. In the study, it was tried to create meaningful sections by coding the narratives in the movie; analyzed in various categories.

Findings:

In the study, we see that the main characters of the movie Rüzgarda Salınan Nilüfer are in the position of perpetrators in parallel with their class habitus in the cultural field, and while doing this, they try to expand the density and volume of their capital as agents. In particular, it was concluded that there were differences in taste of the two families over the practice of writing books and the taste of music, and that these types of tastes led to distinctions in the same class. It is seen that the first family is in a more advantageous position in the struggle in the economic field. According to Bourdieu (2021; 2015), economic capital is the basis of other types of capital and other forms of capital are transformations of economic capital. The level of economic capital possessed in the film has led the first family to move more easily in the economic field. Failures in the cultural field are tried to be overcome with advantages in the economic field.

Conclusion and Discussion:

Families can use their financial opportunities while raising their children and thus increase their prestige by expanding their connection networks (Calhoun, 2014). The lifestyles shaped by social classes allow them to create a habitus of their own. The cultural choices that make up the class habitus are also encountered with the statuses gained by their children. Tastes in cultural fields such as music, sports, and art are transmitted to children through their families and educational institutions (Bourdieu, 2021; Jourdain and Naulin, 2020). In the movie, the first family's taking their daughters to the museum, sending them to piano lessons and enrolling them in tennis courses are among the examples that can be given in this context. Thus, the couple tries to create elements of appreciation through their children. Another issue that creates a distinction can be evaluated through eating and drinking practices. Eating and drinking places reveal a view of the lifestyles of individuals. As a matter of fact, spaces separate individuals from each other at the class level and reproduce these distinctions. Throughout the film, we see that the characters constantly meet in cafes, spend their time in luxury places by the sea, and prefer drinks such as latte / filter coffee. As a matter of fact, there is a parallel relationship between the foods consumed by individuals and their class position. The eating and drinking practices of the characters in the movie are surrounded by signs that distinguish them from the public classes. With the distinctions made, it is seen that a discourse has been developed emphasizing that the middle classes represented in the film in the field of food and beverage are not similar to others in their daily lives and that they are different from others.

1. GİRİŞ

Sosyal bilimler alanında, kullanıldığı alanlar açısından üzerinde en fazla durulan kavramların başında sınıf olgusu gelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde küresel dünyanın yarattığı farklılıkları, dönüşümleri dünyada ve Türkiye’de gündelik hayatın her alanında deneyimleriz; sınıf konusu da dinamik yapıda olan, değişimin yaşandığı konular arasındadır. Kimi araştırmacılar toplumsal sınıfları ekonomik ilişkilerle açıklarken; kimi ise kültürel kodlarla açıklama eğilimindedir. Diğer taraftan ise sınıfların ortadan kalktığından, sınıflar arası geçişlerin yaşandığından da bahsedilir. Böylece tek bir nedenle bu kadar kompleks bir mevzuyu anlamak mümkün değildir; birçok koşulun bir arada bulunmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle sınıf konusuna ilişkin ortaya konulan genel görüşlere yer verilecek; sonrasında çalışmada üzerinde durulan yaklaşım ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Üretim ilişkileri ile toplumsal sınıfların konumunu açıklamaya çalışan Marksist yaklaşımlardan farklı olarak; Pierre Bourdieu, sınıfların toplumsal uzamdaki konumlarını sahip oldukları kültürel, ekonomik, sosyal ve simgesel sermaye ile anlatmaya çalışır. Bu bağlamda Bourdieu için sadece üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak sermaye birikimi için yeterli değildir; aynı zamanda kültürel varlıklara erişmek, toplumsal ilişki ağlarına sahip olmak sermayenin diğer alanlarını oluşturmaktadır. Keza ona göre kültürel sermaye birikimi ekonomik ve toplumsal sermayenin yoğunluğuna göre belirlenmektedir. Farklı alanlardaki sermaye birikimleri de bireylerin toplumsal uzamdaki konumlarını belirlemektedir. Bourdieu’ye göre toplumsal sınıflar bir sermaye türüne bağlı olarak ayrıştırılamaz. Toplumsal sınıflar için ekonomik sermayeyle birlikte diğer sermaye türleri de belirleyici bir özellik taşır. Böylece o, toplumsal eşitsizliği Marx gibi yalnızca ekonomik sermaye üzerinden analiz etmemektedir. Nitekim toplumda tek eşitsizlik türü yoktur aksine kaç farklı sermaye türü varsa o kadar eşitsizlik biçimi mevcuttur (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 109). Toplumsal sınıflar arasındaki beğeni farklılıklarını anlattığı 1979 yılında basılan eseri olan *Ayrım*’da sınıfların yaşam tarzlarındaki farklılıkları buldukları sınıf habitusları çerçevesinde değerlendirmeye tabii tutmuştur. Bourdieu sosyolojisini klasik düşünürler olarak sıralanan Marx, Durkheim ve Weber’in çalışmalarını temel alarak, toplumsal hiyerarşilerin yeniden üretilmesi ve hakimiyet mekanizmalarının yanında, bireylerin toplumsal kökenleri ile tercihleri arasındaki ilişkiyi ele alarak şekillendirmiştir (Jourdain ve Naulin, 2020; Wacquant, 2014). Toplumsal sınıfları tanımlarken, üretim ilişkilerinin yanında tüketim pratiklerini, kültürel pratikleri ve yaşam tarzlarından hareketle beğeni kavramlarını da kullanmıştır (Bourdieu, 2021; Bourdieu ve Wacquant, 2021).

Bourdieu, çalışmalarında sınıfların kendine has yakınlık sistemlerinin bulunduğu bahseder. Ona göre yakınlıklar sistemi olarak tanımladığı habitus, içinde hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla oluşan kalıcı ve aktarılabilen eğilimler sistemidir (Wacquant, 2014, s. 61). O, habitusun oluşmasında sermaye biçimlerinin ve bunların toplumsal alanlarda nasıl kullanıldığının da önemli olduğunu vurgulamaktadır (Bourdieu, 2021; 2015). Toplumsal sınıfların habituslarının belirlenmesinde yaşam tarzları, tüketim pratikleri, beğeniler ve yakınlıklar ayrı bir yere sahiptir. Daha özeldir ise müzik, spor, yeme içme, ev dekorasyonu, siyaset, dilin kullanımı habitusu şekillendiren yakınlıkların başlıcalarıdır (Bourdieu, 2021). Bireylerin içinde buldukları ya da içinde doğdukları aile yapıları onların gündelik hayat pratiklerini etkilemekte ve içselleştirdikleri yakınlıkları yansıtmaktadır. Sosyalleşme süreciyle şekillenen kültürel pratikler ile beğeni düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin mevcudiyeti söz konusu olabilmektedir. Sonuç olarak, bireylerin sahip oldukları sermayenin yoğunluğu ile tarihsel süreç içerisinde bireylerin toplumsal uzamdaki konumları, hayat tarzları, beğenileri ve yakınlıkları da kabuk değiştirerek değişime uğrayabilir ve kendisini yeniden inşa edebilir.

Bu çalışmada Seren Yüce’nin 2015 yılında yönetmiş olduğu *Rüzgarda Salınan Nilüfer* filmi yukarıda çerçevesi çizilen Bourdieu’nün repertuarında bulunan kavramlar doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır. Handan ve Korhan çifti ile Şermin ve Aykut çiftinin sahip oldukları sermaye türlerine göre kültürel ve ekonomik alanlarda verdikleri mücadeleler filmde konu edinilmiştir. Kültürel alanda verdikleri mücadelelerde tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları, beğeni unsurları birbirlerinden farklılık göstermektedir ve bu durumun yaşanmasında içselleştirilmiş yakınlıklarının (Tatlıcan ve Çeğin, 2014, s. 316) rolü büyüktür. Bourdieu’nün alan, sermaye ve habitus kavramlarına başvurularak filmdeki kültürel alan içerisindeki eyleyicilerin beğeni unsurlarının nasıl ayrımlara yol açtığı, failerin geliştirdikleri strateji ve taktiklerle alanda verilen mücadeleler sosyolojik bir perspektifle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bourdieu, toplumsal sınıfların beğeni düzeylerindeki farklılıkları alt, orta ve üst sınıflar doğrultusunda ayrıma tabii tutmaktadır. Ancak çalışmada ele alınan filmde farklı toplumsal sınıflar arasındaki ilişki biçimlerine rastlanılmamaktadır. Çalışmada, orta sınıfı temsil eden, aynı sınıfa mensup iki aile üzerinden kültürel tüketim pratikleri ile beğeni farklılıklarının nasıl oluştuğuna değinilmektedir. Bu bağlamda sinema tarihinde özellikle de 2000’li yıllarda orta sınıfların yaşam biçimlerini konu edinen film sayısı

azımsanmayacak düzeyde fazladır.² Ancak *Rüzgarda Salınan Nilüfer* filminde orta sınıfı temsil eden iki ailenin sahip olduğu farklı sermaye türlerine değinilmektedir. Bu bağlamda klasik anlamda filmlere konu olan alt sınıf ve üst sınıf çatışması yaşanmamaktadır³. Aynı sınıfa mensup iki ailenin sermaye türlerinin yoğunluklarının farklı olması neticesinde, mücadele ettikleri alanlarda da farklı stratejiler geliştirdiklerinin altı çizilmeye çalışılmaktadır. İçselleştirdikleri yatınlıklar neticesinde de özellikle de kültürel ve ekonomik alanda eyleyen konumunda bulunmaları önceden deneyimlemedikleri pratiklere verdikleri tepkilerin benzer olmamasıyla sonuçlanmıştır.

Açıklamalardan hareketle çalışmada; orta sınıfların, sınıf içerisinde kendilerini farklı kılmalarında kullandıkları sınıfsal beğeni ve ayırım pratikleri nasıl temsil edilmektedir? sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmanın cevap aradığı diğer sorular ise; kültürel alan içerisindeki eyleyicilerin beğeni unsurları birbirlerinden nasıl ayrılmaktadır? Bu konuda faillerin alanda geliştirdikleri stratejiler, taktikler birbirleri arasındaki mücadeleyi nasıl şekillendirmektedir? şeklinde çerçeveslendirilebilir. Filmde iki aile arasındaki sınıf ilişkileri yalnızca ekonomik sermaye ile sınırlandırılmamaktadır, aksine kültürel sermayenin belirleyici olduğu bir düzlemde beğeni unsurları ailelerin sahip oldukları yatınlıklar düzleminde şekillenmektedir. Çalışmada ilk olarak Bourdieu'nün alan, sermaye ve habitus kavramları açıklanacaktır, ardından filmin analizine geçilecektir. Çalışmanın kuramsal bölümünde ele alınan kavramlar, ayrıntılandırılarak diğer kavramlarla olan ilişkileri göz önünde tutularak izah edilmeye çalışılacaktır. Filmin çözümlemesinde ise Bourdieu'nün sosyolojisi ekseninde sınıf içerisindeki ayrımların sadece ekonomik ilişkilerle sınırlı olmadığı, diğer sermaye türlerinin de alanda etkili olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

2. BOURDIEU REPARTUARINDA ALAN, SERMAYE VE HABİTUS KAVRAMI

Bourdieu sosyolojisinin temel kavramları olan alan, sermaye ve habitus üzerinde durulacak olan bu bölümde öncelikle bu kavramların tanımlarına yer verilecektir sonrasında birbirleriyle ne şekilde ilintili oldukları anlatılmaya çalışılacaktır. İlk olarak alan kavramı değerlendirildiğinde, Bourdieu için alan güç ilişkilerinin ve bu ilişkileri değiştirmeyi hedefleyen mücadelelerin yeridir; sürekli bir değişim yeridir. Bir alan kimsenin icat etmediği, hayal edilebilecek bütün oyunlardan daha akışkan ve karmaşık bir oyundur (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 151- 152). Alan, hem gerekliliğini içinde bulunan eyleyicilere dayatan bir güç alanı hem de içinde bulunan eyleyicilerin güç alanı dahilindeki konumlarına göre farklı amaçlar ve yöntemlerle çatıştıkları ve böylece o alanın yapısının korunması ya da dönüştürülmesine katkıda buldukları mücadele yeridir (Bourdieu, 2015, s. 51). Alan, keyfi ya da isteğe bağlı olarak kurulmuş bir yer olmayıp, içine doğulan bir uzam olarak düşünölmelidir.

Bourdieu alan kavramını daha rahat anlatabilmek için sosyal hayatı oyuna benzetir ve alanı oyun metaforuyla açıklamaya çalışır. Oyunların, stratejik ve kendine özel kuralları olduğundan bahseden Bourdieu, oyunda her oyuncunun bir sonraki hareketi sezgileriyle kavrama kapasitesine sahip olduğunu anlatır; buna da habitus adını verir (Calhoun, 2014, s. 79). Oyunlarda olduğu gibi her alanın da kendine özgü kuralları, geçerli sermaye türleri vardır (Kaya, 2014, s. 402). Oyuncunun oyunda başarılı olabilmesi habitusuna ve sahip olduğu sermaye türlerine bağlıdır. Sosyal hayat yalnızca bir mücadele alanı değildir, sürekli doğaçlamayı gerekli kılmaktadır. Oyunlar yalnızca kuralları öğrenilerek anlaşılabilir, oynanamaz. Bu sebeple oyunun sadece kurallarını yerine getirmek yeterli değildir; aynı zamanda oyunun nasıl oynanması gerektiği anlayışına da sahip olmak gerekir.

Bourdieu alan ile oyun arasında benzerlikten yola çıkarak; oyuncular arasındaki rekabetin ürünü olan kazanacaklardan ve kaybedeceklerden, yani bahislerden bahseder. Oyuna yatırımda illusio söz konusudur (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 144). Illusio, oyuna yoğunlaşmak, oyun tarafından ele geçirilmek, oyunun çabalamaya değdiğini sanmak ya da oyun oynamaya değdiğini düşünmektir. Illusio, oyunun oynanmaya değdiğini bilerek, oyunu oynamaya devam etmekte, bu sayede ortaya çıkan hedeflerin izlenmeyi hak ettiğini kabullenmektir; böylece oyunu ve hedefleri kabul etmek anlamına gelmektedir (Bourdieu, 2015, s. 143).“Illusio, zihinsel yapılarla toplumsal uzamın nesnel yapıları arasındaki varlıksal suç ortaklığı ilişkisinin sonucu olan bir oyunla aramızda kurulan büyümlü ilişkidir” (Bourdieu, 2015, s. 143). Oyuncular ancak oyuna ve bahislerine inancı paylaştıkları ölçüde oyuna katılır ve birbirlerinin karşısına çıkarlar. Oyuncular yalnız oyuna girerek, oyunun oynanmaya değer

² 2000'li yıllar sonrasında çekilen *İssız Adam* (2008), *Çoğunluk* (2010), *Kaydebenler Klubü* (2011), *Romantik Komedi* (2011), *Aşk Tesadüfleri Sever* (2011), *Küçük Şeyler* (2019) filmleri örnek olarak verilebilir.

³ 2019 yılında çekilen Güney Kore yapımı olan “Parazit” filmini buna örnek gösterebiliriz. Bakınız: Öksüz Karademir, C. ve Kaya, M. (2020). Sınıf Eşitsizliğinin Bourdieu'nün sermaye ve habitus kavramları üzerinden değerlendirilmesi: Parazit filminin betimsel analizi. *TRT Akademi*, 5(10), 644-667.

olduğunu kabul etmiş olurlar ve bu karşılıma, rekabetlerinin ve çatışmalarının ilkesidir. Kozlara, yani güçleri oyuna göre değişen temel kartlara sahiplerdir. Kartların görece gücü nasıl oyuna göre değişiyorsa, farklı sermaye türlerinin hiyerarşisi de alanlara göre değişir (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 144). Bir alanın varlığı yeterli sayıda kişinin bir toplumsal “oyun” a katılımıyla oluşur. Bu toplumsal “oyun” yerleşik kurallara sahip olmayıp, oyuncuların rekabetinin sonucu bir ödül etrafında şekillenerek işlerlik kazanır (Tatlıcan ve Çeğin, 2014, s. 318). Alanın içinde de çeşitli strateji türleri bulunmaktadır. Alanda; koruma, takip ve altüst etme stratejileri birbirini izler. Koruma stratejisini, alandaki statülerini devam ettirmek isteyen baskın gruplar uygular. Takip stratejisini, alana yeni girenler benimser. Hakim konum elde etmek için uygun fırsatları kollarlar. Altüst etme stratejisi ise baskın grupların elindeki sermayede en az görünen ve alanın meşruiyetini en esaslı sorgulayan gruptur (Kaya, 2014, s. 401).

Konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu olarak tanımlanan alanlar, sermayelerin eşitsiz dağılımından müteşekkildir ve her alanda çalışan farklı tipte sermayeler söz konusudur. Bourdieu'nün terminolojisinde özel bir yere sahip olan "sermaye", alan içindeki maddi kaynakların dağılımını ifade eden bir kavramdır (Etil ve Demir, 2014, s. 336). Onun için sermaye, kişinin belirli bir toplumsal alana katılımını ve bu aşan içinde rekabetin getirdiği özel kazançlara ulaşmasını mümkün kılan belirli bir toplumsal arenada mevcut etkili bir kaynaktır (Wacquant, 2014, s. 62). Bir sermaye ya da bir sermaye türü, belli bir alanda hem mücadele silahı hem uğruna mücadele edilen şey olarak, sahibine belli bir iktidar, bir nüfuz kurma olanağı veren, belli bir alanda var olmayı sağlayan şey olarak, belli bir alanda etkilidir (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 145). Bireyler, toplumsal uzamdaki konumlarını bir sermaye türünün bir başkasına dönüştürülmesi veya aktarılmasını içeren yeniden-dönüştürme stratejileriyle sürdürmeye veya geliştirmeye çalışırlar (Wacquant, 2014, s. 66).

Bourdieu'nün habitus, sermaye ve alan kavramları birbiriyle yakın bir ilişki içerisinde olup birbirinden tamamen ayrı düşünülerek değerlendirilemez. Bir sermaye bir alanla ilişkisi dışında varolmaz ve işlemez (Calhoun, 2014, s. 106); sermayenin alan üzerinde dağılımı alanın yapısını oluşturan maddeleşmiş ya da somutlaşmış üretim ya da yeniden üretim araçları üzerinde bir iktidar sağlar (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 148). Toplumsal uzamda sermaye dört farklı şekilde yer almaktadır (Göker, 2014, s. 280). İlk olarak toplumsal sermaye, birbiriyle tanışma ve karşılıklı tanımaya dayalı neredeyse kurumsallaştırılmış bir kalıcı ilişkiler ağına bağlı mevcut veya potansiyel kaynaklar bütünü olarak tanımlanır (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 106). Toplumsal sermaye, bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 170). Ekonomik sermaye, bir bireyin iktisadi kaynaklarının bütününe, yani hem maddi mal varlığına hem de gelirine işaret eder. Ekonomik sermaye sahibi olmak diğer sermaye türlerine erişmeyi kolaylaştırır (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 106); salt ekonomik kaynakların elde bulundurulması anlamına gelir (Özsöz, 2007, s. 19). Kültürel sermaye, bireyin aydın kültürüne ait mal ve pratikleri takdir edebilmesini sağlayan kültürel kaynaklardır (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 106). Resmi eğitim ve habitus, kültürel sermayenin iki önemli bileşeni olarak kavramsallaştırılabilir. Eğitsel zemin (kurumsal bir yapı olarak okulda ve ailede sağlanan eğitim) üstü örtük olarak, potansiyel düzeyde kültürel sermayenin kendisidir (Arun, 2014, s. 179). Bourdieu'ye göre kültürel sermaye; bedenselleşmiş, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış olmak üzere üç halde var olur (Göker, 2014, s. 282). Son olarak simgesel sermaye, toplumsal tanınırlık ve prestij kavramlarına atıfta bulunur. Simgesel sermaye sahibi olmak, kredi vermeye hazır kimseler üzerinde belirli bir gücün olmasıdır (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 106). Bireylerin sahip oldukları sermaye türleri ve yoğunlukları doğdukları ailede, eğitim hayatlarında ve mesleki yaşantılarında farklı şekillere bürünebilir.

Alan ve sermaye kavramlarının yanında Bourdieu habitus kavramını sosyal bilimlerdeki sonu gelmeyen nesnelcilik-öznellik tartışmasını aşmak için kullanır (Tatlıcan ve Çeğin, 2014, s. 307). Sosyolojideki temel karşıtlıkların ötesine geçebilmeyi sağlamak için başvurduğu bir kavramdır. Habitus, “belli bir durumda yapılması gerekli olan şeye ilişkin bir tür pratik kavrayıştır” (Bourdieu, 2015, s. 42). Habitus, bireylerin belirli bir durumda, üzerinde düşünmelerine gerek kalmadan, toplumsal bağlamın onlardan beklediği davranışı üretmelerini mümkün kılar, çünkü zaten sosyal dünyanın dışsallığını evvelce içselleştirmişlerdir (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 45). Habitus bir alışkanlıklar toplamı değildir. Çünkü alışkanlık tekrarlı, mekanik, otomatik, üretkenden ziyade çoğaltkan kabul edilir. Oysa onun etkin bir üretime gücü olduğundan bahsedilir. Koşulların nesnel mantığını yeniden üretime eğiliminde olan bir üründür habitus; ancak bunu yaparken bu mantığı dönüşüme de uğratabilir, dönüştürücü bir makinedir (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 47). Kim olduğumuzun, nasıl dünyada nasıl var olduğumuzun bir parçası olarak yaşadığımız bu duygu habitusa karşılık gelmektedir (Calhoun, 2014, s. 103). Algıladığımız, değerlendirdiğimiz ve içinde hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla oluşan kalıcı ve aktarılabilen bir eğilimler sistemini anlatır. Bu bilinçsiz şemalar sürekli özel toplumsal koşullar ve koşullanmalara maruz kalınarak,

dışsal kısıtlamalar ve imkanlar içselleştirilerek kazanılır (Wacquant, 2014, s. 61). “Habituslar kalıcı yatkinlik sistemleri, yapılandırıcı yapılar şeklinde yani kurallara itaatın ürünü olmadan sonuçları bilinçli olarak hedeflenmeden ve bunlara ulaşmak için gerekli işlemlere anında hakim olmadan ve böylece de bir orkestra şefinin örgütleyici eyleminin ürünü olmadan da kolektif olarak harmoni içinde olabilecek, nesnel olarak düzenlenmiş ve düzenli olabilecek pratik ve temsillerin üretilme ve yapılandırılma ilkesi olarak işlemeye eğilimli, yapılanmış yapılarıdır” (Bourdieu, 2018, s. 158).

Habitus, bir alanın ya da kesişen bir dizi alanın için zorunluluğunun somutlaşmasının ürünüdür. Alan, habitusu yapılandırır (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 179). Alanda, varlığını sürdürmek için içselleştirilmiş yatkinlikler sistemini şekillendirir. Çünkü bir alan, yeniden üretimini sağlayacak eyleyicilere ihtiyaç duyar ve bu eyleyiciler habitusun varlığı sayesinde etkin olurlar. Bu anlamda, habitus yeniden üretimi sağlayarak alanın var olmasında etken rol oynar (Özsöz, 2007, s. 19). Alanlar arasında eşmantıksal ilişkiler yapısal ve işlevsel olsa da, failerin pratiklerinden tamamen bağımsız değildir. Bu noktada Bourdieu habitus kavramına başvurarak failerin, habituslarıyla koşut bir şekilde farklı alanlar boyunca benzer tavırlar, yatkinlikler sergilediğinden bahsedilebilir (Kaya, 2014, s. 415). Bu açıklamalarla habitus, alan ve sermayenin birbiriyle ne kadar ilişkili olduğu bir kez daha ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, niteliksel yönetime başvurularak yazılmıştır. Nitel araştırmalar, dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı uygulamalardan oluşur (Creswell, 2016, s. 43). Nitel araştırma anlama ve yorumlamaya dayalı olarak görüşmelerin ve yeniden üretilen bilginin araştırmacı tarafından yorumlanarak zenginleştirilmesini öngörmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda yorumsamacı paradigmanın, konuyu bütünlüklü bir şekilde derinlemesine ele alacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda yorumsamacı yaklaşımda, bireylerin toplumsal hayatlarını nasıl oluşturduğuna ve sürdürdüklerine dair yorumlara ulaşabilmek adına önemli çalışmalarda bulunmaktadır. Bireyleri kendi ortamlarında inşa etmiş oldukları anlamlı eylemler ayrıntılı gözleme tabii tutularak sistematik bir şekilde analiz edilmektedir (Neuman, 2016, s. 131). Aynı zamanda filmdeki anlatılar içerik analizine tabii tutulmuştur. İçerik analizi, sosyal bilimlerde araştırma sonucu elde edilen kayıtların ya da yazılı ya da görsel medya iletilerinin üzerinden çıkarımlar yapılarak kullanılan biçimci bir araştırma tekniği olarak tanımlanmaktadır (Olgun, 2008, s. 66). İçerik analizinde kitaplar, görüşmeler, gazete haberleri, televizyon programları, tarihi belgeler, reklamlar, sinema filmleri vb. başka herhangi bir iletişim aracı da araştırma nesnesi olarak kullanılabilir (Seggie ve Bayburt, 2015, s. 254). Çalışmada, filmdeki anlatılar kodlanarak anlamlı bölümler oluşturulmaya çalışılmış; çeşitli kategorilere ayrılarak analiz edilmiştir.

4. RÜZGARDA SALINAN NİLÜFER FİLMİNİN KONUSU

Rüzgarda Salınan Nilüfer filmde orta sınıfa mensup iki ailenin yaşamından çeşitli kesitler sunulmaktadır. Handan, Korhan çifti ile kızları Aleyna birinci aileyi temsil ederken; Şermin, Aykut çifti ile oğulları Poyraz ise ikinci aileyi temsil etmektedir. Korhan'ın sahibi olduğu bir finans şirketi bulunmaktadır; Handan'ın ise herhangi bir işte çalışmadığı, alışveriş merkezlerinde gezdiği, kafelerde arkadaşlarıyla buluştuğu ve kızı Aleyna ile ilgilendiği görülmektedir. Şermin'in kitap yazdığı, eşi Aykut'un ise web tasarımı ile ilgilendiği görülür. Arkadaş olan iki çift belli bir süre iletişime ara verdikten sonra Şermin'in kitabının yayınlanmasıyla tekrar bir araya gelir. Şermin'in kitap yazması Handan'ın dikkatini çeker ve kendisinin de kitap yazabileceği düşüncesinin oluşmasına yol açar. Bir yandan da kafe açmak isteyen Handan'ın sürekli bir şeylerle meşgul olmak istediğini izleriz. İkinci ailenin ekonomik sermayeleri daha zayıfken; kültürel sermayeleri daha güçlüdür. Birinci ailenin ise ekonomik sermayesi güçlü ancak kültürel sermayeleri daha zayıftır. Filmde orta sınıfların beğenileri, sahip oldukları sermaye türleri ile habituslarına göre değişkenlik göstermektedir. Filmde caz müziğini severek dinlediğini söyleyen Şermin ile Aykut'un müzik beğenilerinin Handan tarafından taklit edilmesi; Handan'ın kızını tenis kursuna yazdırması ve piyano kursuna göndermesi ailelerin sermaye türlerini yansıtmakta olup, gündelik yaşam pratiklerine örnek olarak gösterilebilir. Ailelerin tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları ve tercihleri bu farklılıkların yaratılmasında önemli bir yere sahiptir, ayrıca gündelik hayata dair pratikleri de filmdeki iki ailenin içselleştirilmiş yatkinlikleri hakkında izleyiciye bilgi de vermektedir.

5. ALAN, SERMAYE VE HABİTUS KAVRAMLARI EKSENİNDE FİLMİN OKUMASINI YAPMAK

5.1. Kültürel Alanda Verilen Mücadele: “Yapan Nasıl Yapıyor?”

Filmin ana karakterlerinden biri olan Handan’ın çoğunlukla kültürel sermayesini arttırmaya yönelik Şermin ile bir yarış halinde olduğu görülür. Kocasını tarafından ekonomik sermayesinin güvence altında olması onu ekonomik alanda Şermin’e kıyasla daha görünür kılmaktadır. Keza ekonomik alandaki bu avantajı kültürel alana yansıtmada pek de başarılı sayılamaz. Alanların varlığı için sermaye sahibi olmak veya onu korumak; kaynakları sermayeye dönüştürme mücadelesiyle ve sermayenin dağılımı üzerine mücadele verilmesiyle iki şekilde gerçekleşir (Swartz’dan aktaran, Dikkol, 2020, s. 174). Filmde iki düzeyin de temsil edildiği görülür. İkinci aile kültürel kaynaklarını sermayeye dönüştürebilirken bu açıdan birinci aile üzerinde simgesel şiddet bile uygulayabilmektedir; birinci ailenin kültürel sermayesinin dağılımı konusunda diğer aile ile bir mücadele içerisinde olduğu söylenebilir. Bu durum özellikle kadın karakterlerin kültürel alanda fail olarak yer almak istemelerine yol açmaktadır; dolayısıyla Handan’ın film boyunca kültürel alanda Şermin ile yarışabilmek adına geliştirdiği birçok stratejiyle karşı karşıya kalır.

Handan, kültürel alanda fırsatını bulduğu her an Şermin ile bir yarış halindedir. Şermin de bunu kayıtsız kalmayarak, Handan’ın yürüttüğü stratejilere karşı kendi manevra alanlarını yaratmaktadır. Handan, Şermin’e kıyasla ekonomik sermayesi daha yüksek; kültürel sermayesi ise daha düşük bir kadındır. Şermin’in de kültürel sermayesinin Handan’a nazaran daha yüksek olduğu görülür. İki kadın filmde, kültürel alanda kitap yazma konusunda kendi çıkarlarına göre hareket eden eyleyenler konumundadır. Handan, ekonomik sermayesinin üstünlüğünü kullanarak, kültürel alanda da üstün olabileceğini herkese göstermek ister. Bunun içinde elindeki tüm kaynakları tüketmeye hazırdır. Bourdieu’nün belirttiği gibi alan, bir güçler alanıdır (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 125). Sermayeler de alanın içerisinde güç ilişkilerinin yönünü tayin eden oluşumlardır.

Şermin’in yazdığı kitap sonrasında tekrar görüşmeye başlayan Handan ve Korhan çifti Şermin’e yönelik çeşitli alanlarda hayranlık duymaktadır. Çünkü Şermin kitap yazarak kültürel alanda buldukları toplumsal sınıf içerisinde bir ayırım yaratmıştır. Bu ayırımın farkında olan Handan, “yapan nasıl yapıyor?” düşüncesinden hareketle yeni stratejiler geliştirmeye başlar. Kültürel alanda toplumsal konumu doğrultusunda kurduğu ilişkiyi kendi lehine kullanmaya çalışan Handan’ın sık sık Şermin’le buluştuğunu ya da buluşmak için çaba harcadığına tanık oluruz. Nitekim Bourdieu için alana hükmedenlerin elinde kendi çıkarları için çalışmalarına olanak sağlayan araç vardır; Şermin için bu araç yazmış olduğu kitaptır. Ancak failer alan içerisinde hükmedilenlerin direnişiyle muhatap olmak durumundadır (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 125). Bu nedenle Şermin’in sürekli iletişim halinde olduğu kişi de Handan’dır. Sık sık görüşülen kafelerde de buluşmaların temel konusu netleşmiştir: Handan’ın kitap yazmaya karar vermesidir, böylece o, kültürel alanda fail olarak yerini sağlamlaştırmak ister. Şermin’e “Kitabı nasıl yazdın?”, “Ne ilham verdi sana?” gibi sorular sorarak aralarındaki temel ayrıştırıcı unsuru öğrenmeye çalışmaktadır. Alandaki failin stratejisi, kendi sermayesinin dağılımındaki konumuna ve algılayışına; alanın içinde durduğu noktadan alana bakış açısıyla yakından ilgilidir (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 148). Aldığı yanıtlar doğrultusunda Handan’ın “ben hiç böyle düşünmemiştim” söylemi alanın içinde durduğu noktayı izleyiciye aktarmaktadır; alanı kendi bakış açısına göre değerlendirerek şekillendirdiği habitusu doğrultusunda çıkarımda bulunur. Film boyunca, habitusunu tüketim pratikleri üzerinden inşa ettiğine tanık olduğumuz Handan’ın, kitap yazmak gibi üretici bir eylemde bulunması alan içinde daha fazla mücadele vermesine yol açmıştır. Şermin’in kitap yazmanın dışında, belli bir süre gazetecilik sektöründe çalışması, yazı yazması toplumsallaşma süreci boyunca öğrendiği içselleştirilmiş eylemlerinin birer dışavurumunu temsil etmektedir. Yazarak bir şeyler üretmek, sonradan kazandığı bir pratik olsa da kısa sürede edinilen yatkınlıklara örnek olarak gösterilemez. Nitekim, eş değer toplam sermayeyle donanmış iki kişi, konumlarında farklılık gösterebilirler (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 145). Şermin’in kültürel sermayesinin yapısı zaman içinde uzun vadeli bağlantıda oluşan yatkınlıklara bağlı olarak şekillenmiştir.

Kadın karakterlerin habitusları birbirlerinden farklı biçimlerde şekillendiğinden hayat tarzları arasında da farklılıklar gözlemlenmektedir. Kitap yazma isteğinin bir adım sonrasında sancılar çeken Handan’ın, doğal yatkınlıkları gereği yazmaya ilişkin birikmiş sermayesi bulunmamaktadır. Korhan’ın “Ne yazıcan peki?” sorusuna verdiği yanıtta bu durum net bir şekilde açığa çıkar. “Bilmiyorum daha... Tecavüze uğrayan kadınlar, genç yaşta evlendirilen kız çocuklarıyla alakalı...” cümlesinde olduğu gibi Handan esasen yazacağı kitaba dair de bir yabancılaşmayla karşı karşıyadır.

Sahip olduğu kültürel sermaye üzerinden Şermin ile kültürel alanda statü elde etme mücadelesi veren Handan, geliştirmiş olduğu stratejilerle “kitap yazma” pratiğini deneyimleme çabasıdır. Buna karşılık Şermin’de manevralar yaparak Handan’a güçlü olduğu alanı teslim etmemeye gayret gösterir. Bourdieu’nün ortaya koyduğu iki temel strateji konuyu anlaşılır kılmak açısından fayda sağlayacaktır. İlki muhafaza stratejileri olarak tanımladığı türdür. Bu strateji alanın kendine has sermayesini tekeline almış olan ve kendi lehlerine olan oyunun devamını sağlayarak konumlarını korumayı veya iyileştirmeyi amaçlayan bireylerin stratejilerine karşılık gelmektedir (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 126). Bir kafede buluştukları esnada Handan’ın, Şermin’e o zamana kadar yazdığı bir bölümü göstermesiyle, yazdıklarına dair Şermin’in sorular sorması güçlü olduğu kültürel alanı muhafaza etme çabasının izleridir. Bourdieu’nün geliştirdiği ikinci temel strateji türü ise yıkım stratejileridir. Bu stratejinin sahibi söz konusu sermayeye en az sahip olanlardır. Çoğunlukla alana yeni dahil olmuş “aday”lardır. Bu kimseler, sermayelerinin yeniden değerlendirilmesi ve dolayısıyla konumlarının iyileştirilmesi amacıyla oyunun kurallarını ve hatta iddianın türünü değiştirmeye uğraşmaktadırlar (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 126). Aynı görüşmede Handan, eşinin kendisini aldattığına yönelik şüphelerinin olduğundan bahsettiği sırada Şermin’i rahatsız eden bir söylemde bulunur. Esasen Handan burada dahil olmak istediği kültürel alana yönelik failliğini Şermin’e kanıtlanma girişimindedir. Handan, yıkım stratejisi uygulayarak kültürel alanda kendisine de yer açma yöntemine başvurur; diğer açıdan Şermin’de alanı muhafaza etmek adına direnç gösterir. Handan’ın yazmış olduğu kitap bölümü hakkında yorum yapmayan Şermin hamle yaparak, Handan’ın kendisini rahatsız eden söylemleri karşısında sessizliğini bozarak “Bir de nilüfer rüzgarda salınmaz, nilüfer durgun suda yetişir biliyorsun” ifadesiyle karşılık verir. Böylece Şermin, kültürel alanda yarattığı sermayeye sahip çıkarak failliğini sürdürmenin peşindedir. Handan ise bu atak karşısında oyunun kurallarını tam olarak bilmesede de çaktırmaz ve alaycı bir tavırla “ha doğru söylüyorsun” yanıtını verir. Çünkü alanda yer alan aktörlerden biri olan Handan, kendi illusiona göre eylemde bulunan faillerden biridir.

İki kadının geliştirmiş oldukları ilişki gereği birinin sürekli savunmada, diğersinin ise atakta bulunduğu ve ikisinin de her daim tetikte oldukları görülmektedir. Kafede buluştukları başka bir günde, bir kadının yanlarına gelip Şermin’in yazdığı kitabı beğendiğini söylemesi, kitap hakkında yorumda bulunması ve kendisiyle fotoğraf çektirmesi Handan’ın duruma hayranlıkla bakmasıyla devam etmiştir. Handan kadının yapmış olduğu yorumları “dan dun” ifadeler olarak anlamlandırmaktaydı. Şermin ise durumu samimiyet göstergesi şeklinde algılayıp, “insan içindekileri tutmamalı Handancım” cümlesiyle açıklama getirmiştir. Böylece alanda eyleyen olan Handan, Şermin’in gücünün dayandığı sermayenin değerini düşürmeye çalışır. Çünkü alan güç ilişkilerinin ve bu ilişkileri değiştirmeyi hedefleyen mücadelelerin yeridir (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 151). Alanın sürekli değişim yeri olması, Handan’ı kafe açma fikrinden kitap kafe açma fikrine yöneltmiştir. Sohbet sırasında kitap kafe de açabileceğini söyleyen Handan, Şermin’e kitap kafeyi birlikte açma teklifinde bulunur. Şermin konuya çok yabancı olduğunu söyleyip, kafe açma düşüncesine mesafeli yaklaşır, çünkü Şermin’in ekonomik sermayesini bu yolla yükseltmesi gibi bir kaygısı yoktur. O, kültürel alanda elde ettiği kazanımı sürdürmenin gayreti içerisindedir. O yüzden Handan’ın kendisine yönettiği “Kaç kişi zengin olmuş bu ülkede kitap yazmaktan?” sorusunun Şermin’de bir karşılığı yoktur. Handan sadece sahip olduğu ekonomik sermayeyle alandaki değerini arttırmaya yönelik Şermin karşısında stratejiler geliştirmeye, üretken olmaya çalışmaktadır. Bir sermaye ancak alanla ilişkili olduğunda var olabilir (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s. 148). Handan’ın ekonomik sermayesinin varlığı kültürel alanda güçlenebilmesi için Şermin nezdinde yeterince bir etkiye sahip değildir.

Kültürel alanda verilen başka bir mücadele de caz müziği dinleme pratiğinde ortaya çıkmaktadır. Kültürel bir pratiğin meşruiyeti, onu uygulayanların toplumsal meşruiyetinden ileri gelmektedir (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 95). Caz müzik dinleyenlerin müzik beğenileri toplumsal meşruiyetin oluşabilmesinde önemli kültürel pratikler arasındadır. Caz müziği dinlemek, toplumsal uzamda ekonomik ve kültürel sermayesi daha yüksek olan kesimlerin beğenilerinden biridir ve bir ayırım aracı görevi görmektedir. Aynı zamanda Bali’nin belirttiği gibi caz sevmek bir toplumsal statü ve kültür düzeyi göstergesi olma özelliği taşır (Bali, 2015, s. 162). Caz müziği dinlemeye giden iki çiftin sınıf içerisindeki konumları bu müzik türünün beğenilmesi ya da sıkıcı bulunmasıyla yakından ilişkidir. Şermin’in yakın arkadaşlarının sahne aldığı bir mekanda müzisyenlerin yalnızca “caz” müziği çalmayıp, “free caz” icra etmeleri müzik türü içinde de başka bir ayırma neden olmuştur. Cazın vokalsiz türünü free caz olarak açıklayan Şermin’e Handan “Tamam işte caz yine yani” cevabını verir. “Evet de biraz farklı, bakalım beğenecek misiniz?” yanıtını veren Şermin ayırım noktasının altını tam da burada çizmektedir. Orta sınıf içerisindeki beğenin ayırıcı özellikleri bireylerin sahip oldukları toplumsal kökenlerinin ve habituslarının yansımasıdır. Handan üst sınıfın zevkini taklit etmek istese de sadece bu zevkin indirgenmiş halini başarabilir. Bir yandan Şermin için normal caz müziği dinlemek ayırt edici özelliğini yitirmektedir; çünkü bu müzik türü yaygınlaşarak değerini

kaybetmeye başlamıştır. Nitekim caz müziğinin Handan tarafından gündelik hayatında dinlenmesi ve beğenilmesi, onun ayırt edici özelliğinin azalmasına da yol açmıştır. Bunun üzerine sınıf içinde daha özel ve daha ayırt edici olan cazın başka türlerinin beğeni unsuruna dönüşmeye çalıştığı söylenebilir.

Diğer alanlarda olduğu gibi sanat alanında da bireylerin kültürel sermayelerine göre değişiklik gösteren estetik yargı kriterleri bulunur (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 85). Filmde Aykut, buldukları mekanda çalan free caz müziğine ilişkin kavramsal açıklamalar yapıp daha soyut yorumlara başvururken; Korhan çalan bu müziğe anlam veremeyerek yalnızca “niye oğlum manyak mı bunlar?” söyleminde bulunur. Çalan müziğe simgesel ve genel bir değer atfedemeyen Korhan, konumlandığı habitusu gereği eserin estetiğine dair bir yargıya ulaşamaz; onun yerine, özneyle kurduğu empati neticesinde eserin biçimsel niteliğinden çok işleviyle ilgilenir. Çıkan sesler daha önce dinlemiş oldukları müzik türleri gibi ritmik olmadığından ve anlam dünyalarında benzer pratiği deneyimlemediklerinden dolayı buldukları mekanda Handan ve Korhan çifti kısa bir süre sonra ortama uyum sağlayamadan; üst sınıf beğenisine aşına olmadıklarını dolaylı yollardan açığa vurarak mekandan ayrılırlar. Bourdieu’nün belirttiği gibi orta sınıflar, egemen kültüre dört elle sarılarak, toplumsal hiyerarşide yükselme niyetindedirler. Böylelikle, orta sınıflar egemen sınıfların hayat tarzını taklit etme eğilimindedir (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 90). Birinci aile sahip olmadıkları bir hayat tarzını taklit etme konusunda başarısız olmuşlardır. Bu açıdan ikinci ailenin ince beğenilerinin daha gelişkin olduğu gözlenmektedir.

Ezcümle, Şermin’in kitap yazması, free cazdan anlaması, müzik grubu üyeleriyle arkadaş olması toplam kültürel sermaye yoğunluğunun Handan’dan yüksek olmasının işaretleri arasındadır; onun kültürel alanda elde ettiği belli bir birikim mevcuttur ve onu sonuna kadar muhafaza etme girişimindedir. Alandaki rakibi Handan’da “baksana herkes pervane etrafında” sözleriyle durumu istemese de onaylamaktadır ancak oyundan tamamen çekilmeye hiç de niyeti yoktur.

5.2. Yeme-İçme Pratiklerine Dair: Somonlu Salata, Rigatoni Bolonez

Bourdieu, yeme içme pratikleri ile sınıfsal konum arasında bir ilişkinin bulunduğundan bahseder. Ona göre yeme içme sanatı, halk sınıflarının meşru yaşama sanatına karşı çıkabildikleri yegane sahalardan biridir (Bourdieu, 2021, s. 236). Bireylerin gıda maddelerine yönelik tüketimleri sahip oldukları ekonomik sermaye ile yakından ilişkilidir. Ekonomik gelirin yanında bireylerin ne sıklıkla dışarıda yemek yedikleri, hangi besinleri tükettikleri, hangi mekanları tercih ettikleri gibi sorulara verilen yanıtlarda sınıfsal anlamda ayırt edici pratiklerle karşılaşılır. Mekanların bulunduğu semtler, mekan içi dekoratif düzenlemeler, yemeklerin çeşitliliği, yemeklerin sunulmuş biçimleri failler arasındaki ayrımları göstermektedir ve bunun yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Diğer açıdan da beğenilerin farklılığı neticesinde sınıfsal konumları benzer olmayan faillerin ayrımları meşrulaştırılmaktadır. Bu sembolik ayrımlar, kişinin beğenisinin nesnelleşmiş halleridir (Bourdieu, 2021). Gıda ve yemek tüketimi konusunda orta sınıfların gerek kendi içinde gerekse diğer sınıflara kıyasla farklılaştırıcı unsurları bulunmaktadır. Film boyunca Handan’ın mekanları tüketme konusunda kendi sınıfının dışında olanlarla bir araya gelmediği görülmür. Böylelikle onun bulunduğu toplumsal konumu yansıtan ve habitusuna ait mekanlarda yeme içme pratiklerini sergileyen, beğenilerini rahatça sergileyebilen bir profil çizdiği söylenebilir. Handan’ın beğenileri doğrultusunda tercih ettiği mekanlar kendi sınıfsal konumunu inşa etmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Örneğin Şermin ile çoğunlukla farklı kafelerde buluşur, kitap yazmaya bir kafede karar verir, başka bir mekanda kitabının ilk cümlelerini yazar. Böylece onun için dışarıda yemek yalnızca karnını doyurmak anlamına gelmez; arkadaşlarıyla sosyalleştiği, boş zamanlarını değerlendirdiği yaşam tarzını yansıttığı pratikler arasındadır. Bugge ve Lavik’in (2010, s. 232) belirttiği gibi dışarıda yemek yemenin bireylerin sosyalleşmesi, zevk almaları, istekleri doğrultusunda hareket etmeleri gibi çeşitli nedenleri olabilir. Dışarıda yemek yeme alışkanlığının bulunması ekonomik sermayeyle açıklanabileceği gibi kültürel sermaye ile de yakından ilişkili olabilir. Gıda tüketimi yaşam tarzının bütününden özerkleştirilemez (Bourdieu, 2021, s. 244).

Daha düşük ekonomik ve kültürel sermayeye sahip sosyal sınıfların yağlı, kilo aldırıcı, ucuz gıdalarla beslendiğini belirten Bourdieu, daha yüksek ekonomik ve kültürel sermayeye sahip sınıfların yağsız, hafif ve kilo aldırıcı gıdalar tükettiğini belirtir (Bourdieu, 2021, s. 233). Handan da yemek tercihlerini çoğunlukla sebze yemeklerinden yana kullanmaktadır, etle yapılan yemekleri yemekten kaçınmaktadır. Bu bağlamda Bourdieucü perspektifle ekonomik ve kültürel sermayesi yüksek olan sınıflarla benzer yemek beğenilerine sahip olduğu söylenebilir (Bourdieu, 2021, s. 233). Aynı zamanda evlerinde çalışan Kadriye Hanım’ın yaptığı yağlı ve etli yemekleri sürekli eleştiren Handan, bu tarz yemekleri alt sınıf beğenileriyle özdeşleştirir. Alt sınıf beğenisinden kaçma durumunu film boyunca izleriz. Caz müzik dinlemeye gittiklerinde “Tuborg” marka bira içmeyi istemesi, zaman geçirdiği kafelerde salata yemesi, garsonlara “ev yapımı limonata” yapıp yapmadıklarını sorması, latte/filtre kahve içmesi,

Çin lokantasına gitmeyi istemesi gibi tercihlerde bulunması onun ince zevke sahipmiş görüntüsü çizmesinde yardımcı olur. Karademir'in (2014, s. 245) belirttiği gibi zevkler, "sınıflandırma yapanın kendisini sınıflandırır". Kendisini bayağı ve aşağı bir toplumsal sınıfta tanımlamayan Handan, olmak istediği sınıf içerisinde kendisini konumlandırır. Böylelikle sağlıksız yemeklerden kaçınan, zeytinyağlı hafif yemekler tüketen Handan için yeme-içme pratikleri üst sınıfın beğenileriyle benzerlik göstermektedir; bulunduğu toplumsal statüsünün dışavurumunu mekanları beğeni tercihlerine göre tüketerek göstermektedir. Handan bu konuda kocası Korhan ile de bir mücadele vermektedir. Kendisini üst sınıfın beğenileriyle özdeşleştirerek bir imaj yaratmaya çalışan Handan, eşinin yeme-içme tercihlerini çoğunlukla eleştirmektedir. Dışarıda yemek yemeye karar verdikleri bir gün Handan'ın Çin lokantasına gitmeyi istemesi buna karşın Korhan'ın kasapçıya gitme isteği ya da Karadeniz pidesi yeme isteği Handan tarafından yemeklerin ağır ve yağlı olması nedeniyle reddedilir. Korhan çoğunlukla ailesinden miras aldığı kültürel sermayesiyle şekillenen habitusuna uygun davranışları sergileme eğilimindedir. Handan yaptığı bu ayrıştırmayla gündelik alanda yeme-içme pratikleriyle başkalarına benzemediğini, farklı olduğunu göstermeye çalışır. Ayrıca orta sınıflar bu pratikleriyle diğer sınıfların yanı sıra kendi toplumsal sınıfının üyelerine de benzemek istemezler; zevklerine göre seçim yaparlar ve konumlarına uygun davranışlar sergilerler. Nitekim bireylerin tükettikleri yiyecekler ile sınıfsal konumları arasında yakın bir ilişki vardır. Handan'ın habitusunda yeme ve içme sanatı kendisini halk sınıflarından ayıran göstergeleri kapsamaktadır; o, yeme-içme pratiklerini estetez ederek tüketmektedir. Oturmaya karar verdikleri mekanda Handan'ın somonlu salata, kızı Aleyna'nın keçi peynirli salata ve Korhan'ın rigatoni bolonez soslu makarna siparişi vermesi bu durumu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

5.3. Kültürel Sermayenin Aktarımı: "Piyano da Çok Yakıştı Salona"

Kültürel sermaye bireylerin habitusuna ilişkin bilgiler veren pratikleri kapsamaktadır. Diploma alınan okullar, dinlenen müzikler, yapılan sporlar, boş zamanların değerlendirilmesi, kültürel sanatsal faaliyetler, okunan kitaplar bireyin kültürel sermayesini oluşturan ve bireyleri diğerlerinden farklılaştıran ayrımlardır. Filmde ana karakterlerin kültürel sermayelerini nasıl biriktirdiklerine dair ayrıntılı bilgi verilmezken; çocuklarına aktarmaya çalıştıkları beğenileri ve tercihleri görürüz. Esasen Handan kendi kültürel sermayesinin hacmini genişletmekten ziyade kızı Aleyna üzerinden bu durumu gidermeye çalışarak beğeni unsurlarını belirlemektedir. Çünkü film boyunca çoğunlukla Korhan ile Handan çiftini ellerinde telefon ve tabletle görmekteyiz. Kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılım oranı düşük olan çiftin bu alandaki en büyük girişimi caz müzik dinletisine gitmeleri ile Handan'ın kitap yazma girişiminde bulunmasıdır.

Kültürel sermaye pratiklerinin toplumsallaşma sürecinde çocuklara aktarılmasında birincil rol aileler ile eğitim kurumlarındadır. Müzik, spor, sanat gibi kültürel alanlardaki beğeniler ve tercihler aile ve eğitim gibi toplumsal kurumlar aracılığıyla çocuklara aktarılmaktadır (Bourdieu, 2021; Jourdain ve Naulin, 2020; Karademir vd., 2016). Çocuklarına ayrıcalıklı bir eğitim sunabilen aileler, ekonomik kaygılar gütmeksizin toplumda itibarlı bir konum sağlayabilmektedirler. Çocuklar üzerinden kültürel sermaye elde etmeye örnek olarak Handan'ın kızını piyano kursuna göndermesinden bahsedebiliriz. Handan, Aleyna'yı piyano kursuna yazdırarak yaşam tarzının bir önkoşulu olarak kendisine özgü habitusunu oluşturmaya çalışır ve kültürel sermayesini genişletir. Aynı zamanda müzik aletleri içerisinde piyano kültürel sermaye pratiği bağlamında burjuva müzik aleti olarak görülür (Bourdieu, 2021) ve yüksek kültüre sahip sınıflar tarafından ayrıştırıcı bir unsurdur (Prior, 2013). Zira, beğenileri belirleme imkanı olan egemen sınıflar, diğer sınıflar tarafından taklit edilerek elitist kültürel adetler edinmeye çalışırlar. Meşru kültüre uyum sağlama çabaları taklit yoluyla giderilmeye çalışılır. Her sınıf kendinden üstün sınıfların zevklerini taklit eder; ancak bu durum yalnızca beğenilerin indirgenmiş halinden ibarettir (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 92). Handan'da Aleyna'yı piyano kursuna göndererek ve sonrasında özel ders aldirarak meşru kültürleri taklit etme yolunu benimsemektedir. Dolayısıyla, orta sınıf aileler toplumsal konumlarını geliştirmeye veya korumaya yönelik sanat alanında birer eyleyen olarak diğer eyleyicilere karşı bir strateji de geliştirmiş olurlar. Aleyna gittiği kurstan verim alamadığını ve yakın arkadaşlarının özel ders aldığını ifade ettiğinde ailenin güçlü olan ekonomik sermayesi devreye girer ve böylelikle Korhan ile Handan çifti ekonomik sermayelerinin avantajıyla kültürel sermaye birikimi sağlar. Aynı zamanda evlerine aldıkları yeni piyano ile kültürel sermaye formu somutlaşmış bir hale bürünür. Çünkü klasik müzik çalmaktan ve dinlemekten zevk alan bireyler sahip oldukları enstrümanla birlikte kültürel sermaye yoğunluklarını artırırlar. Filmin bu sahnelerinde Handan ile Korhan'ın kültürel sermaye birikimlerinin bir kez daha sınırlı olduğunu anlayabilmekteyiz. Çünkü yeni alınan piyano hakkında Korhan "yalnız bu piyano da çok yakıştı salona" demekten öteye giden bir yorum yapamaz. Kantçı estetik anlayışının bulunmadığı düzlemde güzellik evrensel olarak algılanmayıp; yalnızca bağlamsal açıdan kodlanmaktadır (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 85). Dolayısıyla da kültürel sermayelere göre değişkenlik gösteren

estetik yargılar oluşur. Korhan'ın yaptığı yorumdan hareketle de nesnenin estetiğine dair yargılara tanıklık edilmez; daha basit ve somut yorumlarla karşılaşılır.

Bourdieu'ya göre spor aktiviteleri toplumsal sınıflara göre ayrılmaktadır. Halk sınıfları bedeni öne çıkartan boks, akrobasi, dövüş sporlarıyla ilgilenirken (2021; 270); orta sınıflar beden eğitimiyle bedenlerinin başkasının gözünden nasıl görüldüğüne zaman ayırırlar (2021; 271). Golf, tenis, yatçılık, atçılık, kayak, eskrim gibi spor dalları sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olan sınıfların yaptığı ayrıcalıklı ve ayrılmış yerlerde, kişilerin kendi seçtiği zamanlarda yapılan spor faaliyetleri arasındadır (2021, s. 273). Bourdieu, farklı sınıfların aynı pratikten aynı şeyi beklemeyeceklerini, eyleycilerin spor pratiklerini habituslarının algı ve değerlendirme kalıplarıyla kavradıklarının da altını çizer (2021, s. 267). Egemen beğenileri taklit ederek kızı üzerinden statü sahibi olmak isteyen Handan, Aleyna'ya piyano eğitimi aldırdıktan sonra tenis kursuna da göndermeye niyetlenir. Hatta Handan, tenis kursuna kızıyla beraber gitmek istediğini söylese de bunu; yapacakları spor faaliyeti üzerinden orta sınıf içinde ayırım yaratmak istediğinden dile getirir. Sahip oldukları yaşam tarzı, beğeni anlayışları, tüketim alışkanlıkları onların hem habituslarını şekillendirirken hem de aynı sınıf içerisinde diğerlerinden farklı bir konumda bulunmalarını da sağlayan birer kolaylaştırıcı vazifesini yerine getirir. Nitekim beğeni, öncelikle başkalarının beğenilerinden hoşlanmama anlamına gelir. Kültürel bir pratik, toplumsal anlamını sahip olduğu bazı için özelliklerden değil, bir nesnelere ve pratikler sistemi içindeki yerinden alır (Wacquant, 2014, s. 66). Arun'un (2014, s. 188) da belirttiği gibi kültürel ve ekonomik sermayenin artışıyla, sınıfsal pozisyonun yörüngesinde yukarı doğru bir hareket gerçekleşir. Bu hareketlilik sadece kültürel ürünlerin tüketim pratiğiyle değil, aynı zamanda beğenilerin de birbirinden ayrılmasına yol açar. Böylelikle sınıfsal pozisyonlar arasındaki kültürel mesafe giderek açılır.

5.4. Ekonomik Alanda Üstünlük Kurma Çabası: “Sen Ödemicen Parasını”

Yaşam tarzlarıyla tüketim pratikleri arasında yakın bir ilişki bulunan Handan ile Korhan çiftinin ekonomik sermayelerinin diğer çifte kıyasla daha yüksek olması onların ekonomik alanda daha serbest dolaşabilmelerine imkan sağlamaktadır. Bir üst bölümde açıklamaya çalıştığımız kültürel alanın dışında filmde vurgulanan başka bir mücadele ise ekonomik alanda verilmektedir.

Ekonomik sermayesi güçlü olan birinci aile, bu sermayesini kültürel alanda etkin olamadığı durumlarda kullanmayı tercih etmektedir. Ekonomik sermayelerini kültürel sermayeye dönüştürme adına çaba da harcamaktadır; kitap kafe açma düşüncesini buna örnek olarak gösterebiliriz. Bununla birlikte ekonomik sermayenin bir anda kültürel sermayeye dönüştürülemediği mevzularda birinci aile, ekonomik alandaki iktidarlarını rakiplerine karşı kullanmakta herhangi bir çekince duymamaktadırlar. Handan ile Şermin'in kafede buldukları bir sahnede Handan'ın hesabı ısrarla ödemek istemesi edindiği sermaye ile ekonomik alandaki güç ilişkisi doğrultusunda hareket ettiğine yönelik bir davranış olarak okunabilir. Filmde bu konunun açıkça dile getirildiği başka sahnelerde mevcuttur. Ekonomik alana hakim olmak adına hegemonik bir üstünlük kurmanın çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Örneğin Korhan, Aykut'a bir web sitesi tasarımı işi ayarlayarak ekonomik anlamda sıkışık olan arkadaşına yardım etmek istemiştir. Böylece alanda faillerin birbiriyle olan mücadeleleri, birbirlerine karşı kurmuş oldukları üstünlükleri sahip oldukları sermaye ile şekillenmektedir. Korhan'ın Aykut'a iş bulması nedeniyle Aykut ile Şermin, diğer çifti jest yaparak restorantta bir akşam yemeğine davet ederler. Korhan'ın birden fazla mezeyi art arda seçmesi esnasında Handan'ın alaycı bir şekilde “Korhan yavaş, sen ödemicen parasını” demesi onların ekonomik sermayelerini sembolik sermayeye dönüştürerek güçlerini kanıtlayabilecekleri bir iktidar alanı oluşturduklarını destekler niteliktedir. Böylece Korhan'ın ekonomik sermayesi toplumsal uzamdaki konumlanışını temellendirerek kendisine büyük bir yarar sağlamaktadır. Aynı zamanda güçlü olduğu alanda ekonomik sermayesiyle alandaki diğer failer üzerinde bir ayırım yaratmaktadır. Nitekim Aykut'ta “Patron var burada bir şey olmaz” şeklindeki yanıtıyla bu gücü kabullendiğini sözel olarak ifade etmektedir.

6. SONUÇ

Çalışmanın kuramsal kısmında sınıf çalışmalarına farklı bir perspektiften yaklaşan Bourdieu'nün alan, sermaye ve habitus kavramlarının açıklamalarına yer verilmiştir. Sonraki kısımda kuramsal bölümde ele alınan kavramlar çerçevesinde *Rüzgarda Salınan Nilüfer* filmine referansla orta sınıfların beğeni tercihlerinin, ayrıştırıcı unsurlarının nasıl temsil edildiği anlatılmaya çalışılmıştır. Filmde orta sınıfların sahip oldukları ya da sahip olmak için mücadele verdikleri sermaye türlerine ilişkin ayrımlara değinilmiştir. Film boyunca ana karakterlerin farklı alanlarda birbirleriyle mücadele içerisinde oldukları görülür. Özellikle kadın karakterlerin kültürel alanda bu savaşı verdikleri; erkek karakterlerin ise daha arka planda kalarak çoğunlukla ekonomik alanda birbirlerine karşı

üstünlük sağlamaya çalıştıkları söylenebilir. Film, kültürel alanda üstünlük kurma girişimleri, ekonomik alandaki farklılıklar, kültürel sermaye birikimi, yeme-içme pratikleri bağlamında dört kısma ayrılarak Bourdieücü bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, *Rüzgarda Salınan Nilüfer* filminin ana karakterlerinin kültürel alanda sınıf habituslarına paralel bir şekilde birer fail konumunda bulduklarını ve bunu yaparken de eyleyici olarak sermayelerinin yoğunluğunu ve hacmini genişletmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Özellikle iki ailenin kitap yazma pratiği ve müzik beğenisi üzerinden beğeni farklılıklarının bulunduğu ve bu beğeni türlerinin aynı sınıfta ayrımlara yol açtığı sonucuna varılmıştır. Ekonomik alanda verilen mücadele de Handan ve Korhan çiftinin, Şermin ve Aykut çiftinden daha avantajlı bir pozisyonda olduğu görülür. Filmde sahip olunan ekonomik sermaye düzeyi birinci ailenin ekonomik alanda daha rahat hareket edebilmesine yol açmıştır. Kültürel alandaki başarısızlıklar iktisadi alandaki avantajlarla giderilmeye çalışılmıştır. Filmdeki iki aile, içselleştirdikleri yatkinlikleriyle oluşturdukları habituslarında yeni yaşam tarzları inşa etmenin peşindedirler. Edindikleri/edinmeye çalıştıkları kültürel sermaye ile kendilerini alt sınıflardan ayırtmaktaki; tüketim alışkanlıklarıyla oluşturmaya çalıştıkları beğeni tarzlarıyla da üst sınıflara yakınlaşmaya çalışmaktadırlar.

Bireyler sınıf habituslarını oluştururken kültürel seçimlerinin yanında çocukları tarafından da farklı statü biçimleri kazanmaktadırlar. Bourdieücü bakış açısıyla bu statüler müzik, spor, sanat gibi kültürel alanlardaki farklı etkinliklerle çocuklara gerek aileleri gerekse de eğitim kurumları tarafından aktarılmaktadır. Toplumsal sınıfların üst kademelerinde bulunan aileler ekonomik olanaklarıyla çocuklarına ayrıcalıklı bir eğitim sağlamanın yanında toplumsal uzamdaki avantajlı konumlarını da korurlar. Böylece aileler de farklı beğeni unsurlarına sahip olarak kendilerini diğerlerinden ayırırlar. Filmde Handan ve Korhan çiftinin kızlarını müzeye götürmeleri, piyano kursuna göndermeleri, tenis kursuna yazdırmaları bu bağlamda verilebilecek örnekler arasındadır. Böylece çift çocukları üzerinden farklı ve yeni beğeni unsurları oluşturmaya çalışırlar. Başka bir ayırım yaratan konu da yeme içme pratikleri üzerinden değerlendirilebilir. Yeme içme mekanları, bireylerin yaşam tarzlarına dair bir görünüm ortaya koymaktadır. Nitekim, mekanlar sınıfsal düzlemde bireyleri birbirinden ayırtmaktadır ve bu ayrımları yeniden üretmektedir. Film boyunca da karakterlerin sürekli kafelerde bulduklarını, deniz kenarında lüks mekanlarda boş zamanlarını değerlendirdiklerini, latte/americano/filtre kahve gibi içecekleri tercih ettiklerini görmekteyiz. Nitekim bireylerin tükettikleri gıdalar ile sınıfsal konumları arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan ayırtmalarla yeme içme alanında filmde temsil edilen orta sınıfların, gündelik hayatlarında başkalarına benzemediklerini, diğerlerinden farklı olduklarını vurgulayan bir söylem geliştirildiği görülmektedir. Filmdeki karakterlerin yeme ve içme pratikleri kendilerini özellikle halk sınıflarından ayıran göstergelerle çevrilidir. Aynı zamanda filmin ana karakterlerinin tüketim ve hayat tarzları beğeni ve tercihlerinin inşa edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Böylece diğer bireylere karşı yaratılan ayrımlar sınıf habituslarının çerçevesini keskin bir şekilde belirlemektedir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Arun, Ö. (2014). İnce zevkler-olağan beğeniler: çağdaş Türkiye’de kültürel eşitsizliğin yansımaları. G. Çeğin, E. Göker ve N. Ökten, (Der.), *Cogito* içinde (s. 167-192). Yapı Kredi Yayınları.
- Bali, R. N. (2015). *Tarz-ı hayat’tan life style’a: Yeni seçkinler, yeni mekânlar, yeni yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik nedenler*. (H. U. Tanrıöver, Çev.), Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018). *Bir pratik teorisi için taslak: kabiliyet üzerine üç etnoloji çalışması*. N. Ökten (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021). *Ayırım: beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (D. Fırat ve G. Berkkurt, Çev.), Nika Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2021). *Düşünsel sosyolojiye davet*. (N. Ökten, Çev.), İletişim Yayınları.

- Bugge, A. B. ve Lavik, R. (2010). Eating out: Multifaceted activity on contemporary norway food. *Culture and Society*, 13(2), 215- 240.
- Calhoun, C. (2014). Bourdieu sosyolojisinin ana hatları. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan, (Der.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* içinde (s. 77-129), İletişim Yayınları.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri*. (E. M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.), Siyasal Kitabevi.
- Çakar, Ö. (Yapımcı), Yüce, S. (Yönetmen). (2010). *Çoğunluk* [Sinema Filmi]. Özen Film.
- Demirci, S. ve Tuna, G. I. (Yapımcı), Yüce S. (Yönetmen). (2016). *Rüzgarda Salınan Nilüfer* [Sinema Filmi]. Motiva Film.
- Dikkol, S. (2020). Sosyal medya alanına Bourdieucü bir yaklaşım: Facebook üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*. 7(1), 169-188.
- Etil, H. ve Demir, M. (2014). Pierre Bourdieu'nün bilim sosyolojisine katkısı: Alan teorisi, habitus cini ve refleksivite talebi. G. Çeğin, E. Göker ve N. Ökten (Der.), *Cogito* içinde (s. 312-349). Yapı Kredi Yayınları.
- Göker, E. (2014). Ekonomik indirgemeci mi dediniz. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Der.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* içinde (s. 277-302). İletişim Yayınları.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2020). *Pierre Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları*. (Ö. Elitez, Çev.), İletişim Yayınları.
- Karademir Hazır, I. (2014). Bourdieu sonrası yeni eşitsizlik gündemleri: Kültürel sınıf analizi, beğeni ve kimlik. G. Çeğin, E. Göker ve N. Ökten (Der.), *Cogito* içinde (s. 230-264). Yapı Kredi Yayınları.
- Karademir Hazır, I., Kalaycıoğlu, S. ve Çelik, K. (2016). Orta sınıf'ların farklı kesitleri: Sınıf geçmişi, kültür pratikleri ve mesleki statü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 64-107.
- Karademir Öksüz, C. ve Kaya, M. (2020). Sınıf eşitsizliğinin Bourdieu'nun sermaye ve habitus kavramları üzerinden değerlendirilmesi: Parazit filminin betimsel analizi. *TRT Akademi*, 5(10), 644-667.
- Kaya, A. (2014). Pierre Bourdieu'nün pratik kuramının kilidi: Alan kavramı. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Der.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* içinde (s. 397-419). İletişim Yayınları.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar 1-2*. (S. Özge, Çev.), Yayıncılık.
- Oğuz, A. (Yapımcı), Irmak, Ç. (Yönetmen). (2008). *Issız Adam* [Sinema Filmi]. Most Prodüksiyon.
- Olgun, C. K. (2008). Nitel araştırmalarda içerik analizi tekniği. *Sosyoloji Notları*. Ocak-Şubat-Mart (4), Nisan-Mayıs-Haziran (5), Ankara.
- Örnek, T. (Yapımcı), Örnek, T. (Yönetmen). (2011). *Kaybedenler Kulübü* [Sinema Filmi]. Tiglon Film.
- Özsöz, C. (2007). Pierre Bourdieu'nün temel kavramlarına giriş. *Sosyoloji Notları Dergisi*, (1), 15-21.
- Peri, O. (Yapımcı), Sorak, Ö. F. (Yönetmen). (2011). *Aşk Tesadüfleri Sever* [Sinema Filmi]. Böcek Yapım.
- Prior, N. (2013). Bourdieu and the sociology of music consumption: A critical assessment of recent developments. *Sociology Compass*, 7(3), 181-193.
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2015). *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları*. Anı yayıncılık.
- Sezer, K. ve Karaçelik, T. (Yapımcı), Sezer, K. (Yönetmen). (2019). *Küçük Şeyler* [Sinema Filmi]. Zebra Film.
- Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2014). Bourdieu ve Giddens habitus veya yapının ikiliği. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Der.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* içinde (s. 303-366). İletişim Yayınları.
- Tokat, M. (Yapımcı), Kettle, (Yönetmen). (2011). *Romantik Komedi* [Sinema Filmi]. Türkiye: Boyut Film.
- Wacquant, L. (2014). Pierre Bourdieu hayatı, eserleri ve entellektüel gelişimi. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Der.), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* içinde (53-76). İletişim Yayınları.

ANFIS YÖNTEMİ İLE TÜRKİYE KARBONDİOKSİT SALINIMI TAHMİNİ

PREDICTION OF CARBON DIOXIDE EMISSIONS FOR TURKEY USING ANFIS METHOD

Dr. Ahmet SEL¹

Berrak TEKGÜN²

ÖZ

Günümüzde küresel olarak yüksek seviyelerde görülen sanayileşme, hızlı nüfus artışı, bilinçsizce tüketilen enerji kaynakları ve yüksek enerji talebi karbon emisyon miktarının artışı beraberinde getirmiştir. Sera gazı salınımının artması, dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de ekonomik gelişmeyi, sürdürülebilir büyümeyi, iklim şartlarını, şehirleşmeyi ve en temelde de ekonomik gücü tehdit eder bir konuma gelmiştir. Bu çalışmada, karbondioksit salınımı tahmininde hem bulanık mantık hem yapay sinir ağlarının bütünleşik olduğu Uyarlamalı Sinirsel Bulanık Çıkarım Sistem (ANFIS) yöntemi kullanılmıştır. Uygulamanın birinci bölümünde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), nüfus, ihracat, ithalat açıklayıcı değişkenleri için 1998-2018 yıllarını kapsayan aylık veri seti ile geriye dönük 2019-2020 karbon emisyonu ($R^2=0,964$) tahmin edilmiştir. İkinci bölümde ilk bölümde elde edilen verilerde kullanılarak aylık karbon emisyonu değerleri (t) için (t-12, t-11, t-10, ort-t-12, ort-t-11, ort-t-10) değişkenleri kullanılarak yüksek tahmin başarısı ($R^2=0,99$) ile 2021, 2022 ve 2023 yılları için tahmin edilmiştir. Bu kapsamda, çalışma bulguları Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması kapsamında değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçların karar vericiler için karbon emisyonlarının düşürülmesi proje ve planlarında yardımcı olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: CO2 Emisyonu, Türkiye, ANFIS, Yapay Sinir Ağları.

JEL Sınıflandırma Kodları: Q56, Q20, C53.

ABSTRACT

Today, global high levels of industrialization, rapid population growth, unconsciously consumed energy resources and high energy demand have brought about an increase in the amount of carbon emissions. The increase in greenhouse gas emissions has come to a position that threatens economic development, sustainable growth, climate conditions, urbanization and most importantly economic power in Turkey as well as in the world. In the study, the Adaptive Neural Fuzzy Inference System (ANFIS) method, in which both fuzzy logic and artificial neural networks are integrated, is used for the estimation of carbon dioxide emissions. In the first part of the application, the monthly data set covering the years 1998-2018 for the explanatory variables of Gross Domestic Product (GDP), population, exports, and imports and retrospective 2019-2020 carbon emissions ($R^2=0.964$) are estimated. In the second part, using the data obtained in the first part, the variables (t-12, t-11, t-10, mean-t-12, mean-t-11, mean-t-10) for monthly carbon emission values (t) are used. Forecasting success ($R^2=0.99$) is estimated for 2021, 2022 and 2023. In this context, the findings of the study are evaluated within the scope of the Kyoto Protocol and the Paris Climate Agreement. It is expected that the results obtained would help decision makers in their projects and plans to reduce carbon emissions.

Keywords: CO2 Emission, Turkey, ANFIS, Artificial Neural Networks.

JEL Classification Codes: O47, O53, E13, R11.

¹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Matematik Öğretmeni, selahmet43@gmail.com

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, tekgunberrak@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The increase in carbon emissions emerges as a result of human-based studies, with the introduction of coal-fired industrial machines into our lives, brought about by rapid developments in industrialization. The intense release of carbon emission disrupts the functioning of the sun's rays that should be reflected by being trapped in the atmosphere and causes an increase in temperature. Considering this situation, climate and environmental problems are increasing day by day. Especially considering the rapid development of industry, the effort of economic growth and the subsequent energy demand, technological developments and population growth, greenhouse gas emissions are an important phenomenon that needs to be controlled. Reducing carbon emissions; Turning to renewable energy starts with some awareness in our daily life, such as preventing the destruction of the natural environment and minimizing energy demand. Greenhouse gas emission, which is an area where countries can act together, and if successful, its negative effects in many basic areas such as climate order, air pollution, global warming can be reduced to minimum levels. Especially in developing countries like Turkey, where the importance given to economic growth is high, the concept of clean energy is gaining importance for the life of society day by day. Since high energy demand affects both environmental and climate problems and the continuity of economic growth, the importance of renewable energy sources has been brought to light and it has become a necessity to provide a trend in this direction. At this point, it is aimed to increase demand for countries with incentives for many renewable energy sources such as geothermal, solar and wind. The internationally valid agreement in the organization with the aim of minimizing the change in climates experienced globally and minimizing carbon emissions is the Kyoto Protocol. Turkey joined the agreement signed in 1997 in 2004. The Treaty plays a major role in controlling and minimizing anthropogenic greenhouse gas emissions and preventing climate change. In this context, using natural energy resources, growing and consuming seasonal products, and benefiting from recycling contribute to this struggle. Throughout the world, since the industrial revolution, the use of carbon-based coal, oil, various gases and wastes in industrial processes for energy use causes climate change. Carbon emissions have been in an increasing trend since the 1960s. This effect, of course, is closely related to the development level, population, and energy demands of the countries, and it also varies according to the countries and regions. The USA and China are at the top of the list in the emission of world greenhouse gas emissions. This increase will gradually increase its impact globally in the coming years. Climate change, social and economic problems, the hygiene of water resources will appear as an issue that threatens human health. For Turkey, which is in the developing country group, the situation can be explained as follows; Since the 1980s until today, the Turkish economy has a growth structure integrated with the global order, as it follows an open economy policy. Therefore, this has increased both the production and consumption of the country, increasing the need for energy demand. However, as a result of this, awareness of climate and environmental problems and the threat of water resources has been seen recently. Thus, a green economy is aimed by providing an ecological balance with the steps taken both individually and globally. In this context, in recent years, in which the ever-increasing trend of carbon emissions has been observed; Damages to national economies, climates and human health should now be evaluated on a global basis, not on a country basis. In fact, although it is known that the countries in the top positions in greenhouse gas emissions have high shares, the situation we all face is not different. Because even the greenhouse gas emissions experienced at the local level affect the whole world, their reflections are seen in the global framework. For this reason, the struggle of each country to reduce greenhouse gas emissions also brings together positive effects. In particular, considering the dependence of developing country groups on energy demand, the importance of investments and projects to control carbon emissions increases even more.

Design/methodology/approach:

In this context, the study focuses on a sensitive issue such as carbon emissions, which is thought to be examined in Turkey. In the study, carbon emission values in Turkey were estimated in two parts using the ANFIS method.

Findings:

In the first part of the application, based on the GDP, population, export and import variables, the monthly data set covering the years 1998-2018 and retrospectively 2019-2020 monthly carbon emissions were estimated. Obtained monthly carbon emission values (t) for time ($t-12$, $t-11$, $t-10$, $avg-t-12$, $avg-t-11$, $avg-t-10$) using the lagged and average values for 2021, 2022 and 2023 forecasts were made. In line with this purpose, results were obtained at the point of reducing the effect of the explanatory variables of the study result on carbon emissions.

Conclusion and Discussion:

These results; It is important in terms of contributing to policy makers on fundamental issues such as determining investment resources, increasing climate quality, and increasing efficiency in energy use. According to the findings of the study, although there are no high fluctuations in carbon emission emissions except for 2023, an increasing trend is observed in terms of its general structure. Investments and projects can be realized to control and reduce these levels. Competitiveness can be achieved by increasing the demand for renewable energy resources and natural resources. On an individual basis, the importance given to recycling products is of great importance in raising awareness in many areas such as vehicle use and organic food production. It is expected that the research findings will shed light on new studies by contributing to policy makers and economic literature on fundamental issues such as determining investment resources, increasing climate quality, and increasing efficiency in energy use.

1. GİRİŞ

Karbon emisyonundaki artış, endüstrileşmedeki hızlı gelişimlerin beraberinde getirdiği kömürlü sanayi makinelerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoğun karbon emisyonu, güneş ışınlarının geri yansımaları önleyerek yeryüzüne geri dönmesine ve sıcaklığın artmasına neden olmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, iklim ve çevre problemleri gündemden güne artmaktadır. Özellikle sanayinin hızlı gelişimi, ekonomik büyüme gayreti ile oluşan enerji talebi, teknolojik gelişmeler ve nüfus artışı bir arada düşünülürse, sera gazı salınımı kontrol altına alınamaz bir düzeye gelmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Ekim 2015'te yayımlanan, "İklim Bağlantılı Doğal Afetlerin İnsani Maliyeti" isimli raporda, 20 yılda kayıtlara geçen küresel olarak toplam 6,457 doğal afetin %90'ı sel, fırtına, sıcak hava dalgası, kuraklık ve diğer aşırı iklim hareketlerinden kaynaklandığı; 1995 yılından bu yana aşırı iklim hareketleri kaynaklı afetler nedeniyle 606 bin kişinin yaşamını yitirdiği, 4,1 milyar insanın ise etkilendiği belirtilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020). Tüm bu gelişmeler karşısında mevcut maliyet ve sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda küresel ısınma Dünya için oldukça ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Bu sebeple ülkelerin ekonomik ve sosyal programlarına ilave olarak iklim değişikliği ve küresel ısınmanın çözümü için politikaların geliştirilmesi gerekmektedir (Sel ve Göktoğra, 2020, s. 159).

Hükümetler Arası İklim Değişimi Paneli (IPCC) Küresel İklim Modelleri ile yaptığı projeksiyonlara göre Türkiye'de sıcaklıklar kışın 2 °C, yazın ise 2-3 °C artarak 2030 yılında oldukça kuru ve sıcak bir iklim etkisine girebilir. Yağışlar kışın az bir artış gösterirken yazın %5-%15 azalabilir. Söz konusu senaryolara göre, Akdeniz Havzasındaki su seviyesinde 2030 yılına kadar 18-12 cm, 2050 yılına kadar 38-14 cm ve 2100 yılına kadar 65-35 cm yükselme beklenmektedir. Küresel iklim değişikliğinden Türkiye olumsuz şekilde etkilenecektir. Bu olumsuzluklar hazırlanan çeşitli senaryolara ve IPCC projeksiyonlarına göre Türkiye'nin de içinde bulunduğu enlemlerde, sıcaklıklardaki artışların; yağış rejiminde değişimler, deniz suyu seviyesinde yükselmeler ve toprak su içeriğinde önemli azalmalar şeklinde olacağı tahmin edilmektedir. Bunların sonuçları aşağıda özetlenmiştir (Özmen, 2009, s. 44).

- Yazın yağışlarda büyük azalma olacak, buharlaşma artabilecek,
- Yağışların mevsimsel dağılımı ve şiddeti değişecek, ani sellerde artışlar olabilecek,
- 1987' den beri ortalamanın altında gerçekleşen kar örtüsü, daha da azalabilecek,
- Akım, miktarları azalacak ve pik zamanları değişebilecek,
- Kuraklığın sıklığı ve şiddeti artabilecek,
- Uluslararası, ulusal ve yerel su kaynağının paylaşımında sorunlar çıkabilecek,
- Yüksek basınç kuşağının kuzeye kayması ile ülkemizde hâkim olabilecek tropikal iklime benzer bir kuru hava; daha sık uzun süreli kuraklıklara, orman yangınlarına ve tropikal hastalıklarda artışlara neden olabilecek,
- Milli parklar, çevre ve canlılar zarar görebilecektir.

Her ülkede sürdürülebilir kalkınmanın temel eksenlerinden biri, çevrenin enerji sektörü ile ekonomi arasındaki etkileşimin kalitesidir. Ekonomik faaliyetler ve çevre arasındaki ilişki önemli ve karmaşık konular arasındadır. İnsanlık faaliyetlerinin bir sonucu olarak çevre üzerindeki baskı, birçok ülkenin karşı karşıya olduğu önemli bir küresel konudur. Mesele sadece biyolojik çevre açısından değil, aynı zamanda ekonomik bakış açısından da önemlidir, çünkü ekonomik faaliyetler insanların uzun vadeli refahını ve yaşamını etkileyebilir. Son yıllarda biyolojik çevre riskleri ve zararları belirgin bir şekilde varlığını kanıtlamıştır. Bu zararlar, istihdam, yatırım, endüstriyel faaliyetlerin enerji tüketimi ve ekonomik büyüme gibi bazı ekonomik faktörlerin ve endekslerin etkisinden kaynaklanmaktadır. Her ülkenin makro düzeydeki ekonomik politikaları üretim ve istihdam artışı, enflasyonun azaltılması, piyasaların düzenlenmesi gibi hedeflerle, uzun vadede geçici bir ufukta toplumun refahındaki artışı gerçekleştirmeyi çalışmaktadır (Zahra vd., 2019, s. 1-3).

Karbon emisyonunun azaltılması; yenilenebilir enerjiye dönüş, doğal çevrenin yok olmasını önlemek ve enerji talebinin minimum düzeye indirmek gibi günlük hayatımızda yer alan birtakım farkındalıklar ile başlamaktadır. Ülkelerin beraber hareket edebileceği bir alan olan sera gazı emisyonu, başarılı olunması durumunda iklim düzeni, hava kirliliği, küresel ısınma gibi temel birçok alanda olumsuz etkileri minimum düzeylere indirilebilir. Özellikle Türkiye benzeri gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyümeye verilen önemin yüksek olduğu günümüz ülkeleri için temiz enerji kavramı toplum hayatı için gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, Türkiye’de incelenmesi gerektiği düşünülen karbon salınımı gibi hassas bir konuyu mercek altına almaktadır. Çalışmada, Türkiye’deki karbon emisyon değerleri, ANFIS yöntemi aracılığıyla iki bölümde tahmin edilmiştir. Uygulamanın birinci bölümünde GSYİH, nüfus, ihracat ve ithalat değişkenlerine dayalı olarak 1998-2018 yıllarını kapsayan aylık veri seti ile geriye dönük 2019-2020 aylık karbon emisyonu tahmin edilmiştir. Elde edilen aylık karbon emisyonu değerleri (t) zaman için (t-12, t-11, t-10, ort-t-12, ort-t-11, ort-t-10) gecikmeli ve ortalama değerleri kullanılarak 2021, 2022 ve 2023 yılı tahminleri yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışma sonucunda açıklayıcı değişkenlerin karbon salınımına olan etkisinin azaltılması noktasında sonuçlar belirtilmiştir. Aynı zamanda bulgular Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması ile paralel olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada Türkiye’nin karbon salınımının hedeflenen düzeylere erişmesi hususunda nasıl bir yol izlediği ulaşılan sonuçlar kapsamında yorumlanmıştır. Bu bağlamda çalışma; yatırım kaynaklarının belirlenmesi, iklim kalitesinin yükselmesi, enerji kullanımında verimliliğin artması gibi temel konularda politika yapıcılara katkı sağlaması yönüyle önem taşımaktadır.

2. LİTERATÜR

Behrang vd. (2011), yaptıkları çalışmada dünya karbon emisyon salınımı analizini yapmışlardır. Çalışmada, dünya nüfusu, gayri safi yurtiçi hasıla, petrol ticareti hareketi ve doğal gaz ticareti hareketi göstergeleri 1980-2006 dönemi verileri kullanılmış ve 2040 yılına kadar tahminde bulunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, karbon emisyonu büyüme oranının dünya genelinde artışı, sera gazı kontrolüne duyulan ihtiyaç noktasında oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır.

Çağlayan Akay vd. (2015), çalışmalarında yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve karbondioksit emisyonları arasındaki etkileşimi MENA ülkeleri olarak adlandırılan seçilmiş Orta doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri örnekleminde analiz etmiştir. Yapılan analizde, 1988-2010 yılları ele alınmış ve Panel Vektöröregresyon yöntemi kullanılmış, değişken şoklarını belirlemek amacıyla ise etki tepki ve varyans ayrıştırma analizleri de uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, büyüme ile yenilenebilir enerji çift yönlü nedenselliğe sahip olduğu görülürken karbondioksit emisyonlarından yenilenebilir enerjiye ise tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Ekonomik kalkınmanın oldukça önemli olduğu günümüzde kalkınmanın çevre ile ilişkisini mercek altına alan Pabuççu ve Bayramoğlu (2016) yaptıkları çalışmada, Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu 1990-2030 dönemini kapsayan beşer yıllık sera gazı salınımı tahmininde bulunmuşlardır. Yapay sinir ağı modeli kullanılarak yapılan çalışmada, mevcut yılları kapsayan nüfus, GSYİH, enerji üretim ve tüketimi, ulaşım için enerji kullanımı ve sera gazı salınım miktarı değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen değerlerin Paris İklim Zirvesinde Türkiye için tahmin edilen değer üzerinde olduğu görülmüş, Türkiye’nin yenilenebilir enerjiye yönelmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yapay sinir ağı modeline dayanarak tahminde bulunulan başka bir çalışmada ise Boğar ve Boğar Özsüt (2017) Türkiye için sektörel bazda sera gazı salınımını incelemiştir. 1990-2015 yılları verileri ile 2030 yılına kadar tahmin yapılan çalışmada nüfus, gayri safi yurtiçi hâsıla, enerji tüketimi ve ulaşım için kullanılan enerji ve ayrıca sektörelere göre gerçekleşen CO2 salınımı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, yapılacak faaliyetlerin daha planlı olmasının sürdürülebilir çevrenin sağlanabilmesinde faydalı olacağı öngörüsünde bulunulmuştur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan 81 ülkeyi çalışmalarında değerlendiren Başar ve Akyol (2018), enerji tüketimi ve karbon emisyonunun ülkelerin iktisadi büyümesine etkisini 1992-2013 yılları için panel veri analiz yöntemiyle analiz etmiştir. Araştırmada büyümenin, enerji tüketimi ile ters yönlü, karbon emisyonu ile pozitif yönlü ilişkisi görülmüştür.

Enerji tüketiminin karbon emisyonu üzerindeki etkisini Çevresel Kuznets eğrisi kapsamında değerlendiren Çetin ve Yüksel (2018), çalışmalarında 1960-2014 dönemini analize tabii tutmuşlardır. Araştırmanın analizine ekonomik büyüme, ticari açıklık ve finansal gelişme değişkenleri dahil edilmiştir. Genelleştirilmiş Momentler Metodu ve Dinamik OLS metotlarıyla yapılan tahminlerde enerji tüketiminin karbon emisyonunu artırıcı etkisi gözlemlenmiştir.

Külünk (2018), Türkiye kapsamında yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ve karbon salınımını Granger nedensellik analizi çerçevesinde incelemiştir. 1960-2013 yıllarının sınırlandırdığı kişi başı karbon salınımı ve kişi başına gelir değişkenlerinin kullanıldığı çalışma sonucunda karbon salınımından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi elde edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeleri inceleyen başka bir çalışma ise Pala (2018) olmuştur. Karbon emisyonu, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini ARDL yaklaşımı ile inceleyerek hem kısa hem de uzun dönemdeki nedensellik ilişkisi ortaya konmuştur. Çalışmaya dahil olan 22 gelişmekte olan ülkenin 1990-2014 yıllarına ait karbon emisyonu, enerji tüketimi, finansal gelişmişlik, ticaret (dışa açıklık) ile ekonomik büyüme değişkenleri değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda ise uzun dönemde büyümeyi olumlu ya da olumsuz etkileyen değişkenler ve ülkeler tek tek belirtilerek ortaya konmuştur.

Türki Cumhuriyetleri çalışmasına dahil etmiş karbon emisyonu ve ekonomik büyümeyi ele alan başka bir çalışma ise Günel (2019), 1992-2014 verileri ile analizini yapmıştır. Çalışma sonucunda, mevcut ülkeler genelinde karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı görülmüştür.

Karbon emisyonu ve enerji tüketiminin artmasında kentleşme faktörünün etkisine dikkat çeken çalışma Kahraman (2019) tarafından değerlendirilmiştir. Türkiye için 1990-2017 dönemi için kentleşme, elektrik tüketimi ve karbon salınımı arasındaki ilişki incelenen çalışmada, elektrik talebi ve karbon emisyonu artışının paralellik göstermediği görülmüş bunun sebebi olarak da yenilenebilir enerji kaynaklarının artması olarak yorumlanmıştır.

Türkiye için karbon emisyonu, ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ilişkisi incelenmiş başka bir çalışma ise Öztürk ve Küsmes (2019), 1995-2014 verileri ile panel VAR analizi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, değişkenler arasında negatif ve anlamlı ilişkiye rastlanmıştır.

Acheampong ve Boateng (2019), çalışmalarında Avustralya, Brezilya, Çin, Hindistan ve ABD ülkeleri için karbon emisyon yoğunluğunu yapay sinir ağları modeli yardımıyla tahminde bulunmuşlardır. Analizinde üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmada 1980Q1-2015Q4 dönemi için ekonomik büyüme, enerji tüketimi, Ar-Ge, finansal gelişme, doğrudan yabancı yatırım, ticarete açıklık, sanayileşme ve kentleşme değişkenleri kullanılmıştır. Ülkelere göre duyarlılık sonuçları farklılık göstermekle beraber enerji tüketiminde en yüksek duyarlılığa sahip ülke Hindistan olarak belirtilmiştir.

Orta doğu ülkesi olan İran, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni çalışmalarına dahil eden Ahmadi vd. (2019), yapay sinir ağları ve grup veri işleme yöntemi kullanarak karbon emisyon tahmininde bulunmuştur. Enerji arzı ve GSYİH açıklayıcı değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada 1990-2015 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Gerçek değerler ile yapılan tahminlerin oldukça yakın ve güvenilir olduğu çalışma sonunda raporlanmıştır.

Yapay sinir ağları ve üstel düzleştirme yöntemleri kullanılarak Türkiye için karbon emisyonu tahmininde bulunan Özhan (2020), sera gazı emisyonu (CO₂ eşdeğeri) 1960-2014 veri setini kullanarak 2021 yılına kadarki 7 yıllık karbon emisyonu tahmininde bulunmuştur. 2021 yılı için 366,3972 milyon ton olarak hesaplanan değer genel itibariyle sürekli artan bir yapıda olduğu gözlenmiştir.

Sel ve Göktolga (2020), çalışmalarında 11. Kalkınma Planı hedefleri yardımıyla girdi çıktı analizi ile hedef programlama kullanılarak sektörel enerji tüketimleri ve CO₂ salınımları tahmin edilmiştir. Sonuç olarak toplam karbondioksit salınımlarında sektörel olarak %40,0 ile elektrik-gaz ve %39,3 ile imalat olarak belirlenmiştir. Bu sonuçta Türkiye'nin enerji üretimi ve tüketiminden kaynaklanan CO₂ emisyonlarının toplamının yaklaşık %80'ine denk gelmektedir.

3. SERA GAZI EMİSYONLARI VE EKONOMİK İLİŞKİSİ

Dünya genelinde, Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşen her keşif beraberinde endüstride yararlanılacak yeni alanlara olanak sağlamıştır. Endüstri sektörünün gelişmesi ise eş zamanlı olarak enerji kullanımına olan rağbeti artırmış ve zaman içerisinde temel bir girdi işlevini üstlenmiştir. Geniş bir perspektiften bakıldığında, hem sosyal hem ekonomik alanda önemli ölçüde kullanılan enerji, ülkelerin kalkınmasında ve refah seviyelerinin yükselmesinde de büyük ölçüde önem arz etmektedir. Kalkınmış bir ekonomide, hem ekonomik hem sosyal alanda insanların hayat kalitesinin artması aynı zamanda sanayi sektörüne yani enerji talebine olan bağlılığı vazgeçilmez bir noktaya getirmiştir. Ancak, enerjiye olan talebin artması dolaylı yollardan negatif etkiye sahip olarak çevreye olumsuz zararlarını doğurmuştur. Dünya genelinde ülkelerin vazgeçilmez bu rekabeti sera gazı emisyonları, küresel ısınma, ozon tüketimi için majör etkiye sahip olan karbon salınımının artışına neden olmuştur.

Yüksek enerji talebi, hem çevre ve iklim sorunlarını hem de ekonomik büyümenin devamlılığını etkilediğinden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini gün yüzüne çıkarmış ve bu yönde bir eğilim sağlanması

gereklilik haline gelmiştir. Bu noktada, ülkeler için jeotermal, güneş, rüzgar gibi bir çok yenilenebilir enerji kaynaklarına olan teşviklerle talep artışı amaçlanmaktadır.

Küresel olarak yaşanan iklimlerdeki değişiminin en aza indirilmesi, karbon emisyonlarının minimum düzeylere çekilmesi amacıyla organizasyonda bulunan uluslararası geçerli anlaşma ise Kyoto Protokol'üdür. 1997'de imzalanan anlaşmaya Türkiye 2004 yılında katılmıştır (Özmen, 2009, s. 45).

Kyoto Protokolü, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında yer almakta olup, hem küresel ısınma hem de beraberide sera gazı emiliminin azaltılması amacıyla gerçekleştirilmiş olan önemli bir girişimdir. Aynı zamanda uluslararası kapsamı bulunan sera gazı etkisine sahip tüm gazların kullanımının azaltılmasını hedefleyen bir belge niteliğindedir (Demir, 2006, s. 244-246).

Kyoto Protokolü'nün sahip olduğu amaçlar içerisinde hem reel adımların bulunduğu hem de bunun çeşitli yükümlülükleri bulunmaktadır. Protokol çerçevesi, gelişmiş ülkeleri kapsamaktadır. Protokol sera gazlarının salınımının azaltılmasına yönelik yükümlülükleri 2008-2012 yılları arasında kapsamaktadır ve ulaşılmak istenilen hedef 1990 yılında mevcut olan sera gazı salınımının %5,2 altına indirilmesidir. Protokolde yer alan politikanın uygulanması aşamasında ön planda tutulan ilk adım öngörülen hedeflere istenilen zaman aralığında ulaşmak ve bu ulaşılan seviyelerin kalıcı olmasıdır. Kyoto Protokolü'nün 2012 yılına kadarki dönemi kapsamı neticesinde devam eden dönemde iklim anlaşması ile yeni şeklini almıştır (Mazlum, 2008, s. 136-142).

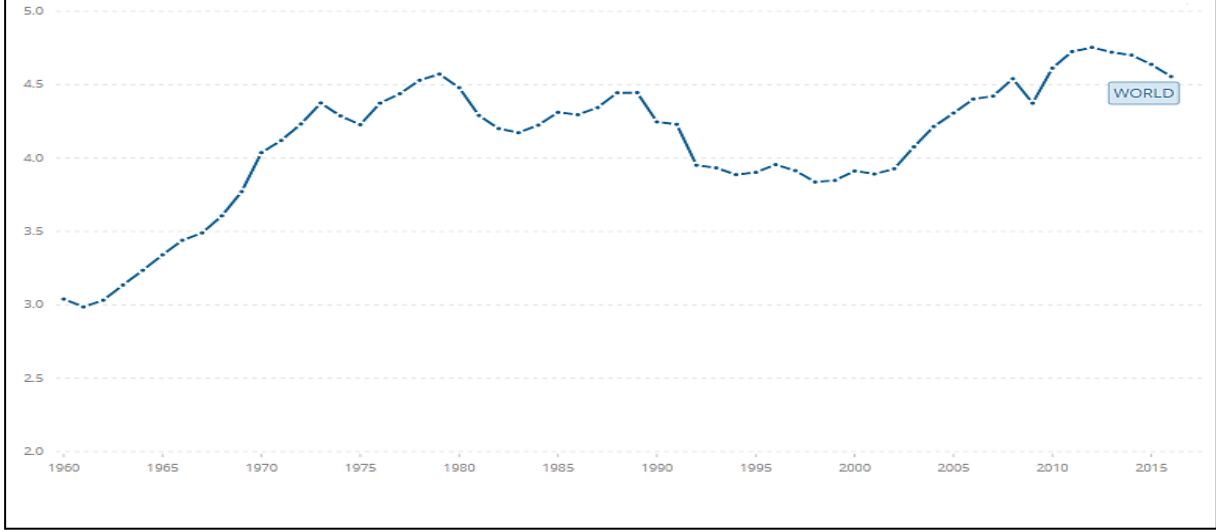
Kyoto Protokolü ile başlayan süreç Paris İklim Anlaşması ile devam ederek güncel halini almıştır. Bu çerçevede yürütülen adımlarda hem sera gazı salınımının azaltılması hem de gezegendeki tüm canlıların daha kaliteli bir yaşam sürmesi için hayat standartlarını tehdit eden etkilerin azaltılması ortak amaç özelliğini korumaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerle beraber gelişmekte olan ülkeleri de içine alan bu hassas konuda çeşitli fikir ayrılıkları yaşanmakta ve bu da konunun mücadelesini güçleştirmektedir (Kaya, 2020, s. 166).

Paris İklim Anlaşması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke veya zengin yoksul ülke ayrımı yapmaksızın tüm ülkeleri kapsamaktadır. Kyoto Protokolü'nden ayrıldığı nokta burasıdır çünkü Kyoto Protokolü sadece gelişmiş ülkeleri kapsamaktadır. Burada istenilen hedef, daha geniş çaplı kitlelere ulaşabilmek adına tüm ülkelerinin kendi paylarına düşen oranlarda sera gazı salınımlarını azaltması yönündedir. Bu da bir bütün içinde hareket etmeyi ve yeniden canlanmayı ülkelerin ekolojiye sağlayacağı destek ile mümkün olacağını anlamına gelmektedir (Dençhak, 2018, s. 18-19; Kaya, 2020, s. 184).

Kyoto Protokolü'nde net bir şekilde karbon salınımının 1990 yılı seviyesine erişebilmesi için %5.2 oranında azalma göstermesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Daha detaylı açıklamak gerekirse, Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2007, s. 783-792) hazırladığı raporda şu ifadeler yer almaktadır; Karbon salınımında 1990 yılı seviyesine ulaşabilmesi için gelişmiş ülkelerin 2020 yılına kadar %10-40 oranlarında azaltılması gereklidir. Bununla beraber 2050 yılına kadar da %40-95 oranında karbon salınımının azaltılması gerekmektedir. Böylece küresel ısınma ısınmada görülen +2° ısınmanın kontrol altına alınabileceği ifade edilmiştir. Fakat protokolde yer alan ülkelerin pek de bu uyarıları uymadığı görülmektedir (IPCC, 2007, s. 783-792). Türkiye ise Paris Anlaşması çerçevesinde sera gazı emisyonlarının 2030 yılına kadar %21 oranına kadar azaltılacağı taahhütünde bulunmuştur. Buna ek olarak 2030 yılına kadar Türkiye ekonomisinde enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat başta olmak üzere ekonominin her sektöründe sera gazı salınımını azaltmayı hedeflediğini açıklamıştır (Binpınar, 2016, s. 4). Türkiye Paris İklim anlaşmasını 2016 yılında imzalamasına rağmen; 7 Ekim 2021 tarihinde mecliste oylanarak resmi gazetede yayımlanmıştır.

Antlaşma, insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının kontrol altına alınması ve en aza indirilmesi, iklim değişikliğinin de önlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda, doğal enerji kaynakları kullanmak, mevsimine uygun ürünler yetiştirip tüketmek, geri dönüşümden yararlanmak bu mücadeleye katkı sağlamaktadır. Dünya üzerinde kişi başı korbandioksit salınım miktarı Şekil 1'de görülebilir.

Şekil 1. Kişi Başına Düşen CO₂ Emisyonu (Metrik Ton), Dünya

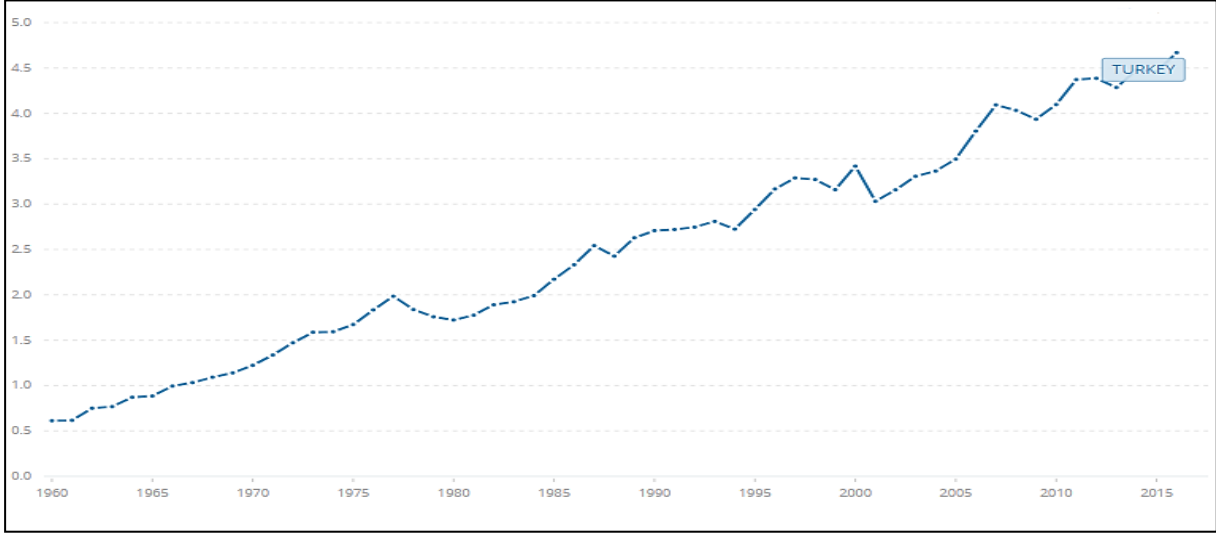
Kaynak: (World Bank, 2021).

Dünya genelinde, sanayi devriminden bu yana enerji kullanımı için karbon bazlı kömür, petrol, çeşitli gazlar ve atıkların yakılarak endüstriyel işlemlerde kullanılması iklim değişikliğine neden olmaktadır. Karbon salınımının 1960'lı yıllardan bugüne uzanan dönemde Şekil 1'de görüldüğü üzere, artan bir trend içerisinde. Bu etki, elbette ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, nüfusuna, enerjiye olan taleplerine ve buldukları bölgelere göre de çeşitlilik göstermektedir. Dünya sera gazı emisyonlarının salınımında, ABD ve Çin sıralamanın başında yer almaktadır. Grafikte yer alan artış trendi, gelecek yıllarda küresel olarak etkisini giderek artıracaktır. İklim değişikliği, sosyal ve ekonomik sorunlar, temiz su kaynaklarının azalması insan sağlığını ve yaşamını olumsuz yönde etkileyen başlıca konular olarak artık karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında ise karbon emisyonu ile ekonomik büyüme yakın ilişkisinin ayrılıp farklılaştığı görülmektedir. Handrich vd. (2015) Almanya, ABD, Çin ve OECD ülkeleri üzerinde yaptığı çalışmada bu ilintili durumun kırıldığını gözlemlemiştir. Örneğin Almanya'da enerji tüketimi ile karbon salınımı ilişkisinin ayrılmasını enerji verimliliğinin artması ile açıklanmıştır. ABD'de enerji tüketiminin artmasına ve OECD ülkelerinde de ekonomik büyüme yaşanmasına rağmen karbon salınımındaki düşüş yine aynı şekilde yenilenebilir enerji kaynaklarına olan eğilimin artmasından dolayı meydana gelmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talebin güçlenmesi enerji verimliliğindeki artışı ve karbon emisyon miktarlarının azalması yönünde olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme için yoğun enerji talebine ihtiyaç duyduklarından dolayı bu ilişkinin ayrılması yakın dönemde pek de olanaklı görülmemektedir (Handrich vd., 2015, s. 27).

Gelişmekte olan ülke grubunda yer alan Türkiye için ise durum şöyle açıklanabilir; 1980 döneminden günümüze kadar Türkiye ekonomisi, dışa açık bir ekonomi politikası izlediğinden dolayı global düzen ile bütünleşmiş bir şekilde büyüme gösteren yapıya sahiptir. Dolayısıyla, bu da ülkenin hem üretimini hem de tüketimini artırarak enerji talebine olan ihtiyacı yükseltmiştir. Ancak, bunun bir sonucu olarak iklim ve çevre sorunları, su kaynaklarının tehdidi gibi sorunlara neden olmuştur. Yakın dönemde oluşan bilinçlenme eğilimi ile hem bireysel hem küresel çapta atılan adımlar, ekolojik bir denge sağlayarak yeşil bir ekonomiyi amaçlamaktadır. Türkiye için kişi başı korbandioksit salınım miktarı Şekil 2'de görülebilir.

Şekil 2. Kişi Başına Düşen CO₂ Emisyonu (Metrik Ton), Türkiye

Kaynak: (World Bank, 2021).

Şekil 2’de açıkça görüldüğü üzere Türkiye’de karbon salınımı hızla artan bir eğilim göstermektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, ekonomik büyüme amacıyla enerjiye olan bağımlılığı dolayısıyla ciddi boyutlarda karbon salınımı gerçekleştirmektedir. Şekil 2 verileri ile karşılaştırıldığında son zamanlarda azalan bir yapı gösteren karbondioksit miktarı Türkiye’de artış eğilimindedir.

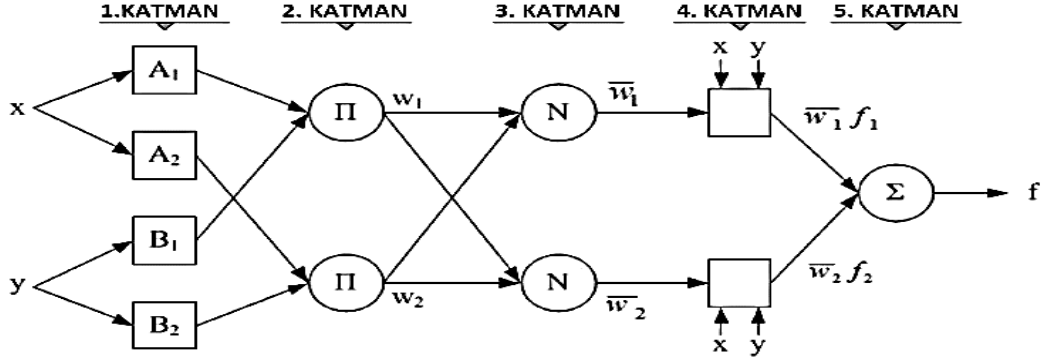
Türkiye; taş kömürü, linyit, ham petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtların yanı sıra hidro enerji, güneş enerjisi, rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir kaynaklara sahip olmasına rağmen küresel olarak değerlendirildiğinde oldukça düşük bir paya sahiptir. Başka bir ifadeyle açıklamak gerekirse, mevcut enerji kaynaklarının bulunmasına karşın ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının büyük bir oranını ithal ederek kullanmaktadır. Türkiye petrol ve doğal gazı tüketim oranı neredeyse %60 civarında olmasından kaynaklı çevre ve hava kirliliği kaçınılmazdır. Dolayısıyla, gelişmekte olan her ülkenin karşı karşıya kaldığı durum olan ekonomik büyüme amacıyla enerji tüketimine olan bağımlılık Türkiye’de de aynıdır. Ayrıca, kişi başına karbon salınımı ise birçok gelişmiş ülkeye göre oldukça yüksektir. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında, karbon salınımı ve enerji tüketimi kontrol altına alınması gereken bir olgudur (Yöntem, 2013, s. 3-5).

4. ANFIS

Uyarlamalı Sinirsel Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS), temelde yapay sinir ağları ve bulanık mantık yöntemlerinin bir arada yararlanıldığı bir tahmin yöntemidir. ANFIS, yapay sinir ağlarının öğrenme becerisini esas almakta iken bulanık çıkarım modellemesi ile nokta girdi-çıkı değişkenlerinin aidiyet seviyelerinin saptanmasından yararlanır, bu nedenle iki yöntemin birleşimi söz konusudur (Jang, 1997). ANFIS, esas hedefi belirli bir alanla öğrenme işlemcisi oluşturarak bulanık çıkarım yapısı içerisindeki değişkenlerin olabilecek en iyi değerinin saptanmasını sağlamaktır. Her bir değişkenin optimal değerini elde ederken, amaçlanan ile fiili durum arasındaki yanılmanın minimum düzeyde olduğu sonuçları elde etmeye çalışır. Dolayısı ile bu işlem birbiri ile ilişkili bir çok aşamaya sahiptir. Adaptif ağ sistemi, aslında tek bir çıktı elde etmek için aldığı sinyalleri öğrenme kapasitesi sayesinde sonraki adıma iletir ve birbirini besleyen ilerletmeli yapıda bir ağ modeli oluşur (Şenocak, 2018, s. 55).

ANFIS temel yapısı gereği birbirini besleyen bir süreçte sahiptir ve bu modelin 5 katmandan oluşmaktadır. Jang (1997), tarafından yapılan çalışmaya göre bu katmanlar şöyle açıklanmaktadır;

Şekil 3. Adaptif Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS)

Kaynak: (Jang, 1997).

Başlangıçta x, y girdi değişkenleri işlem uygulanması için sisteme dahil olurlar. ANFIS modelinde yer alan katmanlar için açıklamaları şu şekildedir;

- 1) katmanda mevcut girdiler bulanık bir ayrıma tabii olurlar ve her bir kare aslında birer düğümü temsil eder. Düğümlerin çıkış noktaları girdide sağlanan örnekleri ve aynı zamanda onların üyelik fonksiyonlarına uygun üyelik fonksiyonlarından meydana gelmektedir.
- 2) katmandaki düğümler bulanık mantığa göre sistemleştirilmiş kurallara göre bir önceki katmandan gelen bütün sinyal değerlerini birbiri ile çarpır.
- 3) katman, çarpımı yapılan tüm sinyallerin normalleşme seviyesini belirlemektedir. Yani her bir düğüm değerini giriş sinyali olarak kabul ederek normal değerinin ölçümünü yapmaktadır.
- 4) katman, berraklaştırma bölümü olarak aldandırılan kısımdır ve değişkenlerin nihai ağırlıklandırılmış parametre değerleri oluşturulur.
- 5) katmanda ise artık çıkış noktasının sağlanacağı tek bir düğüm bulunur ve son işlem yapılarak bulanık mantıktan kesin sonuç düğüm çıkışı sağlanır. Yani sonuç değerleri elde edilir (Jang, 1997).

Kök Ortalama Kare Hata (Root Mean Square Error) (RMSE) hata kriteri göz önünde bulundurulduğunda, Sugeno tip bulanık çıkarım sistemlerinin, Mamdani tip bulanık sistemlerden daha iyi sonuçlar verdiği görülmüştür. Ancak, Sugeno tip bulanık sistemler daha fazla hesaplama gerektirmektedir (Abraham, 2001). Çalışmada, daha iyi sonuçların elde edilmesi adına modellerin oluşturulması ve uygulanmasında Sugeno tip bulanık çıkarımlar kullanılmıştır.

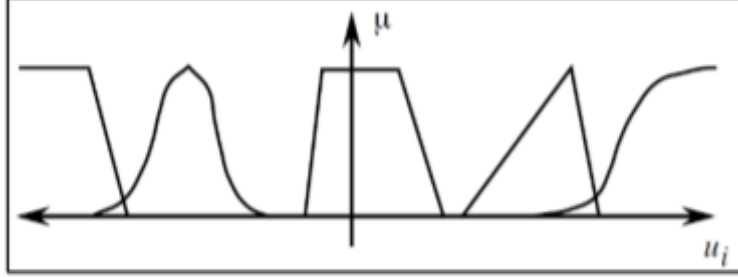
Bulanık modelin kullanıldığı sistem kimliklendirilmesi temelde adaptif bir ağ yapısı içermektedir. Bu nedenle, gerek sistem hakkında çevresel bilgiyi kullanma gerekse sistemin giriş çıkış verilerini kullanarak kendiliğinden güncelleme yapabilme kapasitesine sahiptir. Temelde ANFIS yöntemi, Sugeno tipik bulanık sistemlerine ait sinirsel öğrenme yeteneğini içeren bir ağ yapısını tanımlamaktadır. Bu sayede, belirlenmiş fonsiyonları yerine getirmek amacıyla katman biçiminde düğümlerin bir araya gelmesinden meydana gelir (Tsoukalas ve Uhrig, 1996). Bulanık modellerde kullanılan üyelik fonksiyonları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Bulanık Üyelik Fonsiyonları

Üyelik Fonsiyonları	Matlab İsim Kodu
Üçgen Üyelik Fonsiyonu	trimf
Yamuk Üyelik Fonsiyonu	trapmf
Çan Şekilli Üyelik Fonsiyonu	gbellmf
Gauss Üyelik Fonsiyonu(tam simetrik)	gaussmf
Gauss Üyelik Fonsiyonu	gauss2mf
[] Üyelik Fonsiyonu	pimf
Sigmoidal Üyelik Fonsiyonu(tam simetrik)	dsigmf
Sigmoidal Üyelik Fonsiyonu	psigmf

Kullanılan üyelik fonksiyonları isimlerini Şekil 4’de görüldüğü gibi grafiğin şeklinden almaktadır.

Şekil 4. Bulanık Mantıkta Kullanılan Üyelik Fonksiyon Tipleri

Sinirsel uyarıların öğrenme teknikleri, bulanık modelleme işlemi gerçekleştirilmek amacıyla veri setini kullanarak ilgili sistem için “öğrenen” bir model geliştirmeyi amaçlar. Başka bir ifadeyle, ANFIS girdi/ çıktı veri setini Yapay Sinir Ağları (YSA) ile geri yayımlı algoritmayı tek başına ya da en küçük kareler yöntemi ile birlikte kullanarak üyelik fonksiyonu parametrelerini düzenler. Böylece bir bulanık çıkarım sistemi (fuzzy inference system - FIS) oluşturur. Bu düzenleme ile bulanık sistemin modellediği veriler yardımıyla ilgili sistemin öğrenmesini sağlar. Yani kendini modelleyeceği veriye göre uyarlar/adapte eder. Bu nedenle, uyarlanabilir bir yapıya sahiptir (Demuth ve Beale, 2000).

YSA bilgilerin eksik olması durumunda dahi çalışabilen, uyumlu, oluşabilecek hata ihtimallerinde esnek bir yapıya sahiptir. Bu yöntem bulanık (belli olmayan) durumlarda da karar yeteneğine sayesinde diğer birçok tahmin yöntemlerinden ayrılmaktadır. YSA, mevcut özelliklerinin yanı sıra tahminde başarılı olduğu yöntemleri ise veri sıkıştırma, optimizasyon, sınıflandırma, filtreleme olarak ana başlıkta toplanabilir. Bu özellikleri sayesinde neredeyse tüm bilim alanlarının uygulamalarında güvenilir sonuçlar almak muhtemeldir (Öztemel, 2012, s. 41). YSA incelenen tüm bu özellikleri sayesinde ve yüksek modelleme becerisi nedeniyle ekonomi, finans, mühendislik gibi çoğu alanda başlıca seçilen yöntemlerden biridir.

5. UYGULAMA

Uygulamanın birinci bölümünde, 1998-2018 yıllarını kapsayan aylık veri seti ile geriye dönük 2019-2020 aylık karbon emisyonu tahmin edilmiştir. İkinci bölümde, elde edilen karbon emisyonu değerleri (t) için (t-12, t-11, t-10, ort-t-12, ort-t-11, ort-t-10) değişkenleri kullanılarak 2021,2022 ve 2023 yılı tahminleri yapılmıştır. Veri seti eğitim(%70), test(%23) ve kontrol(%7) kümelerine ayrılarak her iki uygulama içinde uygulanmıştır. Çalışmada ANFIS yönteminin uygulanmasında Matlab programından yararlanılmıştır.

6. VERİ

Verilerin elde edilmesinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanı kullanılmıştır. Çalışmada kullanılacak veriler aylık olarak seçildiğinden dolayı 1998-2018 yılları arasında verilerin periyodları incelenmiştir. İlgili yıllar için ithalat ve ihracat verilerinin aylık olarak yer aldığı görülmüştür. Ancak, GSYH verisi çeyrek dönemlik iken nüfus verisinde periyodu yıllıktır. Bundan dolayı GSYH ve nüfus verileri aylık periyodlara göre yeniden düzenlenmiştir. Bunun için SPSS programında yer alan eksik verilerin tamamlanması yöntemi altında doğrusal enterpolasyon yöntemi kullanılmıştır.

Veri madenciliği ve makine öğrenmesinde çoğu zaman veriler farklı olduğu için ortalama ve varyans farklı çıkar. Kullanılan veriler için normalleştirme ile farklı birimlerdeki değişkenlerin karşılaştırılmaları mümkün olur. Bu yüzden, veri setinde yer alan değişkenlerin normalleştirilmesi gerekir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin standartize edilmiş değerleri bulunarak normalleştirme işlemine tabi tutulmuştur. Z' standartize edilmiş değer olmak üzere her bir veri X için μ : ortalama ve σ : standart sapma değeri ile Denklem (1) ile normalleştirme işlemine tabi tutulmuştur.

$$Z' = \frac{x-\mu}{\sigma} \quad (1)$$

Normalleştirme işlemi sonucunda elde edilen veriler için eğitim, test ve kontrol kümelerine ayrılmıştır. Uygulama sonuçlarının elde edilmesi sonucunda performans değerlendirme işlemleri için Açıklayıcılık Katsayısı (R²) ve Ortalama Hata Kare (Mean Square Error-MSE) ile yapılmıştır.

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \quad (2)$$

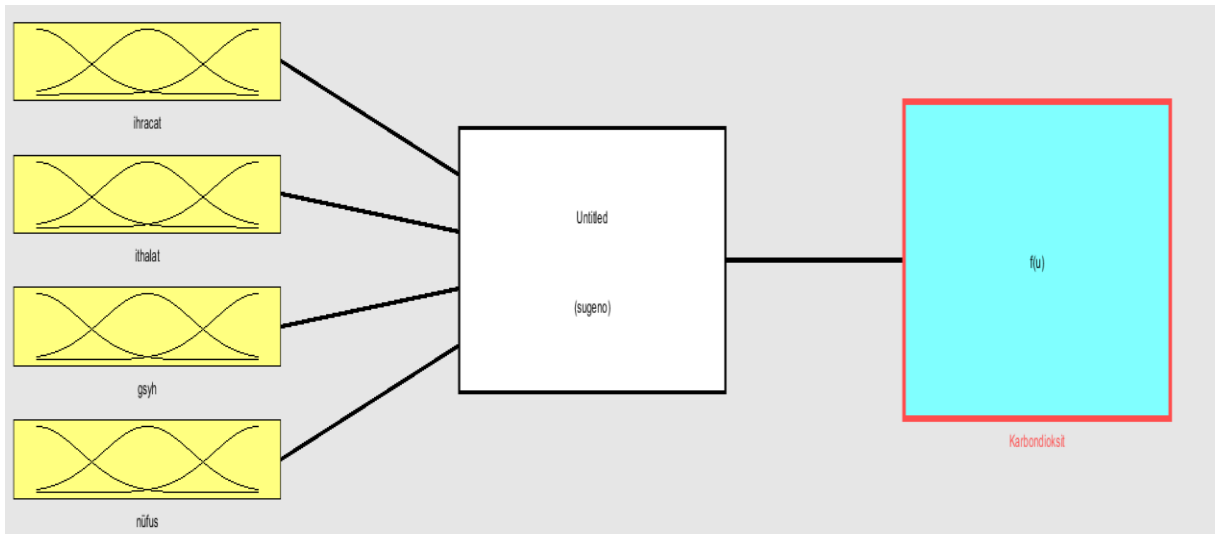
$$MSE = \frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}{n} \quad (3)$$

Sonuçların yorumlanmasında R^2 'nin 1'e en yakın değeri alması beklenirken test verileri hatasında MSE'nin en düşük değeri başarılı sayılacaktır.

6.1. 2019-2020 Tahmini

GSYİH, nüfus, ihracat ve ithalat bağımsız değişkenleri ile geriye dönük 2019-2020 karbon emisyonu değerleri aylık olarak ANFIS modeli ile tahmin edilmiştir. Oluşturulan model Şekil 5'de gösterilmiştir.

Şekil 5. 2019-2020 Tahmini Anfis Model Yapısı

Model içinde değişkenler olan model tipi, üyelik fonksiyonu sayısı ve fonksiyon tipi değiştirilerek test verisi için en küçük hata değeri veren model başarılı sayılmıştır. Denenen modeller ve hata değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

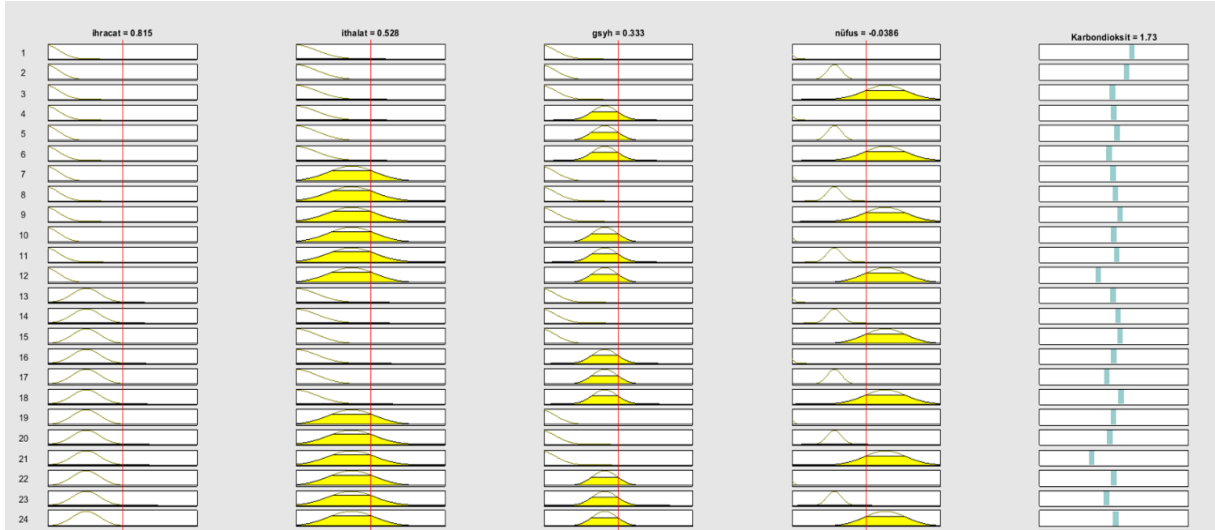
Tablo 2. 2019-2020 Tahmini Uygulama Denemeleri

Model	Üyelik Fonk. Sayısı	Fonk. Tipi	Test-Hata	Üyelik Fonk. Sayısı	Fonk. Tipi	Test-Hata
Sabit	3-3-3-3	trimf	0,5403	2-2-2-2	trimf	0,4669
	3-3-3-3	trapmf	0,5319	2-2-2-2	trapmf	0,5254
	3-3-3-3	gbellmf	0,344	2-2-2-2	gbellmf	0,4517
	3-3-3-3	gaussmf	0,4712	2-2-2-2	gaussmf	0,3869
	3-3-3-3	gauss2mf	0,523	2-2-2-2	gauss2mf	0,5182
	3-3-3-3	pimf	0,5262	2-2-2-2	pimf	0,5194
	3-3-3-3	dsigmf	0,5157	2-2-2-2	dsigmf	0,496
	3-3-3-3	psigmf	0,5157	2-2-2-2	psigmf	0,4963
Doğrusal	3-3-3-3	trimf	1,0909	2-2-2-2	trimf	25,97
	3-3-3-3	trapmf	0,5755	2-2-2-2	trapmf	0,4376
	3-3-3-3	gbellmf	2,8568	2-2-2-2	gbellmf	0,4898
	3-3-3-3	gaussmf	1,0879	2-2-2-2	gaussmf	0,3206
	3-3-3-3	gauss2mf	0,8929	2-2-2-2	gauss2mf	1,7855
	3-3-3-3	pimf	0,3592	2-2-2-2	pimf	0,4109
	3-3-3-3	dsigmf	1,0003	2-2-2-2	dsigmf	0,3532
	3-3-3-3	psigmf	0,9989	2-2-2-2	psigmf	0,3532

Model	Üyelik Fonk. Sayısı	Fonk. Tipi	Test-Hata	Üyelik Fonk. Sayısı	Fonk. Tipi	Test-Hata
Doğrusal	2-3-2-3	gaussmf	0,9645			
	2-2-3-3	gaussmf	0,8697			
	2-2-2-3	gaussmf	0,2468			
	2-3-3-3	gaussmf	1,0517			
	3-2-3-3	gaussmf	1,183			
	3-3-2-3	gaussmf	0,9466			
	3-3-3-2	gaussmf	1,461			
	3-2-2-2	gaussmf	1,5192			

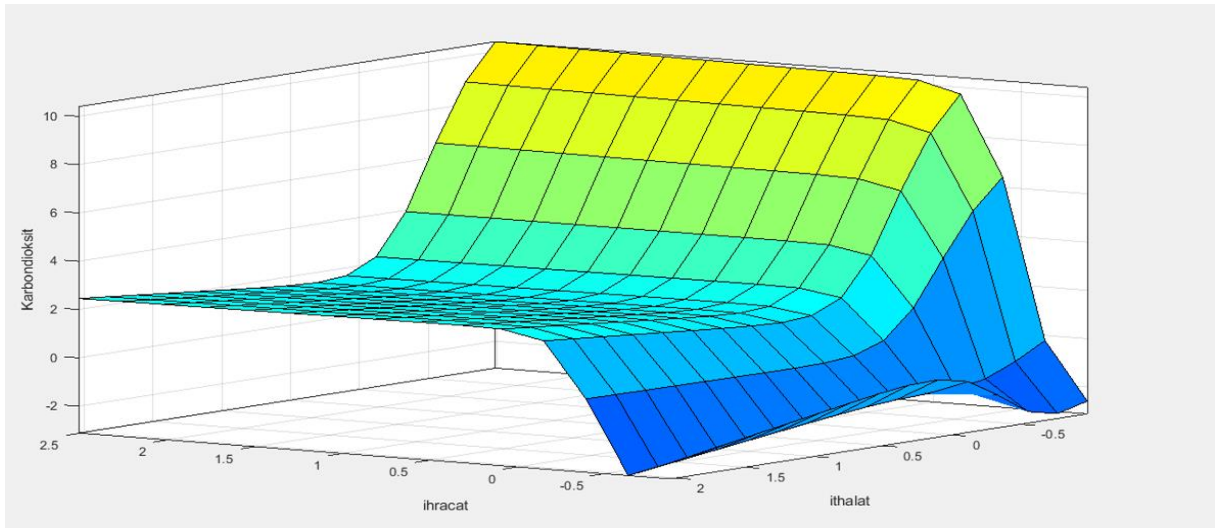
Denemeler sonucunda en düşük hata değerini (0,2468) veren doğrusal model için, üyelik fonksiyonu sayısı “2-2-2-3” ve fonksiyon tipi “gaussmf” olarak bulunmuştur. Elde edilen model için 24 bulanık tabanlı kural Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 6. 2019-2020 Tahmini Anfis Modeli Bulanık Kuralları

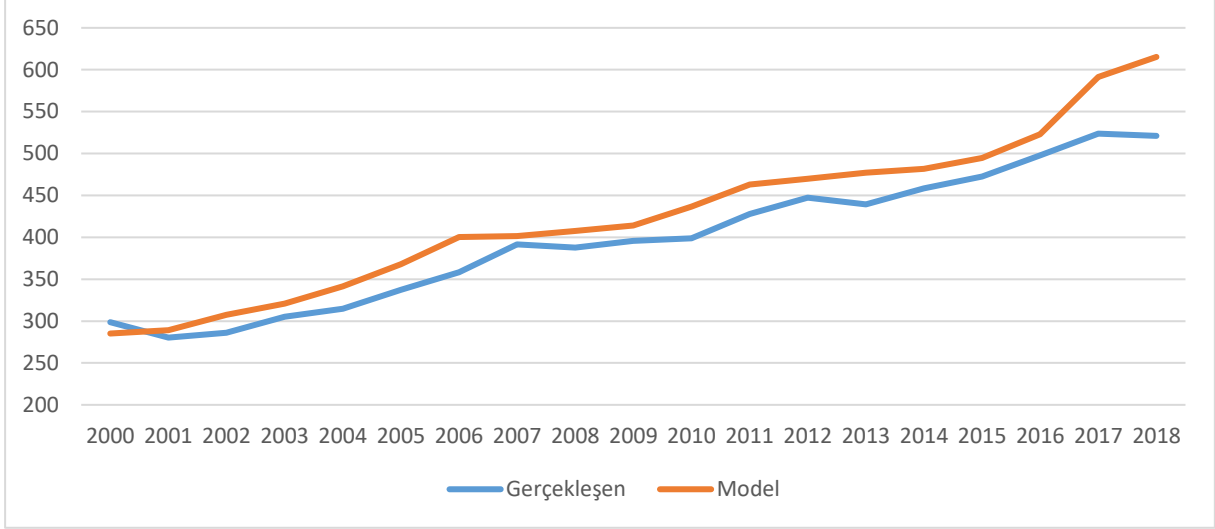
Elde edilen model yapısında bulunan ithalat, ihracat ve karbondioksit değerleri ilişkisi Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. İthalat, İhracat ve Karbondioksit İlişkisi Grafığı

Modelin açıklayıcılık katsayısı ($R^2=0,964$) bulunmak üzere modelin grafiği Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. Birinci Model Grafiği

Model ile elde edilen kurallar kullanılarak bulunan 2019-2020 aylık tahminleri Tablo 3’de gösterilmiştir.

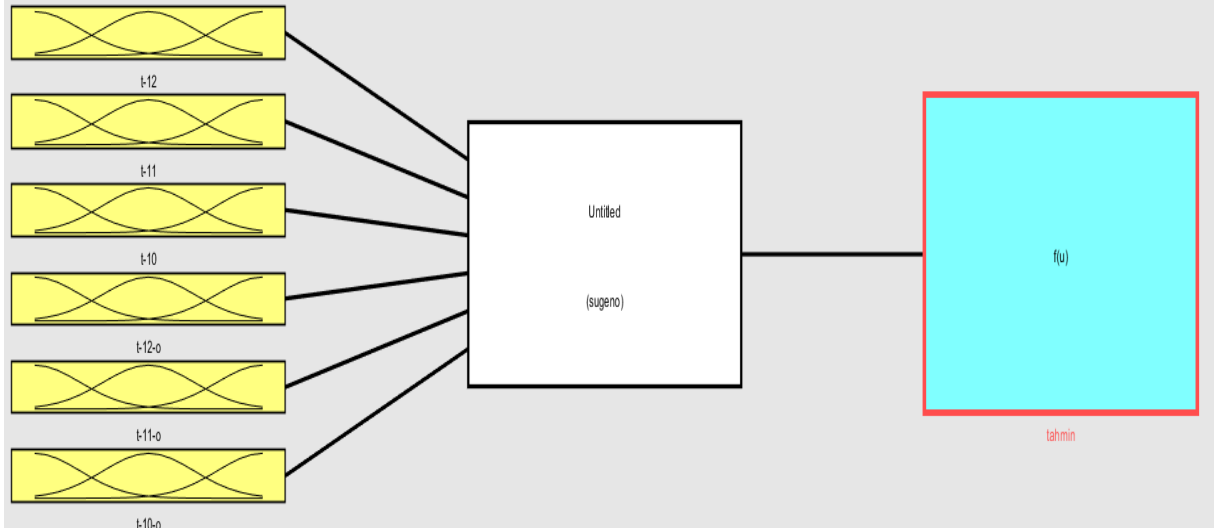
Tablo 3. 2019-2020 Yılları Karbondioksit Salınım Tahmini (Milyon Ton)

Aylar	Kabondioksit	Aylar	Kabondioksit
2019-1	523,32	2020-1	551,25
2019-2	525,75	2020-2	552,50
2019-3	528,18	2020-3	553,75
2019-4	530,60	2020-4	555,00
2019-5	533,03	2020-5	556,25
2019-6	535,45	2020-6	557,50
2019-7	537,88	2020-7	558,75
2019-8	540,30	2020-8	560,00
2019-9	542,73	2020-9	561,25
2019-10	545,15	2020-10	562,50
2019-11	547,57	2020-11	563,75
2019-12	550,00	2020-12	565,00

6.2. 2021-2022-2023 Tahmini

Elde edilen karbon emisyonu değerleri (t) için (t-12, t-11, t-10, ort-t-12, ort-t-11, ort-t-10) değişkenleri kullanılarak gelecek dönem 2021, 2022 ve 2023 yılı tahminleri yapılmıştır. Oluşturulan model Şekil 9’da gösterilmiştir.

Şekil 9. 2021, 2022 ve 2023 Tahmini Anfis Model Yapısı

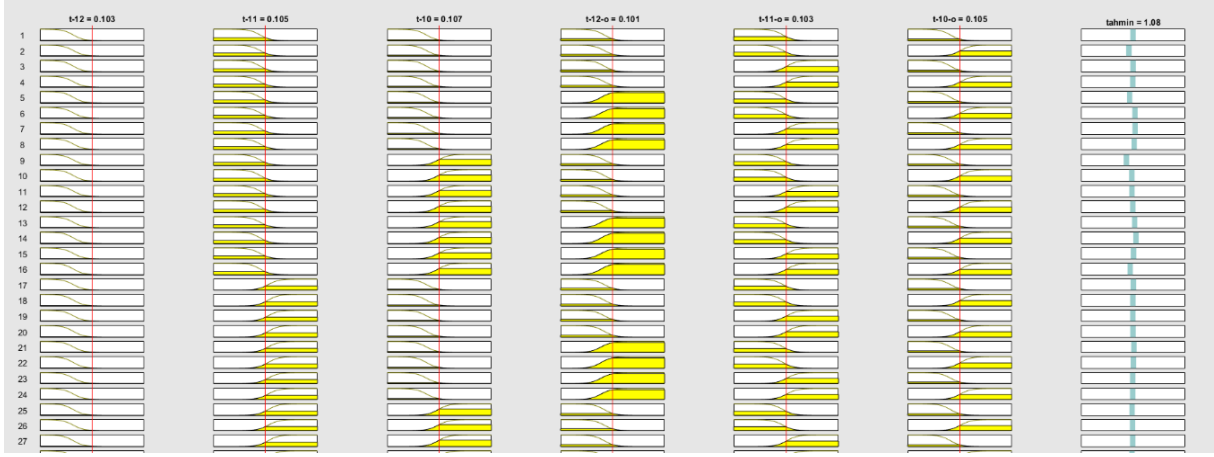
Model içinde değişkenler olan model tipi, üyelik fonksiyonu sayısı ve fonksiyon tipi değiştirilerek test verisi için en küçük hata değeri veren model başarılı sayılmıştır. Denenen modeller ve hata değerleri Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. 2021, 2022 ve 2023 Tahmini Uygulama Denemeleri

Model	Üyelik Fonk. Say	Fonksiyon Tipi	Test-Hata
Sabit	2-2-2-2	trimf	0,1030
	2-2-2-2	trapmf	0,4020
	2-2-2-2	gbellmf	0,2520
	2-2-2-2	gaussmf	0,0980
	2-2-2-2	gauss2mf	0,1170
	2-2-2-2	pimf	0,3140
	2-2-2-2	dsigmf	0,6770
	2-2-2-2	psigmf	0,6770
Doğrusal	2-2-2-2	trimf	0,1290
	2-2-2-2	trapmf	0,1660
	2-2-2-2	gbellmf	0,1400
	2-2-2-2	gaussmf	0,3050
	2-2-2-2	gauss2mf	0,3420
	2-2-2-2	pimf	0,1440
	2-2-2-2	dsigmf	0,0630
	2-2-2-2	psigmf	0,0632

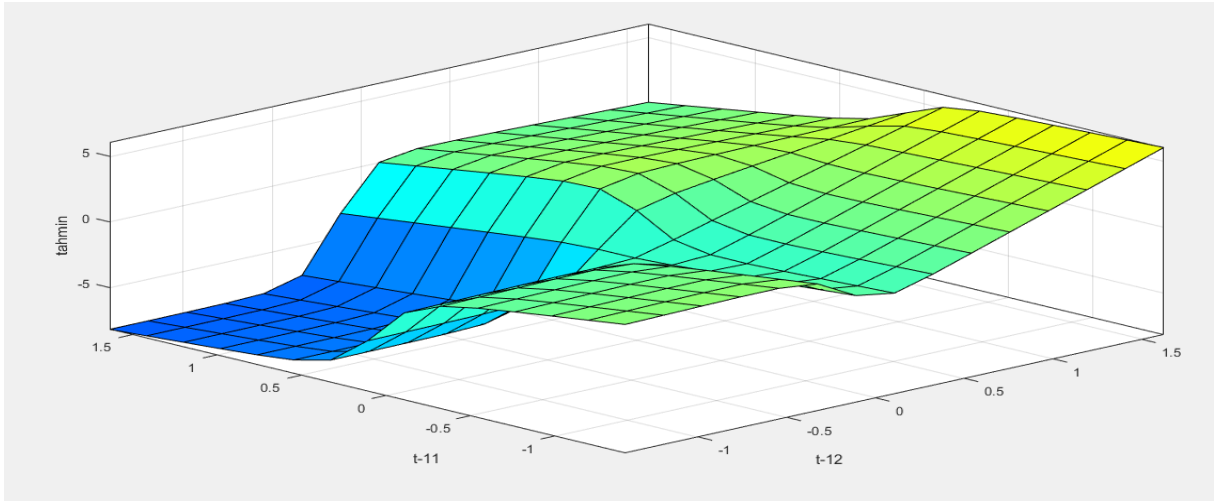
Denemeler sonucunda en düşük hata değerini (0,0630) veren doğrusal model için, üyelik fonksiyonu sayısı “2-2-2-2” ve fonksiyon tipi “dsigmf” olarak bulunmuştur. Elde edilen model için 64 bulanık tabanlı kural örnekleri Şekil 10’da gösterilmiştir.

Şekil 10. 2021, 2022 ve 2023 Tahmini Anfis Modeli Bulanık Kuralları

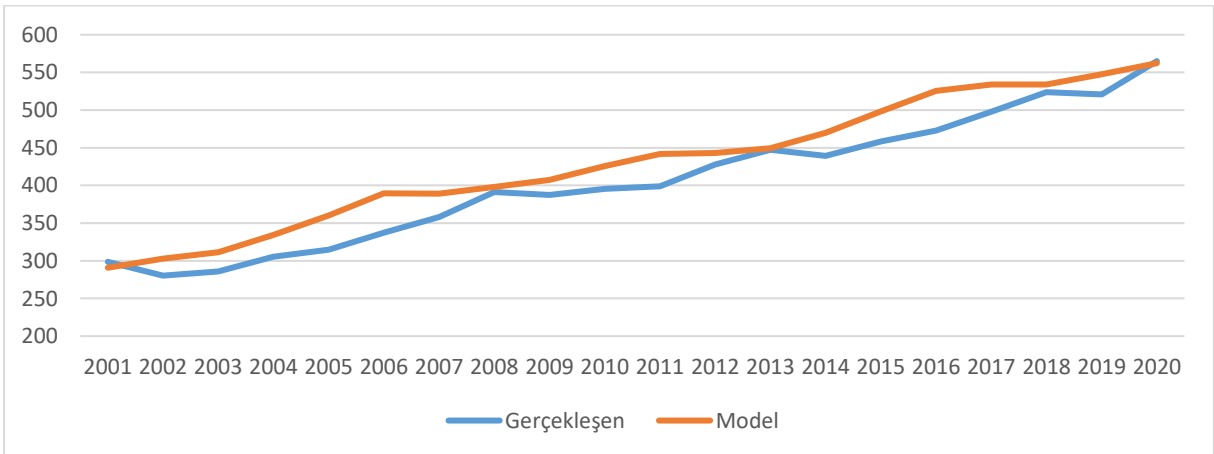
Model yapısında bulunan karbondioksit ile 12 ve 11 aylık gecikmeli değerleri ilişkisi Şekil 11'de gösterilmiştir.

Şekil 11. Karbondioksit ile 12 ve 11 Aylık Gecikmeli Değerleri İlişkisi

Elde edilen modelin açıklayıcılık katsayısı ($R^2=0,99$) bulunmak üzere modelin grafiği Şekil 12'de gösterilmiştir.

Şekil 12. İkinci Model Grafiği

Model ile elde edilen 2021, 2022 ve 2023 aylık tahminleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 2021, 2022 ve 2023 Yılları Karbondioksit Salınım Tahmini (Milyon Ton)

Aylar	Karbondioksit	Aylar	Karbondioksit	Aylar	Karbondioksit
2021-1	562,334	2022-1	570,056	2023-1	565,734
2021-2	563,239	2022-2	573,950	2023-2	566,891
2021-3	564,398	2022-3	571,877	2023-3	583,226
2021-4	565,301	2022-4	571,215	2023-4	445,727
2021-5	567,204	2022-5	570,194	2023-5	671,007
2021-6	568,106	2022-6	573,154	2023-6	660,932
2021-7	569,008	2022-7	546,060	2023-7	467,395
2021-8	569,328	2022-8	572,453	2023-8	651,789
2021-9	570,229	2022-9	588,654	2023-9	485,544
2021-10	565,276	2022-10	565,874	2023-10	564,983
2021-11	566,876	2022-11	586,030	2023-11	581,088
2021-12	570,948	2022-12	563,270	2023-12	642,884

Modellemeler sonucu elde edilen tahminler ile yıllık karbondioksit salınımı değerleri ve değişimi Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Yıllık CO₂ Salınımları (Milyon Ton) ve Artış Yüzdesi

Yıllar	Karbondioksit	Artış Yüzdesi
2010	398,88	0,06%
2011	427,83	7,26%
2012	447,25	4,54%
2013	439,33	-1,77%
2014	458,37	4,33%
2015	472,60	3,10%
2016	497,74	5,32%
2017	523,75	5,23%
2018	520,94	-0,54%
2019	550,00	5,58%
2020	565,00	2,73%
2021	570,95	1,05%
2022	563,27	-1,34%
2023	642,88	14,13%

Tablo 6 incelendiğinde negatif yönlü artışların yani azalışların 2013, 2018 tarihlerinde iken 2022 yılında da azalması beklenmektedir. Özellikle pandemi sürecinin başlangıcı olan 2020 yılında artış miktarının azalışa geçtiği ve 2022’de azaldığı görülmektedir. Ancak 2023 yılında neredeyse son on yılın en büyük artışı analiz sonucunda beklenmektedir.

7. SONUÇ

Karbon emisyonunun sürekli artan yönde eğiliminin görüldüğü son yıllarda; ülke ekonomilerine, iklimlere ve insan sağlığına verdiği zararlar artık ülke bazlı değil küresel boyutta değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, her bir ülkenin sera gazı salınımlarının azaltılması için yapacağı mücadele aynı zamanda ortak pozitif etkileri de beraberinde getirecektir. Özellikle, gelişmekte olan ülke gruplarının enerji talebine olan bağlılığı göz önünde

bulundurulduğunda karbon salınımının kontrol altına alınması için yapılacak yatırım ve projelerin önemi daha da artmaktadır.

Türkiye’de incelenmesi gereken hassas bir konu olan karbon salınımını bu çalışma ile mercek altına alınmıştır. Türkiye’deki geçmiş yıllara ait karbon emisyon değerlerini ANFIS yöntemi aracılığıyla iki bölümde tahmin edilmiştir. Uygulamanın birinci bölümünde GSYİH, nüfus, ihracat ve ithalat değişkenlerine dayalı olarak 1998-2018 yıllarını kapsayan aylık veri seti ile geriye dönük 2019-2020 aylık karbon emisyonu tahmin edilmiştir. Elde edilen aylık karbon emisyonu değerleri (t) zaman için (t-12, t-11, t-10, ort-t-12, ort-t-11, ort-t-10) gecikmeli ve ortalama değerleri kullanılarak 2021, 2022 ve 2023 yılı tahminleri yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde karbon emisyon salınımında 2023 yılı hariç yüksek dalgalanmalara rastlanmasa da genel yapısı itibari ile artış eğilimi görülmektedir. Ancak 2023 yılında %14 gibi geçmiş yıllara nazaran daha yüksek bir artış gözlenmektedir. Pandemi dönemi olan 2020 ve 2021 yıllarında artışın daha stabil kaldığı söylenebilir. Ancak 2020 ve 2021 yılında Türkiye ve Dünya’da meydana gelen orman yangınları ve sel felaketleri küresel ısınmanın ve bunun sonucunda meydana gelen iklim değişikliklerinin Dünya’nın artık çözümünü bulması gereken başlıca sorunu haline gelmiştir. Türkiye, Kyoto Protokolü çerçevesinde sera gazı salınımını azaltmaya yönelik bir taahhütte bulunmamaktadır ancak Paris iklim Anlaşması çerçevesinde karbon gazı salınımını 2030 yılına kadar %21 oranında biz azalışa yöneleceğini belirtmiştir. Söz konusu açıklamalar kapsamında, Türkiye’nin karbon salınım bulguları değerlendirildiğinde 2000 yılından günümüze kadar stabil bir şekilde artış gösterdiği ve gelecek dönemde de bu artışın hız kazanacağı görülmektedir. Dolayısıyla, bahsi geçen hedef ile elde edilen bulguların oldukça uzak olduğu görülmektedir.

Genel olarak yapılması gerekenler yüksek salınım seviyelerinin kontrol altına alınması ve azaltılmasına yönelik yatırım ve projelerin hız kazandırılmasıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına ve doğal kaynaklara olan talep artırılarak rekabet gücü sağlanabilir. Birey bazında ise; geri dönüşüm ürünlerine verilen önem, taşıt kullanımı, organik gıda üretimi gibi birçok alanda farkındalığı arttırmak büyük öneme sahiptir. Ayrıca yatırım kaynaklarının belirlenmesi, iklim kalitesinin yükselmesi, enerji kullanımında verimliliğin artması gibi temel konularda politika yapıcılara büyük sorumluluk düşmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abraham, A. (2001). Neuro-fuzzy systems: state-of-the-art modeling techniques, connectionist models of neurons, learning processes and artificial intelligence. *Lecture Notes in Computer Science*, 2084, 269-276.
- Acheamponga, A., Boatengb, O. ve Emmanuel, B. (2019). Modelling carbon emission intensity: Application of artificial neural network. *Journal of Cleaner Production*. 225, 833-856.
- Ahmadia, M. H., Jashnanib, H., Chauc, K., Kumard, R. ve Rosene, M. A. (2019). Carbon dioxide emissions prediction of five middle eastern countries using artificial neural Networks. *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 1556-7230. <https://doi.org/10.1080/15567036.2019.1679914>
- Başar, S. ve Akyol, H. (2018). Enerji tüketimi ve karbon emisyonu ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. 9(23).
- Behrang, M. A., Assareh, E., Assari, M. R. ve Ghanbarzadeh, A. (2011). Using bees algorithm and artificial neural network to forecast world carbon dioxide emission. *Energy Sources. Part A*, 33, 1747-1759, <https://doi.org/10.1080/15567036.2010.493920>
- Birpınar, M. E. (2016). Paris Anlaşması ve Türkiye. *Anahtar Dergisi*. 329, 4-5.

- Boğar, E. ve Boğar Özşüt, Z. (2017). Türkiye'nin sektörel CO₂ gazı salınımlarının yapay sinir ağları ile tahmini. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 3(2), 12-24.
- Çağlayan Akay, E., Abdieva, R. ve Oskonbaeva, Z. (2015). Yenilenebilir enerji tüketimi, iktisadi büyüme ve karbondioksit emisyonu arasındaki nedensel ilişki: Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri örneği. *International Conference on Eurasian Economies*. 628-636.
- Çetin, M. ve Yüksel, Ö. (2018). Türkiye ekonomisinde enerji tüketiminin karbon emisyonu üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(2), 169-186.
- Demir, İ. (2006). Kyoto protokolü amaçlarına ulaşabilme yolunda dünya enerji kullanımında meydana gelebilecek değişiklikler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 241-251.
- Demuth, H. ve Beale, M. (2000). *Fuzzy logic toolbox for use with MATLAB*. User's Guide Version 4".
- Denchak, M. (2018). *Paris climate agreement: Everything you need to know*. Natural Resources Defense Council, <https://www.nrdc.org/stories/paris-climate-agreement-everything-you-need-know> adresinden 29 Ocak 2020 tarihinde alınmıştır.
- Günel, T. (2019). Türk Cumhuriyetleri'nde CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel nedensellik analizi. *Sosyoekonomi Dergisi*. 27(40), 151-164.
- Handrich, L., Kemfert, C. ve Mattes, A. (2015). *Turning point: Decoupling greenhouse gas emissions from economic growth*. Heinrich Böll Stiftung.
- IPCC. (2007). IPCC 2007 Report. *Intergovernmental Panel on Climate Change: Published for the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press.
- Jang, J. S. R ve Sun, C. T. ve Mizutani, E. (1997). *Neurofuzzy and soft computing*. Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Kahraman, G. (2019). Türkiye'de kentleşmenin enerji tüketimi ve karbon salınımı üzerine etkisi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 9(3), 1559-1566.
- Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e küresel iklim politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 4(10), 165-191.
- Külünk, İ. (2018). Türkiye'de ekonomik büyüme ve karbon salınımı ilişkisi: engle-granger eşbütünleşme analizi (1960-2013). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 193-205. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.384784>
- Mazlum, S. C. (2008). Uluslararası iklim politikası: hakkaniyet ve sürdürülebilirlik ekseninde bir değerlendirme. E. Karakaya (Ed.) *Küresel ısınma ve Kyoto protokolü: iklim değişikliğinin bilimsel, ekonomik ve politik analizi* içinde (s. 129-167), Bağlam Yayıncılık.
- Özhan, E. (2020). Yapay sinir ağları ve üstel düzleştirme yöntemi ile Türkiye'deki CO₂ emisyonunun zaman serisi ile tahmini. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*. (19), 282-289.
- Özmen, T. M. (2009). Sera gazı- küresel ısınma ve Kyoto protokolü. *TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Yayını*. 453-2009/1, 42-46.
- Öztemel, E. (2012). *Yapay sinir ağları* (3. Baskı). Papatya Yayıncılık.
- Öztürk, S. ve Küsmez, T. (2019). Elektrik tüketimi, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi (1995-2014). *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(2), 316-327.
- Pabuçcu, H. ve Bayramoğlu, T. (2016). Yapay sinir ağları ile CO₂ emisyonu tahmini: Türkiye örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 18(3), 762-778.
- Pala, A. (2018). Gelişmekte olan ülkelerde enerji tüketimi, karbon emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisinin ARDL yaklaşımı ile incelenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 14(Özel Sayı), 1-29.
- Sel, A. ve Göktolga, Z. G. (2020). 11. Kalkınma planı çerçevesinde sektörel co₂ salımı değerleri projeksiyonu. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 20(2), 158-168.

- Şenocak, F. (2018). *Elektrik piyasa takas fiyatı ağırlıklı ortalamasının anfiş ve yapay sinir ağıları ile tahmini* [Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Tsoukalas, L. ve Uhrig, R. (1996). Neuro fuzzy approach for anticipatory control of complex systems. *IEEE International Conference in Fuzzy Systems*, (1), 587-593.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2020). *İklim değişikliğiyle mücadelenin önemi*. <https://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligiyle-mucadelenin-onemi.tr.mfa> adresinden 20 Kasım 2019 tarihinde alınmıştır.
- Wei, H., Lai, K. K., Nakamori Y., Wang, S. ve Yu, L. (2007). Neural networks in finance and economics forecasting. *International Journal of Information Technology and Decision Making*, 6(1), 113-140.
- Yöntem, G. (2013). Ekonomik büyüme ve karbon salınımı arasındaki ilişkinin nedensellik analizi: Türkiye örneği. *Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 1-11, https://www.academia.edu/download/33836684/EKONOMIK_BUYUME_VE_KARBON_SALINIMI_ARASINDAKI_ILISKININ_NEDENSELLIK_ANALIZI_TURKIYE_ORNEGI.pdf adresinden 12 Şubat 2020 tarihinde alınmıştır.
- Zahra, Z. G., Seyed Nematollah, M. ve Bahaeddin, N. (2019). Economic evaluation of the effects of exerting green tax on the dispersion of bioenvironmental pollutants based on multi-regional general equilibrium model (GTAP-E). *Energy Sources, Part A: Recovery, Utilization, and Environmental Effects*, 1-12.
- World Bank. (2021). <https://data.worldbank.org/> adresinden 2 Mart 2021 tarihinde alınmıştır.

HASTANELERDE FİNANSAL PERFORMANSIN FARKLI ANALİZ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCE IN HOSPITALS WITH DIFFERENT ANALYSIS METHODS

Arş. Gör. Ferda IŞIKÇELİK¹

Arş. Gör. Dr. Meryem TURGUT²

Prof. Dr. İsmail AĞIRBAŞ³

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki hastane işletmelerinin finansal performanslarını incelemektir. Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin yayımladığı Q-86-İnsan Sağlığı Hizmetleri sektörü Q-861-Hastane Hizmetleri alt sektörünün sektör bilançoları verileri kullanılmıştır. Hastane Hizmetleri Sektörü'nün 2009-2019 yılları arasındaki finansal tabloları DuPont Analiz Tekniği, Finansal Güç İndeksi ve Hastane Finansal Yaşam İndeksi ile değerlendirilmiştir. Üç farklı yöntem ile hastanelerin finansal performansının ölçüldüğü bu çalışmada, hastanelerin karlılıklarının düşük, yabancı kaynak kullanımının fazla, kısa vadeli borç ödeme gücünün düşük, maliyetler ve giderlerin yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca hastanelerin finansal performansının dalgalanma gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda hastane işletmelerinin karlılıklarını artırıcı, yabancı kaynak kullanımını azaltıcı, kısa vadeli borç ödeme gücünü iyileştirici, maliyet ve giderleri düşürücü önlemler alması faydalı olacaktır. Gelecek araştırmalarda finansal performans ölçümü için farklı finansal analiz tekniklerinin kullanılması ve bu teknikler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: DuPont Analizi, Finansal Güç İndeksi, Finansal Performans, Hastane Finansal Yaşam İndeksi, Özsermaye Karlılığı.

JEL Sınıflandırma Kodları: G20, I11, M20.

ABSTRACT

The purpose of the study is to analyze the financial performances of hospital businesses in Turkey. To that end, it is made use of the sectoral financial statements published by the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) under the sector code Q-86-Human Health Services and the sub-sector code Q-861-Hospital Services. The financial tables of the Hospital Services Sector between 2009 and 2019 are evaluated using the DuPont analysis technique, the Financial Strength Index, and the Hospital Financial Viability Index. Employing three distinct methods to measure the financial performance of hospitals, it is found in the study that hospitals have low profitability, high liabilities, low short-term solvency, high costs, and expenditures. In addition, it is determined that the financial performance of hospitals fluctuates. In line with the findings of the study, it would be beneficial for hospitals to take measures to increase their profitability, reduce the use of foreign resources, improve short-term debt solvency, and reduce costs and expenses. In future research, it is recommended to use different financial analysis techniques for financial performance measurement and evaluate the relationship between these techniques.

Keywords: DuPont Analysis, Financial Strength Index, Financial Performance, Hospital Financial Viability Index, Return on Equity.

JEL Classification Codes: G20, I11, M20.

¹ Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, buluc@ankara.edu.tr

² Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, meryemturgut@ohu.edu.tr

³ Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, agirbas@ankara.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The purpose of this study is to analyze the financial performances of hospital businesses in Turkey from 2009 to 2019 by the DuPont analysis technique, the Financial Strength Index, and the Hospital Financial Viability Index.

Design/methodology/approach:

The population of the research consists of the data of the Q-86-Human Health Activities Q-861-Hospital Activities sub-sector published by the Central Bank of the Republic of Turkey. To measure the financial performance of hospital businesses, consolidated balance sheet data and income statement data of the Hospital Activities sub-sector were evaluated by DuPont Analysis technique, Financial Strength Index, and Hospital Financial Viability Index.

Findings:

When the financial data of the sector is analyzed, while the values of Equity, Total Assets, and Net Sales increase over the years, the Net Profit or Loss for the period fluctuates over the years. Hospitals make profits in some years but make a loss in some others. While the equity multiplier increased from 2009 to 2017, it decreased from 2017 to 2019. The asset turnover fluctuates over the years and ranges between 0.68309 and 0.81975. Return on Sales, which gives the profitability percentage of net sales, and taking into account all income and expense elements except the main activities of the enterprises, varies between -7,57% and 2.35%. Return on Asset, which gives the usage efficiency of the assets, varies between -5.97% and 1.85%. Return on Equity affected by Return on Sales and Return on Asset ranges from -15.20% to 3.95%. While the hospital businesses made profits in 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2017, and 2019, they made a loss in 2011, 2014, 2016, and 2018. In terms of Dupont profitability ratios, while the year with the lowest values is 2011, the year with the highest values is 2009. The profitability ratios fluctuate over the years in general. As to the Financial Strength Index findings of the Hospital Activities sub-sector, hospitals within the sector had poor financial health in 2011 and 2018 while they had normal financial health in other years. The year in which hospitals were in the most positive situation in terms of financial health was 2009 while their worst situation was in 2011. This is parallel with the DuPont analysis findings calculated based on the net profit margin. The fact that the total margin ratio was the highest and the financial leverage ratio was close to ideal in 2009 contributed to that year being a positive year in terms of financial health. The total margin ratio being negative and at its lowest value in 2011 is the most important reason for poor financial health in that year. When examined the Hospital Viability Index findings of the hospital activities sub-sector, while the sector did not experience financial difficulties in 2009, 2010, and 2011, there was financial distress in 2012-2019. While 2017 was the year with the highest financial distress, 2009 was the best year financially. In years of financial distress, the reasons for distress are the increase in the ratio of foreign resources to assets and the decrease in the current ratio. In other words, the increase in hospitals' use of foreign resources and the decrease in their short-term debt solvency caused financial distress.

Conclusion and Discussion:

As a result of DuPont analysis, it has been determined that the profitability ratios of the sector are low, the use of foreign resources is high, and the costs and expenses are high. As a result of the financial strength index analysis, it was determined that the sector had weak financial health in 2011 and 2018, while it had normal financial health in other years. While the period with the most favorable values in terms of DuPont Profitability ratios and Financial Strength Index was 2009, the year with the lowest values was 2011. Based on Hospital Financial Viability Index analysis, it was concluded that the sector did not experience financial difficulties in 2009-2011 but did so in 2012-2019. In this respect, the finding that the period with the most positive value is 2009 supports the findings of DuPont analysis and Financial Strength Index analysis. Employing three distinct methods to measure the financial performance of hospitals, this study found that hospitals have low profitability, high liabilities, low short-term solvency, high costs, and expenditures. In addition, it was determined that the financial performance of hospitals fluctuates. In line with the findings of this study, it would be beneficial for hospitals to take measures to increase their profitability, reduce the use of foreign resources, improve short-term debt solvency, and reduce costs and expenses. Various financial analysis techniques are available to evaluate the financial performance of hospitals. In this study, evaluation was made with three of these methods. It is important to measure the financial performance of hospitals to continue their existence. Therefore, it is necessary to study the financial health of hospitals by using other financial performance measurement techniques. To demonstrate the consistency of these methods, it is important to measure financial performance by using more than one method together and to reveal the relationship between the methods. In future research, it is recommended to use different financial analysis techniques for financial performance measurement and evaluate the relationship between these techniques.

1. GİRİŞ

Ülkelerin gelişimleri için en önemli kaynakları olan insanların sağlıklı bir yaşam sürmeleri önemlidir. Sağlıklı bireyler için, sağlık hizmeti sunucularının kesintisiz ve kaliteli sağlık hizmeti sunumunu sağlamaları gerekmektedir. Bu durumun sağlanabilmesi için en önemli koşullardan biri özel veya kamu sağlık kurumlarının finansal açıdan sürdürülebilir olmasıdır. Sağlık kurumlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için finansal açıdan etkin bir yönetim uygulanmalı; finansal planlama yapılırken aynı zamanda sağlık kurumunun finansal durumunun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Bülüç vd., 2017, s. 269; Işıklı vd., 2019, s. 952). Sağlık kurumlarının finansal durumunu saptamak için çeşitli finansal analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin bazıları tek bir oranla likidite, sermaye yapısı gibi tek bir finansal durumu tanımlarken, bazıları ise birden fazla oranın birleşimi ile genel bir finansal durum göstergesi olarak kullanılmaktadır. Çalışmalarda farklı finansal performans ölçümleri kullanmasının nedeni, işletmelerin tüm finansal sağlık düzeylerini tanımlayan tek bir oran olmadığına inanılmasıdır (Dodge, 2017, s. 11). Bu kapsamda Altman'ın Z Skoru modeli, Springate S Skoru modeli, Fulmer H Skoru modeli, Tobin's Q Skoru modeli, Oshlon O Skoru modeli, CA Skoru (Kanada Skoru) modeli, Zmijewski J-Skoru modeli, DuPont analizi, finansal güç indeksi, hastane finansal yaşam indeksi gibi çok değişkenli çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu çalışmada DuPont analizi, finansal güç indeksi, hastane finansal yaşam indeksi yöntemleri kullanılarak hastanelerin finansal performansı değerlendirilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde sırasıyla DuPont analizi, finansal güç indeksi ve hastane finansal yaşam indeksi yöntemleri kuramsal açıdan ele alınmıştır.

2.1. DuPont Analizi

1918 yılında geliştirilen DuPont analizi (Almazari, 2012, s. 86), bir şirketin Özsermaye Kârlılığı'nı (ROE) artırma kabiliyetini analiz etmek için kullanılan özsermaye getiri oranına dayalı bir finansal orandır. DuPont Modeli olarak da adlandırılan bu yöntem sayesinde yatırımcılar firma performansının anlaşılır bir resmini görebilirler (Raza vd., 2013). Başka bir ifade ile bu model, şirketlerin yatırımcılara getirilerini nasıl artırabileceklerini açıklamak için ROE'yi oluşturan oranların ve finansal tablo kalemlerinin detaylı incelenmesini sağlamaktadır (Wu, 2018, s. 19).

DuPont Modeli, temelde ROE'yi, Net Kar Marjı (ROS) ile ölçülen işletme verimliliği, Aktif Karlılığı (ROA) ile ölçülen varlık kullanım etkinliği ve Özsermaye Çarpanı ile ölçülen finansal kaldıraç olmak üzere üç karlılık faktörüne ayırmaktadır (Raza vd., 2013; Chang vd., 2011, s. 6; Chang vd., 2013, s. 3; Ercan ve Ban, 2014, s. 50). Bu üç performans ölçütüne dayalı olarak model, bir işletmenin yüksek kâr marjını koruyarak, varlık cirosunu artırarak veya varlıkları daha etkin bir şekilde kullanarak ROE'nin artırılacağı sonucuna varır (Wu, 2018, s. 19).

Uzun vadeli hedeflerin finansal uygulanabilirliği, kuruluşların ROE üzerinde pozitif getiri elde etmesini gerektirmektedir. Hisse senedi sahiplerinin getirileri, kuruluşların sermayenin yerini almasına, büyümeyi finanse etmesine, topluluk faydası sağlamasına (vergiden muaf kurumlar söz konusu olduğunda) veya hissedarların yararına olacak faydalar üretmesine izin vermektedir. Yeterli ROE üretmeyen firmalar, borçlanmaya hak kazanmada zorluk yaşarlar ve zayıf ROE'nin devam etmesi durumunda tasfiye, pazar payı daralması ile karşılaşılabilir, bir birleşme veya satın alma hedefi haline gelirler (Turner vd., 2015, s. 2). DuPont Modeli, yeterli ROE için gerekli adımlar hakkında bilgi sunmaktadır. Şekil 1'de DuPont Kontrol Şeması'nda görüldüğü üzere ROE, bir işletmenin ROA ve özsermaye çarpanının bir fonksiyonudur (Gitman, 2002, s. 73; Henry, 2011, s. 315). ROE hesaplanırken diğer oranlarla (net kar oranı, aktif devir hızı, özsermaye çarpanı) ilişkisi şu şekildedir (Besley ve Brigham, 2007, s. 63; Weaver, 2012, s. 90; Kim, 2016, s. 54):

$$ROE = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Net Satışlar}} \times \frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Aktif Toplamı}} \times \frac{\text{Aktif Toplamı}}{\text{Özsermaye}} \quad (1)$$

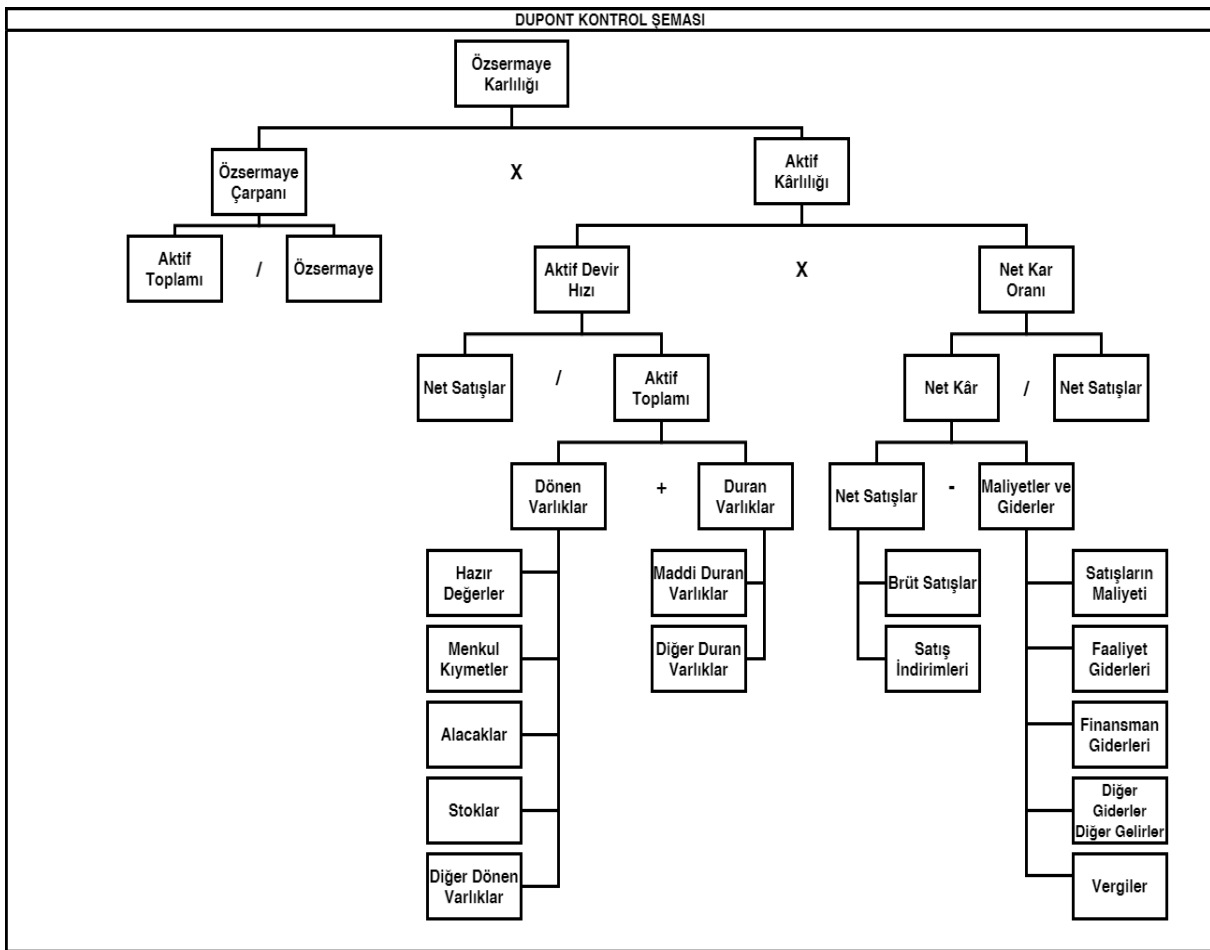
Bir işletme ROA'yı iyileştirerek veya finansal kaldıraçtan daha etkili bir şekilde yararlanarak ROE'yi artırılabilir. Finansal kaldıraç olarak ifade edilen özsermaye çarpanı, toplam varlıkların özsermayeye bölünmesiyle ölçülmektedir. Bir işletmenin finansal kaldıraç (yükümlülük) yoksa, Özsermaye çarpanı 1'e eşit olacak ve ROE tam olarak ROA'ya eşit olacaktır. Yabancı kaynak maliyetinin özkaynak maliyetinden daha uygun olduğu durumda, kaldıraçtan etkin bir şekilde yararlanılmaktadır. İşletmenin borcu arttıkça özsermaye çarpanı ve dolayısıyla ROE artacaktır (Henry, 2011, s. 315).

ROE'nin diğer bir fonksiyonu olan ROA'nın bileşenlere ayrıştırılması, kullanıcıların (ör. yöneticiler, piyasa katılımcıları) sektör içinde ve sektörler arasında üstün (veya düşük) getiri kaynaklarını anlamasına olanak

tanılmaktadır (Chang vd., 2011, s. 6; Chang vd., 2013, s. 3). Aktif devir hızı ve ROS çarpımıyla hesaplanmakta olan ROA, kar elde etmek için işletme varlıklarının ne kadar verimli ve etkili kullanıldığını ölçmektedir (Besley ve Brigham, 2007, s. 63; Kim, 2016, s. 54). Aktif devir hızı, net satışların aktif toplamına bölünmesi ile hesaplanmaktadır (Gitman, 2002, s. 71). Varlık kullanımını ve verimliliğini ölçen aktif devir hızı (Henry, 2011, s. 315), DuPont Kontrol Şemasında işletmelerin varlıkları hakkında da detaylı bilgi sunmaktadır. ROA'nın diğer oranlar (ROS, aktif devir hızı) ile ilişkisi şu şekildedir (Besley ve Brigham, 2007, s. 63; Weaver, 2012, s. 89; Kim, 2016, s. 54):

$$ROA = \frac{Net\ Kar}{Aktif\ Toplamı} = \frac{Net\ Kar}{Net\ Satışlar} \times \frac{Net\ Satışlar}{Aktif\ Toplamı} \quad (2)$$

Şekil 1. DuPont Kontrol Şeması⁴

Kaynak: (Gitman, 2002, s. 72; Akgüç, 2013, s. 84).

ROS işletmelerin esas faaliyeti ile birlikte esas faaliyeti dışında bütün gelir ve gider unsurlarının dikkate alındığı, net satışların kârlılık yüzdesini veren orandır (Ağırbaş, 2020, s. 98). Net karın net satışlara (hasılat) bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Net satışlar, brüt satışlardan satış indirimlerinin düşülmesiyle hesaplanmaktadır. Net kar, net satışlar ile maliyet ve giderler arasındaki farktır. Maliyetler ve giderler ise satışların maliyeti, faaliyet giderleri, finansman giderleri, diğer giderler (diğer faaliyetlerden oluşan gider ve zararlar+olağandışı faaliyetlerden gider ve

⁴ Şemada alacaklar, ticari alacaklar ve diğer alacaklar; diğer dönen varlıklar, yıllara yaygın inş.ve onarım maliyetleri ve gelecek aylara ait giderler ve gelir tah., diğer dönen varlıklar; diğer duran varlıklar, ticari alacaklar, diğer alacaklar, mali duran varlıklar, maddi olmayan duran varlıklar, özel tükenmeye tabi varlıklar, gelecek yıllara ait giderler ve gelir tah. ve diğer duran varlıklar; diğer giderler, diğer faaliyetlerden oluşan gider ve zararlar ve olağandışı gider ve zararlar; diğer gelirler, diğer faaliyetlerden oluşan gelir ve karlar ve olağandışı gelir ve kârlar hesap kalemlerinden oluşmaktadır.

zararlar), diğer gelirler (diğer faaliyetlerden olağan gelir ve karlar+olağandışı gelir ve karlar) ve vergilerden oluşmaktadır. ROS'un aldığı değer doğrudan ROA ve ROE'yi etkilemektedir. Bu nedenle, net karın yüksek veya düşük olmasının nedeninin, bileşenlerine bakılarak incelenmesi önem arz etmektedir. DuPont kontrol şeması bu incelemeye olanak sağlamakta, karlılık oranlarının, işletmelerin varlıklarının, kaynaklarının, gelirlerinin ve giderlerinin görsel sunumunu sağlamaktadır.

2.2. Finansal Güç İndeksi

Cleverley tarafından geliştirilen Finansal Güç İndeksi (Financial Strength Index-FSI), bir kuruluşun genel mali durumunu yansıtan mali bir ölçüdür (Gullickson ve Donkle, 2009, s. 3). Hastanelerin finansal sağlığını değerlendirmeye olanak tanıyan finansal güç indeksi kârlılık, likidite, finansal kaldıraç ve fiziki işletmelerin yaş olmak üzere dört kritik boyutu birleşik bir ölçüsüdür (Donkle ve Gullickson, 2003, s. 5; Cleverley ve Cleverley, 2005, s. 65). Kârlılık boyutu toplam marj, likidite boyutu günlük elde bulundurulana para miktarı, finansal kaldıraç boyutu borç finansmanı yüzdesi ve fiziki işletmelerin yaş boyutu birikmiş amortisman yüzdesi ile ölçülmekte olan finansal güç indeksi Tablo 1'deki gibi hesaplanmaktadır (Cleverley ve Cleverley, 2005, s. 68).

Tablo 1. Finansal Güç İndeksi

Finansal Güç İndeksi	$\frac{\text{Toplam Marj} - 4}{4} + \frac{\text{Günlük Elde Bulundurulana Para} - 50}{50}$ $+ \frac{\text{Borç Finansmanı Yüzdesi} - 50}{50} + \frac{\text{Birikmiş Amortisman Yüzdesi} - 50}{50}$
Toplam Marj	(Dönem Net Karı veya Zararı/Toplam Gelirler)x100
Günlük Elde Bulundurulana Para	(Hazır Değerler+Devam Eden Yatırımlar)/(Toplam Giderler/365)
Borç Finansmanı Yüzdesi	(Toplam Varlıklar-Özkaynaklar)/Toplam Varlıklar)x100
Birikmiş Amortisman Yüzdesi	(Birikmiş Amortismanlar-Maddi Duran Varlıklar)x100

Kaynak: (Cleverley ve Cleverley, 2005, s. 68).

Finansal güç indeksi, kârlılığı ve likiditesi yüksek, borç kullanımı düşük ve yeni fiziki tesisleri olan firmaların mükemmel mali durumda olduğunu ifade etmektedir. Aksine, düşük karlılığa, düşük likiditeye, yüksek borç finansmanına ve yaşanan fiziki tesislere sahip olan firmaların mali durumu kötüdür (Cleverley ve Cleverley, 2005, s. 65). İndeks belirlenmiş kesim noktaları ile hastanelerin finansal sağlıklarını gruplandırabilmektedir. Bir hastanenin finansal güç indeksi değeri, -2'nin altında ise zayıf, -2 ile 0 arasında ise normal, 0 ile 3 arasında iyi, 3 ve üzerinde ise mükemmel finansal sağlığa sahip olduğu varsayılmaktadır (Gullickson ve Donkle, 2011, s. 12; Price vd., 2005, Akt: Öner, 2020, s. 42).

2.3. Hastane Finansal Yaşam İndeksi

Hastanelerin finansal kapasitesini ölçen Hastane Finansal Yaşam İndeksi (Hospital Financial Viability Index-HVI), Carvava ve Kudder (1978) ve Alpha Sağlık Planlama Merkezi (1979) tarafından geliştirilmiştir (Pegels, 1984, s. 701). İndeks, hastanenin likidite durumunu gösteren cari oran, sermaye yapısını ölçen yabancı kaynakların varlıklara oranı ve karlılık durumunu gösteren faaliyet giderlerinin faaliyet gelirlerine oranı olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Bu üç bileşenin kombinasyonu ile hastane finansal yaşam indeksini ifade eden α (alfa) değeri Tablo 2'deki gibi hesaplanmaktadır (Pegels, 1984, s. 701; Narine, 1996, s. 44; Özgülbaş vd., 2009, s. 5).

Tablo 2. Hastane Finansal Yaşam İndeksi

α	$\frac{4(\text{Yabancı Kaynakların Varlıklara Oranı})(\text{Faaliyet Giderlerinin Faaliyet Gelirlerine Oranı})^4}{\text{Cari Oran}}$
Yabancı Kaynakların Varlıklara Oranı	Toplam Borçlar/Toplam Varlıklar
Faaliyet Giderlerinin Faaliyet Gelirlerine Oranı	Faaliyet Giderleri/Faaliyet Gelirleri=Satışların Maliyeti/Net Satışlar
Cari Oran	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Kaynak: (Pegels, 1984, s. 701; Narine, 1996, s. 44; Özgülbaş vd., 2009, s. 5).

Üç finansal oranın kombinasyonundan üretilen hastane finansal yaşam indeksi ile hem sürekli değişken olarak hem de kesim noktası kullanılarak finansal performans değerlendirilmektedir. Carvava ve Kudder, indeks

değerinin yükseldikçe hastanelerin finansal yaşam gücünün azaldığını; bir kestirim noktası olarak indeks değeri 1'in üzerinde olan hastanelerin finansal sıkıntı yaşadığını ifade etmektedir (Narina, 1996, s. 144). Yabancı kaynakların varlıklara oranının artması hastanenin borçla finansmanının arttığını ifade etmekte ve hastane finansal yaşam indeksinin artmasına neden olmakta ve bu durum hastanenin finansal sıkıntısının artmasına sebebiyet vermektedir. Karlılık durumunu gösteren faaliyet giderlerinin faaliyet gelirlerine oranının artması hastane finansal yaşam indeksinin artmasına dolayısıyla finansal sıkıntının artmasına neden olmaktadır. Cari oran, dönen varlıklar ile kısa vadeli borç ödeme gücünü göstermekte ve oranın artması hastane finansal yaşam indeksinin düşmesine; hastanenin finansal sıkıntı durumunun azalmasına katkı sağlamaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye'deki hastane işletmelerinin finansal performanslarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)'nin yayımladığı Q-86-İnsan Sağlığı Hizmetleri sektörü Q-861-Hastane Hizmetleri alt sektörünün sektör bilançoları (TCMB, 2020a) verileri oluşturmaktadır. Hastane işletmelerinin finansal performansını ölçmek amacıyla, hastane hizmetleri alt sektörü konsolide bilanço ve gelir tablosu verileri DuPont analizi, finansal güç indeksi ve hastane finansal yaşam indeksi ile değerlendirilmiştir.

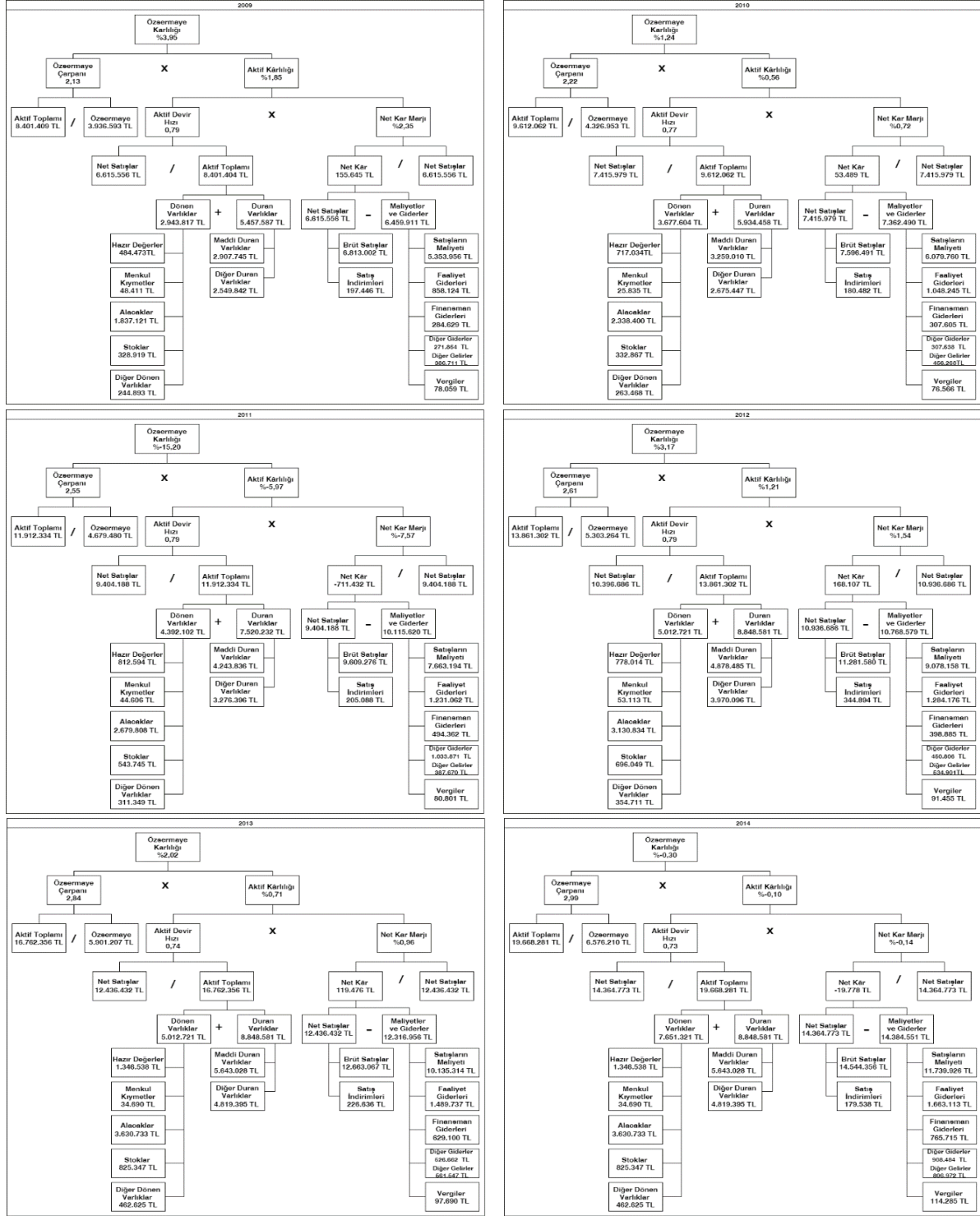
TCMB, 1990 yılından itibaren bankalarla kredi ilişkisi olan firmalardan seçilen bir örnekleme derlenen sektör bilançolarını yayımlamaktadır. Sektör bilançoları, 2020 yılında TCMB ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından ortak yürütülen çalışma ile ilk kez idari kayıtları kapsayacak şekilde genişletilerek 2009-2019 yılları için yayımlanmıştır. Yayımlanan bu veriler, Türkiye'de faaliyet gösteren reel sektör firmalarının Vergi Usul Kanunu uyarınca tekdüzen hesap planına uygun olarak hazırlayıp her yıl Gelir İdaresi Başkanlığı'na sundukları kurumlar vergisi beyannamesine esas solo bilançoları ve gelir tablolarını içermektedir. Verilerin kapsamı Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan elde edilen, girişimlere ait bilanço ve gelir tablosu beyannameleri, TÜİK'ten elde edilen faaliyet bilgileri ile Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi'nden elde edilen kredi bilgilerinden oluşmaktadır (TCMB, 2020b; TÜİK, 2020).

4. BULGULAR

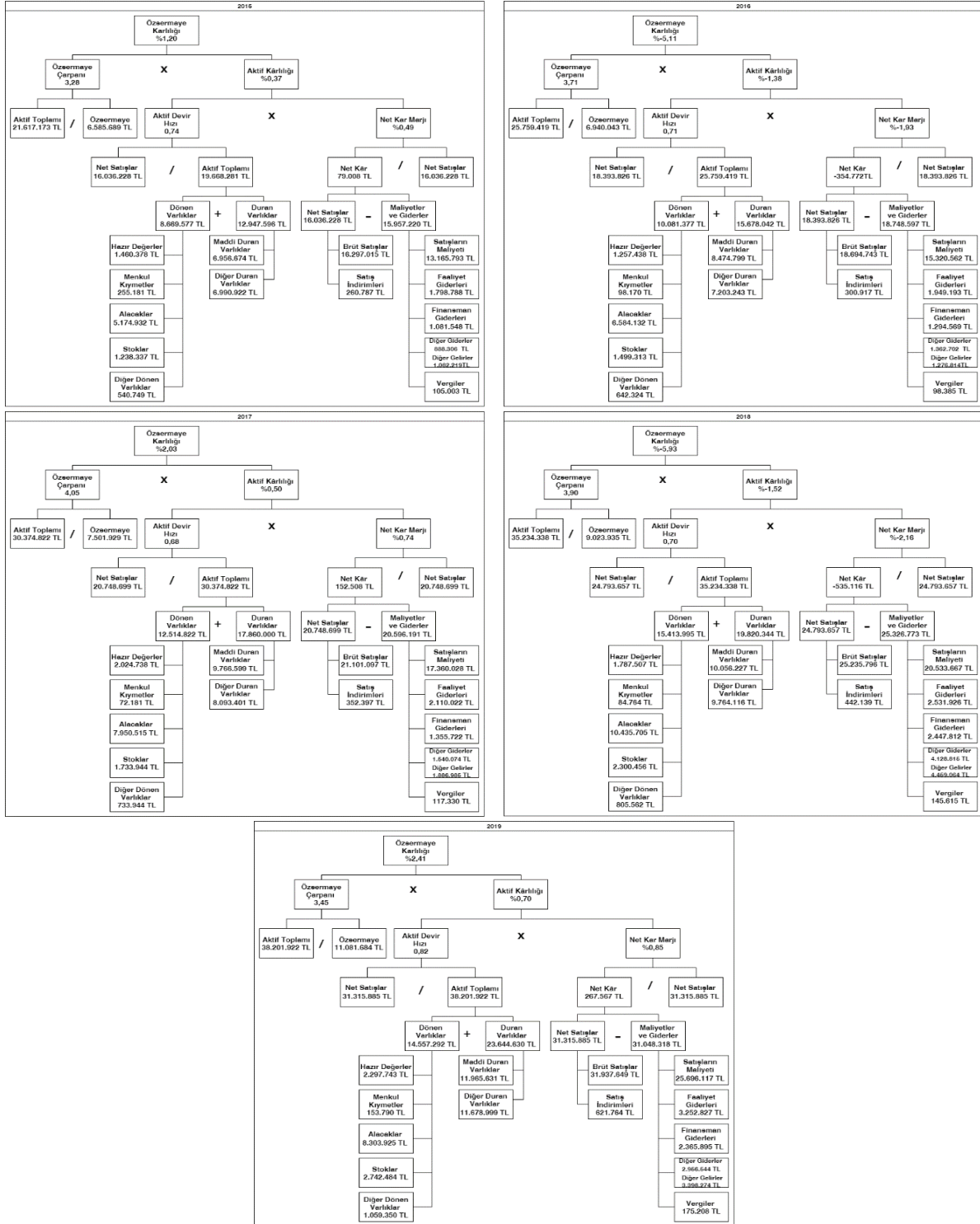
Çalışma kapsamında finansal performansı değerlendirilen hastane sayıları ve Hastane Hizmetleri alt sektörü 2009-2019 konsolide finansal verileri ve bunlardan yararlanılarak hesaplanan DuPont analizi bulguları Tablo 3'te yer almaktadır. Hastane hizmetleri alt sektöründe verisi yer alan hastane sayısı 2009'da 669, 2010'da 861 2011'de 964, 2012'de 1.207, 2013'te 1.829, 2014'te 1.788, 2015'te 1.826, 2016'da 1.867, 2017'de 2.008, 2018'de 2.213 ve 2019'da 2.362'dir. Sektöre ait finansal veriler incelendiğinde, Özsermaye, Aktif Toplamı ve Net Satışlar değerleri yıllar itibariyle artarken Dönem Net Karı veya Zararı yıllar itibariyle dalgalanma göstermekte, hastaneler bazı yıllarda kâr, bazı yıllarda ise zarar etmektedir. Özsermaye çarpanı, 2009 yılından 2017 yılına kadar artarken, 2017'den 2019'a düşüş göstermektedir. Aktif devir hızı yıllara göre dalgalanma göstermekte olup 0,68309 ile 0,81975 arasında değişmektedir. DuPont analizi bulgularında negatif ve düşük karlılık oranları (ROS= -0,07565 ile 0,02352 arası, ROA: -0,05972 ile 0,01853 arası, ROE: -0,15203 ile 0,03954 arası) saptanmıştır.

Tablo 3. Hastane Hizmetleri Alt Sektörüne Ait Veriler ve DuPont Analizi Bulguları (2009-2019)

Yıllar	Firma Sayısı	Özsermaye	Aktif Toplam	Net Satışlar	Dönem Net Karı veya Zararı	Özsermaye Çarpanı	Aktif Devir Hızı	ROS	ROA	ROE
2009	669	3.936.593	8.401.404	6.615.556	155.645	2,13418	0,78743	0,02353	0,01853	0,03954
2010	861	4.326.953	9.612.062	7.415.979	53.489	2,22144	0,77153	0,00721	0,00556	0,01236
2011	964	4.679.480	11.912.334	9.404.188	-711.432	2,54565	0,78945	-0,07565	-0,05972	-0,15203
2012	1.207	5.303.264	13.861.302	10.936.686	168.107	2,61373	0,78901	0,01537	0,01213	0,0317
2013	1.829	5.901.207	16.762.356	12.436.432	119.476	2,8405	0,74193	0,00961	0,00713	0,02025
2014	1.788	6.576.210	19.668.281	14.364.773	-19.778	2,99082	0,73035	-0,00138	-0,00101	-0,00301
2015	1.826	6.585.689	21.617.173	16.036.228	79.008	3,28245	0,74183	0,00493	0,00365	0,012
2016	1.867	6.940.043	25.759.419	18.393.826	-354.772	3,71171	0,71406	-0,01929	-0,01377	-0,05112
2017	2.008	7.501.929	30.374.822	20.748.699	152.508	4,04893	0,68309	0,00735	0,00502	0,02033
2018	2.213	9.023.935	35.234.338	24.793.657	-535.116	3,90454	0,70368	-0,02158	-0,01519	-0,0593
2019	2.362	11.081.684	38.201.922	31.315.885	267.567	3,4473	0,81975	0,00854	0,007	0,02414

Şekil 2. DuPont Kontrol Şemaları (2009-2019)⁵

⁵ Şemada alacaklar, ticari alacaklar ve diğer alacaklar; diğer dönen var., yıllara yaygın inş.ve onarım maliyetleri ve gelecek aylara ait giderler ve gelir tah., diğer dönen var.; diğer dönen var., ticari alacaklar, diğer alacaklar, mali dönen var., maddi olmayan dönen var., özel tükenmeye tabi var., gelecek yıllara ait giderler ve gelir tah. ve diğer dönen var.; diğer giderler, diğer faaliyetlerden oluşan gider ve zararlar ve olağandışı gider ve zararlar; diğer gelirler, diğer faaliyetlerden oluşan gelir ve karlar ve olağandışı gelir ve kârlar hesap kalemlerinden oluşmaktadır.

Karlılık oranlarındaki değişimleri ve nedenlerini daha detaylı incelemek için her veri yılı için DuPont Kontrol Şemaları oluşturulmuştur (Şekil 2). 2009 yılı DuPont kontrol şemasına bakıldığında; ROE %3,95, ROA %1,85, özsermaye çarpanı 2,13'tür. ROE pozitif ve bu durum ROA ve özsermaye çarpanının pozitif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı işletme kaynaklarının yarısına yakınının özsermayeden oluştuğunu göstermektedir. İşletmelerin esas faaliyetleri dışında tüm gelir ve gider unsurlarının dikkate alındığı, net satışların

karlılık yüzdesini veren ROS %2,35'tir ve 6.615.556 TL'lik net satıştan 155.645 TL net kar elde edilmiş olup net satışların %2,35'inin kar olarak işletmelere kaldığını ifade etmektedir. Net kar tutarının yüksek olmaması satışların maliyeti ve faaliyet giderleri gibi maliyetler ve giderlerin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,79 kez devrettiğini, varlıkların verimliliğini göstermektedir. İşletme varlıklarının çoğunluğunu duran varlıklar; duran varlıkların çoğu maddi duran varlıklar, dönen varlıkların çoğu alacaklardan oluşmaktadır.

2010 yılı DuPont kontrol şemasına bakıldığında ROE %1,24, ROA %0,56, Özsermaye çarpanı 2,22'dir. ROE'nin pozitif olması ROA ve Özsermaye çarpanının pozitif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı işletme kaynaklarının yarısına yakınının özsermayeden oluştuğunu göstermektedir. ROS %0,72 olup 7.415.979 TL'lik satıştan 53.489 TL kar edilmiştir. Net kar tutarının düşük olması ise maliyetler ve giderlerden satışların maliyeti ve faaliyet giderlerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,77 kez devrettiğini göstermektedir. Sektör varlıklarının çoğunluğunu duran varlıklar, duran varlıkların çoğunu ise maddi duran varlıklar oluşturmaktadır. Dönen varlıkların çoğu alacaklardan meydana gelmektedir.

2011 yılı ROE %-15,20, ROS %-5,97, Özsermaye çarpanı 2,55'dir. Bu dönem diğer yıllara kıyasla karlılık oranlarının en düşük seyrettiği dönemdir. ROE'nin negatif olması ROA'nın negatif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı işletme kaynaklarının yarısından azının özsermayeden oluştuğunu ifade etmektedir. ROA'nın negatif olmasının nedeni ROS'un (%-7,57) negatif olmasıdır. Hastane işletmeleri 9.404.188 TL'lik net satışları karşılığında 711.432 TL zarar etmiştir. Bu zararın nedeni maliyetler ve giderlerin net satışlardan (brüt satışlar-satış indirimleri) fazla olmasıdır. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,79 kez devrettiğini göstermektedir. İşletme varlıkları ağırlıklı olarak duran varlıklardan; duran varlıklar ağırlıklı olarak maddi duran varlıklardan, dönen varlıklar ise alacaklardan oluşmaktadır.

2012 yılı ROE %3,17, ROA %1,21, özsermaye çarpanı 2,61'dir. ROE'nin pozitif olması ROA ve Özsermaye çarpanının pozitif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı işletme kaynakları arasında Özsermaye kullanımının az olduğunu göstermektedir. ROS %1,54'tür; 10.936.686 TL'lik satıştan 168.107 TL kar edilmiştir. Net kar tutarının düşük olması ise satışların maliyeti ve faaliyet giderlerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,79 kez devrettiğini, varlıkların verimliliğini göstermektedir. Varlıkların çoğunluğu duran varlıklar; duran varlıkların çoğu maddi duran varlıklar, dönen varlıkların çoğu alacaklardan oluşmaktadır.

2013 yılı ROE %2,02, ROA %0,71, Özsermaye çarpanı 2,84'tür. ROE'nin pozitif olması ROA ve Özsermaye çarpanının pozitif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı işletme kaynaklarının çoğunun yabancı kaynaklardan oluştuğunu göstermektedir. ROS %0,96'dır; 12.436.432 TL'lik net satıştan 119.476 TL kar edilmiştir. Net kar tutarının yüksek olmaması maliyetler ve giderlerin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,74 kez devrettiğini belirtmektedir. Varlıklarının çoğu duran varlıklardan; duran varlıklar çoğu maddi duran varlıklardan ve dönen varlıkların çoğu alacaklardan, sonrasında hazır değerlerden oluşmaktadır.

2014 yılı ROE %-0,30, ROA %-0,10, Özsermaye çarpanı 2,99'dur. ROE'nin negatif olması aktif karlılığının negatif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı sektör kaynaklarının çoğunun yabancı kaynaklardan oluştuğunu göstermektedir. ROA'nın negatif olmasının nedeni, ROS'un (%-0,14) negatif olmasıdır. Hastaneler 9.404.188 TL'lik net satışları karşılığında 711.432 TL zarar etmiştir. Bu zararın nedeni maliyetler ve giderlerin hasıllardan fazla olmasıdır. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,79 kez devrettiğini göstermektedir. Varlıkların çoğu duran varlıklar; duran varlıkların çoğu maddi duran varlıklar ve dönen varlıkların çoğu alacaklardan oluşmaktadır.

2015 yılı ROE %1,20, ROA %0,37, Özsermaye çarpanı 3,28'dir. Özsermaye çarpanı önceki yıllara kıyasla artmıştır ve bu durum özsermaye kullanımının daha da azaldığını göstermektedir. ROA ve ROE pozitif ancak düşük değere sahiptir. Bu durum ROS'un (%0,49) düşük olmasından kaynaklanmaktadır; 16.036.228 TL'lik satış karşılığında 79.008 TL kar edilmiştir. Maliyetler ve giderlerin net satışlara oldukça yakın olması karlılığın düşük olmasını açıklamaktadır. Aktif devir hızı, sektörün sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,74 kez devrettiğini ifade etmektedir. Aktiflerin çoğu duran varlıklar; duran varlıkların çoğu maddi duran varlıklar ve dönen varlıkların çoğu alacaklardan oluşmaktadır.

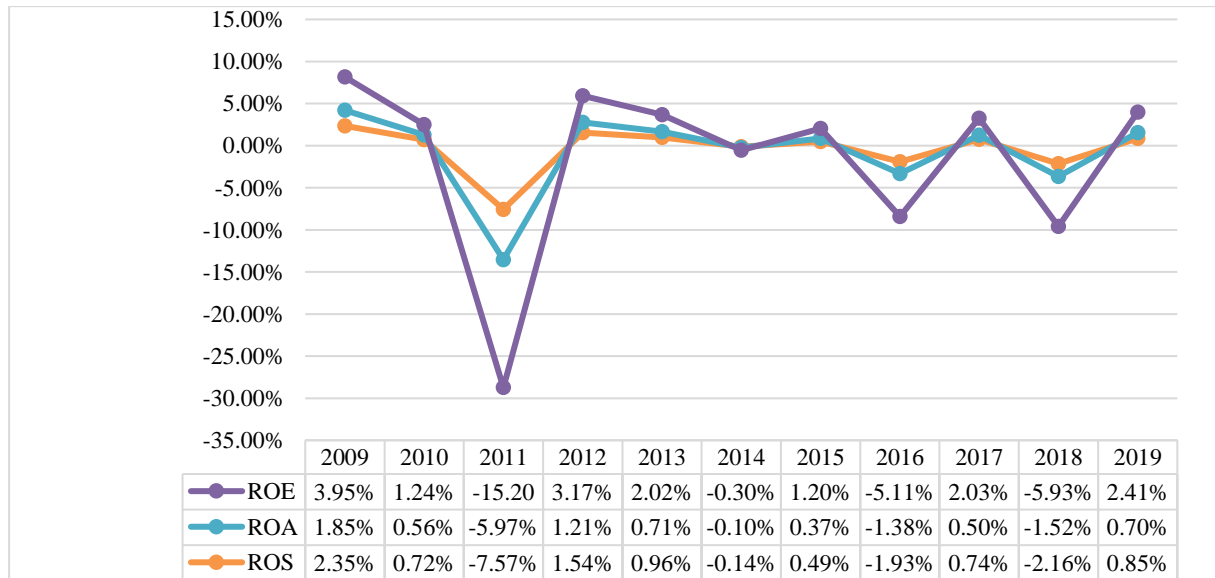
2016 yılına ROE %-5,11, ROA %-1,38, Özsermaye çarpanı 3,71'dir. ROE'nin negatif olması ROA'nın negatif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı işletme kaynakları (25.759.419) arasında Özsermaye (6.940.043) kullanımının düşük olduğunu göstermektedir. ROA'nın negatif olmasının nedeni, ROS'un (%-1,93) negatif olmasıdır. Hastane işletmeleri 18.404.188 TL'lik net satışları karşılığında 354.772 TL zarar etmiştir. Bu zararın nedeni maliyetler ve giderlerin hasıllattan fazla olmasıdır. Aktif devir hızı, hastanelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,71 kez devrettiğini belirtmektedir. Aktiflerin çoğu duran varlıklardan, duran varlıkların çoğu maddi duran varlıklardan ve dönen varlıkların çoğu alacaklardan oluşmaktadır.

2017 yılı ROE %2,03, ROA %0,50, Özsermaye çarpanı 4,05'dir. Özsermaye çarpanı önceki yıllara kıyasla en yüksek değerindedir ve Özsermaye kullanımının en az olduğu dönemdir. ROE ve ROA pozitif ancak yüksek bir karlılık değerine sahip değildir. ROS 0,74'tür; 20.748.699 TL'lik satış karşılığında 152.508 TL kar edilmiştir. Maliyetler ve giderlerin hasıllata oldukça yakın olması karlılığın düşük olmasını açıklamaktadır. Aktif devir hızı, hastanelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,74 kez devrettiğini göstermektedir. Varlıklar ağırlıklı olarak duran varlıklardan; duran varlıkların çoğu maddi duran varlıklardan ve dönen varlıkların çoğu alacaklardan oluşmaktadır.

2018 yılı ROE %-5,93, ROA %-1,52, Özsermaye çarpanı 3,90'dır. ROE'nin negatif olması ROA'nın negatif olmasından kaynaklanmaktadır. Özsermaye çarpanı, sektör kaynakları (35.234.338) arasında Özsermaye (9.023.935) kullanımının az olduğunu belirtmektedir. ROA'nın negatif olmasının nedeni ise ROS'un (%-2,16) negatif olmasıdır. Hastane işletmeleri 24.793.657 TL'lik net satışları karşılığında 535.116 TL zarar etmiştir. Bu zararın nedeni maliyetler ve giderlerin hasıllattan fazla olmasıdır. Diğer yıllara kıyasla diğer gelirler (4.459.064 TL) yüksek olmasına rağmen maliyetler ve giderleri karşılayacak kadar yüksek olmaması zararı engelleyememiştir. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,70 kez devrettiğini göstermektedir. Aktiflerin çoğunu duran varlıklar; duran varlıkların çoğunu maddi duran varlıklar ve dönen varlıkların çoğunu alacaklar oluşturmaktadır.

2019 yılı ROE %2,41, ROA %0,70, Özsermaye çarpanı 3,45'dir. Özsermaye çarpanı, kaynaklar (38.201.922 TL) içinde Özsermaye (11.081.684 TL) kullanımının düşük olduğunu göstermektedir. ROE ve ROA karlılığı pozitif ancak yüksek bir karlılık değerine sahip değildir. ROS 0,85'tir; 31.315.885 TL'lik satış karşılığında 267.567 TL kar edilmiştir. Maliyetler ve giderlerin net satışlara oldukça yakın olması karlılığın düşük olmasını açıklamaktadır. Aktif devir hızı, işletmelerin sahip olduğu varlıkların hesap dönemi içinde 0,70 kez devrettiğini göstermektedir. Varlıkların çoğu duran varlıklardan; duran varlıkların çoğu maddi duran varlıklardan ve dönen varlıkların çoğu alacaklardan oluşmaktadır.

Şekil 3. DuPont Karlılık Oranlarına İlişkin Bulgular

DuPont kontrol şemaları ile yıllara göre karlılık oranları ve onları oluşturan alt kalemlerin detaylı gösterimi verilmiştir. DuPont karlılık oranları kapsamında ROS, ROA ve ROE'nin yıllara göre değişim trendi ise Şekil 3'te yer almaktadır. İşletmelerin esas faaliyetleri dışında tüm gelir ve gider unsurlarının dikkate alındığı, net satışların karlılık yüzdesini veren ROS %-7,57 ile %2,35 arasında değişmektedir. Aktiflerin kullanım etkinliğini veren ROA %-5,97 ile %1,85 arasında değişiklik göstermektedir. ROS ve ROA'dan etkilenen ROE, %-15,20 ile %3,95 arasında değişmektedir. Hastane işletmeleri 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2017 ve 2019 yıllarında kar ederken 2011, 2014, 2016 ve 2018 yıllarında zarar etmiştir. Karlılık oranları açısından en düşük değerlere sahip yıl 2011 iken en yüksek değerlere sahip yıl 2009 olup karlılık oranları genel anlamda yıllara göre dalgalanma göstermektedir.

Tablo 4'te Hastane hizmetleri alt sektörüne ait finansal güç indeksi bulguları yer almaktadır. Sektör kapsamındaki hastaneler 2011 ve 2018 yıllarında zayıf finansal sağlığa sahipken diğer yıllarda normal finansa sağlığa sahiptir. Hastanelerin finansal sağlık açısından en olumlu durumda olduğu yıl 2009 iken en olumsuz durumda olduğu yıl 2011'dir. Bu durum net kâr marjına göre hesaplanmış DuPont analizi bulgularıyla paralellik göstermektedir. 2009 yılında toplam marj oranının en yüksek değerde olması, finansal kaldıraç oranının ideale yakın olması bu yılın finansal sağlık açısından olumlu bir yıl olmasına katkı sağlamıştır. 2011 yılında ise toplam marj oranının en düşük değerde ve negatif olması bu yılın finansal sağlık açısından kötü durumda olmasının en önemli nedenidir.

Tablo 4. Finansal Güç İndeksi Bulguları

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Finansal Güç İndeksi	-0,70	-1,15	-3,06	-1,03	-0,88	-1,39	-1,38	-1,98	-1,21	-2,44	-1,53
1) Toplam marj	3,34	1,64	-6,44	2,26	1,67	0,62	1,07	-1,30	1,19	-1,33	1,28
2) Günlük elde bulundurulanan para miktarı	45,05	48,90	52,51	45,36	60,35	51,55	49,22	47,95	57,60	34,96	41,66
3) Borç finansman yüzdesi veya finansal kaldıraç oranı	53,14	54,98	60,72	61,74	64,79	66,56	69,53	73,06	75,30	74,39	70,99
4) Birikmiş amortisman yüzdesi	69,09	72,56	64,61	63,75	61,11	62,87	62,56	58,07	57,92	65,84	63,29

Tablo 5'te Hastane hizmetleri alt sektörüne ait hastane finansal yaşam indeksi bulguları yer almaktadır. Sektörde 2009, 2010 ve 2011 yıllarında finansal olarak sıkıntı yaşamazken, 2012-2019 yıllarında finansal sıkıntı yaşanmıştır. Finansal sıkıntının en yüksek olduğu yıl 2017 yılı iken, finansal açıdan en iyi yıl 2009'dur. Finansal sıkıntı yaşanan yıllarda bu sıkıntının sebepleri ise, yabancı kaynakların varlıklara oranının yükselmesi ve cari oranın düşmesidir. Diğer bir deyişle hastanelerin yabancı kaynak kullanımlarının artması ve kısa vadeli borç ödeme gücünün azalması finansal sıkıntıya neden olmuştur.

Tablo 5. Hastane Finansal Yaşam İndeksi Bulguları

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Finansal Yaşam İndeksi	0,76	0,81	0,95	1,16	1,08	1,15	1,20	1,43	1,53	1,49	1,27
Yabancı kaynakların varlıklara oranı veya finansal kaldıraç oranı	0,53	0,55	0,61	0,62	0,65	0,67	0,70	0,73	0,75	0,74	0,71
Faaliyet giderlerinin faaliyet gelirlerine oranı	0,81	0,82	0,81	0,83	0,81	0,82	0,82	0,83	0,84	0,83	0,82
Cari oran	1,21	1,22	1,13	1,01	1,06	1,04	1,06	0,99	0,97	0,94	1,01

5. TARTIŞMA

Bu çalışma, hastane hizmetleri sektörünün finansal performansını değerlendirmek amacıyla DuPont analizi, finansal güç indeksi ve hastane finansal yaşam indeksi yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma

sonucunda elde edilen bulgular, hastane hizmetleri üzerine aynı yöntemleri kullanarak finansal performans değerlendirmesi yapan çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılmıştır.

Hastane işletmeleri sektörünün karlılığa dayalı finansal performansı DuPont analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. Hastane işletmeleri 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2017 ve 2019 yıllarında kar ederken 2011, 2014, 2016 ve 2018 yıllarında zarar etmiştir. Karlılık oranları açısından en düşük değerlere sahip yıl 2011 iken en yüksek değerlere sahip yıl 2009 olup karlılık oranları genel anlamda yıllara göre dalgalanma göstermektedir. Genel anlamda sektörün karlılık oranları düşük, yabancı kaynak kullanımı fazla, maliyetler ve giderler yüksektir. Karadeniz ve Koşan'ın (2017) hastane hizmetleri sektörünün 2013-2014 yılları DuPont finansal analiz yöntemiyle finansal performans değerlendirmesi çalışması da bu araştırmanın bulgularını desteklemekte olup çalışmalarında karlılık oranlarının yüksek, yabancı kaynak kullanımının fazla ve maliyet ve giderlerin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Karadeniz ve Koşan'ın çalışmasında karlılıkların 2013'te negatif, 2014'te pozitif olması bu araştırma bulguları ile uyuşmamakta olup, bu durum ilgili çalışmada analizi dahil edilen hastane işletmesi sayısı ile bu araştırmadaki hastane işletme sayısının farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamını, TCMB tarafından yayımlanan hastane hizmetleri sektörüne ait veriler oluşturmakta; veriler ise özel sağlık kurumlarına ait finansal tabloları içermektedir. Literatür incelendiğinde, farklı mülkiyet gruplarına ait hastanelerin finansal performans değerlendirme çalışmaları ve mülkiyet gruplarına göre finansal performans değerlendirme çalışmaları gibi farklı araştırmalar görülmektedir. Işıkçelik, Durur ve Günaltay'ın (2021) bir hastaneler grubunun 2015- 2019 yılları finansal performansını DuPont finansal analiz tekniğiyle değerlendirdikleri araştırmalarında; hastaneler grubunun 2015-2018 yılları arasında karlılık oranlarının negatif, özsermayenin düşük, yabancı kaynak kullanımının yüksek, maliyet ve giderlerinin fazla olduğu ve zarar edildiği; 2019 yılında ise karlılık oranlarının pozitif ancak özsermayenin düşük, yabancı kaynak kullanımının yüksek, maliyet ve giderlerinin fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışkan (2015), bir kamu hastanesinin 2009-2013 yılları için karlılığa dayalı finansal performansını DuPont finansal analiz tekniğiyle değerlendirmiştir. Analiz neticesinde hastanenin karlılıklarının 2009, 2011 ve 2012 yıllarında, 2010 ve 2013 yıllarına göre daha yüksek olduğu; 2010 ve 2013 yıllarında daha yüksek maliyetle çalışıp daha az kar elde ettiği, ROA'nın daha düşük olduğu saptanmıştır. Hastanenin finansal performansının, 2010 ve 2013 yıllarına kıyasla 2009-2012 yıllarında daha iyi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Turner vd. (2015), ABD'de faaliyet gösteren 3255 hastanenin 2007-2012 yılları için finansal performansını DuPont analiz tekniği ile incelemiştir. Analiz neticesinde özel hastanelerin daha yüksek kâr marjı ve etkinliğe sahip olduğunu ve daha yüksek kaldıraç kullandıkları; kamu ve kâr amacı gütmeyen hastanelerin yüksek karlılığa sahip olmakla birlikte daha düşük kaldırıca sahip olduğu saptanmıştır.

Çalışmada hastane hizmetleri sektörünün finansal kapasitesini değerlendirmek amacıyla yapılan hastane finansal yaşam indeksi bulgularına bakıldığında, sektörün 2009, 2010 ve 2011 yıllarında finansal olarak sıkıntı yaşamazken, 2012-2019 yıllarında finansal sıkıntı yaşadığı; bu sıkıntının 2017'de en yüksek olduğu ve finansal açıdan en iyi yılın 2009 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşanan finansal sıkıntının yabancı kaynak kullanımının artması ve kısa vadeli borç ödeme gücünün azalmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Hastane finansal yaşam indeksi bu çalışmada sektörün finansal sağlığını yıllar bazında değerlendirmek amacıyla kullanılmışken, literatürde hastane finansal yaşam indeksinin hastaneleri finansal sağlıkları açısından karşılaştırmak amacıyla da kullanan çalışmalar mevcuttur. Özgülbaş vd. (2009) tarafından 801 Sağlık Bakanlığı hastanesinin 2005 yılı finansal performansı hastane finansal yaşam indeksi ile değerlendirilmiş; hastanelerin %1,75'inin finansal performansının yüksek, %98,25'inin finansal performansının düşük olduğu tespit edilmiştir. Pegels (1984) tarafından büyük bir metropol bölgesindeki 36 akut bakım hastanesinin finansal durumu hastane finansal yaşam indeksi ile incelenmiş; çalışmada hastanelerin yarısının finansal durumu iyi iken, yarısının finansal sıkıntı yaşadığı saptanmıştır.

Bu çalışmada hastane hizmetleri sektörünün finansal sağlığını değerlendirmek için yapılan finansal güç indeksi bulgularına bakıldığında, sektörün 2011 ve 2018 yıllarında zayıf finansal sağlığa sahipken diğer yıllarda normal finansal sağlığa sahip olduğu saptanmıştır. Hastanelerin finansal sağlık açısından en olumlu durumda olduğu yıl 2009 (FSI=0,76) iken en olumsuz durumda olduğu yıl 2011 (FSI=1,53)'dir. Cleverley ve Cleverley (2005) tarafından 3.000 akut bakım hastanesinin 2003 yılı için finansal performansı yaklaşık 750 hastanenin olduğu dört grupta finansal güç indeksi ile değerlendirilmiş; finansal güç indeksi en düşük gruptaki hastanelerin -2,0, en yüksek gruptaki hastanelerin 3,5 değerini aldığı belirtilmiştir. Donkle ve Gullickson (2003) tarafından Wisconsin'deki hastanelerin 1997-2002 yılları için finansal performansı finansal güç indeksi ile değerlendirilmiş; finansal güç indeksinin 1997 yılından 1999 yılına zayıfladığı; 99 yılından 2002 yılına kadar olumlu yönde gelişme gösterdiği

buna rağmen orta derecede finansal sağlık düzeyinde olduğu saptanmıştır. Gullickson ve Donkle (2009) aynı amaçla 2000-2008 yılları için yaptığı değerlendirmede finansal güç indeksi 2000 yılından 2007 yılına kadar dalgalanma göstermekle birlikte olumlu yönde gelişme göstermiş, 2007 yılında en yüksek değerine (1,33) ulaşmış, ancak 2008 yılında (0,54) düşüş göstermiştir. Gullickson ve Donkle (2011), Wisconsin hastanelerinin finansal performans değerlendirmesinin devamı olan çalışmalarında, önceki araştırma bulgularına ek olarak finansal güç indeksinin 2008 yılından 2009 (FSI=1,34) yılına, 2009 yılından 2010 (FSI=1,75) yılına arttığını; hastanelerin finansal performansının iyi derecede olduğunu belirtmişlerdir. Farklı şartlarda gerçekleştirilmiş bu çalışmalarda hastanelerin finansal açıdan zayıf, normal, iyi ve mükemmel olmak üzere dört farklı finansal sağlık düzeyine sahip oldukları görülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada hastane hizmetleri sektörünün finansal performansı DuPont analizi, finansal güç indeksi ve hastane finansal yaşam indeksi ile değerlendirilmiştir. DuPont analizi neticesinde sektörün karlılık oranlarının düşük, yabancı kaynak kullanımının fazla, maliyetler ve giderlerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Finansal güç indeksi analizi sonucunda sektörün 2011 ve 2018 yıllarında zayıf finansal sağlığa sahipken, diğer yıllarda normal finansal sağlığa sahip olduğu belirlenmiştir. Karlılık oranları (ROS, ROA ve ROE) ve finansal güç indeksi açısından en olumlu değerlere sahip dönem 2009 iken, en düşük değerlerin görüldüğü yıl 2011'dir. Hastane finansal yaşam indeksi analizi ile sektörün 2009-2011 yıllarında finansal olarak sıkıntı yaşamadığı, 2012-2019 yıllarında finansal sıkıntı yaşadığı sonucuna ulaşılmış; bu açıdan en olumlu değere sahip dönemin 2009 olması, DuPont analizi ve finansal güç indeksi analizi bulgularını destekler niteliktedir. Üç farklı yöntem ile hastanelerin finansal performansının ölçüldüğü bu çalışmada hastanelerin karlılıklarının düşük, yabancı kaynak kullanımının fazla, kısa vadeli borç ödeme gücünün düşük, maliyetler ve giderlerin yüksek olduğu ve hastanelerin finansal performansının dalgalanma gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda hastane işletmelerine karlılıklarını artırıcı, yabancı kaynak kullanımını azaltıcı, kısa vadeli borç ödeme gücünü iyileştirici, maliyet ve giderleri düşürücü önlemler alınması önerilmektedir.

Hastanelerin finansal performansını değerlendirmek amacıyla çeşitli finansal analiz teknikleri mevcuttur. Bu çalışmada bu yöntemlerden üçü ile değerlendirme yapılmıştır. Hastanelerin varlıklarını sürdürebilmeleri için finansal performanslarının ölçülmesi önemli olduğundan diğer finansal performans ölçüm tekniklerinin de kullanılarak hastanelerin finansal sağlıkları üzerine çalışmalar gereklidir. Bu yöntemlerin tutarlılıklarını ortaya koymak adına birden fazla yöntemin bir arada kullanılarak finansal performans ölçümünün yapılması ve yöntemler arasındaki ilişkinin ortaya konulması önemlidir. Bu kapsamda gelecek araştırmalarda finansal performans ölçümü için çeşitli finansal analiz tekniklerin kullanılması ve bu teknikler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Ağırbaş, İ. (2020). *Sağlık kurumlarında finansal yönetim ve maliyet analizi*. Siyasal Kitabevi.

Akgüç, Ö. (2013). *Finansal yönetim*. Avcıol Basım Yayın.

Almazari, A. A. (2012). Financial performance analysis of the jordanian arab bank by using the dupont system of financial analysis. *International Journal of Economics and Finance*, 4(4), 86-94.

Besley, C. ve Brigham, E. F. (2007). *Essentials of managerial finance*. South-Western College Pub.

Bülüş, F., Özkan, O. ve Ağırbaş, İ. (2017). Üniversite hastanelerinin finansal performansının oran analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 5(2), 268-281.

- Carvava, R. A. ve Kudder, G. (1978). Seeing through the figures with ratios. *Hospital Financial Management*, 32(6), 16-26.
- Chang, K. J., Chichernea, D. C. ve Hassabelnaby, H. R. (2011). Can dupont analysis be used in assessment of profitability performance in the health care industry?. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1911626>.
- Chang, K. J., Chichernea, D. C. ve Hassabelnaby, H. R. (2013). On the dupont analysis in the health care industry. *Journal of Accounting and Public Policy*, 33(1), 83-103.
- Cleverley, W. O. ve Cleverley, J. O. (2005). Scorecards and dashboards: Using financial metrics to improve performance. *Healthcare Financial Management*, 59(7), 64-69.
- Çalışkan, S. (2015). *Kamu hastanelerinde dupont analizi ile finansal performans değerlendirilmesi ve bir uygulama* [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi.
- Dodge, L. E. (2017). *DuPont model approach to financial management: a case study of veterinary practices* [Thesis]. Colorado State University.
- Donkle, R. ve Gullickson, D. (2003). *The financial effects of critical access hospital conversion*.
- Ercan, M. K. ve Ban, Ü. (2014). *Finansal yönetim*. Gazi Kitabevi.
- Gitman, J. L. (2002). *Principles of managerial finance*. Pearson.
- Gullickson, D. ve Donkle, R. (2009). *The financial effects of wisconsin critical access hospital conversion*. For the Wisconsin Office of Rural Health.
- Gullickson, D. ve Donkle, R. (2011). *The financial effects of wisconsin critical access hospital conversion*. Rural Wisconsin Health Cooperative.
- Henry, E. ve Robinson, T. R. ve Greuning, J. H. (2011). *Financial analysis techniques. The Financial Analysis Process*, CFA Institute.
- Işıkçelik, F., Durur, F. ve Günaltay, M. M. (2021). Özel hastane finansal performansının dupont finansal analiz yöntemiyle değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5(2), 773-791.
- Işıkçelik, F., Öztürk, N., Özkan, O., Ağırbaş, İ. (2019). Hastanelerde vaka karması indeksi ve örnek bir uygulama. *3. Uluslararası 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi* (s. 50-959). Sakarya, Türkiye.
- Karadeniz, E. ve Koşan, L. (2017). Hastane hizmetleri sektörünün aktif ve özsermaye karlılık performansının analizi: hastane hizmetleri sektör bilançolarında bir araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 37-47.
- Kim, H. S. (2016). A study of financial performance using dupont analysis in food distribution market. *Culinary Science & Hospitality Research*, 22(6), 52-60.
- Narine, L., Pink, G. ve Leatt, P. (1996). Prediction of the financial performance of Ontario hospitals: A test of environmental determinist and adaptationist perspectives. *Health Services Management Research*, 9(3), 137-155.
- Öner, N. (2020). *Hastanelerin finansal ve faaliyet durumlarının veri madenciliği yöntemleri ile değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Özgülbaş, N., Koyuncugil, A. S., Bilgin, M. ve Altıparmak, A. (2009). Kamu hastanelerinin finansal performansını etkileyen örgütsel faktörlerin belirlenmesi. *Verimlilik Dergisi*, 4, 103-114.
- Pegels, C. C. (1984). A model for evaluating financial viability of a hospital. W. van Eimeren, R. Engelbrecht ve C. D. Flagle (Ed.) *Third International Conference on System Science in Health Care*. Health systems research. Springer.
- Price C. A., Cameron A. E., Price D. L. (2005). Distress detectors measures for predicting financial trouble in hospitals. *Healthcare Financial Management*, 59(8), 74-80.

- Raza, S. A., Jawaid, S. T. ve Adnan, M. (2013). *A dupont analysis on insurance sector of south Asian region*. Munich Personal RePEc Archive, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/49289/> adresinden 24 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- TCMB. (2020a). *Sektör bilançoları 2009-2019*. <http://www3.tcmb.gov.tr/sector/2020/#/> adresinden 24 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- TCMB. (2020b). *Sektör bilançoları*. http://www3.tcmb.gov.tr/sector/2020/dosyalar/menu/metadada_tr.pdf adresinden 24 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- Turner, J. Broom, K., Elliott, M. ve Lee, J. F. (2015). A decomposition of hospital profitability: an application of dupont analysis to the US market. *Health Services Research and Managerial Epidemiology*, 1-10.
- TÜİK. (2020). *Sektör bilançoları 2019*. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33602> adresinden 24 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- Weaver, S. C. (2012). *The essentials of financial analysis*. McGraw Hill.
- Wu, Q. (2018). *Financial analysis of mcdonald's* [Thesis]. Technical University of Ostrava.

ÖDEYİCİ KURUM BAKIŞ AÇISIYLA İLERİ EVRE BÖBREK KANSERİNDE KAYNAK KULLANIMI: EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANESİ ÖRNEĞİ*

RESOURCE USE IN ADVANCED RENAL CANCER WITH THE PAYER INSTITUTION PERSPECTIVE: THE CASE OF TRAINING AND RESEARCH HOSPITAL

Arş. Gör. Hüseyin DEMİR¹

Doç. Dr. Pınar YALÇIN BALÇIK²

ÖZ

Çalışmanın amacı, ileri evre böbrek kanseri hastalığını sağlık ekonomisi bağlamında değerlendirmek, hastalığa ilişkin kaynak kullanımını ödeyici kurum bakış açısıyla araştırmaktır. Çalışma tanımlayıcı tipte kesitsel bir araştırma olup araştırmanın evreni 2611 hastadan oluşmaktadır. Veri; hizmet, ilaç ve malzeme olmak üzere üç kategoride değerlendirilmiştir. Analizler bütün hastalara ilişkin veriler kullanılarak yürütülmüştür. Veri analizinde R programı kullanılmıştır. Bulgulara göre, hastaların %52,7'si (1376 hasta) nefrektomi operasyonu geçirmiştir. İEBK hastalığında hizmet, ilaç ve malzemeler yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Hizmet ve malzemeler oldukça yoğun kullanılmalarına karşın bu kaynaklara ilişkin maliyetlerin bir kısmının, ilaç kullanımına ilişkin maliyetlerin ise neredeyse tamamının ödeyici kurum tarafından karşılandığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla ilaç kullanımını ödeyici kurum üzerinde zorlayıcı bir etkiye sahiptir. Diğer yandan, hizmet sunumunda kullanılan kaynaklar için ödenen tutarların sürekli olarak artış gösterdiği saptanmıştır. Bu trend, ödeyici kurum bütçesi üzerindeki yükün fazla olduğunu ve bu yükün git gide artabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, hastalığın tedavisi ilaç-yoğun karaktere sahiptir. Bu bulgu, özellikle kemoterapi ilaçları ile sağlanan sağlık sonuçlarının ölçülmesi gerektiğine ilişkin ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İleri Evre Böbrek Kanseri, Ödeyici Kurum, Kaynak Kullanımı.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I18, I19.

ABSTRACT

The study aims to evaluate advanced renal cancer disease in the context of health economics and to investigate the resource-use related to the disease with the payer institution perspective. The study is descriptive and cross-sectional, and population consists of 2,611 patients. The data falls into the categories of service, medicine and material. Analyzes are done using the data of all patients. R program is utilized to discover and visualize the data. According to the findings, 52.7% of the patients (1,376 patients) underwent nephrectomy operation. Services, drugs, and materials are used extensively in the disease. Although services and materials are used extensively, the costs of these resources are partially reimbursed, whereas almost all costs related to drugs are reimbursed. Therefore, the drugs have a challenging burden on the institution. On the other hand, the amount paid for the resources used in providing services has gradually increased. This trend suggests that the burden on the institution's budget is high and it may gradually increase. The study points to the finding that the treatment of the disease has a drug-intensive character. This finding, in return, makes it necessary to measure the health outcomes brought about by chemotherapy drugs.

Keywords: Advanced Renal Cancer, Payer Institution, Resource Use.

JEL Classification Codes: I10, I18, I19.

* Bu çalışma Pınar YALÇIN BALÇIK danışmanlığında Hüseyin DEMİR tarafından hazırlanan "Türkiye'de İleri Evre Böbrek Kanseri Pazarı ve Sunitinib Tedavilerinin Ekonomik Değerlendirmesi" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışma için İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulundan 2021/14-03 sayılı ve 14.07.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, huseyin.demir@ikcu.edu.tr

² Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, pyalcin@hacettepe.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Advanced renal cancer is common in Turkey as in the World and 4.7 person per hundred thousand people are diagnosed with malignant neoplasm of the kidney in Turkey. It is reported that approximately 30% of the patients in question have been detected with metastasis in the first diagnosis. Being difficult to diagnose at an early stage, the disease both threatens human health and creates a burden on the payer institution by putting pressure on the limited resources in the healthcare domain. In this respect, the disease closely concerns the health economics field. Since the studies in the literature are carried out with an economic evaluation approach, the level of resource use occurring during the diagnosis and treatment of the disease, along with the burden it creates on the payer institution, have not been revealed comprehensively. Therefore, the aim of the study is to evaluate the disease in the context of health economics, and to investigate both the level of resource use and the costs that occur during the diagnosis and treatment process from the payer institution perspective.

Design/methodology/approach:

The study is descriptive and cross-sectional, and the population consists of 2,611 patients with the diagnosis of malignant neoplasm of the kidney, who received care from a training and research hospital in the Izmir province between 01.01.2010 and 18.11.2020. Without drawing a sample, the analyzes were carried out by taking into account the data of the patients who constitute the whole population. The data used in the study was obtained through the hospital database with the administrative permission from the hospital in question, and was evaluated in the categories of service, medicine and material. The data does not contain any descriptive information about the patient, but it consists of the examinations applied to the patients, the number of times they were performed, their type, and the amount that the payer institution pays for the use of these resources. After the data was obtained, it was pre-processed in the R environment. At this stage, a new variable was created that shows the total amount paid by the payer institution by multiplying the number of examinations with the amount of transaction for each examination. In order to obtain the total costs for each patient, calculations were made using the new variable. An open source R program enabling data analysis was used in data discovery and visualization. The ggplot package was used as well as pie charts to effectively describe the data. Findings regarding the resources paid and not paid by the payer institution were mined by using various codes in the R environment and were presented in detail. The burden on the institution caused by the use of resources is summarized with bar plots that reflect the findings on the unit payment for each resource and on how many times they are applied to the patients. On the other hand, necessary calculations were made by using the aggregate function to determine the total costs per patients, while a visual is created to summarize which resource category causes a higher cost burden for the institution.

Findings:

According to the findings, 52.7% of the patients (1376 patients) underwent nephrectomy operation. When the findings regarding the services used during the diagnosis and treatment of the disease are examined, it is understood that most of these services are covered by the institution. Considering the most used services, it is understood that approximately 56% of the service resource used for the patient is reimbursed by the institution, and approximately 11% of these services are not. On the other hand, when looking at the situation with regard to the drugs used by the patients, approximately 34% of the drugs are within the scope of reimbursement, and 0.4% are not, based on the findings of the most used drugs. Only 0.49% of the drugs were not reimbursed according to the data constituting the basis of the study. This finding reveals that 99.50% of the drugs used during the treatment of the disease are reimbursed by the institution. In terms of the materials used in the services provided to the patient, the number of materials within the scope of reimbursement is higher than other types. When the situation with the most used materials is examined, it is understood that approximately 35% of the materials are reimbursed, whereas approximately 42% is not reimbursed by the institution. Although services and materials are used extensively, it has been revealed that a significant portion of the costs related to these resources are not covered by the institution. On the other hand, almost all of the costs related to the use of drugs are covered by the institution. Therefore, it has been revealed that the use of drugs in the treatment of the disease is a significant burden on the institution. Approximately 50% of this burden stems from chemotherapy drugs. On the other hand, it has been determined that the amount paid to the hospital for the chosen resources used in providing of the service has registered a continuous increasing trend.

Conclusion and Discussion:

The study points to the finding that the treatment of patients with the disease has a drug-intensive character. Medicine costs constitute approximately 99% of the total costs. In addition, approximately 50% of the drug costs incurred on the institution are made up of chemotherapy drugs. Therefore, it is suggested that the health outcomes affiliated with these drugs, which are prescribed to the patient within the framework of TKI and IO drug groups and create a very challenging burden on the institution, should be investigated to obtain real evidences regarding the effects of clinical practice.

1. GİRİŞ

Böbrek kanseri (BK) dünya çapında yaygın olup renal hücre karsinomu (RCC) bu kanserlerin en yaygın türüdür (Purmonen vd., 2010; Motzer vd., 2013). RCC, ürolojik kanserler içerisinde en öldürücü olanı olarak kabul edilmekle birlikte (Meyer vd., 2019) böbrek kanserinin varlığına ilişkin ilk teşhiste hastaların yaklaşık %30'unda ayrıca metastaz olduğu (Escudier vd., 2007; Motzer vd., 2013) ve bu hastaların metastazı bulunmayan hastalara göre daha az yaşadığı bildirilmektedir (Gore vd., 2009). RCC, böbrek kanserinin %90'ından sorumlu olup erkekler ve kadınlar arasında sırasıyla dokuzuncu ve on dördüncü en yaygın kanser türü olarak (Kim vd., 2018; Meyer vd., 2019) yıllık 210 bin yeni vaka ve 100 binin üzerinde yeni ölümle sonuçlanmaktadır (Masini vd., 2018, s. 151). Dünya genelinde RCC epidemiyolojisini ele alan bir çalışmaya göre (Capitanio vd., 2019), Türkiye'de her yüz bin kişiden 4,7'si böbrek kanserinden dolayı yaşamını kaybetmektedir. Hastalık dünya çapında yaygın olsa da yeni tedaviler ile birlikte sağkalım oranlarında iyileşmeler elde edilebilmektedir. Bu iyileşmeler, sistemik tedavilere (interlökin-2 (IL-2) veya interferon-alfa (IFN-a)) ek olarak geliştirilen tirozin kinaz inhibitörleri (TKI) ve immüno-onkolojik (IO) tedaviler ile ilişkilendirilmektedir (Masini vd., 2018, s. 150-151). Hastalığın tedavisi sürecinde kullanılan ilaçlar ile birlikte yan etkiler ortaya çıksa da TKI'ler ve IO'ların tedavide kullanımı önemli kazanımları beraberinde getirmiştir (Procopio vd., 2019, s. 527). Sistemik tedaviler ile başlayan tedavide hastada progresyon olup olmadığı ve yan etkiler tedavinin seyrinde önemli olmaktadır. Tanı/görüntüleme yöntemlerinin eşlik ettiği süreçte hastada progresyon varsa endikasyon veya endikasyon dışı durumlar göz önünde bulundurularak ilgili onaylar neticesinde bir sonraki tedaviye geçilmektedir. Buna göre, sistematik tedavilerden yanıt alınmadığında TKI'ler başlanabilmektedir. Ultrason (US) ve/veya bilgisayarlı tomografi (BT) ile yapılan görüntülemeler sonucunda hastalığın evrelemesi yapılabilmekte olup ilerleyen süreçte pozitron emisyon tomografisi (PET) görüntüleme yönteminde kullanılan FDG-18 ile yeniden evreleme yapılabilmektedir. Bu evrelemede, hastalarda progresyon olup olmadığı, hastalığın metastatik yapısı, baş-boyun, toraks, abdomen ve pelvis bölgesi ve iskelet sistemi bölgelerinde hastalık durumu değerlendirilmektedir. (Rowe vd., 2019, s. 56-62). Tıp teknolojisinde yaşanan gelişmeler, hastalığın tanı ve tedavisinde farklı yaklaşımları ortaya koymaktadır ve bu durum en nihayetinde hastalık yükünü sağlık sistemleri ve ödeyici kurumlar için önemli bir zorluk haline getirmektedir (Shiroiwa vd., 2017, s. 372-373). Park ve Look (2019) tarafından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) özelinde yürütülen çalışmada, kanserli bir hasta için yıllık olarak tahmin edilen ortalama maliyetin 16.346 dolar, kansersiz bir hasta için ise bu tutarın 4.484 dolar olarak gerçekleştiği ortaya konmuştur. Buna göre, ödeyici kurum perspektifinden, kanserli bir hastanın maliyetinin kansersiz bir hastanın maliyetinin yaklaşık olarak dört katı olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği'ne (AB) bağlı ülkeler nezdinde ilaç harcamalarının hacmi incelendiğinde (OECD, 2022), ilaç harcamalarının, sağlık harcamalarının yaklaşık %7'si ile %34'ü aralığında değişen büyüklüklerden oluştuğu, söz konusu harcamaların ülkelere göre önemli ölçüde değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. AB genelinde kanser maliyetinin ele alındığı bir çalışmada (Hofmarcher vd., 2020), hastalığın 2018 yılı için tahmin edilen yükünün 199 milyar Euro olduğu, kişi başına kanser maliyetinin Romanya için 160 Euro, İsviçre için ise 578 Euro olarak gerçekleştiği bildirilmiştir. Bunun yanı sıra, kanser hastalığının tanı ve tedavisi için yapılan 103 milyar Euro düzeyindeki harcamanın 32 milyar Euro civarındaki payının kanser ilaçları için yapıldığı raporlanmıştır. Buna göre, AB genelinde kanser tedavisi amacıyla yapılan sağlık harcamalarının yaklaşık olarak %31'inin kemoterapi ilaçları için gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bulgular, kanser tedavisine ilişkin kemoterapi ilaç maliyetlerinin sağlık sistemleri ve ödeyici kurumlar üzerinde önemli ölçüde yük oluşturduğunu göstermektedir.

İEBK hastalığının tanı ve tedavi seyri boyunca sağlık hizmeti kaynakları yoğun olarak kullanılmaktadır (Hall vd., 2021). Poliklinik muayeneleri, BT, manyetik rezonans (MRI), US, PET, görüntüleme eşliğinde biyopsi, immünohistokimyasal incelemeler, konsültasyonlar, rutinler (glukoz, kreatin, üre, hemogram, potasyum, kalsiyum, aspartat transaminaz, alanin aminotransferaz vb.), ameliyat öncesi cerrahi branş vizitleri, anestezi uygulamaları, yatışlar, kemoterapi ve diğer ilaçlar, tıbbi müdahalelerde kullanılan disposal malzemeler hastaların tanı ve tedavi sürecinde kullandığı kaynakların yalnızca bir kısmını oluşturmakta olup İEBK hastalığının farklı nitelikte kaynak kullanımı gerektirdiğini, hastalığın bu yönüyle ödeyici kurum üzerinde yük oluşturduğunu göstermektedir (Purmonen vd. 2008). Literatürde İEBK hastalığını ekonomik açıdan ele alan çalışmalar, hastalığın tedavisinde büyük ölçüde sunulan hizmetlere dikkat çekmektedir (Vuorinen vd., 2019). Buna karşın, İEBK hastalığının tedavisinde hizmetlerden yoğun bir biçimde yararlanılsa da tedavide kullanılan ilaç maliyetleri ve tıbbi müdahalelerde kullanılan malzeme maliyetleri de sağlık sistemi üzerinde önemli ölçüde yük oluşturmaktadır. Bu çalışmada, hizmet ve ilaç maliyetlerinin yanı sıra literatürde önemli ölçüde göz ardı edilen malzeme maliyetleri de göz önünde bulundurulmuştur. Yürütülen çalışmalar, hastalığın tedavisinde yalnızca kemoterapi ilaçları ile ilgili

maliyetleri ele almaktadır. Hastalığın tedavisi ile doğrudan ilişkili olmasa da hastalar medikal onkolojinin dışında farklı birimlerden hizmet aldıklarında farklı türden ilaç kullanımı söz konusu olmaktadır. Örnek olarak, hasta yoğun bakımda hizmet aldığı hastaya antibiyotik, sedatif ve analjezi grubundan ilaçlar başta olmak üzere uygun görülen diğer ilaç tedavileri de verilebilmektedir. Hastalığın ödeyici kurum üzerinde yarattığı yükün isabetli olarak ortaya konabilmesi için ortaya çıkan bu türden maliyetlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Hall vd., 2021). Bu amaçla çalışmada hastaların kaynak kullanım düzeyleri ile ilgili bütüncül bir yaklaşım benimsenerek hastaların söz konusu sağlık kurumundan almış olduğu bütün kaynak kullanımına ilişkin bulgular göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca literatürde yer alan çalışmaların büyük bir kısmının oldukça kısıtlı bir zaman dilimini yansıtan kesitsel çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Maliyetler çoğu zaman yıllara yaygın bir biçimde ortaya çıkabileceğinden araştırma süresinin geniş tutulması gerçekçi sonuçlar açısından önemsenmektedir (Kadom vd., 2018, s. 535; Meacock, 2019, s. 121). Bu nedenle bu çalışmada yaklaşık on yıllık hasta kohortu esas alınarak araştırma yürütülmüştür. Araştırmacıların bilgisine göre, yerli literatürde İEBK hastalığını sağlık ekonomisi bağlamında ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, İEBK hastalığını sağlık ekonomisi bağlamında değerlendirmek, hastalığın tanı ve tedavi süreci boyunca ortaya çıkan kaynak kullanım düzeyini ve maliyetlerini ödeyici kurum (Sosyal Güvenlik Kurumu) perspektifinden araştırmaktır. Çalışmanın bu yönüyle ödeyici kurum açısından oldukça yararlı bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

2. İLERİ EVRE BÖBREK KANSERİ: TANI, TEDAVİ VE KAYNAK KULLANIMI

Böbrekler, kanı filtreleyen, mineral seviyelerini düzenleyen ve vücut metabolizmasının son ürünlerini idrar formunda vücudun dışına yönlendiren hayati öneme sahip organlardır. Bir başka anlatımla böbrekler, kanın içerisinde aşırı düzeyde bulunan elektrolitleri ve atık ürünleri filtreleyerek homeostazın korunmasına katkı sağlayan üriner sistem organlarıdır (Stanfield ve Cross, 2018, s. 226). İnsan sağlığının sürdürülmesinde kritik öneme sahip olduğu için böbrek sağlığını tehdit eden hususlar bireyin sağlığını ve yaşam kalitesini yakından ilgilendirmektedir. Böbrek sağlığını önemli ölçüde tehlikeye atan durumlardan biri malignan tümörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Masini vd., 2019, s. 151). Bu tümörler içerisinde RCC, böbrek tümörlerinin yaklaşık %90'unu oluşturmaktadır. Bunların da en sık alt tipleri açık RCC olup geriye kalan kısmı ise papiller RCC, kromofob RCC, toplayıcı kanal RCC ve yaygın olmayan çeşitleri oluşturmaktadır (Rowe vd., 2019, s. 57). Açık RCC'ler, en yaygın ve agresif türü oluşturmaktadır. Metastatik böbrek kansinomlarını ele alan bir çalışmada (Guo vd., 2018), tedavi amaçlı ajanları alan hastaların %90'ından fazlasının açık RCC'li hasta olduğu bildirilmiştir. Bütün tanılar içerisinde çok büyük bir payı olan açık RCC'ler, böbrek kök hücrelerinin bir tümörü olup hastalığın progresyonu ile birlikte hastalarda akciğer, lenf düğümleri, karaciğer, kemikler ve beyin gibi organlara metastaz yapabilmektedir. Açık hücreli kansinomda hastalığın yarattığı metastatik bir durumun varlığında böbrek tümörlerine primer tümör, diğer organlardaki tümörlere ise metastatik tümörler adı verilmektedir. Metastatik bir durumun varlığı, kemoterapötik ve diğer tedavi yöntemleri ile iyileşme şansının papiller kansinomu gibi çeşitli alt tip RCC'lere göre daha düşük olmasına neden olabilmektedir (Padala vd., 2020, s. 82). Böbreklerin bulunduğu bölgede ağrı, hematüri, palpe edilebilen abdominal kitle, hiperkalsemi, ateş, eritrositoz ve Stauffer sendromu İEBK hastalığının tanısı için en sık görülen bulgulardır. RCC şüphesi, serum kreatinin, hemoglobin, lökosit ve trombosit sayıları, lenfosit-nötrofil oranı, laktat dehidrojenaz, C-reaktif protein (CRP) ve serumla düzeltilmiş kalsiyum gibi laboratuvar incelemelerini harekete geçirmektedir. Söz konusu testlerin bir kısmı sağkalım için önemli referans kaynağı iken testlerin bir kısmı ise hastalarda risk değerlendirmesi için kullanılmaktadır. Sağlık hizmeti sunumunda RCC tanısı yaygın olarak BT ile araştırılmaktadır. Böylece hastalığın yerel yayılımı, lenf düğümü tutulumu ve metastazlar incelenebilmektedir. Hastalığın daha detaylı araştırılmasında ise ek bilgiler sağlanmasından ötürü MRI yöntemi alanda sıklıkla kullanılmaktadır (Escudier vd., 2019, s. 706-707). Geleneksel görüntüleme uygulamalarının (BT, MRI ve US) histolojik tanılamada yarattığı kısıtlar, renal kitlelerin araştırılmasında moleküler görüntüleme tekniklerinin ortaya çıkışına neden olmuştur. Moleküler teknikler, geleneksel uygulamalarda elde edilemeyen, hastalığı etkin bir biçimde karakterize etmede daha kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Moleküler tekniklerle yapılan görüntülemeler ile benign ve malign renal kitleler etkili bir biçimde birbirinden ayrıştırılabilmektedir. Moleküler görüntülemede pozitron emission tomography (PET) ve single-photon emission computed tomography (SPECT) en yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir. Bu yöntemlerde, radyonüklid (ör. F, C, Ga, I, Zr, Tc ve In) adı verilen maddeler kullanılarak hastadan renal kitle karakterizasyonuna olanak sağlayan bulgular elde edilmektedir. Bu görüntüleme yöntemleri kullanılarak elde edilen veriler, tomografik tarzda yeniden yapılandırıldıktan sonra BT ve MRI ile kombine olarak değerlendirilebilmektedir. Bu yönüyle çoğu moleküler görüntülemenin moleküler ve anatomik bilgilerin kombinasyonundan oluştuğu anlaşılmaktadır (Rowe vd., 2019, s. 63). Hastalığa ilişkin ilk teşhis çoğunlukla ürolog tarafından konmakta, hastalığın ileri evrede olup olmadığına

ilişkin teşhis kararı ise medikal onkolog tarafından verilmektedir. Görüntüleme yöntemlerinin gelişimi ile birlikte farklı şikâyetlerle sağlık kurumuna başvuran hastalarda ürologlar tarafından kazara saptanan tümörler erken tanı ve tedavide önemli iyileşmeler sağlamıştır (Kim vd., 2018; Capitano vd., 2019). Bu yönüyle görüntüleme tekniklerinin ana hedefleri, iyi huylu ve kötü huylu lezyonları birbirinden ayırt etme ve erken teşhis, evreleme ve sistematik terapilere verilen yanıtların değerlendirilmesidir. Hastalığın sinsi ilerlemesi, çok hafif semptom göstermesi veya hiç semptom göstermemesi hastalığın erken evrede yakalanması önünde oldukça önemli bir engel oluşturmaktadır (Vuorinen vd. 2019, s. 5559). BT, MRI ve US gibi görüntüleme yöntemleri geleneksel olarak RCC'lerin tanı ve evrelemede sıklıkla kullanılmaktadır. RCC'ler ile ilgili renal kitlenin saptanması ve karakterize edilmesi, tedavi kararına ışık tutmaktadır. Bu nedenle, renal kitlenin hastalığın histolojisine ilişkin oldukça spesifik bilgiler sunması önem arz etmektedir. Geleneksel olarak kullanılan BT, MRI ve US gibi yöntemler histoloji ile ilgili spesifik bilgiler sunmada oldukça sınırlı yeteneğe sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle özellikle de son yıllarda moleküler görüntüleme tekniklerinin hastalığın histolojisinde etkili bir biçimde kullanımına dikkat çekilmektedir. Histolojiye ilişkin spesifik bilgilere olanak sağlayan moleküler yöntemler, klinik öneme sahip bilgi elde etmede ve tedavi kararında daha isabetli olunmasına katkı koyabilmektedir. Hasta için hangi tedavinin uygulanacağı, cerrahi müdahalenin gerekli olup olmadığı, klinik olarak önemsiz olan renal tümörler için gereksiz tedavi ve kaynak kullanımının minimize edilmesi vb. gibi açılardan moleküler yöntemlerin renal tümörlerin histolojini ortaya koymada oldukça kıymetli araştırma teknikleri olduğu ifade edilmektedir (Rowe vd. 2019, s. 55-56). İEBK hastalığında tedavi yaklaşımları sürekli olarak bir dönüşüm içerisinde olagelmıştır (Hall vd., 2021) ve bugün tedavide farklı kategorilerden ilaçlar tedavide yoğun bir biçimde kullanılmaktadır (Vuorinen vd., 2019, s. 5559). TKI ve IO'lardan önce tedavide interlökin-2 (IL-2) veya interferon-alfa (IFN-a) olarak adlandırılan sistemik tedaviler sıklıkla kullanılmıştır. Yürütülen çalışmalar ile von Hippel-Lindau (VHL) tümör baskılayıcısının ortaya konması, vasküler endotelial büyüme faktörü (VEGF) ve VEGF reseptör-hedefli bevacizumab ve TKI'ler gibi tedavi yöntemlerinin geliştirilmesini beraberinde getirmiştir. Pazopanib (PB), sunitinib (SB), sorafenib ve axitinib gibi tedaviler TKI çerçevesinde sunulan tedavilerdir (Sheng vd., 2020, s. 2). Buna ek olarak, nivolumab ve ipilimumab gibi IO'ların İEBK tedavisinde kullanımına ilişkin çalışmalar yürütülmektedir. Literatür bulguları yakından incelendiğinde, İEBK tedavisinde PB ve SB tedavilerinin ağırlıklı olarak öne çıktığı, ekonomik değerlendirme çalışmalarının büyük ölçüde bu tedavi yöntemleri çerçevesinde ele alındığı anlaşılmaktadır. Yürütülen birtakım çalışmalar (Motzer vd., 2013; Delea vd., 2015; Frampton, 2017; Schmidinger vd., 2019) İEBK tedavisinde PB tedavi yönteminin daha etkili olduğunu ortaya koyarken; bazı çalışmalar (Purmonen vd., 2008; Gore vd., 2009) SB tedavi yönteminin etkili olduğunu bildirmekte ve diğer çalışmalar (Kim vd., 2018; Sheng vd., 2020) ise her iki tedavi yönteminin etkililik açısından benzer sonuçlar ürettiğini raporlamıştır. IO çağı olarak adlandırılan günümüzde ise İEBK hastalığının tedavisinde nivolumab, ipilimumab, pembrolizumab, axitinib, avelumab gibi tedavi yöntemlerinin TKI'lerden SB'ye göre genel sağkalım ve progresyonsuz sağkalım açısından daha iyi sonuçlar ürettiği bildirilmektedir (Motzer vd., 2019). İEBK hastalığının yönetiminde geçmişe nazaran önemli ölçüde iyileştirmeler elde edilmiş olsa da yürütülen çalışmalar, birinci basamak tedavide ister TKI alınsın isterse de IO alınsın, bu hasta grubunda progresyon gelişiminin halen varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Perego vd., 2020, s. 1). Bu durum, İEBK tedavisinde optimal tedavi sıralamasına ilişkin daha etkili yaklaşımlar geliştirilmesi için TKI'ler ve IO'ların bir arada değerlendirildiği araştırmalara duyulan ihtiyacı göstermektedir (Hall vd., 2021). Hedefe yönelik tedavilerin İEBK tedavisinde kullanımı, progresyonsuz sağkalım, yan etkileri de kapsayan hastaya ilişkin sağlık sonuçları ve yaşam kalitesi açısından faydalar üretirken bu tedavilerin sağlık sistemlerince kullanımı kaynak kullanımını geçmişe nazaran yaklaşık olarak dört kat arttırmıştır (Simard vd., 2018, s. 573). Ortaya çıkan bu durum, İEBK hastalığının ekonomik yükünün sağlık ekonomisi bağlamında değerlendirilmesini bir gereklilik haline getirmiştir (Shih vd., 2011, s. 315-316). Chien vd. (2019) tarafından yürütülen çalışmada, hastalığın ekonomik yükünün önemli ölçüde yüksek ve değişen tutarlar çerçevesinde gerçekleştiği, onkoloji alanına ilişkin tıbbi teknolojinin gelişimi ile birlikte söz konusu yükün daha fazla artacağı ileri sürülmüştür. Shih vd. (2011) tarafından hastalık yükünün 2000-2010 yılları aralığı için ele alındığı çalışmada, hastalığın ABD için yıllık tahmin edilen yükünün yaklaşık olarak 0.6 milyar dolar ile 5.2 milyar dolar civarında olduğu bildirilmiştir. Diğer yandan, İEBK hastalığına ilişkin ekonomik değerlendirme çalışmaları (Purmonen vd., 2008; Vargas vd., 2019), söz konusu hastalık yükünün büyük ölçüde özellikle onkolojik tedavi sürecinde kullanılan kemoterapi ilaç maliyetlerinden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Sağlık sisteminin finanse edilmesi ile ilgili olarak maliyetlerde önemli ölçüde artışları beraberinde getiren bu durum, ilaç endüstrisinin sağlık sistemleri ve ödeyici kurumlar üzerinde yarattığı zorlayıcı etkilerin dünya genelinde çoğu ülkede politik tartışma konusu haline gelmesinde oldukça etkili olmuştur (Moynihan ve Cassels, 2020, s. 16-17).

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, İEBK hastalığını sağlık ekonomisi bağlamında değerlendirmek, tanı ve tedavi süreci boyunca ortaya çıkan kaynak kullanım düzeyi ve maliyetini ödeyici kurum perspektifinden araştırmaktır. Hastane bilgi sistemi kullanılarak elde edilen verilere göre, 01.01.2010 yılından 18.11.2020'ye kadar sağlık kurumundan böbrek malign neoplazmi tanısı ile hizmet alan 2611 hasta olduğu saptanmıştır. Araştırmanın evreni, bir eğitim ve araştırma hastanesinden belirtilen tarih aralığında söz konusu tanıyı alan bütün hastalardan oluşmaktadır. Araştırmada örneklem seçme işlemi yapılmadan analizler bütün hastalar için yürütülmüştür. Hastane bilgi sistemi aracılığıyla hastaların tanı ve tedavi sürecinde almış oldukları bütün hizmetlere ilişkin kaynak kullanım düzeyinin yanı sıra ödeyici kurum tarafından bu kaynaklar için yapılan ödemelere ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Tanı ve tedavi süreci boyunca hastaların kaynak kullanım bilgileri hastane bilgi sisteminde hizmet, ilaç ve malzeme olmak üzere üç kalem olarak kayıt altına alınmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamında yapılan analizlerde kullanılan kaynaklar söz konusu kalemler çerçevesinde değerlendirilerek hastaneden temin edilen verinin yapısına uygun olarak hareket edilmiştir. Elde edilen veri hasta başına düşen hizmet, ilaç ve malzemelere ilişkin kaynakların ne ölçüde kullanıldığı ve ödeyici kurum tarafından yapılan ödemelere ilişkin kapsamlı bulgular sunmaktadır. Veri bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra R ortamında ilk olarak ön inceleme ve araştırma sürecine tabi tutulmuştur. RStudio ara yüzü kullanılarak kaynak kullanım verisi veri keşfi ve görselleştirme için çeşitli işlemlere tabi tutulmuştur. Veri analizinde çeşitli R kodları kullanılarak İEBK hastalarının kaynak kullanım düzeyleri araştırılmıştır. Bu amaçla hastalarda en sık kullanılan hizmet, ilaç ve malzemelere ilişkin özet ve detaylı bulgular sistematik olarak aktarılmıştır. Bulguların görselleştirilmesinde R tarafından sunulan fonksiyonlar kullanılarak veriyi etkili bir biçimde özetleyen çeşitli görseller oluşturulmuştur. Yaklaşık olarak on yıllık hasta kohortu esas alınarak her bir hizmet kalemi için hasta başına düşen maliyetler benzer biçimde R tarafından sunulan aggregate fonksiyonu kullanılarak ortaya konmuştur. Bu çalışmada ödeyici kuruma fatura edilen kaynak kullanım bedelleri yerine, ödeyici kurumun hastaneye ödemediği tutarlar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu durum çalışmanın güçlü yönünü oluşturmaktadır. Hastanede ilgili birimlerin denetimlerinin yanı sıra ödeyici kurumun tanı ve tedavi süreçlerine ilişkin ödemiş olduğu her işleme ilişkin veri, verinin güvenilirliği ile ilgili güçlü yönü oluşturmaktadır. İEBK hastalığı çerçevesinde yürütülen bu çalışma, bir maliyet analizi çalışması olmayıp ödeyici kurum tarafından sağlık kurumuna yapılan ödemeler esas alınarak yürütülen tanımlayıcı tipte kesitsel bir araştırmadır. Veri analizinde ödeyici kurum tarafından yapılan ödemeler dikkate alınmış olup sağlık kurumunun katlandığı maliyetler göz ardı edilmiştir. Bu nedenle, araştırmaya hastane için önemli maliyetler yaratan sterilizasyon maliyetleri gibi farklı türden maliyetler dâhil edilmemiştir. Araştırmada yalnızca ödeyici kurumun kaynak kullanımını için ödemediği bedeller dikkate alınmış olup hastaların cepten yaptığı harcamalar dikkate alınmamıştır. Bunun yanı sıra, İEBK tedavisinde ortaya çıkan yan etki ve bunların maliyetleri göz önünde bulundurulmamıştır. Bahsedilen bu hususlar çalışmanın temel kısıtlılıklarını oluşturmaktadır. Diğer yandan, araştırmaya dâhil edilen hastaların yaşı, multimorbid olup olmadıkları, hastalık şiddeti, hastalığın hangi evrede olduğu vb. faktörler kullanılan kaynakları doğrudan etkilediğinden hasta başına düşen maliyetler bu durumdan önemli ölçüde etkilenmektedir. Hastalar bu kriterlere göre ayrıştırılmadığından hastaların homojen olduğu varsayımı altında araştırma yürütülmüştür. Bu çalışma için, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulundan 2021/14-03 sayılı ve 14.07.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmanın yürütülmesi ve verinin bilimsel amaçlarla kullanılması ve/veya yayınlanması için Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Yönetimi ve İzmir İl Sağlık Müdürlüğü'nden gerekli idari izinler alınmıştır.

4. BULGULAR

İEBK hastalarının 1376'sı (%52,7) nefrektomi operasyonu geçirmiştir. Bilgi sisteminden alınan biçimiyle böbrek, parsiyel/total nefrektomi operasyonu geçiren hasta sayısı 609, p-nefektomi, radikal operasyonu geçiren hasta sayısı 274, nefrektomi, radikal operasyonu geçiren hasta sayısı 315, nefrektomi, basit operasyonu geçiren hasta sayısı 11 ve son olarak nefrektomi, parsiyel operasyonu geçiren hasta sayısı ise 167 olarak gerçekleşmiştir. İEBK hastalığının tanı ve tedavisi sürecinde kaynak kullanımına ilişkin tanımlayıcı bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. İEBK Hastalığının Tanı ve Tedavisinde Kaynak Kullanımı ile İlgili Tanımlayıcı Bulgular

Hizmet					
Ödenen	Sıklık	%	Ödenmeyen	Sıklık	%
IV Enjeksiyon	34415	4,78	Hasta Müracaatı	18871	2,62
Hemogram	23814	3,31	Cerrahi Branş Vizit-Ameliyat Öncesi	10319	1,43
Kreatinin (Kan)	23064	3,20	Refakatçi Ücreti	5827	0,81
Üre	22925	3,18	Kontrol Muayenesi	5397	0,75
İntravenöz İlaç İnfüzyonu	22480	3,12	Kontrol Muayenesi	4768	0,66
Potasyum (Kan)	21705	3,01	Onkoloji Hastası Kemoterapi Etkinlik ve Yan Etki Değerlendirmesi	3878	0,53
Aspartat Transaminaz (Ast) (Kan)	21566	2,99	Dâhili Branşlardaki Vizit	3483	0,48
Sodyum (Na) (Serum ve Vücut Sıv., Herbiri) (Kan)	21481	2,98	Onkoloji Hastası Kemoterapi Planlaması/Uygulaması	1884	0,26
Alanin Aminotransferaz (Alt) (Kan)	21388	2,97	Kreatinin (Kan)	1820	0,25
Klor (Cl) (Kan)	20477	2,84	Rekonsültasyon Ücretleri (Her Bir Hekim İçin)	1759	0,24
Kalsiyum (Ca) (Kan)	20325	2,82	Üre	1739	0,24
Normal Poliklinik Muayene Ücretleri	19837	2,75	Onkoloji Hastası Kemoterapi Eğitimi ve Bilgilendirme	1733	0,24
Glukoz (Kan) Açlık	19694	2,73	Hemogram	1580	0,21
Gluko Test (Hastabaşı, Glukometrik)	19016	2,64	Aspartat Transaminaz (Ast) (Kan)	1483	0,20
Subkutan Enjeksiyon	12277	1,70	Alanin Aminotransferaz (Alt) (Kan)	1472	0,20
Damar Yolu Açılması	10030	1,39	Potasyum (Kan)	1463	0,20
Standart Yatak Ücreti	9559	1,32	Sodyum (Na) (Serum ve Vücut Sıv., Herbiri) (Kan)	1461	0,20
Bilirubin (Total)	8735	1,21	Kalsiyum (Ca) (Kan)	1395	0,19
Bilirubin (Direkt)	8425	1,17	Klor (Cl) (Kan)	1371	0,19
Yara Pansumanı	8236	1,14	Glukoz (Kan) Açlık	1360	0,18
Cross Match	7158	0,99	Normal Poliklinik Muayene Ücretleri	1240	0,17
LM Enjeksiyon	6898	0,95	3. Basamak Yoğun Bakım Viziti	1059	0,14
Albümin (Kan)	6334	0,88	Ventilatör ile Takip (Puan için)	962	0,13
Oksijen İnhalasyon Tedavi Seansı	6264	0,87	Alkalin Fosfataz	751	0,10
Konsültasyon Servis (her bir hekim için)	6033	0,83	Reanimasyon ve Yoğun Bakım Ünitelerinde Günde En.	672	0,09
Toplam Hizmet Sayısı	718971	100	Toplam Hizmet Sayısı	718971	100
İlaç					
Ödenen	Sıklık	%	Ödenmeyen	Sıklık	%
Mucinac 300 Mg/3 MI 10 Amp	3783	3,47	Nacosel 300mg/3ml 10 Ampul	90	0,08
Parol 10 Mg/MI 100 MI 12 Flk	3388	3,11	Efedrin 50 Mg/ MI 100 Amp Biosel	75	0,06
Ser.Polfleks %0.9 Izo.100 Cc (Setli)	2555	2,34	Ser.Neof. %5 Dekstroz Lak. Ringer 1000 MI Pp Torba (Setsiz)	58	0,05
Tradolex 100 Mg 5 Amp.	1797	1,65	Ser.Mannitol %20 150 MI Pvc Setsiz	42	0,03
Ranitab 50 Mg 5 Ampul	1795	1,64	Dopadren 200 Mg/5 MI Enjeksiyonluk Solüs.	19	0,01
Progas 40 Mg Iv Flk	1705	1,56	Ekipim 1000 Mg Im/Iv Enjektabl Toz	15	0,01
Molit 20 Mg 6 Ampul	1684	1,54	Asist % 10 3 MI 300 Mg 10 Ampul	12	0,01
Oksapar 6000 Anti-Xa Iu/0,6 MI Ku.Haz.2 Enj.	1473	1,35	Hepatit B Pediatric Aşı	12	0,01
Ultramex 100 Mg/2ml Enj.Sol.İçeren 5 Amp	1467	1,34	Ranitab 50 Mg 5 Ampul	12	0,01
Panto 40 Mg 28 Tablet	1464	1,34	Ser.İzot.İrrigasyon 1000 Cc Polif.	8	0,00
Partemol 1 G/100 MI Flakon	1455	1,33	Adrenalin 1 Mg 1 MI 10 Amp.Biosel	7	0,00
Ser.Isolyte Pvc 1000 MI(Setli)	1312	1,20	B.T.Enema 210 MI Lavman	7	0,00

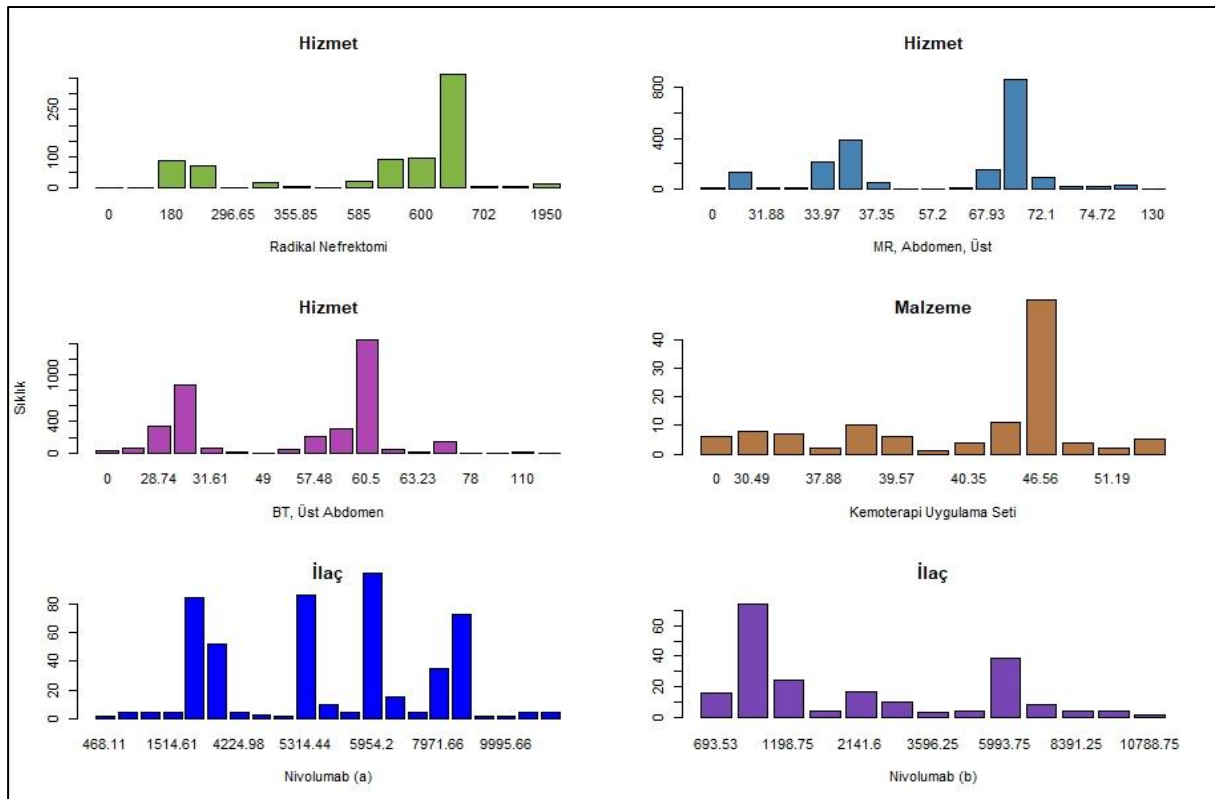
Ödenen	Sıklık	%	Ödenmeyen	Sıklık	%
Ser.Px. %0,9 İzot.1000 MI Sol.Setli	1239	1,13	Ser.Bioflks %3 Hipertonik Sodyum Klorür 150 MI	7	0,00
Oksapar 4000 Anti-Xa Iu 0,4 MI Kul.Haz.10 Enj.	1224	1,12	Atropin 1 Mg 10 Ampul Galen	6	0,00
Ser.Pol.İzolen Den.Elek. 1000 MI	1184	1,08	Atropin Sülfat Onfarma 0,5mg/MI Amp.	6	0,00
Ser.Neof.Dengeli Elek. 1000 Setli	1170	1,07	Desal 20mg 2ml 5 Amp	6	0,00
Raniver 50 Mg/2 MI 10 Ampul	1106	1,01	Muscuron 50mg/5 MI 5 Flakon	6	0,00
Ulcuran 50 Mg 10 Ampul	1063	0,97	Nevparin 25000 Iu/5ml 1 Flakon	6	0,00
Buscopan 20 Mg 6 Ampul	1010	0,92	Parenteral Oliclinomel N7-1000e 1000 MI Santral	6	0,00
Seffur 750 Mg Im/Iv 1 Flk	964	0,88	Parol 10 Mg/MI 100 MI 12 Flk	6	0,00
Ser.İzot.100 MI Setliturkfleks	957	0,87	Propofol %2 50 MI 1 Flk Fresenius	6	0,00
Amlodis 5 Mg 20 Tablet	951	0,87	Savanol 500 ml Sol	6	0,00
Butopan 20 Mg/ MI 6 Ampul	890	0,81	Ser.Dex.%20 Suda 500 Cc. Bax. Şişesetsiz	6	0,00
Oksapar 8000 Anti-Xa Iu /0,8 MI Enj.	878	0,80	Ser.Dext.% 5 500 MI Setli Neofleks	6	0,00
Furomid 20 Mg 5 Ampul	825	0,75	Ser.İzolen Den.Elk.1000 Setsiz	6	0,00
Toplam	108863	100	Toplam	108863	100

Malzeme

Ödenen	Sıklık	%	Ödenmeyen	Sıklık	%
İdrar Torbası 2000 cc	5177	5,10	Disp. Enjektör 10 cc (Sut Kodsuz)	15331	15,12
Kanül I.V. No:20 Pembe	4430	4,37	Disp. Enjektör 5 cc	10347	10,20
Kanül I.V. No:22 Mavi	3850	3,79	Disp. Enjektör 1 cc İnsülin (Sut Kodsuz)	3996	3,94
Set Pompa Standart İnfüzyon Çiftli	2995	2,95	Disp. Enjektör 20 cc (Sut Kodsuz)	3728	3,67
Üçlü Musluk	2050	2,02	Disp. Enjektör 2 cc	2227	2,19
Kan Verme Seti (Sut Kodsuz)	1870	1,84	Disp. Enjektör 50 cc Çam Uçlu	1063	1,04
Damla Ayarlayıcısı (Dosiflow)	1605	1,58	Lubricant Jel (Catajel) (Sut Kodsuz)	1002	0,98
Yoğ.Bakım Ven Valfli İğnesiz	1443	1,42	Disp. Enjektör 50 Cc	725	0,71
Eldiven Cerrahi No:8	1150	1,13	Disp. Ameliyat Box Gömleği	601	0,59
Kanül I.V. No:24 Sarı	1028	1,01	Disp. Bistüri Ucu No:15	419	0,41
Koter Ucu Ve Kalemi	847	0,83	Disp. Bistüri Ucu No:20	393	0,38
Yoğ.Bakım Ven Valfli İkili	785	0,77	Disp. Ameliyat Gömleği Nonsteril (Alt Üst)	369	0,36
Aspirasyon Torbası 2000 cc	769	0,75	Aspirasyon Ucu Steril (Yankauver)	330	0,32
Damar Askısı (Naylon Tape) 6 Mm	740	0,73	Kan Verme Seti (Sut Kodsuz)	306	0,30
Maske Hazneli Erişkin	732	0,72	Ekg Elektrodu Yetişkin (Monitör)	281	0,27
Kanül I.V. No:18 Yeşil	718	0,70	Eldiven Muayene No: 7 Small	242	0,23
Koter Plağı Erişkin Çiftli	682	0,67	Eldiven Muayene No: 7,5 Medium	223	0,22
Eldiven Cerrahi No:7,5	668	0,65	Disp. Nazal Kanül (Çiftli)	210	0,20
Hemostatik Kanama Durd.(Surgicel) 304937	585	0,57	Aspirasyon Hortumu Polivinil Klorür Steril 210 Cm	164	0,16
Sonda Aspirasyon No:16	584	0,57	Gaita Çubuğu	153	0,15
Sonda Foley 2 Yollu Latex No:18 Fr	562	0,55	Elastik Bandaj 20 Cm 1,5	152	0,14
Sonda Foley 2 Yollu Latex No 16 Fr	538	0,53	Kan Mer.Abo/Rh Forward (D Varyant Reverse Gruplama	133	0,13
Cs Polyglactin/Lak. No:0 40 Mm Y.İ 75 Cm	525	0,51	Yoğ.Bakım Bikarb. Ccrt Steril (Prismocal)	120	0,11
Spirometre (Solunum Egzersiz Cihazı)	507	0,50	Aspirasyon Hattı Steril	112	0,11
Hasta Alt Bezi Bağlamalı (Muhtelif)	487	0,48	Perfüzör Set (Sud Kodsuz)	96	0,09
Toplam	101343	100	Toplam	101343	100

Hastalığın tanı ve tedavisi boyunca kullanılan hizmetlere ilişkin bulgular incelendiğinde, bu hizmetlerin büyük bir kısmının geri ödeme kurumu tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. En çok kullanılan ilk 25 hizmet türü dikkate alındığında, hasta için kullanılan hizmet kaynağının yaklaşık %56'sının ödeyici kurum tarafından geri ödendiği açık bir biçimde görülmektedir. Diğer yandan, bu hizmetlerin yaklaşık %11'inin ödenmediği anlaşılmaktadır. Hastalara sunulan sağlık hizmetinde en yoğun kullanılan hizmetlerin başında iv enjeksiyon gelmektedir. Bunu sırasıyla, hemogram, kreatin, üre, potasyum ve diğer kan tahlillerine ilişkin işlemler takip etmektedir. Hastalara kullanılan ilaçlar nezdinde duruma bakıldığında, en çok kullanılan ilk 25 ilaç esas alınarak elde edilen bulgulara göre, ilaçların yaklaşık olarak %34'ünün geri ödeme kapsamında olduğu, %0,4'ünün ise geri ödeme kapsamında olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırmaya esas oluşturan bütün veri göz önüne alındığında, ilaçların yalnızca %0,49'unun geri ödenmediği saptanmıştır. Bu durum, hastalığın tedavisi boyunca kullanılan ilaçların %99,50'sinin ödeyici kurum tarafından geri ödendiğini göstermektedir. Mucinac, parol ve ser.polifleks sırasıyla tedavide en çok kullanılan ilaçlar olmuştur. Bu ilaçların toplam ilaç kullanımı içerisindeki payının yaklaşık olarak %9 olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, ranitab, tradolex, progas, molit, oksapar gibi ilaçlar da sırasıyla bu hastalarda en sık kullanılan ilaçlardır. Hastaya sunulan hizmetlerde kullanılan malzemeler açısından durum değerlendirildiğinde, geri ödeme kapsamında bulunmayan malzeme sayısının diğer türlere göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. En çok kullanılan ilk 25 malzeme nezdinde durum incelendiğinde, malzemelerin yaklaşık %35'inin geri ödendiği ancak yaklaşık olarak %42'sinin ise ödeyici kurum tarafından ödenmediği anlaşılmaktadır. Disp. Enjektör 10 cc ve 5 cc, idrar torbası 2000 cc ve kanül sırasıyla en çok kullanılan malzemelerdir. Bulgulara göre, söz konusu üç malzeme oldukça yoğun bir biçimde kullanılmakta ve toplam malzeme kullanımı içerisinde %30'un üzerinde pay sahibi olduğu anlaşılmaktadır. İEBK hastalarının tanı ve tedavi sürecinde kullanılan bazı kaynaklara ilişkin ödeme tutarlarının zamana bağlı gelişim seyri Şekil 1'de özetlenmiştir.

Şekil 1. Ödeme Tutarlarının Zamana Bağlı Değişimi

Şekil 1'e göre, hastalığın tanılmasında kullanılan MR, Abdomen, Üst, BT Toraks, BT Üst Abdomen ve hastalığın tedavisinde temel olan nefrektomi ameliyatının yanı sıra nivolumab etken maddesine ilişkin ödeme tutarlarının günümüze doğru sürekli olarak artış trendi gösterdiği anlaşılmaktadır. Ödeyici kurumun geçmişte ödemediği BT görüntüleme yöntemlerine ilişkin ödeme tutarlarının sürekli olarak arttığı, MR, Abdomen, Üst için 130 TL, BT Toraks için 80 TL'nin üzerinde ve BT Üst Abdomen için 110 TL üzerinde tutar ödenmeye başlandığı izlenmektedir. Bunun

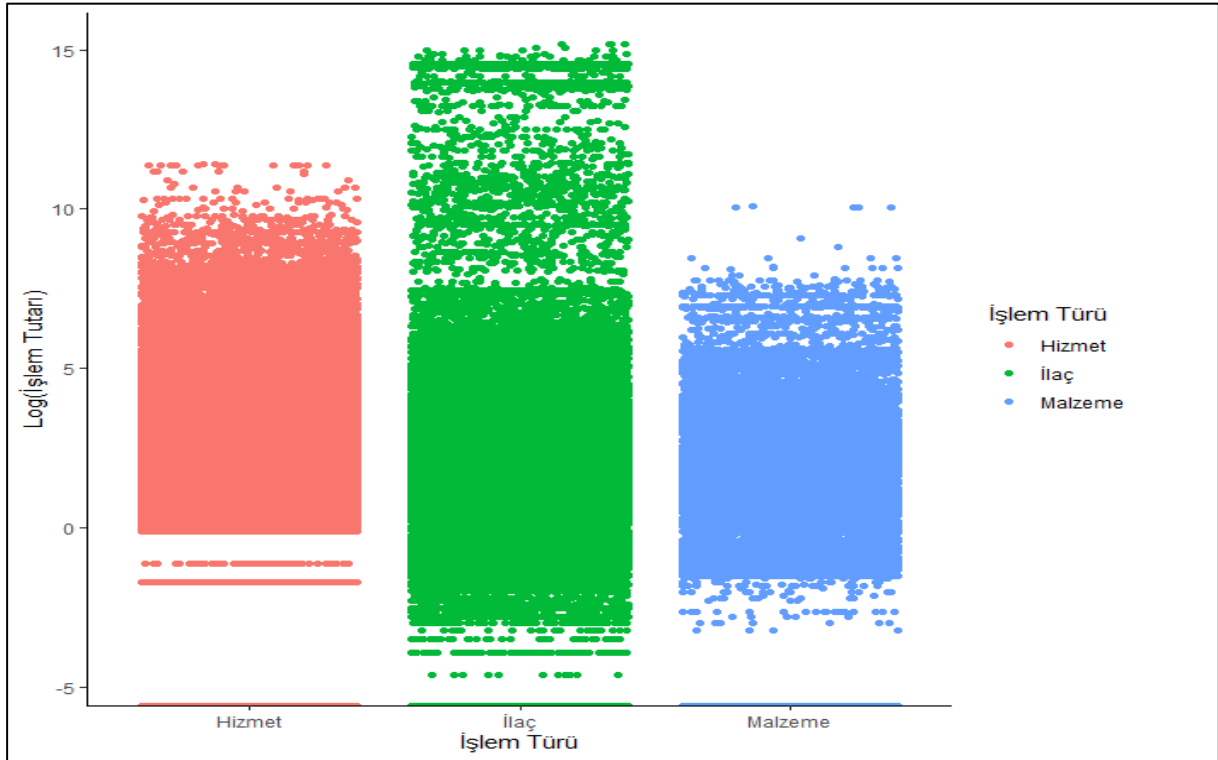
yanı sıra, geçmişte ödeyici kurumun radikal nefrektomi için ödeme yapmadığı ancak günümüzde bu işlem için ilgili sağlık kurumuna 975 TL'den daha fazla tutarda ödeme yaptığı görülmektedir. Ek olarak, kemoterapide TKI'lerden sonra sıklıkla kullanılan nivolumab etken maddesi için yapılan ödemeler, 40 mg/4ml Flakon ve 100 mg/10ml flakon için yapılan ödemeler sırasıyla başta yaklaşık olarak 694 TL ve 468 TL iken bugün bu tutarlar sırasıyla 10.788,75 TL ve 11.908,4 TL olarak gerçekleşmiştir. Hasta başına düşen maliyetlerin hesaplanmasında hizmet, ilaç ve malzeme maliyetleri çerçevesinde gerekli hesaplamalar yapılmış, elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. İEBK Hastalarında Maliyetler

Hasta	Hasta Başına Düşen Maliyetler (TL)			
	Toplam	Hizmet	İlaç	Malzeme
1	593.641.278,47	88.836,53	593.532.897,64	19.544,30
2	116.802.315,47	22.272,05	116.780.003,25	40,17
3	115.696.562,32	61.214,18	115.635.314,46	33,68
4	76.689.978,55	83.730,80	76.595.811,05	10.436,70
5	66.963.412,68	9.164,04	66.954.227,52	21,12
.
.
8	837.807,49	93.385,24	735.359,37	9.062,88
9	687.772,80	402.837,89	276.608,64	8.326,27
10	669.292,87	345.626,45	316.566,26	7.100,16
11	562.340,81	36.052,03	520.270,30	6.018,48
12	490.704,12	77.760,18	402.851,52	10.092,42
.
.
15	99.806,74	15.317,36	83.882,90	606,48
16	99.017,45	98.069,55	938,50	9,40
17	98.348,62	44.938,27	50.612,91	2.797,44
18	96.738,68	40.176,18	55.381,45	1.181,05
19	95.753,83	8.591,25	83.745,59	3.416,99
.
.
22	9.928,69	7.730,42	1.098,85	1.099,42
23	9.920,86	7.020,90	2.550,27	349,69
24	9.905,55	9.863,20	15,47	26,88
25	9.899,79	6.255,87	3.267,09	376,83
26	9.893,63	7.665,51	2.165,39	62,73
.
.
29	9.876,94	9.876,94	0,00	0,00
30	9.779,20	7.916,87	1.862,33	0,00
31	9.777,30	4.006,91	5.508,91	261,48
32	9.757,86	7.882,15	848,35	1.027,36
33	9.754,11	3.367,14	6.166,05	220,92
.
.
36	999,50	895,14	18,20	86,16
37	998,74	998,74	0,00	0,00
38	995,45	992,88	0,00	2,57
39	990,84	990,84	0,00	0,00
40	985,65	985,65	0,00	0,00

Tablo 2'ye göre, hasta başına toplam maliyet hastalara göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. İEBK tedavisi kapsamında bazı hastalar daha fazla sağlık hizmeti ihtiyacı içerisinde olduğundan bu hastalarda kaynak kullanımı çok daha yoğun olarak ortaya çıkmıştır. İlaçların sürekli kullanımına eşlik eden ilaç yoğun tedavi politikası hastalara ilişkin toplam maliyetlerin önemli ölçüde yüksek olmasına katkı koymaktadır. Hasta başına toplam maliyetlere katkı koyan ilk maliyet kalemi ilaç iken, ikinci ve üçüncü maliyet kalemleri ise sırasıyla hizmet ve malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasta başına düşen maliyetler yakından incelendiğinde, ilaç tutarlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Hasta başına düşen ilaç maliyetleri önemli ölçüde değişkenlik gösterdiğinden hasta başına düşen toplam maliyetler çok geniş bir maliyet spektrumunda izlenmektedir. Birinci hasta örneği esas alındığında, söz konusu hastaya 5443 defa ilaç yazılmış, 8429 defa hizmet uygulanmış ve son olarak 3458 adet malzeme kullanımı yapılmıştır. Söz konusu sağlık kurumu kapsamında hasta için katlanılan diğer yönetsel maliyetler gibi ölçülemeyen maliyetler ve hastane bilgi sisteminde yer almayan ilaç kullanımını gibi maliyetler göz ardı edildiğinde ortaya çıkan toplam maliyet anlaşıldığı üzere oldukça yüksek olmaktadır. Hasta başına toplam maliyeti çarpıcı biçimde yüksek bu hastalar farklı türden sağlık hizmeti ihtiyacı içerisinde olduklarından bu tür hastalar yoğun kaynak kullanımını beraberinde getirmektedir. İEBK tanı ve tedavisinde kaynak kullanımı ve maliyetlerin bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için bütün veri göz önünde bulundurularak üretilen bulgular Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Kaynak Kullanımına İlişkin Maliyetlerin İşlem Türüne Göre Dağılımı

Şekil 2'ye göre, İEBK'da ortaya çıkan maliyetler ağırlıklı olarak ilaç kullanımından kaynaklanmaktadır. İlaç kullanımı ve bu durumun beraberinde getirdiği maliyetler oldukça baskın bir konumdadır. Hizmet maliyetleri ise ikinci sırada gelmektedir. Hastalığın tanısından tedavi sürecinin sonuna kadar ortaya çıkan görüntülemeler, tetkikler ve diğer işlemler hizmet işlem ve maliyetlerini oluşturmaktadır. Malzemelere ilişkin maliyetler en az önemli maliyet kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, İEBK hastalığının ödeyici kurum üzerinde yarattığı yük, yoğun ilaç kullanımından ileri gelmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, İEBK hastalığı sağlık ekonomisi bağlamında değerlendirilmiş, hastalığın tanı ve tedavi süreci boyunca ortaya çıkan kaynak kullanım düzeyi ve maliyetleri ödeyici kurum perspektifinden araştırılmıştır. İEBK

teşhisi almış 2611 hastaya ilişkin kaynak kullanım verisi kullanılarak yürütülen araştırma ile elde edilen bulgular, tanı ve tedavi boyunca kaynak kullanım düzeyini ortaya koymak üzere sistematik olarak sunulmuştur. Bulgulara göre, İEBK hastalarının 1376'sı (%52,7) nefrektomi operasyonu geçirmiştir. Bu durum, cerrahi müdahalenin İEBK hastaları için oldukça kritik önemde olduğunu göstermektedir. İEBK'da kaynak kullanımı ilaç maliyetlerinin baskın olduğu bir durumu ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan bütün maliyetlerin yaklaşık olarak %98'ini ilaç maliyetleri oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla hizmet ve malzeme maliyetleri oluşturmaktadır. İlaç maliyetleri yakından incelendiğinde, kullanım sıklığı oldukça fazla olup görece daha ucuz ilaçların varlığının yanı sıra, nivolumab gibi progresyonlu İEBK hastalarında kullanılan ve ödeyici kurum tarafından yüksek bedeller ödenen IO ilaçlarının büyük etkisi bulunmaktadır. Bu bulgular literatürde ortaya konan bulgular ile benzerlik göstermektedir. Zira yürütülen çalışmalar (Horfmarcher vd., 2018; Chien vd., 2019), kemoterapi ilaç maliyetlerinin sağlık sistemleri ve ödeyici kurumlar üzerinde önemli ölçüde yük oluşturduğunu göstermiştir. Şekil 1'den anlaşıldığı üzere, İEBK tedavisinde kullanılan kaynaklara ilişkin fiyatlar oldukça dinamik bir yapı arz etmektedir. Örnek olarak, nivolumab etken maddeli 100 Mg 10 Ml Flakon ilacı hasta grubunda 50 defa reçetelenmiştir. Günümüze doğru önemli ölçüde değişen ödeme tutarları çerçevesinde ele alındığında, bu ilacın ödeyici kurumun bütçesi üzerinde önemli yük yarattığı değerlendirilebilir. Bu durum, hiç şüphesiz kemoterapi tedavisinde kullanılan diğer ilaç türleri için de geçerli olmaktadır. Çalışmada ortaya konan söz konusu bulgu, literatürde ortaya konan bulgularla paralellik göstermektedir. Onkoloji alanında immünoterapi tedavi teknolojisi gibi oldukça pahalı tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesi, ilerleyen süreç içerisinde söz konusu hastalık yükünün ödeyici kurum üzerinde dinamik olarak daha fazla bütçe baskısı oluşturacağını göstermektedir (Shiroiwa vd., 2017). Ödeyici kurumlar üzerinde ilaç harcamalarının hacminde yaşanan büyüklükle git gide artış gösteren ekonomik yük, sağlık ekonomisi alanını yakından ilgilendirmekte olup bu hususta ekonomik değerlendirme çalışmalarına duyulan ihtiyacı açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Hastalığın insidans ve prevalansının yüksekliğiyle birlikte ilaç piyasasının büyüklüğü bir arada değerlendirildiğinde, geri ödeme politikalarının formülasyonu için onkolojik tedavi teknolojilerinin, ekonomik değerlendirme yöntem ve yaklaşımlarla ele alınması belki de hiç olmadığı kadar bir gereklilik haline gelmiştir. Sağlık hizmetleri sunumu ve finansmanında sürekliliğin sağlanması, hizmete erişimde pareto-optimalite kriterinin iyileştirilmesi, kaynak kullanımında akılcı politikaların hayata geçirilmesi vb. amaç ve hedeflerin başarılması için söz konusu yaklaşımın oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir. İEBK'da TKI'ler olarak adlandırılan ve sıklıkla kullanılan PB ve SB etken maddeli ilaçlara ilişkin ödeme tutarlarının hastane bilgi sisteminde kayıt altına alınmamış olması, yapılan hesaplamalarda ilk basamak tedavide TKI'lerin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bu durum, İEBK tedavisinde hasta başına düşen ilaç maliyetlerinin bu çalışmada hesaplananın üzerinde olacağını açıkça göstermektedir. İEBK tedavisinde hekim kararı ve tedavi seyri yapılan rutinlerle sağlanmaktadır. Hastanın görüntülemeleri (US, BT, MRI, PET), biyokimyasal bulguları ve diğer tetkik, tahlil ve konsültasyonlar tedavi kararında önemli ölçüde etkili olmaktadır. Kaynak kullanım düzeyini ortaya koyan bulgulardan açık bir biçimde anlaşıldığı üzere, İEBK tedavisinde kaynak kullanımını oldukça yoğunur. Çalışma bulguları, hasta başına düşen maliyetlerin her üç kategori için önemli ölçüde değişim gösterdiğini ortaya koymuştur. Bazı hastaların durumu daha ağır olduğundan bu hastaların kaynak kullanım düzeyi çarpıcı biçimde artmakta, dolayısıyla da hasta başına düşen maliyetler hızla yükselmektedir. Diğer yandan, durumu daha iyi olan hastaların sağlık hizmeti ihtiyacı daha düşük olmakta, maliyetler de bu duruma bağlı olarak düşük seyretmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan bulguların hastaların hastalık şiddetinin ne düzeyde olduğu ve multimorbid olup olmadığı gibi faktörler ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. İlaç maliyetleri, hizmet ve malzeme maliyetleri ile karşılaştırılamayacak ölçüde ödeyici kurum üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Bu bulgu, literatürde konuya ilişkin olarak yürütülen çalışmalarda ortaya konan bulgularla benzerlik göstermektedir (Purmonen vd., 2008; Vargas vd., 2019). Buna karşın, hizmetlere ilişkin işlemler ve malzemelerin büyük bir kısmı geri ödeme kapsamında değildir. Benzer biçimde, geri ödeme kapsamında bulunmayan çok sayıda malzemenin hastaya kullanıldığı ancak buna ilişkin kaynak kullanım bedellerinin de ödeyici kurum tarafından ödenmediği ortaya konmuştur. Bu durum, tıpkı hizmet kullanımında olduğu gibi, malzeme kullanımına ilişkin maliyetlerin finansmanı yükümlülüğünün sağlık kurumuna transfer edildiği yönünde yorumlanabilir. Hizmet ve malzeme kullanımında yaşanan bu duruma karşın, hastalığın tedavisinde kullanılan ilaçların oldukça kapsamlı bir biçimde geri ödenmesi çalışma açısından sürpriz bir bulgu olarak değerlendirilebilir. İlaç maliyetlerinin neredeyse tamamı ödeyici kurum tarafından fatura bedelleri esas alınarak ödenmiştir. Hastalığın tedavi seyrinde ilaçların böylesine yoğun kullanımı, İEBK tedavisinde ilaçların ne düzeyde etkin kullanıldığına ilişkin soruları beraberinde getirmektedir. Özellikle kemoterapide kullanılan TKI'ler ve IO'lar oldukça pahalı olduklarından söz konusu kategorilerde yer alan örnek olarak PB, SB ve nivolumab etken maddeli ilaçların hastaların sağlık sonuçlarına ne

düzye katkı koyduğu araştırılmalıdır. Dolayısıyla İEBK hastalığı için sunulan onkolojik tedaviler ile sağlık sonuçları arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Capitiano, U., Bensalah, K., Bex, A., Boorjian, S. A., Bray, F., Coleman, J., Gore, J. L., Sun, M., Wood, C. ve Russo, P. (2019). Epidemiology of renal cell carcinoma. *European Urology*, 75(1), 74-84.
- Chien, C. R., Geynisman, D. M., Kim, B., Xu, Y. ve Shih, Y. C. T. (2019). Economic burden of renal cell carcinoma – part 1: An updated review. *Pharmacoeconomics*, 37(3), 301-331.
- Delea, T. E., Amdahl, J., Diaz, J., Nakhaipour, H. R. ve Hackshaw, M. D. (2015). Cost-effectiveness of pazopanib versus sunitinib for renal cancer in the United States. *Journal of Managed Care & Specialty Pharmacy*, 21(1), 46-54.
- Escudier, B., Eisen, T., Stadler, W. M., Szczylik, C., Oudard, S., Siebels, M., Negrier, S., Chevreau, C., Solska, E., Desai, A. A., Rolland, F., Demkow, T., Hutson, T. E., Gore, M., Freeman, S., Schwartz, B., Shan, M., Simantov, R. ve Bukowski, R. M. (2007). Sorafenib in advanced clear-cell renal-cell carcinoma. *New England Journal of Medicine*, 356(2), 125-134.
- Escudier, B., Porta, C., Schmidinger, M., Rioux-Leclercq, N., Bex, A., Khoo, V., Grünwald, V., Gillessen, S. ve Horwich, A. (2019). Renal cell carcinoma: Esmo clinical practice guidelines for diagnosis, treatment and follow-up. *Annals of Oncology*, 30(5), 706-720.
- Frampton, J. E. (2017). Pazopanib: A review in advanced renal cell carcinoma. *Targeted Oncology*, 12(4), 543-554.
- Gore, M. E., Szczylik, C., Porta, C., Bracarda, S., Bjarnason, G. A., Oudard, S., Hariharan, S., Lee, S. H., Haanen, J., Castellano, D., Vrdoljak, E., Schöffski, P., Mainwaring, P., Nieto, A., Yuan, J. ve Bukowski, R. (2009). Safety and efficacy of sunitinib for metastatic renal-cell carcinoma: An expanded-access trial. *The Lancet Oncology*, 10(8), 757-763.
- Guo, J., Jin, J., Oya, M., Uemura, H., Takahashi, S., Tatsugami, K., Rha, S. Y., Lee, J. Y., Chung, J., Lim, H. Y., Wu, H. C., Chang, Y. H., Azad, A., Davis, I. D., Carrasco-Alfonso, M. J., Nanua, B., Han, J., Ahmad, Q. ve Motzer, R. (2018). Safety of pazopanib and sunitinib in treatment-naïve patients with metastatic renal cell carcinoma: Asian versus non-asian subgroup analysis of the comparz trial. *Journal of Hematology and Oncology*, 11(1), 1-10.
- Hall, J. P., Zanotti, G., Kim, R., Krulwicz, S. P., Leith, A., Bailey, A., Liu, F. X. ve Kearney, M. (2020). Treatment patterns, outcomes and clinical characteristics in advanced renal cell carcinoma: A real-world US study. *Future Oncology*, 16(36), 3045-3060.
- Hofmarcher, T., Lindgren, P., Wilking, N. ve Joñsson, B. (2020). The cost of cancer in Europe 2018. *European Journal of Cancer*, 129, 41-49.
- Kadom, N., Itri, J. N., Trofimova, A., Otero, H. J. ve Horný, M. (2019). Cost-effectiveness analysis: An overview of key concepts, recommendations, controversies, and pitfalls. *Academic Radiology*, 26(4), 534-541.
- Kim, M. S., Chung, H. S., Hwang, E. C., Jung, S. I., Kwon, D. D., Hwang, J. E., Bae, W. K., Park, J. Y., Jeong, C. W., Kwak, C., Song, C., Seo, S. I., Byun, S. S., Hong, S. H. ve Chung, J. (2018). Efficacy of first-line targeted therapy in real-world korean patients with metastatic renal cell carcinoma: Focus on sunitinib and pazopanib. *J Korean Med Sci*, 17(33), 1-10.

- Masini, C., Vitale, M. G., Maruzzo, M., Procopio, G., de Giorgi, U., Buti, S., Rossetti, S., Iacovelli, R., Atzori, F., Cosmai, L., Vignani, F., Prati, G., Scagliarini, S., Guida, A., Berselli, A. ve Pinto, C. (2019). Safety and efficacy of pazopanib in first-line metastatic renal-cell carcinoma with or without renal failure: Core-uro-01 study. *Clinical Genitourinary Cancer*, 17(1), 150-155.
- Meacock, R. (2019). Methods for the economic evaluation of changes to the organisation and delivery of health services: Principal challenges and recommendations. *Health Economics, Policy and Law*, 14(1), 119-134.
- Meyer, A. R., Allaf, M. E. ve Gorin, M. A. (2019). Epidemiology and risk factors of renal cell carcinoma. M. A. Gorin, ve M. E. Allaf, (Ed.), *Diagnosis and surgical management of renal tumors* içinde (s. 1-12). Springer International Publishing.
- Motzer, R. J., Hutson, T. E., Cella, D., Reeves, J., Hawkins, R., Guo, J., Nathan, P., Staehler, M., de Souza, P., Merchan, J. R., Boleti, E., Fife, K., Jin, J., Jones, R., Uemura, H., Giorgi, U. D., Harmenberg, U., Wang, J., Sternber, C. N., Deen, K., McCann, L., Hackshaw, M. D., Crescenzo, R., Pandite, L. N. ve Choueiri, T. K. (2013). Pazopanib versus sunitinib in metastatic renal-cell carcinoma. *New England Journal Of Medicine*, 369(8), 722-731.
- Motzer, R. J., Penkov, K., Haanen, J., Rini, B., Albiges, L., Campbell, M. T., Venugopal, B., Kollmannsberger, C., Negrier, S., Uemura, M., Lee, J. L., Vasiliev, A., Miller, W. H., Gurney, H., Schmidinger, M., Larkin, J., Atkins, M. B., Bedke, J., Alekseev, B., Wang, J., Mariani, M., Robbins, P. B., Chudnovsky, A., Fowst, C., Hariharan, S., Huang, B., di Pietro, A. ve Choueiri, T. K. (2019). Avelumab plus axitinib versus sunitinib for advanced renal-cell carcinoma. *New England Journal of Medicine*, 380(12), 1103-1115.
- Moynihan, R. ve Cassels, A. (2020). *Satılık hastalıklar*. (G. Tamer ve E. Yıldırım, Çev.), Hayygrup Yayıncılık.
- OECD. (2022). *Pharmaceutical spending (indicator)*. <https://doi.org/10.1787/998feb6-en> adresinden 6 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Padala, S. A., Barsouk, A., Thandra, K. C., Saginala, K., Mohammed, A., Vakiti, A., Rawla, P. ve Barsouk, A. (2020). Epidemiology of renal cell carcinoma. *World Journal of Oncology*, 11(3), 79-87.
- Park, J. ve Look, K. A. (2019). Health care expenditure burden of cancer care in the United States. *The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, 56, 1-9.
- Perego, G., Barzagli, P., Vavassori, I. ve Petrelli, F. (2020). Treating metastatic clear-cell renal cell carcinoma: Beyond immunotherapy. *Medical Oncology*, 37(9), 1-5.
- Procopio, G., Bamias, A., Schmidinger, M., Hawkins, R., Sánchez, A. R., Estevez, S. V., Srihari, N., Kalofonos, H., Bono, P., Pisal, C. B., Hirschberg, Y., Dezzani, L., Ahmad, Q., Rodriguez, C. S. ve Jonasch, E. (2019). Real-world effectiveness and safety of pazopanib in patients with intermediate prognostic risk advanced renal cell carcinoma. *Clinical Genitourinary Cancer*, 17(3), 526-533.
- Purmonen, T., Martikainen, J. A., Soini, E. J. O., Kataja, V., Vuorinen, R. L. ve Kellokumpu-Lehtinen, P. L. (2008). Economic evaluation of sunitinib malate in second-line treatment of metastatic renal cell carcinoma in Finland. *Clinical Therapeutics*, 30(2), 382-392.
- Purmonen, T., Nuttunen, P., Vuorinen, R., Pyrhönen, S., Kataja, V. ve Kellokumpu-Lehtinen, P. (2010). Current and predicted cost of metastatic renal cell carcinoma in Finland. *Acta Oncologica*, 49(6), 837-843.
- Rowe, S. P., Yin, Y. ve Gorin, M. A. (2019). Imaging of renal tumors. M. A. Gorin ve M. E. Allaf (Ed.), *Diagnosis and surgical management of renal tumors* içinde (s. 55-70), Springer International Publishing.
- Schmidinger, M., Bamias, A., Procopio, G., Hawkins, R., Sanchez, A. R., Vázquez, S., Srihari, N., Kalofonos, H., Bono, P., Pisal, C. B., Hirschberg, Y., Dezzani, L., Ahmad, Q. ve Jonasch, E. (2019). Prospective observational study of pazopanib in patients with advanced renal cell carcinoma (principal study). *The Oncologist*, 24(4), 491-497.
- Sheng, X., Jin, J., He, Z., Huang, Y., Zhou, A., Wang, J., Ren, X., Ye, D., Zhang, X., Qin, S., Zhou, F., Wang, B. ve Guo, J. (2020). Pazopanib versus sunitinib in chinese patients with locally advanced or metastatic renal cell carcinoma: Pooled subgroup analysis from the randomized, comparz studies. *BMC Cancer*, 20(1), 1-8.

- Shih, Y. C., Chien, C. R., Xu, Y., Pan, I. W., Smith, G. L. ve Buchholz, T. A (2011). Economic burden of renal cell carcinoma: Part I--an updated review. *Pharmacoeconomics*, 29(4), 315-29.
- Shiroiwa, T., Fukuda, T., Ikeda, S., Takura, T. ve Moriwaki, K. (2017). Development of an official guideline for the economic evaluation of drugs/medical devices in Japan. *Value in Health*, 20(3), 372-378.
- Simard, H., Sabbagh, R., Ouellet, S., Richard, P. ve Jeldres, C. (2018). The impact of targeted therapy on healthcare resource use in patients with metastatic renal cell carcinoma: The university of sherbrooke experience. *Canadian Urological Association Journal*, 12(9), 373-377.
- Stanfield, P. ve Cross, N. (2018). Temel tıbbi terminoloji. (İ. İlhanlı, Çev.), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Vargas, C., Balmaceda, C., Rodríguez, F., Rojas, R., Giglio, A. ve Espinoza, M. A. (2019). Economic evaluation of sunitinib versus pazopanib and best supportive care for the treatment of metastatic renal cell carcinoma in Chile: Cost-effectiveness analysis and a mixed treatment comparison. *Expert Review of Pharmacoeconomics and Outcomes Research*, 19(5), 609-617.
- Vuorinen, R. L., Paunu, N., Turpeenniemi-Hujanen, T., Reunamo, T., Jekunen, A., Kataja, V., Sintonen, H., Purmonen, T. ve Kellokumpu-Lehtinen, P. L. (2019). Sunitinib first-line treatment in metastatic renal cell carcinoma: Costs and effects. *Anticancer Research*, 39(10), 5559-5564.

TÜRKİYE’DE YAŞLI BİREYLER ARASINDA BULAŞICI OLMAYAN HASTALIK VE RİSK FAKTÖRLERİNİN BİRLİKTELİK KURALLARI ANALİZİ VE SOSYAL AĞ ANALİZİ İLE İNCELENMESİ*

INVESTIGATION OF NON-COMMUNICABLE DISEASES AND RISK FACTORS AMONG ELDERLY PEOPLE IN TURKEY WITH ASSOCIATION RULES ANALYSIS AND SOCIAL NETWORK ANALYSIS

Arş. Gör. Şenol DEMİRCİ¹

Prof. Dr. Sıdıka KAYA²

ÖZ

Geçmişte bulaşıcı hastalıklar en büyük sağlık tehditleri iken günümüzde bulaşıcı olmayan hastalıklar ve hastalıkların risk faktörleri en büyük sağlık tehditleri haline gelmiştir. Yaşlılar, bulaşıcı olmayan hastalıklardan gençlere göre daha fazla etkilenmektedir ve yaşlılar multimorbidite sorunu ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2019 yılında yürütülen Türkiye Sağlık Araştırması’na (TSA) katılan 65 yaş ve üstü 2.458 bireyin 1) bulaşıcı olmayan hastalıklar ve risk faktörleri prevalansının 2) multimorbidite/risk faktörü sayısının değerlendirilmesi ve 3) multimorbidite/risk faktörü örüntülerinin birliktelik kuralları analizi ve sosyal ağ analizi ile incelenmesidir. Araştırma sonuçlarına göre bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları ve diyabetin diğer hastalıklara kıyasla daha yüksek prevalansa sahip hastalıklar ve fiziksel aktivite eksikliği, obezite/fazla kiloluluk ve hipertansiyonun diğer risk faktörlerine kıyasla daha yüksek prevalansa sahip risk faktörleri olduğu belirlenmiştir. Bireylerin %51’inin multimorbiditesinin ve %64’ünün iki ila dört risk faktörünün olduğu saptanmıştır. Birliktelik kuralları analizi ve sosyal ağ analizi sonuçlarına göre bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları en sık birlikte görülen bulaşıcı olmayan hastalıklardır. Risk faktörleri arasında ise obezite/fazla kiloluluk ve fiziksel aktivite eksikliği en fazla birlikte görülen risk faktörleridir. Bulaşıcı olmayan hastalıklar, multimorbidite ve risk faktörleri Türkiye’de yaşlı bireyler için önemli sağlık sorunlarıdır ve politika yapıcılar ve sağlık yöneticilerinin gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kronik Hastalıklar, Risk Faktörleri, Birliktelik Kuralları, Multimorbidite.

JEL Sınıflandırma Kodları: I18, I19.

ABSTRACT

While infectious diseases were the biggest health threats in the past, both non-communicable diseases and their risk factors have become the biggest health threats today. The elderly are more affected by non-communicable diseases than the young, and they face the problem of multimorbidity. In this context, the aim of the study is to evaluate 1) the prevalence of non-communicable diseases and risk factors, 2) the number of multimorbidities/risk factors of 2,458 individuals aged 65 and over who participated in the Turkish Health Survey (THS) conducted by the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) in 2019, and 3) to examine the multimorbidity/risk factor patterns by association rules analysis and social network analysis. According to the results of the research, low back and neck disorders and diabetes are diseases with a higher prevalence compared to other diseases. It is determined that lack of physical activity, obesity/overweight, and hypertension are risk factors with higher prevalence compared to other risk factors. Fifty-one percent of the individuals have multimorbidity and 64% have 2-4 risk factors. According to the results of association rules analysis and social network analysis, low back and neck disorders are the most co-existing non-communicable diseases. Among the risk factors, obesity/overweight and lack of physical activity are the most co-existing risk factors. Non-communicable diseases, multimorbidity, and risk factors are important health problems for elderly individuals in Turkey, and policymakers and health care managers should take the necessary precautions.

Keywords: Chronic Diseases, Risk Factors, Association Rules, Multimorbidity.

JEL Classification Codes: I18, I19.

* Bu çalışma Sıdıka KAYA danışmanlığında Şenol DEMİRCİ tarafından hazırlanma süreci devam eden “Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar ve Risk Faktörlerinin Sağlık Hizmeti Kullanımı ve Algılanan Sağlık Statüsü Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, senoldemirci@gmail.com

² Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, sdkaya@hacettepe.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The developments occurring in the world and the direct or indirect effects of these developments on the prolonged life expectancy at birth have caused changes in disease structures. In the past, infection and parasitic diseases were among the most important causes of death and threatened the lives of children and infants. Currently, non-communicable diseases that affect adults and the elderly are the most important health threats and constitute the greatest burden on global health. Due to non-communicable diseases, 41 million people die every year in the world and the proportion of deaths from non-communicable diseases in all deaths is 71%. Most of these preventable deaths occur in low and middle-income countries, including Turkey. Non-communicable diseases are mostly caused by behavioral, metabolic, and environmental/occupational risk factors. Most non-communicable disease-related deaths that occur in all age groups around the world can be explained by risk factors. In Turkey and around the world, deaths from non-communicable diseases and diseases are increasing with age, and it is reported that non-communicable diseases will increase even more with the increase of the elderly population. In addition, the risk of multimorbidity defined as the co-occurrence of two or more chronic diseases increases with age. Multimorbidity has negative effects on patients and societies. To assess the effects of multimorbidity, it is necessary to determine the non-communicable diseases and risk factors patterns that are the source of multimorbidity. It is reported that association rules analysis and social network analysis can be used to identify disease and risk factor patterns. In this context, the aim of this study is to evaluate the prevalence of non-communicable diseases and risk factors, the number of multimorbidities/risk factors of individuals aged 65 and over, and to examine the multimorbidity/risk factor patterns by association rules analysis and social network analysis.

Design/methodology/approach:

The data of this study came from the data set of the Turkish Health Survey (THS), which was conducted by the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) in 2019 on a sample representing the Turkish universe. The data used in this study have been requested and obtained from TURKSTAT. Data belonging to individuals aged 65 and older were used in the current study. In the THS, a survey is used as a data collection tool, data is obtained through face-to-face interviews with individuals and is based on the statement of individuals. It is aimed to reveal the general health profile of individuals with the THS survey and many indicators are obtained. Non-communicable diseases, behavioral and metabolic risk factors in the study are some of these indicators. Within the scope of the current study, cardiovascular diseases (coronary heart disease, myocardial infarction, stroke), low back disorders, neck disorders, COPD (chronic obstructive pulmonary disease), kidney diseases, diabetes mellitus and depression were selected as non-communicable diseases. Tobacco use, obesity/overweight, hypertension, high blood lipids, fruit and vegetable consumption, alcohol use and physical activity were selected as risk factors.

Findings:

The study sample consisted of 2458 people aged 65 and over. Of the participants, 55.2% (n=1358) were female and 44.8% (n=1100) were male. In terms of non-communicable diseases, women have a higher prevalence than men. The non-communicable disease with the highest prevalence was low back disorders. Other diseases with high prevalence were neck disorders, diabetes, cardiovascular diseases, COPD, kidney diseases and depression, respectively. It has been found that the vast majority of older people have physical inactivity. Other risk factors with high prevalence were obesity/overweight, hypertension, insufficient fruit and vegetable consumption, tobacco use/quit, high blood lipids, and alcohol use/quit, respectively. More than 50% of the elderly were found to have multimorbidity. It was determined that less than 1% of individuals had no risk factors and approximately 50% had three or four risk factors. According to the results of association rules analysis and social network analysis, low back and neck disorders are the most co-existing non-communicable diseases and establish different associations/links with other diseases within the scope of the study. Among the risk factors, obesity/overweight and lack of physical activity are the most co-existing risk factors and constitute different associations/links with other risk factors.

Conclusion and Discussion:

In conclusion, the non-communicable diseases risk factors, multimorbidity, and non-communicable diseases are health threats for elderly individuals in Turkey. The associations among diseases found in this study may guide policymakers, health care managers, and health professionals in fighting against multimorbidity. Health care practices that center on the patient rather than the disease should be developed and used to manage multimorbidity effectively. Considering that non-communicable diseases develop due to risk factors and that most individuals aged 65 and older have at least two risk factors in the study, it is essential to take necessary precautions to combat these risk factors. At this point, healthy lifestyle campaigns targeting risk factors should be developed and financial and spiritual support should be provided to elderly individuals. The community should be informed about the campaigns developed by using social marketing techniques.

1. GİRİŞ

Son yüzyılda tüm dünyada bilim, teknoloji, eğitim, ekonomi, gıda, konut, su ve sanitasyon alanlarında meydana gelen gelişmelerin etkisiyle sağlıkta ilerlemeler kaydedilmiş ve neticesinde bulaşıcı hastalıklardan ölümler azalmış ve tüm bunların sonucu olarak doğuştan beklenen yaşam süresi uzamıştır (World Health Organization [WHO], 2008). Doğuştan beklenen yaşam süresi 20.yüzyılda ciddi şekilde artmıştır (Riley, 2005). Beklenen yaşam süresindeki bu artış, hastalık ve ölümlerin en önemli nedenlerinin değişimine sebep olmuştur. 20.yüzyılın başlarında en önemli ölüm nedenleri arasında enfeksiyon ve parazit hastalıkları yer almaktaydı ve çocuk ve bebeklerin yaşamlarını tehdit etmekteydi. 21.yüzyılda ise yetişkinleri ve yaşlıları etkileyen bulaşıcı olmayan hastalıklar en önemli sağlık tehditleridir ve küresel sağlık üzerindeki en büyük yükü oluşturmaktadır (US Department of Health and Human Services, 2011). Küresel sağlık üzerindeki etkisinin yanı sıra sürdürülebilir kalkınmanın da önündeki büyük engellerden biri olarak görüldüğünden, Birleşmiş Milletler ilk defa kalkınma hedefleri içerisinde bulaşıcı olmayan hastalıklara da yer vermiş ve 2030 yılına kadar bulaşıcı olmayan hastalıklar kaynaklı erken ölümlerin üçte bir oranında azaltılmasını hedeflemiştir (WHO, 2021)

Bulaşıcı olmayan hastalıklar, herhangi bir enfeksiyon etkeni ile ilişkilendirilmeyen, bulaşıcı olmayan ve çoğu kez uzun süreli olan (kimi zaman yaşam boyu sürebilen), yavaş seyirli ve kronik (süreğen) bir dizi hastalığı ifade etmektedir (Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı [TÜSEB], 2020). Bulaşıcı olmayan hastalıklar nedeniyle dünyada her yıl 41 milyon insan yaşamını yitirmektedir ve bulaşıcı olmayan hastalıklardan ölümlerin bütün ölümler içerisindeki oranı %71'dir. Önlenebilir olan bu ölümlerin %85'i düşük ve orta gelirli ülkelerde meydana gelmektedir. Dünyada en fazla ölüme sebep olan bulaşıcı olmayan hastalıklar; başta kalp-damar hastalıkları olmak üzere kanserler, kronik solunum yolu hastalıkları (kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOA) ve astım gibi) ve diyabetir. Söz konusu hastalıklar tüm bulaşıcı olmayan hastalık ölümlerinin %80'ini oluşturmaktadır (WHO, 2018a). Günümüzde hastalık ve risk faktörlerinin topluma getirdiği yükün hesaplanması ve buna bağlı olarak politikalar belirlenmesinde yararlanılan ölçütlerden biri Engelliliğe Ayarlanmış Yaşam Yılları'dır (DALY: Disability Adjusted Life Years) (Kılıç, 2011). Bir DALY, sağlıklı olarak geçirilen bir yılın kaybıdır. Bir hastalık veya sağlık durumu için DALY'ler, toplumdaki erken ölüm nedeniyle Kaybedilen Yaşam Yıllarının (YLL: Years Life Lost) ve Engellilikle Geçirilen Yaşam Yıllarının (YLD: Years Life Disabled) toplamı olarak hesaplanır (WHO, 2020). Tüm dünyada 2019 yılında DALY üzerinde en fazla etkiye sahip bulaşıcı olmayan hastalıklar arasında; kalp-damar hastalıkları, felç, KOA, diyabet, bel ağrısı, doğum kusurları ve depresif bozukluklar yer almaktadır (Vos vd., 2020). Orta gelirli ülkeler arasında yer alan Türkiye bulaşıcı olmayan hastalıklar açısından riskli ülkeler arasında bulunmaktadır. Türkiye'deki tüm ölümlerin %87.5'i bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanmaktadır (WHO, 2017) ve bunlar DALY'nin yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de DALY üzerinde en fazla etkiye sahip başlıca bulaşıcı olmayan hastalıklar şunlardır: Kalp hastalıkları, bel ağrısı, neonatal hastalıklar, KOA, inme, diyabet, kanserler, baş ağrısı, doğum anomalileri ve depresif bozukluklar (Sağlık Bakanlığı, 2019).

Bulaşıcı olmayan hastalıklar çoğunlukla davranışsal, metabolik ve çevresel/mesleki risk faktörleri kaynaklı gelişmektedir. Davranışsal risk faktörleri arasında tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği, sağlıksız beslenme ve alkol kullanımı gibi davranışlar bulunmaktadır. Metabolik risk faktörleri içerisinde hipertansiyon, yüksek beden kitle endeksi, yüksek kan şekeri ve yüksek kan lipidleri yer almaktadır. Çevresel/mesleki risk faktörleri arasında su, sanitasyon, hava kirliliği, optimal olmayan sıcaklık ve mesleki riskler bulunmaktadır (WHO, 2017). Bütün dünyada 2019 yılında alkol kullanımından 2.4 milyon insan, yetersiz meyve-sebze tüketiminden 1.5 milyon insan, obeziteden 5 milyon insan, hipertansiyondan 10.8 milyon insan, fiziksel aktivite eksikliğinden 0.8 milyon ve tütün kullanımından 8.7 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Dünyada risk faktörleri arasında DALY'ye en fazla etki eden faktörler sırasıyla hipertansiyon, tütün kullanımı, yüksek kan lipidleri, obezite, alkol kullanımı, yetersiz meyve-sebze tüketimi ve fiziksel aktivite eksikliğidir (Institute for Health Metrics and Evaluation [IHME], 2021a). Tüm dünyada bütün yaş gruplarında meydana gelen bulaşıcı olmayan hastalık kaynaklı ölümlerin çoğu bu risk faktörleri ile açıklanabilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2011). Örneğin, hipertansiyon en fazla, kalp-damar hastalıkları, diyabet ve böbrek hastalıklarına; tütün kullanımı, kalp-damar hastalıkları, kanserler ve kronik solunum yolları hastalıklarına; obezite, kalp-damar hastalıkları, diyabet ve böbrek hastalıklarına neden olmakta ve DALY'yi artırmaktadır (IHME, 2021a).

Türkiye'de ve dünyada bulaşıcı olmayan hastalıklar ve buna bağlı bulaşıcı olmayan hastalıklar kaynaklı ölümler yaşla birlikte artmaktadır ve yaşlı nüfusun artışıyla bulaşıcı olmayan hastalıkların daha da artacağı bildirilmektedir (WHO, 2021; Sağlık Bakanlığı, 2017). Ayrıca yaşla birlikte iki ya da daha fazla kronik hastalığın aynı anda görülmesi olarak tanımlanan multimorbidite durumu da ortaya çıkmaktadır (van den Akker vd., 1996). Yürütülen

araştırmalarda yaşlıların multimorbidite bakımından en riskli grup olduğu, yaşlıların %50'sinden fazlasında multimorbiditenin bulunduğu ve multimorbidite kaynağının genellikle bulaşıcı olmayan hastalıklar olduğu belirtilmektedir (Fortin vd., 2012; Nguyen vd., 2019; Prados-Torres vd., 2014). Multimorbidite durumunun düşük yaşam kalitesi, ruhsal sağlık sorunları, fonksiyonel kapasitenin kötüleşmesi, daha uzun süren hastane yatışları ve sağlık hizmet maliyetlerinin artışı gibi hastalar ve toplumlar üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Wolff vd., 2002). Multimorbiditenin toplum sağlığı üzerindeki etkisini değerlendirmek ve multimorbiditeli hastaların sağlık hizmeti ihtiyaçlarını planlamak için multimorbidite prevalansının doğru bir şekilde tahmin edilmesi kritik öneme sahiptir (Nguyen vd., 2019). Multimorbidite prevalansının yanı sıra multimorbidite kaynağı olan bulaşıcı olmayan hastalık örüntülerinin belirlenmesinin, hasta odaklı tedavi planları, hastalıkları önleme stratejileri ve kılavuzlar geliştirilmesi noktasında yararlar sağlayabileceği belirtilmektedir (Prados-Torres vd., 2014).

Multimorbidite örüntülerinin ortaya çıkarılmasında ise birliktelik kuralları analizi ve sosyal ağ analizinin kullanılabilirliği bildirilmektedir (Held vd., 2016). Birliktelik kuralları analizi, veri kümelerinden değişkenler arasında her yönde ve her tipte ilişkinin ortaya çıkarılması için kullanılmaktadır (Doğan, 2015). Birliktelik kuralları analizi, belirli bir veri kümesinde yüksek sıklıkta birlikte görülen özellik değerlerine ait ilişkisel kuralların (örüntülerin) keşfidir (Özçakır ve Çamurcu, 2007). Örneğin; hipertansiyon ve fiziksel aktivite eksikliğine sahip bireyin %85 olasılıkla obez ya da fazla kilolu olacağı çıkarımı birliktelik analizleri ile ortaya koyulabilmektedir. Sosyal ağ analiziyle ise hastalıklar ve risk faktörlerinin kendi aralarında kurdukları bağlantılar ağ grafikleri ve analizler ile incelenerek bağlantılı hastalıklar/risk faktörleri belirlenebilmektedir (Barabási vd., 2011; Lee vd., 2020). Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, kardiyovasküler hastalıklar (koroner kalp hastalığı, miyokardiyal enfarktüs, inme), bel bölgesi rahatsızlıkları, boyun bölgesi rahatsızlıkları, KOAH, böbrek rahatsızlıkları, diyabet ve depresyon hastalıklarının 65 yaş ve üstü bireylerdeki prevalansının ve multimorbidite durumunun değerlendirilmesi ve ayrıca multimorbidite örüntülerinin birliktelik kuralları analizi ve sosyal ağ analizi ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı bulaşıcı olmayan hastalıklar üzerinde etkili olan tütün kullanımı, alkol kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği, obezite/aşırı kiloluluk, hipertansiyon, yüksek kan lipidleri, yetersiz meyve ve sebze tüketimi risk faktörlerinin, prevalansının ve bireylerin sahip olduğu risk faktörü sayısının tespit edilmesi ve risk faktörü örüntülerinin birliktelik kuralları analizi ve sosyal ağ analizi ile incelenmesidir. Çalışma sonucunda Türkiye'de 65 yaş ve üstü bireylerde birlikte görülen bulaşıcı olmayan hastalık ve risk faktörlerinin neler olduğu ortaya koyulmuştur. Ortaya çıkacak bu hastalık ve risk faktörleri birliktelikleri, sağlık profesyonellerinin 65 yaş ve üstü bireylerin sağlık ihtiyaçlarına yönelik planlama yapmasında, birlikte görülen hastalıklara özel tedavi planları ve kılavuzlar geliştirmesinde ve politika yapıcıların birden fazla hastalık ve risk faktörünü hedef alan politikalar yapmasında kullanılabilir.

2. YÖNTEM

Çalışma verilerini, Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] tarafından Türkiye evreninde belirlenen örneklem üzerinde 2019 yılında yürütülen Türkiye Sağlık Araştırması [TSA] veri seti oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, söz konusu araştırmaya katılan 65 yaş ve üstü bireylere ait veriler kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler TÜİK'ten talep edilmiş ve elde edilmiştir.

TSA, 2008 yılından itibaren iki yılda bir düzenli olarak yapılmakta ve örneklem büyüklüğü, Türkiye genelinde tahminler yapacak şekilde hesaplanmaktadır. TSA'da veri toplama aracı olarak anket kullanılmakta, veriler ulaşılan bireyler ile yüz yüze görüşmeler yoluyla elde edilmekte ve görüşülen kişilerin beyanına dayanmaktadır. TSA anketi ile bireylerin genel sağlık profilinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır ve birçok gösterge elde edilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019). Araştırma kapsamında kullanılması planlanan, bulaşıcı olmayan hastalık durumu ile durumsal ve metabolik risk faktörleri de bu göstergelerden bazılarıdır. Tablo 1'de TSA'da yer alan ve çalışma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Çalışma kapsamında, TSA'da katılımcılara sorulan hastalıklar arasından en yüksek prevalansa sahip olanlardan kardiyovasküler hastalıklar (koroner kalp hastalığı, miyokardiyal enfarktüs, inme), bel bölgesi rahatsızlıkları, boyun bölgesi rahatsızlıkları, KOAH, böbrek rahatsızlıkları, diyabet ve depresyon bulaşıcı olmayan hastalıkları analiz için seçilmiştir. Aynı zamanda söz konusu bulaşıcı olmayan hastalıklar Türkiye'de DALY'yi en fazla yükselten hastalıklar arasında yer almaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2019). Risk faktörleri olarak ise DALY'yi en fazla artıranlardan ve benzer çalışmalarda sık kullanılanlardan; tütün kullanımı, obezite/fazla kiloluluk, hipertansiyon, yüksek kan lipidleri, meyve ve sebze tüketim durumu, alkol kullanımı ve fiziksel aktivite durumu değişkenleri seçilmiştir (IHME, 2021b; Sağlık Bakanlığı, 2019; WHO, 2018b).

Çalışmada, bulaşıcı olmayan hastalıklar ve risk faktörlerine ait örneklere tespit etmek için birliktelik kuralları analizinden faydalanılmıştır. Birliktelik kuralları analizinin uygulanabilmesi için Apriori Algoritması kullanılmış ve tanımlayıcı istatistikler ile birliktelik kuralları analizi için RStudio Versiyon 1.2.5019 ve IBM SPSS Modeller v18.2 yazılımlarından faydalanılmıştır. Birliktelik kuralları analizinin yürütülebilmesi için değişkenlerin iki durumlu (binary) olması gerekmektedir (Altunkaynak, 2017). TSA veri setinde bulaşıcı olmayan hastalıklar, hipertansiyon ve yüksek kan lipidleri iki durumlu olarak yer almaktadır. Ancak geriye kalan değişkenler iki durumlu olmadığından onlar da iki durumlu değişkene dönüştürülmüştür (Tablo 1). Çalışma kapsamında, hastalık ve risk faktörleri ile ilgili sorulara “0” ile kodlanan yanıtı verenlerin söz konusu hastalık veya risk faktörüne sahip olmadığı; “1” yanıtı verenlerin ise hastalık veya risk faktörüne sahip olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Yer Alan Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişken	Soru	Cevaplar ve Kodları
Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar		
Kardiyovasküler hastalıklar	Son 12 ay içerisinde kardiyovasküler hastalıklar (koroner kalp hastalığı, miyokardiyal enfarktüs ve inme/felç) yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Bel bölgesi rahatsızlıkları	Son 12 ay içerisinde bel bölgesi rahatsızlıkları (bel ağrısı, bel fıtığı ve diğer bel defektleri) yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Boyun bölgesi rahatsızlıkları	Son 12 ay içerisinde boyun bölgesi rahatsızlıkları (boyun ağrısı, boyun fıtığı, diğer boyun defektleri) yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Böbrek rahatsızlıkları	Son 12 ay içerisinde böbrek rahatsızlıkları yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
KOAH*	Son 12 ay içerisinde KOAH yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Diyabet	Son 12 ay içerisinde diyabet yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Depresyon	Son 12 ay içerisinde depresyon yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Risk Faktörleri		
Hipertansiyon	Son 12 ay içerisinde hipertansiyon yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Yüksek kan lipidleri	Son 12 ay içerisinde yüksek kan lipidleri (yüksek kolesterol veya trigliserid) yaşadınız mı?	0=Hayır 1=Evet
Obez/Fazla kilolu	Kg/Boy ²	0= <25 Normal 1= ≥25 Obez/Fazla kilolu
Tütün kullanımı	Tütün mamulü (sigara, sarma sigara, puro, pipo, ısıtmalı tütün ürünleri, nargile vb.) kullanıyor musunuz?	0=hiç içmemiş 1=aktif kullanıcı/bırakmış
Alkol kullanımı	Son 12 ay içerisinde, ne sıklıkta alkollü içecek kullandınız?	0=hiç içmemiş 1=aktif kullanıcı/bırakmış
Fiziksel aktivite	Çalışırken/günlük faaliyetlerinizi gerçekleştirirken hangisi durumunuzu tanımlar?	0=yürüyen/hafif-ağır işler yapan (aktif) 1=oturan/duran (sedanter)
Meyve tüketimi	Ne sıklıkta meyve yersiniz?	0=günde bir kere ya da daha fazla 1=günde bir kereden daha az
Sebze tüketimi	Ne sıklıkta sebze yersiniz?	0=günde bir kere ya da daha fazla 1=günde bir kereden daha az

*Kronik obstrüktif akciğer hastalığı

Birliktelik kuralları analizi ile değişkenlerde yer alan öğelerin birbirleriyle olan bağıntısı ortaya çıkarılmaktadır (Altunkaynak, 2017). Birliktelik kuralları analizinin uygulanabilmesi için çeşitli algoritmalar bulunmaktadır ve bunlar arasında en yaygın kullanıma sahip olan Agrawal ve Srikant (1994) tarafından geliştirilen Apriori Algoritmasıdır. Algoritmada öğeler arasındaki bağıntı, destek ve güven ölçütleri ile hesaplanmaktadır (Şentürk, 2006). Destek ölçütü, öğe ya da öğeler kümesinin tüm gözlemler içerisindeki oranını göstermektedir. A ve B öğe kümesi için destek ölçütü $P(A,B)=N(A,B)/n$ ile hesaplanır. Burada n gözlem sayısını, N(A,B) ise A ve B öğe kümesinin birlikte görülme sayısını gösterir. Güven ölçütü, A risk faktörüne maruz kalanlarda B hastalığına yakalanma olasılığını ifade etmektedir. Güven ölçütü, $P(B/A)=N(A,B)/N(A)$ formülüyle hesaplanır. Birliktelik kuralları analizi sonucunda birliktelik kuralları A (öncül)⇒B (sonuç) şeklinde gösterilir (Altunkaynak, 2017). Destek ölçütü, değişkenlere ait öğeler arasındaki ilişkinin ne kadar sık olduğunu, güven ölçütü ise A risk faktörünün ne kadar olasılıkla B hastalığı ile birlikte görüldüğünü belirtmektedir (Şentürk, 2006).

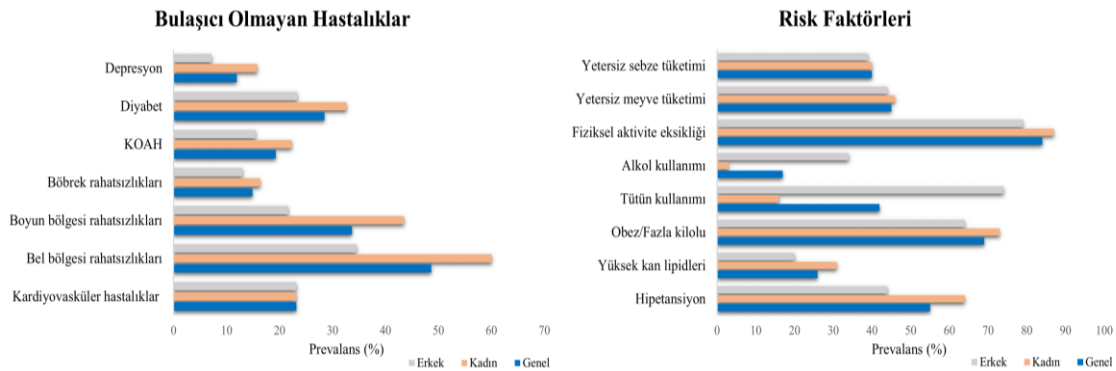
Sosyal ağ analizi, temelde insanlar, gruplar ve toplulukların birbiriyle olan ilişki ve etkileşimlerini ortaya çıkarmak için kullanılan bir yöntemdir (Scott ve Carrington, 2011). Söz konusu yöntem, bulaşıcı olmayan hastalıklar veya risk faktörlerinin kendi aralarındaki ilişki ve etkileşimleri ortaya çıkarmak için de kullanılabilir (Lee vd., 2020; Held vd., 2016). Sosyal ağ analizinin görselleştirme ve matematiksel analiz olmak üzere iki yönü bulunmaktadır (Saqr ve Alamro, 2019). Görselleştirmede düğümler (nodes) hastalıklar/risk faktörlerini ifade etmektedir ve hastalıkların/risk faktörlerinin birbirleriyle olan bağlantıları (edges) ağ grafikleri yardımıyla gösterilmektedir (Fu vd., 2017). Matematiksel analiz yönünde ise hastalıkların/risk faktörlerinin hangilerinin diğerlerine kıyasla daha önemli olduğu yani daha merkezde olduğu merkezilik ölçümleri (centrality measures) ile ortaya çıkarılmaktadır. En yaygın kullanıma sahip merkezilik ölçümü, derece merkezilik (degree centrality) ölçümüdür (Scott, 2017). Derece merkeziliği, bir hastalığın/risk faktörünün diğer hastalıklar/risk faktörleri ile doğrudan kurduğu bağlantıların toplamını ifade etmektedir ve en yüksek skora sahip hastalık ya da risk faktörü ağ grafiğinin merkezinde yer almaktadır (Lee vd., 2020). Bu çalışmada derece merkezilik ölçümü kullanılacaktır.

3. BULGULAR

TSA veri setinde yer alan 65 yaş ve üstündeki 2458 kişi bu çalışmanın örnekleimidir. Katılımcıların %55,2'sini (n=1358) kadınlar ve %44,8'ini (n=1100) erkekler oluşturmaktadır.

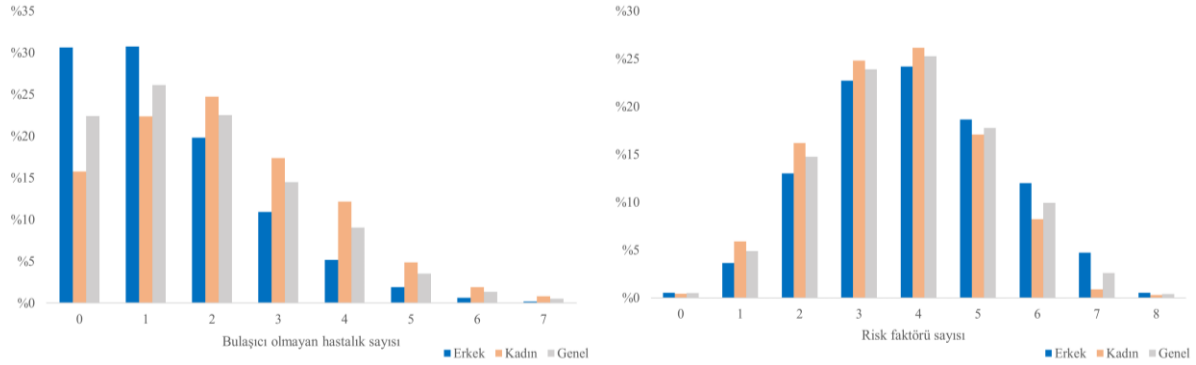
Şekil 1'de 65 yaş ve üstü bireylerin bulaşıcı olmayan hastalıklar ve risk faktörleri prevalansı gösterilmiştir. Bulaşıcı olmayan hastalıklar açısından kadınların bulaşıcı olmayan hastalıklar prevalansı erkeklerden yüksektir. Kadın ve erkekler birlikte değerlendirildiğinde bireylerin yaklaşık %50'sinin bel bölgesi rahatsızlıklarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Prevalansı en yüksek olan diğer hastalıklar sırasıyla; boyun bölgesi rahatsızlıkları, diyabet, kardiyovasküler hastalıklar, KOAH, böbrek rahatsızlıkları ve depresyondur. 65 yaş ve üstü bireylerin risk faktörleri prevalansı incelendiğinde, yetersiz sebze ve meyve tüketimi açısından kadın ve erkeklerin benzer düzeyde prevalansa sahip olduğu; tütün ve alkol kullanımının erkeklerde daha fazla olduğu; fiziksel aktivite eksikliği, obez/fazla kilolu, yüksek kan lipidleri ve hipertansiyon prevalansının kadınlarda fazla olduğu saptanmıştır. Kadın ve erkek katılımcıların %84'ünde fiziksel aktivite eksikliği belirlenmiştir. Bireylerin yaklaşık %70'inin obez/fazla kilolu olduğu, %55'inin hipertansiyona sahip olduğu, yaklaşık %45'inin yetersiz meyve ve sebze tüketiminin olduğu, %42'sinin aktif şekilde tütün kullandığı/kullanmayı bıraktığı, %26'sının yüksek kan lipidlerine sahip olduğu ve %17'sinin aktif alkol kullanıcısı/kullanmayı bırakmış olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar ve Risk Faktörlerinin Prevalansı

Şekil 2'de bireylerin sahip olduğu bulaşıcı olmayan hastalık ve risk faktörü sayıları yer almaktadır. Şekil 2 incelendiğinde kadınların erkeklerle kıyasla daha fazla sayıda bulaşıcı olmayan hastalığa sahip olduğu belirlenmiştir. Kadınlar ve erkekler birlikte değerlendirildiğinde %22'sinin çalışma kapsamındaki yedi hastalıktan hiçbirine sahip olmadığı, %26'sının bir hastalığa sahip olduğu ve %50'den fazlasının ise multimorbiditesi (en az iki hastalığa sahip) olduğu saptanmıştır. Risk faktörleri bireylerin geneli için değerlendirildiğinde %1'den az katılımcının hiçbir risk faktörünün olmadığı ve yaklaşık %50'sinin ise üç veya dört risk faktörüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2. Bulaşıcı Olmayan Hastalık ve Risk Faktörü Sayısı

Tablo 2’de kadınlar ve erkeklerin ayrı ayrı ve birlikte değerlendirildiği bulaşıcı olmayan hastalıklara ilişkin birliktelik kuralları analiz sonuçlarından en yüksek destek ve güven oranına sahip olan kurallara yer verilmiştir. Kadınlarda en sık birlikte görülen bulaşıcı olmayan hastalıkların bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları olduğu ve kadınların %37’sinde görüldüğü, boyun bölgesi rahatsızlıklarına sahip olanların %86’sının aynı zamanda bel bölgesi rahatsızlıklarına da sahip olduğu belirlenmiştir. Bulaşıcı olmayan hastalıkların genellikle bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları ile birliktelikler oluşturduğu saptanmıştır. Bel ve boyun bölgesi rahatsızlıklarından farklı olarak kardiyovasküler hastalıklara sahip kadınların %41’inin aynı zamanda diyabete de sahip olduğu tespit edilmiş olup bunlar tüm kadın katılımcıların %10’unu oluşturmaktadır. Kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de en sık birlikte görülen hastalıkların boyun ve bel bölgesi rahatsızlıkları olduğu saptanmıştır. KOAH’ı olan erkeklerin %42’sinin aynı zamanda kardiyovasküler hastalıkları da olduğu belirlenmiş olup bu bireyler tüm erkeklerin %6’sını oluşturmaktadır. Erkek ve kadın katılımcılar birlikte değerlendirildiğinde boyun ve bel bölgesi rahatsızlıklarının en sık birlikte görülen hastalıklar olduğu saptanmıştır. Diyabet ve bel bölgesi rahatsızlıklarına sahip katılımcıların %63’ünün boyun bölgesi rahatsızlıkları da olduğu tespit edilmiştir.

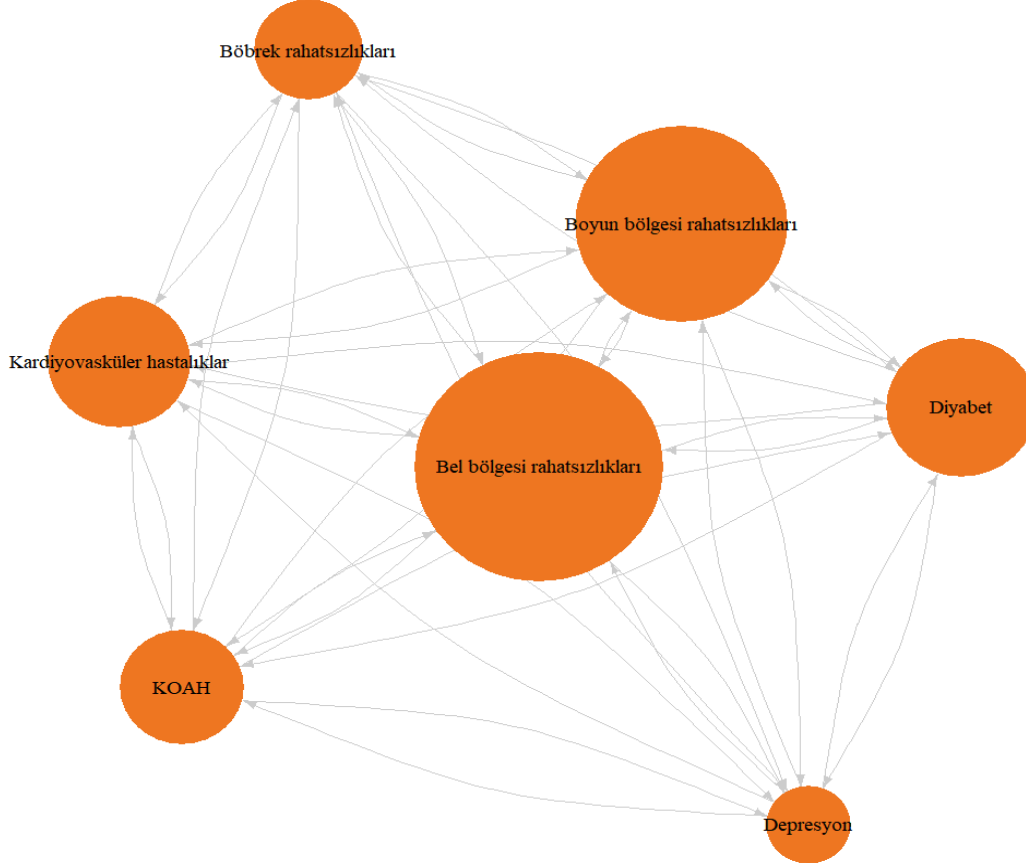
Tablo 2. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklara İlişkin Birliktelik Kuralları

	Destek Oranı	Güven Oranı	
Kadın	Boyun bölgesi rahatsızlıkları => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%37	%86
	Diyabet => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%21	%65
	KOAH => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%16	%73
	Kardiyovasküler hastalıklar => Diyabet	%10	%41
	KOAH => Kardiyovasküler hastalıklar	%8	%37
	Böbrek rahatsızlıkları => Diyabet	%8	%46
Erkek	Boyun bölgesi rahatsızlıkları => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%16	%74
	Kardiyovasküler hastalıklar => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%10	%42
	Diyabet => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%8	%37
	KOAH => Kardiyovasküler hastalıklar	%6	%42
Genel	Boyun bölgesi rahatsızlıkları => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%28	%82
	Diyabet => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%15	%54
	Kardiyovasküler hastalıklar => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%13	%57
	KOAH => Bel bölgesi rahatsızlıkları	%12	%62
	Diyabet, Bel bölgesi rahatsızlıkları => Boyun bölgesi rahatsızlıkları	%10	%63
	Kardiyovasküler hastalıklar => Boyun bölgesi rahatsızlıkları	%10	%45
	KOAH => Boyun bölgesi rahatsızlıkları	%9	%47
KOAH => Kardiyovasküler hastalıklar	%8	%39	

Şekil 3’te kadın ve erkeklerin birlikte değerlendirildiği bulaşıcı olmayan hastalıklara ilişkin sosyal ağ analizi sonucunda ortaya çıkan ağ grafiği yer almaktadır. Ağ grafiğindeki dairelerin genişliği, sosyal ağ analizinde yararlanılan derece merkeziliği ölçümü sonuçlarını ifade etmektedir. Daire genişliği arttıkça hastalığın diğer hastalıklarla olan bağlantı sayısının arttığı anlaşılmaktadır. Ağ analizi sonuçlarına göre bel bölgesi rahatsızlıkları başta olmak üzere sırasıyla

boyun bölgesi rahatsızlıkları ve diyabetin diğer hastalıklarla en fazla bağlantıya sahip hastalıklar olduğu belirlenmiştir. Diğer hastalıklarla en az bağlantıya sahip hastalığın ise depresyon olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 3. Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Ağ Grafiği

Tablo 3'te kadınlar ve erkeklerin ayrı ayrı ve birlikte risk faktörlerine ilişkin birliktelik kuralları analizi sonucunda ortaya çıkan en yüksek destek ve güven oranına sahip kurallara yer verilmiştir. Obez/fazla kilolu kadınların %87'sinde fiziksel aktivite eksikliği belirlenmiş olup bu birlikteliğe sahip kadınlar tüm kadınların %64'ünü oluşturmaktadır. Fiziksel aktivite eksikliği bulunan aynı zamanda da yüksek kan lipidine ve hipertansiyona sahip kadınların %82 ihtimal ile obez/fazla kilolu olduğu saptanmıştır. Tütün kullanan/kullanmış ve fiziksel aktivite eksikliğine sahip erkeklerin %64'ünün obez/fazla kilolu olduğu ve bu birlikteliğe sahip erkeklerin tüm erkeklerin %37'sini oluşturduğu tespit edilmiştir. Tütün ve alkol kullanan/kullanmış erkeklerin %66'sının obez/fazla kilolu olduğu belirlenmiştir. Risk faktörlerine maruziyet açısından kadın ve erkekler birlikte değerlendirildiğinde obez/fazla kilolu olanların %84'ünde fiziksel aktivite eksikliği olduğu ve bu birlikteliğe sahip bireylerin örneklem %58'ini oluşturduğu saptanmıştır. Hipertansiyona sahip katılımcıların %73'ünün ve yüksek kan lipidlerine sahip hastaların ise %77'sinin obez/fazla kilolu olduğu belirlenmiştir. Yetersiz sebze ve meyve tüketimi olan bireylerin %87'sinde fiziksel aktivite eksikliği olduğu ortaya çıkmıştır.

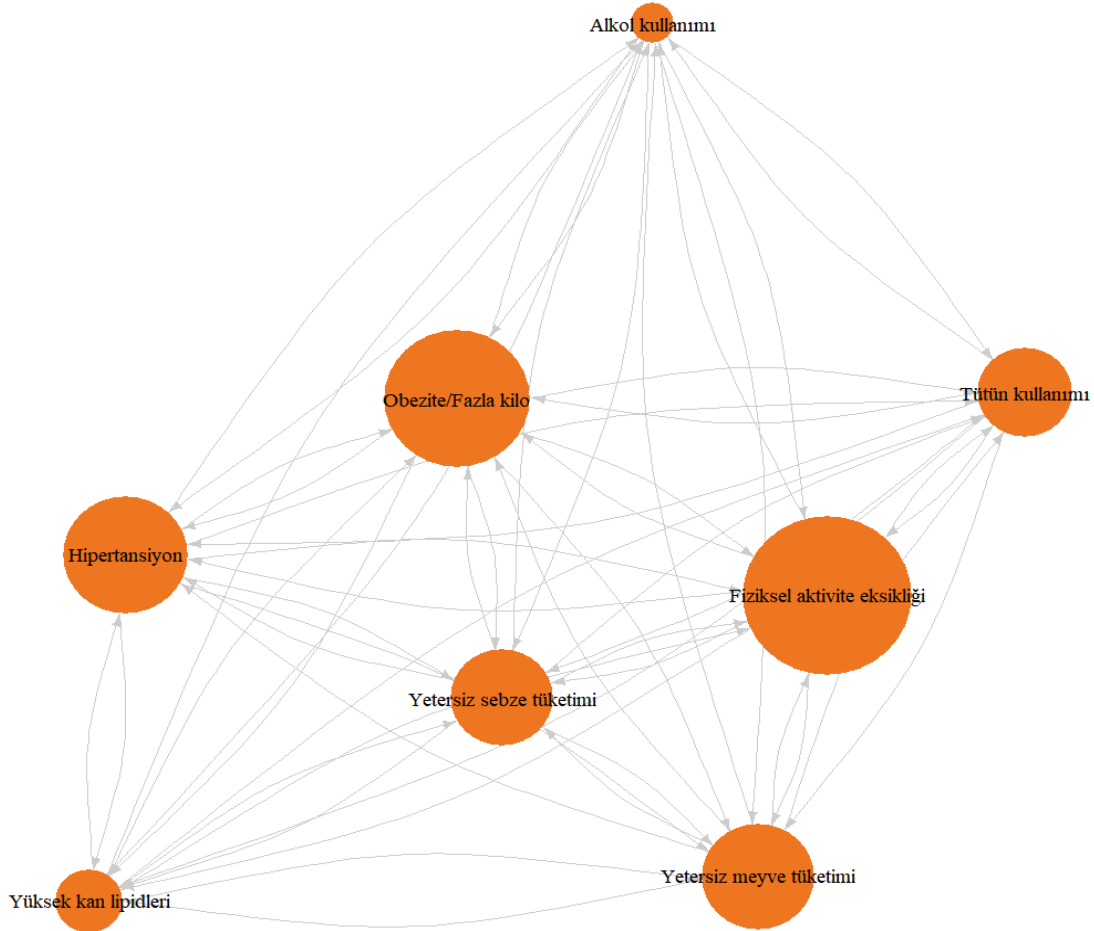
Tablo 3. Risk Faktörlerine İlişkin Birliktelik Kuralları

	Destek Oranı	Güven Oranı
Obez/Fazla kilolu => Fiziksel aktivite eksikliği	%64	%87
Hipertansiyon, Obez/Fazla kilolu => Fiziksel aktivite eksikliği	%43	%89
Kadın Sebze tüketimi, Meyve tüketimi => Fiziksel aktivite eksikliği	%31	%91
Yüksek kan lipidleri => Obez/Fazla kilolu	%25	%80
Yüksek kan lipidleri, Hipertansiyon, Fiziksel aktivite eksikliği => Obez/Fazla kilolu	%18	%82
Sebze tüketimi, Meyve tüketimi, Fiziksel aktivite eksikliği, Obez/Fazla kilolu =>Hipertansiyon	%16	%71

		Destek Oranı	Güven Oranı
Erkek	Tütün kullanımı, Fiziksel aktivite eksikliği => Obez/Fazla kilolu	%37	%64
	Sebze tüketimi, Meyve tüketimi => Fiziksel aktivite eksikliği	%26	%82
	Tütün kullanımı, Alkol kullanımı => Obez/Fazla kilolu	%20	%66
	Hipertansiyon, Obez/Fazla kilolu, Fiziksel aktivite eksikliği => Tütün kullanımı	%18	%73
Genel	Obez/Fazla kilolu => Fiziksel aktivite eksikliği	%58	%84
	Hipertansiyon => Fiziksel aktivite eksikliği	%47	%87
	Hipertansiyon => Obez/Fazla kilolu	%41	%73
	Hipertansiyon, Obez/Fazla kilolu => Fiziksel aktivite eksikliği	%35	%86
	Sebze tüketimi, Meyve tüketimi => Fiziksel aktivite eksikliği	%29	%87
	Yüksek kan lipidleri => Obez/Fazla kilolu	%20	%77
	Yüksek kan lipidleri, Hipertansiyon, Fiziksel aktivite eksikliği => Obez/Fazla kilolu	%14	%80
	Tütün kullanımı, Fiziksel aktivite eksikliği => Obez/Fazla kilolu	%22	%66

Şekil 4'te katılımcıların risk faktörlerine ilişkin sosyal ağ analizi sonucunda ortaya çıkan ağ grafiği verilmiştir. Sosyal ağ analizinde kullanılan derece merkeziliği ölçümü sonuçlarına göre başta fiziksel aktivite eksikliği olmak üzere sırasıyla obezite/fazla kilo ve hipertansiyon risk faktörlerinin diğer risk faktörleri ile en yüksek bağlantı skorlarına sahip olduğu saptanmıştır. Yetersiz meyve ve sebze tüketiminin benzer bağlantı skoruna; alkol kullanımının ise en az bağlantı skoruna sahip olduğu belirlenmiştir.

Şekil 4. Risk Faktörleri Ağ Grafiği

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bulaşıcı olmayan hastalıklar, yetişkinlerin ve özellikle de yaşlıların sağlık durumunu olumsuz şekilde etkileyen önemli sağlık tehditleridir (US Department of Health and Human Services, 2011). Her yıl dünyada milyonlarca, Türkiye’de ise yüzbinlerce insan bulaşıcı olmayan hastalıklar sebebiyle yaşamını yitirmektedir (WHO, 2018a; WHO, 2017). Bulaşıcı olmayan hastalıklar genellikle risk faktörleri kaynaklı gelişmektedir ve bulaşıcı olmayan hastalık kaynaklı ölümlerin çoğu risk faktörleri ile açıklanabilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2011). Bulaşıcı olmayan hastalıklar; daha yüksek önlenebilir yatış riski, yetersiz hastalık yönetimi, yetersiz tedavi ve iletişim engelleri ile birlikte sağlık hizmetlerindeki verimsizliğin ana kaynaklarından biri olarak görülmektedir (Palladino vd., 2016). Bu nedenlerle bu çalışmada, TSA veri seti kullanılarak Türkiye’deki yaşlı bireylerin bulaşıcı olmayan hastalık durumları prevalans ve multimorbidite; risk faktörlerine maruziyet durumları ise prevalans ve risk faktörü sayısı açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca birlikte görülen hastalıklar ve risk faktörleri de birliktelik kuralları analizi ve sosyal ağ analizi ile incelenmiştir.

Bu çalışmada, hem kadınlar (%60) hem de erkeklerde (%35) en yüksek prevalansa sahip hastalığın bel bölgesi rahatsızlıkları olduğu belirlenmiştir. Kadınlarda ikinci ve üçüncü en yüksek prevalansa sahip hastalıklar boyun bölgesi rahatsızlıkları (%44) ve diyabet (%33) iken, erkeklerde ise kardiyovasküler hastalıklar (%23) ve diyabet (%22). Katılımcıların geneli için ikinci ve üçüncü en yüksek prevalansa sahip hastalıklar boyun bölgesi rahatsızlıkları (%34) ve diyabet (%29). Dünyada bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları, engellilikle geçirilen yaşam yılları üzerinde en fazla yüke sahip hastalıklar arasında yer almaktadır. Özellikle yaşlanmanın söz konusu hastalıklarda artışa neden olduğu bildirilmektedir (Dinçer, 2017). Çalışma kapsamında tespit edilen diğer önemli bir bulgu, kadınların çalışma kapsamındaki bütün hastalıklar açısından erkeklere kıyasla yüksek prevalansa sahip olmasıdır. Lee vd. (2020) tarafından Güney Kore’de bulaşıcı olmayan hastalıkların prevalansının değerlendirildiği çalışmada da kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek prevalansa sahip olduğu belirlenmiştir. van Oostrom vd. (2012) tarafından Hollanda’da 55 yaş ve üstü bireylerde 29 bulaşıcı olmayan hastalığın incelendiği araştırmada, en yüksek prevalansa sahip hastalıkların diyabet, kardiyovasküler hastalıklar, KOAH, bel ya da boyun bölgesi rahatsızlıkları ve depresyon olduğu belirlenmiştir. IHME (2021c) tarafından yürütülen bir araştırmada, içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu üst-orta gelirli ülkelerdeki 65-89 yaş arasındaki bireylerde bulaşıcı olmayan hastalıklar prevalansları şu şekilde bulunmuştur; bel bölgesi rahatsızlıkları %18, boyun bölgesi rahatsızlıkları %6, kardiyovasküler hastalıklar %38, diyabet %21, böbrek rahatsızlıkları %23, KOAH %17 ve depresyon %6. Diyabet ve KOAH haricinde diğer hastalıklarda kadınların prevalansının erkeklere kıyasla yüksek olduğu saptanmıştır (IHME, 2021c).

Risk faktörleri prevalansı açısından kadınlar ve erkekler birlikte incelendiğinde, en yüksek prevalansa sahip ilk üç risk faktörü fiziksel aktivite eksikliği (%84), obezite/fazla kiloluluk (%69) ve hipertansiyondur (%55). Diğer risk faktörleri ise sırasıyla yetersiz meyve (%45) ve sebze tüketimi (%40), tütün kullanımı (%42), yüksek kan lipidleri (%26) ve alkol kullanımıdır (%17). Kadınlarda risk faktörleri arasında ikinci ve üçüncü en yüksek prevalansa sahip risk faktörleri obezite/fazla kiloluluk ve hipertansiyon; erkeklerde ise tütün kullanımı ve obezite/fazla kiloluluktur. Ayrıca erkeklerde alkol ve tütün kullanım prevalansı kadınlara kıyasla daha yüksektir. Khodabakhshi vd. (2019) tarafından İran’da 60 yaş üstü bireyler üzerinde yürütülen araştırmada, yetersiz meyve ve sebze tüketimi prevalansının sırasıyla %73,8 ve %67,8, fiziksel aktivite eksikliğinin %55, fazla kiloluluk ya da obezitenin %49 ve hipertansiyonun %34,5 olduğu belirlenmiştir. Ghimire vd. (2019) tarafından Nepal’de 60-69 yaş arasındaki bireyler üzerinde yürütülen çalışmada, yetersiz meyve sebze tüketimi prevalansının %98,6, hipertansiyonun %57,2, yüksek kan lipidlerinin %37,9, obezitenin %19 ve alkol kullanımının %18 olduğu saptanmıştır. Wu vd. (2015) tarafından orta gelir düzeyinde yer alan Çin, Gana, Hindistan, Meksika, Rusya ve Güney Afrika gibi ülkelerde 50 yaş üstü bireylerin risk faktörleri prevalansının değerlendirildiği araştırmada, Çin’de en yüksek prevalansa sahip risk faktörlerinin sırasıyla, hipertansiyon, yetersiz meyve ve sebze tüketimi, fiziksel aktivite eksikliği, tütün kullanımı, obezite ve alkol kullanımı; Gana’da yetersiz meyve ve sebze tüketimi, hipertansiyon, fiziksel aktivite eksikliği, obezite ve alkol kullanımı; Hindistan’da yetersiz meyve ve sebze tüketimi, tütün kullanımı, hipertansiyon, fiziksel aktivite eksikliği, obezite ve alkol kullanımı; Meksika’da yetersiz meyve ve sebze tüketimi, hipertansiyon, fiziksel aktivite eksikliği, obezite, tütün kullanımı ve alkol kullanımı; Rusya’da yetersiz meyve ve sebze tüketimi, hipertansiyon, obezite, fiziksel aktivite eksikliği, tütün kullanımı ve alkol kullanımı; Güney Afrika’da hipertansiyon, yetersiz meyve ve sebze tüketimi, fiziksel aktivite eksikliği, obezite, tütün kullanımı ve alkol kullanımı olduğu belirlenmiştir. Mevcut çalışmada fiziksel aktivite eksikliği prevalansı incelenen çalışmalara kıyasla daha yüksektir. Ancak Türkiye’de, 65 yaş ve üstü bireyler üzerinde

yürütülen araştırmalarda fiziksel aktivite eksikliği prevalansının %70-90 düzeylerinde olduğu belirlenmiş olup bu çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Sağlık Bakanlığı, 2019; Üner vd., 2017).

Bu çalışmada yer alan kadınların %62'sinin, erkeklerin %39'unun ve kadınlar ve erkekler birlikte değerlendirildiğinde %51'inin çalışma kapsamındaki yedi hastalık içerisinde eş zamanlı olarak iki ya da daha fazla hastalığa sahip olmak şeklinde tanımlanan multimorbidite durumunun var olduğu belirlenmiştir. Birliktelik kuralları analizi sonuçlarına göre kadınlarda ve erkeklerde en sık birlikte görülen hastalıklar bel ve boyun bölgesi rahatsızlıklarıdır. Çalışma kapsamındaki diğer hastalıklar da bel veya boyun bölgesi rahatsızlıkları ile birliktelik oluşturmaktadır. Bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları haricinde kadınlarda kardiyovasküler hastalıklar ve diyabet, KOAH ve kardiyovasküler hastalıklar, böbrek rahatsızlıkları ve diyabet; erkeklerde ise KOAH ve kardiyovasküler hastalıklar gibi ikili birliktelikler bulunmuştur. Sosyal ağ analizinde de birliktelik kurallarına benzer sonuçlar elde edilmiş; bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları ile diyabetin diğer hastalıklarla en fazla bağlantıya sahip bulaşıcı olmayan hastalıklar olduğu saptanmıştır. Held vd. (2016) tarafından Avustralya'da 70 yaş üstü bireylerde 17 hastalığın değerlendirildiği çalışmada, bireylerin %75'inin multimorbiditesinin olduğu, Fortin vd. (2012) tarafından multimorbidite ile ilgili 21 çalışmanın derlendiği araştırmada, çalışmalarda en az 7 bulaşıcı olmayan hastalığın değerlendirmeye alındığı ve 75 yaş üstü bireylerin %13-%72'sinde multimorbidite olduğu belirlenmiştir. Nguyen vd. (2019) tarafından multimorbidite ile ilgili yaklaşık 50 ülkeden 70 çalışmanın derlendiği araştırmada ise 65 yaş üstü bireylerin %50'sinden fazlasının multimorbiditesinin bulunduğu ve kadınların erkeklere kıyasla multimorbidite prevalansının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Multimorbidite durumu olan yaşlı bireylerde bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları gibi kas iskelet sistemi rahatsızlıklarının bulunması çok muhtemel görülmektedir (Briggs vd., 2018). Duffield vd. (2017) tarafından yürütülen araştırmada, diyabet, kanser, kalp, akciğer ve mental rahatsızlıkları olan 65 yaş ve üstü bireylerin yaklaşık %50'sinden fazlasının bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları dahil kas iskelet sistemi rahatsızlıklarının da olduğu ve kas iskelet sistemi rahatsızlıkları olan bireylerin bulaşıcı olmayan hastalıklara sahip olma ihtimalinin yüksek olduğu bildirilmiştir. Wang vd. (2020) tarafından Çin'de bulaşıcı olmayan hastalık birlikteliklerinin incelendiği araştırmada da yaşlı kadın ve erkeklerde kardiyovasküler rahatsızlıklar, KOAH, böbrek rahatsızlıkları ve diyabetin yer aldığı bu çalışmadakine benzer birliktelik kuralları tespit edilmiştir.

Yürütülen bu çalışmada, bireylerin sekiz risk faktörüne maruziyet durumları incelenmiştir. Genel olarak bireylerin sadece %1'inden azının risk faktörünün olmadığı, %5'inin bir risk faktörü ve %64'ünün ise iki ila dört risk faktörünün bulunduğu saptanmıştır. Çalışma kapsamında yürütülen birliktelik kuralları analizi sonuçlarına göre, kadınlarda ve erkeklerde en sık birlikte görülen risk faktörleri obezite/fazla kiloluluk ve fiziksel aktivite eksikliğidir. Hipertansiyon, yüksek kan lipidleri, tütün kullanımı, yetersiz sebze ve meyve tüketimi risk faktörleri öncül; obezite/fazla kiloluluk ve fiziksel aktivite eksikliği sonuç olmak üzere farklı birliktelik kuralları ortaya çıkmıştır. Sosyal ağ analizi sonucuna göre kadın ve erkeklerde çalışma kapsamındaki risk faktörleriyle en fazla bağlantıya sahip risk faktörlerinin sırasıyla fiziksel aktivite eksikliği, obezite ve hipertansiyon olduğu tespit edilmiştir. Sosyal ağ analizi sonuçları ile birliktelik kuralları analizi sonuçları benzerlik göstermektedir. Li vd. (2017) tarafından Çin'de 40 yaş ve üstü bireyler üzerinde yürütülen araştırmada obezite, fiziksel aktivite eksikliği, yüksek kan lipidleri ve hipertansiyon risk faktörlerinin çeşitli birliktelik kuralları oluşturduğu saptanmıştır. Hernández vd. (2019) tarafından İrlanda'da 50 yaş ve üstü bireyler üzerinde yürütülen araştırmada, hipertansiyon, yüksek kan lipidleri ve obezitenin birlikte sık görülen risk faktörleri olduğu tespit edilmiştir. Wu vd. (2015) tarafından Gana, Çin, Hindistan, Meksika, Rusya ve Güney Afrika'daki 50 yaş üstü bireylerde hipertansiyon, yetersiz meyve ve sebze tüketimi, fiziksel aktivite eksikliği, obezite, tütün ve alkol kullanımı risk faktörlerinin incelendiği araştırmada, Hindistan, Meksika, Rusya ve Güney Afrika'daki bireylerin %1'inden azının risk faktörünün olmadığı, yaklaşık %10'unda bir faktörünün olduğu ve %70 ila %80'inde iki ila dört risk faktörünün birlikte bulunduğu; Çin ve Gana'daki bireylerin ise %60 ila %65'inde iki ila dört risk faktörünün birlikte bulunduğu belirlenmiştir. Üner vd. (2017) tarafından Türkiye'de sigara kullanımı, yetersiz meyve ve sebze tüketimi, fiziksel aktivite eksikliği, obezite/fazla kiloluluk ve hipertansiyon risk faktörlerinin birlikte bulunma sayıları incelenmiş ve 70 yaş ve üstü bireylerin %0,6'sında söz konusu risk faktörlerinin hiçbirinin olmadığı, %21'inde bir veya iki tanesinin olduğu ve %78'inde ise 3 ila 5 risk faktörünün birlikte bulunduğu tespit edilmiştir. Mevcut çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre 65 ve yaş üstü bireylerin %51'inin multimorbiditesinin olduğu ve en sık birlikte görülen bulaşıcı olmayan hastalıkların bel ve boyun bölgesi rahatsızlıkları olduğu, diğer hastalıkların da bu hastalıklar ile birliktelik kuralları ve bağlantılar oluşturduğu belirlenmiştir. Risk faktörleri bakımından bireylerin %64'ünün iki ila dört risk faktörüne sahip olduğu ve en sık birlikte görülen risk faktörlerinin obezite/fazla

kiloluluk, fiziksel aktivite eksikliği ve hipertansiyon olduğu saptanmıştır. Multimorbiditeye sahip hastalar kompleks ve yapılandırılmış tedavi planlarına ihtiyaç duymaktadır (Nguyen vd., 2019). Ancak mevcut geleneksel hastalık odaklı yaklaşımlar sebebiyle hastalar etkin ve etkili olmayan oldukça parçalanmış bir tedavi ile karşı karşıya kalmaktadır (Palmer vd., 2018). Çoğu sağlık profesyoneli belirli bir hastalığı yönetmek için eğitim gördüğünden multimorbiditeye sahip hastaların yönetiminde yetersiz kalabilmektedir (Palmer vd., 2019). Bu sebeplerden Palmer vd. (2018) tarafından Avrupa ülkelerinde multimorbiditeye sahip hastaların tedavisinde kullanılmak üzere Entegre Multimorbidite Tedavi Modeli (Integrated Multimorbidity Care Model) geliştirilmiştir. Model ile multimorbiditeli hastalara birden fazla alandan sağlık profesyonelinin yer aldığı, hasta merkezli ve kanıta dayalı sağlık hizmeti sunulması amaçlanmaktadır. Multimorbiditeli hastaların birden fazla hastalığının bulunması sebebiyle birden fazla disiplin tarafından sunulacak tedavilerin planlanması ve koordinasyonunun sağlanmasında ve ayrıca hastaların sürekli olarak takip edilmesi gerektiğinden hastaların sağlık durumunun takip edilmesinde vaka yöneticileri (case managers) etkin roller üstlenmektedir (Case Management Society of America, 2021). Karahan (2015) tarafından Türkiye’de multimorbiditeli hastalar üzerinde yürütülen bir araştırmada, multimorbiditeli hastaların hastanelere kıyasla aile sağlığı merkezlerini daha fazla ziyaret ettikleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’de hasta merkezli sağlık hizmeti sunmayı amaçlayan aile hekimliği (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2021) vaka yöneticilerinin üstlendiği rollere sahiptir ve multimorbiditeli hastalar için gerekli sağlık ihtiyaçlarının karşılanması için planlama ve koordinasyonu sağlayabilir. Multimorbidite durumunun etkili şekilde yönetilmesi için politika yapımcılarının ve sağlık yöneticilerinin multimorbiditeye neden olan faktörleri, multimorbidite sıklığını ve multimorbidite kaynağı olan bulaşıcı olmayan hastalık birlikteliklerini değerlendirmesi ve akabinde hastalıktan ziyade hastayı merkeze alan Entegre Multimorbidite Tedavi Modeli gibi uygulamaları kullanması ya da geliştirmesi önerilir. Bu çalışmada yapılan birliktelik kuralları analizi sonucunda ortaya çıkan hastalık birliktelikleri, multimorbidite ile mücadelede politika yapımcılar ve sağlık yöneticileri için yol gösterici olabilir. Bulaşıcı olmayan hastalıkların risk faktörleri kaynaklı geliştiği ve çalışmada 65 yaş ve üstü bireylerin çoğunun en az iki risk faktörüne sahip olduğu dikkate alındığında söz konusu risk faktörleri ile mücadele için gerekli önlemlerin alınması elzemdir. Bu noktada risk faktörlerini hedef alan sağlıklı yaşam kampanyaları geliştirilmeli ve yaşlı bireylere bu konuda maddi ve manevi destekler sağlanmalıdır. Sosyal pazarlamadan da faydalanılarak geliştirilen kampanyalar ile ilgili toplum bilgilendirilmelidir.

Sonuç itibarıyla bulaşıcı olmayan hastalıklar, birden fazla bulaşıcı olmayan hastalığa sahip olma durumu ve bulaşıcı olmayan hastalığa neden olan risk faktörleri Türkiye’de başta yaşlı bireyler olmak üzere tüm toplum için sağlık tehditleridir. Gelecekte yürütülecek araştırmalarda daha fazla sayıda bulaşıcı olmayan hastalıkların ve risk faktörlerinin farklı yaş gruplarında incelenmesi önerilir. Ayrıca multimorbidite ve risk faktörü sayısı üzerinde bireyin sosyo-ekonomik durumunun etkisinin de değerlendirilmesi tavsiye edilir. Son olarak, bu çalışmada hastalık ve risk faktörlerine sahip olma durumları kişilerin beyanlarına dayalı olarak değerlendirilmiştir; gelecekte yürütülecek çalışmalarda ise sağlık kurumlarındaki hasta kayıtlarından veya klinik verilerden faydalanılarak değerlendirmelerin yürütülmesi ve sonuçların bu çalışmaya ait sonuçlar ile karşılaştırılması önerilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Sınırlılıklarından biri hastalık ve risk faktörlerinin kişilerin beyanına dayanması ve bu beyana bağlı olarak hastaların hastalığa/risk faktörüne sahip olduğuna karar verilmesidir. Bazı çalışmalarda bir hastalığa sahip olma durumunun kişinin beyanına bağlı olarak belirlenmesine karşı çıkılırken bazılarında ise bu yöntem doğru bulunmaktadır (Marengoni vd., 2011; Britt vd., 2008; Huntley vd., 2012). Hollanda’da 55-85 yaş arasındaki bireyler üzerinde diyabet, inme, osteoartrit/romatoid artrit, kalp ve akciğer hastalıklarına sahip olma durumunun kişilerin beyanı ve hekim incelemesi ile karşılaştırıldığı bir araştırmada, kişilerin beyanının oldukça doğru olduğu belirlenmiştir (Kriegsman vd., 1996). Literatürde mevcut çalışmadakine benzer şekilde, hastalık veya risk faktörüne sahip olma durumuna bireylerin beyanı dikkate alınarak karar verildiği ve multimorbidite ve hastalık örüntülerinin değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur (Kirchberger vd., 2012; Holden vd., 2011; Marengoni vd., 2011). Bir diğer sınırlılık, multimorbiditenin çalışma kapsamındaki yedi hastalık ile değerlendirilmiş olmasıdır. Bununla birlikte multimorbidite ile ilgili araştırmaların derlendiği bir sistematik derleme çalışmasında, araştırmalarda en az yedi hastalık ile multimorbidite durumunun değerlendirildiği saptanmıştır (Fortin vd., 2012).

TÜİK tarafından Türkiye evrenini temsil eden bir örneklem üzerinden elde edilen TSA verilerinin kullanıldığı bu araştırmada, 65 yaş ve üzeri bireylerde bulaşıcı olmayan hastalık ve risk faktörleri birliktelikleri ilk defa değerlendirilmiş olup ortaya çıkan sonuçlar Türkiye evreni hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Agrawal, R. ve Srikant, R. (1994). Fast algorithms for mining association rules. *Proceedings of 20th International Conference Very Large Data Bases* (s. 487-499). Santiago, Chile.
- Altunkaynak, B. (2017). *Veri madenciliği yöntemleri ve R uygulamaları*. Seçkin Yayıncılık.
- Barabási, A. L., Gulbahce, N. ve Loscalzo, J. (2011). Network medicine: a network-based approach to human disease. *Nature Reviews Genetics*, 12(1), 56-68.
- Briggs, A. M., Woolf, A. D., Dreinhöfer, K., Homb, N., Hoy, D. G., Kopansky-Giles, D. ve March, L. (2018). Reducing the global burden of musculoskeletal conditions. *Bulletin of the World Health Organization*, 96(5), 366-368.
- Britt, H. C., Harrison, C. M., Miller, G. C. ve Knox, S. A. (2008). Prevalence and patterns of multimorbidity in Australia. *Medical Journal of Australia*, 189(2), 72-77.
- Case Management Society of America. (2021). *What is a case manager?*. <https://cmsa.org/who-we-are/what-is-a-case-manager/> adresinden 29 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Dinçer, F. (2017). *Ulusal hastalık yükü çalışması sonuçları ve çözüm önerileri*. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi. http://fs.hacettepe.edu.tr/tip/ekler/pdf/ulusal_program.pdf adresinden 24 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Doğan, O. (2015). Bir E-ticaret sitesi kullanıcı hesaplarında şifre yapılarının birliktelik kuralları ile incelenmesi. *Journal of Internet Applications & Management/Internet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 6(2), 49-61.
- Duffield, S. J., Ellis, B. M., Goodson, N., Walker-Bone, K., Conaghan, P. G., Margham, T. ve Loftis, T. (2017). The contribution of musculoskeletal disorders in multimorbidity: implications for practice and policy. *Best Practice & Research Clinical Rheumatology*, 31(2), 129-144.
- Fortin, M., Stewart, M., Poitras, M. E., Almirall, J. ve Maddocks, H. (2012). A systematic review of prevalence studies on multimorbidity: toward a more uniform methodology. *The Annals of Family Medicine*, 10(2), 142-151.
- Fu, X., Luo, J. D. ve Boos, M. (2017). *Social network analysis: interdisciplinary approaches and case studies*. CRC Press.
- Ghimire, S., Mishra, S. R., Baral, B. K., Dhimal, M., Callahan, K. E., Bista, B. ve Aryal, K. K. (2019). Noncommunicable disease risk factors among older adults aged 60–69 years in Nepal: Findings from the STEPS survey 2013. *Journal of Human Hypertension*, 33(8), 602-612.
- Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2021). *Aile Hekiminin Tanımı*. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/ailehekimligi/aile-hekiminin-tan%C4%B1m%C4%B1.html> adresinden 29 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Held, F. P., Blyth, F., Gnjdic, D., Hirani, V., Naganathan, V., Waite, L. M. ve Le Couteur, D. G. (2016). Association rules analysis of comorbidity and multimorbidity: The Concord Health and Aging in Men Project. *Journals of Gerontology Series A: Biomedical Sciences and Medical Sciences*, 71(5), 625-631.
- Hernández, B., Reilly, R. B. ve Kenny, R. A. (2019). Investigation of multimorbidity and prevalent disease combinations in older Irish adults using network analysis and association rules. *Scientific Reports*, 9(1), 1-12.
- Holden, L., Scuffham, P. A., Hilton, M. F., Muspratt, A., Ng, S. K. ve Whiteford, H. A. (2011). Patterns of multimorbidity in working Australians. *Population Health Metrics*, 9(1), 1-5.

- Huntley, A. L., Johnson, R., Purdy, S., Valderas, J. M. ve Salisbury, C. (2012). Measures of multimorbidity and morbidity burden for use in primary care and community settings: A systematic review and guide. *The Annals of Family Medicine*, 10(2), 134-141.
- IHME. (2021a). *GBD 2019 cause and risk summaries: Risks*. http://www.healthdata.org/results/gbd_summaries/2019/risk adresinden 08 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- IHME. (2021b). *Turkey*. <http://www.healthdata.org/turkey> adresinden 08 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- IHME. (2021c). *IHME data*. <http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool> adresinden 23 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Karahan, Ö. (2015). *Üsküdar bölgesinde birinci basamağa kayıtlı 40 yaş ve üstü popülasyonda multimorbidite prevalansı* [Uzmanlık Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Khodabakhshi, H., Tiyyuri, A., Yari, E., Beheshti, D. ve Sharifzadeh, G. (2019). Prevalence of non-communicable disease risk factors among the elderly of Birjand in 2014. *Iranian Journal of Ageing*, 14(1), 52-63.
- Kılıç, M. (2011). Kronik hastalıkların önlenmesinde davranışsal risk faktörlerinin önemi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(6), 733-740.
- Kirchberger, I., Meisinger, C., Heier, M., Zimmermann, A. K., Thorand, B., Autenrieth, C. S. ve Döring, A. (2012). Patterns of multimorbidity in the aged population. Results from the KORA-Age study. *PLoS one*, 7(1), 1-7.
- Kriegsman, D. M., Penninx, B. W., Van Eijk, J. T. M., Boeke, A. J. P. ve Deeg, D. J. (1996). Self-reports and general practitioner information on the presence of chronic diseases in community dwelling elderly: a study on the accuracy of patients' self-reports and on determinants of inaccuracy. *Journal of Clinical Epidemiology*, 49(12), 1407-1417.
- Lee, Y., Kim, H., Jeong, H. ve Noh, Y. (2020). Patterns of multimorbidity in adults: An association rules analysis using the Korea Health Panel. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(8), 1-14.
- Li, Q., Zhang, Y., Kang, H., Xin, Y. ve Shi, C. (2017). Mining association rules between stroke risk factors based on the Apriori algorithm. *Technology and Health Care*, 25(1), 197-205.
- Marengoni, A., Angleman, S., Melis, R., Mangialasche, F., Karp, A., Garmen, A. ve Fratiglioni, L. (2011). Aging with multimorbidity: a systematic review of the literature. *Ageing Research Reviews*, 10(4), 430-439.
- Nguyen, H., Manolova, G., Daskalopoulou, C., Vitoratou, S., Prince, M. ve Prina, A. M. (2019). Prevalence of multimorbidity in community settings: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Journal of Comorbidity*, 9, 1-15.
- Özçakır, F. C. ve Çamurcu, A. Y. (2007). Birliktelik kuralı yöntemi için bir veri madenciliği yazılımı tasarımı ve uygulaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 6(12), 21-37.
- Palladino, R., Tayu Lee, J., Ashworth, M., Triassi, M. ve Millett, C. (2016). Associations between multimorbidity, healthcare utilisation and health status: evidence from 16 European countries. *Age and Ageing*, 45(3), 431-435.
- Palmer, K., Carfi, A., Angioletti, C., Di Paola, A., Navickas, R., Dambrauskas, L. ve Onder, G. (2019). A methodological approach for implementing an Integrated Multimorbidity Care Model: Results from the pre-implementation stage of Joint Action CHRODIS-PLUS. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(24), 1-18.
- Palmer, K., Marengoni, A., Forjaz, M. J., Jureviciene, E., Laatikainen, T., Mammarella, F. ve Onder, G. (2018). Multimorbidity care model: Recommendations from the consensus meeting of the Joint Action on Chronic Diseases and Promoting Healthy Ageing across the Life Cycle (JA-CHRODIS). *Health Policy*, 122(1), 4-11.

- Prados-Torres, A., Calderón-Larrañaga, A., Hancoo-Saavedra, J., Poblador-Plou, B. ve van den Akker, M. (2014). Multimorbidity patterns: a systematic review. *Journal of Clinical Epidemiology*, 67(3), 254-266.
- Riley, J. C. (2005). Estimates of regional and global life expectancy, 1800–2001. *Population and Development Review*, 31(3), 537-543.
- Sağlık Bakanlığı. (2019). *Türkiye beslenme ve sağlık araştırması (TBSA)*. T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-hareketli-hayat-db/Yayinlar/kitaplar/TBSA_RAPOR_KITAP_20.08.pdf adresinden 09 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Sağlık Bakanlığı. (2011). *Türkiye’de bulaşıcı olmayan hastalıklar ve risk faktörleri ile mücadele politikaları*. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.saglikaktuel.com/d/file/ulke_raporu_baski_hali_tr.pdf adresinden 11 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Sağlık Bakanlığı. (2017). *Türkiye bulaşıcı olmayan hastalıklar çok paydaşlı eylem planı 2017-2025*. T.C. Sağlık Bakanlığı/Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi. <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/%C3%A7ok%20payda%C5%9F%C4%B1%20eylem.pdf> adresinden 11 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Sağlık Bakanlığı. (2019). *Sağlık istatistikleri yıllığı 2018*. T.C. Sağlık Bakanlığı. <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/36134/0/siy2018trpdf.pdf> adresinden 08 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Saqr, M. ve Alamro, A. (2019). The role of social network analysis as a learning analytics tool in online problem based learning. *BMC Medical Education*, 19(1), 1-11.
- Scott, J. (2017). *Social network analysis* (4th Edition). SAGE Publications
- Scott, J. ve Carrington, P. J. (2011). *The SAGE handbook of social network analysis*. SAGE publications.
- Şentürk, A. (2006). *Veri madenciliği: kavram ve teknikler*. Ekin Yayınevi.
- TÜİK. (2019). *Türkiye sağlık araştırması mikro veri seti*. <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/turkiye-saglik-arastirmasi.pdf> adresinden 06 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- TÜSEB. (2020). *Bulaşıcı olmayan hastalıklar nelerdir?*. Türkiye Halk Sağlığı ve Kronik Hastalıklar Enstitüsü. https://www.tuseb.gov.tr/tuhke/uploads/yayinlar/diger/pdf/10-08-2021_611284782296e_bulasici_olmayan.pdf adresinden 07 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- US Department of Health and Human Services. (2011). *Global health and aging*. National Institute on Aging, National Institutes of Health. https://www.who.int/ageing/publications/global_health.pdf adresinden 30 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Üner, S., Balcılar, M. ve Ergüder, T. (2017). *Türkiye hanehalkı sağlık araştırması: Bulaşıcı olmayan hastalıkların risk faktörleri prevalansı 2017*. WHO Regional Office for Europe. https://www.who.int/ncds/surveillance/steps/WHO_Turkey_Risk_Factors_A4_TR_19.06.2018.pdf adresinden 08 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- van den Akker, M., Buntinx, F. ve Knottnerus, J. A. (1996). Comorbidity or multimorbidity: what's in a name? A review of literature. *The European Journal of General Practice*, 2(2), 65-70.
- Van Oostrom, S. H., Picavet, H. S. J., Van Gelder, B. M., Lemmens, L. C., Hoeymans, N., Van Dijk, C. E. ve Baan, C. A. (2012). Multimorbidity and comorbidity in the Dutch population—data from general practices. *BMC Public Health*, 12(1), 1-9.
- Vos, T., Lim, S. S., Abbafati, C., Abbas, K. M., Abbasi, M., Abbasifard, M. ve Abdollahi, M. (2020). Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet*, 396(10258), 1204-1222.
- Wang, X., Yao, S., Wang, M., Cao, G., Chen, Z., Huang, Z. ve Hu, Y. (2020). Multimorbidity among two million adults in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 1-13.

- WHO. (2008). *The World health report 2008, primary health care-now more than ever*. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43949/9789241563734_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden 07 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- WHO. (2017). *Noncommunicable diseases progress monitor 2017*. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/258940/9789241513029-eng.pdf;sequence=1> adresinden 07 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- WHO. (2018a). *Noncommunicable diseases*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases> adresinden 10 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- WHO. (2018b). *Türkiye hanehalkı sağlık araştırması: Bulaşıcı olmayan hastalıkların risk faktörleri prevalansı 2017 (STEPS)*. Dünya Sağlık Örgütü Türkiye Ofisi. https://www.who.int/ncds/surveillance/steps/WHO_Turkey_Risk_Factors_A4_TR_19.06.2018.pdf adresinden 14 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- WHO. (2020). *Metrics: Disability-adjusted life year (DALY)*. https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/metrics_daly/en/ adresinden 30 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- WHO. (2021). *Noncommunicable diseases*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases> adresinden 30 Nisan 2021 tarihinde alınmıştır.
- Wolff, J. L., Starfield, B. ve Anderson, G. (2002). Prevalence, expenditures, and complications of multiple chronic conditions in the elderly. *Archives of Internal Medicine*, 162(20), 2269-2276.
- Wu, F., Guo, Y., Chatterji, S., Zheng, Y., Naidoo, N., Jiang, Y. ve Kowal, P. (2015). Common risk factors for chronic non-communicable diseases among older adults in China, Ghana, Mexico, India, Russia and South Africa: the study on global AGEing and adult health (SAGE) wave 1. *BMC Public Health*, 15(1), 1-13.

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE TÜRK LİRASININ DEĞER KAYBININ ETKİSİ*

THE EFFECT OF THE DEPRECIATION OF TURKISH LIRA ON TURKEY’S FOREIGN TRADE

Ezgi KOPUK¹

Doç. Dr. Oytun MEÇİK²

ÖZ

Çalışmada dış ticaret üzerinde ciddi bir etkiye sahip olan paranın değer kaybı olgusunun, 2008 küresel krizi ile birlikte Türkiye’nin ithalat ve ihracat değerleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 2008-Q1:2020-Q4 dönemi analiz edilmiştir. REDK (reel efektif döviz kuru), dış ticaret değerleri ve enflasyon değişkenleri için Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) ve Zivot-Andrews (ZA) birim kök testleri ve kısa- uzun dönem katsayı tahminleri için sırasıyla Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS) ve Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) yöntemleri uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile tespit edilmiştir. İki modelle yürütülen analizde elde edilen bulgular şu şekildedir: I) Kısa dönemde REDK ithalatı azaltırken uzun dönemde hem REDK hem de enflasyon ithalatı azaltmıştır. II) Kısa dönemde REDK ihracatı azaltırken enflasyon artırmış, uzun dönemde ise her iki değişken de ihracatı azaltmıştır. III) Araştırılan dönemlerde ithalat ve enflasyon arasında çift yönlü nedensellik tespit edilirken, enflasyondan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Analiz sonuçlarından hareketle ithalat ve ihracat üzerinde enflasyon ve REDK’nin olumsuz etkisi göz önünde bulundurulduğunda, politikaların enflasyonu azaltıcı ve üretimi artırıcı yönde gelişmesi neticesinde dış ticaret ve makroekonomik dengesizliğin ortadan kalkacağı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Paranın Değer Kaybı, Enflasyon, Toda-Yamamoto Nedensellik.

JEL Sınıflandırma Kodları: B23, E31, F31, F4.

ABSTRACT

The study aims to determine the effect of depreciation on Turkey's imports and exports after the 2008 global crisis. For this purpose, the period 2008-Q1:2020-Q4 is analyzed. For real effective exchange rate, foreign trade, and inflation variables; Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) and Zivot-Andrews (ZA) for unit root tests and short-long term coefficient estimations; Vector Error Correction Model (VECM), Dynamic Least Squares Method (DOLS) and Fully Modified Ordinary Least Squares Method (FMOLS) methods are applied, respectively. Causality between variables is determined by Toda-Yamamoto causality analysis. The findings of the analysis conducted with two models are as follows: i) In the short run, the real effective exchange rate decreases imports. In the long run, both the real effective exchange rate and inflation reduce imports. ii) While REDK decreased exports in the short run, it increased inflation, and both variables decreased exports in the long run. iii) There is bidirectional causality between imports and inflation, and unidirectional causality from inflation to exports. Based on the findings, considering the negative effects of inflation and the real effective exchange rate on imports and exports, it would be possible to eliminate the foreign trade and macroeconomic imbalances by reducing inflation and increasing production.

Keywords: Trade, Depreciation, Inflation, Toda-Yamamoto Causality.

JEL Classification Codes: B23, E31, F31, F4.

* Bu çalışma 02.09.2021 tarihinde III. International Conference on Economics (EconTR2021)’de sunulan ve tam metni bildiriler kitabında yayımlanmayan “Türkiye’nin Dış Ticaretinde Enflasyon ve Devalüasyon Etkisi” başlıklı bildirden hazırlanmıştır.

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, ezgikopukk@gmail.com

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, oytunm@ogu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Free trade, which emerged as a result of globalization, is seen as the first factor in realizing the integration of countries. Because foreign trade, which is seen as the key to growth, is the most important triggering factor that paves the way for the development, competition, cultural structures, and most importantly R&D studies of countries. For this reason, countries aim to increase their foreign trade volumes and provide trade advantages with the help of both agreements and macroeconomic variables. In this respect, it is aimed to determine how inflation and devaluation, which are macro variables that affect foreign trade significantly, have an effect on Turkey's import and export values. The study covers the post-2008 global crisis period and includes the time interval 2008-Q1:2020-Q4. The data of the variables used in the study were obtained from Turkstat and CBRT.

Design/methodology/approach:

In the study, first, the relationship between foreign trade and inflation - devaluation is given. Then, by showing the changes of these variables in the periods after 2008, studies examining the relationship between foreign trade and inflation - devaluation in the world and in Turkey. In the fourth part of the study, an econometric analysis was performed. For this, first of all, the stationarity of the series ADF, PP, and Zivot-Andrews (ZA) Unit Root tests, the estimation of the short-term coefficients VECM (Vector Error Correction Model), the determination of the long-term coefficients FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) and DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) methods, and finally, the causality relationship between the variables was determined by Toda-Yamamoto Causality analysis. In the conclusion part, inferences and policy recommendations were made in line with the literature and the findings.

Findings:

According to the ADF and PP test results, it was determined that all of the variables were stationary at $I(0)$. According to the VECM analysis, the ECM coefficient in both equations was within the expected limits. According to this result, Equation 1 and Equation 2 show that the deterioration in the balance a period ago improved by 0.27% and 0.25%, respectively, after a period. When the variables of Equation 1 are examined, it is concluded that a 1% increase in REER in the short term reduces imports by 0.40%, while it is seen that the inflation variable is not statistically significant. On the other hand, in Equation 2, a 1% increase observed in inflation in the short-term increased exports by 2.47%, while a 1% increase in REER decreased exports by 0.61%. n FMOLS and DOLS methods applied for Equation 1, a 1% increase in REER reduce imports by 0.80% and 4.38%, respectively, in the long run. While it was determined that a 1% increase in inflation decreased imports by 4.64% in the DOLS method, it was concluded that this variable was statistically insignificant in the FMOLS method. On the other hand, a 1% increase in REER in FMOLS and DOLS methods applied for Equation 2 reduces exports by 0.70% and 1.90%, respectively, in the long run. While the 1% increase in inflation in the FMOLS method increased exports by 2.91% in the long run, it decreased by 5.98% in the DOLS method. Finally, according to the Toda-Yamamoto causality test results, when the variables in equation 1 are examined, bidirectional causality between imports and inflation has been determined. No causality results were found between REER and imports. When the variables in Equation 2 are examined, it is concluded that there is a one-way causality from inflation to exports.

Conclusion and Discussion:

In line with the analyzes made, we can say that both REER and inflation decreased Turkey's foreign trade values after 2008. It is thought that this situation stems from the ineffective use of the country's fiscal and monetary policies. It can be stated that increasing the incentives for domestic products, which are the subject of exports, and providing initiatives to prevent the importation of intermediate goods necessary for the creation of manufactured goods, will be effective in eliminating this negative effect. As a matter of fact, the expected impact of REER on exports was not achieved, due to the inability to increase competitiveness in foreign trade. In addition, the increase in the price of imported intermediate goods with the increase in the exchange rate prevents the increase in exports and triggers the foreign trade deficit to increase. The only way out of this spiral is to support production growth. And for this, a lasting effect should be achieved by attracting new investments and foreign resources into the country. It is thought that the positive development of expectations, with the consistent execution of the simultaneous fiscal and monetary policies aimed at increasing production and providing the necessary assurance for an increase in investments, will reduce Turkey's foreign trade deficit and eliminate the negative effects on inflation and exchange rates.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan serbest ticaret, ülkelerin entegrasyonlarını gerçekleştirmede birinci etken olarak görülmektedir. Çünkü büyümenin anahtarı olarak görülen dış ticaret, ülkelerin kalkınmasını, rekabetini, kültürel yapılarını ve en önemlisi araştırma-geliştirme çalışmalarının önünü açan en önemli tetikleyici unsurdur. Bu nedenle ülkeler hem anlaşmalarla hem de makroekonomik değişkenler yardımıyla dış ticaret hacimlerini artırmak ve ticaret avantajı sağlamayı hedeflerler.

İktisat biliminde dış ticaretin geliştirilmesinin ve hacminin artırılmasının tüm dünya ülkelerinin yararına olacağı Adam Smith (1776), David Ricardo (1817) ve Bertil Ohlin (1933) gibi önde gelen iktisatçıların yanı sıra çoğu iktisatçı tarafından belirtilmiş, uzmanlaşma ve iş bölümü ile ülkelerin ekonomik olarak büyüyeceği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda dış ticaretin ülke ekonomilerine sağladığı avantajlar; gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru teknoloji transferinin sağlanması ve faktör dolaşımı etkinliğinin artması, ölçek ekonomilerinin ve dışsallıklardan yararlanmanın önünün açılması, hem beşeri hem fiziki sermayenin artmasına hem de bu etkenlerin etkili bir şekilde kullanılmasına olanak sağlaması, maliyet avantajının sağlandığı ürünlerde uzmanlaşmayı ve araştırma çalışmalarını hızlandırması, uzmanlaşmayla birlikte üretim faktörlerinin ve zamanın etkin kullanılmasını sağlaması olarak sıralanabilir (Şahin, 2018, s. 126).

Dış ticaretin gelişmesinde ve geliştirilmesinde birçok etken vardır. Bunların en önemlilerinden olan enflasyon ve döviz kuru. Bu etkenlerin dış ticaret üzerindeki etkisi, Alfred Marshall (1923), Abba P. Lerner (1944), Hume ve Magee (1973) gibi çoğu iktisatçı tarafından araştırılmıştır. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle dış ticaret, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkinin önemi her gün artmıştır. Genel olarak literatürde fiyat istikrarının bozuk olduğu ve fiyatların artma eğilimi gösterdiği ülkelerde, ihracatın başka ülkelere yönelmesi ve bu nedenle ihracat oranlarının azalması, diğer yandan ise bu malların ucuz olan diğer ülkelere ithal edilmesinin önünün açılması ve ithalatın artması söz konusu olmaktadır. Döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişki incelendiğinde ise döviz kurundaki artışın yani yerli paranın değer kaybetmesinin, yerli malların diğer ülkeler karşısında fiyatının ucuzlaşmasına ve ihracat oranlarının artmasına sebebiyet verirken; tam tersi durumda yani döviz kuru azaldığında yerli malların fiyatının artması, ticaretin döviz kurunun yüksek olduğu başka ülkelere kaymasına sebep olmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, çalışmada 2008 küresel krizi ve COVID-19 pandemisinin getirmiş olduğu şokları içeren dönemi kapsayan süreçte enflasyon ve Türk lirasındaki değer kaybının Türkiye'nin ithalat ve ihracat değerleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada zaman aralığı 2008-Q1:2020-Q4 olarak seçilmiş ve veriler TÜİK ve TCMB'den elde edilmiştir. Analiz kapsamında öncelikle; serilerin durağanlığı Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) ve Zivot-Andrews (ZA) birim kök testleri, kısa dönemli katsayıların tahmini VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli), uzun dönemli katsayıların belirlenmesi FMOLS (Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler) ve DOLS (Dinamik En Küçük Kareler) yöntemleri, son olarak ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testi ile araştırılmıştır.

Çalışmada giriş bölümünü takiben döviz kuru, enflasyon ve dış ticaret ile ilgili teorik literatür özetlenmiştir. Daha sonra bu değişkenlerin araştırılan dönemlerdeki değişimleri incelenmiş ve ampirik literatüre yer verilmiştir. Son olarak, kullanılan analiz yöntemleri tanımlanmış ve elde edilen bulgular açıklanmıştır. Bulgular neticesinde incelenen süreçte enflasyon ve döviz kuru politikalarının dış ticaret üzerindeki etkilerine yönelik çıkarım ve politika önerileri geliştirilmiştir.

2. DIŞ TİCARETİN ENFLASYON VE PARANIN DEĞERİ İLE İLİŞKİSİ

Dış ticaret, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarında lokomotif görevi üstlenen bir etmendir. Bu nedenle ekonomik büyüme olgusu, ülkelerde gerek makroekonomik gelişim ve gerekse de kalkınma konusunda güncelliğini ve önemini koruyan bir konu durumundadır. Özellikle dış ticaret ve rekabet gücünün artırılmasında ülkelerin para birimleri ve bu para birimlerinin değerleri büyük bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda ülkelerin alım güçleri hakkında önemli bilgiler veren enflasyon ve paranın değerine yönelik değerlendirmeler, bir ülkenin dış ticareti üzerinde bıraktığı etkiler ile incelenen popüler konular arasında yer alma özelliği göstermektedir.

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin sürekli arttığını ifade eden, kronik hale dönüşmesiyle de ülkelerin alım güçlerini ve refah düzeylerini azaltan bir olgudur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sürekli bir sorunu olarak görülen enflasyon, kriz dönemlerinde dünyada küresel bir sorun haline gelebilmektedir. Bu yüzden enflasyonun ülkelerde sürekli kontrol altında ve istikrarlı bir seviyede tutulması arzu edilmektedir. Aksi takdirde

enflasyonda gözlemlenen istikrarsızlık ve yükselme eğilimi, ekonominin geneline yansıyan ve uzun soluklu bir süreç olabilmektedir. Bu olumsuz süreç ithalat ve ihracat üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Ülkede yeterli düzeyde üretimin yapılmaması sebebiyle ortaya çıkan enflasyonla birlikte üretilen ürünlerin fiyatlarının artması, yani yerli mallarının diğer ülkelerin malları karşısında pahalı olması, ihraç edilen malların talebinin azalmasına neden olur (Şahin, 2018, s. 127). İhracatın ve enflasyonla birlikte artan maliyetlerin sonucu üretimin azalması, ithalatın artmasına ve bu da cari açığın yükselmesine yol açmaktadır. Döngüsel bir süreçte işaret eden bu durum, müdahale edilmediği sürece krizlerin ve durgunlukların yaşanmasıyla sonuçlanabilir.

Enflasyon ve dış ticaret arasındaki bu döngüsel ilişkiyi inceleyen Hume'e göre, dış ticaret fazlasından kaynaklanan enflasyonun ihracatı azaltacağı kesindir. Bunu takiben ortaya çıkan dış ticaret açığı da ihraç edilen malların fiyatının azaltılması ile birlikte ithalat-ihracat eşitliğinin sağlanmasına yol açar. Ancak böyle bir durumda dış ticaret fazlasından kaynaklanan enflasyonun, dış ticaret üzerindeki dengeleyici etkisi geçicidir. Bu geçici etkinin yaşandığı süreçte üretim ve istihdam otomatik dengeleyici mekanizması ile dış ticaretin tekrar dengeye gelmesini sağlayacaktır (Yılmaz, 1992, s. 17). Diğer yandan, Keynes'in talep fonksiyonunda ihracatın toplam talebi artırmasıyla yurt içindeki fiyatların yükselmesi, enflasyonist bir ortamın oluşmasına neden olur. İthalatta yaşanan artış ise milli hâsılanın ve talebin düşmesine sebep olurken azalan taleple birlikte enflasyonist baskı azalma eğilimine girer.

Buna karşın, paranın değer kaybı da enflasyon gibi dış ticaret üzerinde aynı öneme sahiptir. Yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşmesi, ülkelerin alım güçlerini, refah düzeylerini ve ekonomik istikrar düzeyini bozan bir etkiye sahiptir. Bu konuda da geniş bir literatür vardır. Bu literatür özellikle sabit döviz kuru rejimi altında uygulanan devalüasyon sonucundaki etkilere odaklanır. Burada öne çıkan teorik argümanlardan biri Marshall-Lerner (M-L) Koşulu'dur. M-L Koşulu, başlangıçta dış ticaret dengesinin sağlandığı bir ülkede nominal döviz kurundaki bir yükselme ile yerli paranın değer kaybetmesi, dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyebilmesi için ihracat ve ithalat talep esneklerinin toplamının 1'den büyük olması gerektiğini ileri sürer. Bu koşulun sağlanması durumunda uzun dönemde yerli paranın değer kaybetmesiyle, yerli ürünlerin diğer ülkelerde ucuzlaması ihracatı artırıp ithalatı azaltacaktır. Aynı durum Magee (1973)'in ortaya attığı J eğrisi hipotezinde de görülmektedir. Ancak J eğrisi hipotezinde devalüasyonun kısa dönemde piyasalara hemen etki etmeyeceği, M-L koşulunun aksine devalüasyonun önce ithalatı artırıp ihracatı azaltacağını ve cari açığın büyüyeceği; daha sonra uzun dönemde M-L koşulunun geçerli olup, devalüasyonun uzun dönemde ithalatı azaltıp ihracatı arttıracığını ve böylece cari açığın azalacağı ileri sürülmektedir (Kopuk ve Beşer, 2020, s. 1-2). Dış ticaret ve devalüasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka yaklaşım ise Emme-Massen yaklaşımıdır. Buna göre, M-L koşulunun aksine talep koşulları değil, arz koşulları dikkate alınır. Bu yaklaşıma göre istihdamın tam sağlanmadığı bir ekonomide devalüasyon sonrasında net ihracat artar ve buna bağlı olarak hem toplam talep hem de hâsıla artış gösterir (Ünsal, 2005, s. 569-579).

Bu görüşler ışığında iktisat teorisinde paranın değer kaybının dış ticaret üzerinde üç etki yaratması beklenir. Bunlardan ilki, yurt dışındaki ürünlerin fiyatını yükseltmesi sonucu ithalatın azalması; ikincisi, yerli malların ucuzlayıp ihracatın artması ve son olarak ihracat ürünlerindeki fiyat düşüşü sonucu ihracat gelirlerinin düşmesidir. Bu üç etkininde görülebilmesi, her birinin görece koşul ve sonuçlarına göre değiştiği için bir fikir birliği yürütülemez. Bir çıkarım yapılabilmesi için ithalat ve ihracat fiyat esneklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Ogbonna, 2018, s. 77).

Genel olarak literatürde enflasyonun ve paranın değer kaybının, rekabeti, teknolojik gelişmelerin ilerleyişini, çalışma isteğini ve emek arzını artırması gibi olumlu etkileri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Ancak bu görüşlerin ve gerekli koşulların sağlanması durumunda enflasyonun ve paranın değer kaybının dış ticaret üzerinde olumlu etkilerinin görülebileceği açıktır. Aksi halde artan ve kronikleşen paranın değer kaybı ve enflasyon, olumlu etkileri diri tutamaz ve alım güçlerinin azalmasıyla toplam talep ve toplam arz azalır, ülke küçülmeye doğru gider.

2.1. Türkiye'de Döviz Kuru, Enflasyon ve Dış Ticaretin Seyri

Türkiye'de özellikle kriz dönemleri başta olmak üzere uzun yıllar boyunca fiyat istikrarı ve döviz kuru dengesi sağlanamamıştır. Bu dengesizliğin etkisiyle hem finansal sistemde hem de fiyat istikrarında gözlemlenen bozukluklar ekonominin geneline yansımıştır. Bu bağlamda istikrarın sağlanamaması ile birlikte üretim artışının da sağlanamaması, ithalat ve ihracat hacminde dengesizliklere yol açarak cari açığın artmasının önünü açmıştır. Bu doğrultuda yerli paranın değer kaybetmesi ve düşük seviyelerde seyreden bir enflasyonun olması ülkelerin

gelişimlerini ve rekabetini diri tutsa da, istenilen seviye yakalanamadığı ve üretim artışının sağlanamadığı gelişmekte olan ülkelerde, enflasyon ve döviz kuru sorun olmaya devam edecektir.

Tablo 1. Dönemler İtibari ile Türkiye'nin REDK, Enflasyon ve Net Dış Ticaret Değerleri

Tarih	REDK	Enflasyon	İhracat-İthalat (TL)
2008	111,15	154,66	-88.178.137.171
2009	113,67	164,32	-59.195.773.324
2010	120,22	178,40	-107.324.992.822
2011	103,34	189,95	-176.802.358.150
2012	110,99	206,84	-151.664.477.066
2013	100,93	222,33	-189.477.662.921
2014	105,74	242,02	-184.331.301.786
2015	99,05	260,59	-170.854.238.743
2016	93,54	280,85	-168.921.718.064
2017	86,31	312,14	-279.125.277.414
2018	76,40	363,13	-238.378.030.582
2019	76,23	418,24	-176.364.424.708
2020	62,31	469,59	-338.827.106.334

Kaynak: (TCMB, 2020; TÜİK,2020).

Not: REDK, TÜFE bazlı Reel Efektif Döviz Kurunu; Enflasyon tüketici fiyat endeksini göstermektedir.

Tablo 1'de incelenen dönemde Türkiye'nin REDK, enflasyon ve net dış ticaret değerleri verilmiştir. Tablodaki değerler incelendiğinde REDK azalırken, enflasyon ve cari açığın giderek arttığı gözlemlenmektedir. TL, 2008 krizinin olumsuz etkileriyle birlikte 2014 yılına kadar yüksek oranda değer kaybetmiş ve bu tarihten sonra paranın değeri artmaya başlamıştır. 2008 baz alındığında REDK %44 oranında azalarak, TL bu oranda değer kazanmıştır. Diğer yandan, ihracatın ithalatı karşılama oranlarının düşük olmasıyla cari açık her yıl artmıştır. 2008 yılından bu zamana cari açık REDK'nin azalmasına rağmen neredeyse %300 oranında artmıştır. Enflasyon ise cari açıkla paralel yönlü bir eğilim göstermiş ve fiyatların yükselmesiyle yerli ürünler pahalılaşmış ve ihracat azalarak ithalat artmıştır. Kriz sonrasında önüne geçilemeyen enflasyon %203 oranında artmıştır.

Bu tabloya göre REDK'nin yüksek olduğu, yani TL'nin değerinin yabancı paralar karşısında daha düşük olduğu 2008-2014 döneminde cari açığın azalması beklenmektedir. Ancak bu durum sağlanamamış ve cari açık artmıştır. Ayrıca REDK'nin ihracatı artırıcı, enflasyonun ise ihracatı azaltıcı etkisi eşanlı görüldüğü için ortaya çıkan dengesizlik cari açığın artmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum üretimin az olduğunu ve ürün farklılaştırması ile ürün çeşitliliğinin artırılmaması sonucu diğer ülkeler karşısında rekabet gücünün artırlamadığını göstermektedir. Diğer yandan, fiyatlar genel seviyesindeki yükselmeye birlikte yerli ürünlerin fiyatının artması, yurtdışındaki talebin diğer ülkelere kaymasına yol açmakta ve ihracat oranlarının azalmasıyla cari açığın artmasını tetiklemektedir.

3. LİTERATÜR

Literatürde paranın değer kaybı ve enflasyonun dış ticaret üzerindeki olumsuz ve olumlu etkilerine yönelik teori ve hipotezler geliştirilse de küreselleşen dünyada bu görüşlerin etkisi farklılık gösterebilmektedir. Bu bakımdan ekonominin temel direğini oluşturan dış ticareti etkileyen unsurların araştırılması, günden güne özellikle gelişmiş ülkelerin dış ticaret yapılarını güçlendirmek ve rekabet gücünü elinde tutmak adına ticari entegrasyonlarını geliştirmesiyle, önemini ve güncelliğini korumaktadır. Bu doğrultuda döviz kurunun ve enflasyonun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini araştıran çalışmalara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Literatür incelendiğinde enflasyon, döviz kuru, ihracat ve ithalat değerleri arasındaki ilişki ve etkileme yönü farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar ülkelerin gelişmişlik seviyesi, uyguladığı politikalar ve yaşanan ekonomik şokların yanı sıra uygulanan analiz yöntemlerinden de kaynaklanabilir. Ancak genel olarak literatürde döviz kurundaki ve enflasyondaki değişimlerin dış ticaret değerleri üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Döviz Kuru, Enflasyon ve Dış Ticaret Değerleri Arasındaki İlişkiye Dair Literatür

Yazar	Dönem/Ülke	Yöntem	Değişken İlişkileri	Sonuçlar
Özçelik ve Uslu (2020)	2003:01-2016:12 (Türkiye)	VAR analizi ve Granger nedensellik testi	REDK → İHR, İTH	REDK'nin ithalatla zayıf, ihracatla güçlü bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Özer ve Kutlu (2019)	2003:01-2019:01 (Türkiye)	VAR analizi	REDK, ENF→İHR, İTH	Dış ticaret dengesinin ve enflasyonun, reel döviz kurundaki değişimlerden etkilendiği, ancak reel döviz kurunun enflasyon ve dış ticaret dengesi değişiklikleri ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir.
Ahmed vd. (2018)	2001:07-2017:06 (Pakistan)	Johansen eşbütünleşme, Granger nedensellik analizi	İHR, İTH→ENF	İhracat ve ithalattaki artışların enflasyonu artırdığı sonucuna varılmıştır.
Şahin (2018)	2005:01-2018:06 (Türkiye)	Gregory-Hansen eşbütünleşme ve Bootstrap Kayan Pencereler nedensellik testi	ENF→İHR, İTH	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı ve belli dönemlerde değişkenler arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Uslu (2018)	2005:6-2017:12 (Türkiye)	Granger nedensellik ve Etki-Tepki analizi	REDK, ENF→İHR, İTH	Reel döviz kuru-ihracat ve enflasyon-ithalat arasında çift yönlü, döviz kurundan ithalata ise tek yönlü nedensellik olduğu belirlenmiştir.
Kiganda vd. (2017)	2005:01-2015:12 (Kenya)	Johansen eşbütünleşme, VECM, VAR, Granger nedensellik analizi	ENF→İHR	Enflasyonun ihracatı azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Petek ve Çelik (2017)	1990:01-2015:12 (Türkiye)	Johansen Eşbüytünleşme, VAR, VECM, Granger nedensellik analizi	REDK, ENF→İHR, İTH	Enflasyon ve ihracattaki gelişmelerin ithalatı etkilediği sonucuna varılırken, döviz kuru ve ithalattaki gelişmelerinde ihracatı etkilediği sonucuna varılmıştır.
Mahmood vd. (2017)	1970-2015 (Suudi Arabistan)	Non-linear ARDL	RDK→İHR-İTH	Devalüasyonun ticaret dengesi üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür.
Göçer ve Gerede (2016)	1989:01-2015:01 (Türkiye)	Hatemi- J, Maki eşbütünleşme, Granger, Toda-Yamamoto nedensellik, FMOLS ve DOLS testleri	ENF→İHR, İTH	Enflasyondaki artışlar ihracat ve ithalat değerlerini artırmaktadır sonucu elde edilmiştir.
Muktadir-Al-Mukit ve Şafiullah (2014)	1994-2011 (Bangladeş)	Johansen eşbütünleşme, VECM, Granger nedensellik analizi	ENF→İHR, İTH	Uzun dönemde enflasyon ithalatı olumlu yönde etkilerken, ihracatı olumsuz etkilediği belirlenmiştir.
Nyeadi vd. (2014)	1990-2012 (Gana)	Regresyon analizi ve OLS yöntemi	DK→İHR	Döviz kurunun ihracat üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Tapşın ve Karabulut (2013)	1980-2011 (Türkiye)	Toda-Yamamota Nedensellik analizi	RDK→İHR, İTH	İthalatın, ihracatın bir nedeni olduğu belirlenirken, RDK'nın, ihracatın nedeni olduğu belirlenmiştir.
Kara ve Ögün (2012)	2002-2011 (Türkiye)	VAR analizi	DK, İTH→ENF	Her iki değişkenin yıllık geçişkenlik oranı %15 civarındadır. Buna ek olarak değişkenler arasındaki ilişki azalmaktadır.
Hepaktan vd. (2011)	1982:01-2011:07 (Türkiye)	Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi	REDK→İHR, İTH	Döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkinliği yoktur.
Duasa (2009)	2009:01-2006:12 (Malezya)	Johansen eşbütünleşme, VECM ve VAR analizi	RDK→İHR, İTH	RDK, ithalat ve ihracat değişkenleri arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiş ve RDK'de yaşanan şokların ithalatı etkilediği belirlenmiştir.

Yazar	Dönem/Ülke	Yöntem	Değişken İlişkileri	Sonuçlar
Yarmukhamedov (2007)	1993:01-2006:12 (İsveç)	Regresyon, EGARCH analizi	DK→İHR, İTH	Kısa dönemde döviz kurundaki değişimler, ithalat ve ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.
Kemal ve Qadir (2005)	1981:01-2003:12 (Pakistan)	VAR, eşbütünleşme ve VECM analizi	RDK→İHR, İTH	Reel döviz kuru ihracatla negatif, ithalatla pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.
Karagöz ve Doğan (2005)	1995:01-2004:06 (Türkiye)	Regresyon analizi	REDK→İHR, İTH	REDK, kısa dönemde ihracatı artırırken, uzun dönemde ticaret dengesi üzerinde etkisizdir.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. Veri ve Model

Çalışmada enflasyonun ve paranın değer kaybının, ihracat ve ithalat değişkenleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda enflasyon değişkeni için TÜFE, paranın değer kaybı göstergesi olarak da TÜFE bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) verilerinden yararlanılmıştır. TÜFE ve reel efektif döviz kuru değişkenleri TCMB'nin EVDS sisteminden, ithalat ve ihracat değişkenleri ise TÜİK'ten alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin para birimi TL, zaman aralığı ise 2008:Q1-2020:Q4 olarak belirlenmiştir. Analiz için EViews-10 programı kullanılmıştır.

Ekonometrik modeller şu şekilde yapılandırılmıştır:

$$\text{İthalat}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{TÜFE}_t + \beta_2 \text{REDK}_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{İhracat}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{TÜFE}_t + \beta_2 \text{REDK}_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

4.2. Birim Kök Analizi

4.2.1. ADF ve PP Birim Kök Analizi

Analizde sahte regresyona sebep olmamak için serilerin durağanlıklarının sınanması önem arz etmektedir. Durağanlık sınamasının yapılabilmesi için öncelikle serilerin logaritmik değerleri alınmış ve ardından seriler üzerindeki düzensizlik ve dairesel oluşumlar deterministik mevsimsellik ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Logaritması alınan ve mevsimsellikten arındırılan serilere Augmented (Genişletilmiş) Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri uygulanmıştır.

ADF testinin genel denklemi olan deterministik trend ve kesme etkilerinin dikkate alındığı model şu şekildedir (Dickey ve Fuller, 1981, s. 1057);

$$Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (3)$$

Y_t = Bağımlı değişken (sabit)

e_t = Normal rastgele bağımsız değişken

Bu denklemden yola çıkarak Dickey ve Fuller üç çeşit regresyon denklemi geliştirmiş ve en net şekilde tahmin edilebilen istatistik değerleri türetilmiştir. Kurulan üç denklem sabitli, hem sabitli hem de trendli ve hiçbirinin olmadığı modelleri içermektedir. Bu denklemlerin test istatistikleri sırasıyla τ, τ_μ, τ_T 'dir (Uğurlu, 2009, s. 9-12).

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + e_t \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (6)$$

(4) nolu denkleme sabitin ve trendin eklenmesi sonucu elde edilen (5) nolu denklemde kritik değerlerin mutlak değerlerinin yükselmesine yol açacak ve sıfır hipotezinin reddedilmesini zorlaştıracaktır. Bu durumda test istatistikleri $\tau_T > \tau_\mu > \tau$ olarak sıralanacaktır.

Değişkenler hakkında durağanlık yorumunun yapılabilmesi için oluşturulan hipotezler ise şu şekildedir;

$\rho = 0 \rightarrow$ Birim kök vardır.

$\rho < 0 \rightarrow$ Birim kök yoktur.

Phillips ve Peron birim kök testi ise modelde meydana gelen korelasyon ve değişen varyans sorunlarını önlemesi bakımından ADF testinden farklılaşmaktadır. PP testinde ADF testi gibi üç çeşit modelden oluşmakta ve rassal şokların dağılımını dikkate almaktadır (Kopuk ve Meçik, 2020, s. 268). PP testinin regresyon denklemi aşağıdaki gibidir (Uğurlu, 2009, s. 13).

$$\Delta Y_t = \beta' D_t + \pi Y_{t-1} + u_t, u_t \sim I(0) \quad (7)$$

T istatistiği;

$$t_\alpha = t_\alpha \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{\frac{1}{2}} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(se(\hat{\alpha}))}{2f_0^2 s} \quad (8)$$

α = Tahmin edilen katsayı

s = Denklemin standart hatası

γ_0 = Hata varyansı

f_0 = Sıfır frekanstaki artık spektrum tahmincisi

PP testinde hipotez değerlendirmeleri ADF testiyle aynıdır.

Çalışmaya ait değişkenlerin ADF ve PP birim kök test sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. ADF ve PP testlerinde de belirtildiği gibi "Birim kök yoktur" hipotezinin reddini güç kılan sabitsiz ve trendsiz model seçilerek analiz gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi			PP Testi		
	Sabitsiz ve Trendsiz t-İstatistiği	Olasılık	Sonuç	Sabitsiz ve Trendsiz t-İstatistiği	Olasılık	Sonuç
Enflasyon	-3,4762	0,0008*	I(0)	-2,939842	0,0041*	I(0)
REDK	-4,043124	0,0001*	I(0)	-4,043124	0,0001*	I(0)
İhracat	-2,513514	0,0129**	I(0)	-2,558650	0,0115**	I(0)
İthalat	-4,043124	0,0001*	I(0)	-4,043124	0,0001*	I(0)

Not: *, ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerinde değişkenlerin durağan olduğunu göstermektedir.

ADF ve PP test sonuçlarına göre değişkenlerin hepsinin I(0), yani düzeyde durağan oldukları tespit edilmiştir.

4.2.2. Zivot-Andrews Kırılmalı Birim Kök Testi

Zivot ve Andrews (1992), kırılmanın içsel olduğu varsayımı altında Zivot-Andrews (ZA) Kırılmalı Birim Kök Testini geliştirmiştir. Bu analiz, kırılmayı içsel olarak kabul eden Perron (1989)'a karşı ortaya çıkmıştır.

ZA birim kök testi 3 model içermektedir. A modeli düzeyde, B modeli eğimde, C modeli ise her iki modeli içeren bir yapıya sahiptir. Bu modellerin denklemleri şu şekildedir;

$$\text{Model A: } Y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU(\vartheta) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_i \quad (9)$$

$$\text{Model B: } Y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_2 DT(\vartheta) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_i \quad (10)$$

$$\text{Model C: } Y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_2 DT(\vartheta) + \theta_1 DU(\vartheta) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_i \quad (11)$$

Modelde yer alan $t=1,2,\dots,T$ zamanı, TB kırılma zamanını, $\vartheta \left(\frac{TB}{B} \right)$ ise kırılma noktasını göstermektedir.

DU, $t > TB$ olduğunda 1, $t < TB$ olduğunda ise 0 değerini alması sabit terimde ortaya çıkan yapısal kırılmaları gösteren gölge değişkeni ifade ederken; DT, $t > TB$ durumunda $t - TB$, $t < TB$ durumunda ise 0 değerini alması ise trende ortaya çıkan kırılmaları gösteren gölge değişkeni ifade etmektedir. Kırılma tarihinin tespit edilmesinden sonra modellerin t-istatistik değerlerinin Zivot ve Andrews'ın kritik değerinden mutlak olarak büyük ise yapısal kırılma olmaksızın birim kökün olduğunu belirten temel hipotez reddedilir (Alpdoğan, 2021, s. 32-33).

Tablo 4. Zivot-Andrews Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Model	T-İstatistiği	Kırılma Yılı
Enflasyon	A	-4,060077	2018-Q2
	B	-3,372969	2013-Q2
	C	-5,473804	2018-Q3
REDK	A	-4,319747	2014-Q2
	B	-4,023477	2016-Q4
	C	-4,404148	2018Q2
İhracat	A	-3,741616	2018-Q2
	B	-3,625628	2016-Q3
	C	-3,709615	2018-Q2
İthalat	A	-3,068171	2014-Q2
	B	-2,867960	2016-Q4
	C	-3,136930	2014-Q2
Kritik Değerler	A Modeli	B Modeli	C Modeli
%1	-5,34	-4,80	-5,57
%5	-4,93	-4,42	-5,08
%10	-4,58	-4,11	-4,82

Not: Gecikme uzunluğu AIC göre 1 olarak belirlenmiştir.

Z-A test sonuçlarına göre t-istatistik değerinin belirlenen kritik değerlerinden mutlaka küçük olması durumunda yokluk hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda REDK, ihracat ve ithalat değişkenlerinin, A, B ve C modellerinde t istatistik değerlerinin %1, %5 ve %10 kritik değerlerinden küçük olması sebebiyle yokluk hipotezi reddedilememiştir. Yani yapısal kırılma olmadan serilerde birim kökün olduğuna işaret eden yokluk hipotezi kabul edilmiştir. Enflasyon değişkeninde ise A ve B modellerinde yokluk hipotezi %1, % 5 ve %10 kritik değerlerine göre yokluk hipotezi kabul edilirken, C modelinin t- istatistik değerlerinin %5 ve %10 kritik değerlerinden büyük olması sebebiyle yokluk hipotezi reddedilmiştir.

4.3. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

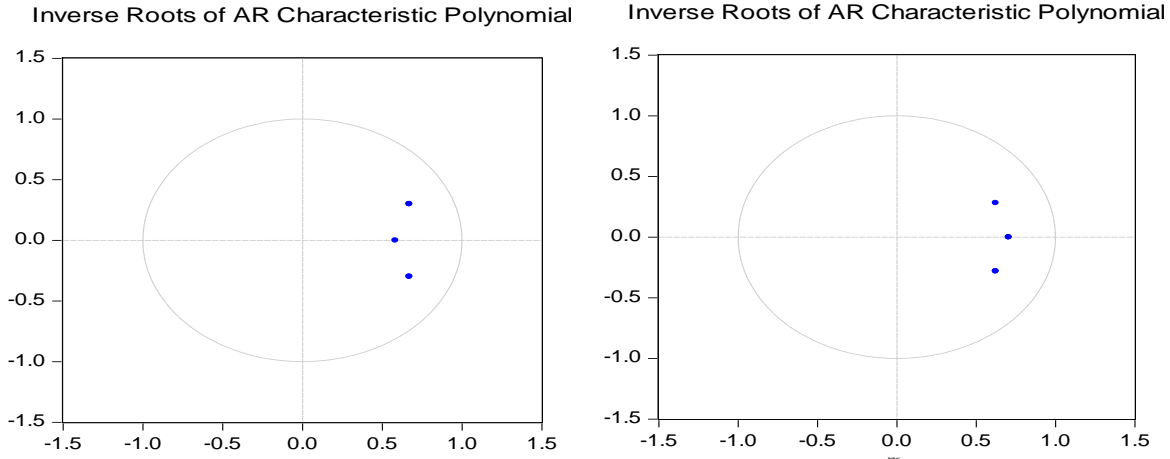
Analizden önce VAR analizi ile en uygun gecikme uzunluğu belirlenmeli ve gecikme uzunluğuna göre analiz yürütülmelidir. Tablo 5'te denklem (1) ve (2)'ye ait gecikme uzunlukları sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Denklem 1 ve Denklem 2 İçin Uygun Gecikme Uzunluklarının Tespit Sonuçları

Denklem 1						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	238,9398	NA	1,08e-08	-9,830823	-9,713873	-9,786628
1*	294,3835	101,6468	1,56e-09*	-11,76598*	-11,29818*	-11,58919*
2	301,1525	11,56386	1,72e-09	-11,67302	-10,85437	-11,36365
3	306,9333	9,152864	1,99e-09	-11,53889	-10,36939	-11,09693
4	320,7130	20,09538*	1,67e-09	-11,73804	-10,21769	-11,16350
Denklem 2						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	245,6094	NA	8,17e-09	-10,10872	-9,991775	-10,06453
1*	296,1775	92,70815*	1,45e-09*	-11,84073*	-11,37293*	-11,66395*
2	300,2828	7,013242	1,78e-09	-11,63678	-10,81813	-11,32741
3	306,8244	10,35758	2,00e-09	-11,53435	-10,36485	-11,09239
4	316,5228	14,14348	1,99e-09	-11,56345	-10,04310	-10,98891

Tablodan da görüldüğü üzere, en uygun gecikme uzunluğu her iki model için de 1 olarak belirlenmiştir. Daha sonra analizin ve oluşturulan modellerin istikrarlı olduğunu gösteren AR karakteristik polinomunun ters kökleri Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Denklem (1) ve (2)'ye ait AR Karakteristik Polinomun Ters Kökleri

Her iki model için uygulanan AR karakteristik polinomunun ters kökleri çember içerisinde yer almaktadır. Bu sonuçlar her iki modelin de durağan ve istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin araştırılmasından sonra analizde değişkenlerin farkları alındığı için değer kayıpları yaşanmış ve bu değer kayıplarının modelde olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için hata düzeltme modeli uygulanmıştır.

Uzun dönemde birlikte hareket eden Denklem (1) ve (2)'ye ait değişkenlerin kısa dönem dinamikleri hata düzeltme modeli ile tahmin edilmiştir. Hata düzeltme analizi yapılırken durağan olan değişkenlerin yanına hata teriminin gecikmeli hali eklenir ve oluşturulan yeni hata teriminin de düzeyde durağan olması gerekmektedir. Hata terimi parametresi 0 ile -1 arasında bir değer almalıdır. Eğer bu şart sağlanamazsa uygulanan hata düzeltme modelinin yanlış ve uygun olmadığı sonucuna ulaşılır.

Tablo 6. Denklem (1) ve (2)'ye ait Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)

Denklem 1				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
REDK	-0,406406	0,208672	-1,947585	0,0575***
Enflasyon	0,407465	1,049224	0,388348	0,6995
ECM_{t-1}	-0,275009	0,110279	-2,493753	0,0162**
C	0,000123	0,012189	0,010069	0,9920

Denklem 2				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
REDK	-0,611049	0,189848	-3,218618	0,0023*
Enflasyon	2,479147	0,961741	2,577771	0,0131**
ECM_{t-1}	-0,255657	0,106046	-2,410808	0,0199**
C	-0,000532	0,011279	-0,047206	0,9625

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Her iki denklemde de ECM katsayısı beklenen sınırlar arasında gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Denklem (1) ve (2)'de bir dönem önce dengesizlik bozulmanın bir dönem sonra sırasıyla %0,27 ve %0,25 oranda düzeldiğini göstermektedir. Dengesizlik bozulma Denklem (1) için $1/0,27=3,70$, Denklem (2) için $1/0,25=4$ dönem sonra tekrar düzeldiği. Denklem (1)'in değişkenleri incelendiğinde, kısa dönemde REDK'de yaşanan %1'lik bir artışın ithalatı %10 anlamlılık düzeyinde %0,40 oranında azalttığı sonucuna varılırken, enflasyon değişkeninin istatistiki olarak olasılık değerinin %10 anlamlılık düzeyinden büyük olması sebebiyle, değişkenin anlamlı olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan, Denklem (2)'de ise kısa dönemde enflasyonda gözlemlenen %1'lik bir artış ihracatı %2,47 oranında artırırken, REDK'de görülen %1'lik bir artış ihracatı %0,61 oranında azaltmıştır.

4.4. Uzun Dönem Katsayı Tahminleri ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Değişkenlerin uzun dönemli ilişkisi ve kısa dönemli katsayı tahminlerinin yapılmasından sonra DOLS (Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi) ve FMOLS (Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi) yöntemleri ile uzun dönemli katsayı tahminleri yapılmıştır. Bu modellerde bağımsız değişken ve hata terimi arasındaki içsellik ilişkisi ile hata terimleri arasındaki otokorelasyon sorunu dikkate alınır.

FMOLS, içsellik sorununa neden olan parametrelerin kernel tahmincileri ile ortaya çıkan bu içsellik sorununu çözmeye çalışır. Bunun yanı sıra stokastik süreçler arasında ve eşbütünleşme denklemlerinde uzun dönemde karşılaşılan korelasyon sorunlarının ortadan kaldırılması için hata teriminin kovaryans matrisini de hesaba katmaktadır. DOLS yöntemi ise eşbütünleşme denkleminde geri besleme etkileşimini yok eden asimtotik etkin bir tahmin ediciyi dikkate alır. DOLS yönteminde yapılan tahminlere gecikmelerin eklenmesi ile açıklayıcı değişkenlerin birinci farkı göz önünde bulundurulur (Erdoğan vd, 2018, s. 47-48).

Tablo 7. Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

Denklem 1			
FMOLS			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
REDK	-0,805278	0,403304	0,0515***
Enflasyon	0,545243	1,468432	0,7120
DOLS			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
REDK	-4,381908	0,669184	0,0000*
Enflasyon	-4,645111	2,388800	0,0696***
Denklem 2			
FMOLS			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
REDK	-0,706358	0,407805	0,0897***
Enflasyon	2,912350	1,484819	0,0556***
DOLS			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
REDK	-1,909579	0,601622	0,0059*
Enflasyon	-5,988319	2,147623	0,0132**

Not: *, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Gecikme uzunluğu ve bant genişliği FMOLS yöntemi Newey-West otomatik yöntemi ile belirlenirken, DOLS yönteminde ise yine Newey-West ile Schwarz bilgi kriterine göre her iki denklemde de maksimum 5 olarak alınmıştır.

Denklem 1 için uygulanan FMOLS ve DOLS yöntemlerinde REDK'de %1'lik bir artış uzun dönemde sırasıyla ithalatı %0,80 ve %4,38 oranında azaltmaktadır. Enflasyonda görülen %1'lik bir artış ise ithalatı DOLS yönteminde %4,64 azalttığı tespit edilirken, FMOLS yönteminde bu değişkenin istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer yandan, Denklem (2) için uygulanan FMOLS ve DOLS yöntemlerinde REDK'de görülen %1'lik bir artış ihracatı uzun dönemde sırasıyla %0,70 ve %1,90 oranında azaltmaktadır. FMOLS yönteminde enflasyonda yaşanan %1'lik artış ise uzun dönemde ihracatı %2,91 oranında artırırken, DOLS yönteminde %5,98 oranında azaltmıştır.

Son olarak, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testi ile tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto testi, değişkenler arasındaki ilişkinin, eşbütünleşme ve durağanlık ön bilgilerine ihtiyaç duyulmadan uygulanabilen bir testtir. Bu yöntemde öncelik VAR analizi ile uygun gecikme uzunluğu (p) belirlenmekte ve ardından p gecikme uzunluğuna, en yüksek bütünleşme derecesine sahip değişkenin bütünleşme derecesi (d_{max}) eklenmektedir. Elde edilen p ve d_{max} değerlerinin toplanması ile serilerin orijinal değerlerine En Küçük Kareler yöntemi tahmin edilmektedir (Büyükkakın vd., 2009, s. 111).

VAR modelinin denklemleri aşağıdaki gibi yazılabilir (Doğan, 2017, s. 24);

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_{1i} Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_{2i} X_{t-1} + u_t \quad (12)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{1i} X_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{2i} Y_{t-1} + v_t \quad (13)$$

Denklemlerin hipotezleri ise şu şekildedir;

(13) nolu denklemin hipotezleri:

$H_0 = Y, X'$ in Granger nedeni değildir.

$H_1 = Y, X'$ in Granger nedenidir.

(12) nolu denklemin hipotezleri:

$H_0 = X, Y'$ in Granger nedeni değildir.

$H_1 = X, Y'$ in Granger nedenidir.

Tablo 5’de oluşturulan VAR analizi ile her iki model için gecikme uzunluğu (p) 1 olarak belirlenmiş ve en uygun gecikme uzunluğu (*) işaretiyle gösterilmektedir. Maksimum bütünlük derecesi (d_{max}) ise yine her iki modelde de 1’dir. Bu doğrultuda $p + d_{max}$ seviyesinin 2 olduğu sonucuna varılmıştır. Tahmin edilen bu VAR analizine göre H_0 ve H_1 hipotezleri MWALD testi yardımıyla sınanmıştır.

Tablo 8. Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Model	χ^2 Değeri	Olasılık Değeri	Karar
Denklem 1			
REDK→İthalat	0,000299	0,9862	H_0 Reddedilemez
Enflasyon→İthalat	3,563377	0,0591***	H_0 Red
İthalat→REDK	2,541081	0,1109	H_0 Reddedilemez
İthalat→Enflasyon	3,887296	0,0487**	H_0 Red
Denklem 2			
Enflasyon→İhracat	3,138766	0,0765***	H_0 Red
REDK→İhracat	1,890962	0,1691	H_0 Reddedilemez
İhracat→Enflasyon	2,200174	0,1380	H_0 Reddedilemez
İhracat→REDK	0,006181	0,9373	H_0 Reddedilemez

Not: ** ve *** işaretleri sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçlarına göre Denklem (1)’de yer alan değişkenler incelendiğinde ithalat ve enflasyon arasında çift yönlü Granger nedensellik tespit edilmiştir. REDK ve ithalat arasında Granger nedensellik sonucuna ulaşılamamıştır. Denklem (2)’deki değişkenlere bakıldığında ise enflasyondan ihracata doğru tek yönlü Granger nedenselliğin olduğu sonucuna varılmıştır.

5. SONUÇ

Ticaretin serbestleşmesi ve küreselleşmenin etkisi, her geçen gün birbirine daha fazla bağımlı hale gelen ülkelerin makroekonomik açıdan birbirine daha duyarlı olduğu bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelenen noktada, ülkelerde dış ticaretin gelişimine bağlı olarak öncelikle döviz kurları ve fiyatlar genel seviyesi etki altına giren göstergeler olmaktadır. Bu durum hem döviz kuruna hem de fiyatlar genel seviyesine yönelik dikkati ve önemi daha da artırmıştır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin anahtarı olan dış ticaretin kontrollü ve dengeli büyüebilmesi için, ülkeler paralarının değerlerini ve fiyatlar genel seviyesini dış ticaret gelişimine paralel bir dengede sürdürmek istemektedir.

Bu doğrultuda dış ticaretin gelişimi günümüzde hala popülerliğini koruyan bir konu olması sebebiyle, çalışmada 2008 küresel krizi sürecindeki enflasyon ve Türk lirasının değer kaybının Türkiye’nin dış ticareti üzerinde nasıl bir etki yarattığını belirlemek amaçlanmıştır. VECM analiz sonuçlarına göre kısa dönemde REDK ithalatı ve ihracatı azaltırken, enflasyon ihracatı artırmıştır. Uzun dönemli katsayı tahminlerine göre ise DOLS yönteminde her iki değişkenin ihracat ve ithalatı azalttığı tespit edilirken, FMOLS yönteminde DOLS yönteminden farklı olarak sadece enflasyonun uzun dönemde ihracatı artırdığı belirlenmiştir. Ayrıca REDK’deki değişimler ihracatta

ithalata göre daha büyük bir azaltma etkisi yaratmıştır. İthalat ve enflasyon arasında çift yönlü, enflasyondan ihracata ise tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna varılmıştır.

Literatürde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurduğunda, Özçelik ve Uslu (2020) döviz kuru ile ihracat arasında pozitif bir ilişki tespit etmiş, ancak Mahmood vd. (2017) bu değişkenler arasında bir ilişki tespit edememiştir. Ayrıca Şahin (2018) ve Hepaktan vd. (2011) sırasıyla enflasyon ve REDK'nin dış ticaret değerleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna varmıştır. Mutadir-AI-Mukit ve Shafiullah (2014) ise tam tersi sonuçlara ulaşmış ve enflasyonun ithalatı azaltıp ihracatı artırdığını belirtmiştir. Diğer taraftan bu bulgu ile benzerlik gösteren Uslu (2018) enflasyonla ithalat arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşırken, Nyeadi vd. (2014) REDK ve ihracat arasındaki herhangi bir nedensellik sonucuna ulaşamamıştır. Göçer ve Gerede (2016) enflasyonun ihracatı artırdığını, Kemal ve Qadir (2005) ise REDK'nin ihracatı azalttığını belirlemiştir. Dış ticaret değerleri, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara genel olarak bakıldığında ortak bir çıkarımın yapılamayacağı görülmektedir.

Sonuç olarak, analiz doğrultusunda hem REDK'nin hem de enflasyonun 2008 sonrasında Türkiye'nin dış ticaret değerlerini azalttığını söyleyebiliriz. Bu durumun ülkenin maliye ve para politikalarının etkin bir şekilde kullanılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Özellikle ihracata konu olan yerli ürünlerin teşvikinin artırılması ve mamul malın oluşturulmasında gerekli olan ara malların ithal edilmesinin önüne geçilecek girişimlerin sağlanması, bu olumsuz etkinin ortadan kaldırılmasında etkili olacağı ifade edilebilir. Nitekim REDK'nin ihracat üzerindeki beklenen etkisinin sağlanamaması, dış ticarete rekabet gücünün artırılmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca döviz kurundaki artışla ithal edilen ara malların fiyatının artması ihracattaki artışın önüne geçerek, dış ticaret açıklarının daha da artmasını tetiklemektedir. Bu sarmaldan kurtulmanın tek yolu üretim artışının desteklenmesidir. Bunun için de başta yeni yatırımların ve yabancı kaynakların ülke içerisine çekilmesiyle kalıcı bir etki sağlanmalıdır. Üretim artışına yönelik yapılan eşanlı maliye ve para politikalarının tutarlı bir şekilde yürütülmesi ve yatırımların artmasına yönelik gerekli güvencenin sağlanmasıyla beklentilerin olumlu yönde gelişmesi, Türkiye'nin dış ticaret açığını azaltacağı ve enflasyon ile döviz kurundaki olumsuz etkileri ortadan kaldıracağı düşünülmektedir. Nitekim Kılıçaslan vd. (2020) de Türkiye ekonomisinde kur ve maliyet hedefleri uygulanması yerine, rekabet gücünü artıracak mal ve hizmet bileşimlerinin üretim ve ihracatına dönük teşvikler verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, R. R., Ghauri, S. P., Vveinhardt, J. ve Streimikiene, D. (2018). An empirical analysis of export, import and inflation: A case of Pakistan. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 3, 117-130.
- Alpdoğan, H. (2021). Yapısal kırılma altında Türkiye'nin enerji tüketimi ile büyüme ilişkisi. *Journal of Business and Trade (JOINBAT)*, 2(1), 28-36.
- Büyükakın, F., Bozkurt, H. ve Cengiz, V. (2009). Türkiye' de parasal aktarımın faiz kanalının Granger nedensellik ve Toda- Yamamoto yöntemleri ile analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 101-118.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doğan, B. (2017). Ekonomik küreselleşme ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(628), 19-27.
- Duasa, J. (2009). Exchange rate shock on malaysian prices of imports and exports: An empirical analysis. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30(3), 99-114.

- Erdoğan, L., Ceylan, R. ve Tiryaki, A. (2018). Türkiye' de uzun dönem ekonomik büyümenin belirleyicilerinin ARDL, FMOLS, DOLS, CCR yöntemiyle tahmini. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(4), 40-58.
- Göçer, İ. ve Gerece, C. (2016). Dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkileri: Türkiye için zaman içinde değişen birim kök ve nedensellik testleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2), 25-46.
- Hepaktan, E., Çınar, S. ve DüNDAR, Ö. (2011). Türkiye' de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret ile ilişkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5), 62-82.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Kara, H. ve Ögünç, F. (2012). Döviz kuru ve ithalat fiyatlarının yurt içi fiyatlara etkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 27(317), 09-28.
- Karagöz, M. ve Doğan, Ç. (2005). Döviz kuru dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 219-228.
- Kemal, M. A. ve Qadir, U. (2005). Real exchange rate, exports, and imports movements: A trivariate analysis. *The Pakistan Development Review*, 44(2), 177-195.
- Kılıçaslan, Y., Aytun, U. ve Meçik, O. (2020). *Türkiye ekonomisinin rekabetçiliği*. Efil Yayınları.
- Kiganda, E. O., Obange, N. ve Adhiambo, S. (2017). The relationship between exports and inflation in Kenya: An aggregated econometric analysis. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 3(1), 1-12.
- Kopuk, E. ve Beşer, M. K. (2020). Türkiye imalat sanayisinde J eğrisi hipotezi geçerli mi? Sınır testi yaklaşımı. *International Conference on Economics, EconTR2020@Eskişehir* (s. 1-14). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- Kopuk, E. ve Mecik, O. (2020). Türkiye'de imalat sanayi ve tarım sektörlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: 1998-2020 dönemi analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 27(2), 263-274.
- Lerner, A. P. (1944). *The economics of control: principles of welfare economics*. The Macmillan Company.
- Magee, S. P. (1973). Currency contracts, pass-through, and devaluation. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 303-325.
- Mahmood, H., Khateeb, T. T. ve Ahmad, N. (2017). Impact of devaluation on foreign trade in Saudi Arabia. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 15(17), 13-19.
- Marshall, A. (1923). *Money, Credit and Commerce*. Macmillan.
- Muktadir-Al-Mukit, D. ve Shafiullah, A. Z. (2014). Export, import and inflation: A study on Bangladesh. *Amity Global Business Review*, 46-55.
- Nyeadi, J. D., Atiga, O. ve Atogenzoya, C. A. (2014). The impact of exchange rate movement on export: Empirical evidence from Ghana. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4(3), 41-48.
- Ogbonna, B. C. (2018). Marshall-Lerner condition and J curve phenomenon: Evidence from Nigeria. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 23(12), 77-84.
- Ohlin, B. G. (1933). *Interregional and International Trade*. Harvard Economic Studies. Harvard University Press.
- Özçelik, Ö. ve Uslu, N. (2020). Türkiye' de reel döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişkisi (2003-2016). *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 180-197.
- Özer, H. ve Kutlu, M. (2019). Türkiye' de enflasyon, döviz kuru ve dış ticaret dengesi ilişkisinin var modeli ile analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 214-231.
- Petek, A. ve Çelik, A. (2017). Türkiye'de enflasyon, döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi (1990-2015). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(626), 69-87.

- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis, *Econometrica*, 57(6), 1361-1401.
- Ricardo, D. (1817). *The principles of political economy and taxation*. John Murray.
- Smith, A. (1776). *Milletlerin zenginliği* (Ayhan Maatbası b.). (H. Daren, Çev). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şahin, D. (2018). Türkiye’de dış ticaret ve enflasyon arasındaki ilişkinin analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 125-146.
- TÜİK. (2020). *Dış ticaret istatistikleri*. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801> adresinden 12 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- TCMB. (2020). *TÜFE ve reel efektif döviz kuru istatistikleri*. https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_4/5896/DataGroup/turkish/bie_pbpanal_2/ adresinden 12 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Uğurlu, E. (2009). *Durağanlık ve birim kök sınamaları*. İstanbul Aydın Üniversitesi Ekonomi ve Finans Bölümü (Ders Notları). https://www.researchgate.net/publication/281647245_Duraganlik_Birim_Kok_Sinamaları_Stationarity_Unit_Root_Tests adresinden 13 Şubat 2021 tarihinde alınmıştır.
- Uslu, H. (2018). Döviz kuru, enflasyon ve faiz oranlarının Türkiye' nin dış ticareti üzerindeki etkisinin ekonometrik analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(20), 473-497.
- Ünsal, E. M. (2005). *Uluslararası iktisat: Teori, politika ve açık ekonomi makro iktisadi*. İmaj Yayıncılık.
- Yarmukhamedov, S. (2007). *Trade effects of exchange rate fluctuations: Evidence from Sweden* [Master’s Thesis]. Dalarna University.
- Yılmaz, Ş. E. (1992). *Dış ticaret kuramlarının evrimi*. Gazi Üniversitesi.
- Zivot, E. ve Andrews D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10, 251-270.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TERMAL SAĞLIK TURİZMİ İŞLETMELERİNDE PERSONEL GÜÇLENDİRME VE BİREYSEL İNOVATİF DAVRANIŞ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF EMPOWERMENT AND INNOVATIVE BEHAVIOUR IN THE THERMAL HEALTH TOURISM ENTERPRISES

Gülter Betül ATABEY¹

Prof. Dr. Ayşe İRMİŞ²

Öğr. Gör. Bekir AKYÜREK³

ÖZ

İşletmelerin, küresel pazarda rekabet edilebilirliklerini arttırmak için yenilikçi metotlar uygulayarak ürün, hizmet ve süreç inovasyonunun sürdürülebilir kılınması ve özellikle hizmet sektöründe çıktının soyut olduğu ve doğrudan insan ile ilişkide olunan hizmet alanında, çalışanların güçlendirilmesi ile dayanıklı hale gelebilecekleri öngörüsüyle bu çalışma hazırlanmıştır. Denizli termal turizm konaklama işletmelerinde personel güçlendirmenin çalışanın inovatif davranışına etki edip etmediğini ve demografik özelliklerin personel güçlendirme ve çalışanın inovatif davranışı ile anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla Denizli’de faaliyet gösteren 11 termal turizm konaklama işletmesinden toplam 201 iş görene yönelik personel güçlendirme ve çalışanın inovatif davranışı ölçekleri anket çalışması kapsamında uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programında değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda personel güçlendirmenin çalışanın inovatif davranışını olumlu yönde etkilediği ve personel güçlendirmenin anahtarı olarak eğitim düzeyinin artırılmasının inovasyonu desteklediği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Personel Güçlendirme, İnovatif Davranış, Konaklama İşletmesi.

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, O30, O31.

ABSTRACT

The study is prepared with the foresight of making product, service and process innovation sustainable by applying innovative methods to increase the competitiveness of enterprises in the global market. In Denizli thermal tourism accommodation enterprises, it is analyzed whether the empowerment affects the innovative behavior of the employee and whether the demographic characteristics differ significantly with empowerment and the innovative behavior of the employee. Within the scope of the analysis, the empowerment scale and the innovative behavior scale of the employee are applied in the survey study for a total of 201 employees from 11 thermal tourism accommodation enterprises operating in Denizli. The data obtained are evaluated in the SPSS 20.0 package program. As a result of the research, it is revealed that empowerment has a positive effect on the innovative behavior of the employee and it is demonstrated that increasing level of education as the key of empowerment supports innovation.

Keywords: Innovation, Empowerment, Innovative Behaviour, Accommodation Enterprises.

JEL Classification Codes: M10, O30, O31.

* Bu çalışma Ayşe İRMİŞ danışmanlığında Gülter Betül ATABEY tarafından hazırlanan ve 28.05.2021 tarihinde savunulan “Termal Sağlık Turizmi İşletmelerinde Personel Güçlendirme ve Bireysel İnovasyon İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Denizli Termal Turizm İşletmeleri Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışma için Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 68282350/2021/G013 sayılı ve 13.07.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, gulterbetul@gmail.com

² Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, airmis@pau.edu.tr

³ Pamukkale Üniversitesi, Kale Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Programı, bakyurek@pau.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

In order to gain competitive advantage, enterprises need to empower their employees to create innovation. In the globalizing world, businesses apply various strategies in order to survive in the competitive environment they are in and try to deliver the products and / or services they offer to their customers in the best way. In addition to the technological developments, in the service sector, especially the strengthening of human relations with various methods and the presentation of the product / service to the customers in the desired way have gained importance in recent years. For this reason, businesses are attempting to strengthen their employee to increase their earnings and customer potential. Employees, who can make decisions and solve problems in their own areas of authority and responsibility; it is considered as a competitive strategy that creates quality for the businesses where they carry out their duties with cooperation, training and teamwork. The aim of the research is with the assumption that the innovation to be experienced in the field of thermal tourism will increase in the future, when health is thought to be more important; it was determined to measure the effect of the dimensions of empowerment on the innovative behavior dimensions of the employee in thermal health tourism enterprises in Denizli and sharing the results.

Design/methodology/approach:

Spreitzer's employee empowerment scale is widely used to measure the dimensions of employee empowerment. In addition to the scale revealed by Conger and Kanungo, Spreitzer's personnel empowerment scale, which was inspired by the scale created by Thomas and Velthouse (1990) and made more comprehensive, meaningful and detailed, includes the dimensions of 'meaning, competence self-determination and impact' Each of these dimensions consists of three items, together providing the instrument of twelve items. (Spreitzer, 1995:1443). The scale developed by Jannsen in 2000 is widely used in order to measure the innovative work behaviors employed in businesses. The scale has been prepared as three sub-dimensions, 'idea generation, idea promotion, idea realization' Each of these dimensions consists of three items, together providing the instrument of nine items. (Jannsen, 2000: 285-290). The obtained data was analyzed in spss 20.0 package program.

Findings:

Reliability and validity analyzes were made for 201 questionnaires that were surveyed and found to be evaluable within the scope of the research; Cronbach's alpha value was 0.932 for empowerment and 0.938 for employee's innovative work behavior. Within the scope of factor analysis, empowerment dimensions was found to be two and innovative work behavior of the employee, was gathered under one dimension. As a result of Pearson correlation analysis, all values gained value between 0.458 and 0.917. As a result of the Anova tests carried out within the scope of the regression analysis; innovative work behavior of the employee is affected by 21% of the 'empowerment 1' dimension. Innovative work behavior of the employee was affected by the 'empowerment 2' dimension at a rate of 37%. Innovative work behavior of the employee was affected by 37% of the empowerment and there was a positive relationship between them, and the H₁ hypothesis and sub-hypotheses were supported. An independent t-test analysis shown that there was no relationship between the job/position of the employee and the empowerment, with the significance value calculated as 0.669 (>0.05). The significance value was calculated as 0.025 (<0.05) in the analysis of the relationship between the task/positions of the employee in the enterprise and individual innovative work behavior. In this case, there is a relationship between the task/position of the employee and the individual innovative behavior. Likewise, when the relationship between the employee's tourism education and empowerment and individual innovative work behavior are analyzed, respectively, the results of the findings obtained as 0.320 and 0.538 significance levels show that there is no relationship between them. The significance level was calculated as 0.054 (>0.05) in the analysis made between empowerment and education level, and no significant difference was found at the border and no relationship could be detected. Analysis made between the innovative behavior of the employee and the education level, the level of significance was calculated as 0.032 (<0.05) and a significant difference was found. As a result of the Tukey test it was seen that difference is between undergraduate and tourism vocational high school.

Conclusion and Discussion:

As a result of the analyzes made, the answer to the research question of the thesis was interpreted positively and it was determined that the empowerment had a positive effect on the innovative work behavior of the employee. Organizations should be strengthened in order to be more competitive in the globalizing It is important for managers to provide the necessary democratic environment to their employees and thus to reveal the ability to think freely for the development of innovative behavior. The most important tool for empowering the employee and supporting innovative behavior is education. Organizations should constantly encourage education and support their employees in order to obtain more innovative products, services and processes in their sectors. To produce innovative results on a sectoral basis and to increase market share and reach wider masses with higher quality products or services, employees need to be strengthened in a sustainable way.

1. GİRİŞ

Günümüzde yaşanan ekonomik, politik, güvenlik, sağlık ve teknoloji konularında hızlı değişim ve gelişmeler örgütlerin yeniden yapılanmalarına ve farklı arayışlarda bulunmalarına neden olmaktadır. Rekabet ortamının yeni koşullara göre her gün değiştiği son on yıllık süreçte tüm sektörlerde görünür değişimler yaşanmaktadır. Yaşayan ve dinamik varlıklar olan işletmeler, oluşan yeni koşul ve şartlara uyum sağlamak için yeni, yaratıcı ve çok çeşitli yöntemler uygulamaktadır. Özellikle her alanda büyük önem kazanan inovasyon, örgütler için vazgeçilmez rekabet anahtarı olarak kabul edilirken, inovasyonun ortaya çıkmasında gerekli uygun ortamın da örgütler tarafından sağlanması gerekmektedir. İnovasyonun yaratılması ve sürdürülebilir bir şekilde ekonomik kazanca dönüştürülmesinde en önemli unsur örgütlerin çalışanları ve onların zihinleridir. Yaratıcı zihinlerin oluşmasında da en önemli itici öge güçtür. Bu bağlamda, çalışanın güçlendirilmesi ile inovatif bakış açısı gelişir ve ürün, hizmet ve süreç inovasyonları elde edilir.

İnovasyon kavramı, yeni yaratıcı fikirlerin, keşif ve buluşların ekonomik alanlara uygun hale getirilip, fiiliyata geçirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre inovasyonun gerçekleştirilmesi için somut veya soyut bir çıktısının olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. İnovatif davranış ise, bir çalışanın istihdam edildiği işletmede ihtiyaç duyduğu koşullarda yenilikçi fikir, ürün, hizmet ve süreçleri işletmeye kazandırmaktır. Bu davranışın ortaya çıkmasında en büyük etken yönetimin çalışanlara gerekli şartları sağlaması ve inovasyonu gerçekleştirebileceği ortamı sunmasıdır. Bu durumda inovasyon için ön koşul inovatörün güçlendirilmesidir. Güçlendirme, işi yapanın o işle ilgili tüm kararları verebilmesi ve bunun için yetiştirilmesini içermektedir. Çalışanın karar verme yetkisinin artırılması ve çalışanları geliştirme süreci olarak kabul edilen güçlendirme ile yenilikçi fikir, davranış ve sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Güçlendirmenin inovasyona olan olumlu etkisinin bu zamana kadar birçok yazar ve araştırmacı tarafından konu alındığı ancak bu alanda yönetsel ve bireysel olarak halen yetersiz uygulamalar olduğu düşünülmektedir. Özellikle çıktının soyut olduğu hizmet sektöründe bu iki kavramı tam anlamıyla uygulanabilir hale getirmek halen güçtür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Personel Güçlendirme

İşletmeler üretim faktörleriyle bir bütündür. İşletmelerin çevresel değişimlerle başarılı bir şekilde mücadele edebilmesi ve sürdürülebilir rekabeti gerçekleştirmesi kaynaklarını geliştirmesi ve güçlendirmesini gerektirir. İşletmelerin bütün kaynaklarını etkili ve verimli kullanması gerekirken beraber en can alıcı ve gelişmesine en ihtiyaç duyduğu kaynağı 'insan kaynakları'dır. Çünkü diğer bütün kaynakların etkin ve verimli kullanımı insan kaynağının gücüyle ve bu gücü fiiliyata dönüştürme başarısıyla ilişkilidir. İnsan kaynağının güçlendirilmesi bireylerin kişisel becerilerini en etkin şekilde kullanmasına bağlıdır. Çalışanlar örgütsel faaliyetleri yerine getirirken kişisel olarak girişimde bulunmayı ve sorumluluk almayı öğrenmelidirler (Özer ve Özdoğan, 2019, s. 1206). Personel güçlendirmeyle iş görenlere kendi çalışmalarını yönetme ve işlerini yürütme gücü verilerek, işlerine sahip çıkmaları, inisiyatif kullanmaları ve işlerini kontrol etmeleri sağlanır. Böylece işletmeler işletme içi performansın artırılmasında personel güçlendirme stratejisini uygulamış olurlar. Bu strateji sayesinde müşteri odaklı ve hizmet kalitesini artırıcı faaliyetler ortaya çıkar. İş görenin güçlenmesi ile işletme rekabetçi bir pazarda avantaj üstünlüğü kazanır. Yenilik üretebilen ve sorumlulukları ile başa çıkabilen işgörenler, işletmenin gelişimine katkı sağlar. Genel olarak, güçlendirme; iş görenlerin, kendilerini motive olmuş hissettikleri, bilgi ve uzmanlıklarına olan güvenlerinin arttığı, inisiyatif kullanarak harekete geçme arzusu duydukları, olayları kontrol edebileceklerine inandıkları ve örgütün amaçları doğrultusunda uygun ve anlamlı buldukları işleri yapmalarını sağlayan koşulları ifade eder (Rappaport ve Hess, 2013, s. 2-5). Güçlendirme kavramı çok yönlü olmasına ve bireysel, toplumsal ve örgütsel düzeylerdeki değişimleri içermesine rağmen, birçok çalışma psikolojik güçlendirmeye odaklanarak, bu kavrama yönelik ilginin artmasında rol oynamıştır. Özellikle işletmeler açısından satış ve karlılıkta artış, maliyetlerde azalma, daha yüksek müşteri memnuniyeti ve örgüte bağlılığın artması gibi nedenler personel güçlendirmenin psikolojik boyutunun önemine vurgu yaparak, iş görenlerin yaratıcı düşünceye sahip olması ve inovatif davranışlar sergilemesi için elzem olduğuna işaret etmektedir (Cyril vd., 2015, s. 809-826).

2.1.1. Personel Güçlendirme ve Yenilik

İlk defa yeni bir ürün ortaya çıkarma ve keşif süreci olarak tanımlanan yenilik kavramı, bireyler ya da onu benimseyen diğer birimler tarafından yeni olarak algılanan fikirleri, uygulamaları ve nesnelere ifade eder.

İşletmeler açısından yenilik, bir icadın ticari hale getirilmesi süreci olup, bu sürecin yürütülmesidir. Bu bağlamda işletme içinde yenilikçi fikirlerin ortaya çıkması ve yeniliklerin ürün veya hizmet şeklinde üretilmesi, o işletmenin iç unsurlarına bağlıdır. Personel güçlendirme sürecinde işletme içi görev ve sorumlulukların iş görenlere yetki verilerek dağıtılmasıyla yenilikçi fikirler ortaya çıkar. Diğer yandan küreselleşen dünyada önemini günbegün arttıran personel güçlendirme değerlendirmesi, rekabetçi piyasalar karşısında kendi içinde yenilikler üreten ve bunları kalıcı olarak geliştirebilen işletmeleri de beraberinde getirmektedir. Böylelikle yenilik kavramının önemi güç kazanır (Fetterman ve Wandersman, 2005, s. 3). Personel güçlendirme kültürünün benimsendiği bir ortamda iş görenlerin kendilerini yaptıkları işin sahibi olarak görmesi, bilgi paylaşımı yapması ve grup halinde düşünceleri ile ortak bir hedef doğrultusunda birlikte hareket etmeleri yenilikçi fikirlerin ortaya çıkarılmasında önemli bir role sahiptir. Yeniliklerin ortaya çıkarılmasında personel güçlendirmenin desteği gerekmektedir. İş en iyi bilen, işi konusunda yenilikçi fikirler üretmesi ve bu fikirleri uygulayabilmesi doğrudan çalışan ile ilgili olduğundan, personelin güçlendirilmiş olması bir gerekliliktir (Certoma vd., 2017, s. 45-50). İşletmelerde, çalışanların doğrudan hizmeti sunan bireyler olarak; yeniliklerin başlatılmasında, potansiyelin iyileştirilmesinde ve yeni gelişmeler için fırsatların algılanmasında önemli bir rolü vardır. Bununla birlikte, çalışanın her yeniliğin temel taşı olarak kabul edilmesi, çalışanın inovatif davranış ile kurumsal performansın yenilikçilik düzeyinde faaliyet gösterebilmesi için personelin örgüt içi unsurlar tarafından güçlendirilmesi önem arz etmektedir (Bos-Nehles vd., 2017, s. 1228-1230).

2.1.2. Personel Güçlendirmenin Boyutları

Örgütsel araştırmacılar ve uygulayıcılar personel güçlendirmeyi eleştirel sorgulamayı hak eden bir yapı olarak tanımlamaktadır. Özellikle küresel rekabetin ve değişimin hızlı bir şekilde değiştiği ve çalışanın inisiyatifi ve inovatif davranışını gerektirdiği bu zamanda örgütlerde güçlendirmeye olan ilgi yaygın olarak artmıştır. Örgütsel çalışmalar literatüründe güçlendirmeye artan ilgiye rağmen bir çalışma bağlamında teorik olarak türetilmiş bir güçlendirme ölçütünün olmaması, güçlendirme üzerine önemli araştırmaları caydırmıştır. Bu sebeple, örgütlerde uygulanacak güçlendirmenin yararını ölçütleriyle ve boyutlarıyla ifade etmek için yöntemler geliştirilmiştir. Bu kapsamda personel güçlendirmenin 'Anlam, Yetkinlik, Yetenek ve Etki' olmak üzere dört boyuttan oluştuğu ifade edilmektedir (Spreitzer, 1995, s. 1442-1444):

Anlam bir bireyin kendi ideallerine veya standartlarına göre değerlendirilen bir iş hedefini veya amacını ifade eder. Aynı zamanda, bir iş rolünün gereksinimleri ile inanç, değer ve davranışlar arasındaki uyumu içermektedir.

Yetkinlik bir bireyin becerisi olan etkinlikleri gerçekleştirme yeteneğine olan inancını ifade etmektedir. Yetkinlik, inançlara, kişisel uzmanlığa veya çaba-performans beklentisine benzemektedir.

Yetenek bireyin yaptığı iş ile ilgili inisiyatif kullanabileceğine ve kendi kendine kararlar alarak, uygulayabileceğine ilişkin oluşan algıların bütünüdür.

Etki bireyin örgütün yönetsel uygulamaları sonuçları üzerinde kendisinin etkisinin olduğuna dair inancını ifade eder.

Sonuç olarak, güçlendirme dört boyutlu ortaya çıkan motivasyonel bir yapı olarak tanımlanmaktadır. İş rolüne aktif bir yönelim kazandıran bu dört boyut örgütler tarafından algılanıp, uygulandığında örgütlerdeki iş görenlerin önemli derecede dönüşüme uğrayacağı düşünülmektedir.

2.2. İnovasyon Kavramı

İnovasyon tanımının etimolojik kökeni Latince bir sözcük olan 'inovatus' dur. Türkçede daha çok; yeniliğin ticarete dönüştürülmesi anlamında kullanılan, Latince innovatus'tan türetilen, İngilizcede innovation sözcüğü karşılığında inovasyon kelimesi kullanılmıştır. Toplumsal, kültürel ve idari ortamda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması anlamına gelmektedir. Yabancı kaynaklarda çoğu zaman "yeni ve farklı bir sonuç" olarak tanımlanan inovasyon kavramı; Türkçe 'de "yenilik", "yenileme" gibi sözcüklerle karşılaşmaya çalışılsa da anlamı tek bir sözcükle ifade edilemeyecek kadar geniştir (Işık ve Keskin, 2013, s. 43). Bilimsel araştırmadan icada, geliştirmeye ve ticarileştirmeye kadar yeni bir ürün veya sistem sürecini oluşturan faaliyetler bütünü inovasyon tanımına işaret etmektedir. Bir girişimcilik aracı olarak, mevcut kaynaklara yeni yetenekler kazandırarak, refaha ulaşmanın yanı sıra, rekabet aracı ve/veya bir fikir, bir uygulama olarak algılanan her şey inovasyon kavramını tanımlar (Tuncer, 2019, s. 11). AB ve OECD literatüründe inovasyon süreç olarak; 'bir fikri, pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, yeni ya da geliştirilmiş bir üretim ya da dağıtım yöntemine ya da yeni bir toplumsal hizmet yöntemine dönüştürmek' olarak tanımlanır (Cobo-Benita vd., 2015, s. 1358).

2.2.1. İnovasyon Belirleyicileri

İnovasyon, belirli aşamalardan oluşan teknik bir yenilik süreci olduğu için birçok faktörle de ilişkilidir. Özellikle bireysel kişilik özellikleri, yönetici ya da etki eden kişilerin özellikleri ve örgütsel etkenler gibi çeşitli değişkenler inovasyon sürecinde etkilidir. Teşvik, açık kaynaklar, bireysel güç ve özerkliğin inovasyonun ortaya çıkarılmasında belirleyici olması örgüt ve birey ile doğrudan ilişkilidir (Amabile, 1996, s. 8-9). Bu çalışmada inovasyon belirleyicilerinden 'bireysel belirleyiciler' ele alınacaktır.

2.2.1.1. Bireysel Belirleyiciler

İnovasyon faaliyeti gösteren örgütlerde temel unsur, bireylerin bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek, kolektif düşünce ile örgütsel düzeyde inovasyon faaliyetlerinde bulunmalarıdır. Çalışanların örgüt içinde inovasyon sürecine katkı sağlamalarında, onların kavrama ve yaratıcılık yeteneği, kişilik özellikleri, motivasyonları ve bilgi birikimleri gibi bireysel özellikleri önem taşımaktadır. Örgüte fayda sağlamak amacıyla bilinçli olarak yeni fikirlerin ortaya çıkarılması ve uygulanması inovatif iş davranışı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla inovasyon süreçlerinde bireysel nitelikleri ile inovatif iş davranışı gösteren işgörenler örgütte inovasyonun bireysel belirleyicisi olarak tanımlanabilir (Çapraz vd., 2014, s. 50-52). Bir örgütün kurumsal yükselişi örgüt içi bireylerin davranışları ile doğrudan ilişkilidir. İnovasyonun bireysel belirleyicileri olarak çalışanların, kavrama yeteneği, entelektüel davranışı, aktif kişiliği, bağımsızlığı, motivasyonu, bilgisi ve uzmanlığı, sosyal ilişkileri ve duygusal zekasının varlığı, onların güçlü iletişimsel kişilik özelliklerine sahip olduğuna işaret etmektedir. Böylelikle, entelektüel sorumluluk bilinci ile hareket eden bireysel belirleyiciler sayesinde örgüt inovasyon süreçlerinde başarı sağlar (Patterson vd., 2009, s. 9-11).

2.2.2. Bireysel İnovasyon

Bir davranış biçimi olarak kabul edilen bireysel inovasyon, bir disiplin, öğrenme ve uygulama yeteneği olarak ifade edilir. Dolayısıyla, yeniliğin birey tarafından ortaya çıkarılması için bireyin yeterli bilgiye, deneyime, düşünme becerisi ve çözüm odaklı davranışa sahip olması gerekmektedir. Kısaca, yeni girişimlere karşı risk alan, uyum sağlayan, kolay kabullenen, yüksek toleransa sahip olan ve yenilik deneyimlerine açık olan bireyler, bireysel inovasyon kavramını tanımlar (Hero vd., 2017, s. 103-104).

İnovasyon konusunda bu zamana kadar literatürde birçok çalışma yapılmış, kavram, kavram tanımı ve kavram performansını ölçmeyle ilgili öncüler yerlerini almıştır. Temelde 'inovasyon için fikir üreten' ve 'fikri gerçekleştiren inovatör ve girişimciler' ile ilgili araştırma ve çalışmalar 2000 sonrası ivme kazanmış, kişisel özellikler ve bu özellikleri ortaya çıkaran ortam birey bazında yeni bir araştırma alanı olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Bireyi baz alarak yapılan inovasyon ölçümleri 'inovatif davranış, yaratıcılık, inovatif iş ortamı ve etkileşim üzerinden yapılmıştır. Bu alanda çoğu araştırmacı çalışanın inovatif davranış göstermesi için gerekli ortamın oluşturulmasında ödüllendirmenin ve bir sistem inşa etmenin üzerine vurgu yapmıştır. Özellikle Janssen (2000)'in bireysel inovatif davranış kavramını tanımlarken oluşturduğu faktörler için, bireyin ortamdaki etkilendiği (fikrin üretilmesi) ve bireyin ortam dışındaki faktörleri (yetkinlik, yetenek ve motivasyon) olarak iki başlık altında ayırması; çalışma ortamının uygun koşullarda olmasına dikkat çekmektedir (Ovacı ve Saatçi, 2020, s. 148).

Janssen (2000), bireysel inovatif davranışı, rol performansına, gruba veya organizasyona fayda sağlamak için bir iş rolü, grup veya organizasyon içinde yeni fikirlerin bilinçli olarak oluşturulması, tanıtılması ve uygulanması olarak tanımlamıştır. Ayrıca Janssen, bireysel inovatif davranışını 'fikir üretme, fikir geliştirme ve fikir gerçekleştirme'den oluşabileceğini öne sürmektedir. Ancak, çalışanın inovatif davranışını çalışanların resmi rollerinde onlardan beklenemeyeceğini ve işletme ile çalışan arasında bu konuda açık bir sözleşme gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu tür davranışları rol dışı davranışlar olarak tanımlayan Janssen bu durumun tamamen isteğe ve motivasyona bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakış açısıyla, rol dışı inovatif davranış gösteren çalışanın organizasyon için fayda sağladığı ve organizasyon tarafından da ödüllendirme sistemine tabi tutulduğu varsayımıyla, çalışanın inovatif davranışının yönetim tarafından teşvik edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur (Ramamoorthy vd., 2005, s. 143).

2.2.3. Örgütlerde Bireysel İnovatif Davranış

İnovasyonun sürdürülebilir olması ve gelişmeleri sürekli takip eden bir döngüde olmasını sağlayan etkenin, farklı düşünen ve yeniliği getiren çalışanlar olduğu bilinmektedir. Bu sebeple, bir organizasyonda tüm iş görenlerin kurumsal vizyona dahil edilmiş olmaları ve ortak bir inovasyon anlayışına sahip olmaları gerekmektedir. Yenilikçi davranışı inovatif davranışa dönüştürerek, yeni bir fikrin uygulama becerisine odaklanan bu bakış açısı ile mevcut

ürün ve hizmetlerin benzersiz bir şekilde uygulanmasına olanak sağlar. Bireysel inovatif davranışın ortaya çıkmasında etken olan faktörler ise karakteristik özellikler, ekip çalışmaları, organizasyon yapısı, sosyal çevre, bilgi paylaşımı, stratejik karar alma yetisi, eğitim seviyesi ve işletme tarafından güçlendirmenin uygulanmasıdır (Standing vd., 2016, s. 44-62). Bu bağlamda, organizasyon içerisindeki fikirlerin ortaya çıkarılması ve inovasyonu destekleyen davranışların oluşturulması için personelin güçlendirilmesi önemlidir. Özerklik kavramı ve karar verme sorumluluğu sayesinde işgörenler yeniliğe açık ve yenilik geliştiren bireyler haline dönüşür. İnovasyonun sadece üst kademe yöneticiler tarafından ortaya çıkarılmaması, organizasyon içerisindeki tüm kademelerdeki işgörenlerin, bu sürece destek vermesi ve işletmenin rekabet üstünlüğü avantajını bu sayede yakalaması önemlidir (Yi vd., 2019, s. 2-3). Örgütlerde; çalışanın inovatif davranışı, çalışanların yaratıcılığında farklı olarak ürünler, hizmetler, süreçler ve prosedürler ile ilgili yeni ve faydalı fikirlerin üretilmesini ifade etmesinin yanı sıra fikirlerin uygulanmasını da içermektedir. Yaratıcılıktan farklı olarak, daha net uygulanabilir ölçütlere sahip olması ve inovatif bir çıktısının olması, örgütler için bu davranışı gösteren çalışanlara sahip olmayı cazip hale getirmektedir. Janssen (2000)'e göre literatürde çalışanın inovatif davranışı dört boyut üzerinden değerlendirilmektedir. Bunlar 'fikrin keşfi, fikrin üretilmesi, fikrin tanıtılması ve fikrin gerçekleştirilmesi'dir (Janssen, 2000, s. 287-302):

Fikrin keşfi bir fırsatın veya ortaya çıkan bir sorunun keşfi sonucu tetiklenir. Koşulları iyileştirme veya acil müdahale gerektiren bir tehdit ile karşılaşma sonucu; mevcut ürünleri, hizmetleri veya süreçleri iyileştirmenin yollarını aramayı veya bunlar hakkında alternatif şekillerde düşünme çalışmalarını içerir.

Fikrin üretilmesi yeni ürünler, hizmetler veya süreçler, yeni pazarlara giriş, mevcut iş süreçlerindeki gelişmeler veya genel anlamda belirlenen sorunların çözümleri ile ilgilidir. Fikri üretmenin anahtarı, problemleri çözmek veya performansı arttırmak için bilginin ve mevcut kavramların yeniden düzenlemesidir.

Fikrin tanıtılması bir fikrin üretildikten sonra tanıtılması aşamasını ifade eder. Çoğu fikir, çalışma grupları veya organizasyonlarda mevcut uygulanan süreçler ile uyum sağlamadığı için tanıtılması gerekmektedir. Her ne kadar yeni bir fikir performans boşluğunu dolduruyor gibi görünse de faydalanıcıları için onları geliştirme ve uygulama maliyetinin belirsizliği sıklıkla değişime karşı direnç oluşturmaktadır.

Fikrin gerçekleştirilmesi fikirlerin gerçekleştirilmesi için yeterince çaba ve sonuç odaklı bir tutum gereklidir. Fikri uygulama, yenilik yapmayı da içerdiği için yeni ürünlerin veya süreçlerin geliştirilmesi, test edilmesi ve değiştirilmesi gibi düzenli iş süreçleri ve davranışlar bu boyutun bir parçasıdır.

2.3. Termal Turizm

Termal turizm; sağlık amaçlı turizm kapsamına giren, doğal olarak belirli bir sıcaklığa sahip ve yeryüzüne çıkan, bol ve faydalı mineralli şifalı su ve çamurun bulunduğu yörelerde o bölgenin iklim koşullarına göre gerçekleşen bir turizm şeklidir. Günümüz tıp bilimi her ne kadar modern bilimin metotlarıyla geliştirilmiş olsa da doktorlar ve tıp bilimi ile ilgilenen diğer kişiler doğal yöntem ve şifalı sular ile tedavi yöntemlerini hastalarına önermektedirler (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002, s. 9). Günümüz dünyasında termal sağlık turizmin küreselleşme sonucu geleneksel sağlıklı yaşam aktivitesi olmaktan daha farklı bir amaca yöneldiği bilinmektedir. Termal sağlık turizmi en hızlı büyüyen uluslararası ve yerel turizm arasında yer almaktadır. Dünyanın birçok yerinde termal su bulunmasına karşın, günümüzde özellikle Avrupa'da daha modern bağlamıyla yapılmakta olan termal turizm kaliteli ve sağlıklı bir yaşam sunarak ve ayrıca, müşterilerini keyifli aktivitelere yönlendirerek, turizmin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Smith ve Puczko, 2010, s. 3-8).

Denizli, Pamukkale'deki beyaz travertenlerinin oluşturduğu cazibeli görüntü, Karahayıt'ın kırmızı suyu; Pamukkale –Karahayıt bölgesini çekici kılarak, Denizli'deki en çok turist çeken bölge haline gelmiştir. Ancak gerek termal kaynakların zenginliği gerek doğal güzellikler göz önünde bulundurulduğunda bölgede arzulanan konaklama/geceleme sayısına ulaşamamaktadır. Bunun nedeni, termal kaynakların ve bölge çekiciliğinin çevre illerden gelen turlar ile günübirlik gerçekleştirilmesi, tedavi amaçlı konaklamanın turist açısından yetersiz görülmesidir. Dolayısıyla, Denizli Pamukkale-Karahayıt bölgesinde konaklama ve geceleme sayısını arttırmaya yönelik çalışmaların yapılması ve turistin bölgede daha uzun süre kalması amacıyla girişimlerde bulunmanın önemi ortaya çıkmıştır (Boyras ve Çetin, 2019, s. 85-87). Turizm endüstrisinde yeni kavramsal çalışmaların yapılması ihtiyacı dile getirilmektedir. Nasıl ki, teknolojik yatırım gerektiren imalat sektöründe inovasyon yapılması önemliyse, hizmet sektöründe de inovasyon kalkınma için önemli bir araçtır. Turizm sektöründe de bu sektörün sunduğu fırsatlara odaklanılmalı ve temel yetkinlikler ve bilgiler inovatif davranışlar ile harmanlanarak bu alanda çeşitli iş birlikleri kurulmalıdır. Termal turizm gibi bir sektörde sağlık ve turizm iş birliğinin kurulması

turizmi güçlendirecek ve turizmin yalnızca tek boyutlu olarak kalmasını engelleyerek ülke ekonomisi için yılın her günü turizmden gelir elde etme imkanı sağlayacaktır (Hjalager, 2002, s. 470-473).

3. ARAŞTIRMANIN METADOLOJİSİ

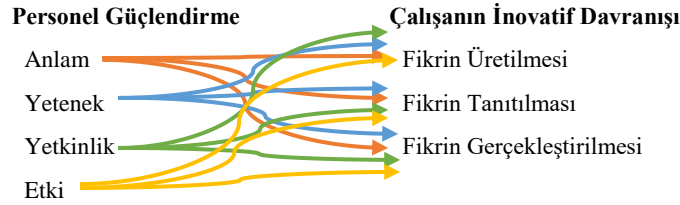
3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, termal turizminin ülke geliri ve kalkınması açısından önemi göz önünde bulundurularak, sağlık konusunun daha önemli olacağı düşünülüyor gelecek dönemde termal turizm alanında yaşanılacak inovasyonun artacağı varsayımıyla; personel güçlendirmenin boyutlarının, çalışanın inovatif davranış boyutlarına olan etkisini Denizli'deki termal sağlık turizmi işletmelerinde ölçmek ve sonuçlarını paylaşmak olarak belirlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Modeli

Çalışmada personel güçlendirme unsurlarının çalışanın inovatif davranışı üzerindeki etkisi incelenecektir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Şekil 1'deki gibi belirlenmiştir. Çalışma ile ilgili literatür araştırması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda araştırma modeli oluşturulmuştur. Şekil 1'de görüldüğü üzere personel güçlendirmenin bütün alt boyutlarının çalışanın inovatif davranışına olan etkisi araştırılacaktır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan araştırmalar sonucunda personel güçlendirmenin boyutlarını ölçmek için yaygın olarak Spreitzer'in personel güçlendirme ölçeğinin kullanıldığı görülmüştür. Conger ve Kanungo'nun ortaya çıkardığı ölçeğin yanı sıra, Thomas ve Velthouse (1990)'un oluşturduğu ölçekten esinlenerek oluşturulan daha kapsamlı, anlamlı ve detaylı bir hale getirilen Spreitzer'in personel güçlendirme ölçeği 'anlam, yetenek, yetkinlik ve etki' boyutlarını içermektedir (Spreitzer, 1995, s. 1443). İşletmelerde istihdam edilen çalışanların inovatif davranışlarını ölçmek amacıyla Janssen'in 2000 yılında geliştirdiği ölçek yaygın olarak kullanılmaktadır. Ölçek; Katz'ın 1964'te örgütlerin bireylerin davranışına göre şekillendiğini ifade etmesi, daha sonra Amabile'in 1988 yılında ortaya sürdüğü 'işletmelerin uzun süreli hayatta kalmalarını sağlamak amacıyla çalışanların inovatif davranışının önemi', 1992'de ise George, Brief ve Katz'ın bireysel inovatif davranışının önemini ortaya çıkarması ve son olarak Scott ve Bruce'un 1994'te ayrıntılandığı çalışmalarından yola çıkarak üç alt boyut olan 'Fikrin Üretilmesi, Fikrin Tanıtılması ve Fikrin Gerçekleştirilmesi' olarak hazırlanmıştır (Janssen, 2000, s. 285-290). Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 13.07.2021 tarih 68282350/22021/G013 sayılı Karar 10 maddesi kapsamında hazırlanan çalışmanın usul ve etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiş ve ilgili araştırma yöntemi ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Personel güçlendirmenin çalışanın inovatif davranışına olan etkisini bir hizmet sektörü olan termal sağlık turizminde araştırmak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda personel güçlendirme ve inovasyonun daha büyük işletmelerde olduğu varsayılarak, Denizli'de termal sağlık turizmi sektöründe faaliyet gösteren tüm termal konaklama işletmeleri araştırmanın evreni olarak kabul edilmektedir. Ancak söz konusu işletmelerin tamamının ankete katılım göstermeye istekli olmayacağı göz önünde bulundurulduğunda, Sarayköy-Pamukkale-Karahayit bölgesindeki turizm işletme belgesine sahip beş yıldızlı ve ankete katılmaya istekli termal sağlık turizmi hizmeti sunan konaklama işletmeleri kolayda örnekleme ile örneklem olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda on bir konaklama işletmesinin çalışanlarına yönelik anket çalışması yapılmıştır.

3.5. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Bu araştırmada veri toplama tekniklerinden olan anket çalışmasına başvurulmuştur. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümü için Spreitzer'in (1995) geliştirdiği, Sürgevil vd.'nin (2013) Türkçeye uyarladığı Personel Güçlendirme Ölçeğinden (Psychological Empowerment Instrument-PEI) faydalanılmıştır. Bu ölçek, "anlam, yetenek, yetkinlik ve etki" boyutlarından oluşmaktadır. Her boyutta üç ifade olmak üzere toplam on iki ifade bulunmaktadır. Analiz sonucunda literatürde 4 olan faktör sayısı, Sürgevil'in araştırmasında 3 olarak ortaya çıkmıştır. Anlam ve yetenek boyutları tek bir faktör olarak elde edilmiştir. Cevaplar, 1=Hiçbir zaman 5=Her zaman arasında değişen beş aralıklı Likert ölçeğinde puanlanmıştır.

Tablo 1. Personel Güçlendirme Ölçek Boyutları Tablosu

Anlam ve Yetenek (6 İfade)	Yaptığım iş benim için çok önemlidir.
	İşimle ilgili yaptığım faaliyetlerin benim için özel bir anlamı vardır.
	Yaptığım iş benim için anlamlıdır.
	İşimi yapmak için gerekli yeteneklere sahip olduğuma eminim.
	İşimi yapmak için gerekli kapasite açısından kendime güvenim vardır.
Yetkinlik (3 İfade)	İşimi yapmak için gerekli becerilere uzmanlık seviyesinde sahibim.
	İşimi nasıl yapacağıma karar vermede özerkliğe sahibim.
	İşimi nasıl yürüteceğime kendi başıma karar verebilirim.
Etki (3 İfade)	İşimi nasıl yapacağım konusunda bağımsız davranabileceğim fırsatlara sahibim.
	Bölümümdeki olaylar üzerindeki etki alanım oldukça fazladır (geniştir).
	Bölümümdeki olaylar üzerinde kontrolüm oldukça fazladır.
	Bölümümdeki olaylar üzerindeki nüfuzum (etki gücüm) oldukça fazladır.

Kaynak: (Sürgevil, 2013).

Anketin ikinci bölümünde ise katılımcıların inovatif davranışını ölçmek üzere Janssen (2000) tarafından geliştirilen, Önhon (2016) tarafından Türkçeye çevrilen 9 ifadeli çalışanın inovatif davranışı ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte fikrin üretilmesi, fikrin tanıtımı ve fikrin gerçekleştirilmesi olmak üzere üç boyut yer almaktadır. Katılımcılara verilen ifadelerde yer alan eylemleri kurumlarında ne sıklıkla gösterdikleri sorulmuştur. Cevaplar, 1 = Hiçbir zaman 5 = Her zaman arasında değişen beş aralıklı Likert ölçeğinde puanlanmıştır.

Tablo 2. Çalışanın İnovatif Davranış Ölçek Boyutları Tablosu

Fikrin Üretilmesi (3 İfade)	İşimi yaparken karşılaştığım zor durumlarda yeni fikirler üretirim.
	İşimle ilgili yeni çalışma metotları, teknikleri ve araçları araştırırım.
	İşimi yaparken karşılaştığım problemlere özgün çözümler üretirim.
Fikrin Tanıtılması (3 İfade)	İnovatif fikirleri gerçekleştirmede insanları harekete geçiririm.
	İnovatif fikirlerin diğerleri tarafından onaylanmasını sağlarım.
	İnovatif fikirler için organizasyondaki etkili/önemli kişileri heveslendiririm.
Fikrin Gerçekleştirilmesi (3 İfade)	İnovatif fikirleri faydalı uygulamalara dönüştürürüm.
	İnovatif fikirleri çalışma ortamına sistemli bir şekilde yansıtırım.
	İnovatif fikirlerin işe olan faydasını ölçüp değerlendiririm.

Kaynak: (Önhon, 2016).

3.6. Veri Toplama Süreci ve Araştırmanın Kısıtları

Veri toplama sürecinin Covid-19 salgının yeni başladığı 2020 yılı Nisan-Mayıs-Haziran aylarına denk gelmesiyle konaklama işletmelerindeki turist sayısında düşüş yaşandığı, tur şirketleri tarafından turların en aza indirgenmiş olduğu ve otellerde çalışan personelin minimumda tutulmasına neden olduğu öğrenilmiştir. Bu durumlar neticesinde çalışanların anket formu doldurmaya yönelik motivasyon eksikliği yaşadığı gerekçesiyle her konaklama işletmesinden en fazla 25 çalışan ile anket çalışması yapılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 270 anket toplanmış, bunlardan 201 tanesi araştırmaya dahil edilebilir olarak kabul edilmiştir.

3.7. Ankete Katılım Gösteren Çalışanların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılım gösteren 201 çalışanın demografik değişkenlerinin frekans dağılımı Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Ankete Katılan Konaklama İşletmeleri Çalışanlarının Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

	Değişkenler	N	%
Cinsiyet	Kadın	71	35,3
	Erkek	130	64,7
	TOPLAM	201	100
Yaş	15-20	7	3,5
	21-29	84	41,8
	30-39	66	32,8
	40-49	36	17,9
	50 ve üstü	8	4
	TOPLAM	201	100
Meslekte Çalışma Süresi	0-5 yıl	89	44,3
	6-10 yıl	57	28,4
	11-15 yıl	24	11,9
	16-20 yıl	5	2,5
	20 yıldan fazla	26	12,9
	TOPLAM	201	100
İşletmede Çalışma Süresi	0-5 yıl	168	83,6
	6-10 yıl	26	12,9
	11-15 yıl	4	2
	16-20 yıl	3	1,5
	20 yıldan fazla	0	0
	TOPLAM	201	100
İşletmedeki Görevi	Mavi Yakalı Personel	118	58,7
	Beyaz Yakalı Personel	83	41,3
	TOPLAM	201	100
Öğrenim Durumu	İlköğretim Mezunu	39	19,4
	Lise Mezunu	86	42,8
	Önlisans Mezunu	34	16,9
	Lisans Mezunu	42	20,9
	Lisansüstü Mezunu	0	0
	TOPLAM	201	100
Turizm Eğitimi Alma Durumu	Evet	82	40,8
	Hayır	119	59,2
	TOPLAM	201	100
Turizm Eğitimi Alınan Kurum	Turizm Meslek Lisesi	25	30,5
	Önlisans	23	28
	Lisans	34	41,5
	TOPLAM	82	100

Tabloda ifade edilen demografik değişkenlerin frekans dağılımları incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu erkek (%64,7) olup, %78'i 40 yaşın altındadır. Yaşa göre dağılımda en yüksek oran 21-29 yaş aralığında görülürken (%41,8), 20 ve altı yaş aralığında sadece 7 kişi, 50 ve üstü yaş aralığında da sadece 8 kişi görülmektedir.

Tablo 3'e göre çalışanların %44,3'ü son 5 yıldır bu sektördeki mesleklerini icra ederken %55,7'si beş yıldan daha fazla süredir ilgili sektördeki mesleklerini icra etmektedirler. Ancak halihazırdaki işletmede %83,6'sının çalışma süresi 0-5 yıl aralığındadır. Bu durum çalışanların istihdam edildikleri işletmelerin personel devir oranlarının yüksekliğinin de göstergesidir. Katılımcıların %58,7'si mavi yakalı, %41,3'ü beyaz yakalı olmakla beraber, çalışanların sadece %37,8'i üniversite mezunudur (%16,9'u önlisans, %20,9'u lisans). Bu durumda çalışanların eğitim düzeylerinin yüksek olmadığı görülmektedir. Turizm sektöründe çalışan katılımcıların %40,8'i turizm eğitimi almış, %59,2'si ise turizmle ilgili herhangi bir eğitim almamıştır. Turizm eğitimi alanların %69,5'i üniversite düzeyinde (%41,5'i lisans, %28'i önlisans), %30,5'i lise düzeyinde turizm eğitimi almıştır.

3.8. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizleri

3.8.1. Araştırma Ölçeklerine Ait Alt Boyutların Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Araştırma kapsamında faydalanan personel güçlendirme ölçeğindeki maddeler ile ilgili ölçekten herhangi bir ifade çıkarıldığında birinci sütunda ölçek ortalamasının, ikinci sütunda varyans değerlerinin, üçüncü sütunda çıkarılan soru ile ölçeğin bütünü arasındaki korelasyon değerlerinin nasıl değişeceği Tablo 4'te verilmiştir. Dördüncü sütunda ise ölçekten ilgili ifade çıkarıldığında ölçeğe ait yeni Alfa değerinin kaç olacağı gösterilmiştir.

Tablo 4. Personel Güçlendirme Ölçeği Toplam Madde Güvenilirliği

Madde	Madde Silinirse Ölçek Ortalaması	Madde Silinirse Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Toplam Madde Korelasyonu	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa
1.Yaptığım iş benim için çok önemlidir.	43,90	82,981	,562	,931
2.İşimle ilgili yaptığım faaliyetlerin benim için özel bir anlamı vardır.	44,17	79,317	,711	,926
3.Yaptığım iş benim için anlamlıdır.	44,13	80,409	,686	,927
4.İşimi yapmak için gerekli yeteneklere sahip olduğuma eminim.	44,12	80,188	,661	,928
5. İşimi yapmak için gerekli kapasite açısından kendime güvenim vardır.	44,10	80,254	,636	,929
6.İşimi yapmak için gerekli becerilere uzmanlık seviyesinde sahibim.	44,39	76,767	,769	,924
7.İşimi nasıl yapacağıma karar vermede özerkliğe sahibim.	44,39	76,808	,746	,925
8.İşimi nasıl yürüteceğime kendi başıma karar verebilirim.	44,47	76,372	,732	,925
9.İşimi nasıl yapacağım konusunda bağımsız davranabileceğim fırsatlara sahibim.	44,51	75,043	,745	,925
10.Bölümümdeki olaylar üzerindeki etki alanım oldukça fazladır (geniştir).	44,46	75,945	,755	,924
11.Bölümümdeki olaylar üzerinde kontrolüm oldukça fazladır.	44,45	75,731	,759	,924
12.Bölümümdeki olaylar üzerindeki nüfuzum (etki gücüm) oldukça fazladır.	44,40	77,530	,691	,927

Tablo 4 incelendiğinde personel güçlendirme anketinde yer alan hiçbir ifadenin, ölçeğin cronbach alfa katsayısı olan 0,932 değerinden büyük olmadığı belirlenmiştir. Bu sebeple herhangi bir ifade çıkarma durumuna gerek kalmamıştır. Ankette kullanılan her ifadenin katkısının önemli olduğu ifade edilebilir.

Çalışanın inovatif davranışını ölçmek amacıyla araştırmada faydalanan çalışanın inovatif davranışı ölçeğindeki maddelerin güvenilirlik analizi sonucu Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Çalışanın İnovatif Davranışı Ölçeği Toplam Madde Güvenilirliği

Madde	Madde Silinirse Ölçek Ortalaması	Madde Silinirse Ölçek Varyansı	Düzeltilmiş Toplam Madde Korelasyonu	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa
1.İşimi yaparken karşılaştığım zor durumlarda yeni fikirler üretirim.	31,3781	55,836	,742	,932
2.İşimle ilgili yeni çalışma metotları, teknikleri ve araçları araştırırım.	31,6866	53,116	,801	,928
3.İşimi yaparken karşılaştığım problemlere özgün çözümler üretirim.	31,6269	53,575	,821	,927
4.İnovatif fikirleri gerçekleştirmede insanları harekete geçiririm.	31,8905	53,928	,742	,932
5.İnovatif fikirlerin diğerleri tarafından onaylanmasını sağlarım.	31,7463	53,650	,791	,929
6.İnovatif fikirler için organizasyondaki etkili/önemli kişileri heveslendiririm.	31,7512	54,098	,739	,932
7.İnovatif fikirleri faydalı uygulamalara dönüştürürüm.	31,6119	54,989	,772	,930
8.İnovatif fikirleri çalışma ortamına sistemli bir şekilde yansıtırım.	31,6617	54,585	,777	,930
9.İnovatif fikirlerin işe olan faydasını ölçüp değerlendiririm.	31,6219	54,226	,703	,934

Tablo 5 incelendiğinde çalışanın inovatif davranışı anketinde yer alan hiçbir ifadenin, ölçeğin cronbach alfa katsayısı olan 0,938 değerinden büyük olmadığı belirlenmiştir. Bu sebeple herhangi bir ifade çıkarma durumuna gerek kalmamıştır. Ankette kullanılan her ifadenin katkısının önemli olduğu ifade edilebilir.

Personel güçlendirme ile çalışanın inovatif davranışı alt boyutlarının madde sayısı ve güvenilirliği Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ölçeklerin Alt Boyutlarının Toplam Madde Sayısı ve Güvenirliği

Ölçek Adı	Ölçek Madde Sayısı	Ölçeğin Cronbach Alfa Değeri
Personel Güçlendirme Ölçeği	12	,932
Çalışanın İnovatif Davranışı Ölçeği	9	,938

3.9. Faktör Analizi

3.9.1. Personel Güçlendirme Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Spreitzer (1995) personel güçlendirmeyi dört boyutta (Anlam, Yetenek, Yetkinlik ve Etki) on iki ifade ile değerlendirmektedir. Ölçeğin aslında her boyut için üçer soru sorulmaktadır. Çalışma kapsamında ise Denizli'deki termal turizm konaklama işletmelerinde istihdam edilen çalışanların yanıtlarından oluşan verilerden hangi boyutların ortaya çıkacağını belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Personel güçlendirmeye yönelik yapılan faktör analizi sonucunda literatürde dört olan faktör sayısı, iki olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, altı maddeli anlam ve yetenek boyutu ve altı maddeli yetkinlik ve etki boyutundan oluşan on iki madde (KMO) örneklem yeterliliği, Bartlett Küresellik testi ve faktör analizi yöntemi ile geçerlilik analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Personel Güçlendirme Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizine Uygunluğuna İlişkin KMO ve Bartlett Test Değerleri

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği	
	,882
Bartlett Küresellik Testi	
Ki-kare	2017,932
Sd.	66
Anlamlılık	,000

Tablo 7'de görüldüğü üzere KMO testi için örneklem ölçüm değer yeterliliği 0,882 olarak hesaplanmıştır. Bu değer 0,70'in üzerinde olması önemlidir. Değerin 0,80 ile 0,90 arasında olması çok iyi olarak ifade edilir.

Anlamlılık değerinin 0,000 olarak hesaplanması da testin anlamlı olduğunu ifade eder. Bu test ile elde edilen değerler sonucunda verilerin faktör analizi yapılmasına uygun olduğu kararı verilir.

Tablo 8. Personel Güçlendirme Ölçeğinin Döndürülmüş Faktör Yükleri

Ölçek Maddeleri	Alt Boyutlar	
	Anlam ve Yetenek	Yetkinlik ve Etki
1.Yaptığım iş benim için çok önemlidir.	,840	
2.İşimle ilgili yaptığım faaliyetlerin benim için özel bir anlamı vardır.	,824	,303
3.Yaptığım iş benim için anlamlıdır.	,850	
4.İşimi yapmak için gerekli yeteneklere sahip olduğuma eminim.	,781	
5.İşimi yapmak için gerekli kapasite açısından kendime güvenim vardır.	,799	
6.İşimi yapmak için gerekli becerilere uzmanlık seviyesinde sahibim.	,605	,557
7.İşimi nasıl yapacağıma karar vermede özerkliğe sahibim.	,357	,739
8.İşimi nasıl yürüteceğime kendi başıma karar verebilirim.		,830
9.İşimi nasıl yapacağım konusunda bağımsız davranabileceğim fırsatlara sahibim.		,845
10.Bölümümdeki olaylar üzerindeki etki alanım oldukça fazladır (geniştir).		,845
11.Bölümümdeki olaylar üzerinde kontrolüm oldukça fazladır.		,839
12.Bölümümdeki olaylar üzerindeki nüfuzum (etki gücüm) oldukça fazladır.		,841

Tablo 8'e göre elde edilen bulgular arasında negatif bir değer olmaması ve ifadelerle yüklenen değer normal olarak kabul edilebilir olması; personel güçlendirme ölçeğine ait verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Analiz sonucunda Tablo 8'de görüldüğü üzere personel güçlendirme algısını ölçmek üzere sorulan sorulara verilen yanıtların faktör değerleri iki boyut altında toplanmıştır. Faktör yükleri ilk altı ifade için %60,5 ile %85 arasında değer almıştır. Bu değerlerin %60'ın üzerinde olması ve %85'e kadar yükselerek değer kazanması, ifadelerin her birinin analiz için önemli olduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan son altı ifadenin %73,9 ile %84,5 arasında değer alması faktör analizinin anlamlı olarak değerlendirilmesine işaret etmektedir.

Yapılan test sonucunda personel güçlendirme ölçeğinde yer alan on iki ifadenin ilk altı ifadesi Anlam ve Yetenek boyutu altında, son altı ifadesi de Yetkinlik ve Etki boyutu altında değerlendirilecektir. Çalışma kapsamında birinci faktör olarak Anlam ve Yetenek Boyutunun, ikinci faktör olarak ise Yetkinlik ve Etki boyutunun oluştuğu kabul edilmiştir. Böylece, çalışanlara yöneltilen ilk altı maddenin Anlam ve Yetenek boyutunu, son altı maddenin de Yetkinlik ve Etki boyutunu açıkladığı ifade edilebilir.

3.9.2. Çalışanın İnovatif Davranışı Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Jannsen (2000) çalışanın inovatif davranışını üç boyutta (Fikrin Üretilmesi, Fikrin Tanıtımı ve Fikrin Gerçekleştirilmesi) dokuz ifade ile değerlendirmektedir. Ölçekte her boyut için üçer soru sorulmaktadır. Personel güçlendirme ölçeğinde olduğu gibi ankete katılım gösteren çalışanların yanıtlarından oluşan verilerin kaç boyutlu ortaya çıkacağını hesaplamak amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Çalışanın inovatif davranışına yönelik yapılan faktör analizi sonucunda literatürde üç olan faktör sayısı tek bir faktörde toplanmıştır. Dolayısıyla çalışanın inovatif davranışının faktör analizinden bahsederken yalnızca tek boyuttan yani 'çalışanın inovatif davranışı ölçeğinden bahsedilecektir. Bu durumun, ankete tabi tutulan kitlenin inovasyon ile ilgili çok fazla bilgiye sahip olmamasından ve kitlenin ankette yer alan tüm soruları aynı kapsamda değerlendirmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Böylece, çalışanın inovatif davranışı ölçeğinden oluşan dokuz maddeye yönelik; (KMO) örneklem yeterliliği, Bartlett küresellik testi ve faktör analizi yöntemi ile geçerlilik analizi yapılmıştır.

Tablo 9. Çalışanın İnovatif Davranışı Açıklayıcı Faktör Analizine Uygunluğuna İlişkin KMO ve Bartlett Test Değerleri

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği		,925
	Ki-kare	1334,660
Bartlett Küresellik Testi	Sd.	36
	Anlamlılık	,000

Tablo 9’da görüldüğü üzere KMO testi için örneklem ölçüm değeri yeterliliği 0,925 olarak hesaplanmıştır. Bu değerin 0,90’nın üzerinde olması çok iyi olarak ifade edilir. Anlamlılık değerinin 0,000 olarak hesaplanması da testin anlamlı olduğunu ifade eder. Bu test ile elde edilen değerler sonucunda verilerin faktör analizi yapılmasına uygun olduğu kararı verilir.

Tablo 10. Çalışanın İnovatif Davranışı Ölçeğinin Döndürülmüş Faktör Yükleri

Ölçek Maddeleri	Boyut
	Çalışanın İnovatif Davranışı Ölçeği
1.İşimi yaparken karşılaştığım zor durumlarda yeni fikirler üretirim.	,800
2.İşimle ilgili yeni çalışma metotları, teknikleri ve araçları araştırırım.	,849
3.İşimi yaparken karşılaştığım problemlere özgün çözümler üretirim.	,866
4.İnovatif fikirleri gerçekleştirmede insanları harekete geçiririm.	,799
5.İnovatif fikirlerin diğerleri tarafından onaylanmasını sağlarım.	,837
6.İnovatif fikirler için organizasyondaki etkili/önemli kişileri heveslendiririm.	,798
7.İnovatif fikirleri faydalı uygulamalara dönüştürürüm.	,826
8.İnovatif fikirleri çalışma ortamına sistemli bir şekilde yansıtırım.	,828
9.İnovatif fikirlerin işe olan faydasını ölçüp değerlendiririm.	,766

Elde edilen bulgular arasında negatif bir değer olmaması ve ifadelere yüklenen değerin normal olarak kabul edilebilir olması; çalışanın inovatif davranışı ölçeğine ait verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Tablo 10’da görüldüğü üzere çalışanın inovatif davranışı algısını ölçmek üzere sorulan sorulara verilen yanıtların faktör değerleri tek boyut altında toplanmıştır. Tüm ifadelerin faktör değerlerinin 0,70’in üzerinde olması ve dokuz ifadenin %76,6 ila %86,6 arasında değer almış olması, tüm ifadelerle neredeyse aynı derecede önem verildiğine işaret etmektedir. Literatürde üç farklı boyut çerçevesinde oluşan ‘çalışanın inovatif davranışı ölçeğinin’ yapılan çalışmada tek bir boyut altında toplanmış olmasının, ankete katılım gösteren kişilerin inovasyon bilgisinin noksanlığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu sebeple, katılımcılar tüm soruları aynı kapsamda değerlendirmiş ve analiz sonucunda tek bir faktör, yani ‘çalışanın inovatif davranışı ölçeği’ faktörü oluşmuştur.

3.10. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışma kapsamında, Denizli Termal Turizm Konaklama İşletmelerinde istihdam edilen çalışanların personel güçlendirme algılarını belirlemeye yönelik uygulanan personel güçlendirme ölçeğinde yer alan ve geçerlilik, güvenilirlik analizlerinden geçen her bir ifadeye ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinin yer aldığı alt boyutlara ait bilgiler Tablo 11’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 11. Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Personel Güçlendirme Algılarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçeğin Alt Boyutları	Ölçeğe Ait İfadeler	Ortalama Değer	St. Sapma
Anlam ve Yetenek Boyutu	Yaptığım iş benim için çok önemlidir.	4,41	,849
	İşimle ilgili yaptığım faaliyetlerin benim için özel bir anlamı vardır.	4,15	,960
	Yaptığım iş benim için anlamlıdır.	4,19	,907
	İşimi yapmak için gerekli yeteneklere sahip olduğuma eminim.	4,20	,954
	İşimi yapmak için gerekli kapasite açısından kendime güvenim vardır.	4,22	,981
Yetkinlik ve Etki Boyutu	İşimi yapmak için gerekli becerilere uzmanlık seviyesinde sahibim.	3,93	1,073
	İşimi nasıl yapacağıma karar vermede özerkliğe sahibim.	3,92	1,099
	İşimi nasıl yürüteceğime kendi başıma karar verebilirim.	3,84	1,149
	İşimi nasıl yapacağım konusunda bağımsız davranabileceğim fırsatlara sahibim.	3,81	1,227
	Bölümümdeki olaylar üzerindeki etki alanım oldukça fazladır (geniştir).	3,86	1,149
	Bölümümdeki olaylar üzerinde kontrolüm oldukça fazladır.	3,87	1,159
Bölümümdeki olaylar üzerindeki nüfuzum (etki gücüm) oldukça fazladır.	3,92	1,119	

Çalışanların sahip oldukları personel güçlendirme algılarını belirlemek amacıyla kullanılan ölçekte yer alan on iki ifadeye ilişkin görüşler incelendiğinde anlam ve yetenek boyutu ile ilgili değerlendirmelerin ortalamalarının 3'ün üzerinde olduğu görülmektedir. Tabloya göre anlam ve yetenek boyutuna ait ifadelerin tamamının olumlu olarak değerlendirildiği görülmektedir. Çalışanlar yaptıkları işi önemli görmekte, işlerine ve işleriyle ilgili faaliyetlere anlam atfetmektedirler. Ayrıca, çalışanlar işlerini yapmak için gerekli yeteneğe ve kapasiteye sahip olduklarını düşünmekte ve bu konuda kendilerine güvenmekte olup, işlerini yapmak için gerekli beceriye uzmanlık seviyesinde sahip olduklarını düşünmektedirler. Yetkinlik ve Etki boyutuna ait ifadeler verilen yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda da anlam ve yetenek boyutu ile benzer değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Katılımcılar ortalamasının üzerinde bir oranla işlerini nasıl yapacaklarıyla ilgili bağımsız davranabilecekleri fırsatlara sahip olduklarını dolayısıyla işlerini nasıl yapacaklarıyla ilgili karar vermede özerk olduklarını ve kendi başlarına karar verebildiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, çalışanlar istihdam edildikleri bölümdeki olaylar üzerinde etki alanlarının, kontrollerinin etki güçlerinin (nüfuzlarının) de 'oldukça fazla olduğunu' ortalamasının üzerindeki değerlerle düşünmektedirler.

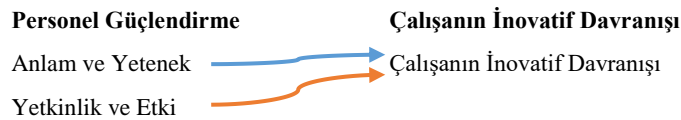
Tablo 12. Konaklama İşletmelerinde Çalışanların İnovatif Davranışlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçeğin Alt Boyutları	Ölçeğe Ait İfadeler	Ortalama Değer	St. Sapma
Çalışanın İnovatif Davranışı	İşimle ilgili yeni çalışma metotları, teknikleri ve araçları araştırırım.	3,94	1,167
	İşimi yaparken karşılaştığım problemlere özgün çözümler üretirim.	4,00	1,107
	İnovatif fikirleri gerçekleştirmede insanları harekete geçiririm.	3,73	1,174
	İnovatif fikirlerin diğerleri tarafından onaylanmasını sağlarım.	3,88	1,136
	İnovatif fikirler için organizasyondaki etkili/önemli kişileri heveslendiririm.	3,87	1,163
	İnovatif fikirleri faydalı uygulamalara dönüştürürüm.	4,01	1,049
	İnovatif fikirleri çalışma ortamına sistemli bir şekilde yansıtırım.	3,96	1,076
	İşimi yaparken karşılaştığım zor durumlarda yeni fikirler üretirim.	4,24	1,013
İnovatif fikirlerin işe olan faydasını ölçüp değerlendiririm.	4,00	1,200	

Tablo 12'de görüldüğü üzere çalışanın inovatif davranışı ölçeğine ait ifadeler verilen yanıtların tamamına 3'ün üzerinde değer verilmiştir. Literatürde üç alt boyuta sahip olan ölçeğin çalışma kapsamında tek boyutta faktör değeri kazanması ve ölçeğe ait tüm maddelerin olumlu değerler alması, aslında ölçeğin tek bir kategoride değerlendirildiğini ifade etmektedir. Bunun en önemli sebebi hizmet sektörünün soyut bir süreç ve soyut bir ürünü kapsamaması sebebiyle inovatif davranışın anlamlandırılmaması ve boyutlandırılmaması olarak düşünülebilir. Bunun bir başka sebebinin ise ankete katılan kitlenin esasında 'inovatif davranışı' tam anlamıyla algılamadıkları, turizm sektöründe yer almaları nedeniyle sürekli müşteri memnuniyeti odaklı hareket etmeleri ve anlık sorun çözme kabiliyetleri geliştirmelerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma analizleri sonucunda elde edilen personel güçlendirmeye ait iki alt boyut olan 'anlam ve yetenek' ve 'yetkinlik ve etki' boyutlarının bireysel inovasyon üzerindeki etkisini ifade eden yeni model Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Yeni Modeli

3.11. Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Personel güçlendirme örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler.

H_{1a}: Anlam ve yetenek boyutu örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler.

H_{1b}: Yetkinlik ve etki boyutu örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler

H₂: Çalışanların işletmedeki görev/konumları ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır.

- H₃: Çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır.
H₄: Turizm eğitimi alan çalışanların eğitim düzeyi ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır.
H₅: Çalışanların işletmedeki görev/konumları ile bireysel inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır.
H₆: Çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile bireysel inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır.
H₇: Turizm eğitimi alan çalışanların eğitim düzeyi ile bireysel inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır.

Araştırmanın ilk hipotezi olan personel güçlendirmenin bireysel inovasyon üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla öncelikle anket sonucunda elde edilen verilerin normallik testleri yapılmıştır. Daha sonra korelasyon ve regresyon analizleri yapılarak, H₁, H_{1a} ve H_{1b} test edilmiştir.

3.12. Normallik Testleri

Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizi için öncelikle parametrik ya da parametrik olmayan testlerden hangilerinin kullanılması gerektiğine karar vermek, bunun için de veri setinin yapısının incelenmesi ve normal dağılım gösterip göstermediği tespit edilmelidir. Normal ve normale yakın dağılım gösterenler parametrik, normal ya da normale yakın dağılım göstermeyenler için parametrik olmayan testler uygulanmalıdır. Bu kapsamda veri setinin normalliğini araştırmak için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları kullanılır. Her iki katsayı +1 ile -1 arasında değer alıyorsa normal dağılım; bu değerler dışındaysa normal dağılım olmadığı kabul edilir (Shapiro ve Wilk, 1965, s. 591).

Tablo 13. Personel Güçlendirme Boyutları ve Çalışanın İnovatif Davranışına İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Değişken	N	Ortalama	Çarpıklık		Basıklık	
	İstatistik	İstatistik	İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
Anlam ve Yetenek Boyutu	201	4,1891	-,737	,172	-,355	,341
Yetkinlik ve Etki Boyutu	201	3,8789	-,688	,172	-,090	,341
Çalışanın İnovatif Davranışı	201	3,9580	-,664	,172	-,058	,341
Geçerli N	201					

Tablo 13 incelendiğinde personel güçlendirmenin alt boyutları ve çalışanın inovatif davranışına ait verilerin çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 değerleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bu durum, verilerin normal dağılımının kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları analizi öncesinde yapılan Kolmogrov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testinde personel güçlendirme ve çalışanın inovatif davranışının anlamlılık değeri 0,000 olarak elde edilmiştir. Bu sonuç neticesinde ölçeklerin normal dağılıma uymadığı söylenebilir. Fakat sosyal bilimler ve davranış bilimlerine ait testlerde toplanan verilerin normal dağılım testleri ile normal dağılım elde edilmesi oldukça nadir görülen bir durumdur. Sosyal bilimler ve davranış bilimlerinde uzman araştırmacılar normallik testleri yerine çarpıklık ve basıklık değerlerinin incelenmesinin, çarpık ve basık olmayan değişkenler için normal dağılımın sağlandığının varsayılmasını önermektedir (Karagöz, 2016, s. 120-135). Literatürde bu kapsamda çeşitli görüşler bildirilmiştir; Hair vd. (2013) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında normal dağıldığını kabul eder, Sevin ve Küçük (2016) çarpıklık ve basıklık değerinin -1,5 ile +1,5 arasında normal dağılım koşulunun gerçekleştiğini kabul eder, Tabachnick ve Fidell (2013), McKillup (2012), Wilcox (2010), Howitt ve Cramer (2011) ve Lind, vd. (2006)'ya göre -2 ile +2 sınırları içinde 0'a yakın olması normal dağılımın varlığına kanıt olarak değerlendirilmektedir. Serinkan ve Bardakçı (2007) değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılması gerektiği ve bu değerlerin -2 ile +2 arasında olduğunda dağılımın normal dağılım özelliğine sahip olduğunun söylenebileceğini ifade etmişlerdir. Jones (1969) normal dağılıma karar vermede basıklık ve çarpıklık katsayı değerlerinin sosyal bilimlerde diğer normallik testlerinden daha işlevsel olabileceğini, çünkü örnekleme karakterize etmek için yeterli olabileceğini ifade etmiştir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda, araştırmanın amacının normal dağılıma göre regresyon analizleri ile personel güçlendirmenin çalışanın inovatif davranışına olan etkisini ölçmek üzere tasarlanmış olduğu dikkate alındığında, değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde tümünde hafif negatif çarpıklıklar olduğu ancak hiç birinin çarpıklık katsayısı olan -1 ile +1 aralığını geçmediğinin saptanması sebebiyle, araştırmanın verilerinin normal dağıldığı varsayılarak, parametrik testler uygulanmıştır.

3.13. Korelasyon Analizleri

Bu çalışma kapsamındaki doğrusal korelasyon tekniğinde kullanılan ‘Pearson Korelasyon Katsayısı’ personel güçlendirme, çalışanın inovatif davranışı ve bu değişkenlerin boyutları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla kullanılacaktır. Bu katsayı “r” harfiyle sembolize edilmekte ve katsayının 1 olması pozitif ilişki olduğunu, 0 olması ilişki olmadığını, -1 olması ise negatif bir ilişki olduğunu gösterir. Ayrıca korelasyon katsayılarının değerlendirilmesinde, mutlak değer 0,70 ile 1,00 arasında ise “yüksek”, 0,70 ile 0,30 arasında ise “orta”, 0,30 ve daha düşük değerlerde ise “düşük” düzeyli ilişkili olarak değerlendirilecektir (Tutar ve Erdem, 2020, s. 357).

Tablo 14. Personel Güçlendirme Alt Boyutları ile Çalışanın İnovatif Davranışı Ölçeği Korelasyonu (Pearson Korelasyon Testi)

	Çalışanın İnovatif Davranışı	Anlam ve Yetenek Boyutu	Yetkinlik ve Etki Boyutu	Personel Güçlendirme
Çalışanın İnovatif Davranışı	1			
Anlam ve Yetenek Boyutu	,458**	,1		
Yetkinlik ve Etki Boyutu	,611**	,601**	1	
Personel Güçlendirme	,606**	,869**	,917**	1

** İstatistiksel anlamlılık düzeyleri 0,01’dir.

Tablo 14 incelendiğinde tüm değerlerin 0,458 ile 0,917 arasında değer aldığı gözlemlenmektedir. Yapılan analiz sonucunda tüm boyut ve ölçekler arası korelasyonun pozitif yönde olduğu, negatif bir ilişkiye rastlanılmadığı gözlemlenmiştir.

3.14. Regresyon Analizleri

Çalışma kapsamında hazırlanan araştırma hipotezlerinden ‘H_{1a}: Anlam ve yetenek boyutu örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler.’ hipotezini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 15’te gösterilmektedir.

Tablo 15. Anlam ve Yetenek Boyutu ile Çalışanın İnovatif Davranışı Arasındaki Regresyon Modelinin ANOVA Test Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
Regresyon	35,327	1	35,327	,000 ^b	52,932
1 Sapma Puanı	132,812	199	,667		
Toplam	168,139	200			

b. bağımsız değişken: anlam ve yetenek

Tablo 15’teki sonuçlara göre personel güçlendirme ölçeğinin anlam ve yetenek boyutu ile çalışanın inovatif davranışı arasındaki ilişki $p < 0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 16. Anlam ve Yetenek Boyutu ile Çalışanın İnovatif Davranışı Arasındaki Model Özeti Sonuçları

Model	R	Kareler Toplamı	Düzeltilmiş Kareler Toplamı	Tahmini Standart Hata
1	,458 ^a	,210	,206	,81694

a. sabit ve bağımsız değişken

Yapılan regresyon analizi sonucunda Tablo 16 incelendiğinde ‘kareler toplamı’ sütunundaki belirlilik katsayısı, bağımsız değişken olan anlam ve yetenek boyutunun, bağımlı değişken olan ‘çalışanın inovatif davranışı’na ait toplam varyansın %21’ini açıkladığını göstermektedir. Buradan anlaşılan, turizm hizmet sektöründe istihdam edilen çalışanların inovatif davranış gösterme düzeyleri %21 oranında personel güçlendirmenin anlam ve yetenek boyutundan etkilenmektedir. Bu analiz sonucuna göre zayıf yönde pozitif bir etki elde edilmiş ve H_{1a} desteklenmiştir.

Araştırmanın hipotezlerinden ‘H_{1b}: Yetkinlik ve etki boyutu örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler’ hipotezini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 17’de gösterilmektedir.

Tablo 17. Yetkinlik ve Etki Boyutu ile Çalışanın İnovatif Davranışı arasındaki Regresyon Modelinin ANOVA Test Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
1					
Regresyon	62,775	1	62,775	118	,000 ^b
Sapma Puanı	105,364	199	,529		
Toplam	168,139	200			

b. bağımsız değişken: yetkinlik ve etki

Tablo 17'deki sonuçlara göre personel güçlendirme ölçeğinin yetkinlik ve etki boyutu ile çalışanın inovatif davranışı arasındaki ilişki $p < 0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 18. Yetkinlik ve Etki Boyutu ile Çalışanın İnovatif Davranışı Arasındaki Model Özeti Sonuçları

Model	R	Kareler Toplamı	Düzeltilmiş Kareler Toplamı	Tahmini Standart Hata
1	,611 ^a	,373	,370	,72765

a. sabit ve bağımsız değişken

Yapılan regresyon analizi sonucu elde edilen model özeti tablosu incelendiğinde 'kareler toplamı' sütunundaki belirlilik katsayısı, bağımsız değişken olan yetkinlik ve etki boyutunun, bağımlı değişken olan 'çalışanın inovatif davranışı'na ait toplam varyansın %37'sini açıkladığını göstermektedir. Buradan anlaşılan, turizm hizmet sektöründe istihdam edilen çalışanların inovatif davranış gösterme düzeyleri %37 oranında güçlendirmenin yetkinlik ve etki boyutundan etkilenmektedir. Bu sonuca göre pozitif bir etki elde edilmiş ve H_{1b} desteklenmiştir.

Araştırmanın sorusunu kapsayan 'H₁: Personel güçlendirme örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler' hipotezini test etmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 19'da gösterilmektedir.

Tablo 19. Personel Güçlendirme ile Çalışanın İnovatif Davranışı arasındaki Regresyon Modelinin ANOVA Test Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Anlamlılık
1					
Regresyon	61,735	1	61,738	115,460	,000 ^b
Sapma Puanı	106,404	199	,535		
Toplam	168,139	200			

b. bağımsız değişken: personel güçlendirme

Tablo 19'daki sonuçlara göre personel güçlendirme ile çalışanın inovatif davranışı arasındaki ilişki $p < 0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 20. Personel Güçlendirme ile Çalışanın İnovatif Davranışı Arasındaki Model Özeti Sonuçları

Model	R	Kareler Toplamı	Düzeltilmiş Kareler Toplamı	Tahmini Standart Hata
1	,606 ^a	,367	,364	,73123

a. sabit ve bağımsız değişken

Yapılan regresyon analizi sonucu elde edilen model özeti tablosu incelendiğinde 'kareler toplamı' sütunundaki belirlilik katsayısı, bağımsız değişken olan personel güçlendirme ölçeğinin, bağımlı değişken olan 'çalışanın inovatif davranışı'na ait toplam varyansının %37'sini açıkladığını göstermektedir. Buradan anlaşılan, turizm hizmet sektöründe istihdam edilen çalışanların inovatif davranış gösterme düzeyleri %37 oranında personel güçlendirmeden etkilenmektedir. Bu sonuca göre H_1 hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç olarak, çalışma amacına yönelik Denizli'deki termal turizm konaklama işletmelerinde istihdam edilen çalışanların personel güçlendirme algılarının bireysel inovatif davranışa olan etkisini ölçmek üzere oluşturulan hipotezlerden H_1 hipotezi ve alt hipotezleri (H_{1a} ve H_{1b}) için öncelikle korelasyon analizi ile ilişki tespit edilmiş ve yapılan regresyon analizleri sonucunda hipotezler desteklenmiştir.

3.15. Demografik Verilere Ait Hipotez Testlerinin Değerlendirilmesi

Bu araştırmada veriler normal dağılıma yakın bir dağılım sergilemektedir. Bu sebeple araştırmanın demografik verilere ait hipotezlerini sınamak için parametrik testlerden Anova testi ve bağımsız örneklem t-testi analizleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 21. Personel Güçlendirme ve Çalışanın İnovatif Davranışının Demografik Değişkenlere Göre Farklılık Testleri Sonucu Ortalama ve Standart Sapmaları

	Çalışanın Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	St. Ortalama Hata	Sig p Değeri
Personel Güçlendirme	Mavi Yakalı Personel	118	3,8969	,79846	,07350	,669
	Beyaz Yakalı Personel	83	4,2289	,76186	,08362	
	Turizm Eğitimi Alan Çalışan	82	4,2276	,80572	,08898	,320
	Turizm Eğitimi Almayan Çalışan	119	3,9006	,76901	,076901	
Çalışanın İnovatif Davranışı	Mavi Yakalı Personel	118	3,8239	,98080	,09029	,025
	Beyaz Yakalı Personel	83	4,1486	,78438	,08610	
	Turizm Eğitimi Alan Çalışan	82	3,9959	,95349	,10530	,538
	Turizm Eğitimi Almayan Çalışan	119	3,9318	,89395	,08195	

Tablo 21'e göre çalışanların görevleri ile personel güçlendirme arasında ve çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile personel güçlendirme arasında yapılan analiz sonucunda, p değerleri (0,669 ve 0,320) 0,05'ten büyük çıkmıştır. Bu durumda çalışanların görevleri ile personel güçlendirme arasında ve çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile personel güçlendirme arasında bir ilişki yoktur.

Tabloda çalışanların görevleri ile çalışanların inovatif davranışları arasında yapılan analiz sonucunda p değeri 0,025 ($p < 0,05$) olarak bulunmuştur. Tablo 22'ye göre mavi yakalı çalışanların verdikleri yanıtların ortalaması 3,82 iken beyaz yakalıların verdikleri yanıtların ortalaması 4,15'tir. Bu durum beyaz yakalı çalışanların inovatif davranış sergilemeye yönelik yanıtlarının daha yüksek bir orana sahip olduğunu göstermektedir. Diğer yandan standart sapmaların ve standart ortalama hataların mavi yakalı çalışanlarda beyaz yakalıları göre daha yüksek olması bilişsel düzey olarak beyaz yakalıların soruları daha iyi anlayarak yanıtladığına işaretir.

Çalışanların inovatif davranışı ile turizm eğitimi alma durumu arasında yapılan analiz sonucunda p değeri 0,538 yani 0,05'ten büyük olarak bulunmuştur. P değerinin 0,05'ten büyük olması çalışanların turizm eğitimi almış olması ile inovatif davranış göstermeleri arasında bir ilişki olmadığı anlamına gelmektedir. Levene testleri, örneklemelerin alındığı kitlelerin varyanslarının eşit olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Testin varsayımları örneklemelerin bağımsız ve örneklem alınan kitlelerin sürekli dağılıma sahip olmalarıdır (Kuş ve Keskin, 2008, s. 78). Bu sebeple Denizli Termal Turizm İşletmelerinde çalışan personellerin güçlendirme algılarının inovatif davranış düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını tespit edilmesi bağımsız t-testi ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca t-testi öncesi, varyansların eşit dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Levene testi uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. (Tablo 22)

Tablo 22. Personel Güçlendirme ve Çalışanın İnovatif Davranışı Demografik Değişkenler Arasındaki Bağımsız T-Testi

		Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için T-Testi				
		F	Sig	T	df	Sig (2-tailed)	Ort. Fark	Std. Hata Farkı
Personel Güçlendirme	Çalışanın Görevi varyansların eşit olduğu varsayımı var	,172	,669	-2,958	199	,003	-,33202	,11225
	Çalışanın Görevi varyansların eşit olduğu varsayımı yok			-2,982	181,658	,003	-,33202	,11134
	Çalışanın Turizm Eğitim Alma Durumu varyansların eşit olduğu varsayımı var	,992	,320	2,906	199	,004	,32708	,11254
	Çalışanın Turizm Eğitim Alma Durumu varyansların eşit olduğu varsayımı yok			2,881	168,917	,004	,32708	,11352

		Varyansların Eşitliği için Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için T-Testi				
		F	Sig	T	df	Sig (2-tailed)	Ort. Fark	Std. Hata Farkı
Çalışanın İnovatif Davranışı	Çalışanın Görevi varyansların eşit olduğu varsayımı var	5,116	,025	-2,504	199	,013	-,32468	,12965
	Çalışanın Görevi varyansların eşit olduğu Varsayımı yok			-2,602	195,673	,010	-,32468	,12476
	Çalışanın Turizm Eğitim Alma Durumu varyansların eşit olduğu varsayımı var	,381	,538	,486	199	,627	,06410	,13185
	Çalışanın Turizm Eğitim Alma Durumu varyansların eşit olduğu varsayımı yok			,480	166,827	,632	,06410	,13343

Tablo 22'ye göre yapılan bağımsız t-testi analizinde personel güçlendirme ile çalışanların görevi ve turizm eğitimi alma durumları arasında yapılan t-testi sonucunda varyansların homojen dağıldığı yani eşit kabul edildiği sonucuna varılmıştır. Bu durumda 'H₂: Çalışanların işletmedeki görev/konumları ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır' ve 'H₃: Çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır' hipotezleri desteklenmemiştir.

Yine tablo 22'de çalışanın inovatif davranışı ve çalışanın görevi varyansların homojen dağılmadığı tespit edilmiştir. Anlamlılık değerinin 0,025 olması varyansların eşit kabul edilmediği satırı incelenmeyi gerektirmiştir. Bu durumda tabloya göre t(df) (t değeri) t(199) = -2,6 ve p (anlamlılık değeri) p<,001'dir. Bu analiz doğrultusunda bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre beyaz yakalı çalışanların (ort:4,15 ss: ,78) çalışanın inovatif davranışı puanları mavi yakalı çalışanlara (ort:3,82 ss: 0,98) göre anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur t(199)=-2,6 p<0,001. Bu durumda 'H₅: Çalışanların işletmedeki görev/konumları ile çalışanın inovatif davranışı arasında anlamlı bir fark vardır' hipotezi desteklenmiştir.

Çalışanın turizm eğitimi alma durumu incelendiğinde ise varyansların homojen dağıldığı tespit edilmiştir. Varyansların eşitliği için Levene testi incelendiğinde bu testte çıkan anlamlılık düzeyinin 0,05'ten büyük olması, varyansların eşit olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle gruplar homojendir ve t testi sonuçları incelenirken varyansların eşitliği varsayımıyla değerlendirilmelidir. Bu durumda 'H₆: Çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile bireysel inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır' hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 23. Personel Güçlendirme ve Çalışanın İnovatif Davranışının Eğitim Düzeyine Göre Anova Testi

	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	SS.	Sd.	F	P	Fark
Personel Güçlendirme	Turizm Meslek Lisesi	25	3,9100	,75343				
	Ön lisans	23	4,1600	,85524	2-80	2,753	,054	Anlamlı fark yok
	Lisans	34	4,4268	,78056				
Çalışanın İnovatif Davranışı	Turizm Meslek Lisesi	25	3,5644	,78628				Lisans – Turizm Meslek Lisesi
	Ön lisans	23	4,0844	1,11954	2-80	3,593	,032	
	Lisans	34	4,2020	,87067				

Tablo 23'e göre Konaklama işletmelerinde istihdam edilen çalışanların personel güçlendirme algılarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde; turizm eğitimini 'turizm meslek lisesi' düzeyinde alan çalışanların ortalaması 3,91; 'ön lisans' düzeyinde alan çalışanların ortalaması 4,16; 'lisans' düzeyinde alan çalışanların ortalaması 4,43'tür. Anova analizi sonucunda konaklama işletmelerinde çalışanların personel güçlendirme algılarının turizm eğitimi aldıkları eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır (F₍₂₋₈₀₎ = 2,753, p = 0,054 > 0,05). Buna göre 'H₄: Turizm eğitimi alan çalışanların eğitim düzeyi ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır' hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 23'te Denizli'deki termal turizm konaklama işletmelerindeki turizm eğitimi alan çalışanların bireysel inovatif davranışa yönelik algılarına ilişkin ortalamalar incelendiğinde; turizm eğitimi aldığı kurum 'turizm meslek lisesi' olan çalışanların ortalaması 3,56; 'ön lisans' olan çalışanların ortalaması 4,08; 'lisans' olanların ortalaması 4,20'dir. Anova testi sonucunda konaklama işletmelerindeki çalışanların inovatif davranışlarının turizm eğitimi

aldıkları kuruma göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır ($F(2-80) = 3,593, p = 0,032 < 0,05$). Gruplar arasındaki farkların hangi gruplarda olduğunu görmek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçlarına göre anlamlı farkın 'lisans' ve 'turizm meslek lisesi' eğitim düzeyi olan çalışanlar arasında olduğu görülmüştür. Turizm eğitim yeri lisans olan çalışanların inovatif davranış algılarının turizm meslek lisesi eğitim düzeyindekilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre 'H₇: Turizm eğitimi alan çalışanların eğitim düzeyi ile çalışanın inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır' hipotezi desteklenmiştir.

4. TARTIŞMA

İşletmeler için yenilik üretmek ve pazarda öne çıkmak sürdürülebilirliklerini sağlamak için büyük önem arz etmektedir. Özellikle turizm sektörü gibi doğrudan insanları cezbetmeye yönelik hizmet sunan işletmelerde inovasyon kaçınılmaz bir pazarlama ve hizmet aracıdır. İnovasyonun doğru bir şekilde pazarlanabilir katma değer sağlaması ve hizmet aracı olarak kullanılması amacıyla işletmelerin daha esnek ve personelin daha güçlendirilmiş olması gerekmektedir. İşletmeler sürdürülebilir yeniliğin ve inovatif davranışın sağlanması için elverişli ortamı oluşturmak durumundadır. Bu nedenle inovasyon, işletme kültürü ve inovasyonu gerçekleştirecek olan personel ile doğrudan ilişkilidir. İnsan kaynağının önemi her geçen gün küreselleşen dünya getirileri ile artmış, küresel hizmet, küresel müşteri ve küresel çalışanlar söz konusu olmuştur. Sürdürülebilir rekabet ve verimliliğin sürekli olarak sağlanması için çalışanların güçlendirilmesi gerekliliği işletmeler için daha çok önem kazanmıştır. Bu sebeple, işletmeler iş görenlerini güdümlenmeyi, doğru işe doğru çalışanı yerleştirmeyi ve performans göstergeleri ile çalışanları takip ederek onların bilgi ve becerilerini artırırken onları güçlendirmeyi stratejik bir rekabet aracı olarak görmektedir. Her ne kadar sanayi öncesinde de personel güçlendirmeden bahsedilebilse de küreselleşen dünya ile bu unsurun önemi daha çok artmış ve farklı faktörler ile desteklenebildiği keşfedilmiştir. Özellikle hizmet sektöründe yapılan güçlendirmenin, müşteri odaklı olma ve memnuniyeti artırma konularında personeli daha özgüvenli ve çözüm odaklı olmaya sevk ettiği birçok araştırmaya (Amabile, 1996; Greasley vd., 2005; Bouwman ve Fiel, 2008; Dawes vd., 2009; Godin, 2015; Alkahtani, 2020) konu olmuştur. Diğer yandan Burpitt ve Biogoness (1997)'in personel güçlendirme ve inovasyon ilişkisi araştırmasında iki kavram arası ilişkinin olduğu, Çavuş ve Akgeçici (2008)'nin örgütsel yenilikçilik ile personel güçlendirme arasında ilişki tespit etmesi ve Rhee ve diğerlerinin (2017) personel güçlendirmenin inovasyona olan etkisini test ederek olumlu bir etki elde etmeleri, alan yazınında önemli çalışmalar olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle, güçlendirmenin güçlendirdiği çalışanlar ile hizmet sektöründe daha inovatif, daha kalıcı ve güçlü işletmeler elde edilebileceği düşünülebilir.

Araştırmanın hipotezleri test edilerek şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 24. Hipotez Analizi Sonuçları

Hipotez	Desteklenmiştir	Desteklenmemiştir
H ₁ : Personel güçlendirme örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler. (Regresyon Analizi)	X	
H _{1a} : Anlam ve yetenek boyutu örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler. (Regresyon Analizi)	X	
H _{1b} : Yetkinlik ve etki boyutu örgütlerdeki bireysel inovatif davranışı pozitif yönde etkiler. (Regresyon Analizi)	X	
H ₂ : Çalışanların işletmedeki görev/konumları ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır. (Anova ve bağımsız t-testi)		X
H ₃ : Çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır. (Anova ve bağımsız t-testi)		X
H ₄ : Turizm eğitimi alan çalışanların eğitim düzeyi ile personel güçlendirme arasında anlamlı bir fark vardır. (Anova ve bağımsız t-testi)		X
H ₅ : Çalışanların işletmedeki görev/konumları ile bireysel inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır. (Anova ve bağımsız t-testi)	X	
H ₆ : Çalışanların turizm eğitimi alma durumları ile bireysel inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır. (Anova ve bağımsız t-testi)		X
H ₇ : Turizm eğitimi alan çalışanların eğitim düzeyi ile bireysel inovatif davranış arasında anlamlı bir fark vardır. (Anova ve bağımsız t-testi)	X	

Her ne kadar araştırmanın kısıtlı olan salgın durumu nedeniyle ankete katılanlar ile birebir görüşülmesi de yapılan analiz sonuçları neticesinde güçlendirmenin bireysel inovatif davranışı olumlu yönde etkilediği hipotezi kabul edilmiş ve desteklenmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç, küreselleşen dünyada daha rekabet edilebilir olmak için

örgütün güçlenmesi gerektiği ve örgütün güçlenmesi için çalışanlarını güçlendirmesi gerekliliğidir. Yöneticilerin çalışanlarına gereken demokratik ortamın sağlaması ve böylece serbest düşünme yeteneğinin ortaya çıkarılması inovatif davranışın gelişmesi için önemlidir. Çalışanın güçlendirilmesi ve inovatif davranışın desteklenmesi için en önemli araç eğitimidir. İnovatif davranışı destekleyici eğitimler sayesinde eğitim düzeyi artırılan çalışanlar örgütlerin güçlenmesini sağlar. Bu sebeple örgütler kendi sektörlerinde daha inovatif ürün, hizmet ve süreçler elde edebilmek için sürekli olarak eğitime teşvik etmeli ve çalışanlarını bu yönde desteklemelidir. Sektörel bazda inovatif sonuçlar ortaya çıkarmak ve pazar payını artırarak daha geniş kitlelere daha kaliteli ürün veya hizmetler ile ulaşabilmek için çalışanın sürdürülebilir bir şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Çalışmaya birinci yazar %60 oranında, ikinci yazar %30 oranında, üçüncü yazar %10 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- AlKahtani, N., Iqbal, S., Sohail, M., Sheraz, F., Jahan, S., Anwar, B. ve Haider, S. A. (2020). Impact of employee empowerment on organizational commitment through job satisfaction in four and five stars hotel industry. *Management Science Letters*, (2-3), Researchgate, Kanada.
- Amabile, T. (1996). Creativity and Innovation in Organizations. *Research in Organisational Behaviour*, 10(1), 123-167.
- Bos-Nehles, A., Renkema, M. ve Janssen, M. (2017). HRM and innovative work behaviour: A systematic literature review. *Emerald Insight*, 46(7), 1228-1230.
- Boyraz, M. ve Çetin, A. (2019). Termal otel işletmelerinde jeotermal kaynak kullanımının yönetici bakışıyla değerlendirilmesi: Denizli ili örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(23), 85-87.
- Burpitt, W. J. ve Bigoness, W. J. (1997). Leadership and innovation among teams: The impact of empowerment. *Small Group Research Dergisi*, 28(3), 414-423.
- Certoma, C., Dyer, M., Pocatilu, L. ve Rizzi, L. (2017). Citizen Empowerment and Innovation in the Data-Rich City. *Tracts in Civil Engineering Journal*, 45-50.
- Cobo-Benita, J., Rodriguez-Segura, Marcos, I. ve Sanchez, L. (2015). Innovation projects performance: Analyzing the impact of organizational characteristics. *Journal of Business Research*, 1358-1360.
- Çapraz, B., Ayyıldız, Ünnü N. A., Kelgokmen, İ. D., Kocamaz, M., Çiçekli, U. G., Aracıoğlu, B., Koçak, A., Kesken, J. ve Soyuer, H. (2014). Çalışanlar perspektifinden inovatif iş davranışının belirleyicileri: İzmir ilindeki öncelikli sektörlerle ilişkin bir araştırma. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 3(1), 50-52.
- Çavuş, M. F. ve Akgemci, T. (2008). İşletmelerde personel güçlendirmenin örgütsel yaratıcılık ve yenilikçiliğe etkisi: İmalat sanayiinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 229-244.
- Cyril, S., Smith, B. J. ve Renzaho, A. M. N. (2015). Sytematic Review of empowerment measures in health promotion. *Health Promotion International Dergisi*, 31(4), 809-826.
- Fetterman, D. (2005). *Empowerment evaluation principles in practice*. The Guilford Press.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2013). *Multivariate data analysis*. Pearson Education Limited.
- Hero, L., Lindfors, E. ve Taatila, V. (2017). Individual innovation competence: A systematic review and future research agenda. *International Journal of Higher Education*, 6(5), 103-104.

- Hjalager, A. (2002). Repairing innovation defectiveness in tourism. *Tourism Management Dergisi*, 3(23), 470-477.
- Işık, C. ve Keskin, G. (2013). Bilgi ekonomilerinde rekabet üstünlüğü oluşturulması açısından inovasyonun önemi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(1), 43-45.
- Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 2(8), 287-302.
- Karagöz, Y. (2016). *Spss ve Amos Uygulamalı İstatistiksel Analizler* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kuş, C. ve Keskin, İ. (2008). Levene ve bartlett testleri üzerine bir inceleme. *Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(44), 78-80.
- Ovacı, C. ve Saatçi, E. (2020). Bireysel inovasyon yetkinlikleri ölçümlenmesi: Ölçek uyarlama çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 148-150.
- Önhon, Ö. (2016). *The relationship between organizational climate for innovation and employees' innovative work behavior; The moderating effects of leadership behavior; Ict sector in Turkey* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Özer, E. ve Özdoğan, O. (2019). Personel güçlendirmenin işgörenlerin iş performansına etkisi: Afyonkarahisar Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(11), 1206-1210.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). *Gelişmekte olan ülkeler için alternatif turizm faaliyetleri üzerine teorik bir çalışma*. ttfdergi.gazi.edu.tr adresinden 19 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Patterson, F., Kerrin, M. ve Roissard, G. (2009). *Characteristics and behaviours of Innovative people in organisations*. A paper prepared for NESTA Policy and Research Unit (NPRU).
- Ramamoorthy, N., Flood, P., Slattery, T. ve Sardesai, R. (2005). Determinants of innovative work behaviour: development and test of integrated Model. *Creativity and Innovation Management Dergisi*, 14(2), 143-145.
- Rappaport, J. ve Hess, R. (2013). Studies in empowerment: Steps toward understading and action. *The Haworth Press, Prevention in Human Services*, 3(2/3), 2-5.
- Rhee, J., Seog, S. D., Bozorov, F. ve Dedahanov, A. T. (2017). Organizational structure and employees innovative behaviour: The mediating role of empowerment. *Social Behaviour and Personality International Journal*, 45(9), 1523-1536.
- Serinkan, C. ve Bardakçı, A. (2009). Pamukkale Üniversitesi'ndeki akademik personelin iş tatminleri ve tükenmişlik düzeylerine ilişkin bir araştırma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 21.
- Sevin, H. ve Küçük, S. (2016). İşgörenlerin rekreasyonel etkinliklere katılım düzeyleri ile çalışma performansları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research (JRTR)*, 3(1), 24-31.
- Smith, M. ve Puczko, L. (2010). Taking your life into your own hands? New trends in european health tourism. *Tourism Recreation Research Dergisi*, 35(2), 3-8.
- Spreitzer, M. (1995). Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, measurement and validation. *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-1444.
- Standing, C., Jackson, D., Larsen, A.C., Suseno, Y., Fulford, R. ve Gengatharen, D. (2016). Enhancing individual innovation in organisations: A review of the literature. *International Journal of Innovation and Learning*, 19(1), 44-62.
- Sürgevil, O., Tolay, E. ve Topoyan, M. (2013). Yapısal güçlendirme ve psikolojik güçlendirme ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri. *Journal of Yasar University*, 8(31), 5371-5391.
- Shapiro, S. ve Wilk, M. (1965). An analysis of variance test for normality. *Oxford University Press*, 591-593.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6. Baskı). Pearson.

- Tuncer, N. (2019) *Örgüt içi inovasyon tetikleyicilerinin yönetim inovasyonu yaratma üzerine etkileri* [Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Tutar, H. ve Erdem, A. T. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları* [1. Baskı]. Seçkin Yayınları.
- Yi, L., Uddin, A., Kumar, D. A., Mahmood, M. ve Mahmood, S. S. (2019). Do transformational leaders engage employees in sustainable innovative work behaviour? Perspective from a Developing Country' *Sustainability Dergisi*, 5(3), 2-3.

SEÇMENLERİN EMPATİK VE ÖZGECİ TUTUMLARININ E-KATILIM DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE ROLÜ*

THE ROLE OF VOTERS' EMPATHY AND ALTRUISTIC ATTITUDES ON E-PARTICIPATION BEHAVIORS

İdris ŞİMŞEK¹
Dr. Şakir GÜLER²

ÖZ

E-katılım, dijital iletişim teknolojileri sayesinde gerçekleştirilen yeni nesil siyasal katılım faaliyetlerini ifade etmektedir. E-katılım faaliyetleri bireyi dijital gündeme dâhil ederek politik bağlamda daha geniş ifade olanağı tanımaktadır. Bu kapsamda sunulan araştırma seçmenlerin e-katılım faaliyetlerini; empatik ve özgeci tutumlar açısından incelemektedir. Ayrıca demografik faktörler özelinde katılımcıların psikolojik tutumlarının (empati, özgeci) ve e-katılım faaliyetlerinin farklılık gösterdiği durumlar sorgulanmaktadır. Araştırmaya Isparta ilinde ikamet eden 886 seçmen katılım göstermiştir. Çalışma kantitatif metot dâhilinde ilişkisel tarama modeli üzerine kurgulanmıştır. Bulgular empatik ve özgeci tutumlar ile e-katılım faaliyetleri arasında negatif yönde ilişki olduğunu göstermektedir. Öte yandan katılımcılar cinsiyet ve çalışma alanlarına göre farklı empati ve e-katılım düzeylerine sahiptir. Kadın katılımcıların duygusal tepki ve bilişsel empati düzeyleri erkekler göre daha yüksektir. Özgeci tutumlar ile seçmenlerin politikayı takip alışkanlıkları arasında herhangi bir ilişki yoktur. Empatiye ait "duygusal tepki" alt değişkeni ile e-katılıma ait "politika takip" ve "siyasal tartışma" alt değişkenleri arasında da herhangi bir ilişki gözlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım, Siyasal Katılım, E-katılım, Empati, Özgecilik.

JEL Sınıflandırma Kodları: O47, O53, E13, R11.

ABSTRACT

E-participation refers to the new generation of political participation activities realized through digital communication technologies. E-participation activities allow for broader political expression by including the individual in the digital agenda. The research presented in this context includes the e-participation activities of the voters in terms of empathy and altruistic attitudes. In addition, the situations in which the participants' psychological attitudes (empathy, altruism) and e-participation activities differ, are questioned, especially for demographic factors. 886 voters residing in Isparta province participated in the study. The study is built on the relational screening model within the quantitative method. Findings show that there is a negative relationship between empathy and altruistic attitudes and e-participation activities. On the other hand, the participants have different levels of empathy and e-engagement according to gender and field of study. Female participants have higher scores in emotional response and cognitive empathy subscales than males. There is no relationship between altruistic attitudes and the policy-following habits of the voters. No relationship is found between the "emotional response" sub-variable of empathy and the "policy follow-up" and "political debate" sub-variables of e-participation.

Keywords: Participation, Political Participation, E-participation, Empathy, Altruism.

JEL Classification Codes: O47, O53, E13, R11.

* Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulundan E-87432956-050.99-50543 sayılı ve 20.04.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, Bilim Uzmanı, idrissimsek34@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, sakirguler@yandex.com / sakirguler@sdu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Along with technological developments, social media have become important components of human life. Personal expressions and comments made visible through the social platform may differ from each other on social grounds. In this context, empathy and altruistic attitudes appear as important components. Therefore, in this study, the relationship between e-participation behaviors and the empathy / altruistic attitudes of the voter was examined. On the other hand, with the development of web 2.0, the flow of information to all parts of the world has accelerated. This situation has made the social channels in which people express their feelings and thoughts indispensable elements of human life. Thus, people had the opportunity to actively share their ideas and comments in education, politics, economic and socio-cultural fields with the outside world. The feelings and thoughts of citizens have become more visible. This situation mediated the emergence of empathic and altruistic attitudes between individuals, especially in the political sphere, as an important variable. Therefore, this study questions the role of empathetic and altruistic attitudes that citizens have on e-participation activities. Thus, the role of the psychological attitudes of people in the discussion environment (public sphere), which determines the public will, on the general opinion is examined. The presented study was carried out within the framework of Isparta province universe due to cost and time constraints. The sample was chosen using the non-probabilistic sampling method. Therefore, the results are limited only to the sample set in this study and cannot be generalized over different clusters.

Design/methodology/approach:

The research data were collected online using the questionnaire (survey) technique, one of the quantitative research methods. Relevant questionnaire, Empathy Level Determination Scale (ELDS), on Twitter It consists of the Political Participation Scale (TPPS), the Altruism Scale (AS) and the Personal Information Form (PIF). 886 voters residing in Isparta province participated in the study. The study is built on the relational screening model within the quantitative method. In order to determine which tests will be applied to the data set ($n > 30$), kurtosis and skewness values were examined. These values range between $-1.96 / +1.96$, providing the precondition for normality (Can, 2018, p. 85). Therefore, the data that were found to be homogeneous were evaluated using the Statistical Package for Social Sciences (SPSS 26) program. The relational hypotheses of the research were evaluated using Pearson Correlation analysis. In addition, the hypotheses dealing with the differentiation in terms of demographic factors were tested using the Independent Samples T Test and ANOVA test. Descriptive features for the participants were calculated as a percentage with the help of frequency analysis.

Findings:

51.2% of the participants in the study are women and 48.8% are men. On the other hand, when the participants were examined according to their age distribution, it was found that 31.8% of them were concentrated in the 55-34 age range. According to the research findings, it indicates that there is a significant negative relationship between altruistic / empathic attitudes and e-participation. Therefore, as the e-participation activities of individuals increase, a decrease in altruism and empathy levels is expected. On the other hand, it was observed that the participants also have different levels of empathy in terms of their gender. In the study, it was determined that the empathy levels of the female participants were higher than the males. Another important finding in the research is that participants working in the public sector have higher levels of political participation than individuals working in the private sector.

Conclusion and Discussion:

According to the research findings, it indicates that there is a significant negative relationship between altruistic / empathic attitudes and e-participation. On the other hand, it was observed that the participants also have different levels of empathy in terms of their gender. This result supports studies showing that there is a differentiation in empathy level according to gender. Finally, studies show that empathy and altruistic attitudes have a positive effect on communication between individuals. In addition, it is stated that people with high empathy decrease their depressive behaviors. Besides, it is stated in the literature that there is a positive relationship between selfish behavior and bullying, which is the opposite of altruism. Therefore, people who lack altruism; they may ignore negative behaviors, distort facts, or blame the interlocutor. This situation can be related to the fact that people with a low level of empathy and altruism display selfish and bullying behaviors towards individuals with different views on social media. In this context, the political discourse (e-participation) of individuals in social media may also affect their empathy and altruism levels. But there are quite a few studies that study the concepts of empathy, altruism, and political participation (e-participation) separately. But there is no study that works together with these three concepts. Therefore, this research is expected to make a valuable contribution to the literature. Hence, the possible relationship between empathic / altruistic attitudes and e-participation behaviors can be read through these contexts and a psychological perspective can be displayed on the literature on political communication. As a matter of fact, current research on e-participation in this aspect is quite limited. The sample was chosen using the non-probabilistic sampling method. Therefore, the results are limited only to the sample set in this study and cannot be generalized over different clusters. For this reason, it is recommended to carry out new studies on different clusters.

1. GİRİŞ

Web 2.0 ile birlikte bilgi iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler zaman ve mekân sınırlamalarını ortadan kaldırmıştır. Ana kaynaktan tek yönlü yayıncılığın söz konusu olduğu Web 1.0 döneminin ardından web 2.0 ile beraber interaktif, çift yönlü iletişim ve bilgi paylaşımı ağırlık kazanmıştır. Sosyal medya araçlarının gelişimi bir yandan bilgi üretimi ve paylaşımını hızlandırırken diğer yandan politika, eğitim, finans ve sosyal alanların genelinde dijital mecralar küresel bir etki alanına hâkim olmaya başlamıştır. Sosyal mecralarda yaşanan bu gelişmeler her alanda olduğu gibi politik iletişimde de yeni fırsatların doğmasına zemin oluşturmuştur. Dolayısıyla bu mecraların ortaya çıkışı hem bilgi paylaşımını kolaylaştırmış hem de bireylerin sürekli etkileşim halinde olmasının önünü açmıştır (O'Reilly ve Battelle, 2009). Bu bağlamda kitlelerin birbiriyle iletişime geçmesini sağlayan sosyal mecralar gerek yurttaşlar nezdinde gerek politik partiler ve politika yapımcılar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Karaçor, 2009, s. 126-129; McGrath, 2011, s. 41; Aktan, 2017, s. 91-102).

Öte yandan yurttaşların siyasal karar mekanizmalarını etkileme çabaları olarak tanımlanan siyasal katılım faaliyetleri, yaşanan gelişmeler neticesinde farklı biçimler kazanmış, sanal mecralarda siyasal katılımı konu alan ve e-katılım olarak isimlendirilen yeni bir form ortaya çıkarmıştır (Güler ve Sezgin, 2020, s. 415). E-katılım aracılığıyla seçmenler, yönetim alanındaki fikir, görüş ve yorumlarını herhangi bir eşik beklisine takılmadan geniş kitlelerle paylaşabilme imkanına sahip olmuştur. Zamanla milyarlarca kullanıcıya ulaşan bilgi iletişim teknolojileri politik iletişimi önemli oranda değiştirmiştir ve siyasal katılımı (e-katılım) yeni bir evrenin ilk habercisi olmuştur. Bu açıdan sosyal platformlar kamusal alanı temsil eden birer mecra haline gelmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada kamusal alanı inşa eden, siyasal süreçlere katılımı ifade eden e-katılım aktiviteleri (Mocintosh, 2008; Kim ve Lee, 2012; Pflughoeft ve Schneider, 2020) ile empatik/özgeci tutumlar arasındaki mevcut ilişki incelenmektedir. Nitekim bilgi paylaşımının arttığı çağımızda insanlar birbirlerinin duygu ve düşüncelerinden eskiye nazaran daha aktif haberdar olma şansı yakalamıştır. Dolayısıyla empatik ve özgeci tutumların katılım faaliyetleri ile ilişki arz ettiği düşünülmektedir (Lee ve Kweon, 2013; Ma ve Chan, 2014).

Sunulan araştırma kapsamında bahsi geçen empatik tutumlar, bireylerin muhataplarının duygu ve düşüncelerini deneyimleme sürecindeki tutumlarını ifade etmekten ziyade (Dökmen, 2015, s. 157), özgeci tutumlar ise kişinin muhataplarına addettiği yüksek önem ve değerlere yönelik tutumları ifade etmektedir (Batson, 2002; Paulus vd., 2020). Böylece, seçmenin sahip olduğu empatik ve özgeci tutumların e-katılım aktiviteleri üzerindeki rolü sorgulanmaktadır. Ayrıca bu tutumların demografik faktörler özelinde (*çalışma alanı, cinsiyet*) nasıl farklılık gösterdiği de araştırmanın odağı kapsamındadır.

Bu amaçlar doğrultusunda 886 kişinin katılım gösterdiği bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılma faaliyetine yönelik geleneksel ve yeni çehre sunulmaktayken ikinci bölümde empatik ve özgeci tutumlarla katılma faaliyetleri arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Üçüncü bölümde bir saha uygulaması gerçekleştirilerek ulaşılan sonuçlar okuyucuya aktarılmaktadır. Son bölümde ise bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılarak öneriler eşliğinde araştırma sonlandırılmaktadır.

2. YÖNETİME KATILIM FAALİYETİ: SİYASAL KATILIM

İnsan yaratılış gereği sürekli bir güç çatışması içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla insanoğlunun siyasetle ilişkisi tarihsel olarak çok eski çağlara uzanmaktadır. Aristoteles insanı “politik bir hayvan” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda siyaset, bir toplumun hayatını nasıl yaşayacağıyla ve sürdüreceğiyle ilgilidir ve kişinin yaşam kalitesi, beklentileri, geleceği, ümitleri ve daha birçok faktör siyasetle yakından ilişki içerisindedir. Dolayısıyla insanların bir şekilde politik bir fikre sahip olması kadar doğal bir durum yoktur (Daver, 1993, s. 203). Bu bağlamda siyaset; bir grup insan, bir ticari kuruluş, bir hükümet veya bir politik parti tarafından belirli durumlarda ne yapılacağına dair bir dizi fikir veya plan olarak ifade edilmektedir (Panagiotopoulos vd., 2017, s. 2-3). Katılım ise basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir faaliyet alanını kapsar (Kapani, 2007, s. 144). Katılım kavramı birçok farklı aktiviteyi içermektedir. Örneğin herhangi bir kurum çalışanlarının yönetim sürecine katılmaları, bireylerin sendika veya başka bir sivil toplum kuruluşunda görev alması, protestolara katılım, farklı ideoloji ve fikirlere yönelik tavırlar, politik kararları etkilemek gibi birçok davranış katılma aktiviteleri içinde yer alır. Ayrıca yönetim ile ilgili işlerin yerine getirilmesinde görev almaktan karar verme süreçlerinde aktif rol almaya kadar birçok eylem de “katılma” faaliyetleri içinde değerlendirilmektedir (Uysal, 1984, s. 83).

Bu kapsamda siyasal katılım, vatandaşların siyasi sonuçları etkilemeye çalıştığı tüm gönüllü faaliyetleri ifade eder. Bu faaliyetler oylama, kampanyalara ve diğer organizasyonlara katılma, politikacılarla iletişim kurma, dilekçe verme ve gösterilere katılma veya protesto etkinliklerine (ör. gösteriler, oturma eylemleri gibi) katılma gibi davranışları içerir (Kingston, 2014, s. 259). Siyasal katılım, geçmişten bugüne birçok şekilde (Arnstein, 1969, s. 216; Turan, 1986; Karaçor, 2009, s. 126-129; McGrath, 2011, s. 41) tanımlanmış olmasına rağmen ortak bir tanımının bulunmadığı görülmektedir. Siyasal katılım bilinci ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanların siyasal hayata katılmaya başlamasıyla önem kazanan ve araştırmacıların üzerinde yoğun olarak çalıştığı bir konu haline gelmiştir (Gil de Zúñiga vd., 2014). 20. yüzyıldan sonra demokratik sistemlerde yurttaşların politikaya katılımı elzem bir davranış olarak görülmeye başlamıştır. Özbudun (1976, s. 3) bunu şöyle ifade ediyor: “Siyasi katılımın üst seviyesi genellikle demokrasiyle ilişkilidir ve bu nedenle hem birey hem de toplum için faydalı olan sistem katılım davranışlarıyla idealize edilebilir”.

Dolayısıyla internet uzantılı ağlar; çevrimiçi demokrasi, dijital demokrasi, e-demokrasi gibi yurttaşların katılımını esas alan bir zemini oluşturmuştur (Güler ve Sezgin, 2019). Başka bir ifade ile katılımın dijitalleşmesini ifade eden “e-katılım” e-demokrasi çatısı altında yer almaktadır. E-katılım, bilgi iletişim teknolojileri ve bunlarla ilgili politik süreçleri kavramsallaştıran bir terim olarak kullanılmaktadır. İçerisinde dijital teknolojilerle siyasal kararlara katılımı teşvik eden; tasarıları, uygulamaları, yayılımı ve tüm bu süreçlerin iyileştirilmesini esas alan bir vizyon barındırmaktadır. E-katılım çeşitli etkilere ve sonuçlara neden olabilir. Örneğin demokratik süreçlerin iyileştirilmesine ve siyasi süreçlerin şeffaflaşmasına katkı sağlamaktadır. Böylece marjinal vatandaş grupları politik süreçlere dahil olabilir ve politika yapıcılar alınacak kararlarla ilgili detayları vatandaşların görüşüne sunabilir (Saebø vd., 2008, s. 402-403; Saebø vd., 2010, s. 405).

Bu doğrultuda e-katılım, vatandaşların birbirleriyle ve seçilmiş temsilcilerle bağlantı kurmalarını sağlayan, siyasal katılımı genişleten ve derinleştiren (Macintosh, 2008), bilgi ve iletişim teknolojileriyle politik süreçlere dahil olmayı ifade eden bir süreçtir. Bu sistem içinde bireyler, politikacıların karar vermesini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemek için bazı eylemlerde bulunabilir. Kampanyalara katılma, imza toplama, toplantılara katılma, boykot etkinlikleri ve daha birçok aktivite bu kapsamda değerlendirilebilir. Ayrıca son zamanlarda gelişen sosyal medya araçlarından biri olan Twitter da siyasal katılım için oldukça etkili bir araç olarak ön plana çıkmaktadır (Güler ve Sezgin, 2019). Bireyler Twitter’da siyasi gündemi takip edebilir veya seslerini duyurabilirler; aynı zamanda aile veya arkadaş grupları arasında tartışılabilen politik meseleler, daha geniş bir alanda kendisine yer bulabilir. Fakat her bireyin aynı düzeyde katılım gerçekleştirmediğini de söylemek gerekir. Kimi gruplar gündemi izleyici olarak takip ederken, bazıları da siyasete aktif olarak katılmayı tercih edebilir. Son dönemlerde birçok ülkede yurttaşlar siyasal katılım ve politika belirlemede, “e-katılım” faaliyetlerinden daha aktif faydalanmaya başlamıştır (Bilen ve Şanver, 2002, s. 108; Romsdahl, 2005, s. 2). İçerisinde barındırdığı hashtag bağlantıları ve popüler gündem gibi bileşenlerle Twitter bu tabanı besleyen öncü platformlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır (Güler ve Sezgin, 2019). Bu açıdan bakıldığında e-katılım, e-demokrasiyi güçlendirmede başat bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla e-katılım, bilgi iletişim teknolojileri yardımıyla yönetim erkleri ve vatandaşlar arasında çift yönlü iletişimi sağlayan bir fonksiyon olarak da ifade edilebilir (Saebø vd., 2008, s. 402-403). Diğer yandan e-katılım, yurttaşların online mecralarda yöneticilerin aldığı kararlara katılmaya yönelik çabalarıdır (Macintosh, 2008). Ayrıca toplumdaki farklı görüşlere sahip bireyler düşünüldüğünde, herkes bu ortamda fikirlerini medeni ve evrensel kurallar çerçevesinde ifade edebilir. Fakat herkesin aynı fikirde olamayacağı düşünüldüğünde, empati olgusu önemli bir bileşen olarak ön plana çıkmaktadır (Lüküslü, 2010). Öte yandan kimi yurttaşlar ise doğaları gereği toplumsal konularla ve diğer vatandaşların sorunlarıyla yakından ilgilenmektedir (Bruneau vd., 2017, s. 934-935). Bu durum literatürde kişinin diğer insanlara karşı gösterdiği fedakâr duyguları ifade eden özgeci davranışlar kapsamında değerlendirilmektedir (Güven ve Dilek, 2019, s. 73). Örneğin Caplan ve Turner (2007) sosyal mecralarda bireyin kendisine benzeyen bireyleri daha ılımlı karşılayabileceğini ve bu durumun bireylerin empatik becerilerinin gelişmesine yardımcı olabileceğini ifade ediyor. Chen vd. (2012)’nin yaptığı araştırmada ise bilgi iletişim teknolojilerini aktif kullanan bireylerin, empati düzeylerinin diğer gruplara nazaran daha düşük olabileceği aktarılıyor. Bruneau vd. (2017) ise empatik ve özgeci tutumların başkalarına zarar vermektan kaçınmada önemli etkilere sahip olduğunu aktarmaktadır. Yüksek empati ve özgeci tutuma sahip kişiler daha yardımsever davranışlar geliştirerek gruplar arası çatışmadan uzak durmakta ve daha uzlaşıcı tavra sahip olmaktadır (s. 934-935). Bu bağlamda bireylerin çevrimiçi mecralarda gerçekleştirdiği e-katılım faaliyetleri üzerinde empatik ve özgeci tutumların etkili olduğu varsayılabilir. Bahsi geçen anlam doğrultusunda kavramlar arasındaki ilişkiye alan yazındaki çalışmalar eşliğinde daha yakından bakmak gerekmektedir.

3. EMPATİK VE ÖZGECİ (DİĞERKAM) TUTUMLAR ÇERÇEVESİNDE YURTTAŞ KATILIMI

Günümüzde kullanılan empati kavramının iki temel atası vardır. Bunlar Almanca'daki "einführung" ve Yunanca'daki "empathia" kavramlarıdır. Empati denildiğinde ise akla Carl Rogers ve onun çalışmaları gelmektedir. Psikoterapi alanında empatik iletişim kurma becerisiyle ünlenmiş olan Rogers'ın adı empati kavramıyla adeta özdeşleşmiştir (Dökmen, 2015, s. 157). Diğerkâmlık ise köken olarak Latince'ye dek uzanır ve "diğer" anlamına gelen (alter) teriminden türemiştir. Öte yandan diğerkâmlık kavramı, Arapça'da "işar", İngilizce'de "altruism", Türkçe'de ise "özgecilik" şeklinde ifade edilmektedir. Bilimsel olarak 1830'lu yıllarda Auguste Comte diğerkâmlık terimini, "diğer insanları umursamak, onlara önem vermek" şeklinde kullanan ilk kişidir (Karadağ ve Mutafçılar, 2009, s. 75-77).

Meslek hayatı boyunca empati terimini çeşitli şekillerde tanımlayan Rogers'ın 70'li yıllarda ulaştığı empati anlayışı, bugün çoğunluğun üzerinde uzlaştığı bir tanım olarak görülmektedir. Rogers, katı söylemlerden uzak olan bu tanımı: "Bir bireyin kendisini başka bir bireyin yerine koyarak olaylara onun perspektifinden bakması, o bireyin duygu ve düşüncelerini anlaması, hissetmesi ve ona aktarabilmesi süreci" şeklinde ifade etmiştir (Rogers, 1975). Bu tanımdan yola çıkarak empatiyi üç ögede toplamak mümkündür. Bunların ilki, bir bireyin başka bir birey ile herhangi bir konu hakkında empati kurmasıdır. İkincisi; empati kuran öznenin empati kurduğu kişinin duygularını anladığı ifade eden duygusal özdeşim sürecidir. Üçüncü ögede ise muhatabın hissettiklerinin ona sözel veya başka davranış şekilleriyle iletildiği davranışlar söz konusudur (Rogers, 1975, s. 103-124). Bu unsurlar dahilinde empati; bir başkasının duygusal durumunu veya düşüncelerini anlamayı ve paylaşmayı karşılayan yeteneği ifade eder (Dökmen, 2015, s. 158-160). Diğerkâmlık (özgecilik) ise, bir başkasının iyiliği için fedakârlıkta bulunma, onun için elinden geleni esirgememe durumunu ifade etmektedir (Batson, 2002; Bruneau vd., 2017). Dolayısıyla empati teriminde daha çok anlama duygusu hakimken (Smith, 2006, s. 2-3; Burks vd., 2012, s. 396) özgeci tutumlarda ise maddi veya manevi herhangi bir kişisel çıkar gözetmeksizin faydalı olma söz konusudur (Smith, 2006, s. 4-5; Eisenberg, 1991, s. 128-129; Batson, 2002). Özgecilik, kendi ihtiyacı olmasına rağmen karşısındaki kişinin ihtiyacını gidermek için fedakârlıkta bulunma davranışı olarak da tanımlanabilir. Empatide ise yalnız muhatabın duygu ve düşüncelerini anlamaya yönelik bir odaklanma ön plandadır (Smith, 2006; Batson, 2002). Empati sürecinde doğrudan eylem ve fedakârlık yoktur. Empati daha çok zihinsel bir süreci ifade eder, özgecilik ise duygusal eylemlere odaklanır. Empati anlayışı günlük hayatın neredeyse her kesiminde bireyleri birbirine yaklaştırmada ve etkili iletişimin oluşmasında kolaylık sağlamaktadır. Kendileriyle empati kurulduğunu hisseden insanların benlik saygısı artar, öz benliklerini değerli hissederler (Batson, 2002; Paulus vd., 2020). Bu açıdan empati insanlarda bir ruhsal rahatlama oluşturmaktadır. Böylece kişiler arasında iyi ve sağlıklı bir iletişim biçimi inşa edilebilir (Dökmen, 2015). Elbette empati duygusuna sahip olmak sadece empati kurulan bireye fayda sağlamaz aynı zamanda empati kuran birey için de önem teşkil etmektedir. Empati becerisi yüksek olan bireylerin toplum tarafından sevilme olasılıkları daha yüksektir (Alisinanoğlu ve Köksal, 2000, s. 11). Empati ve özgecilik, bir yandan bireylerin duygu ve düşüncelerini daha iyi ifade etmesine yardımcı olurken öte yandan sosyal duyarlılığı yüksek, topluma uyumlu insanların oluşmasını sağlamaktadır (Batson, 2002; Kohen vd., 2019; Dökmen, 2015). Dolayısıyla empatik tutumlar, yurttaşların duygularını rahat bir şekilde dışa vurmasına yardımcı olmaktadır (Stebnicki, 2000, s. 13). Özgeci tutumlar ise, bireyler arası yardımlaşmayı, sorumluluk üstlenmeyi ve toplumsal konularda fedakârlıkta bulunmayı teşvik edebilir (Freedman, 1987; Smith, 2006, s. 4-5). Empatik tutumlar yurttaşların özgeci bir motivasyon kazanmasına ve daha sağlıklı toplumsal bir düzenin tahsis edilmesine olumlu yönde katkı sağlayabilir.

Öte yandan iletişimin dijitalleştiği günümüzde, Twitter gibi insanlara birçok işlevle kendini ifade etme olanağı sağlayan sosyal mecralarda (Güler ve Sezgin, 2019), empatik ve özgeci tutumlar politik söylemler üzerinde de etkin rol oynayabilir. Dolayısıyla bireylerin e-katılım davranışları ile özgeci/empatik tutumları arasında anlamlı bir ilişki olabileceği varsayılmaktadır. Çünkü empatik ve özgeci tutumlar bireyleri birbirine daha çok yaklaştırmaktadır. Böylece insanlar kurdukları iletişimde daha ilgili ve aktif bir tavır benimsemektedir (Burks vd., 2012, s. 396; Kohen vd., 2019).

Yapılan araştırmalarda bireyler arasındaki iletişimde empatinin olumlu etkisi olduğu ortaya koyulmaktadır. Empatisi yüksek kişilerin depresif davranışlarında azalma meydana geldiği ifade edilmektedir (Dinçyürek, 2004). Ayrıca özgeciliğin zıttı olan bencil davranışlar ile zorbalık arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bencilliğin artmasıyla birlikte agresif ve zorba davranışlarda da artış meydana gelmektedir. Özgeciliğinden yoksun kişiler; olumsuz davranabilir, gerçekleri çarpıtabilir veya muhatabını suçlayabilir (Gini vd., 2014). Bu durum özgeci düzeyi düşük kişilerin sosyal medyada farklı görüşlere sahip bireylere karşı bencil ve zorba davranışlar sergilemesi

ile ilişkilendirilebilir. Dökmen (2015) bu konuda, empatik tutumlar ile ben-merkezci (bencil) davranışların zıt konumda yer aldığına dikkat çekmektedir. Empati kurmak, başkalarının rollerine girip onların duygu ve düşüncelerini anlamayı ve bencillikten uzak nesnel tutum sergilemeyi gerektirmektedir. Böylece yurttaşlar siyasal alanda daha kollektif irade ortaya koyabilir. Ford da (1979) bencil bireylerin, nesnelere veya başka kişilere yönelik gerçekleri görmeye ve empati kurmada güçlük çekeceğini ifade etmektedir ve ben merkezli (bencil) düşünce ile empatik anlayışın birbirine zıt olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla empatik/özgeci tutumlar ve e-katılım davranışları arasındaki muhtemel ilişki bu bağlamlar üzerinden okunarak siyasal iletişimi konu alan literatüre psikolojik temelde bir bakış sergilenenir. Nitekim e-katılımı bu yönüyle ele alan mevcut araştırmalar oldukça sınırlıdır (Kim ve Lee, 2012; Güler ve Sezgin, 2020; Dökmen, 2015; Smith, 2006; Batson, 2002; Burks vd., 2012; Bruneau vd., 2017).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmada kantatif araştırma yöntemlerinden anket (survey) metodu kullanılmıştır. Bu başlık altında araştırmanın önemi, amacı, sınırlılıkları, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin analizi, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri yer almaktadır.

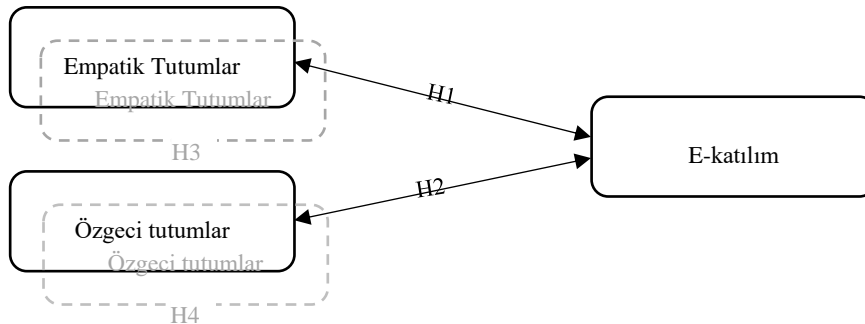
Bu çalışma için gerekli olan etik kurulu raporu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığı tarafından E-87432956-050.99-50543 sayılı ve 20.04.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

4.1. Araştırmanın Önemi, Amacı ve Sınırlılıkları

Web 2.0 gelişimiyle beraber dünyanın her noktasına enformasyon akışı hızlanmıştır. Bu durum insanların duygu ve düşüncelerini ifade ettiği sosyal mecraları insan hayatının vazgeçilmez unsurları haline getirmiştir. Böylece insanlar eğitim, siyaset, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda sahip olduğu fikir ve yorumları aktif olarak dış dünyayla paylaşma olanağına sahip olmuşlardır. Yurttaşların sahip olduğu duygu ve düşünceler daha görünür bir hale gelmiştir. Bu durum politik alan başta olmak üzere kişiler arası empatik ve özgeci tutumların önemli birer değişken olarak ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada vatandaşların e-katılım faaliyetleri üzerinde sahip oldukları empatik ve özgeci tutumların rolü incelenmektedir. Böylece kamu iradesini tayin eden tartışma ortamında (kamusal alan) kişilerin sahip olduğu psikolojik tutumların genel kanaat üzerindeki rolü irdelenmektedir. Öte yandan sunulan çalışma maliyet ve zaman kısıtlamasından dolayı Isparta çalışma evreninde gerçekleştirilmiştir. Örneklem olasılıklı olmayan örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Dolayısıyla sonuçlar yalnızca bu araştırmadaki örneklem kümesi ile sınırlıdır farklı kümeler üzerine genellenemez.

Kavramsal arka plana dayandırılarak kurulan araştırma hipotezleri (ilişki ve fark) şu şekildedir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

- **H1:** Katılımcıların *e-katılım faaliyetleri* ile *empatik tutumları* arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- **H2:** Katılımcıların *e-katılım faaliyetleri* ile *özgeci tutumları* arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- **H3:** Katılımcılar demografik faktörler açısından *empatik tutumlar* özelinde farklılaşmaktadır.
- **H4:** Katılımcılar demografik faktörler açısından *e-katılım davranışı* özelinde farklılaşmaktadır.

4.2. Araştırma Grubu

Bilimsel çalışmalarda, araştırılan birimin tümünü kapsayan *ideal evren* ve bütçe, zaman, erişim kısıtları dahilinde ulaşılabilecek *çalışma evreni* olmak üzere iki tür evren söz konusudur (Karasar, 2020, s. 147-148). Bu bağlamda sunulan araştırmanın *çalışma evrenini Isparta'da* bulunan 18 yaş üzeri bireyler oluşturmaktadır. Evren içinden araştırmaya katılan kişiler ise kolayda örneklem yöntemiyle seçilmiştir (Karasar, 2020, s. 148). Online anket (survey) yardımıyla 1075 kişiye ulaşılmıştır. 187 yanıt çeşitli nedenlerle (eksik ve özensiz doldurma vb.) veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak araştırmanın örnekleme tesadüfi olmayan yöntemle (kolayda örnekleme yöntemiyle) seçilen toplamda 886 kişi olarak belirlenmiştir.

4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri kantitatif araştırma metotlarından anket (survey) tekniğiyle ile online ortamda toplanmıştır. İlgili anket formu, Empati Düzeyi Belirleme Ölçeği (EDBÖ), Twitter'da Siyasal Katılım Ölçeği (TSKÖ), Diğerkâmlık Ölçeği (DÖ) ve Kişisel Bilgi Formu'ndan (KBF) oluşmaktadır.

Twitter'da Siyasal Katılım Ölçeği (TSKÖ): Güler ve Sezgin (2019) tarafından, toplumsal ve politik alan için önem teşkil eden, sosyal medya araçlarındaki siyasal katılım eylemlerinin anlamlandırılabilmesi ve yeni nesil katılım biçimlerinin ortaya konması için geliştirilmiştir. TSKÖ 5 faktörden oluşmaktadır (siyasal ifade-politika takip-yerel yönetim-siyasal tartışma). Ölçeğin Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayısı alt boyutlar için sırasıyla 0,92, 0,89, 0,84, 0,83, 0,81' dir. Ölçeğin geneline dair güvenilirlik katsayısı ise 0,94'tür. Bu çalışmada ise ölçek toplamda üç faktörde dağılım göstermiştir. Faktörler sırasıyla, siyasal ifade, siyasal tartışma ve politika takibi şeklinde adlandırılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alfa) $\alpha=,96$ 'dır. Sırasıyla ölçeğin alt boyutlarının güvenilirliği $\alpha=,89, ,84, ,92$ olarak hesaplanmıştır.

Empati Düzeyi Ölçeği (EDBÖ): Lawrence, Shaw, Baker, Baron-Cohen ve David (2004) tarafından geliştirilen Empati Düzeyi Ölçeği (EDÖ), özünde empatiyi toplumsal anlayış kapsamında ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin orijinali toplamda 3 faktör ve 20 tanesi çeldirici olmak üzere toplamda 60 maddeden oluşan likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Türk kültürü üzerinde geçerliliği ve güvenilirliği Kaya ve Çolakoğlu (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermiştir. Bu araştırma kapsamında ölçek 3 faktör altında dağılım göstermiştir. Faktörler sırasıyla sosyal beceri, duygusal tepki ve bilişsel empati olarak isimlendirilmiştir. Güvenirlik katsayısı ,83 olarak hesaplanmıştır.

Özgeci / Diğerkâmlık Ölçeği (DÖ): DÖ Ersanlı ve Çubuker (2015) tarafından likert olarak geliştirilmiştir. DÖ'nün iç tutarlılığı $\alpha=,89$ 'dur. Faktörler özelinde Cronbach Alfa katsayısı özveri faktörü için $\alpha=,87$ ve bencillik faktörü için $\alpha=,77$ olarak saptanmıştır. Ölçeğe dair bu araştırma kapsamındaki güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) ,86'dır.

4.4. Verilerin Analizi

Veri setine hangi testlerin uygulanacağını belirlemek amacıyla ($n>30$) basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Söz konusu değerler $-1,96 / +1,96$ arasında seyrederek normallik önkoşulunu sağlamaktadır (Can, 2018, s. 85). Dolayısıyla homejen olduğu tespit edilen veriler SPSS 26 programından faydalanılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmanın ilişki hipotezleri Pearson Korelasyon analizinden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca demografik faktörler özelinde farklılaşmayı konu alan hipotezler, Independent Samples T Testi ve ANOVA testinden faydalanarak sınanmıştır. Katılımcılara yönelik betimsel özellikler Frekans analizi yardımıyla yüzdeler olarak hesaplanmıştır.

5. BULGULAR

Katılımcıların %51,2'i kadın, %48,8'i ise erkektir. Öte yandan katılımcılar yaş dağılımlarına göre incelendiğinde %31,8'inin 55-34 yaş aralığında yoğunlaştığı saptanmıştır. Öte yandan bu sıralamayı %30,6 ile 24 ve altı, %26,9 ile 35-44, %6,4 ile 45-54, %4,3 ile 55 ve üzeri yaş aralığına sahip olan bireyler takip etmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları ise %33,6'sı evli, %55,5'i bekâr, %11'i de daha önce evlilik yaşamış kategorilerinde dağılmaktadır. Çalışma alanı açısından; %22,5 kamuda, % 32,7'si özel sektörde çalışmaktadır. %44,8'i ise herhangi bir sektörde çalışmamaktadır. Araştırmaya katılım gösteren bireylerin, %21,6'sının geliri yoktur. %17,9'luk kesim 2.324 TL altında, % 27,2'si 2324-5000 TL arasında, %17'si 5001- 7000 TL arasında, %

9,5'i 7001-10.000 TL arasında, %1,8'i 10.001-15000 TL arasında, %2,8'i 15.001-20.000 TL arasında, % 2,2'si 20.001 ve üzerinde bir gelire sahiptir.

Tablo 1. Empati, Diğerkâmlık ve E-katılım Değişkenlerine Yönelik Pearson Korelasyon Analizi

		E-Katılım	Siyasal Tartışma	Politika Takip	Siyasal İfade
Empati	Korelasyon	-,442**	-,610**	-,381*	-,469**
	Sig. 2 tail.	,000	,736	,001	,000
	N	886	886	886	886
Sosyal Beceriler	Korelasyon	-,346**	-,683**	-,006	-,420*
	Sig.	,000	,005	,600	,000
	N	886	886	886	886
Duygusal Tepki	Korelasyon	-,518**	,064	,014	-,568**
	Sig. 2 tail.	,000	,168	,757	,001
	N	886	886	886	886
Bilişsel Empati	Korelasyon	-,642**	-,027	-,401**	-,661**
	Sig. 2 tail.	,000	,458	,012	,000
	N	886	886	886	886
Diğerkâmlık	Korelasyon	-,642**	-,310*	,018	-,558**
	Sig. 2 tail.	,000	,236	,023	,001
	N	886	886	886	886

**p < 0,01 *p < 0,05

Tablo 1'de aktarıldığı üzere bireylerin empati durumları ile e-katılım davranışları arasında ($r = -,442$; $p < .01$), sosyal beceri durumları ile siyasal ifade davranışları arasında ($r = -,420$; $p < .05$), duygusal tepki durumları ile siyasal ifade davranışları ($r = -,568$; $p < .05$) arasında ve bilişsel empati durumları ile siyasal ifade davranışları ($r = -,661$; $p < .05$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Öte yandan katılımcıların siyasal tartışma davranışları ile sosyal beceri durumları ($r = -,683$; $p < .05$) arasında negatif yönlü bir ilişki mevcutken, bireylerin siyasal tartışma davranışları ile duygusal tepki ve bilişsel empati durumları arasında ise herhangi bir ilişki yoktur. Ayrıca katılımcıların politika takip davranışları ile bilişsel empati durumları ($r = -,401$; $p < .05$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki görülürken, politika takip davranışları ile sosyal beceri ve duygusal tepki durumları arasında ise herhangi bir ilişki yoktur. E-katılım davranışları ile özgeci tutumlar arasında ($r = -,642$; $p < .05$), siyasal ifade davranışları ile özgeci tutumlar ($r = -,558$; $p < .05$) arasında da negatif yönde ilişki vardır. Katılımcıların siyasal tartışma davranışları ile özgeci (diğerkam) tutumları ($r = -,310$; $p < .05$) arasında ise benzer bir şekilde negatif yönde bir ilişki söz konusudur. Politika takibi ile özgeci tutumlar arasında ise ilişki yoktur.

- Desteklendi: H1, H2, H3, H4
- Desteklenmedi: -

Bu kapsamda H1, H2, H3 ve H4 hipotezleri, negatif yönde seyreden ilişkiler nedeniyle desteklenmiştir.

Öte yandan empati ve siyasal katılım bağlamında katılımcıların; çalışma alanları ve cinsiyetlerine yönelik farklılaşma durumları Independent Samples T Test ve One Way Anova tesleri ile sınanmıştır.

Tablo 2. Çalışma Alanı ile Empati'ye Ait ANOVA Testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Sosyal Beceriler	Between G.	3,425	7	,492	4,185	,004
	Within G.	258,213	865	,248		
	Total	261,638	872			
Duygusal Tepki	Between G.	5,172	7	,982	2,627	,002
	Within G.	201,964	865	,246		
	Total	207,136	872			
Bilişsel Empati	Between G.	3,182	7	1,723	5,624	,020
	Within G.	149,116	865	,404		
	Total	152,298	872			

Bireyler çalışma alanı kapsamında “sosyal beceri”, “duygusal tepki” ve “bilişsel empati” alt değişkenleri özelinde farklılaşmaktadır ($p<.05$). Bu bağlamda H3 hipotezi desteklenmektedir. Öte yandan ikili gruplar arasındaki farklılıkların tespit edilmesi amacıyla ANOVA tablo sonuçları göz önünde alınarak Tukey Testi (Tablo 3) yapılmıştır.

Tablo 3. Çalışma Alanı ile Empati'ye yönelik Tukey Testi ile İkili Karşılaştırma

	(I) Çalışma Alanınız:	(J) Çalışma Alanınız:	Mean Dif.	Std. E.	Sig.
Sosyal Beceriler	Kamu	Özel	,61501*	,10463	,010
Duygusal Tepki	Kamu	Çalışmıyorum	,43256*	,09704	,035
Bilişsel Empati	Kamu	Çalışmıyorum	,35148*	,06246	,005

Tukey testi sonucuna göre kamuda çalışanlar özelde çalışanlara göre sosyal beceri alt boyutunda ($.61501^*$) daha yüksek empati düzeyine sahiptir. Benzer bir biçimde kamuda çalışanlar işsizlere göre de duygusal tepki alt boyutunda ($.43256^*$) ve bilişsel empati alt boyutunda ($.35148^*$) daha yüksek bir empatiye sahiptir.

Tablo 4. Çalışma Alanı Bağlamında E-katılıma Yönelik ANOVA Testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E-katılım	Between G.	18,934	4	3,514	4,165	,001
	Within G.	423,201	868	,952		
	Total	442,135	872			

Tablo 4'e göre katılımcıların e-katılım davranışları çalışma alanları bağlamında farklılaşmaktadır ($p<.05$). Bu doğrultuda H4 hipotezi desteklenmektedir. İkili gruplar arasındaki anlamlı farklar Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Çalışma Alanına Göre E-katılım'a Yönelik Tukey Testi ile İkili Karşılaştırma

(I) Çalışma Alanınız:	(J) Çalışma Alanınız:	Mean Dif.	Std. E.	Sig.
Kamu	Özel	-,72542*	,18657	,007
	Çalışmıyorum	-,51183*	,18282	,002

* Anlamlı farklılıklar için $p>.05$

Kamuda çalışan katılımcılar; özelde çalışanlara göre ($-.72542^*$) ve çalışmayanlara göre ($-.51183^*$) sosyal mecralarda daha fazla siyasal katılımında bulunmaktadır (Tablo 5).

Tablo 6. Cinsiyet ile Empati Arasında Independent Sample T Testi

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	T	P
Sosyal Beceriler	Kadın	447	4,8125	,54734	,05386	1,232	,142
	Erkek	426	3,5338	,43022	,04644		
Duygusal Tepki	Kadın	447	4,3223	,62253	,03528	2,491	,004
	Erkek	426	3,1506	,49986	,02353		
Bilişsel Empati	Kadın	447	4,7239	,45308	,03794	1,593	,001
	Erkek	426	3,9171	,35314	,03570		

Bireyler cinsiyetlerine göre empati düzeyleri açısından “duygusal tepki” ve bilişsel empati ($p < 0.05$) alt boyutlarında farklılaşmaktadır (Tablo 6). Bu bağlamda kadın seçmenler ($\bar{x}=4,3223$) erkeklere göre ($\bar{x}=3,1506$) hem duygusal tepkide hem de bilişsel empatide (Kadın $\bar{x}=4,-$ Erkek $\bar{x}=3,9$) daha yüksek düzeye sahiptir.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Teknolojik gelişmelerle beraber sosyal mecralar insan hayatının önemli bileşenleri haline gelmiştir. Sosyal platform aracılığıyla görünür kılınan kişisel ifade ve yorumlar toplumsal zeminde birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda empatik ve özgeci tutumlar önemli birer bileşen olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada e-katılım davranışları ve seçmenin empati/özgeci tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Sonuçlar özgeci/empatik tutumlar ile e-katılım arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bireylerin e-katılım faaliyetleri arttıkça özgeci ve empati düzeylerinde bir azalma beklenmektedir. Politik düzlemde bu sonuçlar yorumlandığında Bruneau vd. (2017) çıkarımları önem arz etmektedir. Bruneau vd., (2017) aşırı fanatik kişilerle yaptığı görüşmelerde, empati ve özgeci tutumları düşük seyreden kişilerin aslında toplumsal kaygılarla hareket ettiğini, gerçekte empati yoksunu olmadıklarını dile getirmektedir (s. 934). Belki de siyasal konular söz konusu olduğunda seçmenler de kendi inandıkları doğrular çerçevesinde hareket ederek e-katılım faaliyetlerini bu doğrultuda yapılandırıyor olabilir. Şener ve Çağlar’ın (2020) Isparta ili özelinde yaptığı çalışmanın sonuçları da bu bulguya ışık tutmaktadır. 401 katılımcı üzerinde yapılan araştırmaya göre seçmenlerin, güvensizler ve kararsızlar olmak üzere iki ayrı kümede toplandığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yönetim temsilcilerine güvenmeyen seçmenler kendi inandıkları değerler doğrultusunda, empatik ve özgeci tutumlarını baskılayarak katılım sergiliyor olabilirler (s.527). Dolayısıyla değişkenler arasındaki etkiye derinlemesine odaklanan nitel çalışmalar bu hususun aydınlatılmasına yardımcı olabilir. Grup içi dinamikler söz konusu olduğunda insanlar kendi inanç ve değerleri doğrultusunda toplumsal kaygıyı merkeze alarak hareket ediyor olabilirler (Kingstan, 2010). Öte yandan sosyal medya özelinde bireyler daha çok yakın ve güçlü bağlarını dikkate alarak davranışlarını şekillendirmektedir (Wilcox ve Stephen, 2013). Bu açıdan bakıldığında katılımcıların siyasal katılım davranışları ve empati tutumları arasındaki negatif ilişki belki de katılımcıların yalnızca yakın bağlarına önem atfetmesiyle açıklanabilir. Nitekim 503 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen bir başka araştırmada katılımcıların Twitter’da siyasal katılım konusunda oldukça çekingen davrandığı ve benlik saygıları ile siyasal katılım davranışları arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür (Güler ve Sezgin, 2020a). Dolayısıyla sosyal medya özelinde empati düzeyi yüksek bireylerin tıpkı benlik saygısı yüksek bireylerde olduğu gibi daha az siyasal ifadede bulunması sosyal mecraların kişilerin duygu ve düşüncelerini yakın çevresine ifşa etmesiyle bağdaştırılarak açıklanabilir. Dolayısıyla bu konuda daha kapsamlı araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Katılımcıların cinsiyetleri açısından da farklı empati düzeyine sahip olduğu görülmüştür (Tablo 6). Bu sonuç cinsiyete göre empati düzeyinde farklılaşma olduğunu gösteren çalışmaları desteklemekteyken (Özdemir vd., 2019; Güven ve Ünsal, 2019; Brown vd., 2011) farklılaşma olmadığını gösteren araştırma sonuçlarıyla örtüşmemektedir (Tutarel-Kışlak ve Göztepe, 2002; Bayram vd., 1995). Genel kanaat kadınların erkeklere göre daha yüksek bir empati düzeyine sahip olduğu yönündedir. Annelik içgüdüğü ve diğer fizyolojik/psikolojik faktörler bu durum üzerinde etkili olabilir.

Ayrıca kamuda çalışanların; özelde çalışanlara (-,72542*) ve çalışmayanlara göre (-,51183*) sosyal platformlarda (e-katılım) daha yoğun siyasal katılımında bulunduğu görülmüştür. Gündoğmuş vd. (2019)’nin seçmenler üzerine

yaptığı çalışmada ve Güler ve Sezgin (2020) akademisyenler üzerine yaptığı araştırmalarda da düzey açısından benzer sonuçlara rastlanmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma özelinde seçmenlerin e-katılım davranışları ile özgeci/empati tutumları arasında negatif yönde bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Başka bir ifade ile bireylerin e-katılım düzeyleri arttıkça empati ve özgecilik düzeylerinde düşüş beklenmektedir. Bu durum bireylerin saldırganlaşmasına veya ötekileştirici biçimde düşünmelerine neden olabilir (Korkmaz ve Baran, 2018). Bu nedenle bireylerin e-katılım davranışı sergilerken farklı görüşteki bireylerin duygu ve düşüncelerine karşı empati kurmaya (Lüküslü, 2010) ve özgeci davranmaya özen göstermesi önem teşkil etmektedir. Nitekim demokratik toplumların temelini oluşturan kamusal tartışma ortamında karşıt fikirler ancak birbirine saygı göstererek toplum için ideal olanı birlikte inşa edebilmektedir. Aksi takdirde empati düzeyi düşük kişiler, sosyal platformların da şiddete aracılık eden (Sakamoto, 1994; Barnett vd., 1997) toplumsal hassasiyetten yoksun bir ortama dönüşmesine neden olacaktırlar.

Sunulan araştırma siyasal katılım ve psikolojik faktörler arasındaki ilişkiyi ele alması açısından önem arz etmektedir. Bu yönüyle literatürdeki kimi araştırmaların sonuçlarını desteklemektedir (Gil de Zúñiga vd., 2014; Alarabiat vd., 2017; Özdemir vd., 2019; Güven ve Ünsal, 2019) kimi araştırmalarla ise kısmen örtüşmemektedir (Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002; Gündoğmuş vd., 2019; Güler ve Sezgin, 2020). Dolayısıyla ilgili konuda spesifik örneklem kümeleri üzerinde yeni araştırmaların yapılması önerilmektedir. Özellikle kadın katılımcıların empatik tutumları ve siyasal katılım davranışları üzerinde dışsal etkiye sahip olan üçüncül değişkenleri inceleyen araştırmalar ilginç olabilir. Ayrıca çeşitli sosyal medya platformları özelinde empati ve özgeci tutumların, katılım davranışı üzerindeki etkisini inceleyen yeni çalışmalar ilgili literatürün gelişmesine katkı sağlayabilir.

Sunulan çalışma maliyet ve zaman kısıtlamasından dolayı Isparta il evreni çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem olasılıklı olmayan örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Dolayısıyla sonuçlar yalnızca bu araştırmadaki örneklem kümesi ile sınırlıdır farklı kümeler üzerine genellenemez. Bu nedenle farklı kümeler üzerindeki yeni araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Alarabiat, A., Sá Soares, D. ve Estevez, E. (2017). Predicting citizens acceptance of government-led e-participation initiatives through social media: A theoretical model. *Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences* (s. 2855-2864). Hawaii.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Aktan, E. (2017). *Sosyal medya ve siyasal katılım*. Eğitim Yayınevi.
- Bayram, C., Şimşek, E. U. ve Dilbaz, N. (1995). Üç farklı meslek grubunda empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması. *Kriz Dergisi*, 3(2), 205-207.
- Barnett, M. A., Vitaglione, G. D., Harper, K. K., Quackenbush, S. W., Steadman, L. A. ve Valdez, B. S. (1997). Late adolescents experiences with and attitudes toward videogames1. *Journal of Applied Social Psychology*, 27(15), 1316-1334.
- Batson, D. C. (2002). Empathy and altruism. K. W. Brown ve M. R Leary (Ed.). *The Oxford handbook of hypo-egoic phenomena* içinde (s. 161-174). Oxford University Press.
- Bilen, M. ve Şanver, C. (2002). *Genişleyen devletin bunalımı ve E-devlet*. Kocaeli Ün. İİBF Yayını.
- Brown, T., Boyle, M., Williams, B., Molloy, A., Palermo, C., McKenna, L. ve Molloy, L. (2011). Predictors of empathy in health science students. *Journal of Allied Health*, 40(3), 143-149.

- Bruneau, E. G., Cıkara, M. ve Saxe, R. (2017). Parochial empathy predicts reduced altruism and the endorsement of passive harm. *Social Psychological and Personality Science*, 8(8), 934-942.
- Burks, D. J., Youll, L. K. ve Durtschi, J. P. (2012). The empathy-altruism association and its relevance to health care professions. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40(3), 395-400.
- Can, A. (2018). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi.
- Caplan, S. E. ve Turner, J. S. (2007). Bringing theory to research on computer-mediated comforting communication. *Computers in Human Behavior*, 23(2), 985-998.
- Chen, D. C., Kirshenbaum, D., Yan, J., Kirshenbaum, E. ve Aseltine, R. H. (2012) 'Characterizing changes in student empathy throughout medical school, *Medical Teacher*, 34(4), 305-311.
- Daver, B. (1993). *Siyaset bilimine giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Dökmen, Ü. (2015). *Sanat ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. Remzi Kitap Evi.
- Dinçyürek, S. (2004). Üniversite öğrencilerinin empatik becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (10), 95-116.
- Eisenberg, N. (1991). Values, sympathy and individual differences: Toward a pluralism of factors influencing altruism and empathy. *Psychological Inquiry*, 2(2), 128-131.
- Elliott, R., Bohart, A. C., Watson, J. C. ve Greenberg, L. S. (2011). Empathy. *Psychotherapy*, 48(1), 43-49.
- Ersanlı, K. ve Çabuker, N. (2015). Diğerkâmlık ölçeği'nin psikometrik özellikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 43-53.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, M. J. (1987). Özgecilik ve olumlu sosyal davranış. (A. Dönmez, Çev.), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20(1), 117-142.
- Ford, M. E. (1979). The construct validity of egocentrism. *Psychological Bulletin*, 86(6), 1169-1188.
- Gini, G., Pozzoli, T. ve Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 40, 56-68.
- Gil De, Z. H., Molyneux, L. ve Zheng, P. (2014). Social media, political expression, and political participation: Panel analysis of lagged and concurrent relationships. *Journal of Communication*, 64(4), 612-634.
- Güler, Ş. ve Sezgin, M. (2019). Twitter'da siyasi katılım ölçeği (TSKÖ). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 517-530.
- Güler, Ş. ve Sezgin, M. (2020). Benlik saygısı ve E-katılım ilişkisi: Twitter ekseninde akademisyenlere yönelik bir uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 413-438.
- Gündoğmuş, B., Maruf, M. ve Aksu, H. (2019). Sosyal medya kullanımının siyasi katılıma etkisinin Şırnak il örneğinde ölçülmesi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 78-103.
- Güven, D. Ş. ve Ünsal, A. (2019). The relationship between levels of altruism, empathy and assertiveness in nursing students. *Innowacje W Pielęgniarstwie*, 2(4), 71-90.
- Kapani, M. (2007). *Politika bilimine giriş*. Bilgi Yayınevi.
- Karaçor, S. (2009). Yeni iletişim teknolojileri, siyasi katılım, demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 121-131.
- Karadağ, E. ve Mutafçılar, I. (2009). İlk ve ortaöğretim okulu öğretmenlerinin özgecilik düzeyleri üzerine bir araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 75-92.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, B. ve Çolakoğlu, Ö. (2015). Empati düzeyi belirleme ölçeği (EDBÖ) uyarlama çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 17-30.

- Kingston, L. N. (2014). Political participation as a disability rights issue. *Disability and Health Journal*, 7(3), 259-261.
- Kohen, A., Langdon, M. ve Riches, B. R. (2019). The making of a hero: Cultivating empathy, altruism, and heroic imagination. *Journal of Humanistic Psychology*, 59(4), 617-633.
- Korkmaz, A. ve Baran, S. (2018). Irkçılık ve ayrımcılık bağlamında sosyal medyada oscaroswhite. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 194-210.
- Kweon, S. H. ve Lee, S. Y. (2013). A study on empathy, credibility, and political attitude in social media: Focused on the relationship between empathetic intention and the motivation of belonging on intended pro-social and political behavior. *Advances in Journalism and Communication*, 1(3), 26-40.
- Kim, S. ve Lee, J. (2012). E-participation, transparency, and trust in local government. *Public administration review*, 72(6), 819-828.
- Koç, M. (2016). Demografik özellikler ile empatik eğilim arasındaki ilişki: Yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma. *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 25-47.
- Lawrence, E. J., Shaw, P., Baker, D., Baron-Cohen, S. ve David, A. S. (2004). Measuring empathy: Reliability and validity of the empathy quotient. *Psychological Medicine*, 34(5), 911-924.
- Lüküslü, D. (2010). Gençlerin siyaset algıları ve deneyimleri: Yeni bir siyaset ve örgütlenme modeli üzerine düşünmek. C. Boyraz (Ed.), *Gençler tartışıyor: Siyasete katılım, sorunlar ve çözüm önerileri* içinde (s. 168-189). Tuses Yayınları.
- Ma, W. W. ve Chan, A. (2014). Knowledge sharing and social media: Altruism, perceived online attachment motivation, and perceived online relationship commitment. *Computers in Human Behavior*, 39, 51-58.
- Macintosh, A. (2008). *E-democracy and e-participation research in europe*. In Digital Government.
- Mcgrath, M. (2011). Technology, media, and political participation. *National Civic Review*, 100(3), 41-44.
- O'reilly, T. ve Battelle, J. (2009). *Web squared: Web 2.0 five years on*. O'Reilly Media Inc.
- Özbudun, E. (1976). *Social change and political participation in Turkey*. Princeton University Press,
- Özdemir, K., Sevimli G. D., Şahin, S., Ünsal, A. ve Kuni, F. (2019). Hemşirelerde empati ve öfke kontrolünün değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(3), 470-478.
- Panagiotopoulos, P., Bowen, F. ve Brooker, P. (2017). The value of social media data: Integrating crowd capabilities in evidence-based policy. *Government Information Quarterly*, 34(4), 601-612.
- Paulus, M., Wörle, M. ve Christner, N. (2020). The emergence of human altruism: Preschool children develop a norm for empathy-based comforting. *Journal of Cognition and Development*, 21(1), 104-124.
- Pflughoeft, B. R. ve Schneider, I. E. (2020). Social media as e-participation: Can a multiple hierarchy stratification perspective predict public interest?. *Government Information Quarterly*, 37(1), 1-8.
- Rogers, C. R. (1975). Empatik olmak, değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. (F. Akkoyun, Çev.), *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 103-124.
- Riehl-Emde, A. ve Willi, J. (1999). Is his marriage also her marriage? -An old question in a new light. *System Familie*, 12(3), 132-138.
- Romsdahl, R. J. (2005). Political deliberation and e-participation in policy-making. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 7(2), 1-10.
- Saebø, Ø., Rose, J. ve Flak, L. S. (2008). The shape of e-participation: Characterizing an emerging research area. *Government Information Quarterly*, 25(3), 400-428.
- Saebø, Ø., Rose, J. ve Molka-Danielsen, J. (2010). E-participation: Designing and managing political discussion forums. *Social Science Computer Review*, 28(4), 403-426.

- Sakamoto, A. (1994). Video game use and the development of sociocognitive abilities in children: Three surveys of elementary school children. *Journal of Applied Social Psychology, 24*, 21–42.
- Şener, T. ve Çağlar, N. (2020). Genç seçmenlerin siyasete olan ilgileri ve siyasal katılım açısından kümelenmeleri üzerine bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 10(2)*, 514-531.
- Smith, T. W. (2006). *Altruism and empathy in America: Trends and correlates*. National Opinion Research Center, University of Chicago.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal sistem ve siyasal davranış*. Der Yayınevi.
- Tutarel-Kışlak, Ş. T. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 5(5)*, 1-7.
- Uysal, B. (1984). *Siyasal katılma ve katılma davranışına ailenin etkisi*. TODAİE Yayınları.
- Wilcox, K. ve Stephen, A. T. (2013). Article navigation are close friends the enemy? Online social networks, self-esteem, and self-control. *Journal of Consumer Research, 40(1)*, 90–103.

YEREL GAZETELERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: ANTALYA YEREL GAZETELERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME*

DIGITAL TRANSFORMATION IN LOCAL NEWSPAPERS: A STUDY ON ANTALYA LOCAL NEWSPAPERS

Lütfi TUNCA¹

Doç. Dr. Nedret ÇAĞLAR²

ÖZ

Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması birçok farklı alanda değişim ve dönüşüme sebep olmuştur. Dönüşümün yaşandığı en belirgin meslek alanlarından biri de gazeteciliktir. Gazeteler ve çalışanları başlıca haber pratikleri, ekonomik durum ve meslek becerileri çerçevesinde geleneksel yöntemleri geride bırakarak dijital dönüşüm sürecine girmişlerdir. Ulusal gazetelere göre ekonomik zorluklar içerisinde olan yerel gazeteler açısından bu dönüşüm önem arz etmektedir. Bu çalışmada da yerel gazetelerin dijital dönüşüm sürecini nasıl değerlendirdiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, veri toplama işlemi nitel araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini yerel gazeteler, örneklemini ise Antalya yerel basınında faaliyet gösteren altı gazete çalışanı oluşturmaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili şekilde kullanan yerel gazetelerin dönüşüm sürecini daha rahat geçirmekte olduklarını ve gazeteciliğin çevrimiçi ortama aktarılmasında çalışanların yeni beceriler kazanması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Gazeteler, Dijital Dönüşüm, Gazetecilikte Dijitalleşme.

JEL Sınıflandırma Kodları: D83, L82, O33, O35.

ABSTRACT

The spread of new communication technologies has led to change and transformation in many different fields. Journalism is one of the most prominent professions in which the transformation has taken place. Newspapers and their employees have left traditional methods behind in terms of their main news practices, economic situation and professional skills while entering the digital transformation process. This transformation is important for local newspapers, which are in economic difficulties compared to national newspapers. In the study, it is aimed to reveal how local newspapers evaluate the digital transformation process. The data collection stage of the research is formed using the semi-structured in-depth interview technique, which is a qualitative research method. The scope of the research is the local newspapers, while the sample consists of six newspaper employees working in the local press of Antalya. The data obtained from the interviews are evaluated using the descriptive analysis method. Research findings show that local newspapers, which use information and communication technologies effectively, are going through the transformation process more comfortably and that employees need to acquire new skills in transferring journalism to the online environment.

Keywords: Local Newspapers, Digital Transformation, Digitization in Journalism.

JEL Classification Codes: D83, L82, O33, O35.

* Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Etik Kurulundan E-87432956-050.99-62450 sayılı ve 01.06.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, lutfitunca07@hotmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, nedretcaglar@sdu.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The development of information and communication technologies is among the factors that deeply affect human life from past to present. In particular, the integration of computers, telephones and the internet into daily life has brought about the change and transformation of individuals' communication models. The time and place-independent communication model offered by the Internet provides convenience in many areas of life. The speed in accessing information necessitates change in the traditional media sector, which performs the function of transferring news. Because the individual can instantly access information online in a personalized way. As this development reduces newspaper circulation and causes people to lose interest in printed newspapers, the traditional media tends to converge. Newspapers and their employees have left traditional methods behind in terms of their main news practices, economic situation and professional skills and entered the digital transformation process, called new media. This transformation is important for local newspapers, which are in economic difficulties compared to national newspapers. In this study, it is aimed to examine the effects of digitalization and digitalization on the press through local newspapers and to reveal how the process is perceived and evaluated in the local media. This study was found appropriate in terms of ethical rules by the Social and Human Ethics Committee of Süleyman Demirel University with the decision dated 01.06.2021 and numbered E-87432956-050.99-62450.

Design/methodology/approach:

Within the framework of aforementioned purpose; The phenomenon of digitalization in local newspapers, the approach of local journalists to the process and the problems are discussed. In order to reach detailed data, semi-structured in-depth interview technique, one of the qualitative research methods, was used. The scope of the research consists of local newspapers, while the sample consists of six newspaper employees working in the local press of Antalya. Since it would not be possible to reach the representatives of all local newspapers of the country, the study was limited to the local press of Antalya. The reason for choosing these newspapers is that they are the well-established press organizations of Antalya. The study is important in terms of revealing how the digitalization phenomenon is evaluated and adopted in local newspapers through the local press of Antalya. To the journalists interviewed in the context of the study; in the context of digitalization, questions were asked about news production and distribution practices, employment, interaction and advertising in the media. The data obtained from the interviews were evaluated using the descriptive analysis method.

Findings:

The findings highlight that all local media workers emphasize the necessity of digital transformation in the media field. It is inevitable for all journalists to keep up with the digital age. The participants of the research stressed that they left traditional methods behind in their news production and transmission practices. It was stated by all the interviewees that especially in news production, social media is frequently used as a source and all news produced through social media is shared. This situation depicts that Antalya local press has experienced a change in news writing and delivery to the reader in the digital transformation process. *-The transformation of journalism to the online environment has made it necessary for employees to acquire new skills. It is also revealed that the local newspapers primarily employ the one specializes in graphic design and management of digital media in present day. The cultural and geographical proximity of the local media allows it to engage in more intimate relations with the local readership. In this context, the participants of the research also confirmed that their level of interaction with individuals in the online environment is high.

Conclusion and Discussion:

As a result of the interviews with six local media workers in the research, it was determined that the printed local newspapers made progress in the digitalization process in order to sustain their existence in the online environment. However, the transformation process progressed slowly due to financial problems and the lack of necessary regulations. Within the framework of the data obtained, it has been found that local newspapers understand the importance of digital transformation. In this context, it can be interpreted that the digitalization in journalism and thus the reflection of social media channels on journalism practices increase the level of interaction (online) of local newspapers with their readers. Especially when the formation of an interactive communication model is evaluated in the context of the functions of the press; conditions such as ensuring democracy, forming public opinion, bringing up and discussing local problems are among the factors that strengthen the position of the local press. As a result of the research, it has been found that local newspapers have entered the process of adapting to the new media by changing the professional practices of print journalism.

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi geçmişten günümüze insan hayatını derinden etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle bilgisayar, telefon ve internetin günlük yaşantıya entegre olması bireylerin iletişim modellerinin değişim ve dönüşümünü beraberinde getirmiştir. İnternetin sunmuş olduğu zaman ve mekândan bağımsız iletişim modeli yaşamın birçok alanında kolaylıklar sağlamaktadır. Bilgiye ulaşmadaki hız, haber aktarma işlevini gerçekleştiren yazılı medya sektöründe de değişimin yaşanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü birey çevrimiçi ortamda enformasyona kişiselleştirilmiş şekilde ve anlık olarak ulaşabilmektedir. Bu durumun gazete tirajlarını düşürmesi ve insanların gazetelere olan ilgilerinin azalmasına yol açması ile birlikte yazılı basın yönleşme eğilimi gerçekleştirmektedir.

Günümüz iletişim bilimleri alanındaki çalışmalara bakıldığında yazılı basının yönleşmesini konu alan çalışmalar araştırmacıların ilgi odağındadır. Yaygın yazılı basının dijital dönüşümünü nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile alanyazına kazandıran araştırmacılar, geleneksel gazeteciliğin yaşadığı değişime dikkat çekmektedirler. Bu çalışma demokrasinin mihenk taşı olan yerel yazılı basının dijital dönüşüm sürecini konu almaktadır. Yerel basının coğrafi yakınlığı lokal haberlerin duyurucusu konumuna getirmektedir. Aynı zamanda basın, devlet ve birey arasındaki köprüyü kuran bir bağa sahiptir. Bu özellikler ışığında dijital teknolojilere olan ilgi ile birlikte sosyal medyanın hızla yaygınlaşması ve toplumun dijitalleşme süreci yerel yazılı basının da bu süreci değerlendirmesini zorunlu kılmaktadır. Öyle ki basılı yayım hayatından internet yayım hayatına geçişi ile başlayan bu süreç enformasyon aktarımında bağlamın değişmesine sebep olmuştur. Bu değişim gazetecilerin yeni meslek pratiklerine yönelmesine ve gazete kadrolarında yeni istihdamların oluşmasını sağlamıştır. Dijital ortamın hızı, etkileşimli yapısı ve multimedya içerik barındırması okur kitlenin tercihleri doğrultusunda haberin sunuluş biçimini köklü şekilde değiştirmektedir.

Bu araştırmadaki temel amaç yazılı yerel basının dijital dönüşümdeki konumu ve basının dijital çağı nasıl değerlendirdiğini ortaya koymaktır. Çalışma örneklemini Antalya yerel basılı gazeteleri oluştururken bu bağlamda altı yerel gazeteci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2. DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Türk Dil Kurumu (2021) dijitalin Türkçesi olarak “sayısal” kelimesini kullanarak, verilerin bir ekran vasıtasıyla elektronik olarak gösterilmesini “dijital” olarak tanımlamıştır. Dijitalleşme kavramı bir süreci belirtmesinden dolayı tek başına kullanımında yetersiz kalmaktadır. Karagöz (2016, s. 72), dijitalleşmeyi “dijital dönüşüm” olarak tanımlamanın daha net bir kavram olacağını belirtmektedir. Karagöz’e göre dijital dönüşüm sadece özel sektör bağlamında değil kamu sektörü ve teknoloji ile iç içe olan toplumun bütününe ilgilendiren, sosyolojik ve kültürel açıdan değerlendirmelerin yapılabileceği özelliklere sahip toplumsal bir dönüşümü ifade etmektedir.

Enformasyon ve iletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler arasında bilgisayarın icadı ise bu değişim ve dönüşümün başlangıcı olmuştur. Ardından internet ağının geliştirilmesi ve bilgisayarlar ile internet ağına erişim sağlanması dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır. Bilgisayarın icadından sadece 15 yıl sonra başlayan bilgisayar ağları ile ilgili araştırmalar internetin ana hatlarını oluşturmaktadır. İnternetin hem çoklu ortam uygulamaları açısından uygun bir platforma dönüşmesi, hem de ticari kullanıma hazır hale gelmesi, 1990’ların başında World Wide Web’in (WWW) ortaya çıkışı ile gerçekleşmiştir. Medya tarihçileri metin tabanlı çevrimiçi enformasyonun grafik-tabanlı içeriğe dönüşmesi sürecinin internetin yayılmasını hızlandırdığı ve bu süreçte de en önemli rolü web’in oynadığı konusunda hemfikirdirler (Başaran, 2014, s. 258).

Web 1.0 teknolojisi, internet ağının kurulması ve insanların ağa bağlanmalarını simgelemektedir. Tim Berners-Lee tarafından kurulan Web 1.0, multimedya özelliklerinden yoksun sadece metin tabanlı bir ortam ile hizmet vermektedir. İçerik sağlayıcının sunduğu bilgiler çerçevesinde, yalın bir kullanıma sahip olan Web 1.0, Herhangi bir tasarım becerisine ihtiyaç duyulmadığı, hızlı yüklenebildiği, özel bir alan sağlayıcısı gerektirmediği için durağan web sayfaları olarak kabul edilmektedir (Birsen, 2013, s. 6). Kısaca Web 1.0’da iletişim tek yönlü ve sade bir arayüz ile gerçekleşmektedir.

Web 1.0 yerini 2004 yılında Web 2.0’a bırakmıştır (Özcan, 2015, s. 59). Çevrimiçi platform sunan ve bilginin depolanmasını sağlayan Web 2.0, günümüzde çok fazla aktif kullanıcıya sahip olmakla birlikte etkili bir iletişim kanalı konumundadır. İletişim teknolojilerinin gelişimi dijitalleşmeyi beraberinde getirmiş, yeni olarak adlandırılan dijital çevre hızlı bir şekilde “eski” hale gelerek sürekli olarak dönüşüm içine girmiştir. Kavramların,

anlamalarının hızla değiştiği yeni iletişim ortamlarını McLuhan (1964, s. 106) yazmış olduğu “Medyayı Anlamak” kitabında “küresel köy”, “iletişim ve enformasyon çağı” gibi isimlerle durumu tanımlamıştır.

Günümüz gelişen iletişim teknolojileri iletişimin yeni biçimlerini olanaklı hale getirmektedir. İnternet üzerinde video paylaşım siteleri, haber içerikli uygulamalar, sosyal medya platformları, bloglar, haber grupları ya da tartışma listeleri şeklinde sıralanabilecek pek çok iletişim platformu oluşmuş ve oluşmaktadır. Kendilerini ifade etmek için bu tür platformları kullanmayı tercih eden insanların sayısı da hızla artmaktadır (Başaran, 2014, s. 260).

Web 2.0 teknolojisinin yaygın kullanımına bağlı olarak yeni medyanın ve dijital mecraların oluşumu toplum için önemli ayrıcalıklar sunmaktadır. Bireylerin fikirlerini ifade edebilme, paylaşımında bulunabilme, tüketici konumunun yanında üretici olarak rol almasını olanak sağlamaktadır. Bu teknoloji sayesinde küresel bir diyalog ağı meydana gelmektedir. Bilginin serbest dolaşımı ve iletişim özgürlüğü bireylerin teknolojik devrimleri benimsemesi ve aktif olarak kullanmasına olanak sağlamaktadır. Web 2.0 teknolojisi, monolog bir yapı üstüne kurulan Web 1.0 teknolojisinden sonra internet ve bilişim teknolojilerinin kullanım biçimlerini bütünüyle değiştirmiştir.

İnternet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, daha fonksiyonel web teknolojilerinin kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Kullanıcıyı anlayan ve kullanıcıyla iletişim halinde olan, yapay zekâ temelli web teknolojileri, insan hayatındaki önemini daha da artırmaktadır. Bundan dolayı Web 2.0 teknolojisini anlamak ve kullanma becerisine sahip olmak, ileride ortaya çıkacak olan yeni web teknolojilerini anlamayı ve kullanabilmeyi kolaylaştıracaktır. Akıllı dijital iletişim teknolojileri ile kullanıcılar internette daha fazla zaman geçirmeye başlamakta ve bu durum web kanallarının ve mobil uygulamaların önemini bir kat daha artırmaktadır (Koçyiğit ve Koçyiğit, 2018, s. 21).

Tüm bunların yanı sıra interaktif bilgisayar ağlarının yeni iletişim biçim ve kanalları yaratarak, hayatı şekillendirerek, aynı zamanda hayat tarafından şekillendirilip katlanarak büyüdüğü (Castells, 2005, s. 3) düşünüldüğünde gazeteciliğin de dönüşüme girmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu dönüşüm iletişim literatüründe sayısallaşma ve yöndeşme olarak tanımlanmaktadır. Farklı iletişim platformlarının temel olarak benzer türde hizmetleri taşıyabilme özelliği olarak da ifade edilen (Yıldırım, 2013, s. 231) sayısallaşma ve yöndeşme eğilimleri, bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerle birlikte medya endüstrisinde son yıllarda sektörde yeni iş yapma biçimleri, farklı istihdam yapılarının oluşmasına ve haber pratiklerinin tamamıyla değişmesine sebep olmuştur. Online gazeteciliği, multimedya gazeteciliği, internet gazeteciliği ya da ağ gazeteciliği olarak adlandırılan ve yeni medya üzerinden gerçekleştirilen gazetecilik uygulamaları (Yıldırım, 2013, s. 248), yöndeşen medya aracılığıyla bir ortamı diğerinden ayıran sınırları ortadan kaldırarak, geleneksel yöntemlerle yayınlanan gazetenin, radyonun ve televizyonun sahip olduğu birçok özelliğin tek bir ortamda bütünleştirilebilmesinin önünü açmıştır (Aktaş, 2013, s. 32).

2.1. Gazetecilikte Dijitalleşme ve Yeni Medya

Bireysel ve toplumsal mirasın nesilden nesle aktarılmasında, kamuoyu oluşumunda ve tarihsel bilgilerin ham olarak ilk derlenip toparlanma yeri olan geleneksel türdeki gazeteler, enformasyon çağı ile beraber günümüzde internet gazeteciliği olarak ifade edilen yeni bir gazetecilik türünü meydana getirmiştir. (Gezgin, 2002, s. 30). Yeni medya gazeteciliği, sanal gazetecilik ve online habercilik olarak da ifade edilen internet gazeteciliği, çoklu ortam uygulamaları kullanılarak enformasyonu web üzerinden hızlı ve kolay bir şekilde kitlelere ulaştırılmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri tarafından tasarlanmış, öncelikli olarak askeri savunma sistemleri alanlarında kullanımına başlanan internet ağı, web teknolojilerinin ilerlemesi ile birlikte günümüz dijital ortamına zemin hazırlamıştır. Bilginin üretim ve dağıtım pratiklerinin yine Amerika Birleşik Devletleri’nde meydana geliş internet gazeteciliği ve dijital gazetecilik örneklerini de bu ülkede oluşumuna sebep olmuştur.

İnternet ortamında oluşan medya yapısına dair ilk çalışmalar 1990’lı yıllarla birlikte yazılı basının sayfalarını internete aktarması oluşturmaktadır. 1995’te, New York Times, The Washington Times gibi gazetelerin yayınlarını birebir internete aktarmaları bu süreci başlatmıştır. Aynı yıl Avrupa’da da International Herald Tribune ve Daily Mirror gibi gazeteler sayfalarını internete açmıştır. Türkiye’de içeriğini internete taşıyan ilk yayın Temmuz 1995’te internet ortamına dahil olan Aktüel Dergisi olmuştur. İçeriğini bütünüyle çevrimiçi dünyaya aktaran ilk gazete ise Milliyet Gazetesi’dir (Kalsın, 2016, s. 76-78).

Karaduman’a (2003, s. 142-143) göre, İnternet gazeteciliği üç dönem üzerinden betimlenebilir: İlk dönemde gazeteciler geleneksel gazetelerde bulunan içerikleri internet sayfalarına aktarmakta, fakat haberler internet için

üretilememektedir. İkinci dönemde medya kuruluşları haber içeriklerini internet için üretmeye başlamaktadır. Üçüncü dönemde ise monolog yapının yerini interaktif iletişim modeli almaktadır.

Pavlik, (2013, s. 11) gazetecilikte yaşanan bu değişimi açıklarken, yeni iletişim teknolojileri ile “bağlamli gazetecilik” olarak nitelendirilebilecek yeni bir gazetecilik biçiminin doğduğunu belirtmiştir. Pavlik’e göre, iletişim yöntemlerinin genişliği, hiper medya, yüksek okuyucu kitlesinin katılımı, dinamik içerik, uyarılma gibi ayırt edici özellikleri olan bağlamli gazetecilik, haber içeriğinin ve hikâye anlatımının doğasını bütünüyle değiştirmektedir. Yaşanan bu değişim internetin gazeteciliğe entegre olma sürecinde “tehdit” ve “fırsat” kavramları çerçevesinde sıkça tartışılan bir konu olarak ele alınmaktadır.

Şenyüz’ün (2018) internet haberciliği ve gazeteciliğin geleceği hakkında gazeteciler ile gerçekleştirmiş olduğu söyleşiler çerçevesinde görüşlerini aktaran Haluk Şahin, gazeteciliğin tanımının ve kimin gazeteci olduğunun tartışmalı bir durum haline geldiğini belirtmektedir. İnternetin bazı açılardan gazetecinin hayatını kolaylaştırdığını ifade eden Şahin, genel olarak gazetecilerin profesyonel konumunu zayıflattığı görüşündedir.

Söyleşide internet gazeteciliğinin dezavantajları hakkında bir başka değerlendirme Kerem Çalışkan tarafından yapılmaktadır. İnternet editörlerinin, başka kaynaklardan haber kopyalayan ‘maknistler’ hâline dönüştüklerini vurgulayan Çalışkan, Başarı kriterinin gazetecilik değil, saatte ortalama kaç haberi (görsel dahil) kopyalayıp girdiğiyle ölçülmeye başladığını ifade etmektedir.

Yıldırım’a göre ise (2013, s. 23) teknolojinin gelişimi ve günümüz dijital çağın getirileri, yeni medya gazeteciliğini üst noktalara taşımakla birlikte geleneksel gazeteciliğin yok olacağı hakkındaki görüşleri katılmamaktadır. Yeni iletişim ortamında internet gazeteciliği ve geleneksel gazeteciliği bütünüyle ayrılmış şekilde değerlendirmemek gerekir. İki gazetecilik örneğinde de haber pratikleri eş zamanlı olarak aynı platformda uygulanmaya devam etmekte ve sistem içerisinde birbirlerini destekleyen yapıları bulunmaktadır. Dahası internet gazeteciliğinin temelini geleneksel gazetecilik oluşturmaktadır.

Geleneksel medyanın yönüştüğü, içeriklerin oluşumu ve multimedya faaliyetlerinin gerçekleştiği bir alan olarak internet, yeni medya uygulamaları açısından oldukça önemlidir. Bilişim teknolojilerinin medya ve iletişim sektörüne nüfuz etmesi ve verilerin dijitale aktarımı gazetecilik uygulamalarının çevrimiçi ortamlarda var olabilmeleri için gerekli olan dijitalleşmeyi sağlamaktadır.

Sayısal iletişim modelinin oluşması ile birlikte online gazetecilik pratiklerinde oluşan özellikler; anında etkileşim, güncellenebilirlik, düşük maliyet ve yüksek verimlilik, kişiselleştirilmiş içerik, çoklu ortam ve hipermetinsellik şekilde özetlenebilir.

Anında Etkileşim: Gazeteciliğin, monolog yapı düzeninden anında etkileşimli bir yapıya geçişi, enformasyon yoğunluğunu hem paylaşabilme hem de tüketicinin geri bildirimde bulunabilmesine olanak sağlamıştır. Geleneksel medyadaki gazetecilik uygulamalarında okuyucuların basın ile iletişimi çok kısıtlı imkânlar yoluyla gerçekleşebilmektedir. Yeni medya ortamı olarak online gazetecilikte okuyucu haber üretim sürecine müdahil olabilmekte, gelişen iletişim teknolojileri sayesinde çevresinde gelişen haber unsuru içeren durumları haber merkezleri ile paylaşabilmekte bu durumda karşılıklı etkileşim düzeyini arttırmaktadır.

Güncellenebilirlik: Medya, içerik üretimi süresince güncel durumları takip etme ve bu bilgilerin servisi için rakipleri ile bir yarış içerisinde. Yazılı basın bir gün öncesinin haberlerini okuyucu ile buluşturabilirken, yeni medya olarak adlandırabileceğimiz internet gazeteleri günün yirmi dört saatinde oluşabilecek tüm olayları güncel şekilde okuyucuları ile paylaşabilir. Pavlik, (2013, s. 37) haberin güncellenebilir olma durumunu şu şekilde değerlendirmektedir:

“Haber içeriği, online bir ortamda daha akıcıdır, dinamiktir, bu durum olayların ve süreçlerin gerçek yaşamda daha iyi temsil edilmesini sağlamaktadır. İnsanlar haberlerini talep üzerine ve gerçek bir zamanda almak isterler. İzleyiciler, bir flaş haberle ilgili gelişmeler için akşam haberlerini veya ertesi günün gazetesini beklemek istemezler. Onlar, anında bilmek isterler ve bilginin olabildiğince hızlı şekilde basına yansımaları isterler. İnternet yoluyla bu haberlere ulaşabilirler. Bu en son gelişmelere erişim sağlamaya gittikçe alışmakta olan okuyucu kitle için ve sürekli güncellenen haber sağlamak zorunda olan gazeteciler bakımından iki tarafı keskin bir kılıcı temsil eder.”

Düşük Maliyet ve Yüksek Verimlilik: Geleneksel medyanın varlığı ekonomik varlığına endeksli şekilde ilerlemektedir. Kâğıt ve matbaa işlemleri yazılı basının giderlerinin büyük kısmını oluştururken, dijital medya daha düşük maliyetler ile varlığını sürdürebilmektedir. Öyle ki Hürriyet Gazetesi'nin 2020 yılı faaliyet raporuna göre kâğıt, baskı, mürekkep gibi gazetenin sadece ham madde giderleri toplam giderlerinin %34'ünü oluşturmaktadır (Hürriyet Gazetesi Faaliyet Raporu, 2020, s. 43).

İlerleyen sayısallaşma, teknolojik ve sektörel anlamda bir yönleşmeyi doğurduğu gibi işgücü açısından da bir yönleşmenin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel medya kuruluşlarında haber içeriğini oluşturmak için sahada, ofiste ve basım sürecinde daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum da maliyetleri artırmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri sayesinde medya kuruluşlarında çalışanlar bilgisayarlar aracılığıyla haber üretimi ve dağıtımını aynı anda gerçekleştirebilmektedir. Bu ayrıcalık birden fazla işi tek bir kişinin yapabilmesine ve üretimin hızlanarak maliyetinde düşmesine olanak sağlamaktadır (Blackman, 2004, s. 294).

Kişiselleştirilmiş İçerik: Kişiselleştirilmiş haber akışı, okuyucunun enformasyon akışını kendi kontrolünde tutabilmesini sağlar. Kullanıcı site içerisinde kategorize edilmiş içerikler arasından dilediğini istediği zaman tüketebilme imkanına sahiptir. Geleneksel gazetecilik anlayışında haberler editörler ve genel yayın yönetmenleri tarafından seçilerek yayımlanırken, internet sahip olduğu etkileşim özelliği sayesinde kullanıcıya, medya içeriğinin sunumunu kişiselleştirebilmesi, bireyselleştirebilme (Carlson 2005, s. 70) olanağı verir. Böylece kullanıcılar, ilgi alanları bağlamında olan haberleri yapay gündemlerin etkisi altında kalmadan takip edebilme tercihine kavuşur. Fakat geleneksel gazetecilik pratiklerinde; bir okuyucu, ilgilendiği bir habere ulaşabilmek için sayfa sayfa gazeteyi taramalıdır. Bu sebeple geleneksel yöntemlerle yayınlanan gazetelerin okuyucuları, muhtemelen kendi ilgi alanlarına girmeyen haberlerin etkisine maruz kalırlar (Althaus ve Tewksbury, 2002, s. 197).

Çoklu Ortam ve Hipermetinsellik: Çevrimiçi medyanın geleneksel medyadan farkı iletişim sürecine çok katmanlı iletişim modelini kazandırmış olmasıdır. Yeni medyanın bu özelliği aynı zamanda bireylerin iletişim şekillerini ve süreçlerini değiştirmektedir. Yeni medyanın sahip olduğu çoklu ortamda iletişim türleri, içeriklerin sunulmuş biçimi, grafikler, farklı veri türleri tek bir ortamda toplanmaktadır. Multimedya, telekomünikasyon, veri iletimi ve kitle iletişimi gibi iletişimin farklı boyutları ile imge, ses, metin ve sayısal veri gibi birden fazla veri türlerinin birarada bulunmasıdır. Kitle iletişim araçları bütün topluma kitlesel bir şekilde aynı mesajları göndermekte, zamanda ve mekânda sınırlılık yaratmakta ve etkileşimli bir özellik göstermemektedir. Yeni medya ortamları ise, toplumdaki gruplar ve bireylere beklentilerine uygun, kişiye özel mesajlar göndererek bireyselleştirilmiş, etkileşimli bir ortam oluşturabilmektedir.

Haber içeriklerinin daha bütüncül bir yapı içinde sunulmasına neden olan multimedya özelliği, haber içeriklerini tüketen internet kullanıcılarının haberde imge, ses ve metin unsurlarından bir ya da birkaçını seçmesine olanak tanımakta ve gazetecilere de haberlerini çoklu ortam uygulamaları çerçevesinde şekillendirme şansı vermektedir (Bardoel, 2002, s. 505). İnternet üzerinde bulunan haber içeriklerinde, okuyucular kişisel tercihleri doğrultusunda haberleri tüketmeleri, kişiselleştirilmiş bir tüketim olgusunu işaret etmektedir. Birey isterse haber metnini okuyabilmekte, isterse video izleyebilmekte ve isterse grafik ve tablolarla habere ilişkin detayları edinebilmektedir (Taşkıran ve Kırık, 2016, s. 220).

Multimedyalı belgeler, “hipermetin” adı verilen linkler aracılığıyla biraraya getirilmişlerdir. Metin içerisinde derinlemesine enformasyona ulaşmak, konu ile bağlantılı farklı kaynaklardan bilgilere erişmek linkler aracılığıyla oluşmaktadır. Yazılı basın kısıtlı şekilde kâğıt üzerinden enformasyonu okuyucu ile paylaşırken, hipermetinler haberle ilgili geniş bir arka plan bilgisine yönelme imkânı sağladığı için, haberin güvenilirlik olgusunu arttırmaktadır. Linkler haberle ilgili daha detaylı bilgi, içerik ve kaynağa ulaşımı sağlamaktadır. Raporlar, arşiv bilgileri, resmi dokümanlar ve röportajların tam deşifresi gibi ayrıntılara hiperlinkler aracılığıyla erişim sağlanmaktadır. (Deuze, 1999, s. 383).

2.2. Yerel Gazetelerin Yeni Medyaya Entegrasyonu

Yerel basın, konumu sınırlanmış şehir ya da bölgedeki yerel halkın bilgi alma ihtiyacına, eğitimine, yerel kamuoyu oluşumuna ve devlet ile toplum arasındaki köprü işlevi yönündeki basın faaliyetlerinin içinde bulunan araçlar bütünüdür (Vural, 2007, s. 337). Vural, yerel medyayı kısaca “kent ya da bölgede yaşayanların, kendi çevreleriyle ilgili konularda dili, gözü, kulağıdır” şeklinde tanımlamıştır. Bir başka tanıma göre yerel basın, ülke çapında dağıtımını gerçekleştirilmeyen, kısıtlı bir okuyucusu kitlesi ile daha küçük coğrafi bağlamda yayım hayatını sürdüren,

“taşra basını” gibi bir bir yaşam biçiminin temsili olarak kültürel bütünlük çerçevesinde tanımlanmaktadır (Yaşın, 2009, s. 116).

Küreselleşen toplumlar dünyayla bütünleşme çabalarının yanı sıra kendi inanç, gelenek ve göreneklerini yaşatmak adına kültürüne sahip çıkmak istemekte, bu durum beraberinde yerel kuruluşlarla halk arasında karşılıklı etkileşimli bir iletişim modelinin var olmasını gerektirmektedir (Işık, 2001, s. 38-42). Yerel basın da bu noktada yöre halkı ile iletişimi en kuvvetli olan kuruluşlardan biridir. Öyle ki Girgin (2001, s. 115) ulusal basın kuruluşlarının dünyada gerçekleşen durumları, ilgi çeken haber içeriklerini, güncel olayları toplum ile paylaştığını fakat yöre halkının sorunlarını göz ardı ettiğini, lokal bazlı yerleri sadece çoğunluğun küçük bir parçası olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Bu durumda yerel problemler çoğalmakta ve gündeme gelmemektedir. Yerel medya ise yayım faaliyetlerini sürdürdüğü konumdaki problemlere karşı daha duyarlı yaklaşarak, yerel halkın istek ve ihtiyaçlarına yönelik haber içeriklerini gündeme getirmekte, çözüme kavuşmasında yerel yönetimlerle hızlı bir şekilde iletişime geçebilmekte, halkın yakın çevresinde meydana gelen olay, etkinlik vb. olgulardan haberdar olmasına aracılık etmektedir.

Ulusal basına göre daha dar bir okuyucu kitlesine sahip olan yerel basın, hemşehriliğin getirmiş olduğu duygu yakınlığı ve coğrafi yakınlık ile yöre halkıyla daha samimi ilişkiler içine girmektedir. Yerel basının bu avantajını Duran (2003, s. 113-115), ulusal basının ve yerel basının okuyucuya olan coğrafi uzaklığından örnekler vererek şu şekilde yorumlamıştır:

“CNN’de muhabir, haber kaynağı ve televizyon izleyicisi arasındaki mesafe 10 bin kilometreye kadar çıkabilir. Muhabir Atlanta’da, izleyicisi Pekin’dedir, haber kaynağı Bolivya’dadır. Şöyle kocaman bir üçgen. Dolayısıyla CNN muhabirinin ne izleyicisini ne de haber kaynağını yakinen tanıma şansı var. Hürriyet içinse bu 10 bin kilometrelik uzaklık bin kilometreye düşer. Yeni Asır için bu üçgenin ayakları biraz daha kısadır. Ancak Sivas gazetesi için bu üçgenin ayakları Sivas’ın yüzölçümüne denk düşmektedir. Bu şu demek; habercilikte üç tane önemli unsur vardır, muhabir, haber kaynağı, okur. Sivas gazetesinde bu üç unsur arasındaki mesafeler çok kısa. Yani muhabir okuru tanır, okur muhabiri, okur bazen haber kaynağı olur, aradaki mesafe de çok yakındır. Haberin doğruluğu açısından olsun, gazete-okur ilişkilerinin içtenliği açısından olsun, birçok açıdan yerel medyanın önemli avantajları vardır.”

Yerellik bağlamının oluşmasının önemi ve avantajı yerel medyaya belirli sorumluluk ve görevleri de beraberinde getirmektedir. Kentin demokrasi kültürünün oluşmasında önemli bir role sahip olan yerel medya, o yöredeki yönetim ile halk arasındaki birebir iletişimi sağlayabilmekte ve yerel yönetimleri denetleyebilmektedir. Yayınlandığı kentin sorunları ve çözüm yollarını tartışan bir platform sağlaması, kamuoyu oluşturması, yaygın ve küresel medya içeriklerine karşı alternatif bir habercilik anlayışı (Şeker, 2007, s. 66) benimsemesi yerel medyanın temel sorumluluklarını oluşturmaktadır.

İletişim teknolojilerinin gelişimi ve yerel medyanın küresel çapta yayım yapma olanağı, yerel medyanın temel sorumluluk ve görevlerini artırmaktadır. İnternet gazeteciliğinin yerel medyada hayata geçmesi, yerellik unsurundaki dönüşümü beraberinde getirmiş ve yerel medya artık sadece yayım yaptığı kentteki bireylere değil internet ağındaki kullanıcılara da içeriklerini paylaşmaktadır. İnternetin coğrafi ve kültürel sınırları ortadan kaldırması, yerel gazeteleri yeni okuyucular ile buluşturma imkânı sağlamıştır (Gürcan ve Bayram, 2005, s. 53).

Yerel nitelik taşıyan haber içerikleri, internet ağı aracılığıyla çevrimiçi ortama ulaşmakta ve kendi kentlerinde yaşanan olayları, sorunları ve kendi yerel kültürleri ile değerlerini ağ ortamındaki insanlara ulaştırabilme imkânı bulabilmektedir. Yerelde yaşanan bir problemin tüm ülke ile paylaşılması, çözüm sürecinin kısılmasının önünü açmaktadır. Bu durum basılı bir yerel gazete için “dünyaya açılan pencere işlevi” görebilen bir iletişim mecrası olarak değerlendirilebilmektedir (Gürcan ve Bekiroğlu, 2013, s. 23-24). Yerel gazetelerin internet kullanımı aynı zamanda gurbette olan hemşehrili okurlarına ulaşımını sağlamaktadır. Yörede gelişen olaylar internet aracılığıyla hızlı bir şekilde gurbetteki vatandaş ile paylaşılabilen ve şehri tanımak ve ticaret yapmak isteyen kişiler içinde önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

İnternet, yerellik olgusuna ve yerel basın için avantajlarının yanı sıra basılı gazete okuyucusunu da internet gazeteciliği uygulamalarına yönlendirmektedir. Basılı gazetelerin sunduğu sınırlı içerik üretiminin yerini alan çevrimiçi ortamlar, okuyucunun derinlemesine bilgiye istediği zaman zarfında ulaşabilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca habere ulaşmanın maliyetinin az olması, kişiselleştirilmiş ara yüzlerin içeriği filtreleme imkânı sunması ve etkileşimli bir yapının varlığı basılı gazete okuyucusu açısından internet medyasını cezbedici kılmaktadır. Yaşanan

bu gelişmeler, büyük ölçekte ulusal basılı gazetelerin küçük ölçekte ise yerel gazetelerin dijitalleşme olgusunu kapsamlı bir şekilde değerlendirme sürecine yönlendirmiştir.

Atabek (2017, s. 1220), tarihte “yeni” olarak adlandırılan teknolojik gelişmelerin eski teknolojileri bütünüyle ortadan kaldırmadığını, internet teknolojisinin de medya türlerini ortadan kaldırmayacağını ama bu durumun medya kuruluşlarını değişime zorlayacağını ifade etmektedir. Yaşanan bu değişimin de hem içerik, hem de biçim/mülkiyet bağlamında ortaya çıktığını belirtmektedir.

Bununla birlikte Ong (2012, s. 60)’da konu hakkında “Yeni araç, eski olanın konumunu hem pekiştirir hem değiştirir” ifadesini kullanmıştır. Ong’un değindiği bu nokta basılı araçların amaçlarının pekiştiği, teknolojik gelişmeler sonucu da bir dönüşüm içine girdiğidir. Belirtilen görüşlerde, genel olarak gazeteciliğin yöndeşme sürecine vurgu yapılmaktadır. Gazetecilik uygulamalarının yöndeşmesi haber alma, üretme ve dağıtma süreçlerinin dönüşümüne, gazetecilerin de bu dönüşüme ayak uydurmak için geleneksel yöntemlerde değişikliklere gitme zorunluluğu doğmuştur.

Haber üretimindeki yöndeşme, tekrara ve uyarlamaya ihtiyaç duymadan, haber içeriklerinin çevrimiçi ortamda dolaşıma girerek görünür olma sürecini başlatmıştır. Yöndeşmenin bu özelliği internet ortamında aynı içeriği birden fazla alanda kullanma imkânı sunmaktadır (Çetinkaya, 2017, s. 386). Yerel medya çalışanlarının geleneksel basın uygulamalarını kullanmaları haber üretim noktasında kaynak ile iletişime geçmek, fiziken bir araya gelmek, konu hakkında aldığı notları yazıya dökmek ve fotoğraf ile desteklemek gibi süreçleri gerçekleştirmek zorunda kalırken haber üretimindeki yöndeşme ile birlikte internet üzerinde yer alan sınırsız veri ve veri tabanları, arşivler, çevrimiçi ortamlar aracılığıyla haber içeriğini ulaşabilmekte ve araştırabilmekte ya da kaynak ile internet bağlantıları aracılığıyla iletişime geçerek kısa süre içerisinde haber içeriğini oluşturabilmektedirler. Özcan’ın (2015, s. 171-172) da ifadesiyle “yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu en önemli hizmet gazetecilerin her hikâyeyi iletmek için en iyi yöntemleri bulmalarını sağlamasıdır”. Çevrimiçi ortama geçişle birlikte gazeteciler multimedya içeriklerinin kullanımına başlamış, muhabirlerin haber üzerindeki özne etkileri azalarak nesnel etkileri artmıştır.

Haber pratiklerinde yaşanan yöndeşme gazetecilerden beklenen mesleki becerilerinde de değişimi zorunlu kılmış ve işgücünde yeni istihdamların önünü açmıştır. Yeni medya ortamında gazetecilerin araştırma, inceleme ve yazma becerilerinin yanına içerikleri oluştururken daha yaratıcı olmaları, o içeriğe uygun fotoğrafı seçme, gerekirse o fotoğrafı düzenleyebilecek program bilgisi, sosyal medyayı ve arama motorlarını kullanabilme, verileri toplamak ve işlemek için teknik yazılım becerisini kullanabilmesi beklenmektedir (Çetinkaya, 2017, s. 387-394).

Yerel medyada çalışan gazetecilerin yeni işgücü becerilerine sahip olması, yerel medyanın konumunu daha da güçlendirecektir. Özellikle yerellik olgusunun önemi ve yerel medyanın görev ve işlevleri ışığında bu dönüşümün yerel medyaya olan güveni sağlamlaştıracağı gibi yerel halk ile olan yeni iletişim modelinde bütünlük bir yapının oluşumu kaçınılmaz olmaktadır. Ancak internet gazeteciliğinin sahip olduğu imkân ve gazetecilerin yeni meslek becerileri ile yerel medyaya istihdamının işlerlik kazanabilmesinde yerel basın kuruluşlarının imkânları dâhilinde yararlanabildiklerini göz ardı etmemek gerekir. Günümüzde ekonomik sıkıntılar içinde olan yerel medya kuruluşları kısıtlı eleman ve dar gelirler ile yayım hayatını sürdürebilmekte, internet gazeteciliği basılı gazetelere göre daha ekonomik görülmekte, yerel medyanın bu yayıncılık faaliyetlerine önemli bir zaman ayırması gerekmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada dijitalleşme ve dijitalleşmenin basın üzerindeki etkisini yerel gazeteler üzerinden incelemek ve sürecin yerel medyada nasıl algılanıp, değerlendirildiğini ortaya konmak amaçlanmıştır. Bu temel amaç çerçevesinde; yerel gazetelerde dijitalleşme olgusu, yerel gazetecilerin sürece yaklaşımı ve sorunlar araştırma kapsamında ele alınmıştır. Amaç doğrultusunda; Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Etik Kurulu tarafından 01.06.2021 tarihli, E-87432956-050.99-62450 sayılı karar ile araştırma, etik kurallar açısından uygun bulunmuştur ve detaylı verilere ulaşmak için nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım (1999, s. 10-15) nitel araştırmayı, “teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşım” olarak tanımlarken, araştırma bağlamında bilgi toplama sürecinde gözlem yapabilme, kişilerin algılarını karşılıklı iletişim yoluyla anlayabilme ve ortaya çıkarabilme gibi önemli avantajlar sağladığını belirtmektedir. Araştırma kapsamında

başvurulan derinlemesine görüşme tekniği, araştırmacının mülakat yaptığı kişiden aldığı cevaplar doğrultusunda yeni sorularla konuyu derinlemesine incelemeye çalıştığı, esnek ve keşfedici veri toplama tekniğidir (Tekin ve Tekin, 2012, s. 103). Çalışmada derinlemesine görüşme tekniğinin tercih edilmesinin sebebi karşılıklı yakın bir ilişki ve güven oluşturma fırsatı sunmasından dolayıdır. Bu durum veri kalitesinin artmasına (Stokes ve Bergin, 2006, s. 28) imkân sağlamaktadır. Araştırmanın evrenini yerel gazeteler, örneklemini ise Antalya yerel basınında faaliyet gösteren altı gazete çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma çerçevesinde tüm yerel gazetelerin temsilcilerine ulaşmak mümkün olamayacağı için çalışma Antalya yerel basını ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu gazetelerin seçilme sebebi ise Antalya'nın köklü basın kuruluşları olmalarıdır. Çalışma Antalya yerel basını üzerinden dijitalleşme olgusunun yerel gazetelerde nasıl değerlendirdiğini ve benimsediğini ortaya çıkarmak adına önem teşkil etmektedir.

Görüşmeler önceden hazırlanan ve on sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden yürütülmüştür. Katılımcılar ile yapılan mülakatlarda samimi ve güvenilir görüşme çerçevesi içerisinde yarı yapılandırılmış soru formları esnetilmiş ve sorulara yeni eklemeler yapılmıştır. Analizde doğrudan katılımcı ifadelerine de (K1, K2... şeklinde) yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Çalışma kapsamında veri toplamak amacıyla Akdeniz Gerçek, Akdeniz Manşet, Antalya Ekspres, Antalya Körfez, Hürses, Lider Antalya gazeteleri ziyaret edilmiştir. Gazeteler alfabetik şekilde Tablo 1'de sıralanmışlardır. Görüşme yapılan gazetelerde çalışan gazetecilerin vermiş oldukları bilgiler ışığında gazetelerin hangi sosyal medya hesaplarına sahip oldukları ve web site adresleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Dahil Olan Yerel Gazetelerin Web Siteleri ve Kullandıkları Sosyal Medya Hesapları

Gazeteler	Web siteleri	Facebook	Twitter	Instagram	Youtube
Akdeniz Gerçek	(akdenizgercek.com.tr)	X	X		X
Akdeniz Manşet	(akdenizmanset.com.tr)	X	X	X	X
Antalya Ekspres	(antalyaekspres.com.tr)	X	X	X	
Antalya Körfez	(antalyakorfez.com)	X	X	X	
Hürses	(antalyahurses.com)	X	X		
Lider Antalya	(lidergazete.com)	X	X	X	

Tablo 1 incelendiğinde yerel gazetelerin hepsinin Facebook ve Twitter hesaplarının olduğu görülmektedir. Facebook ve Twitter hesaplarına ek olarak Instagram hesabına sahip olan gazete sayısı dörtken, Youtube hesabı olan gazete sayısı ise ikidir.

Tablo 2. Görüşme Yapılan Gazetecilerin Görev ve Tecrübe Süreleri

Görüşülen Kişi	Pozisyonu	Mesleki Tecrübe
K1	Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	12 Yıl
K2	Genel Yayın Yönetmeni	18 Yıl
K3	Muhabir - Editör	26 Yıl
K4	Genel Yayın Yönetmeni	16 Yıl
K5	Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	10 Yıl
K6	Muhabir - Editör	10 Yıl

Görüşme yapılan gazetecilerin her biri farklı yerel gazetelerde çalışmaktadır. Görüşülen kişiler Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırma etiği doğrultusunda metin içinde K1, K2, K3,...K6 şeklinde Tablo 1'de bulunan sıralamadan bağımsız şekilde kodlanmış. Ayrıca Tablo 2'te görüşme yapılan gazetecilerin pozisyonları ve mesleklerinde çalışma süreleri de belirtilmiştir. Görüşme yapılan yerel gazete temsilcilerinin meslekteki tecrübe süreleri incelendiğinde (Tablo.2); en az 10 yıllık deneyime sahip olan gazetecilerden oluştuğu görülmektedir. Bu durumun yerel gazetelerdeki dijitalleşme sürecinin değerlendirilmesi açısından önemli bir katkı sunacağı öngörülmüştür.

Mülakat sırasında gazetecilere; dijitalleşme bağlamında medyada haber üretim ve dağıtım pratikleri, istihdam, etkileşim ve reklam konuları hakkında sorular yöneltilmiştir.

4.1. Dijital Dönüşüm

Yerel medyada dijitalleşmenin önemini belirlemek ve dijital dönüşüm kavramını kuruluş olarak benimseme durumunu öğrenmek amacıyla görüşülen gazetecilere “yerel medya sektörü olarak dijital dönüşümün gereklilik olgusu ve benimseme durumu” sorulmuştur.

Tablo 3. Gazetecilerin Dijitalleşme Olgusu ve Benimseme Durumları Hakkında İfadeleri

Görüşmeciler	İfadeler
K1	Dijitalleşme çağın gerektirdiği bir durum, benimsemeye çalışıyoruz tam olarak benimsedik diyemem.
K2	Dijitalleşme olmazsa olmaz, kurum olarak dijital dönüşümü benimsedik diyebilirim.
K3	Dijitalleşme kaçınılmaz son, mecburen dijitalleşmeyi benimsemek zorundayız.
K4	Dijitalleşme toplum için vazgeçilmez bir süreç, dijitalleşme sürecini benimsedik diyebilirim.
K5	Dijitalleşmenin kaçınılmaz bir hale gelecek, ister istemez benimsedik.
K6	Dijitalleşme çağımızın olmazsa olmazlarından biri, dijitalde de okuyucularımıza anlık ulaşma imkânı sağlıyoruz.

Tablo 3’te görüldüğü üzere tüm yerel medya çalışanları medya alanında dijital dönüşümün gerekliliğini vurgulamaktadır. Özellikle tüm gazeteciler açısından dijital çağa ayak uydurmanın kaçınılmaz bir durum olduğu yapılan görüşmeler sonucundan elde edilen veriler arasındadır. Yerel medya çalışanlarının dijital dönüşümü bu denli önemli bir süreç olarak görmesinde; insanlığın hızlı ve yaygın bir şekilde internetin sağladığı imkanlara, yeni iletişim teknolojilerine yönelmesi ve medya sektörünün de bu dönüşümden payını alması etkili olmaktadır. Yerel medya kuruluşlarının özellikle de basılı medyanın sürdürülebilirliği açısından dijital teknolojiye ve sosyal medya ortamlarına uyumlanması dijital dönüşümün bir gerekliliği gibi görülmektedir. Burada medya mensuplarının yeni iletişim modelleri ve teknolojilerini kavrayabilme ve kullanabilme pratiklerine kolay adapte olması da önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda geleneksel gazeteciliğin dijital gazetecilikten farklı olduğunu ileten K2, dijitalleşmeye ayak uydurulmadığı takdirde 1-0 yenik duruma düşmüş durumda olacaklarını, okuyucuların etrafında olup bitenden anında haberdar olmak istediklerini ve dijitalleşme kavramının buna olanak sağladığını söyleyerek dijitalleşmenin önemini vurgulamaktadır. K5 ise dijitalleşme olgusunun, geleneksel basının yavaş yavaş dijitale geçmesini sağlayacağını ve kâğıt baskıyı durdurmaya sürükleyeceğini belirtmektedir.

Tablo 3’e bakıldığında görüşmecilerden sadece K1 dijital dönüşüm sürecine tam anlamıyla adapte olamadıklarını ve konuyla alakalı çalışmalar yürüttüklerini ifade etmiştir. K3 ve K5’in de geleneksel gazeteciliğin dijital teknolojilere uyumlanması ve yeni medya ortamlarını kullanmasının habercilik açısından zorunlu bir süreç olduğunu vurgulamaları dikkat çekmektedir. K3 dijital geçiş sürecini devrim olarak nitelendirirken, Antalya yerel basının bu duruma ayak uydurmakta zorlandığını belirtmektedir. Diğer görüşülen gazeteciler genel hatlarıyla dijitalleşmeyi benimsediklerini belirtmişlerdir. K6 konuyla alakalı olarak dijitalleşmeyi desteklediğini ve çağa ayak uydurmak adına elinden geldiğince kendine ve kurumuna katkıda bulunduğunu, son teknolojiyi olabildiğince işine entegre etmeye çalıştığını belirtmiştir.

4.2. Haber Üretim ve Aktarım Pratikleri

Dijitalleşme haberciliğin temeli olan haber üretimi ve paylaşımında çeşitli değişikliklere yol açmıştır. Çalışma kapsamında da görüşme yapılan yerel basın çalışanlarına “dijitalleşme bağlamında haber üretim ve okura ulaşma sürecinde yerel medyada yaşanan değişim” sorulmuştur.

Tablo 4. Gazetecilerin Haber Pratiklerinde Yaşanan Değişim Hakkındaki İfadeleri

Görüşmeciler	İfadeler
K1	Mevcut durum masa başında haber üretim noktasına geldi. Bundan dolayı her haber içeriğini teyit etmek durumunda kalıyoruz.
K2	Bizim için önemli olan haberin nerede paylaşıldığı değil haberin içeriği.
K3	Dijitalleşme ile birlikte habere ulaşmak çok kolaylaştı.
K4	Dijitalleşme bağlamında üretim sürecinde raylar daha tam anlamıyla oturtulmuş değil.
K5	Sosyal medya platformları ve çevrimiçi ortamlar basılı gazeteler için haber kaynağı haline geldi.
K6	Haberin okuyucuya ulaşma süresi minimum seviyeye düştü. Anlık haberlerle gündemin sıcak başlıklarını daha ayrıntılı aktarma olanağımız arttı.

Tablo 4 ve görüşmeler çerçevesinde yerel medya çalışanları haber üretim ve aktarım pratiklerinde geleneksel yöntemleri geride bıraktıklarını belirtmişlerdir. Özellikle haber üretiminin de sosyal medyanın kaynak olarak sıkça kullanıldığı ve sosyal medya üzerinden üretilen tüm haberlerin paylaşımı yapıldığı tüm görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Bu durum Antalya yerel basınının dijital dönüşüm sürecinde haber yazma ve okuyucuya ulaştırma da bir değişim yaşadığını göstermektedir. Konuyu sosyal medya platformları üzerinden değerlendiren K6, sosyal medyada haber paylaşımının yapılmasının hem etkileşimlerini hem de okuyucu sayılarının artmasına yol açtığını belirtmektedir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere K3, K5 ve K6 haber pratiklerinde yaşanan dijital dönüşümü içerik üretimi, kaynağa ulaşma ve anlık haber paylaşımı bağlamında olumlu bir şekilde değerlendirmektedir. Yerel medyanın yeni medya teknolojilerinin sağladığı haber pratiklerini uygulamaya koyması yöre halkının da şehrinde gelişen olayları hızlı bir şekilde öğrenmesine, tanıklıklarını ve sorunlarını kolay bir şekilde yerel basın çalışanlarına aktarabilmesine imkân sağlamaktadır.

K1, yapılan görüşmede haber pratiklerinde geleneksel yöntemleri geride bıraktıklarını, içerik üretiminin artık masa başında gerçekleştiğini bu durumda etik sorunları beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır. Bundan dolayı çevrimiçi ortamlardaki haber değeri taşıyan her içeriği teyit ederek okuyucu ile buluşturduklarını belirtmektedir. K4 ise durumu hem basılı hem de internet gazeteciliği yayımı yapan yerel gazeteler açısından şu şekilde değerlendirmektedir:

“Dijitalleşme haber üretim ve dağıtım sürecini büyük ölçüde etkiledi fakat hem basılı hem de internet gazeteciliğini aynı anda yürüten Antalya'da bulunan yerel gazetelerin bu konu hakkında büyük eksiklikleri olduğunu düşünüyorum. Örneğin ajanslardan gelen haber internet sitesine yükleniyor ve bir sonraki günün basılı gazetesinde de yer veriliyor. Fakat basılı gazetede haber daha sonra tekrar internet sitesine yükleme ihtiyacı duyuluyor. İki haberi aynı yere tekrar yüklemenin bir anlamı yok. Bunun işleyişi şu şekilde olmalı; Gündemin kadına şiddet olduğunu varsayalım. Ayrıntılarını vermeden internet sitesinden haber hakkında bir ipucu verdikten sonra haberin detayını yarınki basılı gazetede olduğunu belirtebilirim. İnsanlar gazeteye yönlendirilebilir. Bazen basılı gazetede yer vereceğimiz haberi internet ve sosyal medya hesaplarımızdan paylaştığımız zaman olumsuz tepkiler alabiliyoruz.”

4.3. İstihdam

Yeni olarak adlandırılan medyadaki yapılanma sadece medya kuruluşlarının değil bireylerin mesleki yeterliliklerinde de birtakım değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Multimedya tasarımı, internet ortamını ve görsel ve işitsel hikâye anlatımını kavramak internet gazeteciliğinde bir pozisyon elde etmek için gereklilik arz etmektedir (Pavlik, 2013, s. 316). Bu doğrultuda yerel medyada dijitalleşme ile birlikte istihdam sayısında ve niteliğinde bir değişimin yaşanıp yaşanmadığını öğrenmek amacıyla görüşmecilere “dijitalleşmenin istihdamı etkileme düzeyi” sorulmuştur.

Tablo 5. Yerel Gazete Çalışanlarının Dijitalleşmenin İstihdama Etkileri Hakkında İfadeleri

Görüşmeciler	İfadeler
K1	İşe alımlarda öncelikli tercihimiz gazeteciliği sevmesi bu mesleği yapmak istemesi.
K2	İnternet gazetemiz için bir kişi gündüz bir kişi de gece editörü olarak görev yapmakta. Ekonomik şartlardan dolayı kısıtlı kadrolarla çalışmak zorunda kalıyoruz.
K3	Kurumda istihdam edilecek kişide öncelikle haber dilini, grafikerliği, sosyal medya ve internet sitesini yönetebilmesi gerekiyor.
K4	İşe alım sürecinde öncelikli kriterimiz gazeteciliği sevmesi. Gazetecilik zor bir meslek, mesleğin prensiplerini ayak uydurabilmesi bizim için önemli.
K5	Kurumda çalışan sayısı oldukça az, özellikle yerel medya sorunları bağlamında baktığımızda ekonomik sıkıntılar çalışan sayısını çok fazla etkiliyor.
K6	Çağa ayak uyduran bireyler işine devam ederken adapte olamayanların ise işsiz kaldığı oluyor.

Tablo 5'te görüldüğü üzere yerel gazete çalışanları dijitalleşme çerçevesinde istihdamı farklı şekillerde değerlendirmektedirler. Ortak bir görüşte olan K1, K2, K4 ve K5 ekonomik sıkıntılardan dolayı kısıtlı kadrolar ile çalışmak zorunda kaldıklarını ve gazete haber akışını dijital medya ortamlarına taşımak için daha fazla çalışana

ihtiyaç duyduklarını belirtirken, K1 ve K4 dijital mesleki becerilerden ziyade işe alımlarda bireyin “gazetecilik” mesleğine gönülden bağlı olması ve sevmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

K2 ve K6 dijitalin istihdama etkilerini mesleki beceri kapsamında yorumlamaktadırlar. Ayrıca K6 çağa ayak uyduramayan gazetecilerin işsizlik sorunu ile karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Gazeteciliğin çevrimiçi ortama aktarılması çalışanların yeni beceriler kazanmasını zorunlu hale getirdiği, grafikerlik ve dijital mecraların yönetiminde uzmanlaşmış bireylerin istihdam alanına tercih edildiği elde edilen veriler arasındadır. Ulaşılan bu bulgu Çetinkaya'nın (2017, s. 394-395) Basın İşletmelerinde Çevrimiçi Gazetecilik İle İstihdam ve İşgücü Becerilerinin Dönüşümü adlı çalışması ile de desteklenmektedir.

K4, dijitalleşme ile birlikte çevrimiçi ortamda istihdamın artması gerektiğini ve bir örnek üzerinden durumu şu şekilde değerlendirmektedir:

“İleri yaş grubu Facebook kullanıyor, orta yaş grubu ise siyasi gündemin merkezi Twitter, gençlerin ise Instagram kullanımı daha aktif durumda. Keşke bu duruma göre bir istihdam oluşturabilsek. Her farklı kesime hitap edebilecek şekilde haberler ve içeriklerin paylaşımı içerik kalitemizi arttıracaktır.”

4.4. Etkileşim

Yerel medyanın hem kültürel hem de coğrafi yakınlığı yerel okuyucu ile daha samimi ilişkiler içerisine girmesine imkân sağlamaktadır. Bu ilişkinin çevrimiçi ortama aktarılması, yöre halkının yerel medya çalışanlarına daha kolay ulaşabilmesine ve ilişkinin daha samimi hale gelmesine yol açmaktadır. Bu noktada yerel medya çalışanlarının “internet ortamında etkileşim düzeyleri” hakkında görüşleri alınmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 6. Yerel Medya Çalışanlarının Çevrimiçi Etkileşim Düzeyleri Hakkındaki İfadeleri

Görüşmeciler	İfadeler
K1	Okurlarla olan etkileşimimiz özellikle sosyal medya üzerinden aktif şekilde devam etmektedir.
K2	Sosyal medya hesapları üzerinden okurlar ile etkileşim içindeyiz.
K3	Sosyal medya üzerinden okurlarımızla etkileşim halindeyiz.
K4	Okurlarımız ile olan iletişim ve etkileşimimiz çok kuvvetli, gazetemizde her gün bir okurumuza köşe ayırmaktayız.
K5	Okuyucu ile karşılıklı etkileşimimiz pozitif şekilde ilerliyor diyebilirim.
K6	Etkileşimleri yüksek olan sosyal medya hesaplarına sahibiz.

Tablo 6’da görüldüğü üzere tüm görüşmeciler çevrimiçi ortamdaki bireyler ile etkileşim seviyelerinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda gazetecilikteki dijitalleşme ve dolayısıyla sosyal medya mecralarının gazetecilik uygulamalarına yansımaları yerel gazetelerin okuyucuları ile olan etkileşim (çevrimiçi) düzeyini artırdığı yorumunda bulunulabilir. Özellikle etkileşimli bir iletişim modelinin oluşumu basının işlevleri bağlamında değerlendirildiğinde; demokrasinin sağlanması, kamuoyu oluşturma, yerel sorunların gündeme gelmesi ve tartışılması gibi durumlar yerel basının konumunu güçlendiren etkenlerdendir. Gazetelerin sosyal medya hesapları üzerinden haber paylaşımı yanında hedef kitlesi ile çevrimiçi iletişime geçmesinin katılım ve otokontrol açısından da katkı sağladığı ifade edilmektedir.

K3 okuyucuları ile olan etkileşimli yapıyı şu şekilde anlatmaktadır:

“Bazı okurlar yaptığımız bir haber üzerine üç yıl önceki haberimizi önümüze koyabiliyorlar. Sosyal medya ve okur ilişkisi bağlamında bu durum iyi bir otokontrol oluşturuyor. Bazı şeyler gözden kaçabiliyor. Okuyucular o konuda seni kontrol edebiliyorlar.”

K5 ile yapılan görüşmeden elde edilen bulgulara göre okuyucuların haber içeriğine katkısının karşılıklı etkileşimi artırdığını, Whatsapp haber hatları ve sosyal medya kanalları üzerinden haber niteliği taşıyan olayları bildiren okuyucu/kullanıcıların gönderilerini teyit ve düzenlemesinin ardından haber haline getirdiklerini belirtmektedir.

Yerel gazetecilikte sosyal medya üzerinden haber paylaşımının okuyucu/kullanıcı ile etkileşimi artırması yanında yayının takibe alınması, haber akışı ve okunurluk düzeyine de olumlu katkı sağladığı öngörülmektedir.

4.5. Reklam

Dijitalleşmenin yerel medya ekonomisine etkileri günümüz gazetecilik tartışmalarının arasındadır. Görüşülen gazete temsilcilerinin tümü hem dijital yayım hem de basılı yayımı birlikte götürmek zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Çünkü gelirlerinin büyük bir kısmını Basın İlan Kurumu aracılığıyla dağıtılan resmi ilan ücretleri oluşturmaktadır. Reklam ve ilanlar medya kuruluşları için hayati önem taşımakta olmazsa olmaz olarak değerlendirilmektedir. Özel ilan ve reklamlar yanında kamu kurumlarının ilan ve reklamlarının kamuya duyurulmasında önemli bir görev üstlenen basılı medya için resmi reklam ve ilan demek düzenli bir kaynak demektir.

Dijital yayıncılık gazeteler için geleneksel yöntemlerdeki kâğıt ve baskı maliyetlerini ortadan kaldırmaktadır. Fakat resmi ilan ve reklam yayınlama vasfına sahip yerel gazetelerin Basın İlan Kurumu'nun dağıtımını gerçekleştirdiği ilan ve reklamları basılı olarak yayınlamak zorunda oldukları ve bu ilanlar gelirlerin büyük bir bölümünü oluşturduğu için yerel basın dijital yayıncılığın düşük maliyetli yapısından faydalanamamaktadır. Yerel basının sürdürülebilirliği ve yereldeki işlevini yerine getirebilmesi açısından ilan ve reklam gelirleri önemlidir. Buradan yola çıkarak "Dijitalleşmenin getirdiği olanaklar bağlamında reklam alma mecralarındaki değişim durumu" gazete temsilcilerine sorulmuştur.

Tablo 7. Dijitalleşmenin Reklam Gelirlerine Etkileri Hakkındaki Yerel Medya Çalışanlarının İfadeleri

Görüşmeciler	İfadeler
K1	Dijitalleşme ile birlikte reklam alma mecralarımızda bir değişim yaşanmadı. Haber sitemizde yoğun bir reklam sirkülasyonu maalesef yok.
K2	Gazetemizin internet sitesine çok fazla reklam talebi gelmiyor. O yüzden reklam alma bağlamımız çok fazla değişmedi.
K3	Reklam anlamında dijitalleşme çok fazla katkı sağladığını söyleyemem. İki üç yıl içerisinde reklam alma mecralarında değişim yaşanacağını düşünüyorum.
K4	Dijitalleşme gazetemizde reklam gelirlerimizi çok fazla etkilemedi. Sosyal medya ve internet sitemizden reklam talepleri gelmiyor.
K5	Genel anlamda gelirlerin çoğunu Basın İlan Kurumu'nun verdiği resmi ilanlar oluşturuyor. Sosyal medya ve internet sitesinde yoğun bir reklam akışı olmuyor.
K6	Reklam alma ortamlarımız değişti. Dijital partnerler ve ajanslar ile çalışıyoruz. Dijitalleşmede Basın İlan Kurumu reklam ve ilanlar konusunda büyük katkısı oldu.

Tablo 7'ye göre, görüşme yapılan gazetecilerin beşi dijitalleşmenin reklam gelirlerini etkilemediğini ifade etmektedir.

K4 konuyu "Her yıl Basın İlan Kurumu'nun denetlemelerine tabii olduğumuz için dijitalleşme süreci de bu duruma bağlı olarak ilerliyor. Bugün e-gazete çıkarmaya karar alsak yarın ceza ile karşılaşırız. 'Hadi bir dijitale dönüşelim' demek ile maalesef olmuyor." şeklinde değerlendirmektedir.

K6 ise diğer görüşmecilerden farklı olarak dijital ortamda reklam aldıklarını belirtmektedir. Ekonomik sıkıntılar içerisindeki yerel gazetelerin reklam alma oran ve bağlamının çok fazla değişmemesi dijital dönüşüm sürecini de sekteye uğrattığı şeklinde yorumlanabilir, çünkü ekonomik anlamda problemlerin yaşanması medyanın meslek pratiklerini icra etmesini zorlaştırmaktadır. Kısıtlı kadrolarla içerik üretimi gerçekleştirmeye çalışmak hem yazılı hem de dijital ortamda var olabilmek yerel medyanın yükünü artırmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma yerel medyanın dijital dönüşüm olgusunu nasıl yönettiğini ortaya çıkarabilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada altı yerel medya çalışanı ile yapılan görüşmeler neticesinde basılı yerel gazetelerin dijitalleşme sürecinde ilerleme kaydettiği, yerel gazetelerin çevrimiçi ortamda daha güçlü bir şekilde yayın hayatını sürdürebileceği fakat mâli sorunlar ve hukuki düzenlemelerin oluşturulamamasından dolayı sürecin yavaş ilerlediği belirlenmiştir. Araştırma sonucunda yerel gazetelerin basılı gazeteciliğin meslek pratiklerini değiştirerek yeni medyaya adapte olabilme sürecine girdiği ve dijital dönüşümün önemini kavradıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulguyu destekleyen bir çalışma olan Konya'daki yerel gazetelerin iletişim teknolojilerini kullanımını araştıran Özcan (2016), yerel gazetelerin yeni iletişim teknolojilerinin altyapısını kurmaya başladığını ve bu durumda dijital dönüşüme nasıl bir değer atfedildiğini çalışmasında belirtmiştir.

Yerel gazetelerin internet sitelerinin yanında sosyal medya hesaplarına sahip olduğu, bu mecralarda da haber paylaşımı yapıldığı ve bu sayede kullanıcılarla etkileşimin arttığı görüşmeler çerçevesinde elde edilen bilgiler arasındadır. Bu bağlamda gazetecilikteki dijitalleşme ve dolayısıyla sosyal medya mecralarının gazetecilik uygulamalarına yansması yerel gazetelerin okuyucuları ile olan etkileşim (çevrimiçi) düzeyini artırdığı yorumunda bulunulabilir. Özellikle etkileşimli bir iletişim modelinin oluşumu basının işlevleri bağlamında değerlendirildiğinde; demokrasinin sağlanması, kamuoyu oluşturma, yerel sorunların gündeme gelmesi ve tartışılması gibi durumlar yerel basının konumunu güçlendiren etkenlerdendir. Gazetelerin sosyal medya hesapları üzerinden haber paylaşımı yanında hedef kitlesi ile çevrimiçi iletişime geçmesinin katılım ve otokontrol açısından da katkı sağladığı ifade edilmektedir.

Yerel gazetelerin dijitalleşme sürecinde istihdamı nasıl yönettiğine yönelik sorular çerçevesinde elde edilen bulgulara göre gazetelerin ekonomik durumlarından dolayı çevrimiçi ortam için ayrıca bir istihdam yaratamadıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonucu destekler nitelikte olan Köseoğlu'nun (2017) çalışmasında da basılı ve dijital gazetelerin çoğunlukla aynı kadro tarafından yayınlanmakta olup, istihdam bakımından dijital gazeteciliğin yerel gazetelere bir avantaj sunmadığı vurgulanmıştır.

Gazetenin haber akışını dijital medya ortamlarına taşımak için daha fazla çalışana ihtiyaç duyduklarını belirten yerel medya çalışanlarının söz konusu ifadeleri sosyal medya ve internet sitelerine içerik oluşturmak için daha çok çaba sarf ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca görüşmelerden elde edilen bulgulara göre dijitalleşmenin mesleki becerilerini de etkilediği ve geliştirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum geleneksel gazetecilik yöntemleri ile gerçekleştirilen habercilik faaliyetlerini geride bırakarak gazetecilerin yeni meslek becerileri kazanmasını zorunlu kılmaktadır.

Ekonomik sıkıntılar içinde yayın faaliyetlerini sürdürmeye çalışan yerel gazeteler, dijital yayıncılık ile mali tablolarını düzeltmeleri öngörülmektedir. Fakat yerel gazetelerin kâğıt ve matbaa gibi pahalı giderlerin kullanımı zorunlu olarak devam etmektedir. Basın İlan Kurumu'nun ilan ve reklam gelirleri ile ayakta durabilen yerel gazeteler, bu ilanları basılı olarak yayımlamak zorundadırlar. Yerel gazetelerdeki baskı maliyetleri aynen devam ederken internet tabanlı yayıncılık girişimlerinin de (web sayfası ve sosyal medya hesapları) reklam gelirlerine olumlu olarak yansımada olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırma bulgularına göre, yerel gazetelerin dijital ortamlardaki varlığının reklam alma faaliyetlerinde etkin bir değişikliğe neden olamadığı anlaşılmaktadır. Yerel gazeteler her ne kadar dijital ortamda tiraja (baskı adedi) göre daha geniş bir kitleye hitap eder durumda olsa da reklam verenlerin büyük bir bölümü doğrudan internet gazeteleri, sosyal medya platformları ve Google gibi tüketiciyi doğrudan hedefleyen uygulamalar üzerinden reklam vermektedirler.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak; yerel gazetelerde dijital dönüşüm sürecinin devam ettiği, süreçte hedef kitlenin beklentileri, yerel gazete temsilcilerinin dönüşüm konusuna yaklaşımı ve resmi ilan ve reklamların yayınlanmasını düzenleyen Basın İlan Kurumunun yaptırımlarının etkili olduğu açıktır. Dijital yayıncılık için hukuksal bir altyapı ve düzenleme yapılması yerel gazetelerin hem ekonomilerinin düzelmesi hem de dijitalleşme olgusuna daha sıcak bakmaları yorumunda bulunulabilir.

Alan yazınına yerel gazetelerin dijital dönüşüm sürecini nasıl değerlendirdiği ve hangi konumda olduğunu Antalya yerel gazeteleri çerçevesinde kazandırmaya çalışan bu çalışma, gelecek çalışmalar için yön gösterici konumda olacaktır. Çalışmanın geliştirilebilmesi ve genelleştirilebilmesi açısından bölgesel düzeyde çalışmalar gerçekleştirilebilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmaya katkıda bulunan Antalya yerel gazete çalışanlarına teşekkür ederiz.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aktaş, C. (2013). İnternet'in gazeteciliğe getirdiği yenilikler. *Selçuk İletişim*, 5(1), 30-41.

Althaus, S. ve Tewksbury, D. (2002). Agenda setting and the 'new' news. *Communication Research*, 29(2), 180-207.

- Atabek, Ü. (2017). Yeni medya ve gelecek. K. Alemdar (Ed.), *Türkiye'de kitle iletişimi: Dünü-bugünü-yarını* içinde (s. 1220-1229). Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Bardoel, J. L. H. (2002). The internet, journalism and public communication policies. *International Communication Gazette*, 64(5), 501-511.
- Başaran, F. (2014). Yeni iletişim teknolojileri, alternatif iletişim olanakları. *Mülkiye Dergisi*, 34(269), 255-270.
- Birsen, H. (2013). İnternet yayıncılığı nedir?. H. İ. Gürcan (Ed.), *İnternet yayıncılığı* içinde (s. 2-21). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Blackman, C. (2004). Paying the price: the future for europe's media sector. *Foresight*, 6(5), 292-301.
- Carlson, D. (2005). The news media's 30-year hibernation. *Nieman Reports*, 59(3), 68-71.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı I: Ekonomi, kültür ve ağ toplumunun yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.), Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çetinkaya, A. (2017). Basın işletmelerinde çevrimiçi gazetecilik ile istihdam ve işgücü becerilerinin dönüşümü. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 380-398.
- Deuze, M. (1999). Journalism and the web: an analysis of skills and standards in an online environment. *Gazette*, 61(5), 373.
- Duran, R. (2003). Dünyada ve Türkiye'de medya etiği. S. Alankuş (Ed.), *Medya, etik ve hukuk* içinde (s. 109-130). IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Gezgin, S. (2002). Geleneksel basın ve internet gazeteciliği. V. Ersan (Ed.), *İnternet çağında gazetecilik* içinde (s. 29-36), Metis Yayınları.
- Girgin, A. (2001). *Türk basın tarihi 'nde yerel gazetecilik*. İnkilap Kitabevi.
- Gürcan, H. ve Bayram, F. (2005). Yerel haberlerin internet ortamında görünüşleri Denizli, Eskişehir ve Erzurum örneğinde bir değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 3(4), 53-62.
- Gürcan, H. ve Bekiroğlu, O. (2013). Türkiye'de internet gazeteciliği açısından yerel basının genel görünümü ve bölgeler arası bir değerlendirme. *Selçuk İletişim*, 5(1), 22-29.
- Hürriyet Gazetesi. (2020). *01.01.2020-30.09.2020 tarihleri ara hesap dönemine ilişkin faaliyet raporu*. <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/887586> adresinden 26 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Işık, M. (2001). Globalleşme yerelleşme ve medya. *Selçuk İletişim*, 1(4), 38-43.
- Kalsın, B. (2016). Geçmişten geleceğe internet gazeteciliği: Türkiye örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 1(42), 75-94.
- Karaduman, M. (2003). İnternet ve gazetecilik. S. Alankuş (Ed.), *İletişim teknolojileri ve medya* içinde (s. 141-153). IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Karagöz, U. (2016). Dijital dönüşüm ve Türkiye. *İdarecinin Sesi*, 1(171), 71-75.
- Koçyiğit, M. ve Koçyiğit, A. (2018). Değişen ve gelişen dijital iletişim: Yazılabilir web teknolojisi (web 2.0). V. Çakmak ve S. Çavuş (Ed.), *Dijital kültür ve iletişim* içinde (s. 19-48). Literatürk Academia.
- Köseoğlu, A. (2017). Dijital ortamda yerel basın: Tekirdağ örneği üzerinden bir inceleme. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 1(1), 33-56.
- Mcluhan, M. (1964). *Understanding media*. Corte Madera, Gingko Press.
- Ong, W. J. (2012). *Sözlü ve yazılı kültür-sözün teknolojileşmesi*. (S. P. Banon, Çev.), Metis Yayınları.
- Özcan, A. (2015). *Yerel basında bilişim teknolojilerinin kullanımı ve etkileri* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Özcan, A. (2016). Yeni iletişim teknolojileri, yerel gazetecilik ve yerellik algısı. *Marmara İletişim Dergisi*, 26(1), 17-36.

- Pavlik, J. V. (2013). *Yeni medya ve gazetecilik*. (M. Demir ve B. Kalsın, Çev.), Phoneix.
- Stokes, D. ve Bergin, R. (2006). Methodology or “methodolatry”? an evaluation of focus groups and depth interviews. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 9(1), 26-37.
- Şeker, M. (2007). *Yerel gazeteler*. Tablet Yayınları.
- Şenyüz, M. (2018). *Gazeteciliğin merdiven altı: İnternet haberciliği ve gelecek güzel günler*. Journo Gazetesi, <https://journo.com.tr/internet-haberciligi-nereye-gidiyor> adresinden 26 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Taşkıran, İ. ve Kırık, A. M. (2016). Gazetecilerin sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullanımı medya profesyonellerinin bakış açılarını tespit etmeye yönelik bir araştırma. *Intermedia International E-Journal*, 1(3), 213-241.
- Tekin, H. ve Tekin, H. (2012). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Dijital*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 26 Mayıs 2021 tarihinde alınmıştır.
- Vural, M. A. (2007). İşlev, önem ve misyonlarıyla yerel basın ve Eskişehir örnekleminde elde edilen bulgular. S. Gezgin (Ed.) *Türkiye’de yerel basın* içinde (s. 337-356). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Yaşın, C. (2009). Türkiye’de yerel basının yapısal özellikleri ve üretim koşulları. *İletişim Kuram ve Araştırma*, 28(1), 115-151.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, B. (2013). Gazeteciliğin dönüşümü: yondeşen ortam ve yondeşen gazetecilik. *Selçuk İletişim*, 6(2), 230-253.

COVID-19 SALGININDA SANAL ALIŞVERİŞ PLATFORMLARININ PERFORMANSLARININ ÖLÇÜLMESİ: AHP-MAIRCA MODELİ*

MEASURING THE PERFORMANCE OF ONLINE SHOPPING PLATFORMS IN THE COVID-19 PANDEMIC: AHP-MAIRCA MODEL

Yüksel ERDAŞ¹
Prof. Dr. Fatih ECER²

ÖZ

İnternetin keşfedilmesiyle birlikte insanların yaşam tarzlarında ve alışkanlıklarında önemli ölçüde değişimler meydana gelmiştir. İnternetle birlikte işletmeler satışlarını internet üzerinden yapma eğilimine girmiş ve insanlar giderek daha fazla ihtiyacını internet üzerinden karşılamaya başlamışlardır. 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 ile internet tüketicilerin hayatında daha da önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Tüketiciler hastalık korkusuyla ihtiyaçlarını sanal alışveriş platformları üzerinden gidermeye yönelmişlerdir. Bu çerçevede bu çalışmada beş ana kriter ve bunlara ilişkin yirmi üç alt kriter doğrultusunda sanal alışveriş platformlarının salgın dönemindeki performansları AHP ve MAIRCA bütünleşik modeliyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda AHP yöntemiyle kriterlerin önem ağırlıkları tespit edilmiştir. MAIRCA yöntemi ise sanal alışveriş sitelerinin sıralanması amacıyla kullanılmıştır. AHP sonuçları sırasıyla “uygun fiyat”, “karantina süreci” ve “enfekte olma korkusu” kriterlerinin sanal alışveriş platformlarının performanslarının en önemli belirleyicileri olduğunu göstermiştir. Ayrıca Trendyol, en başarılı alışveriş sitesi olarak belirlenmiştir. Bu çalışma sanal alışveriş platformları için salgın dönemindeki kendi performans değerlendirmelerinde kullanabilecekleri bir kılavuz niteliğinde olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Alışveriş Platformları, Covid-19, E-Ticaret, AHP, MAIRCA.

JEL Sınıflandırma Kodları: M31, C44, L11.

ABSTRACT

With the discovery of the internet, there have been significant changes in people's lifestyles and habits. Businesses have tended to make their sales with the internet, and people have started to meet their needs more on the internet. With Covid-19, which emerged in 2019, the internet has begun to have an even more important place in consumers' lives. Consumers have tended to meet their needs through online shopping platforms due to the fear of illness. In this context, in the study, the performance of online shopping platforms during the outbreak period is analyzed with the AHP and MAIRCA integrated model, in line with the five main criteria and their twenty-three sub-criteria. In this context, the importance weights of the criteria are highlighted with the AHP method. The MAIRCA method, on the other hand, is utilized to rank online shopping sites. The AHP results reveal that “affordable price”, “quarantine period”, and “fear of being infected” are the most crucial determinants of the performance of online shopping platforms, respectively. Further, Trendyol is highlighted as the most successful shopping site. The study can be a guide for online shopping platforms in assessing their own performances during the pandemic period.

Keywords: Online Shopping Platforms, Covid-19, E-Commerce, AHP, MAIRCA.

JEL Classification Codes: M31, C44, L11.

* Bu çalışma, Fatih ECER danışmanlığında Yüksel ERDAŞ tarafından hazırlanmakta olan “Covid-19 Salgını Döneminde Dijital Alışveriş Platformlarının Performanslarının AHP Temelli MAIRCA Modeliyle Belirlenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışma için Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurulundan 2020/226 sayılı ve 20.11.2020 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, yukselderdas@outlook.com

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatihecer@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

With the Covid-19 pandemic affecting the whole world, changes have begun to occur worldwide. As a result of these changes, consumers have started to shop through online shopping platforms to take precautions against the disease. This has led to a change in the purchasing behavior of consumers. In addition, due to the epidemic, consumers are shopping more carefully and more selectively than before. Two questions will be answered in this study. The first of these will investigate which factors consumers give importance to when shopping from online shopping sites during the epidemic period. In the second question, the performance of the online shopping platforms consumers prefer will be measured, and the online shopping platform with the best performance will be determined.

Design/methodology/approach:

In this study, data were collected by questionnaire method. Since the participants could not be interviewed face to face due to the epidemic, the data were collected online. The survey method used to collect data was created according to 5 main criteria and 23 sub-criteria obtained as a result of research in the literature. The survey consists of three parts in total. In the first part, demographic questions were asked to the participants. In the second part, questions consisting of tables were invited to the participants to compare five main criteria and twenty-three sub-criteria with each other. In the last part, there are questions that participants will evaluate online shopping platforms. Questionnaires were filled out by people who shopped online. In this study, two less preferred methods were preferred for analysis compared to other studies in the literature. A total of 45 people participated in the research. Fifteen of the participants were not considered during the analysis because they filled out the questionnaire incorrectly. The collected data were evaluated using the MS-Excel program through the AHP-based MAIRCA model. There are not many studies in the literature with these two preferred methods. Consequently, it is tried to fill the gap in the literature on this subject by contributing to the literature.

Findings:

As a result of the AHP analysis conducted to answer the first research question determined at the beginning of the research, it was concluded that consumers give more importance to affordable products in their online shopping and that the discounts made by online shopping platforms affect their online purchasing behavior. With the epidemic, the priorities in consumers' lives began to change. As a result of the analyzes made, it has been concluded that the consumers who are afraid of catching the disease are so scared of being infected and that the quarantine processes that they will stay when they are sick are an essential factor affecting them in their online shopping. As a result of the MAIRCA analysis made for the answer to the second question of the research, it was concluded that the consumers think that the Trendyol shopping platform has the best performance among the online shopping platforms. According to consumers, it has been concluded that the second online shopping platform with the best performance is Hepsi Burada.

Conclusion and Discussion:

Due to the Covid-19 epidemic, feelings of fear and panic have begun to dominate in people. As time progressed, people began to change their habits and take various measures to avoid getting infected. Due to the panic created by the virus, people have started to turn to online shopping platforms to prevent contact with other people while shopping. In this study, the factors affecting the purchasing behavior of people who tend to online shopping were investigated. With the epidemic, there has been an increase in the interest in online shopping sites. In this study, as a result of this increase, the performance of the sites was investigated, and the online shopping site with the best performance was determined. As a result, it has been determined which factors are essential to consumers who use online shopping sites. Thanks to these factors, businesses that want to increase their performance during the pandemic period can create their marketing and sales activities according to these factors. This study guides consumers and enterprises for online shopping during the epidemic period. With this study, while consumers learn which online shopping site is good, they know which factors are more important when purchasing products in businesses.

1. GİRİŞ

İnsanların hayatlarını etkileyip çeşitli davranışlarında değişime sebep olan internet teknolojisi 1990'lu yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknoloji birlikte, insanların hayatlarını etkileyecek çoğu teknolojik faaliyetler keşfedilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır. Keşfedilen bu faaliyetler sayesinde E-ticaret gibi yeni teknolojik kavramlar da ortaya çıkmıştır (Yılmaz ve Karakadılar, 2019, s. 54). E-ticaret, alışveriş pazarlarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu ticaret türü ile elektronik ortamda mekan fark etmeksizin dünyanın herhangi bir ülkesinde satış yapan bir işletme kolayca ürettiği ürünleri istediği ülkedeki işletmeye veya müşteriye satabilmektedir. E-ticaret sayesinde işletmeler müşterileri ile müşteriler de işletmelerle daha kolay bir şekilde temas kurabilmektedirler. Bu durum sayesinde işletmeler ve müşteriler birbirleri hakkındaki bilgilere daha kolay ulaşabilmektedir (Marangoz, 2011, s. 84).

E-ticaret kavramının ticari faaliyetlerde kullanılmaya başlamasıyla birlikte sanal ya da online alışveriş kavramı hayatımıza girmeye başlamıştır. Sanal alışveriş hem internet siteleri aracılığıyla hem de sanal alışveriş uygulamaları aracılığıyla tüketicilerin ürün ve hizmet satın alması olarak değerlendirilebilir. Sanal alışveriş süreci, tüketicilerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla sanal alışveriş platformlarında ürün veya hizmeti satın almasıyla başlayarak firmanın ödemesi yapılan ürünü tüketiciye teslim etmesiyle tamamlanan bir süreçtir (Ağcadağ, 2014, s. 23-24). Ancak tüketiciler sanal alışveriş kavramına karşı bazı endişelere sahiptirler. Satın aldıkları ürünlerin sanal alışveriş platformundaki resimleri ile gelen ürünün bazen aynı olmaması veya ürünün istedikleri kalitede olmaması, satın alma işleminde vermiş oldukları kişisel verilerin güvenliğinden endişe duymaları, satın aldıkları ürünü mağazadaki herhangi bir temasta bulunamamaları gibi bazı endişeler tüketicileri rahatsız etmektedir. Bu durum tüketicilerin sanal alışveriş platformlarını alışverişlerinde tercih etme sıklığını az da olsa düşürmektedir (Çelik, 2009, s. 96).

E-ticarete olan ilgi, son birkaç yıldır gözle görülür şekilde artış göstermiştir. Bu artışın en önemli sebebi, 2019 yılında ortaya çıkan korona virüs (Covid-19) salgınıdır. Salgınla birlikte tüm ülkelerde ve insanların yaşam tarzlarında değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Bu süreçte tüketiciler yaşadıkları zor duruma karşı kendilerince önlemler alırken çevresindeki kişilerle temaslarını giderek azaltmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak tüketiciler alışverişlerini e-ticaret yapmak amacıyla kullanılan sanal alışveriş platformları ile gerçekleştirmeye başlamışlardır (Erdoğan, 2020, s. 1298; Kaya ve Erbaş, 2021, s. 282).

Salgın, işyeri faaliyetlerini sanallaştırmaya mecbur bırakmış olup birçok işletme bu geçiş sürecini kısa sürede gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, salgın sürecinde sanal satış platformlarının performansları üzerine yapılan araştırma sayısı oldukça sınırlı kalmıştır (Kim, 2020; Grashuis, Skevas, Segovia, 2020; Richards ve Rickard, 2020). Bu çalışmada Covid-19 salgınında insanların ürün satın alırken tercih ettikleri sanal alışveriş platformlarının salgın dönemindeki performansları ölçülmüştür. Ayrıca ürün tercihinde dikkate alınan etmenlerin önem düzeylerinin belirlenmesi de amaçlanmıştır. Dolayısıyla birçok alternatifin pek çok kriterle göre değerlendirilmesini içeren bu problem, bir tür çok kriterli karar verme (ÇKKV) problemidir. Bu bağlamda çalışmada AHP (Analytic Hierarchy Process) ve MAIRCA (Multi-Attributive Ideal-Real Comparative Analysis) yöntemleri birlikte kullanılmıştır. AHP yöntemiyle, salgın döneminde sanal alışveriş yaparken tüketicilerin hangi kriterlere ne kadar önem verdikleri belirlenmiştir. Daha sonra ise MAIRCA yöntemiyle sanal alışveriş platformlarının performansları ölçülmüştür. Bilindiği kadarıyla bu çalışma AHP ve MAIRCA yöntemlerini birlikte kullanan ilk çalışma olma niteliği taşımakta ve bu anlamda literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışma, aşağıdaki araştırma sorularına yanıt bulmaya çalışmaktadır:

AS1. Tüketiciler Covid-19 döneminde sanal alışveriş yaparken hangi faktörleri göz önünde bulundurur?

AS2. Bu faktörlerin öncelikleri (önem düzeyleri) nedir?

AS3. Covid-19 döneminde Türkiye'de önde gelen sanal alışveriş platformlarının hangisi daha iyi performans göstermektedir?

Bu çalışmanın sonraki bölümünde benzer çalışmalar irdelenmiştir. Üçüncü bölümde kullanılan analiz yöntemlerinden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde yapılan uygulama ortaya konulmuş, elde edilen bulgulara değinilmiş ve bulgular üzerine birtakım tartışmalar yapılmıştır. Son bölüm ise sonuç ve önerileri içermektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

İnternetin günlük hayatımıza girmeye başlamasından itibaren fiziki alışveriş yerini artan bir hızla sanal alışverişe bırakmaya başlamıştır. Özellikle Covid-19 salgınının da etkisiyle bu ivmelenme daha da belirgin hale gelmiştir. Literatürde sanal alışveriş yapmada etkili olan faktörler pek çok araştırmacının ilgisi çekmiş ve araştırma konusu olmuştur. Örneğin İslam (2015), yapmış olduğu çalışmada tüketicilerin sanal olarak yapmış oldukları alışverişlerdeki davranışlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Bu çalışmada İran'da çevrimiçi alışveriş yapan kişilerle anket uygulaması yapılmış ve elde edilen veriler doğrultusunda hipotezleri test etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda tüketicilerin kart bilgilerinin başka kişilerin eline geçmesinden korktuklarına, sipariş verdikleri ürünlerin zamanında teslim edilmemesi ve para kaybetmekten korkmalarından dolayı sanal alışverişe karşı olumsuz bir bakış açısına sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Azami (2019) yaptığı çalışmada, çevrimiçi alışveriş yapan tüketicilerin davranışlarını etkileyebilecek olan beş önemli faktörü (web ortamı, ürünün özellikleri, güvenlik ve güven, promosyon ve ürünün fiyatı) test etmiştir. Verileri toplamak için İstanbul Üniversitesi'nde okuyan yabancı uyruklu bazı öğrencilerle anket uygulaması yapmıştır. Toplanan anketleri tanımlayıcı analizler ve yapısal eşitlik modeli kullanarak analiz etmiştir. Chandra ve Sinha (2013), e-ticaret ve pazarlama alanları için önemli olan sanal alışverişin tüketicilerin davranışlarını ne yönde etkilediğini araştırmak için bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada Bhilai-Durg şehrinde yaşayan ve sanal alışveriş yapan kişilere anket çalışması uygulamışlardır. Verileri regresyon analizi kullanarak analiz etmişlerdir. Kidane ve Sharma (2016) çalışmalarında, sanal alışveriş de tüketicileri etkileyen bazı faktörleri (güven, ürün iadesi, nakit ödeme ile yapılan teslimatlar, satış sonrası hizmetler, ürün iadesinde ödeme garantisi) incelemişlerdir. Anket yöntemi kullanılarak veriler toplamışlardır. Veri analizinde yapısal eşitlik modeli kullanmışlardır. Uygun vd. (2011) yaptıkları bu çalışmada, zamanla sanal alışverişe karşı artan ilgiden kaynaklı tüketici davranışlarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu saptamaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda Aksaray'da yaşayan tüketicilerden anket yöntemiyle verileri toplamışlar ve analiz için çoklu regresyonu tercih etmişlerdir. Araştırma sonucunda tüketicileri sadece teknolojik değişkenlerin değil aynı zamanda tüketiciye yönelik olan değişkenlerin de etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bayır (2020) yapmış olduğu çalışmada, tüketicilerin alışverişlerini yapacakları sanal alışveriş platformunu seçerken önem verdiği kriterleri belirlemiştir. Alanında uzman kişilerle yapılan pilot çalışmayla bazı kriterler belirlenmiş ve tüketicilere bu kriterleri sorarak sıralama yapmalarını istemiştir. Yazar, elde ettiği verileri AHP analizini kullanarak analiz etmiş ve kriterleri önem ağırlıklarına göre sıralamıştır. Rekik (2019) çalışmasını bulanık analitik ağ yöntemi ile bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanarak e-ticaret sitelerinin sıralaması amacıyla gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada 5 alışveriş sitesi, belirlenen 8 kritere göre değerlendirilmiştir. Tablo 1'de tüketicilerin davranışlarını etkileyen faktörler faktörler özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Covid-19 Salgınında Tüketicilerin Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Yazarlar	Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler
Uzun ve Poturak (2014)	Güven, fiyat, ürün kalitesi, önceki deneyimi, web tasarımı, teslim süreci, tüketicilerin memnuniyeti alışveriş
Sharma ve Jhamb (2020)	Ücretsiz teslimat, bir alana bir bedava, temassız teslimat, üretilen ürünün yeri, enfekte olma korkusu, kolay iade
Negger ve Uddin (2020)	Fiyat karşılaştırması, güvenlik, web site kalitesi, ürün ve hizmet hakkında yorum yapabilme, ürün ve hizmetin kalitesi, zaman, hızlı teslimat, teslimat performansı, teslimat ücreti, hızlı yükleme, site haritası, ürün ve hizmet hakkında daha fazla bilgi alınabilmesi, 7/24 müşteri desteği, indirimler, ürün çeşitliliği, e-ödeme sistemi, karantina, uygun fiyat, evde kal, sosyal mesafe, ödeme seçeneklerini kolay ve rahat olması
Pham vd. (2020)	Satıcılarla yüz yüze etkileşimden kaçınmak, eğlence hizmetleri ve işletmelerin kapatılması, indirim kuponları, birikmiş alışveriş puanları, kredi kartı bilgilerinin güvenliği
Akarsu ve Alacahan (2018)	Zamandan tasarruf etmek, optimal fiyat anlayışı, kuyrukta bekleme zahmetinin olmaması, 7/24 mağazaların açık olması, geniş ürün yelpazesi, kıyaslama yapma imkanı, alışveriş yapılacak alanın kısıtlı olması

Son olarak, çeşitli araştırmacılar ÇKKV yöntemlerinden yararlanarak şirketlerin sanal alışveriş platformlarını değerlendirmişlerdir. Örneğin Huang vd. (2009) SAW (simple additive weighting) yöntemini, Aydın ve Kahraman (2012) AHP ve VIKOR yöntemlerini, Chen vd. (2013) bulanık ANP ve bulanık TOPSIS yaklaşımını, Yu vd. (2011) AHP ve bulanık TOPSIS metodolojisini, Kahraman vd. (2018) bulanık TOPSIS yaklaşımını, Li ve Sun (2020) bulanık AHP ve gri TOPSIS modelini, Wang vd. (2020) gri teori temelli veri zarflama analizini, Techi ve Ersoy (2021) AHP yöntemini kullanmışlardır. Ancak AHP ile MAIRCA yöntemlerini birlikte kullanan bir çalışmaya ilgili literatürde rastlanmamıştır. Sonuç olarak böylesi bir yenilikle literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

3. METODOLOJİ

3.1. Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırmada veri toplamak için anket yöntemi tercih edilmiştir. Tercih edilen anket yönteminde sorular daha önceden incelenen makalelerden elde edilen bulgulara göre oluşturulmuştur. Veri toplamak için oluşturulan anket Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 20.11.2020 tarihli 2020/226 sayılı kararı sonucunda etik açıdan sakıncalı olmadığı kararı verilmiş olup anketler tüketicilere uygulanmıştır.

3.2. Analiz Yöntemleri

3.2.1. Çok Kriterli Karar Verme

ÇKKV, birden fazla kriterin olduğu bir karar verme aşamasında karar veren kişinin en ideal ve doğru kararı vermesi için kullanılan yöntemler topluluğudur. Bu yöntemler sayesinde karmaşık hale gelen bir sorun kolayca çözülebilmektedir. Karar vermek için kullanılan bu yöntemlerin her biri kendince özgün yöntemlerdir (Aruldoss, 2013, s. 31-32). ÇKKV ile alakalı ilk çalışma 1772 yılında yayınlanmıştır (Ecer, 2020a, s. 223) ve yıllar geçtikçe bu alan benimsenerek yeni yöntemler geliştirilmiştir. ÇKKV’de asıl amaç karşımıza bir problemde genellikle birbirleriyle çelişen kriterlere göre çözümden yapılan analizler doğrultusunda kabul edilebilir bir çözüme ulaşmaktır (Ecer, 2020a, s. 22-23).

3.2.1.1. AHP Yöntemi

AHP yöntemi Saaty (1980) tarafından karar verirken karşılaşılan sorunları çözmek amacıyla geliştirilmiştir. AHP yönteminde öncelikle hiyerarşik yapıda bir model oluşturulur. Daha sonra oluşturulan bu modelde yer alan kriterler birbirleriyle ikili olarak karşılaştırılır. Son aşamada ise karşılaştırma sonucunda elde edilen sonuçlara göre sıralama yapılır (Amiri, 2010, s. 6219).

AHP yöntemi araştırmacılar tarafından oldukça fazla tercih edilen güvenilir bir yöntemdir. Bu araştırmada da AHP yöntemi tercih edilmiş ve kriter ağırlıklarının belirlenmesinde bu yöntemden yararlanılmıştır. AHP yöntemi ile araştırmacılar hem nicel hem de nitel kriterler belirleyip analiz yapabilmektedirler. Ayrıca AHP yöntemi ile belirlenen ana ve alt kriterler kolay bir şekilde birbirleriyle kıyaslanarak ikili karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Bu durumda AHP yöntemi sayesinde çok boyutlu olan matrisleri kullanmayarak, kolay bir şekilde anlaşılır bir analiz yapılmasına imkân sağlamaktadır. AHP yöntemi problemleri çok boyutlu olarak çözebildiğinden kaynaklı olarak kullanım alanı oldukça geniş bir ÇKKV yöntemidir (Bedirhanoglu, 2015, s. 15-16).

AHP, yönteminde aşağıdaki dört aşama uygulanarak sonuca ulaşılmaktadır (Ecer vd., 2018):

Adım 1: AHP yönteminde ilk olarak analizde kullanılacak olan kriter ve alternatiflerin hiyerarşik bir yapısının oluşturulmasıdır.

Adım 2: İkinci aşamada ise kriterlerin karşılaştırılmaları için Denklem (1) ve Denklem (2) kapsayacak şekilde ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nm} \end{bmatrix} \quad (1)$$

$$a_{ij} = \frac{1}{a_{ji}}, a_{ii} = 1, a_{ij} > 0. \quad (2)$$

Adım 3: Üçüncü aşamada ise oluşturulan ikili karşılaştırma matrislerinin kriter önem ağırlıkları Denklem (3) uygulanarak hesaplanmaktadır.

$$AW = \lambda_{max}W \quad (3)$$

Adım 4: Son aşamada ise tutarlılık oranı Denklem (4) ve Denklem (5)’te yer alan formül ile hesaplanmaktadır. Hesaplanan değer 0,10’dan küçükse anket tutarlı olarak sayılmaktadır.

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (4)$$

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (5)$$

Tablo 2. Rassallık Oranları

<i>n</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>R.I.</i>	0,00	0,00	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,54	1,56	1,57	1,59

Kaynak: (Saaty, 1980).

Tablo 2’de verilen oranlar AHP analizini geliştirilenler tarafından belirlenen oranlar olup analizi yapılacak olan tabloda yer alan kriter sayısına karşılık gelen değer tutarlılık göstergesine bölünmesi sonucunda tutarlılık oranı elde edilir.

Yukarıda da vurgulandığı üzere AHP pek çok gerçek yaşam probleminin çözümünde kullanılmıştır. Örneğin Arıbaş ve Özcan (2016), AHP-TOPSIS yaklaşımı yardımıyla araştırma projelerini değerlendirmişlerdir. Küçük ve Ecer (2008), AHP ile tedarikçi seçimi gerçekleştirmişlerdir. Aksoy vd. (2015), kömür işletmelerinin sıralamasını yapmak için AHP yöntemiyle kriter ağırlıklarını tespit etmişler ve elde ettikleri ağırlıkları MULTIMOORA ve COPRAS yöntemlerinde kullanmışlardır. Kara ve Ecer (2016), AHP ile VIKOR yöntemini bütünleştirerek geliştirdikleri modeli tekstil sektöründe tedarikçi seçimi amacıyla kullanmışlardır. Bedir ve Eren (2015), personel seçiminde AHP ve PROMETHEE bütünleşik modelinden yararlanmışlardır. Ecer vd. (2018), AHP yöntemiyle engelli bireye sahip ailelerin ihtiyaç duyduğu finansal desteği belirlemeye çalışmışlardır.

3.2.1.2. MAIRCA Yöntemi

MAIRCA yöntemi karar vericinin birçok alternatif arasından doğru alternatifi seçmesi için bazı kriterler belirlenir. Belirlenen bu kriterlere göre alternatifler değerlendirilir. Daha sonra ideal sonuçlarla elde edilen sonuçlar arasındaki farklar hesaplanır. En az farka sahip olan alternatif en iyi alternatiftir (Günay ve Ecer, 2020). MAIRCA yöntemi kolay bir matematik çözümüne dayalı ÇKKV yöntemidir. Bu yöntemle kriterler normalleştirilerek alternatifler arasında bir sıralama işlemi yapılmaktadır. Bu sıralama işleminde normal sıralama işlemlerinden farklı olarak kriterlerin boşluk değeri en az olan en önemli alternatif olarak kabul edilmektedir. Sıralama işlemi kriterlerin değerlerine göre yapılmaktadır (Altın, 2021, s. 85).

Yöntem, yakın bir zamanda literatüre girmiş olmasına rağmen pek çok alanda başarıyla uygulanmıştır. Örneğin, Ürgüp ve Demir (2021) yılında yaptıkları çalışmada MAIRCA yöntemini kullanarak 4 büyük futbol kulübünün finansal performansı analiz etmişlerdir. Ayçin ve Orçun (2019) banka performansı değerlendirmek için bu yöntemi tercih etmişlerdir. Belke (2020) gelişmiş ülkelerin performans analizini bu yöntemle gerçekleştirmişlerdir. Ecer (2022), MAIRCA yönteminin sezgisel bulanık uzantısını geliştirerek Covid-19 aşılarını değerlendirmiş ve en uygun olanı seçmeye çalışmıştır. Fidan (2021), MAIRCA yöntemini uluslararası hedef pazar seçimi problemine başarıyla uygulamıştır. Aksoy (2021), MAIRCA yöntemini ülkemizdeki birleşme ve satın alma faaliyetleri çerçevesinde kullanmıştır. Ecer (2021a) sürdürülebilir tedarikçi seçimi amacıyla bu yöntemden yararlanmışır. Zolfani vd. (2020), yerleşim yeri seçimi amacıyla MAIRCA yöntemini tercih etmişlerdir. Entropi ve MAIRCA entegre modeli Ayçin ve Güçlü (2020) tarafından finansal performans değerlendirmesi maksadıyla kullanılmıştır. Ecer (2021b) akülü elektrikli araçların değerlendirmesinde bu yöntemle diğer ÇKKV yöntemlerini birlikte kullanmıştır. Ulutaş (2019), SWARA temelli MAIRCA yaklaşımını firma seçiminde tercih etmiştir. Özdaoğlu vd. (2020) yaptıkları çalışmada BMW ve MAIRCA yöntemlerini kullanarak Isparta havalimanında bulunan uçak firmalarının performanslarını değerlendirmişlerdir. Ayçin (2020), lojistik firmasında işe başlayacak olan personelleri seçmek amacıyla CRITIC ve MAIRCA yöntemleri kullanılmıştır. Altıntaş (2021), 19 Akdeniz ülkesine ait olan TTCI verilerini MAIRCA ve MARCOS yöntemleriyle analiz ederek ülkelerin destinasyon ve rekabetçilik performanslarına ulaşmıştır. Özdağoğlu vd. (2020) YÖK’ün yayınlamış olduğu rapor doğrultusunda Türkiye’de bulunan 172 üniversitenin sıralamalarını yapmışlardır.

Pamucar vd. (2014) tarafından geliştirilen bu yöntem altı aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar şu şekildedir (Ecer, 2021a):

Adım 1: İlk aşamada Denklem (6) kullanılarak kriterlerin ve alternatiflerin ağırlıklarını içeren bir başlangıç matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Adım 2: İkinci aşamada daha önceden belirlenen alternatiflerin karar verici tarafından tercih değerlerinin m analizde kullanılan alternatiflerin sayısını gösterecek şekilde Denklem (7) kullanılarak belirlenmesi.

$$P_{A_i} = \frac{1}{m}; \quad \sum_{i=1}^m P_{A_i} = 1 \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (7)$$

Adım 3: Üçüncü aşamada kriterleri ve alternatifleri içeren bir teorik değerlendirme matrisi Denklem(3) kullanılarak oluşturulur. Denklem (8)'e göre T_p ikinci adımda belirlenen alternatiflerin tercih değerlerinin kriterlerin önem ağırlıklarının çarpımı sonucunda bulunmaktadır.

T_p = Teorik Değerlendirme Matrisi

n = Kriter Sayısı

m= Alternatif Sayısı

$$T_p = \begin{bmatrix} P_{A_1} & \begin{bmatrix} t_{p11} & t_{p12} & \cdots & t_{p1n} \\ t_{p21} & t_{p22} & \cdots & t_{p2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ t_{pm1} & t_{pm2} & \cdots & t_{pmn} \end{bmatrix} \\ P_{A_2} & \\ \vdots & \\ P_{A_m} & \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} P_{A_1} & \begin{bmatrix} w_1 \cdot t_{p11} & w_2 \cdot t_{p12} & \cdots & w_n \cdot t_{p1n} \\ w_1 \cdot t_{p21} & w_2 \cdot t_{p22} & \cdots & w_n \cdot t_{p2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 \cdot t_{pm1} & w_2 \cdot t_{pm2} & \cdots & w_n \cdot t_{pmn} \end{bmatrix} \\ P_{A_2} & \\ \vdots & \\ P_{A_m} & \end{bmatrix} \quad (8)$$

Adım 4: Dördüncü aşamada ise ilk adımda oluşturulan matris standartlaştırılır bu standartlaştırılma işleminde eğer kriter fayda temelli bir matris ise Denklem (9), maliyet temelli ise Denklem (10) kullanılarak standartlaştırılmış matris elde edilir.

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_{ij} - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-} \right) \quad (9)$$

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_i^+ - x_{ij}}{x_i^+ - x_i^-} \right) \quad (10)$$

Standartlaştırılmış matris ile teorik değerlendirme matrisi çarpılarak gerçek değerlendirme matrisi Denklem (11)'de görüldüğü gibi elde edilir.

$$T_r = \begin{bmatrix} t_{r11} & t_{r12} & \cdots & t_{r1n} \\ t_{r21} & t_{r22} & \cdots & t_{r2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ t_{rm1} & t_{rm2} & \cdots & t_{rmn} \end{bmatrix} \quad (11)$$

Adım 5: Teorik değerlendirme matrisi ile gerçek değerlendirme matrisleri Denklem (12)'de görüldüğü gibi birbirinden çıkartılarak fark matrisi elde edilir.

$$G = T_p - T_r = \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} & \cdots & g_{1n} \\ g_{21} & g_{22} & \cdots & g_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ g_{m1} & g_{m2} & \cdots & g_{mn} \end{bmatrix} \quad (12)$$

Adım 6: Son aşamada ise beşinci aşamadaki matrisin satırları Denklem (13) kullanılarak toplanıp kriterlerin fonksiyon değerleri bulunur. En iyi alternatif için bu değerler küçükten büyüğe doğru olacak şekilde sıralanır ve en iyi alternatif elde edilir.

$$Q_i = \sum_{j=1}^n g_{ij} \quad (13)$$

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evreni sanal alışveriş platformlarını kullanarak sanal alışveriş yapan kişiler tarafından oluşmaktadır. Örneklem grubunu ise salgın döneminde sanal alışveriş platformlarından alışveriş yapan tüketiciler oluşturmaktadır. Anket uygulaması belirlenen örneklem grubuna kolayda örneklem yöntemi ile seçilen toplam 45 kişiye uygulanmıştır. Kolayda örneklem yöntemi bazı sınırlılıklar belirlenerek amaca uygun kişilerin örneklem

sayısına ulaşana kadar ankette dahil edilmesiyle elde edilen örneklem yöntemidir. Bu yöntem sayesinde veriler daha hızlı bir şekilde toplanabilmektedir (Ural ve Kılıç, 2018, s. 39). Anketlerden 15 tanesi eksik ya da hatalı doldurulduğundan dolayı değerlendirmeye alınmamış olup 30 anketin verileri analizlerde kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma yapılırken dünya genelinde hakim olan Covid-19 salgınından dolayı anketler yüz yüze olarak değil sanal olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma yapılırken veri toplamak ve verileri analiz etmek için yeterli bir zaman bulunmadığından dolayı araştırma sınırlı bir kitle üzerinden sınırlı sayıda kişiye anket uygulanmıştır.

AHP yönteminin avantajları olduğu gibi bazı dezavantajları da bulunmaktadır. AHP yönteminde anket uygulaması yapılacak olan kitle ne kadar büyük seçilirse ankette kullanılan kriterlerin ağırlıklarının hesaplanması ve tutarlılığın sağlanması giderek zor ve karmaşık bir hal alacaktır. Bu nedenle daha doğru bilgiler elde edebilmek amacıyla araştırmanın örneklemini kısıtlı tutulmuştur (Ecer, 2020a, s. 75).

3.5. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak daha az maliyetle çok fazla sayıda kişiye ulaşmaya olanak sağlayan ve hızlı bir şekilde verileri toplamaya yardımcı olan anket yöntemi tercih edilmiştir (Büyüköztürk, 2005, s. 133). Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi yapılan literatür araştırması sonucunda oluşturulmuştur. Anketin ilk bölümü 6 adet demografik sorudan oluşmaktadır. Çalışmaya katılanlara ilişkin bilgiler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3’de yer alan tablodaki verilere göre ankete katılanların %70’i kadınlardan oluşurken %30’u erkeklerden oluşmaktadır. Anketteki örneklemin büyük bir çoğunluğunu %76,7 ile 23-28 yaş arası bireyler oluşturmaktadır. Ankette katılan katılımcıların eğitim durumları analiz edildiğinde %60 oranındaki çoğunluğun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %30’u 0-1000 TL arası, %13,3’ü 1001-2000 TL arası, %40’ı 2001-3000 TL arası ve %13,3’ü 3001-4000 TL arası ve %3,3’ü 5000 TL ve üzeri gelire sahiptir. Katılımcıların %23,7’si evli kişilerden % 76,7 ‘si bekar kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 3. Çalışmaya Katılanlara İlişkin Bazı Demografik Bilgiler

		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	21	70
	Erkek	9	30
Yaş	23-28 Yaş Arası	23	76,7
	29-33 Yaş Arası	3	10,0
	34-38 Yaş Arası	2	6,7
	39-43 Yaş Arası	2	6,7
Eğitim Durumu	İlkokul	2	6,7
	Ortaokul	2	6,7
	Lise	2	6,7
	Önlisans	4	13,3
	Lisans	18	60,0
	Yüksek Lisans	2	6,7
Toplam Aylık Gelir	0-1000 TL Arası	9	30,0
	1001-2000 TL Arası	4	13,3
	2001-3000 TL Arası	12	40,0
	3001-4000 TL Arası	4	13,3
	5000 TL ve üzeri	1	3,3
Medeni Durum	Evli	7	23,3
	Bekar	23	76,7

Bu çalışmada, Tablo 1’deki tüm kriterler kullanılmamış olup dikkate alınacak kriterler alanında uzman kişiler (akademisyenler ve mağaza yöneticileri) tarafından belirlenmiştir. Uzmanlardan araştırma için uygun kriterleri

seçmeleri ve bu kriterleri araştırma modeline uygun olacak şekilde “ana kriterler” ve “alt kriterleri” başlıkları altında gruplamaları istenilmiştir. Bu gruplamalar sonucunda araştırmada kullanılacak analiz yöntemlerine uygun olarak anket formu düzenlenmiştir. Oluşturulan anketler araştırmaya uygun olacak şekilde katılımcılar tarafından doldurularak veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerin araştırma kriterlerine uygun olan 30 anketin aritmetik ortalamaları alınarak (Küçük ve Ecer, 2008; Ecer ve Küçük, 2008; Ecer, 2014; Kara ve Ecer, 2016; Ecer, 2018a; Ecer, 2018b; Ecer, 2020b) AHP ve MAIRCA analizleri yapılmış ve araştırma sorularına cevap aranmıştır.

3.6. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmada diğer araştırmalara kıyasla tercih edilen MAIRCA, son zamanlarda araştırmacılar tarafından yeni tercih edilmeye başlayan analiz yöntemlerinden birisidir. Yöntem, hesaplamalarının anlaşılır olması ve etkin sonuçlar üretmesi nedeniyle araştırmacılar tarafından büyük rağbet görmektedir. AHP yöntemi ise ağırlıkları subjektif bir şekilde belirlemekte yararlanılan ve ikili karşılaştırmalarda kullanılan bir yöntemdir. Yapılan ikili karşılaştırmalarda tutarlılık kontrolünü izin vermesi, yöntemin araştırmacılar tarafından tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır (Ecer, 2020a). Bilindiği kadarıyla literatürde AHP temelli MAIRCA yaklaşımını kullanan bir çalışma bulunmamaktadır. Diğer taraftan, 2019’un son aylarından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını tüketici davranışlarında fiziksel satın almadan sanal satın almaya doğru bir yönelişe neden olmuştur. Böylece sanal mağazaların müşteri beklentilerini ne ölçüde karşıladıkları merak konusudur. Bu çalışmada salgın döneminde sanal mağazaların performanslarının belirlenmesi de esas amaçlardan birisidir. Tüm bunlar ışığında çalışmanın literatürde bir boşluk doldurarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.7. Araştırmada Kullanılan Kriterler

Bu çalışmada kapsamlı bir literatür taraması ve alanında uzman kişilerin görüş ve önerileri doğrultusunda beş ana kriter ile bunlara ait yirmi üç alt kriter belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Çalışmada Yararlanılan Ana ve Alt Kriterler

Teslimat	Fiyat	Ürün ve Hizmet Kalitesi	Covid-19	Ödeme
Teslimat Hızı	Uygun Fiyat	Ürün Çeşitliliği	Karantina Süreci	E-Ödeme
Teslimat Ücretinin Düşük Olması	İndirimler	Ürün Kalitesi	Evde Kal (Kısıtlamalar)	Kapıda Ödeme İmkanı
Ücretsiz Teslimat Seçeneği	Kuponlar	Hizmet Kalitesi	Enfekte Olma Korkusu	Güvenli Ödeme
Kolay İade İmkanı	Kampanyalar	7/24 Destek	Satıcı ve Müşterilerle	Kolay ve Rahat
Temassız Teslimat	Birikmiş Alışveriş Puanlarının Kullanılabilmesi	Ürün ve Hizmet Hakkında Kolayca Bilgi Alabilme	Yüzyüze İletişimden Kaçınmak	Ödeme

3.7.1. Teslimat

Tüketicilerin sanal alışverişlerinde satın aldıkları ürün veya hizmetin kendilerine ulaştırılmasına teslimat adı verilmektedir (Yılmaz ve Mutlu, 2020, s. 491).

3.7.1.1. Teslimat Hızı

Teslimat hızı sanal alışveriş yapan tüketicilerin satın aldıkları ürünleri doğru zamanda tüketicilere ulaştırılmasıdır (Eren ve Gür, 2017, s. 828).

3.7.1.2. Teslimat Ücretinin Düşük Olması

Tüketicilerin satın aldıkları ürünler çeşitli teslimat ücretleri karşılığında tüketicilere ulaştırılmaktadırlar. Bu teslimat ücretinin olduğundan daha düşük olması tüketicilerin sanal alışveriş sitesini tercih etmesini etkilemektedir (Nguyen vd., 2019, s. 300).

3.7.1.3. Ücretsiz Teslimat Seçeneği

Tüketicilerin mağaza yerine sanal mağazaları tercih etmelerini sağlamak amacıyla bazı sanal alışveriş platformları teslimatlarda tüketicilerden herhangi bir ücret talep etmemektedirler (Özden, 2020, s. 52).

3.7.1.4. Kolay İade İmkânı

Kolay iade seçeneğinin olduğunu bilen tüketiciler ürün satın alırken daha rahat bir şekilde satın alma işlemini gerçekleştirmektedirler (Yesir, 2021, s. 38).

3.7.1.5. Temassız Teslimat

Salgın döneminde tüketicilerin sağlıklarına önem veren sanal alışveriş mağazaları teslimat seçeneklerine tüketici ile kuryenin temas kurmamasını sağlamak amacıyla temassız teslimat seçeneğini eklemiştir (Özbay ve Özcan, 2021, s. 28).

3.7.2. Fiyat

Fiyat kavramının literatürde farklı tanımları bulunmaktadır fiyat tüketicilerin ihtiyaçları oldukları ürünleri satın alırken ürün karşılığında verdiği parasal değerdir (Ertuğrul, 2008, s. 145).

3.7.2.1. Uygun Fiyat

Tüketiciler için ödedikleri miktar tekrar alışveriş yapmalarında veya alışverişlerinde sanal platformları tercih etmelerinde önemli bir kriterdir. Sanal alışveriş platformları müşterileri için ürünlerini uygun fiyatlarla sunarak tüketicilerin alışveriş tercihlerini etkilemektedir (İşler vd., 2014, s. 80).

3.7.2.2. İndirimler

Sanal mağazalar tüketicilerin alışveriş tercihlerini değiştirebilmek amacıyla fiyatlarında belirli bir süre geçerli olacak indirimler yapabilmektedirler. Bu indirimler tüketicilerin alışveriş tercihlerini etkileyebilmektedir (Yemez vd., 2018, s. 31).

3.7.2.3. Kuponlar

Kuponlar tüketicilerin yaptıkları sanal alışverişlerden kazandığı indirimlerdir. Bu indirim kuponları tüketicilerin tekrar ürün satın almalarında önemli etkisi olan kriterlerdendir (Genzileli, 2019, s. 54).

3.7.2.4. Kampanyalar

Çeşitli şekillerde tüketicileri etkileyebilmek amacıyla sanal alışveriş platformları bazı dönemlerde kampanyalar yapmaktadırlar. Bu kampanyalar bazen fiyat odaklı bazen de teslimat odaklı olabilmektedir (Öztürk ve Dündar, s. 1099).

3.7.2.5. Birikmiş Alışveriş Puanlarının Kullanılabilmesi

Sanal mağazalarda tüketiciler yaptıkları satın alma işlemlerinden kaynaklı olarak sanal mağazalarda tekrar kullanabilecekleri belirli miktarda alışveriş puanları kazanmaktadırlar. Bu durum tüketicilerin daha fazla sanal alışveriş yapmasını sağlayabilmektedirler (Yılmaz, 2012, s. 24).

3.7.3. Ürün ve Hizmet Kalitesi

Tüketicilerin satın alacağı ürün veya hizmetin kalitesi tüketiciler için önemli olan kriterlerden bir tanesidir. Ürün veya hizmetin kaliteli olmaması tüketicinin sanal mağazaya karşı bakış açısını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Güneş, 2016, s. 30).

3.7.3.1. Ürün Çeşitliliği

Tüketiciler alışveriş yaparken ürünlerin çeşitli olmasını istemektedirler. Ürün çeşitliliği fazla olan sanal mağazalar tüketiciler tarafından diğer mağazalara kıyasla daha çok tercih edilmektedir (Hatipoğlu, 2021, s. 76).

3.7.3.2. Ürün Kalitesi

Sanal mağazalardan alışveriş yapan tüketicilerin en çok endişe duydukları konulardan bir tanesi de satın aldıkları ürünün kaliteli olarak kendilerine teslim edilmesidir. Ürün kalitesi tüketicilerin alışveriş tercihlerini ciddi derecede etkileyebilmektedir (Özdemir, 2016, s. 87).

3.7.3.3. Hizmet Kalitesi

Tüketiciler alışverişlerinde aldıkları hizmetlerin kalitesinden memnun olmalarına bağlı olarak aynı mağazadan tekrar alışveriş yapmaktadırlar. Sanal mağazalar satışlarına dikkat ettikleri gibi verdikleri hizmetlerin kalitesine de önem vermeliyimdirler (Düger ve Kahraman, 2017, s. 820).

3.7.3.4. 7/24 Destek

Müşteriler sanal alışverişlerinde satın alma işlemlerinde veya işlem sonrası herhangi bir problemde karşılarında onlara 7/24 destek ile yardımcı olacak sanal mağazaları tercih etmektedirler (Jain ve Sharma, 2020, s. 54).

3.7.3.5. Ürün ve Hizmet Hakkında Kolayca Bilgi Alabilme

Sanal alışveriş platformlarında tüketiciler deneyim sahibi oldukları ürün veya hizmet hakkında çeşitli bilgiler paylaşabilmektedirler. Bu durum hem tüketicilerin ürün ve hizmet hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlarken mağazalarında kendilerini tanıtımalarına yardımcı olmaktadır (Gültaş ve Yıldırım, 2016, s. 36).

3.7.4. Covid-19

Covid-19 2019 yılında görülen bir hastalıktır. Bu hastalık kısa süre halinde küresel çaplı bir krize sebep olarak normal yaşam şartlarında değişikliğe sebebiyet vermiştir. Bu değişiklikle beraber dışarıda geçirilen sürelerde kısılmalar meydana gelmiş ve insanlar evlerinde dışarı çıkmaya korkar bir hale gelmişlerdir (Sunguray, 2020, s. 178).

3.7.4.1. Karantina Süreci

Salgınla beraber insanları korumak isteyen ülkeler hastalık taşıyan kişilerin belirli süre evlerinde karantina da kalarak diğer insanlarla temaslarını azaltmaları için çeşitli karantina önlemleri almışlardır. Bu süreçte dışarı çıkamayan bireyler ihtiyaçlarını sanal mağazalardan gerçekleştirmektedirler (Bahar vd., 2020, s. 43).

3.7.4.2. Evde Kal (Kısıtlamalar)

Hastalığın etkisini azaltmak amacıyla dünya genelinde başlatılan evde kal çağrılarını doğrultusunda insanlar yaşamlarını evden idare etmeye başlamışlardır. Bu durum insanların zaman geçirmek için yeni aktiviteler aramasına sebep olmuştur (Duygun, 2020, s. 234).

3.7.4.3. Enfekte Olma Korkusu

Salgının etkilerinin ciddi boyutlara ulaşmasıyla tüketicilerde virüs bana da bulaşır mı ya da hastalığı atlatabilir miyim gibi enfekte olma korkuları oluşmaya başlamıştır. Bu korkular ile tüketiciler insanlarla olan temaslarını azaltarak sanal platformlar aracılığıyla ihtiyaçlarını karşılamaya başlamışlardır (Altun, 2020, s. 313).

3.7.4.4. Satıcı ve Müşterilerle Yüz Yüze İletişimden Kaçınmak

Salgından önce tüketiciler alışverişlerini yüz yüze olarak tercih etmekteydiler. Fakat salgının etkisini göstermesiyle artık sağlıkları için tüketiciler yüz yüze iletişimden kaçınarak sanal platformları tercih etmektedirler (Abdullah vd., 2021, s. 142).

3.7.5. Ödeme

Tüketicilerin yaptıkları sanal alışverişlerde ürünü satın almaları için yapmaları gereken son adım ödeme işlemidir. Bu işlem sanal mağazaların ödeme sistemlerine bağlı olarak farklı türlerde de gerçekleştirilmektedir (Türker, 2019, s. 41).

3.7.5.1. E-Ödeme

E-ödeme sistemleri sanal platformlarda alışveriş yapan tüketicilere internet üzerinden ürünlerinin ödeme işlemlerini gerçekleştirmelerine yardımcı olan sistemlerdir (Ülger, 2018, s. 34).

3.7.5.2. Kapıda Ödeme İmkânı

Kapıda ödeme sistemi sayesinde tüketiciler herhangi bir ödeme bilgisini sisteme girmeden teslimat esnasında ödeme işlemini gerçekleştirebilmektedirler (Bozoğlu, 2019, s. 18).

3.7.5.3. Güvenli Ödeme

Güvenli ödeme işlemleri ile tüketiciler sanal alışverişlerinde ödeme bilgilerinin başka kişiler tarafından görülemeyeceğini bilerek alışverişlerini tamamlamaktadırlar. Bu sayede sanal alışverişe karşı olan endişelerinden kurtulmaktadırlar(Aydın ve Derer, 2015, s. 131).

3.7.5.4. Kolay ve Rahat Ödeme

Sanal alışveriş platformlarının tüketicilerine sundukları çeşitli ödeme imkanları sayesinde tüketiciler mağazaya giderek zaman harcamaktansa her an her yerde kolay bir şekilde ödeme yapacakları sanal alışveriş platformlarını tercih etmektedirler (Gurleen, 2012, s. 6).

4. SANAL ALIŞVERİŞ SİTELERİNİN AHP-MAIRCA MODELİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölüm iki alt bölüm olarak hazırlanmıştır. İlk olarak kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemek için yapılan AHP analizi ele alınmıştır. Sonrasında ise alışveriş platformlarının performanslarını belirlemek için MAIRCA yönteminin hesaplamaları gösterilmiştir.

4.1. AHP Analizi

Bu araştırma yapılırken dünya genelinde hakim olan Covid-19 salgınından dolayı anketler yüz yüze olarak değil sanal olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma yapılırken veri toplamak ve verileri analiz etmek için yeterli bir zaman bulunmadığından dolayı araştırma sınırlı bir kitle üzerinden sınırlı sayıda kişiye anket uygulanmıştır.

AHP, ikili karşılaştırmalara dayanan ve Tablo 5'teki ölçeği kullanarak sonuca ulaşan bir yöntemdir.

Tablo 5. AHP Tercih Ölçeği

Değer	Tanım	Açıklama
1	Eşit önemli	Her iki faktör aynı öneme sahiptir.
3	Orta derecede önemli	Bir faktör diğerine göre biraz daha önemlidir.
5	Kuvvetli derecede önemli	Bir faktör diğerine göre kuvvetle daha önemlidir.
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir faktör diğerine göre yüksek derecede kuvvetle tercih edilmelidir.
9	Mutlak derecede önemli	Bir faktör diğerine göre çok yüksek derecede önemlidir.
2,4,6,8	Ara değerler	İki faktör arasında küçük farklar olduğunda kullanılır.
Karşılıklı Değerler	i, j karşılaştırılırken bir değer x atanmış ise; j, i ile karşılaştırılırken atanacak değer $1/x$ olmalıdır.	

Kaynak: Saaty (1980).

Tüketicilerin yapmış oldukları değerlendirmelerden istenen tutarlılığa sahip olanlar yani tutarlılık oranı 0,10'un altında olanlar dikkate alınarak bu değerlendirmelerin ortalamaları alınmış ve Tablo 6 ve 7'deki değerler elde edilmiştir. Ardından AHP yönteminin algoritması yardımıyla hem ana kriterlerin hem de alt kriterlerin lokal ağırlıkları bulunmuştur.

Tablo 6'daki bulgulara göre ana kriterlerden en önemli kriter 0,278 ile Covid-19 salgınıdır. Daha sonra ise sırasıyla 0,255 ile fiyat, 0,189 ile teslimat, 0,178 ile ürün ve hizmet kalitesi sıralama da yer almaktadır. En az önemli olarak görülen kriter ise 0,098 ile ödeme kriteridir.

Tablo 6. Ana Kriterlerin AHP Analiz Sonuçları

Ana Kriterler	Teslimat	Fiyat	Ürün ve Hizmet Kalitesi	Covid-19 Salgını	Ödeme	Lokal Ağırlık
Teslimat	1,00	1,01	1,31	0,52	1,48	0,189
Fiyat	-	1,00	1,93	0,94	2,63	0,255
Ürün ve Hizmet Kalitesi	-	-	1,00	1,01	1,85	0,178
Covid-19 Salgını	-	-	-	1,00	3,40	0,278
Ödeme	-	-	-	-	1,00	0,098

(Tutarlılık Oranı: 0,02)

Ankete katılan katılımcıların verdikleri yanıtlar sonucunda Tablo 7’de yer alan teslimat kriterinin alt kriterlerinden en önemlisinin 0,277 ile ücretsiz teslimat seçeneği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 0,247 ile ikinci en önemli kriter ise teslimat hızıdır. Üçüncü ve dördüncü en önemli kriterler ise sırasıyla 0,196 ile teslimat ücretinin düşük olması, 0,168 ile kolay iade imkânıdır. Son sırada ise 0,111 ile temassız teslimat yer almaktadır. Karşılaştırma sonucunda hesaplanan tutarlılık oranı 0,01’dir.

Tablo 7. Teslimat Alt Kriterlerinin AHP Analiz Sonuçları

Teslimat Alt Kriterleri	Teslimat Hızı	Teslimat Ücretinin Düşük Olması	Ücretsiz Teslimat Seçeneği	Kolay İade İmkânı	Temassız Teslimat	Lokal Ağırlık
Teslimat Hızı	1,00	1,85	0,81	1,35	1,82	0,247
Teslimat Ücretinin Düşük Olması	-	1,00	0,74	1,51	1,88	0,196
Ücretsiz Teslimat Seçeneği	-	-	1,00	1,90	2,18	0,277
Kolay İade İmkânı	-	-	-	1,00	2,02	0,168
Temassız Teslimat	-	-	-	-	1,00	0,111

(Tutarlılık Oranı: 0,01)

Tablo 8’deki sonuçlar incelendiğinde fiyat alt kriterleri önem sıralamasına göre sıralandığında en önemli kriterin 0,345 ile uygun fiyat olduğu görülmektedir. İndirimler 0,263 ile uygun fiyattan sonraki en önemli kriter olduğu görülmektedir. Sıralamayı 0,206 ile kampanyalar takip ederken 0,107 ile kuponlar dördüncü sırada yer almaktadır. En son sırada, 0,076 ile birikmiş alışveriş puanlarının kullanılabilmesi bulunmaktadır. Yapılan tutarlık testi sonucunda karşılaştırmalar 0,03 ile tutarlıdır.

Tablo 8. Fiyat Alt Kriterlerinin AHP Analiz Sonuçları

Fiyat Alt Kriterleri	Uygun Fiyat	İndirimler	Kuponlar	Kampanyalar	Birikmiş Alışveriş Puanlarının Kullanılabilmesi	Lokal Ağırlık
Uygun Fiyat	1,00	1,93	3,02	1,81	3,16	0,345
İndirimler	-	1,00	3,19	1,69	3,13	0,263
Kuponlar	-	-	1,00	0,39	2,06	0,107
Kampanyalar	-	-	-	1,00	3,05	0,206
Birikmiş Alışveriş Puanlarının Kullanılabilmesi	-	-	-	-	1,00	0,076

(Tutarlılık Oranı: 0,03)

Ürün ve hizmet kalitesine ait alt kriterlerin yer aldığı Tablo 9’a göre katılımcılar için bu kriterler arasındaki en önemli kriter 0,355 ile ürün kalitesidir. Katılımcılar için önemli görülen ikinci ve üçüncü kriterler ise 0,236 ile ürün çeşitliliği ve 0,209 ile hizmet kalitesidir. Ayrıca, dördüncü ve beşinci önemli kriterler ise 0,103 ile 7/24 destek ve 0,095 ile ürün ve hizmet hakkında kolayca bilgi alabilmedir. Tablo 8’in tutarlılık oranı 0,02 olup sonuçlar tutarlı ve güvenilirdir.

Tablo 9. Ürün ve Hizmet Kalitesi Alt Kriterlerinin AHP Analiz Sonuçları

Ürün ve Hizmet Kalitesi Alt Kriterleri	Ürün Çeşitliliği	Ürün Kalitesi	Hizmet Kalitesi	7/24 Destek	Ürün Hizmet Hakkında Kolayca Bilgi Alabilme	Lokal Ağırlık
Ürün Çeşitliliği	1,00	0,81	0,96	2,43	2,35	0,236
Ürün Kalitesi	-	1,00	2,78	3,35	2,91	0,355
Hizmet Kalitesi	-	-	1,00	2,72	2,14	0,209
7/24 Destek	-	-	-	1,00	1,44	0,103
Ürün Hizmet Hakkında Kolayca Bilgi Alabilme	-	-	-	-	1,00	0,095

(Tutarlılık Oranı: 0,02)

Tablo 10’da yer alan Covid-19 alt kriterleri arasında önem oranlarına göre bir sıralama yapıldığında en önemli alt kriter 0,310 ile karantina sürecidir. 0,255 ile enfekte olma korkusu ise ikinci en önemli alt kriterdir. Önem

sıralamasında üçüncü sırada 0,228 ile evde kal (kısıtlamalar) yer almaktadır. En son sırada 0,206 ile satıcılarla ve müşterilerle yüz yüze iletişimden kaçınmak yer almaktadır. Covid-19 tablosunun tutarlılık oranı 0,10 olarak hesaplanmış olup veriler tutarlıdır.

Tablo 10. Covid-19 Alt Kriterlerinin AHP Analiz Sonuçları

Covid-19 Alt Kriterleri	Satıcılarla ve Müşterilerle Yüz yüze İletişimden Kaçınmak	Karantina Süreci	Evde Kal (Kısıtlamalar)	Enfekte Olma Korkusu	Lokal Ağırlık
Satıcılarla ve Müşterilerle Yüzyüze İletişimden Kaçınmak	1,00	0,80	1,35	0,41	0,206
Karantina Süreci	-	1,00	1,71	1,45	0,310
Evde Kal (Kısıtlamalar)	-	-	1,00	1,69	0,228
Enfekte Olma Korkusu (Tutarlılık Oranı: 0,1)	-	-	-	1,00	0,255

Ödeme kriterlerinin bulunduğu Tablo 11'deki analiz sonuçları önemlerine göre sıralandığında ilk sırada 0,332 ile e-ödeme kriteri yer almaktadır. İkinci ve üçüncü sıralarda ise 0,275 ile güvenli ödeme ile 0,248 oranında kolay ve rahat ödeme kriterleri bulunmaktadır. Dördüncü sırada ise 0,143 ile kapıda ödeme imkanı yer almaktadır. Ödeme tablosu için yapılan tutarlılık testi sonucunda tablodaki verilerin 0,03 ile tutarlı olduğu saptanmıştır.

Tablo 11. Ödeme Alt Kriterlerinin AHP Analiz Sonuçları

Ödeme Alt Kriterleri	E-Ödeme	Kolay ve Rahat Ödeme	Güvenli Ödeme	Kapıda Ödeme İmkanı	Lokal Ağırlık
E-Ödeme	1,00	1,86	1,21	1,66	0,332
Kolay ve Rahat Ödeme	-	1,00	1,17	1,90	0,248
Güvenli Ödeme	-	-	1,00	2,53	0,275
Kapıda Ödeme İmkanı (Tutarlılık Oranı: 0,03)	-	-	-	1,00	0,143

Elde edilen lokal ağırlıklar yardımıyla global ağırlıklar hesaplanmış ve Tablo 12'de verilmiştir. Global ağırlıkların bulunmasında ana kriterlerin lokal ağırlıkları ile alt kriterlerin lokal ağırlıkları çarpılmaktadır. Global ağırlıklar sonraki bölümde MAIRCA yönteminde kullanılmaktadır.

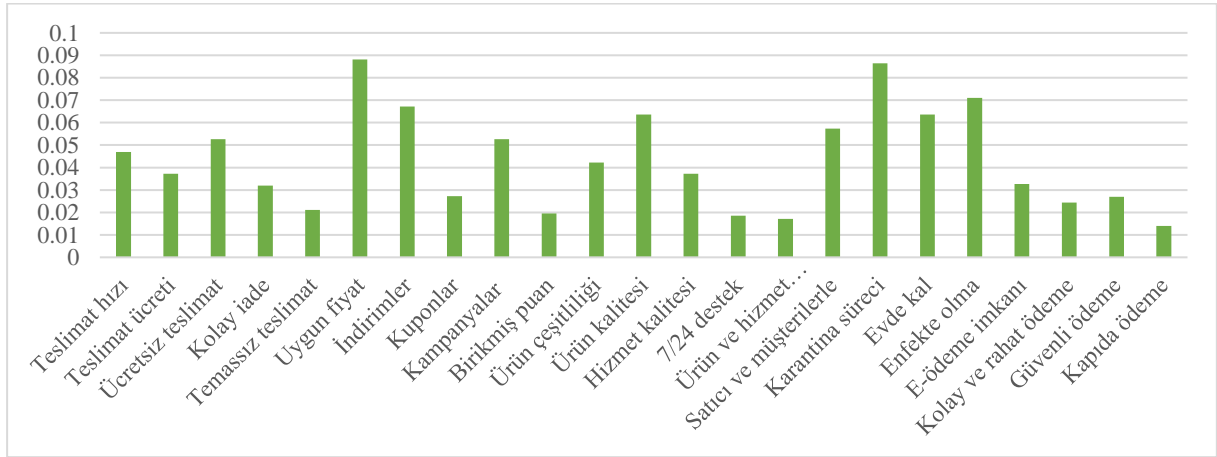
Tablo 12. Kriterlerin Nihai Ağırlık Değerleri

Kriter	Global ağırlık	Sıra
Teslimat hızı	0,0470	10
Teslimat ücretinin düşük olması	0,0372	13
Ücretsiz teslimat seçeneği	0,0526	9
Kolay iade imkanı	0,0319	15
Temassız teslimat	0,0211	19
Uygun fiyat	0,0881	1
İndirimler	0,0672	4
Kuponlar	0,0273	16
Kampanyalar	0,0527	8
Birikmiş alışveriş puanlarının kullanılabilmesi	0,0196	20
Ürün çeşitliliği	0,0422	11
Ürün kalitesi	0,0636	6
Hizmet kalitesi	0,0373	12
7/24 destek	0,0185	21
Ürün ve hizmet hakkında kolayca bilgi alabilme	0,0171	22
Satıcı ve müşterilerle yüz yüze iletişimden kaçınmak	0,0574	7

Kriter	Global ağırlık	Sıra
Karantina süreci	0,0865	2
Evde kal (kısıtlamalar)	0,0636	5
Enfekte olma korkusu	0,0711	3
E-ödeme imkanı	0,0326	14
Kolay ve rahat ödeme	0,0244	18
Güvenli ödeme	0,0270	17
Kapıda ödeme imkanı	0,0140	23

Şekil 1’de görüldüğü gibi “uygun fiyat”, tüketicilerin salgın döneminde sanal alışveriş platformlarına yönelmelerinde etkili olan en önemli kriterdir. Daha sonra sırasıyla “karantina süreci”, “enfekte olma korkusu” ve “indirimler” gelmektedir.

Şekil 1. Kriterlerin Önem Ağırlıkları

4.2. MAIRCA Analiz Sonuçları

Tablo 13. Başlangıç Matrisi

	Mak	Min	Mak	Mak	Mak	Min	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak
	TH1	TH2	TH3	TH4	TH5	F1	F2	F3	F4	F5	ÜH1	ÜH2	ÜH3	ÜH4	ÜH5	C1	C2	C3	C4	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
w	0,0470	0,0372	0,0526	0,0319	0,0211	0,0881	0,0672	0,0273	0,0527	0,0196	0,0422	0,0636	0,0373	0,0185	0,0171	0,0574	0,0865	0,0636	0,0711	0,0326	0,0244	0,0270	0,0140
N11	4,87	3,87	3,87	5,00	5,17	5,03	5,23	4,37	4,70	3,50	5,77	4,97	4,77	4,90	4,83	6,00	6,33	6,07	5,67	6,00	5,73	5,93	3,63
Hepsi Burada	5,57	4,40	3,87	5,57	5,73	5,43	6,20	4,20	5,63	3,83	6,90	5,83	5,83	5,53	5,60	6,83	7,00	6,87	6,30	6,73	6,40	6,70	3,73
Gitti Gidiyor	4,93	4,00	3,87	5,00	5,33	4,87	5,40	3,93	4,93	3,53	5,97	5,03	5,1	4,93	4,83	6,13	6,23	6,17	5,73	6,03	5,77	5,90	3,67
Trendyol	6,20	4,80	4,33	6,43	6,17	6,00	6,77	5,30	6,37	4,53	7,20	6,43	5,83	5,80	6,03	6,83	7,30	7,03	6,87	7,13	6,97	7,23	3,60
Amazon	4,70	3,90	3,47	4,60	4,80	4,43	4,73	3,90	4,30	3,33	5,73	5,37	4,77	4,77	4,73	5,60	5,53	5,53	5,43	5,57	5,37	5,53	3,30
max	6,20	4,80	4,33	6,43	6,17	6,00	6,77	5,30	6,37	4,53	7,20	6,43	5,83	5,80	6,03	6,83	7,30	7,03	6,87	7,13	6,97	7,23	3,73
min	4,70	3,87	3,47	4,60	4,80	4,43	4,73	3,90	4,30	3,33	5,73	4,97	4,77	4,77	4,73	5,60	5,53	5,53	5,43	5,57	5,37	5,53	3,30

Tablo 13’de yer alan veriler MAIRCA analizinin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Tablo 13’de yer alan veriler anketlerden elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları alınarak doldurulmuştur ve “w” kriterlerin AHP yönteminde hesaplanan global ağırlıklarını ifade etmektedir.

Tablo 14. Standartlaştırılmış Matris

	TH1	TH2	TH3	TH4	TH5	F1	F2	F3	F4	F5	ÜH1	ÜH2	ÜH3	ÜH4	ÜH5	C1	C2	C3	C4	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
N11	0,113	1,000	0,465	0,219	0,270	0,618	0,245	0,336	0,193	0,142	0,027	0,000	0,000	0,126	0,077	0,325	0,452	0,360	0,167	0,276	0,225	0,235	0,767
Hepsi Burada	0,580	0,430	0,465	0,530	0,679	0,363	0,721	0,214	0,643	0,417	0,796	0,589	1,000	0,738	0,669	1,000	0,831	0,893	0,604	0,744	0,644	0,688	1,000
Gitti Gidiyor	0,153	0,860	0,465	0,219	0,387	0,720	0,328	0,021	0,304	0,167	0,163	0,041	0,311	0,155	0,077	0,431	0,395	0,427	0,208	0,295	0,250	0,218	0,860
Trendyol	1,000	0,000	1,000	1,000	1,000	0,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	0,698
Amazon	0,000	0,968	0,000	0,000	0,000	1,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,274	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

Tablo 14 daha önceden belirlenen alternatiflerin karar veren kişiler tarafından ne doğrultuda tercih edildiğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu matris MAIRCA analizinin ikinci aşamasını meydana getirmektedir.

Tablo 15. Teorik Değerlendirme Matrisi

	TH1	TH2	TH3	TH4	TH5	F1	F2	F3	F4	F5	ÜH1	ÜH2	ÜH3	ÜH4	ÜH5	C1	C2	C3	C4	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
N11	0,009	0,007	0,011	0,006	0,004	0,018	0,013	0,005	0,011	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,003	0,011	0,017	0,013	0,014	0,007	0,005	0,005	0,003
Hepsi Burada	0,009	0,007	0,011	0,006	0,004	0,018	0,013	0,005	0,011	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,003	0,011	0,017	0,013	0,014	0,007	0,005	0,005	0,003
Gitti Gidiyor	0,009	0,007	0,011	0,006	0,004	0,018	0,013	0,005	0,011	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,003	0,011	0,017	0,013	0,014	0,007	0,005	0,005	0,003
Trendyol	0,009	0,007	0,011	0,006	0,004	0,018	0,013	0,005	0,011	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,003	0,011	0,017	0,013	0,014	0,007	0,005	0,005	0,003
Amazon	0,009	0,007	0,011	0,006	0,004	0,018	0,013	0,005	0,011	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,003	0,011	0,017	0,013	0,014	0,007	0,005	0,005	0,003

Tablo 15'deki teorik değerlendirme matrisini hesaplayabilmek için standartlaştırılmış matris ile AHP yöntemi kullanılarak hesaplanan kriterlerin önem ağırlıkları çarpılarak teorik değerlendirme matrisi elde edilir.

Tablo 16. Gerçek Değerlendirme Matrisi

	TH1	TH2	TH3	TH4	TH5	F1	F2	F3	F4	F5	ÜH1	ÜH2	ÜH3	ÜH4	ÜH5	C1	C2	C3	C4	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
N11	0,001	0,007	0,005	0,001	0,001	0,011	0,003	0,002	0,002	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,004	0,008	0,005	0,002	0,002	0,001	0,001	0,002
Hepsi Burada	0,005	0,003	0,005	0,003	0,003	0,006	0,010	0,001	0,007	0,002	0,007	0,007	0,007	0,003	0,002	0,011	0,014	0,011	0,009	0,005	0,003	0,004	0,003
Gitti Gidiyor	0,001	0,006	0,005	0,001	0,002	0,013	0,004	0,000	0,003	0,001	0,001	0,001	0,002	0,001	0,000	0,005	0,007	0,005	0,003	0,002	0,001	0,001	0,002
Trendyol	0,009	0,000	0,011	0,006	0,004	0,000	0,013	0,005	0,011	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,003	0,011	0,017	0,013	0,014	0,007	0,005	0,005	0,002
Amazon	0,000	0,007	0,000	0,000	0,000	0,018	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

Tablo 14'de hesaplanan standartlaştırılmış matris ile Tablo 15'deki teorik değerlendirme matris değerlerinin birbirleriyle çarpılması sonucunda Tablo 16'daki gerçek değerlendirme matrisi hesaplanmaktadır.

Tablo 17. Fark Matrisi

	TH1	TH2	TH3	TH4	TH5	F1	F2	F3	F4	F5	ÜH1	ÜH2	ÜH3	ÜH4	ÜH5	C1	C2	C3	C4	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
N11	0,008	0,000	0,006	0,005	0,003	0,007	0,010	0,004	0,009	0,003	0,008	0,013	0,007	0,003	0,003	0,008	0,009	0,008	0,012	0,005	0,004	0,004	0,001
Hepsi Burada	0,004	0,004	0,006	0,003	0,001	0,011	0,004	0,004	0,004	0,002	0,002	0,005	0,000	0,001	0,001	0,000	0,003	0,001	0,006	0,002	0,002	0,002	0,000
Gitti Gidiyor	0,008	0,001	0,006	0,005	0,003	0,005	0,009	0,005	0,007	0,003	0,007	0,012	0,005	0,003	0,003	0,007	0,010	0,007	0,011	0,005	0,004	0,004	0,000
Trendyol	0,000	0,007	0,000	0,000	0,000	0,018	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001
Amazon	0,009	0,000	0,011	0,006	0,004	0,000	0,013	0,005	0,011	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,003	0,011	0,017	0,013	0,014	0,007	0,005	0,005	0,003

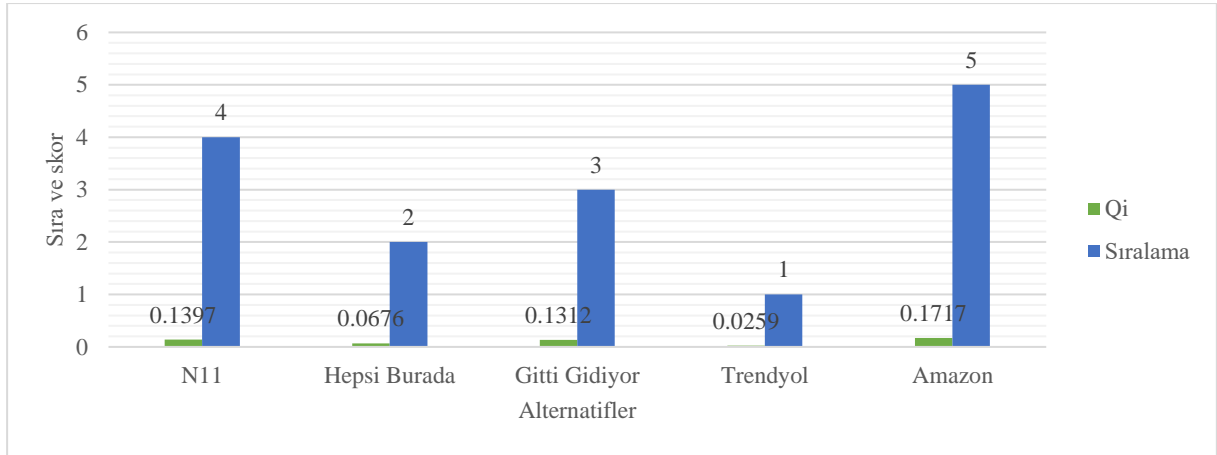
Tablo 17'deki Fark Matrisi tablosunu elde edebilmek için Tablo 15'deki teorik değerlendirme matrisinden Tablo 16'da yer alan gerçek değerlendirme matrisi çıkarılmaktadır. Böylelikle kriterlerin MAIRCA analizlerinde son aşamaya ulaşılmaktadır.

Tablo 18. Kriterlerin Sıralanması

	Qi	Sıralama
N11	0,1397	4
Hepsi Burada	0,0676	2
Gitti Gidiyor	0,1312	3
Trendyol	0,0259	1
Amazon	0,1717	5

Tablo 18’de, yapılan MAIRCA analizi sonucunda sanal alışveriş platformlarının performansları skorları sunulmuştur. Tablo 18’deki sıralamayı elde edebilmek için Tablo 17’deki her bir satır toplanarak Qi değeri yani fonksiyon değeri hesaplanmıştır. Tablo 18’deki sonuçlara göre Covid-19 salgınında en iyi performans gösteren sanal alışveriş platformu Trendyol’dur. Sanal alışveriş platformlarını salgın döneminde gösterdikleri performanslara göre en iyiden en kötü performans gösterene doğru sıraladığımızda: Şekil 2’de alışveriş platformlarının performansları daha net görülebilir.

Şekil 2. Alışveriş Platformlarının Performansları

5. TARTIŞMA

Bu araştırmada sanal alışveriş platformlarının Covid-19 salgınındaki performansları ölçülmüş ve tüketicilerin salgın döneminde hangi kriterler doğrultusunda alışveriş yaptıkları araştırılmıştır. Bulak, Kozanoğlu, Aydoğduoğlu, Göçer ve Algül (2021), yaptıkları araştırmada e-ticaret sitelerinin kullanılabilirliğinin AHP ve TOPSIS yöntemleriyle karşılaştırılması araştırmada “güvenilirlik”, “bilgi kalitesi”, “erişim”, “site tasarımı”, “site navigasyonu”, “hizmet kalitesi”, “müşteri memnuniyeti” kriterlerini kullanarak AHP yöntemiyle N11, Udem, Apple, Aliexpress, Amazon, Trendyol, Hepsi Burada, Sahibinden, Kitapseç, Gitti Gidiyor sitelerinin performanslarını ölçmüşlerdir. Bu ölçüm sonucunda en iyi performansa sahip olan site N11 olurken en kötü performansa sahip olan site Apple olarak bulunmuştur. Başka bir çalışmada Hacifettahoğlu ve Perçin (2019) üniversite öğrencilerinin yaptıkları sanal alışveriş seçimlerinde hangi kriterin öğrenciler için önemli olduğunu YEM ve AHP analizlerini kullanarak saptamaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda AHP analizinde kullanılmak amacıyla kriter ağırlıkları YEM analizi ile hesaplanmıştır. AHP analizi sonucunda “site”, “ürün”, “müşteri hizmetleri” ve “teslimat” ana kriterleri arasından en önemli kriterin ürün ana kriterinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. En önemli alt kriterin ise “kişiye özel kampanyaların” olduğu sitelerin kendilerini “sipariş iptalinin kolaylığı” ve “kişiye özel ücretsiz teslimat” kriterlerine önem vermeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sanal alışveriş sitelerinden üniversite öğrencilerinin en çok tercih ettiği sitenin Hepsi Burada olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Çalışmamızda ise teslimatın önemi ortaya çıkmış olup bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Ayrıca, Hepsi Burada çalışmamızda ikinci en iyi performans sergileyen alışveriş sitesidir ve Hacifettahoğlu ve Perçin (2019) tarafından yapılan çalışmayla benzer bir nitelik taşımaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada sanal alışveriş platformu üzerinden satış yapan işletmelerin pandemi sürecindeki performansları belirlenmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak yapılan tüketicilerin sanal alışverişlerde en çok hangi kriterlere önem verdikleri belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda tüketicilerin bu süreç boyunca sanal platformlardan alışveriş yaparken uygun fiyatlı ürünlere önem verdikleri, satın aldıkları ürünün onlara ücretsiz olarak teslim edilmesini ve ürünlerin kalitesinin onlar için önemli bir kriter olduğu sonucuna varılmıştır. Tüketiciler için en önemli ana kriterin Covid-19 salgını olduğuna ve bu salgın döneminde geçirmiş oldukları karantina sürecinin onları için önemli bir kriter olduğu sonuçlarına da ulaşılmıştır. Salgın döneminde sanal platformlar aracılığıyla alışveriş yapan kişilerin yapmış oldukları değerlendirmeler doğrultusunda yapılan MAIRCA analizi ile sanal alışveriş platformlarının performansları ölçülmüştür. Bu ölçüm sonucunda Türkiye’de en fazla tanınan beş sanal alışveriş platformu arasında en iyi performansa sahip olan sanal alışveriş platformunun Trendyol olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Trendyol’dan sonra en iyi performansa sahip olan platformun Hepsiburada olduğu görülmüştür.

Bu çalışma ile salgın döneminde tüketicilerin alışveriş kriterlerinin ne yönde değiştiğine ve tüketicilerin alışveriş yaparken bu kriterlere ne ölçüde önem verdikleri saptanmıştır. Bu çalışma, sanal alışveriş platformları için salgın dönemindeki satışlarında kullanabilecekleri bir kılavuz niteliğindedir. İleride yapılacak çalışmalarda örneklem sayısı artırılabilir. Ayrıca salgın dönemi ve sonrasında kıyaslaması yapılarak bu çalışma farklı bir boyutta tekrarlanabilir. Ayrıca diğer ÇKKV yöntemleriyle (MABAC, CODAS, COPRAS, MARCOS vb.) elde edilen sonuçlar kıyaslanabilir. Ayrıca kriter ağırlıkları da CRITIC, CILOS, MACBETH, LBWA, MAUT ve SECA gibi ağırlıklandırma yöntemleri kullanılarak hesaplanabilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar makalenin literatür taraması ve veri toplanması aşamalarından, ikinci yazar ise yöntemin belirlenmesi, analiz ve sonuçların raporlanması aşamalarından sorumludur. Çalışmaya birinci yazar %60 oranında, ikinci yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir

KAYNAKÇA

- Abdullah, A., Azhari, M. S., ve Yusoff, A. A. M. (2021). Coronavirus impact on online purchases behavior in Japan. *WILAYAH: The International Journal of East Asian Studies*, 10(1), 141-156.
- Agcadağ, İ. (2014). Sanal alışveriş. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(1), 21-33.
- Akarsu, Y. ve Alacahan, N. D. (2018). Tüketicilerin online satın alma davranışlarını etkileyen faktörler: Gökçeada örneği. *Journal of Life Economics*, 5(3), 77-92.
- Aksoy, E. (2021). An analysis on turkey's merger and acquisition activities: MAIRCA method. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(1), 1-11.
- Aksoy, E., Ömürbek, N. ve Karaatlı, M. (2015). AHP temelli MULTIMOORA ve COPRAS yöntemi ile Türkiye Kömür İşletmeleri'nin performans değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 33(4), 1-28.
- Altın, H. (2021). MAIRCA yöntemi kullanılarak hisse senedi şemsiye fonların finansal performansının analizi. *İşletme Bilimi Özgün Çalışmaları*, Duvar Yayınları, 1-220.
- Altıntaş, F. F. (2021). Akdeniz ülkelerinin destinasyon rekabetçilik performanslarının analizi: MAIRCA ve MARCOS yöntemleri ile bir uygulama. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1833-1856.
- Altun, Y. (2020). Covid-19 pandemisinde kaygı durumu ve hijyen davranışları. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 312-317.
- Amiri, M. P. (2010). Project selection for oil-fields development by using the AHP and fuzzy TOPSIS methods. *Expert Systems with Applications*, 37(9), 6218-6224.

- Arıbaş, M. ve Özcan, U. (2016). Akademik araştırma projelerinin AHP ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesi. *Politeknik Dergisi*, 19(2), 163-173.
- Ari, Y. O. Türkiye’de ve dünyada sınır ötesi elektronik ticaret. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 11-22.
- Ayçin, E. (2020). Personel seçim sürecinde CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin kullanılması. *İşletme*, 1(1), 1-12.
- Ayçin, E. ve Orçun, Ç. (2019). Mevduat bankalarının performanslarının ENTROPİ ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(42), 175-194.
- Ayçin, E. ve Güçlü, P. (2020). BIST ticaret endeksinde yer alan işletmelerin finansal performanslarının Entropi ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 287-312.
- Aydın, S. ve Kahraman, C. (2012). Evaluation of e-commerce website quality using fuzzy multi- criteria decision making approach. *IAENG International Journal of Computer Science*, 39(1), 64–70.
- Aydın, S. ve Derer, E. (2015). E-Ticarette güven unsurunun müşterilerin satın alma davranışlarına olan etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 127-150.
- Azami, S. (2019). Factors affecting customers’ purchasing behavior in online shopping. Available at SSRN 3377148.
- Bahar, A., Çuhadar, D., ve Bahar, G. Covid-19 pandemisi: karantina ve izolasyon sürecinde ruh sağlığı. *Erü Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(2), 42-48.
- Bayır, T. (2020). Online alışveriş sitelerinin seçim kriterlerinin AHP yöntemi ile belirlenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 641-653.
- Bedir, N. ve Eren, T. (2015). AHP-PROMETHEE yöntemleri entegrasyonu ile personel seçim problemi: Perakende sektöründe bir uygulama. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(4), 46-58.
- Bedirhanoglu, B. Ş. (2015). *Kobi'lerin banka tercihini etkileyen kriterlerin AHP yöntemi ile belirlenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Belke, M. (2020). CRITIC ve MAIRCA yöntemleriyle G7 ülkelerinin makroekonomik performansının değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (Özel Ek), 120-139.
- Bulak, M. E., Kozanoğlu, O., Aydoğduoğlu, Ş. N., Göçer, F. ve Algül, R. (2021). E-ticaret sitelerinin kullanılabilirliğinin AHP ve TOPSIS yöntemleriyle karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (26), 493-509.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Chandra, A. K. ve Sinha, D. K. (2013). Factors affecting the online shopping behaviour: A study with reference to bhilai durg. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 2(5), 160-177.
- Chen, K., Kou, G. ve Shang, J. (2013). An analytic decision making framework to evaluate multiple marketing channels. *Industrial Marketing Management*, 48(3), 1420–1434.
- Çelik, H. (2009). Bireysel müşterilerin sanal mağazaları kullanma eğilimlerini açıklarken çevrim içi alışveriş yapma kaygısını daha ne kadar görmezlikten gelebiliriz?. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 93-118
- Çifçi, E. ve Borat, O. (2020). İşletmelerde veri analiziyle istisnaların saptanması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 19(38), 139-151.
- Duygun, A. (2020). Covid-19 pandemisi sırasında tüketicilerin yaşam tarzlarının değerlendirilmesi. *Econder International Academic Journal*, 4(1), 232-247.

- Düger, Y. S. ve Kahraman, H. (2017). Online alışverişte hizmet kalitesinin ve algılanan değerın müşteri memnuniyeti ile tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Journal of International Social Research*, 10(54).
- Ecer, F. (2014). A hybrid banking websites quality evaluation model using AHP and COPRAS-G: A Turkey case. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(4), 758-782.
- Ecer, F. (2018a). Third-party logistics (3PLs) provider selection via Fuzzy AHP and EDAS integrated model. *Technological and Economic Development of Economy*, 24(2), 615-634.
- Ecer, F. (2018b). An integrated Fuzzy AHP and ARAS model to evaluate mobile banking services. *Technological and Economic Development of Economy*, 24(2), 670-695.
- Ecer, F. (2020a). *Çok kriterli karar verme geçmişten günümüze kapsamlı bir yaklaşım*. Seçkin Yayınevi
- Ecer, F. (2020b). Multi-criteria decision making for green supplier selection using interval type-2 fuzzy AHP: A case study of a home appliance manufacturer. *Operational Research*, 1-35.
- Ecer, F. (2021a). Sürdürülebilir Tedarikçi seçimi: FUCOM subjektif ağırlıklandırma yöntemi temelli MAIRCA yaklaşımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 26-48.
- Ecer, F. (2021b). A consolidated MCDM framework for performance assessment of battery electric vehicles based on ranking strategies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 143, 110916.
- Ecer, F. (2022). An extended MAIRCA method using intuitionistic fuzzy sets for coronavirus vaccine selection in the age of COVID-19. *Neural Computing and Applications*, 1-21.
- Ecer, F. ve Küçük, O. (2008). Tedarikçi seçiminde analitik hiyerarşi yöntemi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 355-369.
- Ecer, F., Kinay, A. O. ve Nasiboglu, E. (2018). Determination of the financial support required by the families with disabilities to achieve standard life conditions with the AHP method. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 5(3), 687-704.
- Erdoğan, M. G. (2020). Covid-19 döneminde e-ticaret ve dijital reklam yatırımları. *Selçuk İletişim*, 13(3), 1296-1318.
- Eren, T. ve Gür, S. (2017). Online alışveriş siteleri için AHP ve TOPSIS yöntemleri ile 3PL firma seçimi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 819-834.
- Ertuğrul, M. (2008). Değer-fiyat ayrımı ve işletme değeri: Kuramsal bir bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 143-154.
- Fidan, H. (2021). CRITIC ve MAIRCA çok kriterli karar verme yöntemi ile uluslararası hedef pazar seçimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 291-309.
- Genzileli, E. Y. (2019). *Web sitesi kalitesi ve satış geliştirme faaliyetlerinin online anlık satın alma davranışına etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Grashuis, J., Skevas, T. ve Segovia, M. S. (2020). Grocery shopping preferences during the Covid-19 pandemic. *Sustainability*, 12(13), 5369.
- Gurleen, K. (2012). Consumers' perception towards online shopping-the case of Punjab. *International journal of management & Information Technology*, 1(1), 1-6.
- Gültaş, P. ve YILDIRIM, Y. (2016). İnternette alışverişte tüketici davranışını etkileyen demografik faktörler. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 32-51.
- Günay, F. ve Ecer, F. (2020). Cash flow based financial performance of Borsa İstanbul tourism companies by Entropy-MAIRCA integrated model. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 5(1), 29-37.
- Güneş, E. (2016). *Destinasyon seçiminde etkili olan destinasyon kalite unsurlarının analizi: Antalya örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

- Hacıfettahoğlu, Ö., ve Perçin, S. (2019). *Üniversite öğrencilerinin online alışveriş sitesi seçim kriterlerinin bütünlük yapısal eşitlik modeli ve analitik hiyerarşi süreci yaklaşımı ile incelenmesi*.
- Hatipoğlu, S. (2021). *Online alışverişte hedonik motivasyon, satış promosyonları, web sitesi kalitesi ve durumsal faktörlerin anlık satın alma davranışına etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Huang, J., Jiang, X. ve Tang, Q. (2009). An e-commerce performance assessment model: its development and an initial test on e-commerce applications in the retail sector of china. *Information and Management*, 46(2), 100-108.
- Islam, M. S. (2015). An analysis of factors affecting on online shopping behavior of consumers. *European Journal of Business and Management*, 7(28).
- İşler, D. B., Yarangümelioğlu, D. ve Gümülü, E. (2014). Online tüketici satın alma davranışlarını etkileyen faktörlere yönelik bir durum değerlendirmesi: Isparta ilinde bir uygulama. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 77-94.
- Jain, R. ve Sharma, M. S. (2020). Determinants of customer satisfaction in online shopping. *Maharshi Dayanand University Research Journal ARTS*, 19(1), 51-66.
- Kahraman, C., Yazıcı, İ. ve Karaşan, A. (2018). A literature survey on the usage of fuzzy MCDM methods for digital marketing. *Intelligent Systems: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*, 54-72.
- Kara, İ. ve Ecer, F. (2016). AHP-VIKOR entegre yöntemi ile tedarikçi seçimi: Tekstil sektörü uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 255-272.
- Kaya, B. E. ve Erbaş, İ. (2021). Covid-19 pandemi döneminin tüketicinin tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanlarına bakış açısı üzerindeki etkisi. *IDEALKENT*, (COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü), 277-300.
- Kayabaşı, E. T. (2020). Covid-19'un piyasalara ve tüketici davranışlarına etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 15-25.
- Keleş, A. (2018). Türkiye'nin e-ticaret işlem hacmi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler. *Electronic Turkish Studies*, 13(6).
- Kidane, T. T. ve Sharma, R. R. K. (2016). Factors affecting consumers' purchasing decision through e-commerce. *Proceedings of the 2016 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Kuala Lumpur, Malaysia*, 8(10), 159-165.
- Kim, R. Y. (2020). The impact of covid-19 on consumers: preparing for digital sales. *IEEE Engineering Management Review*, 48(3), 212-218.
- Küçük, O. ve Ecer, F. (2008). İmalatçı işletmelerde uygun tedarikçi seçimi: Analitik hiyerarşi yöntemi ile bir KOBİ uygulaması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 435-450.
- Li, R. ve Sun, T. (2020). Assessing factors for designing a successful B2C E-Commerce website using fuzzy AHP and TOPSIS-Grey methodology. *Symmetry*, 12(3), 363.
- Marangoz, M. (2011). Girişimciler için sınırsız ticaret: e-ticaret. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 181-201.
- Neger, M. ve Uddin, B. (2020). Factors affecting consumers' internet shopping behavior during the Covid-19 pandemic: Evidence from Bangladesh. *Chinese Business Review*, 19(3), 91-104.
- Nguyen, D. H., de Leeuw, S., Dullaert, W. ve Foubert, B. P. (2019). What is the right delivery option for you? consumer preferences for delivery attributes in online retailing. *Journal of Business Logistics*, 40(4), 299-321.
- Öcal, H. (2019). *Elektronik ticarete tüketicinin davranış ve seçimlerini etkileyen faktörler: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Özbay, F. ve Özcan, A. (2021). the examined of the influence of covid-19 on e-commerce and consumer behavior: A study on turkey. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 21-33.

- Özdağoğlu, A., Keleş, M. K. ve Işıldak, B. (2020). Isparta Süleyman Demirel Havalimanını kullanan havayolu firmaları performanslarının BWM, MAIRCA ve MABAC ile değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, (29), 175-194.
- Özdağoğlu, A., Özdağoğlu, G. ve Keleş, M. K. (2020). YÖK izleme ve değerlendirme ölçütlerine göre üniversite sıralamaları: farklı yöntemler sıralamaları ne kadar etkileyebilir?. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 326-350.
- Özdemir, Ö. (2016). *Online giyim sitelerinde itkisel satın alma davranışlarını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Özden, A. T. (2020). Online alışveriş yapan tüketicilerin etnosentrik eğilimleri üzerine bir çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(1), 47-66.
- Öztürk, L. ve Başarı, S. (2002). Yeni ekonomi ve elektronik ticaret: dünyadaki gelişmeler ve türkiye açısından bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(3-4).
- Öztürk, R. ve DüNDAR, A. O. (2020). Özel alışveriş sitelerinin kampanya dönemlerindeki lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi. *12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 1098-1107). Antalya, Turkey.
- Pamucar, D., Vasin, L. ve Lukovac, L. (2014, October). Selection of railway level crossings for investing in security equipment using hybrid DEMATEL-MARICA model. *XVI International Scientific-expert Conference on Railway, Railcon* (s. 89-92).
- Pham, V. K., Nguyen, T. L., Do, T. T. H., Tang, M. H. ve Thu Hoai, H. L. (2020). A study on switching behavior toward online shopping of vietnamese consumer during the Covid-19 time. *SSHOD-20-00553*, 1-27.
- Rekik, R. (2019, December). An integrated fuzzy ANP-TOPSIS approach to rank and assess e-commerce web sites. *International Conference on Hybrid Intelligent Systems* (s. 197-209). Springer, Cham.
- Richards, T. J. ve Rickard, B. (2020). Covid-19 impact on fruit and vegetable markets. *Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue Canadienne D'agroeconomie*, 68(2), 189-194.
- Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*, McGraw Hill.
- Sharma, A. ve Jhamb, D. (2020). Changing consumer behaviours towards online shopping-an impact of Covid 19. *Academy of Marketing Studies Journal*, 24(3), 1-10.
- Sungunay, S. S. (2020). İşletmelerin itibar yönetiminde sosyal medya kullanımı: Türkiye'deki koronavirüs salgını süreci. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 177-189.
- Tehci, A. ve Ersoy, Y. (2021). Firms and consumer attitudes in the digital market: analytical hierarchy process approach. *Innovation, and Analytics for Optimal Customer Engagement* (s. 149-167). IGI Global.
- Türker, P. (2019). *Tüketicilerin online alışveriş alışkanlıklarının incelenmesi: Mersin ili örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Ulutaş, A. (2019). SWARA ve MAIRCA yöntemleri ile catering firması seçimi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1467-1479.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2018). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Detay Yayıncılık.
- Uygun, M., Özçifçi, V. ve Divanoğlu, S. U. (2011). Tüketicilerin online alışveriş davranışını etkileyen faktörler. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 373-385.
- Uzun, H. ve Poturak, M. (2014). Factors affecting online shopping behavior of consumers. *European Journal of Social and Human Sciences*, 3, 163-170.
- Ülger, T. H. (2018). *E-Ticarette tüketici davranışlarının satın alma tutumlarına etkisinin cinsiyet bazında incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.

- Ürgüp, S. E. ve Demir, E. (2021). Finansal performans ile sportif başarı arasındaki ilişkinin belirlenmesi Türkiye'deki 4 büyük futbol kulübü üzerine bir analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 240-250.
- Wang, C. N. Dang, T. T., Nguyen, N. A. T. ve Le, T. T. H. (2020). Supporting better decision-making: a combined grey model and data envelopment analysis for efficiency evaluation in e-commerce marketplaces. *Sustainability*, 12(24), 10385.
- Yemez, İ., Umut, M. Ö., ve Karaca, Ş. (2018). Tüketicilerin indirimli ürün satın alma niyet ve davranışının hazcı yaklaşım ile açıklanması. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 29-51.
- Yesir, S. (2021). *Türkiye'de online alışverişin tüketici davranışları üzerindeki etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Avrasya Üniversitesi.
- Yılmaz, A. (2012). *Özel alışveriş sitelerinde uygulanan satış geliştirme aktivitelerinin tüketicilerin satın alma davranışları üzerine etkileri* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Yılmaz, E. S. ve Mutlu, H. M. (2020). Online market alışverişinin (kuru gıda, yaş meyve sebze ve paketli gıda ürünleri vb.) benimsenmesi: Covid-19 anksiyetesinin düzenleyici rolü. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(Covid-19 Special Issue), 486-505.
- Yılmaz, E. ve Karakadılar, İ. S. (2019). Türkiye'deki elektronik ticaret uygulamalarına müşteri gözünden bakış ve iyileştirme önerileri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 53-75.
- Yu, X., Guo, S., Guo, J. ve Huang, X. (2011). Rank B2C e-commerce websites in e-alliance based on AHP and fuzzy TOPSIS. *Expert Systems with Applications*, 38(4), 3550–3557.
- Zolfani, S. H., Ecer, F., Pamučar, D. ve Raslanas, S. (2020). Neighborhood selection for a newcomer via a novel BWM-based revised MAIRCA integrated model: A case from the Coquimbo-La Serena conurbation, Chile. *International Journal of Strategic Property Management*, 24(2), 102-118.

YAŞLI İSTİSMARI VE İHMALİNİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK UYGULAMALAR

PRACTICES FOR THE PREVENTION OF ELDER ABUSE AND NEGLECT

Havvanur TORAMAN¹

Feyza ÖZKAYA²

Mehmet BULUT³

Ayşenur ÜNAL⁴

Doç. Dr. Nur Feyzal KESEN⁵

Doç. Dr. Serap DAŞBAŞ⁶

ÖZ

İnsan yaşamının bir evresi olan yaşlılık, bireyin toplum içerisinde sosyal rol kaybına uğradığı ve yeti yitimlerinin yaşandığı bu nedenle sosyal destek ihtiyacının artış gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemde yaşlı ihmal ve istismarı yaşanan en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı ihmal ve istismarının bir sosyal sorun olarak politika ve toplum düzeyinde görünürlüğünün yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Oysa çalışmalar yaşlı bakımının ve rehabilitasyonunun topluma ekonomik ve sosyal açıdan ciddi bir yük getirdiğini göstermekte ve istismarın daha gerçekleşmeden, önlenmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada yaşlı ihmal ve istismarını önleme uygulamalarının kapsamı, önemi, hedefleri ve önleme uygulamalarında kullanılacak müdahale yöntemleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Önlemeye yönelik uygulamalar hakkında bilgi verilerek gerek yaşlının gerekse de toplumun bilgilendirilmesi, bunun yanında konuya ilişkin politika düzenlemelerine katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmada yaşlı istismarının uzun erimli bir süreç olduğu ve yaşlı istismarına müdahalede çok boyutlu ve çok disiplinli çalışmanın daha etkili olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Sonuç olarak bu çalışmanın yaşlıların istismardan korunması ve sosyal işlevselliğinin desteklenerek sosyal refahının sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Önleme, Önleme Uygulamaları Etkileyen Faktörler, Önleme Faaliyetleri, Yaşlı İhmal ve İstismarı, Yaşlı İstismarının Önlemeye Yönelik Sosyal Politikalar.

JEL Sınıflandırma Kodları: A31, D63, J26, I31.

ABSTRACT

Old age, which is a stage of human life, is a period in which the individual loses their social role in society and experiences disability, and therefore the need for social support increases. Elderly neglect and abuse emerge as the most important problems experienced during this period. It is seen that the negligence and abuse of elderly people as a social problem does not have sufficient visibility at the level of politics and society. However, studies show that elderly care and rehabilitation place a serious economic and social burden on society and emphasize the importance of preventing abuse before it even occurs. In the study, it is aimed to provide information about the scope, importance, objectives and prevention interventions of elderly neglect and abuse prevention practices. It is aimed to inform both the elderly and the community by providing information about prevention practices, as well as to contribute to policy regulations on the issue. In the study, it is determined that elder abuse is a long-term process and that multidimensional and multidisciplinary work is more effective in intervening in elder abuse. As a result, it is thought that the study would contribute to the sustainability of social well-being by protecting older people from abuse and supporting their social functionality.

Keywords: Prevention, Factors Affecting Prevention Practices, Prevention Activities, Elder Neglect and Abuse, Social Policies for the Prevention of Elder Abuse.

JEL Classification Codes: A31, D63, J26, I31.

¹ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, havvanurtoraman@gmail.com

² Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ozkayafeyzaa@gmail.com

³ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, mehmetbulut1@gmail.com

⁴ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ayseurrunall@gmail.com

⁵ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nurfeyzal@gmail.com

⁶ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gserap@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Old age is a group that has poor visibility in community life in contrast to many classes. On the other side, normally weakening brings back the withdrawal in communal positions and prestige. As individuals grow older, they abstract themselves from society for reasons like income loss, health troubles, etc. Thus, they might have deprived of and become impoverished. They are getting sensitive to physiological, psychological, social, and biopsychosocial sufficiency in life like this. They need social support systems even in daily lives activities. So old age might expose to neglect and abuse. Investigators have detected a knowledge gap in preventing this trouble, or at least to rehabilitate elders being abuse and neglect in national literature. This condition has led to make necessary research for activity. The Purpose of this article has presented knowledge about preventing abuse and neglect for old age who are prosperous thanks to their life's experiences. The scope of inquiry is prevention and prevention studying steps, factors that will affect neglect and abuse inquiries. In this context, it has aimed to fill literature gaps in this field by indicating to the reader how prevention activities can prevent elderly people abuse and neglect.

Design/methodology/approach:

This article is a review study. A lack of national work aiming to prevent elder abuse and neglect has made up the motivation of investigators. Researchers have examined foreign literature and tried to present as a set of information for practices preventing elder abuse and neglect. They have targeted compilation studies performed in the old age field is a light source to support members of the profession who are in research of how to prevent elder abuse and neglect.

Findings:

Because of performing literature study, the old age's ability to strengthen at studies prevention of elder abuse and neglect, and ability to process prevention studies have associated with the planning of public, long-term prevention efforts. International literature has emphasized minimizing the potential risk that might prevent prevention surveys. Perception of old age and discrepancy like sexuality, occupation, culture has been considered micro, mezzo, macro-scale practices for which prevention work is planned. This will help to provide benefit maximization of those desires from studies of preventing elder abuse and neglect. Economic funds separating prevention studies will contribute to spending efficiently of social sources by discovering the perspectives of the circles active in the sociopolitical field towards elder abuse and neglect. It has been thought that efforts to strengthen the social environment of the elderly individuals and systematically handled elders protect from elders abuse and neglect in this investigation. Researchers have reached the practices of affirmation of old age perceptions of individuals who have not yet reached the old age period and these individuals ready to enter old age can prevent elder abuse and neglect.

Conclusion and Discussion:

Old age is a natural period of life-cycle. Many developments theorist have shown that old age is a period of life and containing life crises of one's own. Using technology everywhere, being easy access to knowledge, increasing roles in the job arena might especially weaken the social support mechanism that old age needs care. On the other side, old people are considerable funds. Maintaining this social group's lives functional in social life by supporting has critical importance at global arena neo-liberalized. The reason is that the education of liberalization press economic funds that separate to social welfare spending. This situation might confront old people with communal risk in Turkey that increases the pace of individualization. When scanned international gerontology literature, improving an old person has prohibited considerably elder abuse and neglect. Besides, it is on national literature's agenda that the perception of their lives in the last period is common among the elders. So, old people who are exposed to elder abuse and neglect might have difficulty in the point of benefiting from rehabilitation studies, preventing elder abuse and neglect fairly becomes important initially for life quality of old age. We know the structure of dynamic populations all around the world. Increasing independent population has supposed to mean a population getting older day by day. In this respect, preventing studies provided elderly persons protection from communal risk have strengthened old persons when elder abuse and neglect have been researched. This state is providing the elderly to continue their daily life without depending on social support systems. They have inferred from considering knowledge reached in these studies that prevent elder abuse and neglect will be a positive impact on social, economic social resources. Prevention of elder abuse and neglect in old age as all disadvantageous groups have ensured more effective consequences than rehabilitation. Supporting social policy makers' practices to prevent neglect and abuse of elderly people will increase contribution to the social welfare system of elderly people. Also, envisioning of long term, systematic prevention studies and diversification of corporate, practices for second and third prevention action and rehabilitation activity for the elder who are exposed to abuse and neglect and supported by political circles provide considerable support to geriatrics employees opposing abuse and neglect.

1. GİRİŞ

Tarihsel devinim içerisinde ortalama yaşam süresinin giderek artmakta olduğu, buna bağlı olarak yaşlı nüfus oranının arttığı ve nüfusun yaşlandığı görülmektedir. Dünya genelinde yaşanan bu değişim Türkiye'nin nüfus yapısını da etkilemektedir. 2014 yılında yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının %8,0 olduğu, 2020 yılında bu oranın %9,5'e yükseldiği; son beş yılda yaşlı nüfusun %22,5 oranında arttığı görülmüştür (TÜİK, 2021).

Nüfusun yaşlanması ile birlikte her geçen yıl daha fazla kişi yaşlılığa ilişkin sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yaşlılıkta görülen sağlık sorunları, bilişsel yetersizlik, ekonomik ve sosyal sınırlamalar yaşlı bireyleri kolay incinebilir hale getirmekte; kötü muamele, ihmal ve istismar sorunlarına karşı yaşlıları daha korunaksız bırakmaktadır (Ertin ve Özkaya, 2016, s. 81). Yaşlıya yönelik kötü muamele, bir başka deyişle yaşlının ihmal ve istismar edilmesi yaşlı bireyleri önemli ölçüde etkileyebilmekte ve yaşamlarını devam ettirmeleri konusunda güçlükler yaşamalarına neden olabilmektedir. İşte bu nedenle yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesine yönelik girişimlerin artırılması önem arz etmektedir. Literatürde özellikle yaşlı istismarının tanımlanması, türleri, risk faktörleri, istismara maruz kalan yaşlıların özelliklerine ilişkin pek çok çalışma bulunmasına rağmen özellikle Türkçe literatürde yaşlı ihmal ve istismarını önlemeye yönelik uygulamalar hakkındaki çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir (Daşbaşı, 2015). Nitekim Türkiye'de yaşlı ihmal ve istismarı hakkındaki çalışmaların özellikle son 10 yılda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bakımdan yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesine yönelik uygulamalar hakkında bilgi açığı olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde yaşlılığın üç dönemden oluştuğu belirtilmektedir. Genç yaşlı olarak tanımlanan dönem 65-74 yaş arasını, ileri yaşlılık olarak tanımlanan dönem 75-84 yaş arasını, çok ileri yaşlılık olarak tanımlanan dönem ise 85 yaş ve üzerini kapsamaktadır (Yılmaz, 2013, s. 2). 2017 yılında Dünya Sağlık Örgütü'nün kabul ettiği yeni yaş dilimi listesine göre ise 80-100 yaş aralığındaki bireyler yaşlı kabul edilmektedir. Bu listeye göre 66-79 yaş aralığı ise orta yaş olarak adlandırılmaktadır. Genel kabule göre yaşlılık dönemi fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal açıdan bir gerileme ve kayıp sürecini içermektedir. Yaşlı ebeveynine bakım veren yetişkin çocuklar bu eylemi gerçekleştirirken zamanlarını, enerjilerini, mali kaynaklarını kullanmakta ve bu kaynakların kullanımı gerilime sebep olabilmektedir. Yaşanan gerilimin yanı sıra bakım veren, geçmiş dönemde kendisine karşı istismarcı bir tutum sergileyen ebeveyninden intikam alma eğiliminde de olabilmektedir (Zastrow ve Krist-Ashman, 2014, s. 363). Yaşlılar sadece yetişkin çocukları tarafından değil diğer akrabaları, komşuları, tanımadıkları kişiler veya diğer bakım verenler tarafından da istismar edilebilmektedir. Bu nedenle ihmal ve istismarın önlenmesi için bu duruma sebep olan durumların tespit edilmesi ve risk faktörlerinin ortadan kaldırılması son derece önemlidir.

Yaşlıların istismara maruz kalma ihtimalinin yüksek olduğunu gösteren birçok araştırma bulgusu bulunmaktadır. Ünlü (2019)'nün yaptığı araştırma neticesinde araştırmaya katılan yaşlıların %73,5'inin duygusal istismara, %63,1'inin ekonomik istismara, %27,3'ünün fiziksel istismara maruz kaldığı görülmüştür. Şen ve Meriç (2019)'in Kıbrıs'ta yaptıkları çalışma sonucunda araştırmaya katılan yaşlıların %39'unun istismara maruz kaldığı; Baştuğ (2020) 'un yaptığı araştırmada araştırmaya katılan yaşlıların %28,3'ünün istismar mağduru olduğu bulunmuştur. Artan (2016)'in yaptığı çalışmada araştırmaya katılan yaşlıların yakınları tarafından ekonomik istismara maruz kalma oranının huzurevine girmeden önce %33 olduğu görülmüştür.. Yine Daşbaşı ve Işıkhani (2019) tarafından yapılan çalışmada en çok görülen istismar türünün duygusal istismar olduğu ve kadın yaşlılar ile sağlık durumunu kötü olarak değerlendiren yaşlıların yaşlı istismarı açısından risk grubunda oldukları belirtilmektedir.

Şen ve Meriç (2019)'in yaşlılıkta istismar ve depresyonu incelemek amacıyla yapmış oldukları çalışmada, yaşlı istismarını tespit etmek amacıyla kullandıkları Hwalek-Sengstock Yaşlı İstismarı Tarama Testinin alt boyutlarından biri olan potansiyel istismar alt boyut puanının ölçekten alınan en yüksek alt boyut puanı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç yaşlıların potansiyel olarak istismar edilme oranının yüksek olduğunu göstermekte ve önleyici uygulamaların önemini ortaya koymaktadır.

Önleme girişimlerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için istismar riski taşıyan yaşlıların doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Ancak istismar ve ihmale maruz kalan yaşlıların bu durumu kolaylıkla paylaşmadığı öngörülmektedir. Yaşlı bireyler tekrar şiddete maruz kalmaktan ve aile üyeleri ile bağlarının kopmasından korktukları için yaşadıkları kötü durumların üzerini kapatma eğilimindedirler (DPT, 2007). Dolayısıyla bu durum istismarın tespit edilmesinde güçlükler yaşanmasına sebep olabilmektedir.

Bu makalede bütüncül bir bakış açısıyla yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesine yönelik uygulamalar hakkındaki bilgilerin detaylı olarak ele alınması amaçlanmıştır. Önleme uygulamaları ayrıntılı şekilde açıklanmış, ardından önleme uygulamalarını etkileyen faktörlere yer verilmiştir. Ayrıca önleme kapsamında uygulanabilecek müdahale

örnekleri de makale içeriğinde yer almaktadır. Son olarak önleme uygulamalarının sosyal politika ile ilişkisine değinilmiştir.

2. ÖNLEME UYGULAMALARI

Önleme uygulamaları istismar ve ihmal gerçekleşmeden önce riski azaltmak için tasarlanmıştır. Bu uygulamalar davranışlarda ve tutumlarda toplumsal değişiklik yaratmayı amaçlamaktadır. Amaçlanan toplumsal değişiklik zaman içinde sürekli gelişim ve çaba gerektirmektedir. Önlemede en önemli nokta birey zarar görmeden önce mevcut olumsuz durumu ortadan kaldırebilmektir (Stain, 2017, s. 438). Yaşlı istismarı açısından önleme uygulamaları ise, giderek artan bir nüfusu hedefleyen geniş bir etkiye sahiptir. Önleme uygulamaları mikro düzeyde bireyleri, mezo düzeyde aileleri ve makro düzeyde toplumu kapsamaktadır. Yaşlı istismarı alanında etkili ve evrensel önleme uygulamaları oluşturmak için her düzeyde uygulama çok önemlidir. Mikro uygulamalarda yaşlıyı istismar davranışları ve hakları konusunda bilgilendirme çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Mezo düzeydeki uygulamalar ise yaşlıların yakın çevresindekilerin özellikle aile bireylerinin yaşlıların ihtiyaç ve sorunları hakkında bilgilendirilmesi, yaşlı ile yaşanmakta olan sorunlar konusunda onlara danışmanlık verilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak yaşlı istismarının önlenmesine yönelik uygulamaların kapsamının artırılması ve yaygınlaştırılması için özellikle makro düzeyde çalışmaları artırmak gerekmektedir. Makro düzeydeki çalışmaların artırılması için de yaşlı istismarı konusunda toplumun duyarlılık düzeyinin artırılması, doğrudan yaşlı istismarını konu alan yasal düzenlemelerin yapılması ve istismara maruz kalan yaşlıların sosyal, ekonomik ve yasal hakları konusunda savunuculuk çalışmalarının artırılması büyük önem arz etmektedir (Nation vd., 2003, s. 454).

Literatürde yaşlı istismarını uygulayan kişilerin genellikle yaşlıların birinci derece yakınları olduğu vurgulanmaktadır (Wiglesworth vd., 2009; Naughton vd., 2012; Jackson ve Hafemeister, 2011). Ancak yaşlılar aileleri ile ilişkilerinin bozulmasını göze alamadıkları için çoğunlukla susmayı ve durumu normalleştirmeyi tercih etmektedirler. Bu bağlamda mikro düzeyde önleme çalışmaları yaşlı bireylerin bu düşüncelerinden yola çıkarak; yaşlıların ihmal ve istismarı anlamlandırmasını ve hakları konusunda bilgilendirilmesini, sosyal destek mekanizmalarını geliştirerek sosyal çevresi ile iletişiminin artmasını hedeflemektedir (Uysal, 2002, s. 47)

Yaşlıların bakımından sorumlu olan aile bireylerinde stres ve tükenmişlik hissi artmaktadır. Aile üyeleri bu olumsuz duygularla baş edebilmek için stres azaltıcı aktiviteler aramalı ve sosyal destek ağlarını güçlendirmelidir (Payne, 2011, s. 239). Önleme uygulamalarında mezo düzeyde hedeflenen bir diğer sonuç ise aile bireylerine yaşlıya sevgi ve saygı bilincinin kazandırılmasıdır. Yaşlılara sevgi ve saygının kazandırılması ile toplumda yaşlılara yönelik oluşan olumsuz algılar ortadan kaldırılabilir. Bu da ancak aile üyelerine uygulanacak etkili eğitimler ile mümkün olabilmektedir (Akdemir vd., 2008, s. 73-74).

Yaşlı istismarını önleme çalışmalarında kısa ve uzun vadeli amaçların etkili ve işlevsel olması için sağlık kurumları, bakımevleri, gündüz yaşam merkezleri, huzurevleri, emniyet güçlerinin de aralarında bulunduğu paydaşların iş birliği içerisinde çalışması gerekmektedir (McClennen, 2010, s. 277-278). Örneğin yaşlı istismarında sağlık kuruluşlarında ve evde yapılması planlanan uygulamalarda sağlık görevlilerinin yanı sıra sosyal hizmet ve sivil toplum kuruluşlarının desteği önemlidir (Yıldırım, 2005). Büyük hastanelerin acil bölümünde sosyal hizmet uzmanları çalışırken daha küçük hastanelerde bu görevleri diğer meslek elemanları üstlenmektedir (Çiftçi vd., 2020, s. 219). Ayrıca önleme uygulamalarında; çeşitli sosyal-psikolojik destekler, adli multidisipliner ekipler, ev ziyaretlerini ve vaka yönetimini içeren danışmanlık programları mevcuttur (Stain, 2017, s. 433-434).

Yaşlı istismarı hakkında bilimsel araştırmalar ve çalışmalar yürütmek de yaşlı istismarının önlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu noktada öncelikle yaşlı ihmal ve istismarının bir suç olduğu kabul edilerek vakaların gizlenmemesi oldukça önemlidir. Özellikle sosyal hizmet uzmanı, psikolog, hemşire gibi yaşlılık alanında çalışan meslek elemanlarının, bunun yanında istismar mağduru yaşlılar ve yakınlarının istismar ve ihmali bildirmesi gerekmektedir. Bunun için de yaşlı istismarına yönelik olarak toplumsal farkındalığın artırılması ve istismarın paylaşılmasına engel olan durumların tespiti çok önemlidir (Sayan ve Durat, 2004, s. 105).

Türkiye’de istismara maruz kalan yaşlılar tespit edildikten sonra Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevlerinde korunma ve bakım altına alınmaktadır. Şu anda Türkiye’de yaşlı istismarının önlenmesine yönelik makro düzeyde herhangi bir toplumsal ve yasal düzenleme mevcut değildir. Bu bağlamda sosyal politikaların oluşturulması ve bu politikaların hayata geçirilmesi konusunda ilgili birimlerin daha duyarlı davranması gerekmektedir (Daşbaşı ve Işıkhani, 2019, s. 749). Makro düzeyde bir başka hedef ise toplumun ve

özellikle yaşlılık alanında çalışan meslek elemanları ve aile üyelerinin yaşlılık sorunları, yaşlı ihmali ve istismarı hakkında bilgilendirilmesi ve bu konuda medyanın da desteğinin alınmasıdır (Uysal, 2002, s. 46).

Önleme uygulamaları istismar oluşma riskine, istismara uğrayan yaşlıya ulaşabilmek için gerekli olan hizmet ağına bağlı olarak farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda aşağıda önleme uygulamalarının basamaklarına yer verilmiştir.

3. ÖNLEME UYGULAMALARININ BASAMAKLARI

Halk sağlığı ve sosyal hizmet müdahale düzeylerinin birbirine benzediği görülmekte ve iki alanda da 3 basamaktan oluşan koruma düzeyi bulunmaktadır. Bu koruma düzeyleri yaşlı ihmali ve istismarının önlenmesine yönelik uygulamalarda da kullanmaya elverişlidir (Kıssal ve Beşer, 2009, s. 361-362; Duyan, 2014).

3.1. Birincil Koruma

Birincil koruma düzeyi riskleri ortadan kaldırmayı, istismar ve ihmali durumunun oluşmaması için alınan önlemleri içermektedir. Yaşlı bireyin sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi, yaşlılara hizmet veren meslek gruplarının bilinçlendirilmesi, yaşlı bakımı alanında eğitimlerin verilmesi, yaşlılara yönelik hizmet veren kuruluşların sayısının ve niteliğinin artırılması, yasal düzenlemeler gibi müdahaleleri kapsamaktadır.

3.2. İkincil Koruma

Bu düzey vakaların erken tespit edilmesini, hızlı müdahaleyi ve durumun daha ciddi bir soruna dönüşmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Vakaların erken tespit edilebilmesi için risk altında bulunan bireylerin durumlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu aşamanın gerçekleştirilmesi için yaşlılara hizmet veren meslek gruplarının yaşlı istismarına yol açan risk faktörleri hakkında bilinçlendirilmesi ve risk grubundaki yaşlıların sistematik olarak takip edilmesi gerekmektedir.

3.3. Üçüncül Koruma

Bu aşamada ciddi bir hal almış sorunun daha da ilerlemesi engellenmeye çalışılmakta, istismar mağduru yaşlı bireye ve istismar eden aileye yönelik rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetleri verilmekte, yaşlı bireyin istismara maruz kalması sebebiyle yaşadığı sorunları en aza indirmek için gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

4. ÖNLEME UYGULAMALARINDA KARŞILAŞILABİLECEK OLASI ENGELLER

Türk toplumunda, aile hayatının özel olduğu ve yaşananların aile içinde tutulması gerektiği anlayışı hâkimdir. Bu nedenle yaşlıların bir kısmının sorunlarını açıkça ifade edemediği ve yakınlarının olumsuz bir şekilde damgalanmasını istemediği düşünülmektedir. Bu anlayış, bazı durumlarda yaşlı istismarını kalıcı kılmakta ve istismar bildirilmediğinden önlem alınmamaktadır (Daşbaşı, 2014, s. 37-38).

Yaşlı istismarını önleme uygulamalarında görevli meslek elemanlarının (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, tüm sağlık çalışanları ve bakım personelleri) sayılarının yetersiz olması ve iş yüklerinin fazla olması da önleme uygulamaları için engel teşkil edebilmektedir. Özellikle sağlık çalışanlarının yaşlıya hizmet verme sürecinde yaşlı istismarı ihtimalini daima göz önünde bulundurması gerekmektedir. Yaşlı bireylerin gerek yaşlılığa bağlı olarak gerekse kullandıkları ilaçlar veya aldıkları tedavilerden ötürü vücutlarında ezilme ve yaralanmalar kolayca meydana gelebilmektedir. Bu yararlanmalarının ihmali ve istismardan kaynaklı olup olmadığını tespit edebilmek için detaylı bir gözlem gerekmektedir. Bu bağlamda yaşlılarla ilgilenen bakım personeli ve sağlık çalışanlarının ihmali ve istismarı bildirmedeki eksikliği, titiz ve daimi bir bakım hizmetinin bulunmaması gibi nedenler istismarın önlenmesi ve tespitine yönelik sorunları artırmaktadır (Akdemir vd. 2008:73; Yeşil vd., 2016, s. 131). Buna ek olarak yaşlıya hizmet vermek zaman gerektiren bir iştir. Yaşlıların sağlık sorunları yanında iletişim kurmalarını engelleyecek işitme, görme, algılama vb. sorunları da olabilmektedir. Bu noktada yaşlılara yeterince vakit ayıramamak mevcut sorunların kolaylıkla gözden kaçmasına sebep olabilecektir.

Yaşlı istismarında yaşlıların; huzurevlerine yerleştirilme korkuları, özgüveni eksikliği nedeniyle istismarı hak ettiklerini düşünmeleri ya da mevcut kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmamaları gibi risk faktörleri önleminin toplum tarafından kabul edilmemesine ve hedeflenen sonuçların gerçekleştirilmesine neden olabilmektedir (Çiftçi vd., 2020, s. 217). Ayrıca yaşlı istismarını önleme alanında yapılacak uygulamaların ve oluşturulacak sosyal politikaların etkin ve işlevsel hale gelmesi zaman alacağı düşünülmektedir.

Yaşlı istismar ve ihmalini önleme uygulamalarının işlevsel hale gelmesi için yukarıda bahsedilen olası engeller dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda önleme uygulamalarını etkileyen unsurlara aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

5. ÖNLEME UYGULAMALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yaşlı istismarını önleme uygulamaları, yaşlı istismarına müdahaleden farklı olarak doğrudan ya da dolaylı olarak yaşlılarla etkileşime giren bütün toplumsal sistemleri ve bireyleri kapsamaktadır. Dolayısıyla bazı toplumsal unsurlar önleme uygulamalarının kalitesi ve uygulanabilirliği üzerinde etkili olabilmektedir. Aşağıda bu toplumsal unsurlardan hedef kitle, maliyet, sosyopolitik uygulanabilirlik, risk analizi ve kültürel faktörler hakkında bilgi verilecektir.

5.1. Hedef Kitle

Önleme uygulamaları, yaşlı istismarını birey, aile ve toplum bazında ele almaktadır. Çünkü çok boyutlu, sistematik çalışmalar istismarın ortaya çıkmasını engelleyebilmektedir. Bu nedenle koruyucu önleyici çalışmaların hedef kitlesi birey ve çevresini kapsayıcı şekilde ele almaktadır (Alon ve Warman, 2014, s. 158-165).

Önleme uygulamaları, yaşlının biriktirdiği yaşam deneyimini sosyal sermaye sistemi içinde değerlendirmesi için fırsat sunmaktadır (Donohue vd., 2008, s. 17-20). Bu nedenle özellikle ikinci ve üçüncü basamak önleme hizmetlerinde 65 yaş ve üstü bireyler hedef kitleyi oluşturmaktadır. Yaşlı istismarının önlenmesinde ve önleme çalışmalarının etkili olabilmesinde yaşlının çevresinin, yani ailesi, akrabaları, bakım verenleri ve birlikte yaşadığı diğer kişilerin, kritik bir önemi vardır. (Kalaycı ve Özkul, 2018, s. 581-582).

Önleme uygulamalarında, sağlık personeli, emniyet güçleri, yaşlıların sosyalleştikleri merkezlerde çalışanlar, politikacılar, huzurevi gibi yatılı hizmet veren kurum personelleri yaşlı istismarının önlenmesinde aktivist olarak rol alabilirler. Bu noktada toplum da önleme çalışmalarının hedef kitlesidir (McClennen, 2010, s. 312). Önleme çalışmaları planlanırken hizmet sunumu yapılacak bireylerin ve toplulukların özelliklerinin bilinmesi önleme çalışmalarından beklenen faydayı maksimize edecektir.

5.2. Maliyet

Günümüz modern yaşamında çok hızlı değişen bilgi, iletişim teknolojileri, dijitalleşme, bireyselleşme ve neoliberal eğilimler yaşlıların toplumsal yaşama uyumlarını bozmaktadır. Bu durum yaşlı bireylerin ihtiyaç duydukları hizmetlere erişim sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca bir yaşlının istismar edilmesi sonucunda ihtiyaç duyduğu rehabilitasyon hizmetleri de oldukça maliyetlidir (Phelan ve O'Donnell, 2020, s. 201-202). Fakat sosyal devlet kendi bünye ve çevre şartlarından doğan sorunlarla baş etme noktasında güçsüzleşen bireyleri desteklemeyi garanti etmektedir (Çuhadar ve Lordoğlu, 2016, s. 77-78). Bir başka deyişle yaşlı istismarının önlenmesinde sosyal devletin rolü oldukça önemlidir.

Yaşlılık dönemi, bütün yaşlılara genellenemese de, çoğunluğun aktif çalışan durumundan pasif çalışan durumuna geçtiği, sosyal güvenlik ağı tarafından desteklendiği bir dönemdir. Öte yandan yaşlılık döneminde uzun süreli sağlık ve bakım hizmetlerine de ihtiyaç duyulabilmektedir. Bu hizmetlerin finans kaynağı sigorta primleridir. Gelişen sağlık teknolojisi, nüfusun yaşlanması sigorta sistemlerini çıkmaza sokmaktadır. Yaşlılar için sunulan hizmetlerin mali sorumluluğu topluma yüklenmektedir. Bu nedenle yaşlılık döneminde bireyin karşılıksız olarak desteklenmesi zorlaşmaktadır (Kaplan, 2001, s. 73-77). Nitekim TÜİK (2019) verilerine göre gayri safi milli harcamaların %12'si sosyal koruma harcamaları iken sosyal koruma harcamalarının %6,1'lik kısmı yaşlılara/emeklilere harcanmıştır. Öte yandan idari çalışmalar, sağlık sistemi ve yaşlılara hizmet sunan personel maaşları gibi dolaylı harcamalar düşünüldüğünde yaşlı hizmetlerinin sosyal devlet üzerindeki yükü açığa çıkmaktadır (TÜİK, 2020).

Ayrıca neoliberal eğilimler yaşlıların maruz kaldığı istismar karşısında müdahale programlarına yatırım yapma noktasında sosyal devleti çıkmaza sokmaktadır. Bu noktada başlangıçta önleme faaliyetleri için finans ayırmak anlamsız gibi görünse de önleme çalışmaları için ayrılan fon, uzun vadede bağımlı yaşlılardan ziyade sosyal refaha katkı sunabilen güçlü, işlevsel yaşlılar meydana getirecektir. Dolayısıyla önleme faaliyetleri istismara müdahale için gereken maliyeti azaltırken, toplumsal refahın sürdürülebilirliğine de katkı sunmaktadır (Dong ve Simon, 2013, s. 915-916). Yaşlı istismarını önleme çalışmalarının etkin ve işlevsel şekilde uygulanabilmesi için bu hizmetlerin maliyetlerinin planlı bir şekilde düzenlenmesi oldukça önemlidir.

5.3. Sosyopolitik Uygulanabilirlik

Yaşlı istismarı diğer sorunların aksine daha geç gündeme gelen bir sosyal sorundur (Ertin ve Özkaya, 2016, s. 78). Nitekim yaşlılığın doğası ve yaşlılık ile ilgili evrensel olumsuz algılar bütün yaşlıların bakıma muhtaç olarak nitelendirilmesine ve yaşlılara sunulması planlanan hizmetlerin bakım odaklı kalmasına yol açmaktadır.

İnsan hakları, sosyal adalet, hak temelli hizmet gibi kavramlar temelinde sosyal politikaların üretildiği gözlemlenmektedir (Ertin ve Özkaya, 2016, s. 80-82). Fakat neoliberalleşme eğilimleri bu politikaların uygulanmasını güçleştirmektedir. Neoliberal eğilimler yaşlılık dolayısıyla bireyin yüz yüze geldiği toplumsal risklerin çözümünü de yine yaşlı bireylere yüklemektedir. Emeklilik, sağlık sigortası, bakım hizmetleri gibi yaşlıların yaşam kalitesi için elzem olan hizmetlerin dünyada hızla piyasalaştığı görülmektedir (Kaplan, 2001, s. 70-83). Ülkemizde yaşlılar için devlet eliyle düzenlemelerin olduğu ve fon ayrıldığı gözlemlense de yaşlıların geleneksel ilişki ağı içerisinde bakımlarının sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Bu hizmetler çeşitli bakanlıklar bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Sağlık Bakanlığı bünyesinde sağlık hizmetlerine erişemeyen yaşlılara yönelik evde sağlık hizmeti; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde huzurevi ve yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri, yaşlı yaşam evleri, yaşlı hizmet merkezleri ve bakımı bir yakını tarafından yerine getirilen bakıma muhtaç yaşlılar için evde bakım ücreti; bunlara ek olarak büyükşehir belediyeleri bünyesinde sürdürülmekte olan kronik hastalıkları olanlara uzun süreli bakım desteği kapsamında evde sağlık bakımı, evde sosyal bakım ve evde destek hizmetleri uygulanmaktadır. Sunulan hizmetler açısından bakıldığında yaşlıların yaşam kalitesi ve sosyal işlevselliğinden ziyade temel ihtiyaçları üzerine odaklanıldığı dikkat çekmektedir (Kalaycı ve Özkul, 2017, s. 102-105).

Küreselleşme ve neoliberalleşme refah hizmetlerinin sunumunu güçleştirmektedir. Özellikle yaşam süresinin uzaması ve çalışan nüfusun azalması sosyal harcamalar için ayrılan finans kaynakları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu baskı yaşlılara yönelik olumsuz tutum ve davranışlarla sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle yaşlılık döneminin aktif ve sosyal refaha katkı sunabilecek şekilde geçirilmesi (Çuhadar ve Lordoğlu, 2016, s. 72-78) ve yaşlıların sosyal içerilmesi önem arz etmektedir. Yaşlı bireylerin sosyal içerilmesi demek yaşlıların da toplumun gelişimine katkı vermesi anlamına gelmektedir (Arun, 2018, s. 58-60). Bu noktada yaşlılığın yaşam döngüsü içerisinde doğal bir süreç olduğunun kabulü ve yaşlı istismarına yönelik toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

5.4. Risk Analizi

Yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesinde risk faktörlerinin tanımlanması önleme faaliyetlerinin maksimum faydayı sağlaması açısından oldukça önemlidir. Nitekim risk tanımı yapılması ve risk faktörlerinin olası biyopsikososyal etkilerinin zayıflatılması ya da tamamen ortadan kaldırılması da bir önleme faaliyetidir (Dunlop vd., 2008, s. 116-117). Öte yandan önleme uygulamaları yaşlıların istismara uğramadan korunmasını hedeflemektedir. Bu noktada istismara yol açabilecek risklerin belirlenmesi, risklerin bağlamsal çerçevesinin anlamlandırılması istismarın öngörülebilmesini sağlamaktadır. Bu sayede istismar ortaya çıkmadan yaşlıların sağlığını, yaşam kalitesini ve çevresiyle uyumunu bozacak olası tehlikelerin engellenmesi kolaylaşacaktır (Bennett ve Paul, 1993, s. 100).

Literatürde yaşlı ihmal ve istismarını etkileyen faktörler bireysel, ailevi ve toplumsal faktörler olarak kategorize edilmektedir. Yaşlı birey bazında olan risk faktörleri, eğitimsizlik, biyolojik yaşlanmaya bağlı yeti yitimi, kadın olmak, sosyal izolasyon ve yoksulluk ya da varsıllık (yaşlıların ekonomik yönden istismar edilme riskini artırmaktadır) olarak sıralanabilir. Öte yandan biyolojik olarak yaşlanıyor olmak kronik hastalıkların etkilerinin ağırlaşarak artması anlamına gelmektedir. Bu durum öz bakım ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bile yaşlıların giderek güçsüzleşmesi anlamına gelmektedir. (Storey, 2020, s. 3-8; Daşbaşı ve Işıkhani, 2019, s. 744-746). Burada önleme faaliyetlerinin rolü açığa çıkmaktadır. Eğer yaşlanmaya doğru giden yaşam yolculuğunda bireyler yaşlılık dönemine hazırlıklı, yaşamı tüm yönleriyle kucaklayıcı bir bakış açısı geliştirebilirlerse yaşlılık dönemiyle zorunlu olarak karşılaştıklarında süreci kendi lehlerine yönetebilirler. Örneğin erişkin bir insanın ruhsal hastalık belirtileri hakkında içgörü kazanmış olması yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkan sosyal statü kaybı, gelir kaybı, eş kaybı gibi krizlerin ruhsal hastalıklarını tetiklenmesinin önüne geçer. Böylece biyolojik yaşlanmanın getirdiği birtakım olumsuzluklar nedeniyle bireyin güçsüzleşmesi engellenebilir. Dolayısıyla henüz yaşlılık dönemine gelmemiş bireylere sunulacak bilinçlendirme, güçlendirme, psikososyal destekler, yaşlı istismarının önlenmesinde uzun vadede kritik önem arz etmektedir (Hall vd., 2016, s. 14-41).

Türkiye’de toplumsal yaşam içerisinde cinsiyetçi tutumlarla karşılaşılabilir. Arun ve Karademir-Arun’un (2011) yaptığı çalışmada yaşlı kadınların cinsiyetçi tutumlara maruz kalabildikleri, yaşlılık ve kadın olmak gibi kişisel problemlerin yaşlı kadınları ihmal ve istismara karşı daha açık hale getirdiği ifade edilmektedir. Türkiye’de yaşlıların eğitim düzeyleri araştırıldığında 2019 yılı itibarıyla yaşlı erkeklerin %5,4’ünün, yaşlı kadınların %26’sının okuma yazma bilmediği görülmektedir (TÜİK, 2021). Eğitim durumu açısından cinsiyetler arasında yaşlı kadınlarda oldukça fazla fark olduğu anlaşılmaktadır. Keskinoglu ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan araştırma sonuçlarında olası ihmal bulgusu olan yaşlıların %65,5’inin kadınlardan ve %31,1’inin okuryazar olmayanlardan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumlar göz önüne alındığında yaşlı kadınların yaşlı erkeklerle oranla daha büyük risk altında olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının sağlık (%27,1) ve emeklilik (%49) alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu oranı dul ve yetim aylığı (%11,6) izlemektedir (TÜİK, 2020). Yaşlılık alanındaki sosyal politikalarla ilgili literatür tarandığında yaşlılık alanında bakım odaklı politikaların izlendiği göze çarpmaktadır. Nitekim Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın resmi verileri incelendiğinde de emeklilik, evde bakım gibi hizmetlerin politikacılar tarafından önemsendiği göze çarpmaktadır (Karakuş, 2018). Özellikle evde bakım ücretinin yaşlı bireylerin yakınlarının bakım yükünü üstlenmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle yaşlıların bireysel ihtiyaçları için ödenen emeklilik, evde bakım, dul ve yetim aylığı gibi ücretlerin doğrudan yaşlı için kullanıldığı denetlenmesinin zorluğu, buna ek olarak bakım verenlerin yaşlı bakımı noktasında bilinçsiz olmasına rağmen bakım ücreti motivasyonu ile yaşlı bakımını üstlenmesi gibi problemler yaşlıya karşı kötü muamele ile sonuçlanabilmektedir (Akış, 2013). Diğer yandan emekli ücretlerinin yaşlıların asgari yaşam standardını karşılayamaması, enflasyon gibi Türk ekonomisinin yapısal sorunları yaşlıların yoksullaşmasına ve kayıt dışı çalışmalarına neden olabilmektedir. Dolayısıyla fizyolojik olarak bir takım desteklere ihtiyaç duyabilen yaşlı bireylerin kayıt dışı çalışmaları biyopsikososyal riskler doğurabilmekte akabinde kapitalist sistemin arz talep dengesini korumak istemesi, arz maliyetini düşürmek istemesi yaşlıların potansiyel olarak ihmal ve istismar edilmelerine yol açabilmektedir (Nazlıer Keser, 2019).

Aile içinde işsizlik, yetersiz gelir gibi aile yaşamını zorlaştıran faktörler, aile içinde yaşlı haricinde bakıma ihtiyaç duyan üyenin varlığı, yaşlıya bakım verecek kişinin günlük yaşamını etkileyen depresyon gibi ruhsal problemlerinin olması, stres yükü, çift uyumsuzluğu aile düzeyindeki risk faktörlerindedir. Özellikle yatağa bağımlı, demans, alzheimer gibi kognitif rahatsızlıklar yaşayan bireyler için sosyal desteğin olmaması demek yaşlının direkt olarak ihmal edilmesi anlamına gelmektedir (Dunlop vd., 2008, s. 108-111; Altıntaş ve Gülbahar, 2020, s. 7). Yaşlı ihmal ve istismarında birey, aile ve toplum odaklı risk analizleri yapılarak önleme uygulamalarında yaşanabilecek olumsuzluklar öngörülebilir. Risk analizlerinden elde edilen veriler sayesinde önleme çalışmalarının daha uygulanabilir hale gelebileceği düşünülmektedir.

5.5. Kültürel Faktörler

Yaşlılık bireyin sosyal desteğe en çok ihtiyaç duyduğu gelişim basamağıdır. Ancak kültürel faktörler ve modernleşme nedeniyle sosyal bağların zayıflaması yaşlının gereksinim duyduğu bakım hizmetlerinin sosyal çevresi tarafından yük olarak görülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla yaşlılarla ilgili sorunların toplumsal düzeyde etkileri vardır. Nitekim kurum bakımı bu duruma örnektir (Nakanishi vd., 2014, s. 39-41)

Ülkemizde yaşlılık, bireyin ailesi tarafından zorunlu destek aldığı bir dönemi ifade etmektedir. Öte yandan artan yaşam süresi ve azalan doğum oranları bağımlı nüfus oranını artırmaktadır. Özellikle 1980 sonrası neoliberal eğilimlerin iyice belirginleşmesiyle beraber hane içi çalışan sayısı da artmıştır. Dolayısıyla öncesinde aile içinde bakımları sağlanan yaşlılar için zorunlu sosyal politika ve hizmet üretilmesi ihtiyacı doğmuştur. Ancak ülkemizde yaşlıların kurum bakımına yönlendirilmesi “ayıp” olarak nitelendirilmektedir. Üstelik bu olumsuz yargı yaşlının ailesinin damgalanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle tek başına yaşayan, sosyal ilişkileri sınırlı olan ve yakınlarından yeterli desteği alamayan yaşlılar istismara açık hale gelmektedir. Öte yandan işsizlik, mutlak yoksulluk gibi sosyal problemler ailelerin yaşlıları bir birey olarak algılamasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca yaşlıların sosyal işlevselliğinin zayıf olması ve yaşlıların da şiddet dilini ve istismar davranışını içselleştirmiş olması yaşlı istismarını önlenmesini, müdahale edilmesini ve yaşlının hak temelli hizmet almasını zorlaştırmaktadır (Kalaycı ve Özkul, 2017, s. 101-105).

Ülkemizde yaşlı istismarının önlenmesine yönelik çalışmaların uygulanabilmesi yukarıda anlatılan unsurların dikkate alınmasına ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasına bağlıdır. Ayrıca önleme

çalışmalarında bu unsurlar dikkate alındığında çalışmanın kalitesini etkileyebilecek öngörülemeyen riskler de minimuma indirilmiş olacaktır.

6. ÖNLEME UYGULAMALARINDA KULLANILABİLECEK MÜDAHALE YÖNTEMLERİ

Bu bölümde önleme uygulamalarında kullanılabilecek müdahale yöntemlerinden yaşlı bireylerin ve ailelerin alabileceği önlemler, halk sağlığı modeli ve istismarı önlemeye yönelik olarak geliştirilen diğer modeller hakkında bilgi verilmiştir.

6.1. Yaşlı Bireylerin Alabileceği Önlemler

Yaşlı istismarı ile ilgili en önemli sorunlardan birisi istismarı tespit etmektir. Buradaki önemli nokta yaşlının davranışı istismar olarak değerlendirip değerlendirmedir. Bu nedenle yaşlılara istismar konusunda bilgi verilmeli ve hangi davranışların istismar olarak değerlendirilmesi gerektiği aktarılmalıdır. Bu sayede yaşlı bireylerin istismarı fark etmesi sağlanacaktır (Dong ve Simon, 2008, s. 211-212). Bilgilendirilmiş olan bireyler yardım alma konusunda daha istekli ve cesaretli olacaktır (Keskinoglu vd., 2004, s. 61). Ancak yine de yaşlı bireyler aile bireylerini korumak, aileyi bir arada tutmak ya da bakım verenin cezalandırılmasını önlemek amacıyla istismarı gizleme eğiliminde olabilmektedir (Payne, 2011, s. 23-25). Burada yaşlıya düşen sorumluluk istismar riski halinde yardım isteyebileceği kişi veya kurumların numarasını yanında bulundurarak istismar riski söz konusu olduğunda bunu açıkça bildirmektir.

Yaşlı bireylerin sahip oldukları sosyal destek ağları istismarın önlenmesinde önemli koruyucu faktörlerden birisidir (Dong ve Simon, 2008, s. 212). Bireylerin sahip oldukları bu sosyal destek aynı zamanda depresyon düzeylerini azaltabilir ve yaşlı bireylerin iyilik halini arttırabilir (Dong ve Simon, 2010). Bu nedenle yaşlılara düşen önemli görevlerden birisi sosyal ilişkilerini ve arkadaş ağlarını geliştirerek ev dışında da bir sosyalleşme sağlamaktır. Bu sosyalleşme yeni arkadaşlar edinme yolu ile sağlanabileceği gibi eski dostlar ve komşularla iletişime geçerek de sağlanabilir. Gönüllülük faaliyetlerinde bulunmak ve sosyal etkinliklere katılmak da yaşlı bireylerin toplumsal hayata aktif katılımı yoluyla yeni sosyal destek ağları geliştirmek ve sosyal izolasyonu önlemek için önemli fırsatlar sunar (Woolf, 2003).

Çoğu zaman yaşlıların istismar edilmeleri çocuklarına veya torunlarına bağlı olmaları ile açıklansa da özellikle ekonomik istismarda istismarcının ekonomik olarak yaşlı kişiye bağımlı olması önemli bir risk faktörüdür (Payne, 2011, s. 35). Yakınlarına ekonomik olarak sürekli destek olmak onların ekonomik sorumluluk almasını önleyecek ve yaşlı bireyleri ekonomik istismara açık hale getirecektir. Bu nedenle kendi ekonomik sorunlarını çözmeleri için yakınlarını cesaretlendirmek ve sorumluluk almalarını sağlamak istismar riskini azaltacağı gibi uzun vadede yetişkin çocuğa da fayda sağlayacaktır (Payne, 2011, s. 239-243). Sherman (2003) San Diego Bölge Savcısı Vekili Paul Greenwood'un ekonomik istismarı önlemeye yönelik tavsiyelerini şu şekilde sıralamıştır (Payne, 2011, s. 241):

- Tüm mücevherlerinizin ve ziynet eşyalarınızın listesini içeren bir belge oluşturun ve listeyi belirli aralıklarla güncelleyin,
- Mevcut takılarınızın fotoğrafını avukatınıza veya güvendiğiniz bir aile üyesine verin,
- Hesap hareketlerinizi incelemesi için güvenilir bir tanıdığınıza banka hesap özetinizin bir kopyasını verin,
- Banka hesaplarınızı ve kredi başvurularınızı sık sık kontrol edin

Woolf (2003) ise ekonomik istismarı önlemek için yaşlı bireylerin emekli maaşının doğrudan kendi banka hesaplarına yatırılmasını sağlamaları, sosyal güvenlik sistemi ile ilgili evrakları kontrol etmeleri, vasiyetlerini periyodik olarak gözden geçirmeleri ve güvendikleri kişiler tarafından incelenmeyen belgeleri imzalamamaları gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda (Woolf, 2003) yaşlıların ileride yaşayabilecekleri olası sorunlar karşısında kendilerini koruyacak bir yasal danışmana başvurmanın önemi üzerinde durmuştur.

Ekonomik istismar gibi diğer istismar türlerinde de yaşlıların hangi davranışların istismar olduğu ve istismara maruz kalınca hangi kurumlara başvurabileceği ve kimlerden yardım alabileceği konusunda bilgi sahibi olmalarının istismarı önleme konusunda önemli olduğu vurgulanmaktadır (Payne, 2011). Bu noktada yaşlıların istismar konusunda eğitilmeleri ve eğitim aracılığıyla farkındalıklarının artırılması istismarı önlemeye yardımcı olacaktır. Fiziksel ve cinsel istismar yaşlının bedenine doğrudan bir müdahale şeklinde gerçekleştiği için bu konuda yaşlının kendini koruması bireysel alabileceği bir önlem olabilir. Ancak özellikle duygusal istismar yaşlı

istismarı türleri arasında en sık rastlanan ve yaşlının, istismar olduğu konusunda en az bilgi sahibi olduğu bir alandır. Bu nedenle özellikle yaşlıların, yakınlarının kendileriyle sözlü iletişimlerinde yaşadıklarına dair farkındalıklarının artırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

6.2. Ailelerin Alabileceği Önlemler

Yaşlı bireyler uzun süreli ve tam zamanlı bakıma ihtiyaç duyabilirler. Bu noktada yaşlının bakımını üstlenen birey ağır stres yaşamaktadır. Bu nedenle bakımveren enformel psikososyal destek sağlayabilecek bir sosyal ağının bulunması önemlidir. Bu sayede hem yaşlının hem de bakım verenin iyilik hali artacaktır (Yıldırım, 1997, s. 85). Uzun süreli bakım sağlama bireylerde stres seviyesini arttıracak ve tükenmişlik hissi yaşatacağı için bakım veren aile üyeleri stres azaltıcı faaliyetler aramalı, bakıcı destek grupları bularak bunlara katılmalıdır (Payne, 2011, s. 239-240). Bu destek grupları sayesinde aile üyeleri yeni sosyal destek ağları oluşturacak ve bakım ortamından uzaklaşarak kendilerine nefes alabileceği bir ortam yaratacaktır. Ancak Türkiye’de günümüzde bakım veren kişilere yönelik grup çalışması hizmeti sunulmamakta, sunulan hizmetler çoğunlukla bireysel düzeyde kalmaktadır. Bu bakımdan bu tür grupların kurulması önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bakım veren kişiler kendilerinin de temel ihtiyaçları olabileceğini unutmamalı ve gerekli durumlarda bu ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Özellikle bakım veren kişi kendisini depresyonda hissediyorsa psikolojik destek almalı, alkol veya madde bağımlılığı varsa mutlaka tedavi olmalıdır (Nerenberg, 2002).

Yaşlı bireye bakım verme sorumluluğunu almadan önce yaşlı ve ailesi tarafından kapsamlı bir değerlendirme yapılmalıdır. Pek çok aile bakım ilişkisinin getirdiği zorlukların farkında değildir ve herhangi bir danışmanlık almadan bu kararı alır (Bennett ve Paul, 1993, s. 109). Bu kararı almadan önce yaşlıya bakım verecek olanların evde bakım verebilme potansiyelini değerlendirerek yeteneklerinin farkında olması ve bu yeteneklerin yaşlı bireyin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olduğundan emin olması gerekir. Yaşlıya bakım sorumluluğunun maddi boyutunun değerlendirilip yeterli ekonomik gücün olmadığı durumda yaşlı bireye bakım vermenin tercih edilmemesi gerekmektedir. Bakım veren kişi aile ve çevrenin sınırlılıkları göz ardı edilmemeli ve destek alınabilecek alternatif kaynaklar sürekli olarak değerlendirilmelidir (Warsaw, 1998; Fulmer, 2003; Kahan ve Barbara, 2003 akt. Sayan ve Durat, 2004, s. 103).

Pek çok aile, yaşlıların ihtiyaç duyduğu bakımın çocukların ihtiyaç duyduğu bakım türüne benzediği yanılgısına düşerek, ebeveynlik içgüdülerine ve deneyimlerine güvenmek gibi bir hata yapabilir. Ancak yaşlı bireyin ihtiyacına uygun bakımın sağlanamaması ve nasıl sağlayacağını bilinmemesi bakım alan kişiye ciddi zararlar verebilir. Bakım veren kişiler bu durumda yaşlı bireyi istismar ettiğini fark etmeyebilir. Aile üyeleri yaşlı bireylere etkili bir bakım sağlayabilmek için hizmet verme konusunda kendisini geliştirmeli ve bakım konusunda eğitim almalıdır (Payne, 2011, s. 249).

Yaşlı bireyin istismarı açıklayamadığı durumlarda diğer aile üyelerinin risk faktörleri ve istismar göstergeleri konusunda bilgi sahibi olması hayat kurtarıcı olacaktır. Bu nedenle aileyi yaşlı istismarı konusunda bilgilendirmek son derece önemlidir. Diğer aile bireyleri yaşlı akrabaları ile ilişkilerini koparmamalı ve istismar ihtimalini değerlendirmelidir (Woolf, 2003). Özellikle kurum bakımından faydalanan yaşlı bireylerin maruz kalacağı istismarın önlenmesi için yaşlı bireyin sık sık ziyaret edilmesi ve istismar göstergelerinin değerlendirilmesi gerekmektedir (Sethi vd., 2011, 43-54).

İşsiz aile üyelerinin yaşlı bireyi istismar etme riskini, özellikle de ekonomik istismar riskini en aza indirmek için ailenin diğer üyeleri bu aile üyesini iş bulmak için teşvik etmelidir. Bu sayede birey hem çalışırken kendisini daha iyi hissedecek hem de iş yerinde daha fazla zaman geçirdiği için yaşlı bireyi istismar etme olasılığı en aza inecektir (Payne, 2011, s. 248).

Yaşlılık olgusu hem birey hem de ailesi için zor bir süreçtir. Bu süreçte yaşlıların aile üyeleri ile ilişkilerinin güçlü olması oldukça önemlidir. İstismarı önlemenin en önemli yollarından birisi de yaşlı bireye yönelik sevgi ve saygı bilincinin küçük yaşta kazandırılmasıdır. Aile içerisindeki bireylere bu sevgi ve saygının kazandırılması eğitim programları ve etkili bir aile içi eğitim ile mümkündür (Akdemir vd., 2008, s. 72).

6.3. Halk Sağlığı Modeli

İnsanlar ailelerinden ve sosyal çevrelerinden öğrendikleri davranışları sürdürme eğilimindedirler. Bu yüzden salgın hastalıklar gibi şiddet ve kötü niyetli davranışlar da bulaşıcı bir etkiye sahiptir (Roberto ve Teaster, 2017, s. 33). Toplumun büyük bölümünü etkilediği için yaşlı istismarı, tıpkı kronik ve bulaşıcı hastalıklar gibi Amerika’da bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınmaktadır. Yaşlı istismarının epidemiyolojik veriler olmadan önlenemeyeceği

fikri benimsenmektedir. Hastalık ve yaralanmaların önlenmesine yönelik hizmet veren Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (Centers for Disease Control/CDC) şiddet, istismar alanlarında da görevlendirilmiştir. Bu merkezler eyaletler arasında yaşlı istismarı tanımının ve sınıflandırılmasının farklı olmasının yaşlı istismarının tespit edilmesini zorlaştırdığını savunarak tek tip tanımlamalar ve veriler oluşturmak için çalışmalar yapmıştır. Bu sayede yaşlı istismarının görülme sıklığı ve yaygınlığı hakkında daha iyi tahminler yapılabileceği ve veri uyumsuzluğunun ortadan kaldırılabilmesi düşünülmektedir (Hall, 2017, s. 654-656). Yaşlı istismarının belirtilerinin tanımlanmasının ve sınıflandırılmasının, risk altında olan yaşlıların korunmasına ya da istismar mağduru olan yaşlıların durumlarının daha kötü hale gelmesine engellemeneye olanak sağlayacağı öngörülmektedir (Dong ve Simon, 2013, s. 915).

Yaşlı istismarı vakalarının tespit edilememesi veya vakaların rapor edilmemesi bu alandaki sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalara göre vakaların rapor edilmesi sonucunda var olan sayıların iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir. Yaşlı istismarı vakalarının zamanla arttığı bilinmekte ancak bu durumun raporlama ve tespit etme sistemlerinin gelişmesi ile mi yoksa gerçek bir artış ile mi ilişkili olduğu bilinmemektedir. Bu sebeple vaka sayılarının yıllara göre görülme sıklığının değişimini anlamak için verilerin yaşlı nüfus oranı bağlamında ele alınması düşüncesi ortaya çıkmıştır (Bond ve Butler, 2013, s. 260-270).

Yaşlı ihmal ve istismarının tanınması sağlık profesyonelleri arasında nispeten yeni bir durumdur. Sağlık çalışanları hastaneye gelen şüpheli vakaların tespitinde ve müdahalesinde önemli bir konuma sahiptir. Ancak birçok engel sebebiyle vakaların tespit edilmesi zorlaşmaktadır. Yaşlı istismarı konusunda sağlık profesyonellerinin daha fazla dâhil edilmesi, sağlık çalışanlarına eğitim verilmesi, etkili yasal düzenlemelerin uygulamaya konulması istismar mağduru yaşlıların korunmasına katkı sağlayacaktır (Dong, 2005, s. 310).

Halk sağlığı alanında risk taramaları yapılmaktadır. Bu noktada sağlık çalışanlarının yaşlı istismarı hakkında bilinçlendirilmesi ve istismar bildirimlerinin zorunlu olması gerekmektedir. Çünkü yaşlı bireyler en çok sağlık sistemiyle ilişkili ve iletişim halindedir. Dolayısıyla halk sağlığı kapsamında sağlık ocağı, acil servis, geriatri kliniği gibi farklı sağlık kurumlarının yaşlı istismarı noktasında bilinçli olması en azından vaka sayılarının tespitinde ve azaltılmasında önemli rol oynamaktadır.

6.4. İstismarı Önlemeye Yönelik Geliştirilen Modeller

İstismarı önlemeye yönelik müdahalelerde literatürde benimsenen şu üç model esas alınmıştır;

- **Eş İstismarı Modeli:** İstismara sebep olan risk faktörlerinin ortadan kaldırılmasına ya da istismar mağduru kişiye gerekli önlemleri alma yetisi kazandırılana kadar bireyin istismar ortamından uzaklaştırılmasını kapsar.
- **Destekleyici Model:** İstismar mağduru veya istismarcı ile ilişkisi olmayan tarafsız bir kişinin mağdura yardım etmesini içerir. İstismara uğrayan birey sahip olduğu haklar ve faydalanabileceği sosyal hizmetler konusunda bilgilendirilir.
- **Yetişkin Koruma Modeli:** İstismarın zorunlu olarak bildirilmesidir (Canadian Task Force on the Periodic Health Examination, 1994).

Önleme müdahaleleri çok boyutlu ve pek çok sistemin organize olmasına dayanan çalışmalardır. Bu müdahale stratejilerinde henüz istismar gerçekleşmeden yaşlının korunması önemlidir. Söz konusu önleme müdahalelerinin gerçekleştirilmesi için politika düzeyinde çalışmaların yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

7. YAŞLI İSTİSMARINI ÖNLEMeye YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Sosyal politika ideal insan hakları temelinde bir toplumda üretilen değerleri bütün vatandaşları arasında adil paylaşmayı hedefleyen bir disiplindir. Toplumu oluşturan bütün sistemler bir orkestraya benzetilirse etkili bir şekilde çalışan sosyal politika toplumu oluşturan enstrümanlar arasında ahengi ve dengeyi sağlar. Aynı zamanda toplumdaki tüm kesimleri kucaklayan sosyal politika çalışmaları refah sisteminin sürekliliği için de elzemdir (Tokol ve Alper, 2014, s. 1-10).

Dünyadaki sosyal politikalara bakıldığında yaşlılığın bir yaşam dönemi olarak kabul edilmediği ve bakım odaklı hizmetlerin sunulduğu gözlemlenmektedir. Bu durum tüm dünyada yaşlıların damgalanmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda bu durum ötekileştirme bağlamında ele alındığında yaşlının psikolojik istismara uğraması anlamına gelmektedir (Eryurt ve Samancı Peksezer, 2016, s. 92-105). Diğer yandan yaşlı istismarını hangi stratejilerin önlediği ile ilgili uygulayıcı ve teorisyenlerin işbirliğine dayalı çalışmalara ihtiyaç vardır (Stain, 2017, s. 433).

Dünyada yaşlı istismarını önlemeye yönelik sosyal politikalar ikinci ve üçüncü basamak koruma-önleme çalışmaları üzerine yoğunlaşmış durumdadır. Diğer yandan beklenen yaşam süresinin seksenli yılları bulduğu ülkelerde yaşlının ev içi günlük yaşamının desteklendiği politik eğilimler göze çarpmaktadır. Yaşlının sosyal içerilmesinin sağlanabilmesi ve biyopsikososyal iyi oluş halinin gerçekleştirilebilmesi birincil önleme faaliyetleri açısından kilit noktadır. Bu noktada yaşlının günlük yaşam aktivitelerini yerine getirebiliyor olması otonomi hakkını kullanabilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla muhtemel istismar da önlenmektedir (Eryurt ve Samancı Peksezer, 2016, s. 43-64).

Türkiye’de yaşlılar için izlenen sosyal politikalara baktığımızda bakım odaklı, yaşlıyı sosyal çevresine bağımlı kılan, aile odaklı bir anlayış göze çarpmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının resmi çalışmalarında vurgu yaşlının toplum içinde saygınlığının korunması üzerinedir. Bakanlığın çalışmalarında koruyucu-önleyici hizmetlerde toplumun aktif rol alması gerektiği vurgulanmakta, gönüllük esasına dayalı olarak yaşlıların sosyal yaşamda saygınlığının korunması hedeflenmektedir (Karakuş, 2018, s. 164). Ancak Bakanlık bünyesinde doğrudan yaşlı ihmal ve istismarını önleme ile ilgili rehberler, stratejiler ve politikalarda eksiklik olduğu görülmektedir.

Yaşlılık alanındaki kalkınma hedeflerine baktığımızda; hayat boyu öğrenme, aktif yaşlanma gibi uzun vadeli önleme çalışmaları için sistemli, yapısal bir politika izlenmediği görülmektedir. Kalkınma hedeflerinde koruyucu-önleyici çalışmalar çoğunlukla aile içinde yaşlının güçlendirilmesi üzerine kuruludur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Türkiye’de yaşlılık kapsamında sosyal güvenlik sistemi açısından prim ödemesi yapmış ve emekli olmuş bireyin vefat etmesi durumunda geride kalan bağımlı nüfusun desteklendiği görülmektedir. Nitekim bu kapsamda 2019 yılında bağlanan dul ve yetim aylıkları sosyal koruma harcamalarının %17,5’ini oluşturmuştur (TÜİK, 2020). Bu noktada ataerkil toplum yapısı ve kadın erkek ölüm oranları düşünüldüğünde bu harcamalar, yeterli olmasa da, yaşlı kadınlara ekonomik açıdan katkı sunmaktadır. Ayrıca yine yeterli miktarda olmasa da, SYDV, Yerel Yönetimler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi kamu kurumları yaşlı bireylere sosyal yardım ve evde bakım ücreti adı altında ekonomik destek sunmaktadır. Huzurevleri, yatılı bakımevleri gibi kurumların sayısının artırılmasına yönelik kalkınma hedefleri mevcuttur. Bu noktada politika yapıcının esasında yaşlıları ihmal ve istismardan korumayı değil son kertede istismara uğramış yaşlıya hizmet sunmayı hedeflediği görülmektedir. Diğer yandan liberalleşme eğilimi yaşlılara sunulan hizmetlerin uzun süreli bakımdan koruyucu önleyici anlayışa doğru evrimini zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde de bu kapsamda yaşlılar için gündüzlü bakım merkezlerinin açılması ve devamlılığı için sunulan hizmetler, YADES (Yaşlı Destek Programı) programı gibi yaşlıları ihmal ve istismardan korumaya ve yaşlı ihmal ve istismarını önlemeye yönelik çalışmaların görünürlüğü son yıllarda artmaya başlamıştır (Karakuş, 2018, s. 1226-148).

Yaşlı istismarının önlemesi noktasındaki sosyal politikalarda yaşlıların günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirme konusunda bağımsızlığının hedef alınması ve buna yönelik hizmet üretilmesi gerektiği düşünülmektedir. Türkiye’de günümüz koşullarında yaşlı ihmal ve istismarı gerek politika gerekse sivil toplum açısından oldukça yeni ele alınmaya başlayan bir konudur. Bu noktada politika ve bilim işbirliği içerisinde, informal bakım ağının ve yaşlılarla ilişkili toplumsal sistemlerin bilinçlendirilmesine, risk analizi doğrultusunda yaşlı istismarını önleme uygulamalarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

8. SONUÇ

Bu çalışmada yaşlı ihmal ve istismarında önlemenin önemini, basamaklarını, önleme uygulamalarında etkili olan faktörleri ve önleme uygulamalarında kullanılabilecek müdahale yöntemlerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yaşlı ihmal ve istismarı önlenabilir bir sosyal sorundur. Ancak yaşlılığın insan yaşamının son dönemi olarak değerlendirilmesi ve yaşlıların biyolojik, psikolojik, kognitif yeti yitimleriyle zorunlu olarak karşılaşmaları ihmal ve istismarın tespitini ve müdahalesini zorlaştırmaktadır. Öte yandan yaşlı nüfus oranlarının giderek artması ve bakım maliyetlerinin refah devletlerinin karşılayamayacağı boyutlara ulaşması yaşlı hizmetlerinde zorunlu değişimi getirmektedir. Dünyada ve Türkiye’de yaşlılara sunulan hizmetler, yaşlıların günlük yaşam aktivitelerinde yaşlının bağımsızlığını sürdürmelerine yönelik olarak değişime uğramıştır. Bu politik eğilim yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesini engellemeye yönelik olmaktan daha çok maliyeti azaltma odaklıdır. Sevindirici olan yaşlının güçlendirilmesine yönelik çalışmaların yaşlıyı istismardan korumasıdır.

Diğer yandan birincil önleme çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetler yaşlanmış toplumlarda göze çarpmaktadır. Türkiye’de yaşlı ihmal ve istismarı nedeniyle huzurevine yerleşen yaşlılar ile ilgili resmi çalışma (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2016) olmasına rağmen önleme çalışmaları politikacıların, sivil toplumun ve insana yardım eden meslek dallarının dikkatini henüz çekmemektedir. Türkiye’de yaşlı ihmal ve istismarına yönelik çalışmalar çoğunlukla yaşlı istismara uğradıktan sonra gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, evde bakım hizmetleri, sosyal yardımlar ve sayıları artırılmaya çalışılan gündüzlü yaşam merkezlerinin politikacıların gündemine yerleşmiş olması yaşlı ihmal ve istismarının önlenmesi noktasında önemli adımlardır.

Yaşlı istismarının önlenmesi için çok yönlü bir çalışmaya ve çok yönlü hizmetler üretmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çok yönlü çalışmada yaşlılar, bakım verenler ve hizmet sağlayıcılar için bilgi üretimi ve eğitim çalışmalarına ağırlık verilerek hem bireysel hem de toplumsal farkındalığın artırılmasına odaklanılması faydalı olacaktır. Bunların yanında yaşlı istismarının önlenmesine yönelik yasal mevzuatın geliştirilmesi ve hizmete ilişkin politika üretilmesinin de önleme uygulamalarına tamamlayıcı bir nitelik kazandıracağı düşünülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi yaşlı istismarı yaşlının bildirmemesi durumunda tespit edilmesi oldukça güç bir olgudur ve çoğunlukla da yaşlılar en yakınlarındaki kişiler tarafından istismar edilmektedir. Geçmiş yaşam deneyimleri, travmatik deneyimler, ekonomik yoksunluklar, aile içi çatışmalar, toplumsal baskılar vb. birçok durum aslında yaşlı istismarına sebep olabilmektedir. Bu durumların yarattığı stres ve zorlanmalar da yaşlı bireylere kötü muameleyle sonuçlanabilmektedir. Bazen kötü muameleyi uygulayanlar davranışlarının yanlış olduğunun farkında bile olmayabilirler. Bu nedenle özellikle yaşamın ilerleyen dönemi olan ve çeşitli karakteristik özellikleri bulunan yaşlılık dönemi hakkında öncelikle herkesin bilgi sahibi olmasını sağlamanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak yaşlı ihmal ve istismarında uzun erimli ve çok boyutlu önleme çalışmalarının etkili olabileceği ve bu noktada aşağıdaki önerilerin önlemeye ilişkin çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir:

İhmal ve istismar edilen ve risk altında olan yaşlı bireylerin yaşadığı hanelerin belirlenerek bu hanelere düzenli ziyaretlerin yapılması ve hanelerin denetlenmesinin faydalı olacağı belirtilmektedir (Ünlü, 2019). Yalnız yaşayanlar, kadınlar, ekonomik yoksulluk içinde bulunanlar, sağlık durumu iyi olmayanlar, fiziksel aktiviteler konusunda kısıtlılığı bulunanlar, ihtiyaçlarını karşılama konusunda yardıma ihtiyaç duyanların bu konuda takip edilmesi gereken gruplar arasında olduğu düşünülmektedir.

Bakım verenin yükünü ve stresini azaltmaya yardımcı olmak için bakıcı desteğinin (molaların) gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu molalar sayesinde bakım veren ve yaşlı arasındaki etkileşimin kalitesinin artacağı ve istismarın azalacağı öngörülmektedir. Bakım verenin dinlenmesine yönelik üç tür hizmetten bahsedilmektedir. Bunlar: gündüzleri hizmet veren yetişkin kreşleri, eve bakıcıların geldiği ev içi hizmet sistemi ve geceleri hizmet veren kurumsal merkezlerdir (Daly ve Butcher 2018, s. 15; Lee, Morgan, Lindesay, 2007, s. 256). Bu tür hizmet modellerinin gerek kamu kurumları gerekse yerel yönetimler vasıtasıyla üstlenilmesinin bakım verenlerin desteklenmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu konuda geçmişte Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde açılan ve hâlihazırda kapatılan Yaşlı Hizmet Merkezleri’nin tekrar aktif hale getirilmesi; yine yerel yönetimler tarafından açılan ve sadece kimi büyükşehirlerde hizmet veren Yaşlılara Hizmet Merkezleri’nin Türkiye genelinde bütün illere yayılması yaşlı istismarını önleme çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Yaşlılara karşı sevgi ve saygı kavramlarının pekiştirilmesi için eğitim kurumları tarafından programların düzenlenmesinin ayrıca risk altında olan yaşlılara bakım veren kişilere bilgi ve beceri kazandırılması için eğitim verilmesinin ihmal ve istismarı önlemede yardımcı olacağı öngörülmektedir (Akdemir vd., 2008, s. 73).

Yaşlıların ve bakıcıların sosyal destek ağlarının güçlendirilmesinin istismar olasılığını düşüreceği düşünülmektedir. Özellikle toplumdaki ve yakınlarından izole olmuş yaşlılar takip edilmesi ve haklarında bilgi sahibi olunması oldukça güç bir gruptur. Bu durum yaşlıları istismara açık hale getirmektedir. Bu nedenle özellikle kimsesiz ve korunmaya muhtaç yaşlıları takip etmeye yönelik sistemlerin geliştirilmesi faydalı olabilecektir.

Birbirine yakın yaşta ve benzer deneyimler yaşayan kişilerin oluşturduğu gruplar sayesinde yaşlıların istismar hakkında bilgi edinebileceği ve onlara bu konu hakkında yardımcı olacak kaynakları öğrenebileceği varsayılmaktadır (Daly ve Butcher, 2018, s. 14). Bu konuda yaşlılara hizmet veren kurumlar içerisinde grup çalışmalarının yapılması ve yaşlıların bu gruplara katılımının teşvik edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Yaşlılığın bir yaşam dönemi olarak kabul edilmesi ve bu yaşam döneminin yoksunluk ve yoksulluklarına hazırlıklı olarak yaş alınması en önemli koruma önleme faaliyetidir. Bu noktada çocukluk döneminden başlayarak yaşlılık

ve karşılaşılan sorunların eğitim müfredatına yerleştirilmesi konuya ilişkin farkındalığın artırılmasında önem arz etmektedir.

Yaşlılarla yakın ilişkide olan sağlık çalışanlarına yaşlı istismarı vakalarını bildirim zorunluluğunun getirilmesi yaşlı istismarına maruz kalan yaşlının travmatizasyonun derinleşmesine engel olacaktır.

Yaşlılarla ilişkili olan meslek elemanlarına (sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları, huzurevi çalışanları vb.) ve meslek elemanı adaylarına yaşlı istismarı hakkında eğitimlerin verilmesi yaşlı istismarını engelleyecektir.

Aileye Sosyal Hizmet Bakanlığı bünyesinde yaşlı istismarının bildirilebileceği ve gerekli koruma işlemlerinin yapılabileceği ülke çapında yaygın birimlerin oluşturulması yaşlı istismarının önlenmesine de katkı sağlayacaktır.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). *Durum tespit çalışması 2013-2014 sonuç raporu: Huzurevlerinde bakım hizmeti alan yaşlıların yerleşme nedenleri, istismar ve ihmal nedeni ile yerleşme oranları*. K. Durdubaş ve D. Büyük Kalem (Haz.), Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Akdemir, N., Görgülü, Ü. ve Çınar, F. (2008). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 15(1), 68-75.
- Akış, A.G. (2013). *Evde bakım parasının evde yaşlı bakım sürecine etkisinin Bourdieu'cü bir yaklaşımla incelenmesi: Antalya örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Alon, S. ve Warman, A. (2014). Treatment and prevention of elder abuse and neglect: Where knowledge and practice meet—A model for intervention to prevent and treat elderabuse in Israel. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 26(2), 150-171.
- Altıntaş, H. K. ve Gülbahar, K. A. (2020). Prevalence of elder abuse among community-dwelling older adults in Turkey and its associated factors. *Japanese Psychogeriatric Society*, 20(1), 3-10.
- Artan, T. (2016). Huzurevinde kalmakta olan yaşlılarda istismarın bir türü olarak ekonomik istismar. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(1), 48-56.
- Arun, Ö. (2018). Türkiye'de yaşlanma çalışmaları dün, bugün, yarın. *Mediterranean Journal of Humanities*, VIII(2), 41-61.
- Arun, Ö. ve Karademir-Arun, B. (2011). Türkiye'de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1515 -1527.
- Baştuğ, E. (2020). *Aile hekimliği polikliniğe başvuran 65 yaş üstü hastaların yaşlı istismarı açısından değerlendirilmesi* [Tıpta Uzmanlık Tezi]. Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- Bennett, G. ve Kingston, P. (1993). *Elder abuse concepts, theories and interventions*. Science+Business Media B.V.
- Bond, C. M. ve Butler, K. H. (2013). Elder abuse and neglect definitions, epidemiology, and approaches to emergency department screening. *Clinics in Geriatric Medicine*, 29(1), 257-273.
- Canadian Task Force on the Periodic Health Examination. (1994). Periodic health examination, 1994 update: 4. Secondary prevention of elder abuse and mistreatment. *Canadian Medical Association Journal*, 151, 1413-1420.
- Çiftçi, H., Daştan, N. ve Kaya, F. (2020). Acil servisin bilinmeyen-görülmeeni: Yaşlı istismarı. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(3), 213-220.

- Çuhadar, S. G. ve Lordoğlu, K. (2016). Demografik dönüşüm sürecinde Türkiye'de yaşlanma ve sorunlar. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54, 63-80.
- Daly, M. ve Butcher, H. (2018). Evidence-based practice guideline: elder abuse prevention. *Journal of Gerontological Nursing*, 44(7), 21-30.
- Daşbaşı, S. (2014). *65 yaş üstü bireylerin aile içi yaşlı istismarı konusundaki değerlendirmeleri* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Daşbaşı, S. (2015). Yaşlı istismarının önlenmesi. H. Ceylan (Ed.) *Modern hayat ve yaşlılık içinde* (s. 207-227). Nobel.
- Daşbaşı, S. ve Işıkkhan, V. (2019). Elder abuse in Turkey and associated risk factors. *Journal of Social Service Research*, 45(5), 739-749.
- Dong, X. (2005). Medical implications of elder abuse and neglect. *Clinics in Geriatric Medicine*, 21(2), 293-313.
- Dong, X. Q. ve Simon, M. A. (2008). A Descriptive study of sex differences in psychosocial factors and elder mistreatment in a chinese community population. *International Journal of Gerontology*, 2(4), 206-214.
- Dong, X. Q. ve Simon, M. A. (2010). The associations of gender depression and elder mistreatment in a community- dwelling chinese population: the modifying effect of social support. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 50(2), 202-208.
- Dong, X. ve Simon, M. (2013). Elder abuse as a risk factor for hospitalization in older persons. *JAMA Internal Medicine*, 173(10), 911-917.
- Donohue, W. A., Dibble, J. L. ve Schiamberg, L. B. (2008). A social capital approach to the prevention of elder mistreatment. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 20(1), 1-23.
- DPT. (2007). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/33628/turkiyede-yaslilarin-durumu-ve-yaslanma-ulusal-eylemplani.pdf> adresinden 20 Aralık 2020 tarihinde alınmıştır.
- Dunlop, B. D., Rothman, M. B., Condon, K., Hebert, K. ve Martinez, I. (2008). Elder abuse: Risk factors and use of case data to improve policy and practice. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 12(3-4), 95-122.
- Duyan, V. (2014). *Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri*. Sosyal Çalışma Yayınları.
- Ertin, H. ve Özkaya, H. (2016). Etik açıdan yaşlıya kötü muamele/istismar ve toronto bildirgesi. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law Hist-Special Topics*, 2(2), 77-84.
- Eryurt, M. A. ve Samancı Peksezer, V. (2016). *Türkiye'de yaşlı bakım hizmetlerinin proaktif yönü ve mali yükü analizi etüt araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Hall, J. E. (2017). Centers for disease control and prevention: An overview of elder abuse prevention, X. Dong (Ed.) *Elder Abuse Research, Practice and Policy Initiatives* içinde (s. 653-673). Springer International Publishing.
- Hall, J., Karch, D. L. ve Crosby, A. (2016). *Elder abuse surveillance: uniform definitions and recommended core data elements for use in elder abuse*. National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.
- Jackson, S. L. ve Hafemeister, T. L. (2011). Risk factors associated with elder abuse: The importance of differentiating by type of elder maltreatment. *Violence and Victims*, 26(6), 738-757.
- Kalaycı, I. ve Özkul, M. (2018). Yaşlı bakım istihdamında yaşlı bakım algısı: Yaşlı refakatçiliği kursiyerleri üzerinde bir uygulama. *Turkish Studies Social Sciences*, 13(10), 567-586.
- Kalaycı, I. ve Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: Modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 90-100.

- Kaplan, R. L. (2001). Financing long-term care in the United States: Who should pay for mom and dad? D. C. Thomasma, D. Weisstub, S. Gauthier ve G. Tomossy (Ed.), *Aging: Caring for Our Elders* içinde (s. 65-83). Science+Business Media Dordrecht.
- Karakuş, B. (2018). *Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu*. Ertem Yayıncılık.
- Keskinoğlu, P., Giray, H., Pıçakçıefe, M., Bilgiç, N. ve Uçku, R. (2004). Yaşlıda fiziksel, finansal örselenme ve ihmal edilme. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(2), 57-61.
- Kıssal, A. ve Beşer, A. (2009). Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. *TAF-Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 357-364.
- Lee, D., Morgan, K. ve Lindsay, J. (2007). Effect of institutional respite care on the sleep of people with dementia and their primary caregivers. *Journal of the American Geriatrics Society*, 55(2), 252-258.
- McClennen, J. C. (2010). *Social work theories, assessment and intervention*. Springer Publishing Company.
- Nakanishi, M., Nakashima, T., Yamaoka, Y., Hada, K. ve Tanaka, H. (2014). Systems development and difficulties in implementing procedures for elder abuse prevention among private community general support centers in japan. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 26(1), 31-43.
- Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E. ve Davino, K. (2003). What works in prevention: Principles of effective prevention programs. *American Psychologist*, 58, 449-456.
- Naughton, C., Drennan, J., Lyons, I., Lafferty, A., Treacy, M., Phelan, A., O'Loughlin, A. ve Delaney, L. (2012). Elder abuse and neglect in Ireland: Results from a national prevalence survey. *Age and Ageing*, 41, 98-103.
- Nazlır Keser, E. (2019). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu sorununa yönelik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 739-764.
- Nerenberg, L. (2002). Caregiver stress and elder abuse. L. Nerenberg (Ed.), *Preventing elder abuse by family caregivers* içinde (s. 8-10). National Center on Elder Abuse.
- Payne, B. K. (2011). *Crime and elder abuse*. Charles Thomas-Publisher LTD.
- Phelan, A. ve O'Donnell, D. (2020). An Ecological perspective on elder abuse interventions. A. Phelan (Ed.), *Advances in Elder Abuse Research Practice, Legislation and Policy* içinde (s. 193-223). Springer Nature Switzerland AG.
- Roberto, K. A. ve Teaster, P. (2017). Theorizing elder abuse. X. Dong (Ed.), *Elder abuse research, practice and policy* içinde (s. 21-45). Springer International Publishing AG.
- Sayan, A. ve Durat, G. (2004). Yaşlı istismarı ve ihmali: Önleyici girişimler. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 7(3), 97-106.
- Sethi, D., Wood, S., Mitis, F., Bellis, M., Penhale, B., Marmelejo, I. I. ve Kärki, F. U. (2011). *European report on preventing elder maltreatment*. Who regional office for europe.
- Stain, K. (2017). Elder abuse prevention interventions. X. Dong (Ed.), *Elder Abuse research, practice and policy* içinde (s. 433-461). Springer International Publishing.
- Storey, J. E. (2020). Risk factors for elder abuse and neglect: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 50, 1-13.
- Şen, F. ve Meriç, M. (2019). Determination of abuse and depression in the elderly. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 32(1), 60-71.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu kalkınma planı 2014-2018 yaşlanma özel ihtisas komisyonu raporu*. Kalkınma Bakanlığı.
- Tokol, A. ve Alper, Y. (2014). *Sosyal politika*. Dora Yayıncılık.

- TÜİK. (2019). *Nüfus sayımı sonuçları*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2019-33712> adresinden 6 Ocak 2020 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK. (2020). *Sosyal koruma istatistikleri, 2019*. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33668> adresinden 1 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK. (2021). *İstatistiklerle Yaşlılar 2020*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2020-37227> adresinden 1 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- Uysal, A. (2002). Dünyada yaygın bir sorun: Yaşlı istismarı ve ihmali. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(2), 43-49.
- Ünlü, D. (2019). *Yaşlıların ekonomik istismara maruz kalma durumlarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İZÜ.
- Wiglesworth, A., Austin, R., Corona, M., Schneider, D., Liao, S., Gibbs, L. ve Mosqueda, L. (2009). Bruising as a marker of physical elder abuse. *Journal of the American Geriatrics Society*, 57(7), 1191-1196.
- Woolf, L. M. (2003). *Elder abuse and neglect*. <http://faculty.webster.edu/woolfm/abuse.html> adresinden 19 Ocak 2021 tarihinde alınmıştır.
- Yeşil, P., Taşcı, S. ve Öztunç, G. (2016). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 128-134.
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(13), 81-7.
- Yıldırım, Y. (2005). Yaşlı istismarı ve önlenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 21(1), 167-174.
- Yılmaz, A. (2013). Dünyada ve Türkiye’de yaşlılarda demografik değişiklikler. M. Altındış (Ed.) *Yaşlılarda Güncel Sağlık Sorunları ve Bakımı* içinde (s. 1-8). İstanbul Tıp Kitabevi.
- Zastrow, C. ve Krist-Ashman, K. (2014). *İnsan davranışı ve sosyal çevre*. (D. B Çiftçi, Çev.), Nika Yayınevi.

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

İSTANBUL'UN KENT DOKUSUNUN POSTA PULLARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF ISTANBUL'S URBAN TEKSTURE THROUGH POSTAGE STAMPS

Serkan AYCİL¹

ÖZ

Bu araştırma, köklü ve tarihsel bir birikime sahip olan ve aynı zamanda üç farklı imparatorluğa başkentlik yapmış olan İstanbul'u filateli nesnelere üzerinden farklı bir üslupla tanıtmak amacıyla hazırlanmıştır. Modernleşme ve kent sosyolojisindeki değişimlerin taşınmaz kültür varlıkları üzerinde oluşturduğu fiziki kayıplar, çalışmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Deniz ve kara kültürünü bir arada barındıran kadim kent hem Türklerin hem de bu coğrafyada yaşamış olan Avrupalıların tarihi birikimine tanıklık yapmaktadır. Bu kapsamda, kentin simgesi haline gelen ve kente dair yaşanmışlığı betimleyen; surlar, suyuolları, dikilitaşlar, köprüler, ibadethaneler, hisarlar, deniz fenerleri, kuleler, tren garları, kasırlar, köşkler, yalılar, çarşılar, müzeler, çeşmeler, saraylar, nostaljik tramvaylar ve sarnıçlar kentin sosyolojik dokusuyla birlikte işlenerek tematik bir sentez oluşturulmaya çalışılmıştır. Tanıtım ve turizm yönlü kavrayışı, kültürel eksende yeniden yorumlamak üzerine oluşturulan kurguda, mevcut eserlerin korunması adına farkındalık oluşturma fikri yer almaktadır. Kentin tanıtımına katkı sunmayı hedefleyen bu çalışma, aynı zamanda benzer konularda çalışmalar yapan diğer araştırmacıların görsel düşünme becerilerini geliştirmelerine de yardımcı olacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Pul, Posta Pulu, Kent Sosyolojisi, Taşınmaz Kültür Varlıkları, İstanbul.

JEL Sınıflandırma Kodları: S51, Z13, Z32.

ABSTRACT

The research aims to introduce Istanbul, which has a deep-rooted and historical past and was the capital of three different empires, through philatelic objects in a different style. The physical losses on immovable cultural assets caused by the changes in modernization and urban sociology revealed the necessity of the study. The ancient city, which hosts sea and land cultures together, witnesses the historical accumulation of both Turks and Europeans living in this geography. In this context, walls, waterways, obelisks, bridges, places of worship, castles, lighthouses, towers, train stations, mansions, mansions, mansions, bazaars, museums, fountains, palaces, nostalgic trams and cisterns, which has become the symbol of the city and describes the urban experience, are processed together with the sociological texture of the city in order to create a thematic synthesis. The fiction, created to reinterpret the concept of promotion and tourism on a cultural axis, includes the idea of raising awareness for the preservation of existing artifacts. It is also thought that besides contributing to the promotion of the city, the study job would help researchers develop their visual thinking skills.

Keywords: Stamp, Postage Stamps, Urban Sociology, Immovable Cultural Heritage, Istanbul.

JEL Classification Codes: S51, Z13, Z32.

¹ İstanbul PTT Bölge Başmüdürlüğü, Muhasebe ve Finans Müdürlüğü, sserkan.aycil@gmail.com

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

This study has been prepared in order to try to introduce Istanbul, which has a deep-rooted and historical background and was the capital of three different empires, in a different style through philateli objects. Due to modernization and some changes in the sociology of the city, some physical losses have occurred in the structures that make up the immovable cultural assets. The decrease in the number of solid artifacts that make up the texture of the city, perhaps the process of disappearing into oblivion, revealed the necessity of the study. The city, which hosts sea and land cultures together, has also hosted different civilizations. The geography, which stands out with its economic, political, social and religious aspects, preserves the history of not only the Turks but also the European countries that lived in this region. Therefore, the basis of the study; It is based on the principle of raising awareness as well as promotional efforts. In this context, the city walls, waterways, obelisks, bridges, places of worship, fortresses, lighthouses, towers, train stations, pavilions, mansions, bazaars, museums, fountains, palaces, cisterns and sociological realities have been treated as themes and the subject integrity provided.

Design/methodology/approach:

In this context, a literature review has been made. Based on the existing philateli objects, the subject visual integrity was inferred and the socio-political variables of the city were analyzed. A cultural synthesis has been created over the deep-rooted past and immovable artefacts. The research area generally covers the whole of Istanbul regardless of geographical discrimination. However, when making inferences about the city, the Historical Peninsula, which was used as the administrative center of the Roman, Byzantine and Ottoman Empires, was taken as a reference. In the period from the foundation date of the city to the Republic, most of the almost immovable cultural assets have been concentrated in the Historic Peninsula. For this reason, the works reflected in the visuals generally depict this region.

Findings:

It is thought that ordering the experiences of the city in a certain series will have positive effects in analyzing the issue better. A categorical ranking criterion has been developed in order to overcome the difficulty of evaluating Istanbul in terms of literature. The study is gathered around two main topics. These; immovable cultural assets and urban sociology. Basic information and inferences on the subject will be shaped within this framework. Among the immovable cultural assets; Anatolian and Rumeli Fortresses, Sultan Ahmed, Hagia Sophia, Süleymaniye Mosques, Çemberlitaş, Dikilitaş, lanterns, towers, railway stations, pavilions, mansions, Maiden's Tower, bridges, museums, bazaars, fountains, palaces, cisterns, water It is possible to list arches and many other works. Immovable works are considered as structures that characterize the physical representation of our country in terms of promotion and tourism potential. In addition, it is necessary to mention a number of inferences that define the city sociologically. These; The tulip plant, redbud tree, ferry trips, tea talks, angling, and the unique sounds of the city are identified with the city.

Conclusion and Discussion:

Explaining abstract concepts by embodying them removes the difficulty and tediousness of perception to a great extent. The difficulty frequently encountered in the informing phase is undoubtedly the tediousness of theory-based learning methods. The use of visuals suitable for the content is seen as an effective learning method in overcoming such difficulties. In the context of promotional and tourism activities, the main phenomenon that brings the texture of the city to the fore is undoubtedly the historical accumulation of the city. Istanbul, which has been the capital of many empires for many years, has faced intense immigration events in various periods. After the proclamation of the Republic, although the population mobility progressed in its normal course for a while, the standard mobility began to deteriorate gradually in the post-1950 period. After the 1970s, with the acceleration of migration from Anatolia to Marmara, uncontrolled population growth was observed. Due to the migration movements, the slum culture has become widespread and naturally irregular construction has become inevitable. In this process, many works that are important for the history of the city were either destroyed or the structures that were built later were left behind. Another phenomenon that shapelessly changes the texture of the city is shopping centers and skyscrapers. Istanbul, which hosts the most natural traces of a cultural accumulation in terms of architecture, is home to numerous works of a deep-rooted architectural past. The passion for high-rise buildings, which started around Suriçi, especially in and around the Bosphorus, both contradicts the natural texture and casts a shadow on immovable cultural artifacts. Although some complex sounds, which are described as noise pollution, have negatively affected the urban texture, it is an invariable fact that Istanbul has its own unique sounds. Istanbulites during the day; They are exposed to many sounds such as akbil loading device, subway turnstile, traffic light, screams of shopkeepers, bicycle bells, horns and sirens. However, there are also sounds that have a sound signature and are identified with Istanbul. While the sounds of seagulls accompany the whistle of the ferry in the Bosphorus, the main regulars of the Islands are horses and phaetons. It's easy to hear the musicians in Kumkapı, the nostalgic tram on Istiklal Street, the street musicians in Galata, the bagel shops in Sirkeci, the waves in Sarayburnu, the parrots in Gülhane Park, the flamingos in Büyükçekmece Lake. Istanbul, which has a deep-rooted historical past, has witnessed a wide variety of cultural formations in the past period. Strategically located, the city has affected both marine and land communities. This geography, which is the most natural stop of the transition from the Asian continent to the European continent, constitutes the natural interaction area of many different civilizations. In this context, it is possible to feel the existing experience and cultural accumulation today. The study, which aims to raise awareness through philateli objects, includes the conclusion that the use of visuals is an effective method in raising public awareness.

1. GİRİŞ

Dünyanın başkenti olarak anılan ve yıllar boyunca tarihe tanıklık eden İstanbul, sosyokültürel ve inancaşsal yönüyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İlk yerleşim alanı olan Yarımburgaz Mağarası hem ülkemizin hem de Avrupa'nın en eski insan izlerini taşıyan önemli bir mağara yerleşim alanıdır. Mağara içerisinde yapılan araştırmalarda; ilkel aletlere ve tekne şeklinde tasvir edilen duvar resimlerine rastlanmıştır. Küçükçekmece Gölü havzası olarak bilinen alan, kentin tarihine ışık tutan birçok antik yerleşim alanını barındırmaktadır (Aydingün, 2016, s. 217-219; Sayın ve Akbaşı, 2018, s. 19). Bir diğer yerleşim alanı ise Çatalca ilçesinde bulunan İnceğiz Mağaralarıdır. Maltepe olarak isimlendirilen tepede yer alan mağaranın yerleşimi, MS. 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Manastır ve Kaya Kilisesi işlevi gören bu alanın tepe kısmındaki düzlük bölgede, daha eski bir döneme ait yerleşim alanı bulunmaktadır. Trak köyü olduğu açıklanan antik yerleşim yerinde; Trak kuyusu ve sarnıçlar mevcuttur (Aydingün vd., 2015, s. 116). Tarihsel süreçte, İstanbul'un bugünkü idari sınırları içerisinde müstakil 3 farklı kent yer almaktaydı. Bunlar; bugünkü Kadıköy dolaylarında kurulmuş olan Khalkedon (Körler Ülkesi), Tarihi Yarımada olarak adlandırılan alana kurulmuş olan Byzantion, Silivri ilçesi çevresine kurulmuş olan Selymbria'dır (Sayın ve Akbaşı, 2018, s. 19). Roma, Bizans, Latin ve Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapmış olan kadim kent, biriktirdiği zengin mirası, günümüze kadar aktarmayı başarabilmiştir. Bu coğrafyanın her karışında, yaşanmışlığa dair izleri görmek mümkündür. Ancak günümüz İstanbul'unu kent olgusu bağlamında betimleyen yerleşim alanı şüphesiz, Tarihi Yarımada ve çevresinde kurulmuş olan Byzantion şehridir.

İstanbul'un Fethi'yle birlikte bayraktarlık vazifesini Osmanlılar devraldı. Bundan sonraki süreçte Bizans'tan kalan yapılar gözden geçirildi ve yenileme çalışmaları başlatıldı. İlk önce; kara surları tamir edildi, surlara yeni kapılar açıldı, su yolları onarıldı, yeni kemerler inşa edildi, sarnıç sistemi geliştirildi, ibadethaneler açıldı, medreseler, aşhaneler, hamamlar, köprüler, imarethaneler, çeşmeler, hastaneler, kütüphaneler, tabhaneler, kervansaraylar, tersaneler, askeri kışlalar ve bedestenler kuruldu. Sonrasında; kuşatma öncesinde şehri terk eden gayrimüslim ailelere dönüş izni verildi ve mevcut halkın tüm hakları saklı tutuldu. Hoşgörü yönlü politikalar sayesinde, ayırım gözetilmeksizin tüm gruplara inançlarını yaşama hakkı tanındı. İktisadi ve sosyal yönden hızla gelişen kent, kısa zamanda, bilim ve ticaret merkezine dönüştü.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi olan İstanbul Mısır'ın fethiyle birlikte, halifelik makamını da temsil eden bir kent statüsüne kavuştu. İslâm dünyası adına saygınlık arz eden bu makam, bir yönüyle Osmanlı Müslümanların ve ümmetin yegâne temsilcisi konumuna taşıdı. Hilâfet makamının vermiş olduğu olgunluk ve hidayet vesilesiyle hem İstanbul'da hem de İslâm coğrafyasında sayısız eserler üretildi. Günümüz İstanbul'unda var olan eserlerin kayda değer bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş olan İslâmi eserlerden oluşmaktadır. Kentin tarihi dokusunu oluşturan ve batı dünyasının değer atfettiği eserlerin tamamına yakını, sağduyulu tavırlar sayesinde bugünlere kadar geldi. Savaş, yağma, deprem ve yangın hadiselerinden ziyadesiyle etkilenen kent, tüm zorluklara rağmen yenilenerek günümüze kadar gelmeyi başardı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki dönemlerde iktisadi ve siyasi değişimler yaşandı. Bu değişimlerden de en çok İstanbul etkilendi. Başkent olma vasfını yitiren İstanbul, fiziki anlamda çöküş sürecine girdi. Mali kaynakların yeni başkent üzerinde yoğunlaştırılmasıyla, kentin yoksullaşma eğilimi giderek hızlandı. 1930'lu yıllara gelindiğinde kentleşme adına bir takım girişimlerde bulunuldu. Yabancı mimarlara hazırlatılan imar planları nedeniyle, kentsel dokuda ciddi kayıplar yaşandı. Bu tarihten sonra şehir, eski İstanbul olarak anılan kadim yapısından koştur ve modern diye tabir edilen yeni bir yapıya büründü. Değişim sürecinin en belirgin izleri ise 1950'li yıllarda yaşandı. Nüfus hareketindeki nispi artış bir bakıma psikolojik sınırı zorladı. Yol yapım ve genişletme çalışmaları nedeniyle de birçok yapının yıkımına onay verildi. Sonraki yıllarda yaşanan gecekondulaşma ve çarpık kentleşme nedeniyle şehrin silueti ciddi anlamda değişime uğradı (Karakuyu vd., 2010, s. 45-46). İstanbul'u çeşitli yönleriyle ele alan ve alana katkı sunan birçok çalışma mevcuttur. Görsel bilgilendirme üzerinden konuyu eğlenceli hale getiren ve öğrenme merakını tetikleyen çalışma sayısı da oldukça sınırlıdır. İstanbul'u ve İstanbul'a dair yaşanmışlığı literatür boyutuna indirgemek suretiyle yazılı kaynak oluşturma çabası sanıldığı kadar kolay değildir. İktisadi, siyasi, sosyal, kültürel ve tarihi yönüyle var olan İstanbul'u sadece posta pulları ekseninde değerlendirmek, oluşturulacak farkındalığın ilk düğümü niteliğindedir. Taşınmaz kültür varlıkları ve kent sosyolojisi konularını İstanbul temalı posta pulları üzerinden betimleyen bu çalışma, görsel düşünme becerilerini geliştirerek kentin tanıtımına katkı sunma arayışındadır. Teorik ve görsel bilgilendirmeler içermesi adına oldukça ehemmiyetli olan bu çalışmanın, araştırmacılara kaynak temin etme hususunda da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Pul Kavramı ve Pulun İşlevleri

Pul; ön yüzü resim, şekil, motif, baskı, desen, kabartmadan oluşan, arkası yapışkanlı, etrafı dantelli veya düz olabilen değişik ölçü ve şekillere sahip değerli kâğıtlardır (Yardley, 2015, s. 8). Ücretlendirilme aracı olan pullar, posta hizmetlerinin daha düzenli hale getirilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Zamanla oluşan farklılıklar, pulları tahsilat belgesi olmaktan öteye taşımış ve pullara farklı birçok işlev yüklemiştir. Pul, bir ulusun değerlerini, kültürünü, inançlarını, ekonomik gelişmişliğini, sanatsal yönünü, siyasi tavrını ve birikimli gelen yaşamışlığını kapsayıcı bir gerçeklikle yansıtan, resmi belge konumundadır (Gasımova ve Ahmadov, 2013, s. 8).

2.2. Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Kent Sosyolojisi

Taşınmaz kültür varlıkları kavramı; tarih öncesi ve tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş; bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgisi bulunan aynı zamanda bilimsel ve kültürel açıdan da özgün bir anlam içeren yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerleri ifade eden bir olgudur (2863 Sayılı Kanun, 1983). Kent sosyolojisi ise; kentin geçmişine ve aynı zamanda tarihi varoluşuna dair çıkarımları, alışıla gelmiş yaşam alanının dışındaki, modern alanlarda hatta kent dokusu ekseninde açıklamaya çalışan bir disiplindir. Kent olgusu, genellikle mekân ve kentsel doku kavramlarıyla birlikte incelenmektedir. Kent ve mekân olgusunu ekonomi, politik ve ideoloji ekseninde irdeleyen sosyologlar, geliştirdikleri kuramlarla literatüre mevcut şeklini vermiştir.

Kent yaşamının toplum üzerinde çok karmaşık etkiler oluşturduğuna değinen Wirth, kentlerin yalnızca bireye istihdam olanağı sunan yerleşim birimleri olmadığını aynı zamanda çok çeşitli coğrafyaları kendine çeken ve mevcut potansiyeli belirli bir düzen ekseninde biçimlendirmeye çalışan merkezler olduğuna değinmiştir. Bu bağlamda İstanbul, Tokyo, Londra, New York ve Paris gibi kentler çekim merkezleri olarak tanımlanmıştır. Heterojen bir yapıya sahip olan kentler, milyonlarca insanın doğal yaşam alanını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kentler, sosyo-politik yaşamın hem öncüsü hem de denetleyicisi olarak betimlenmektedir (Bahar, 2009, s. 265-266; Özdemir Mertlioğlu, 2021, s. 185). Castells ekonomi, politik ve ideolojik sistemlere ait unsurların, toplumsal pratiği şekillendirdiğine dolayısıyla bu realite üzerinden kentsel mekân kavramının açıklandığına dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre her bir sistem farklı bir işlevi yerine getirmektedir. Buradaki temel belirleyici, ekonomik sistemdir. Politik sistem düzenleyici olurken, İdeolojik sistem ise simgesel ve mekânsal yönüyle ön plana çıkmaktadır. Mekânsal açılımın şekillenmesinde iki etkiden söz edilebilir. İlk etki, konjoktüre bağlı gelişen mevcut etkiler ve tarihi birikimin şekillendirdiği mekânsal etkilerdir. İkinci etki ise mekânsal sistemlere göre şekil alan simgesel anlamlılıktır. Bu bağlamda simgesel anlamların mekânsal biçimlere uygunluk gösterdiği görülmektedir (Keskinok, 1988, s. 68-73). Hillier'e göre; toplumu oluşturma potansiyeli kısıtlı olan fiziki çevre, gösterdiği karşıt reaksiyonla çok daha büyük etkiler uyandırmaktadır. Dolayısıyla mekân kurgusunun, kaynaştırıcı veya tamamen ayırıcı yönünden bahsetmek mümkündür. Mekân, günlük hayatta insanların birbirleriyle karşılaştıkları, etkileşime geçtikleri ve sosyalleştikleri alanlar olarak yorumlanmıştır. Aktivite sonucu oluştuğu düşünülen büyüme ve biçimsel değişimlerin aslında hareket ekonomisi kaynaklı olduğuna değinmiştir (Çil, 2006, s. 222). Harvey mekânın, ontolojik bir kategori olmadığını, insanı belirli bir formda kurgulayan ve yine insanlar tarafından kurgulanan toplumsal bir boyut olduğuna değinmiştir (Harvey, 2003, s. 11). Sennett, kentsel mekânların, insan bedeniyle doğrudan ilişkili bir yanının bulunduğuna dikkat çekmiştir. Buna göre mekândaki fiziksel duyular, geçmişi anlamada önemli birer ölçüt olarak kabul edilmektedir. Günümüz modern kentlerinde görülen duyusal yoksunluk, mimarların ve şehir plancılarının bedenle kurulan aktif bağı kaybetmelerinden ileri geldiği öne sürülmüştür. Bu bağlamda modern yapılar, insanı mesafeli davranmaya sevk ederken eski taş yapılar insanı dokunmaya zorlamaktadır (Sennett, 2018, s. 11-17). Kente dair yaşamışlığı belirli bir dizi halinde sıralamanın, konuyu daha iyi analiz etmede olumlu etkiler göstereceği düşünülmektedir. İstanbul'u literatür boyutuyla değerlendirmenin zorluğunu aşmak adına kategorik bir sıralama ölçütü geliştirilmiştir. Bu nedenle çalışma iki ana başlık etrafında toplanmıştır. Bunlar; taşınmaz kültür varlıkları ve kent sosyolojisi olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla konuya dair temel bilgiler ve çıkarımlar da bu çerçevede şekillenmektedir.

3. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI

Taşınmaz kültür varlıkları; mevcut geleneksel formlarıyla günümüze kadar gelen yapıların yanı sıra yerleşim alanının içerisinde ve yakınında bulunan etnolojik yapıları da kapsamayan karışık bir süreçtir. Henüz

listelenmemiş arkeolojik kalıntılar ile yakın döneme tarihlendirilen sanatsal yapılar da bu bağlamda değerlendirilmektedir (Aladağ, 2010, s. 10). Kentsel doku ise en temel ifadeyle, mekân elemanlarının oluşturduğu kültür, mekân, zaman, iklim ve coğrafya gibi değişkenler ekseninde farklılaşan veya yeniden şekillenen örüntü bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015, s. 367). Bu bağlamda taşınmaz kültür varlıkları önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Konuya tarihten bir örnek vermek gerekirse; Hadrianus'un saltanatı döneminde forum ve çevresi, önceki imparatorların yaptıkları eserlerle doluydu. Diğer hanedanların gölgesinde kalmak istemeyen Hadrianus, aradaki farkı dengelemek amacıyla Roma ve Venüs Tapınaklarını inşa ettirdi. Henüz inşa faaliyetleri devam ederken, yapıya ait planlar profesyonel mimar Apollodorus'a da gönderildi. Apollodorus, binayı ve içerisindeki heykelleri orantısız olduğu gerekçesiyle eleştirdi. Düzeltilemeyecek bir hata yaptığını anlayan Hadrianus, öfkesinden Apollodorus'u öldürttü. Roma'da, kusurlu inşa edilen yapılar sadece mimari hata olarak kabul edilmiyor, imparatorun halkla arasındaki bağı kopardığını da belgeliyordu (Sennett, 2018, s. 83-84). Bu nedenle taşınmaz kültür varlıkları, duyuşal ilişkinin somut bir yansıması olarak algılanmaktadır. İstanbul'a dair yaşanmışlığı, mekânsal bir örüntü içerisinde ele alan ve kentsel dokuyu farklı bir formda kurgulamaya çalışan simgesel değerlere ilişkin örnekler aşağıda sıralanmıştır;

3.1. Anadolu ve Rumeli Hisarı

Anadoluhisarı; Yıldırım Bayezid tarafından 1395'te, boğazın en dar noktasına (660m) inşa ettirilmiş stratejik bir yapıdır. Hisar, şeytan akıntısı olarak bilinen ve bir gemiyi kolaylıkla Kandilli Burnu'na sürüklemeye güç yettiren bir akıntının etki alanına konumlandırılmıştır. Ayrıca, sonraki süreçte, fetih hazırlıkları kapsamında II. Mehmet tarafından, kalenin hisar peçesi yaptırılmış ve eskiyen yerleri onarılmıştır (Özgüven, 1997, s. 77-78).

Rumelihisarı; boğazın kontrol altına alınması amacıyla, II. Mehmet tarafından, güçlü bir girdabın önüne kurulmuş stratejik bir yapıdır. Hisar, çok sayıda kule ve burçlardan oluşmaktadır. Kuzeyde Zağanos Paşa ve Saruca Paşa kuleleri, kıyıya yakın bölgede ise Halil Paşa kulesi yer almaktadır (Özgüven, 1997, s. 60-71). Hisar Hz. Muhammed'in (S.A.V) kufi hatında yazılmış isminin üzerine bina edilmiştir. Uzak bir mesafeden hisara bakıldığında bu ifade sarı bir biçimde seçilebilmektedir. Ayrıca, hisarın içerisinde bulunan tarihi Türk Mahallesi, 1953'te restore çalışmaları öncesinde kamulaştırmaya tabi tutularak tamamen ortadan kaldırılmıştır (Göncüoğlu, 2016, s. 235-250). Birçok ziyaretçinin uğrak yeri olan Rumelihisarı, günümüzde müze olarak hizmet vermektedir.

Şekil 1. Anadolu ve Rumeli Hisarı

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir; Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 404; Dadyan, 2018, s. 234).

3.2. Camiler

İstanbul'un ilk camii örneklerini İstanbul'un Fethi'nden sonraki dönemlerde görmekteyiz. Fetih geleneklerine uygun olarak oluşturulan ilk camiler ise genellikle kiliselerden çevrilmiş yapılardan oluşmaktadır. İstanbul'un tarihi açısından önem arz eden ilk camii örneği ise Galata'da bulunan Arap Camii'dir. Müslümanların sosyal hayatı açısından önemli bir değer olan camii olgusu İstanbul'un her köşesini eşsiz örnekleriyle süslemektedir.

Türkiye'nin ilk 6 minareli camii olan Sultanahmet Camii, Sultan I. Ahmet tarafından 1609-1617 yılları arasında, Atmeydanı olarak adlandırılan alana inşa ettirildi. Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırılan bu eser beyaz, mavi ve yeşil çinilerle bezendi. Büyük ve yarım olan kubbe içleri, ağırlıklı olarak mavi renklerle süslendi. Bu nedenle bu mekân

Avrupalılar Blue Mosque (Mavi Camii) olarak adlandırmaktadırlar (Evren vd., 2012, s. 100-101). Günümüzde Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi olarak bilinen ve camii olarak kullanılan yapı, Bizans İmparatoru I. Justinianus tarafından 532-537 yılları arasında patrik katedrali olarak inşa ettirildi. İlk haliyle kalmayan yapı, zamanla yıkıldı ve üçüncü defa aynı yere inşa ettirildi. İstanbul'un Fethi'yle birlikte camii olarak ibadete açılan Ayasofya, Sultan II. Selim döneminde, ciddi bir restorasyon sürecine tabii tutuldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun baş mimarı Mimar Sinan, yapıya payandalar takviye etti ve iki de minare eklenmek suretiyle, yapıyı güçlendirdi. Bir sonraki restorasyon çalışması ise 1930'da gerçekleşti. Beş yıl kadar süren çalışmalar sonunda yapı, müzeye dönüştürülerek ziyarete açıldı (Angı, 2015, s. 45-56; Eldem, 2015, s. 77-80). Geçen zaman içerisinde müze statüsünde değerlendirilen bu mekân, 2020'de tekrar camii olarak ibadete açıldı. Mescid-i Aksa ve Kâbe-i Muazzama ile aynı çizgisel düzlem (ley hattı) üzerinde yer alan Ayasofya Camii, ibadet mekânı olmanın ötesinde, simgesel önem arz eden, stratejik bir yapıdır (Eldem, 2015, s. 77). Haliç'i ve Boğaziçi'ni gören en yüksek tepeye konumlandırılan Süleymaniye Camii, Kanuni Sultan Süleyman adına 1550-1557 yılları arasında yaptırılan önemli bir eserdir. Mimar Sinan'ın kalfalık eserlerinden olan camiinin kubbesi, 4 fil ayağı üzerine oturtuldu. Süleymaniye Külliyesi'nin bir bölümünü oluşturan camiinin, 4 minaresi bulunmaktadır. Minare sayısı, İstanbul'un Fethi'nden sonraki 4. Padişahlık makamını, minarelerdeki şerefe sayısı ise Kanuni Sultan Süleyman'ın 10. Osmanlı padişahı olduğunu simgelemektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın, eşi Hürrem Sultan'ın ve ailesinin hazireleri de bu alanda yer almaktadır. Mimar Sinan'ın türbesi ise dış avlunun karşısına konumlandırılmıştır (Güleç, 2011, s. 115). En çok karşılaşılan tarihi yapılar arasında yer alan Camii örneklerini İstanbul'un her köşesinde görmek mümkündür. Önemli eserler arasında; padişahların tahta çıkmadan önce kılıç kuşanma töreni yaptıkları Eyüp Sultan Camii, minaresinin âleminde güneş saati bulunan Muhaşşi Sinan Camii, İlk selatin camii olan Fatih Camii, II. Bayezid'in yaptırdığı Bayezid Camii, Sultan III. Mustafa'nın Laleli Baba'ya atfederek inşa ettirdiği Laleli Camii sayılabilmektedir. Yakın dönemde inşa edilen ibadethanelerden daha farklı bir mimari dokuya sahip olan tarihi camiler hem mevcut halkın hem de yabancı turistlerin ilgisini celp etmektedir. Mimari açıdan son derece ihtişamlı olan bu yapılar; dayanıklılık, çevre düzeni, yapı planı, estetik görünüm, akustik ve fonksiyonellik açısından oldukça önem arz eden sanatsal yapılardır. İnsanlarda farklı bir duyuyu açığa çıkaran tarihi camiler, etkileyici yönüyle hemen hemen herkeste farklı bir izlenim bırakmaktadır. İstanbul'da bulunan tarihi camiler ibadet mekânı olmanın yanı sıra kültürel buluşma, sanatsal etkinlik, mimari değerlendirme ve mekânsal bütünlük gibi farklı oluşumlara da ev sahipliği yapan sosyal mekânlar olarak değerlendirilmektedir. Farklı inançlara mensup olan bireyler bu tür yapı örneklerini ibadet saatleri dışında ziyaret edebilmektedir. Hatta ziyaretçilerin bu yapılarda fotoğraf çekimi veya sanatsal çizim gibi faaliyetlerde bulunmaları da anlayışla karşılanmaktadır. Bu nedenle camii olgusu, toplumun sosyolojik var oluşunun doğal bir yansıması olmuştur.

Şekil 2. Sultanahmet, Ayasofya ve Süleymaniye Camii

Kaynak: (PTT Hayat, 2020, s. 49; Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir).

3.3. Çemberlitaş (Yanık Sütun) ve Dikilitaş (Obelisk)

İmparator Constantinus, 328’de kendi adına bir forum yaptırdı ve 2 yıl aradan sonra buraya bir sütun diktirdi. Constantinus Sütunu olarak bilinen sütun, zaman içerisinde yangın, deprem ve yıldırım çarpması gibi birçok olaydan etkilendi ve defalarca sağlamlaştırıldı. 1515’te gerçekleşen yangın hadisesinden sonra, sütunun etrafı, demir çemberlerle emniyete alındı. Eklenen demir çemberler nedeniyle sütuna halk arasında Çemberlitaş adı verildi. Anıtın kaidesinin içerisinde Hz. İsa’ya ait kutsal kalıntıların olduğu, söylentisi üzerine, birçok kez kaçak kazı girişimleri yaşandı (Ulutürk, 2010, s. 19-22).

Mısır’ın fethi sonrasında Amon tapınağında bulunan iki obelisk, 324’te Constantinus’un talimatıyla yerinden alındı ve nakledilmek üzere İskenderiye’ye getirildi. Obelisklerden ilki, 358’de Roma’ya götürüldü. İkinci obelisk ise İmparator I. Theodosius’un kendisini Batı Roma İmparatoru olarak ilan eden Maximus’a karşı zafer kazanması üzerine, Konstantinopolis’e getirilerek 390’da, hipodromun spinasına dikildi (Ulutürk, 2010, s. 35).

Şekil 3. Çemberlitaş ve Dikilitaş (Obelisk)

Kaynak: (Dadyan, 2018, s. 76; Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir).

3.4. Deniz Fenerleri

İlk örneklerini Yunan ve Roma dönemlerinde gördüğümüz fenerler, deniz seferleri açısından oldukça önemli yapılarıdır. 1562’de Kanun-i Sultan Süleyman tarafından yaptırılan ilk deniz feneri örneği Fenerbahçe Feneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla, deniz ticareti gelişmiş ve fenerlere duyulan ihtiyaç da artmıştır. İstanbul’daki fener ve liman ihtiyacı ise 1856’da toplanan Paris Kongresinde görüşülmüştür. Özellikle Karadeniz’e geçişlerde, boğaz geçişini kolaylaştırmak ve güvenliği sağlamak adına bu tür yapıların gerekliliği tartışılmıştır. Aynı yıl, boğazın her iki yakasına toplam 36 fener yapılması yönünde karar alınmıştır. Fener yapıları arasında bulunan ve 60 metre yüksekliğe sahip olan Şile Deniz Feneri ise Türkiye’nin en büyük feneridir (Özlü ve Çay, 2020, s. 85-91). Boğazın Karadeniz çıkışında bulunan ve doğal bir görünüme sahip olan Anadolu ve Rumeli Fenerleri de sıklıkla ziyaret edilen yapılarıdır. Rumeli Feneri’nin içerisinde diğer fenerlerden farklı olarak Saltuk Dede Türbesi bulunmaktadır. Bu alanın yakınında dizi ve film çekimleri için tercih edilen Rumeli Feneri Kalesi yer almaktadır.

Şekil 4. Şile Deniz Feneri

Kaynak: (Anameriç, 2018, s. 599).

3.5. Galata Kulesi (Galata Tower), Bayezid Kulesi ve Belisarius Kulesi

Galata Kulesi Tarihi Yarımada'nın karşısında bulunan ve Haliç'e komşu olana Beyoğlu ilçesinin Galata Semtinde yer alan önemli bir yapıdır. Bir görüşe göre kule, Bizans İmparatoru I. Anastasios'un hükümdarlığı döneminde (491-518) inşa edilmiştir. Daha güçlü olan ve akademik çevrelerce de doğrulanmış olan ikinci görüşe göre, kule 1348'de inşa edilmiştir (Sağlam, 2020, s. 54). Evliya Çelebi'nin Seyahatname isimli eserinde; Hezarfen Ahmet Çelebi'nin, geliştirdiği kanat sistemi yardımıyla 1632'de Galata Kulesi'nden atladığı ve boğazı geçtiği buradan da Üsküdar ilçesinin Doğancılar Meydanı'na kadar, süzülerek uçuştuğu bilgisi yer almaktadır. Hatta bu uçuş denemesinin Sultan IV. Murat tarafından da merakla izlendiği kayıtlara geçilmiştir (Çelik Şavk, 2011, s. 34-36).

Bayezid Kulesi, yangın hadiselerinin önceden tespit edilmesi ve halkın erken vakitte uyarılması amacıyla, ilk olarak, 1749'da ahşap malzemeden inşa edilmiş stratejik bir yapıdır. Deprem, yangın ve halk ayaklanmaları sebebiyle, birçok defa tahrip olan kule, Sultan II. Mahmut Dönemine rastlayan 1828'de Balyan ailesinin mimarlığında yeniden yaptırılmıştır. Yeni yapı, eskisinden farklı olarak kâgir malzemeden inşa edilmiştir. Askeri bir alana konumlandırılan kuleye, temsili olarak mızrak veya Osmanlı topu görünümü verilmiştir. Restore edilen ve ışıklandırılan kule, günümüzde bir sonraki güne ait hava tahminini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Güneşli hava mavi, sisli hava sarı, yağmurlu hava yeşil, karlı hava ise kırmızı renkle sembolize edilmektedir (Vatansever, 2017, s. 144-151). İstanbul'un önemli üç kulesinden biri olan bu kule, İstanbul Üniversitesi Bayezid Kampüsünde yer almaktadır.

15. ve 16. yüzyılı betimleyen gravür ve bazı haritalarda, kıyıda biraz açıkta, burç yapısından bağımsız bir kule resmedilmiştir. 18. yüzyılda resmedilen çalışmalarda ise bu yapı kayalık veya yığın olarak tasvir edilmiştir. Kadırga-Kumkapı açıklarında olduğu düşünülen bu kule İstanbul'un kayıp kulesi olan Belisarius Kulesi olarak isimlendirilmiştir. Hakkında kesin bilgi bulunmayan bu yapının, Yenimahalle Senti'nin doldurulmasıyla tamamen ortadan kaybolduğu düşünülmektedir (Mülayim, 2015, s. 80-83).

Şekil 5. Galata ve Bayezid Kulesi

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir).

3.6. Haydarpaşa ve Sirkeci Tren Garı

Haydarpaşa Garı; garlar arasında, en ihtişamlı ve en büyük görünümüne sahip olan ve Anadolu-Bağdat Demiryolunun başlangıç noktasını oluşturan önemli bir istasyondur. Yapımı, 1908'de tamamlanan gar binası, Neo-Rönesans düzene uygun olarak, barok mimari üslubuyla inşa edilmiştir. Binadaki ilk süslemeler, orijinalliğini ancak 10 yıl kadar koruyabilmiştir. I. Cihan Harbi sırasında, silah ve sevkiyat merkezine dönüştürülen binada, şiddetli bir patlama meydana gelmiştir. Yükleme esnasında, cephanelerin ateş alması sonucu, gar binasının büyük bir bölümü yanarak tahrip olmuştur (Yavuz, 2005, s. 22-23). Tarih boyunca ayrılıklara ve kavuşmalara tanıklık eden bu mekân, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan önemli bir basamak olmuştur. Rayların arasında yer alan Haydar Baba Türbesi ise tren garına, mistik bir özellik kazandırmıştır. Gar binası günümüzde, TCDD tarafından idari hizmet merkezi olarak kullanılmaktadır. Atıl durumda olan tren hatları ise uzun zamandır seferlere kapalı durumdadır.

Rumeli Demiryolunun başlangıç durağını oluşturan Sirkeci Garı ise August Carl Friedrich Jasmund tarafından 1890'da inşa edilmiştir. Prusya, hükümet mimarı olan Jasmund, bu proje ile İstanbul'daki ilk yapı işini üstlenmiş ve gar binasını aksiyal-simetrik plan düzeninde doğu-batı yönünde konumlandırmıştır (Yavuz, 2010, s. 196). Gar binası, uzun süreler Sirkeci-Halkalı hattında, banliyö treni olarak hizmet vermiş olan trenlerin ana istasyonu olmuştur. Marmaray projesinin hayata geçirilmesiyle atıl duruma geçen binada, İstanbul Demiryolu Müzesi, gar lokantası ve TCDD'ye ait idari birimler bulunmaktadır. Sosyal ve sanatsal etkinliklere de ev sahipliği yapan bu mekânda, zaman zaman dizi ve film çekimleri gerçekleştirilmektedir.

Şekil 6. Haydarpaşa ve Sirkeci Tren Gari

Kaynak: (PTT Faaliyet Raporu, 2008, s. 64).

3.7. Kara Surları ve Zeyrek Koruma Alanı

410'da yapımına başlanan surların inşası 442'de tamamlanmıştır. Toplam uzunluğu 22 km'yi bulan İstanbul Surları; Haliç, Marmara ve Kara Surlarından oluşmaktadır. Diğer surlardan farklı olan Kara Surları; hendek, dış sur ve iç sur bölümlerinden oluşmaktadır. 50 kapısı bulunan İstanbul Surlarının toplam 300 adet burcu mevcuttur (Kahraman Altaş vd., 2013, s. 82-83).

Bizans dönemi eserleri arasında yer alan ve Pantokrator Manastırına bağlı olan üç bitişik kiliseler, 1124 yıllarına denk gelen dönemde inşa edilmiştir. Kiliseler; İsa (Mesih), Mikail (Baş melek) ve Meryem Ana olarak isimlendirilmiştir. Komplike bir yapıya sahip olan manastırda; tıp mektebi, eczane, 50 yataklı hastane, yaşlılar yurdu, kütüphane ve ayazma bulunmaktadır. İstanbul'un Fethi'nden sonraki dönemde, ilk medrese bu alana kurulmuştur. Yapı topluluğu ismini Zeyrek lakaplı Müderris Molla Mehmed Efendi'den almıştır (Yılmaz, 2013, s. 377).

Şekil 7. Kara Surları ve Tarihi Yarımada

Kaynak: (Dadyan, 2018, s. 235; İnce, 2017, s. 115).

3.8. Kasırlar, Köşkler ve Yalılar

Kasırlar, hanedan mensuplarının kısa süreli kullandıkları köşkten büyük saraydan küçük etrafı yüksek duvarlarla çevrili avlanma ve dinlenme ihtiyaçlarının karşılandığı yapılardır. Önemli kasırlar arasında yer alan Aynalıkavak Kasrı, Haliçteki tersane bölgesine inşa edilmiş olan en büyük kasır yapısıdır (İşbecer, 2004, s. 5-6).

Köşkler ise kasırdan biraz farklı bir anlama gelen, kır ve bahçe içerisinde bulunan mesken yapıları ifade etmek için kullanılmış bir kavramdır (Yavaş, 2007, s. 205). II. Abdülhamit döneminde inşa edilmiş olan ve üç bitişik yapıdan oluşan Şale Köşkü, günümüzde iyi korunmuş olan en büyük köşk yapısıdır (İşbecer, 2004, s. 86).

Su kenarına yapılmış olan evleri tanımlamak amacıyla kullanılan, yalı kavramı ise İstanbul'un tarihi açısından Boğaziçi yerleşim bölgelerini tarif eden önemli bir olgudur. Amcazade Hüseyin Paşa'nın 1699 yıllarında Anadoluhisarı'na yakın bir konuma inşa ettirdiği yalı, Boğaziçi'nde yer alan, en eski eserlerdendir. Türk evlerinin mimari özelliklerini en iyi biçimde yansıtan bu yalı, uzun süreler yabancı devlet büyüklerini ağırlama mekânı olarak da kullanılmıştır (Yıldız, 2011, s. 395-396).

Şekil 8. Kasırlar, Köşkler ve Yalılar

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir; Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 406).

3.9. Kız Kulesi

İstanbul Boğazının Marmara açıklarına yakın bir noktasında, küçük bir adacığa konumlandırılan Kız Kulesi, uzun süreler gümrük işlemlerinde kontrol noktası olarak kullanılmıştır. İnşa tarihi net olmamakla birlikte, bazı kaynaklarda MÖ 341 olarak tarihlendirilmiştir. Zaman içerisinde; deniz feneri, radyo istasyonu, hapishane, sürgün yeri ve karantina hastanesi olarak kullanılan kule, uzun süreler denizden gelecek tehdit ve saldırılara karşı savunma kalesi işlevi görmüştür. Çeşitli nedenlerle yıkılan ve tekrar inşa edilen kuleye, son şekli II. Mahmut döneminde verilmiştir. Osmanlı-Barok Mimarisini yansıtan kule, 18 metre yüksekliğinde olup toplam beş kattan oluşmaktadır (Satıcıoğlu, 2020, s. 250-251). Günümüzde müzeye dönüştürülen Kız Kulesi, akşam saatlerinde kafe ve restoran olarak hizmet sunmaktadır.

Şekil 9. Kız Kulesi

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir).

3.10. Köprüler

Asya ve Avrupa kıtasının birleşim noktasını oluşturan İstanbul, eşsiz boğazıyla Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlamaktadır. Geçen zaman diliminde, boğazın kalıcı olarak aşılması ve kıtalararası transit geçişin sağlanması, ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, iki yakayı birleştiren ilk köprü olan Boğaziçi Köprüsü, 3 yıllık bir çalışmanın sonunda 1973'te, tamamlanarak hizmete açılmıştır. İlerleyen zamanlarda mevcut ihtiyaç artmış ve 12 yıl aradan sonra, ikinci bir asma köprü'nün daha temelleri atılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü olarak isimlendirilen ikinci çalışma ise 1988'de tamamlanarak faaliyete girmiştir (Altunel vd., 2010, s. 244). Günümüzde Boğaziçi Köprüsü'nün adı 15 Temmuz Şehitler Köprüsü olarak değiştirilmiştir. Büyükçekmece Gölü'nün Marmara Denizi'yle birleştiği yere konumlandırılan Büyükçekmece Köprüsü Kanun-i Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiş stratejik bir eserdir. Roma döneminden kalan bir bağlantı noktasının zamanla eskিয়েক işlevsiz kalması üzerine, bu alana 4 ayrı köprü'nün birleşiminden oluşan büyük bir köprü yaptırılmıştır. Zigetvar Seferi'ne çıkan Kanun-i, sefer dönüşünde köprü'nün tamamlanmış olmasını dilemiş olsa da Kanun-i'nin vefatı üzerine, yapı ancak 1567'de II. Selim döneminde tamamlanmıştır (Çeçen, 1988, s. 432-433). Avrupalıların Altın Boynuz olarak isimlendirdikleri Haliç'in üzerine yapılan ilk köprü, Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde inşa edilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un Fethi öncesinde, gemileri karadan yürüterek Haliç'e indirdiği ve bu gemileri bir birine bağlamak suretiyle askeri geçişe uygun seyyar bir köprü oluşturduğu tarihi kayıtlardan

anlaşılmaktadır. Haliç üzerine 1836'da ilk defa sabit bir köprü yapılmıştır. Karaköy'ü Eminönü'ne bağlayan ilk Galata Köprüsü ise Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın girişimleri neticesinde 1845'te inşa edilmiştir. Bu köprüden yaya geçişleri için de ayrıca ücret tahsil edilmiştir. Çeşitli zamanlarda yenilenen köprü, 1910'da kullanım ömrünü tamamlamıştır. İki yıllık bir çalışmanın sonunda 1912'de nostaljik görünümlü, yeni bir köprü daha inşa edilmiştir. Yaya geçişlerinden ücret alınması uygulamasına da 1930'da son verilmiştir (Akyıldız, 2016, s. 890; Özen, 2011, s. 37-38). 1992'de çıkan bir yangında yanan ve Haliç'e çektirilen köprünün yerine günümüzdeki 5. köprü yaptırılmıştır. İstanbul açısından zamanla önemli bir simgeye dönüşen Tarihi Galata Köprüsü modern görünümlü bir köprü olup yaya ve araç trafiğine açıktır. Altında işyerleri bulunan köprünün üzerinden bir de tramvay hattı da geçmektedir. Açılabilir özellikli olan bu köprüde, olta balıkçılığı hobisiyle meşgul olanları, günün her saatinde görmek mümkündür.

Şekil 10. Boğaziçi, Fatih Sultan Mehmet, Büyükçekmece ve Galata Köprüsü

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratarak elde edilmiştir).

3.11. Müzeler

İstanbul'un tarihi açısından büyük önem arz eden İstanbul Arkeoloji Müzesi, üç farklı müzenin toplamını ifade eden kompleks bir yapıdır. Müzenin tarihi 1869'a kadar gitmektedir. Müze-i Hümayun adı altında kurulan yapı; Asar-ı Atika (Eski Eserler Müzesi), Eski Şark Eserleri Müzesi olarak kullanılan Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) ve Türk seramik ve çini eserlerinin yer aldığı Çinili Köşk'ten oluşmaktadır (Arslan, 2014, s. 26-27). Türkiye'nin ilk müzesi olan bu yapı topluluğu, çağdaş müzecilik faaliyetinin oluşumunda öncü olmuştur.

Divan Edebiyatı Müzesi'nin de içerisinde yer aldığı Galata Mevlevihanesi, ahşap olarak oluşturulan ve günümüze kadar özgün haliyle gelen ilk Mevlevi kuruluşudur. Bu yapı topluluğu yabancı ressamlar tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Bu müzenin, semahane ve bağlı bölümleri, Mevleviliğe dair önemli izler barındırmaktadır (Cengiz, 2010, s. 313). İstiklal Caddesi'ne yakın konumda yer alan bu müze, yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilen önemli mekânlar arasındadır.

1914 yılında Efkar-ı İslâmiye Müzesi adıyla faaliyete başlayan Türk İslâm Eserleri Müzesi, Süleymaniye Camii'nde bulunan imarethane binasına konumlandırılmıştır. Türk İslâm sanatının seçkin objelerinin yer aldığı müzede; cam sanatı, yazma eserler, halılar, hat sanatı ve ahşap eserler gibi 40 binin üzerinde eşsiz eser, sergilenme imkânı bulmaktadır. Müzede bulunan eserler, 1983'de Sultanahmet Meydanı'nda bulunan İbrahim Paşa Sarayı'na nakledilmiştir (Cengiz, 2010, s. 291). Bundan başka; Ahmet Muhtar Paşa'nın birikimiyle oluşturulan Askeri Müze, Fuat Sezgin'in girişimiyle kurulmuş olan ve kabrinin de yanı başında yer aldığı Gülhane Parkı'ndaki İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine bağlı olan Resim ve Heykel Müzesi. Denizcilik Müzesi, Kariye Müzesi, Pera Müzesi, Panaroma 1453 Tarih Müzesi, PTT Müzesi, İş Bankası Müzesi,

Halı Müzesi ve Miniaturk bulunmaktadır. Özel girişimler neticesinde kurulmuş olan Rahmi M. Koç ve Sakıp Sabancı Müzeleri gibi daha birçok müze İstanbul'un kültürel zenginliğine değer katan önemli yapılardır.

Şekil 11. Çinili Köşk, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Galata Mevlevihane'si ve İstanbul Arkeoloji Müzesi

Kaynak: (Aktan, 2018, s. 21; Şensoy, 2018a, s. 23).

3.12. Tarihi Çarşılar

John of Salisbury bedensel şekil ile kentsel mekânlar arasında bir bağ olduğunu düşündü ve bir çıkarımda bulundu. Buna göre dini yapılar ve yönetim merkezleri baş, çarşı ve pazarlar mide, evler ise el ve ayaklar olarak simgelendi. Dolayısıyla insanlar dini ve idari mekânlarda yavaş ve dikkatli davranırken çarşı ve pazarlarda hızlı hareket etme mecburiyeti hissederler. Bu bağlamda çarşılar, kentin sindirim sistemi olarak tahayyül edildi (Sennett, 2018, s. 18-19). 1461'de Fatih Sultan Mehmet tarafından temelleri atılan Kapalı Çarşı (Garnd Bazaar) dünyanın en büyük ve en eski kapalı çarşısı olma özelliğine sahiptir. Çarşı, Bedesteni Atik (Cevahir Bedesteni) ve Yeni Bedestenin (Sandal Bedesteni) birleşiminden oluşmaktadır. 65 sokaktan oluşan ve birçok kapısı bulunan bedestende 4000'e yakın dükkân bulunmaktadır. Yıllık 15 milyon yabancı turistın ziyaret ettiği çarşı, dünyada en fazla ziyaret edilen mekânlar sıralamasında 11. sırada yer almaktadır (Erçetin, 2019, s. 71-74).

Sultan III. Mehmet'in annesi Safiye Sultan, 1598'de bir külliye yaptırmak üzere temel attırdı. Mimar Davut Ağa ve III. Mehmet'in vefatları nedeniyle inşaata devam edilemedi. 1660'ta büyük çaplı bir de yangın çıktı. Çıkan yangın üzerine, IV. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan, yeni bir karar aldı ve yarım kalan Yeni Camii Külliyesinin tamamlanması için gerekli çalışmaları yeniden başlattı. Yapım işi 5 yıl kadar sürdü ve 1665'te açılış gerçekleşti. Külliyenin yapımına kaynak sağlanması amacıyla, bu alana bir de çarşı yapıldı (Taşkın, 2020, s. 105). Mısır coğrafyasından getirilen baharatlar nedeniyle bu mekâna, 18.yy'dan itibaren Mısır Çarşısı adı verildi. İstanbul'un bilindik sembollerinden olan güvercinleri, yılın her ayında külliyenin etrafında görmek mümkündür. Toplumun önemli bir yapı taşı olan çarşı ve pazar olgusu, iktisadi hayatın inşası açısından oldukça önemli bir gerekliliktir. Saraçlar Çarşısı, Sipahiler Çarşısı, Tiryaki Çarşısı, Sahafılar Çarşısı ve daha birçok çarşı ve pazar, tarih boyunca yarımdaya hizmette bulunan önemli yapılardandır.

Şekil 12. Kapalı Çarşı ve Mısır Çarşısı

Kaynak: (Doru, 2017, s. 117; Şensoy, 2018b, s. 116).

3.13. Tarihi Çeşmeler

Halkın ihtiyari su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa ettirilen çeşmeleri İstanbul'un her köşesinde görmek mümkündür. Özellikle şebeke sisteminin evlere götürülemediği dönemlerde hayrat olarak kullanılan bu yapılar, önemli bir işlevi yerine getirmekteydi. Birçok türüyle karşılaşılan bu yapıların, başlıca 5 türü mevcuttur. Bunlar; köşebaşı çeşmeleri, sebiller, sarnıçlar, tulumbalar, şadırvanlar, havuzlar ve suyolları da halkın su ihtiyacını karşılayan önemli yapılar arasında yer almaktadır (Tanışık, 1943, s. 215). III. Ahmet Meydan Çeşmesi, olarak bilinen yapı, 1729'da Bizans döneminden kalan ve işlevini yitiren Perayton isimli bir çeşmenin bulunduğu alana inşa edildi. Lale Devri'nin önemli eserleri arasında yer alan ve Türk-Rokoko üslubuyla oluşturulan bu yapı Bab-ı Hûmayun ile Ayasofya Camii Kebir-i arasına konumlandırıldı (Koçyiğit, 2014, s. 293; Tanışık, 1943, s. 134). Kanun-i Sultan Süleyman Çeşmesi olarak bilinen yapı ise 1566'da Sultan Süleyman'ın Zigetvar Seferi'ne çıkarken Büyükçekmece Köprüsü'nün yanı başına inşa ettirdiği önemli bir eserdir. Üç kanatlı olarak tasarlanan çeşme, günümüzde aktif olarak içme suyu sağlamaktadır (Yücel, 1971, s. 106). İşlevini yitiren mevcut eserlerin birçoğu günümüzde kullanılamaz duruma gelmiştir. Ancak restore edilen belli başlı çeşmeler, günümüzde su ihtiyacını karşılar durumdadır.

Şekil 13. III. Ahmet ve Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi

Kaynak: (Pttlife, 2017, s. 117; Pttlife, 2018, s. 116).

3.14. Beylerbeyi, Dolmabahçe ve Topkapı Sarayı

Beylerbeyi Sarayı, İstanbul Boğazı'nın kıyısında yer alan önemli bir sahil sarayıdır. Sultan Abdülaziz, II. Mahmut döneminde yaptırılan ve 30 yıl kadar kullanılan eski ahşap sarayı, çıkan bir yangın hadisesi nedeniyle yıktırarak yerine, 1863-1865 yılları arasında bugünkü kâğıt sarayı yaptırdı. Köşkler ve bağlı yapılardan oluşan saray, yabancı konukların ağırlandmasının yanı sıra bahar ve yaz aylarında, padişahların yazlık olarak kullandığı bir yapı niteliğini taşımaktadır (Batur, 2019, s. 141-150). Beylerbeyi ve Dolmabahçe Sarayları kara ve deniz seyahati yapanlar tarafından ilgiyle izlenmektedir. Boğaz turlarında ise bu bölgeye gelen teknelerin hızlarını azalttığı ve karaya doğru iyice yanaştıkları gözlenmektedir.

Dolmabahçe Sarayı; I. Abdülmecit tarafından 1843-1856 yılları arasında İstanbul Boğazı'na inşa ettirilmiş önemli bir yapıdır. Türk tarihi açısından en ihtişamlı yapı olarak kabul edilen yapının mimarlığını Karabet Balyan üslendi. Sığ bir koy olan ve zamanla bataklığa dönüşen alan önce dolduruldu sonrasında meşe kazıklarlarla güçlendirildi. Ana bina hariç toplam 16 bölümden oluşan yapının tamamlanmasından sonra Topkapı Sarayı zamanla terk edildi. Cumhuriyet Döneminde Atatürk bu sarayı İstanbul ziyaretlerinde daimi ikametgâh olarak kullandı ve 1938 yılında

burada öldü (Eceoğlu, 2007, s. 5-12). Günümüzde müze ve saray olarak hizmet veren bu yapının birçok bölümü, ziyaretçi girişlerine açıktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi ve hanedanın ikametgâhı olarak kullanılan Topkapı Sarayı 1478'de tamamlanarak hizmete açıldı. Yapı Sarayburnu'nda bulunan ve zeytinlik olarak kullanılan Bizans Akropolünün üzerine konumlandırıldı. Zamanla gelişen ve birçok ek bina ile desteklenen Topkapı Sarayı 3 Nisan 1924'te Mecma-ı Âsâr-ı Atika (Eski Eserler) Müzesine bağlandı ve aynı yıl bazı bölümleri müze olarak hizmete açıldı (Aydın, 2006, s. 9-13). Yavuz Sultan Selim Mısır'da bulunan mukaddes emanetleri, 1517'de bu saraya nakletti. Anılan tarihten itibaren, sarayın mukaddes emanetler dairesinde 24 saat kesintisiz Kur'an-ı Kerim okutulmaktadır (Diker, 2015, s. 168). Uzun süreler kapalı olan ve restore edilen bazı bölümler, günümüzde ziyaretçi girişlerine açılmıştır.

Şekil 14. Beylerbeyi, Dolmabahçe ve Topkapı Sarayı

Kaynak: (Acıgöz, 2020, s. 89; Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 406).

3.15. Sarnıçlar ve Su Kemerleri

Megaralı Kral Byzas MÖ. VII. yüzyılda Byzantion ismiyle, bugünkü İstanbul'u kurdu. Şehir kurak bir bölgede kurulduğu için yıllar boyu su sıkıntısı yaşandı. Su ihtiyacını temin etmek amacıyla da açık ve kapalı olmak üzere birçok sarnıç inşa edildi. Açık sarnıçlar zamanla doldu ve bostan ekim alanı olarak kullanıldı. Fatih ilçesinde bulunan açık bir sarnıç günümüzde Karagümrük Stadyumu olarak kullanılmaktadır. Şuana kadar tespit edilen sarnıçlardan 4'ü açık, 179'u ise kapalıdır. Kapalı sarnıçların en büyüğü ise 526-527 yılları arasında, toplam 336 sütun üzerine inşa edilmiş olan 100.000m³ kapasiteli Yerebatan Sarnıcıdır. Yapıda bezemeli, korint ve ters çevrilmiş medusalı başlıklar kullanıldı. Sarnıçtan haberdar olan mahalle sakinleri, uzun süreler buradan su çekerek balık avladı (Güngör, 2017, s. 42-65; Han, 2019, s. 83-84). Ziyarete açık olan ve çok sayıda turistin ilgisini çeken sarnıç, günümüzde müze işlevi görmektedir.

İlk su isale hattı Roma İmparatoru Hadrianus döneminde oluşturuldu. Bu dönemde, şehrin su ihtiyacı büyük oranda sarnıçlardan karşılanmaktaydı. İstanbul'un Fethi'nden sonraki dönemde Fatih Sultan Mehmet kullanılmaz durumda olan suyollarını tamir ettirerek, şehrin su ihtiyacını kemerlerle karşılama yoluna gitti. Sonraki dönemlerde, mevcut suyollarına, yeni kemerler daha ilave edildi. Su medeniyetini inşa eden Osmanlı İmparatorluğu şadırvan, sebil, çeşme, hamam, kemer ve suyolları gibi birçok eseri vücuda getirdi. Genel olarak bu dönemde inşa ettirilen su tesisleri dört başlık altında değerlendirilmektedir. Bunlar; Kırkçeşme Suları, Taksim Suları, Halkalı Suları, Kayışdağı ve Hamidiye Sularıdır. Buralardan toplanan sular, borular ve kanallar aracılığıyla sarnıçlara ulaştırılmaktaydı. Şehir efsanesine dönüşen Ayasofya yer altı tünellerinin büyük bir kısmını da bu suyolları oluşturmaktadır (Biçkici Arıkan, 2015, s. 278-283). Dönemin en önemli su kaynakları ise Istranca Dağları ve Belgrad Ormanlarıdır. 16. yüzyılda Kanun-i Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'ı vazifelendirmesiyle İstanbul'un su problemi köklü olarak çözüme kavuşturuldu. Uzunluğu 46 kilometreyi bulan Kırkçeşme isale hattı, 9 yıllık bir çalışmadan sonra 1563'te tamamlanarak faaliyete girdi (Kırkçeşme Tesisleri, [t.y.], s. 153). Bu dönemde

Belgrad Ormanına toplam 7 bent inşa edildi. Bu bentlerden 4'ü İstanbul, 3'ü ise Beyoğlu cihetine su taşıdı (Tanışık, 1943, s. VI).

Şekil 15. Sarnıç, Medusa Başı ve Su Kemerli

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir; Geçmişten Günümüze Posta, 2007, s. 345).

3.16. Finüküler Sistemi ve Nostaljik Tramvay

Beyoğlu ile Karaköy arasında köprü vazifesi gören ilk modern finüküler sistemi, 1875'te hizmete açıldı. Eugene-Henri Gavand tarafından tasarlanan tünel Londra Metrosundan sonra, dünyanın ikinci metrosu olma özelliğini taşımaktadır. İstanbul'a turist olarak gelen Fransız mühendis Gavand, insanların Yüksek Kaldırım Yokuşunu çıkmakta zorlandıklarını gözlemledi ve bir proje hazırlayarak Sultan Abdülaziz'e sundu. Beyoğlu'nun hareketliliğini, Karaköy'ün ise finans ve ticaret merkezi olmasını göz önünde bulunduran Sultan Abdülaziz, tasarımı olumlu değerlendirdi ve gerekli onayı verdi. Kısa sürede inşa edilen ve %10 eğime sahip olan tünel, 626 metre uzunluğa sahiptir (Kayaoğlu, Candaş, Kocabal ve İmrak, 2014, s. 297-304). Ayrıca; İstiklal Caddesi boyunca oluşturulan yeni bir hat üzerinde, nostaljik tramvaylar da hizmet sunmaktadır.

Şekil 16. Finüküler ve Nostaljik Tramvay

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir).

4. KENT SOSYOLOJİSİ

Kent sosyolojisi; geleneksel toplumların, alışla gelen yaşam tarzlarının dışındaki, farklı yaşam alanlarını ve bu alanlardaki toplumsal yaşantıyı kapitalizm ve modernitenin ürünü olan modern kent dokusu ekseninde inceleyen, sosyoloji biliminin alt disiplini (Açıkgöz, 2011, s. 237). Kentsel olguları ve sosyolojik teorileri, kent yaşamının karmaşıklığıyla birlikte işleyen bu disiplin, sıralı yerleşim düzeni dışındaki toplumsal yapıyı farklı bir formda kurgular ve anlamlı bir bağını kurmaya çalışır.

Chicago Okuluna mensup Amerikalı kuramcılar 1915 ile 1925 yıllarını kapsayan dönemde ilk defa sistemli bir kent teorisi geliştirmiştir. Bu süreç içerisinde derlenen çalışmalar Robert E. Park ve Ernest W. Burgess'ın kaleme aldığı "The City" isimli eserde yayınlanmıştır. 1925'te yayınlanan bu çalışmadan sonra o güne kadar kabul gören, klasik sosyolojik yaklaşımın egemenliği artık son bulmuştur. Mevcut çalışmalar, ekolojik yaklaşım ve kentlilik kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Louis Wirth kentlilik kavramıyla, kent sosyolojisine farklı bir boyut getirmiş ve kentli olmanın getirmiş olduğu sosyo-psikolojik yükümlülüğü açıklamaya çalışmıştır. Buna göre, kentlerde yaşayan insanların çoğu, birbirini tanımadan hayatlarını öylece devam ettirmektedir. Bu nedenle Wirth çalışmalarında nüfus, büyüklük ve heterojenlik niteliklerini detaylı bir biçimde analiz etmeye çalışmıştır (Koyuncu, 2011, s. 36-40). Farklı birçok bölgeden gelen yerleşimciler ev sahipliği yapan İstanbul, dünyanın önemli metropollerinde yer almaktadır. Daha iyi bir yaşam umuduyla göç eden insanlar, zaman içerisinde kent kültürüyle yaşamayı öğrenmiştir. Bu yeni anlayış, bir takım semboller, kent sosyolojisiyle birlikte anılır hale getirmiştir. Bu nedenle; lale motifi, erguvan ağaçları, martı sesleri, yunuslar, vapur seyahatleri çay ve simit sohbetleri kent için önem arz eden sosyolojik bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Kent sosyolojisi bağlamında İstanbul'u terennüm eden görsel örneklemeler ise aşağıda sunulmuştur.

4.1. Lale Motifi ve Erguvan Ağacı

Türk tarihi açısından oldukça önemli bir figür olan lale çiçeği, birçok yönüyle kültürümüzü etkilemiştir. Ebced hesabında, Allah lafzının lale kelimesiyle aynı sayıya karşılık gelmesi, Arapça yazılan lale kelimesinin tersten, hilal olarak okunması, lale imgesinin tasavvufi açıdan imanı ve sıkıntılara karşı direnişi temsil etmesi, ayet süslemelerinde lale motifinin kullanılması, edebiyatta olgunlaşmanın ve yücelmenin lale sembolüyle ifade edilmesi. Yıldırım Bayezid'in lale motifli, siyah gömleğiyle savaşa gitmesi gibi birçok faktör, lale çiçeğini toplum hayatının vazgeçilmezleri arasında dâhil etmiştir (Eker, 2014, s. 25-26). Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun büyükelçisi Busbecq, 1555'te Kanun-i Sultan Süleyman'ı ziyaret etti ve bu ziyaret sırasında ilk kez gördüğü lalelerden örnekler alarak Hollanda'ya gönderdi. Kısa zamanda Avrupa'ya yayılan lale çılgınlığı, bu tarihten sonra önemli bir ekonomik enstrüman olarak ortaya çıktı (Arıkan, 1984, s. 202-206). 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu da lale çılgınlığından nasibini aldı. Gösterişin ve zenginliğin göstergesi olan lale çiçeği sarayları, kasırları, bahçeleri hatta kenar mahalleleri süsledi ve Lale Devri olarak anılan sürece kapıları açtı (Kumbar, 2018, s. 235-238). Simgesel yönüyle özel bir konuma sahip olan lale metaforu, festivallerin ve İstanbul kültürünün vazgeçilmezleri arasında ilk sıralarda yer almayı başardı.

Unutulmaya yüz tutmuş simgeler arasında yer alan erguvan ağacı, İstanbul'un kent kültürüyle özdeşleşen tarihi bir metaforudur. Surların yapımını tamamlayan Contantin, 330'da şehrin açılışını gerçekleştirdi. 11 Mayıs'a rast gelen bu tarihte, şehrin etrafında bulunan yüzlerce erguvan ağacı, çiçeklerini açtı. Doğal bir açılış merasimini andıran bu hadiseden sonra, erguvan ağacı İstanbul açısından sembole dönüştü (Dursun, 2010, s. 105). Yenilenmenin ve soyluluğun simgesi olan bu ağaç, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de ilk günkü önemini korudu. İstanbul ve Bursa'yı sembolize eden bu ağaç, yüzyıllarca edebi ve sosyolojik birçok çalışmada ana tema olarak kullanıldı. Çatalca ilçesinin kent dokusunu oluşturan erguvan renkleri, çaddeleri ve sokakları süslemenin yanı sıra her sene tekrarlayan festivalleriyle, bu geleneği canlı tutma çabası içerisinde (Koçak ve Gürçay, 2015, s. 36-37). Yüzyıllar boyunca Boğaziçi'nin her iki yakasını süsleyen pembe ve mor renkler, imgesel bir realite olmanın ötesinde İstanbul'a gelen baharın habercisi ve müjdecisi hükmündedir.

Şekil 17. Lale Motifi ve Erguvan Ağacı

Kaynak: (PTT Hayat, 2019, s. 87; PTT Hayat, 2020, s. 49).

4.2. Vapur, Martı, Çay ve Simit

Karşılıklı iki yarımadaı andıran İstanbul, bir yönüyle denizci kültürünün egemen olduğu sahil şehridir. 1837’de kapitülasyonlardan pay çıkaran İngiltere ve Rusya menşeli iki şirket, boğazda yolcu taşımacılığı işine başladı. Hukuki açıdan herhangi bir engellemede bulunamayan Osmanlı Yönetimi ise karşı atak geliştirerek Sultan Abdülmecid’in tahtta olduğu, 1843’te Hazine-i Hassa Vapurları İdaresi’ni hizmete açtı. 1851 yılına gelindiğinde de Şirket-i Hayriye kuruldu ve boğaz ulaşımında sağlanan etkinlik daha da arttırıldı. İlk tarifeli vapur seferleri ise 1867-1872 tarihleri arasında, yolcu ve araba taşıyan 26 numaralı Suhulet ve 27 numaralı Sahilbent vapurlarıyla sağlandı (Sertkaya Doğan, 2013, s. 138-141). Kapitülasyonların kaldırılmasıyla birlikte Marmara Denizindeki ulaşım hakkı tamamen Türklere geçti. İstanbullular, şehir içi ulaşım ağının önemli bir kısmını oluşturan, deniz ulaşım hattını, günlük hayatta sıklıkla kullanmaktadır. Anadolu ve Avrupa Yakasını bir birine bağlayan bu ulaşım ağının önemli bir durağını ise Adalar oluşturmaktadır. Kent karmaşasının vazgeçilmezleri arasında yer alan deniz seyahatleri, zamanla farklı bir kültürü ortaya çıkarmıştır. Vapur düdüğüyle harekete geçen gemilere önce martılar, bir süre sonra da yunuslar eşlik etmektedir. Seyahati keyifli ve unutulmaz hale getiren kuşkusuz güverte yolculuğudur. Kısa ve eğlenceli olan bu yolculuğun vazgeçilmezleri ise çay ve simit sohbetleridir. Köprü geçişi, tüp geçit ve Marmaray alternatifine rağmen, vapur ve feribot yolculukları, ilk günkü önemini hala muhafaza eder durumdadır. Günümüzde, İstanbul ve çevresindeki deniz ulaşım hizmetini, bazı kooperatif ve şirketlerin yanı sıra dünyanın en büyük yolcu ve araç taşımacılığı yapan işletmesi İDO üstlenmiştir.

Şekil 18. Vapur, Martı, Çay ve Simit

Kaynak: (Güven Bezas, 2006, s. 345; Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir).

4.3. İstanbul Temalı Örnek Pul Tasarımları

Tarihi süreç itibariyle çok çeşitli milletlere ev sahipliği yapmış olan İstanbul, marka şehir statüsündedir. Anadolu’nun Avrupa’ya açılan penceresi olmasının yanı sıra kültürel birçok etkinliğine de ev sahipliği yapan bu coğrafya, sentez kültürün merkezi konumundadır. Tarihi öğelerle zenginleştirilmiş olan İstanbul konulu pul tasarımları, hem kentin süregelen yaşanmışlığına vurgu yapmakta hem de tanıtım ve turizm faaliyetlerini destekleyici görseller içermektedir. Sosyo-politik, iktisadi, ulusal, kültürel, sanatsal ve inançsal herhangi bir konuyu esas alan kent temalı tasarım çalışmalarında İstanbul açısından mite dönüşen simge ve sembolleri görmek mümkündür. Türk filateli tarihi açısından İstanbul’u tasvir eden tasarım çalışmaları aşağıda örneklendirilmiştir;

Şekil 19. İstanbul Temalı Tasarım Örnekleri

Kaynak: (Araştırmacının arşivinden taratılarak elde edilmiştir; Aydoğmuş, 2015, s. 71; Uygun, 2017, s. 29).

5. TARTIŞMA

Soyut kavramların somutlaştırılarak anlatılması, algılamadaki zorluğu ve sıkıcılığı büyük oranda gidermektedir (Özgen ve Pesen, 2008, s. 73). Bilgilendirme aşamasında sıkça karşılaşılan güçlük kuşkusuz, teoriye dayalı öğrenme yöntemlerinin vermiş olduğu sıkıcılıktır. İçeriğe uygun görsel kullanımı, bu tür zorlukların aşılmasında etki bir öğrenme yöntemi olarak düşünülmektedir. Çok çeşitli yönleriyle ön plana çıkan İstanbul'u sadece literatür boyutuyla değerlendirmek, mevcut sıkıcılığı bir kat daha arttırmaktan öteye gitmeyecektir. Bu nedenle, kenti farklı boyutlarıyla betimleyen görseller üzerinden bilgilendirmede bulunulmuştur.

Tanıtım ve turizm faaliyetleri bağlamında kentsel dokuyu ön plana çıkaran temel olgu, hiç kuşkusuz kentin geçmişi ve tarihi birikimidir. Uzun yıllar, birçok medeniyete başkentlik yapmış olan İstanbul, çeşitli dönemlerde, yoğun göç hadiseleriyle karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte nüfus hareketi normal dağılım gösterirken 1950'lere gelindiğinde, standart hareketlilik bozulma eğilimine girmiştir. Anadolu'dan Marmara'ya göçün ivme kazandığı 1970'li yıllardan sonra ise kontrolsüz artış gözlenmiştir. Yaşanan göç hareketleri, geçekundu kültürünü doğurmuş ve dolayısıyla çarpık yapılaşma kaçınılmaz olmuştur. Bu süreçte, kent tarihi açısından önem arz eden birçok eser ya tahrip edilmiş ya da sonradan oluşturulan yapıların arkasında kalmıştır. Tarihi Yarımada başta olmak üzere Haliç, Eyüp, Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy çevresinde bulunan göz hizasındaki birçok eser artık fark edilemez duruma gelmiştir. Esnaf tezgâhlarının ve derme çatma yapıların arkasında kalan birçok eser zamanla hafızalardan silinerek unutulmaya yüz tutmuştur.

Kentsel dokuyu biçimsizce değiştiren bir diğer olgu AVM ve gökdelen kurgusudur. Kültürel birikimin en tabii izlerini bünyesinde barındıran İstanbul, köklü bir mimari geçmişin ve sayısız birçok eserin ev sahipliğini yapmaktadır. Boğaziçi ve çevresi başta olmak üzere Suriçi civarında da baş gösteren yüksek katlı konut projeleri hem tabii dokuya aykırılık arz etmekte hem de taşınmaz kültür varlıklarını gölgelemektedir. Modern mimari adı altında otantik gösterilen binalar, maksimum yüzyıl geçmişi olan yapıların yanında dahi son derece eğreti durmaktadır. Toplumun, yüksek katlı yapılara ve gökdelenlere karşı duyduğu beğeni hissi ise sanıldığı aksine, gelişmişlik göstergesi olarak görülmez. Bu olgu tarihi birikimi olmayan şehirlerin kültürel yoksunluklarını perdelemek adına ürettikleri bir senaryodan ibarettir. Gelişmiş ülkelerde bulunan gökdelenler ise asıl yerleşim alanlarının dışına kurulmuş olan bölgelerde bulunmaktadır. Türkiye'ye gelen turistlerin, gördükleri eserleri kare kare fotoğraflamaları, aslında kendi ülkelerindeki taşınmaz eser yoksunluğundan ileri gelmektedir. Çünkü birçok turistin yaşadığı modern şehirlerde, bu tür yapılar ya yok denecek kadar azdır ya da kısıtlı sayıda insanın erişebileceği sınırlılıktadır.

Gelişme eğilimi gösteren ve farklı projelerle gündeme gelen İstanbul, dünyanın birçok ülkesindeki insanlara kariyer fırsatı sunan önemli bir şehirdir. Kamu yararı gözetilerek oluşturulan yol, köprü, kanal, tünel gibi projeler ve imar affı gibi yasalar, vatandaşın yaşam standardını iyileştirmeye yönelik önemli kolaylıklar içermektedir. Nüfus artışıdaki süreklilik ve göç hareketliliği de doğal olarak bu tür yapıların gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak, uygulama aşamasında, bir takım istenmeyen olumsuzluklar oluşabilmektedir. Her karışında tarihe dair yaşanmışlığı barındıran kadim kent, projelere ve ekonomik kararlara teslim edilmeyecek yetkinlikte ve kutsallıktadır. Bu yönde herhangi bir karar alındığında, yüzey araştırması ve arkeolojik kazılar için gerekli olan süreler de göz önünde bulundurulmalı ve sahada çalışan uzman araştırmacılara yasal kolaylıklar tanınmalıdır. Çünkü anlık kararlar ve çalışma kusurları, süregelen kültürel birikimi geri dönüşsüz kesintiye uğratabilir. Kentsel dokuyu doğrudan ilgilendiren, imar barışı ve imar affı düzenlemesi ise yerel yönetimlerin ve şehir planlama birimlerinin haklı direnişini boşa çıkaran bir diğer olgudur. Plansız yapılaşmayı özümsetmenin yanı sıra gayri resmi yapılara da resmiyet kazandıran bu tür uygulamalar, örüntü karmaşasını arttırmakta ve kısır bir döngü oluşturmaktadır. Mevcut yapıları lağvetmek veya yeni imar alanları oluşturmak belki de daha doğru ve isabetli bir karar olarak düşünülebilir. İstanbul'u, yaşanabilir bir kent statüsünde konumlandırarak kararlarda, kamu ve iştiraklerinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllü arkeologların da hizmetlerine ihtiyaç duyulacağı unutulmamalıdır.

Gürültü kirliliği olarak nitelendirilen bir takım karmaşık sesler, kent sosyolojisi üzerinde negatif yönlü etki uyandırmaktadır. Bu ve benzeri olgular zamanla, kente dair sesli bir kimliğin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda İstanbul'un da kendine özgü sesli bir kimliği ortaya çıkmıştır. İstanbullular gün içerisinde; akbil cihazı, trafik lambası, esnaf çığırtsı, bisiklet zili, korna ve siren sesi gibi birçok sese maruz kalmaktadır. Ancak bunun yanı sıra sesli imza niteliğinde olan ve İstanbul ile özdeşleşen farklı bir ses kültürü de oluşmuştur. Boğaziçi'nde vapur düdüğüne martı sesleri eşlik ederken, Adalarda asıl müdavim, nal sesidir. Kumkapı'da müzisyenleri, İstiklal Caddesinde tramvay zilini, Galata'da sokak çalgıcılarını, Sirkeci'de simitçileri, Sarayburnu'nda dalgaları, Gülhane Parkında papağanları, Büyükçekmece Gölü'nde ise flamingo sesini iştirmek, işten bile değildir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan İstanbul, geçen zaman diliminde çok çeşitli kültürel oluşumlara tanıklık etmiştir. Stratejik bir konuma sahip olan kent hem denizci toplumlar hem de kara toplumları tarafından etkilenmiştir. Asya kıtasından Avrupa kıtasına geçişin en tabii durağı olan bu coğrafya, farklı birçok medeniyetin doğal etkileşim alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, mevcut yaşanmışlığı ve kültürel birikimi günümüzde de hissetmek mümkündür. Boğaziçi, Marmara, Karadeniz, Adalar ve Tarihi Yarımada'dan oluşan kenti, kültürel açıdan sınıflamak gerekirse, Bunlar; Marmara'yı Karadeniz'e bağlayan hat boyunca devam eden ve görsel güzelliğiyle hafızalarda yer eden Boğaziçi kültürü. Mistik yönüyle ön plana çıkan ve kentin vazgeçilmez değeri olan Üsküdar kültürü. Kentin Anadolu'ya açılan penceresi konumunda olan ve Marmara'nın doğu kapısını oluşturan Kadıköy (Kalhkedon) kültürü. Kendine has değerler ihtiva eden ve içerdiği birikimle günümüze kadar gelmeyi başarmış olan Adalar kültürü. Tarihi Yarımada ve çevresini kuşatan belki de kentin İstanbul olarak anılmasında ölçülemez katkıları olan Suriçi kültürü. Doğu kültürü ile batı kültürü arasında köprü vazifesi gören ve çeşitli inançlara mensup olan cemiyetler açısından son derece önem arz eden Haliç (Altın boynuz) kültürü. Uzun dönemli göç hadiselerinin etkisinde şekillenen ve son derece kozmopolit bir yapı arz eden Sur dışı kültürüdür. Tarihi süreçte değişim gösteren ve zaman içerisinde özgün yapısını bulan kent, farklı coğrafyalardan gelenlerin doğal yaşam alanını oluşturmaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları ve kent sosyolojisi üzerinden yapılan değerlendirme, kültürel bir tanımlamayı ortaya çıkarmıştır. Kentin varoluşuna işaret eden ve simgesel olarak kenti betimleyen her bir olgu ise kentin dokusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kentin dokusunu oluşturan her bir değer mütakim olarak anlamlı olduğunun kavranması gerekmektedir. İstanbul tasvirli pul tasarımı modellerinde, çalışılması gerekli görülen konulara ilişkin öneriler, aşağıda sıralanmıştır. Bunlar;

- Adalar kültürünü ve faytonları konu alan modellemelere yer verilebilir.
- İstanbul surları, burçlar ve kentin kapıları mütakim olarak resmedilebilir.
- Tarihi su kemerleri konulu çalışma yapılabilir.
- Yarımburgaz ve İnceğiz Mağaraları görsel olarak kullanılabilir.

- İstanbul'u detaylı tasvir eden çoklu pul tabakası hazırlanabilir. Tasarımdaki her bir nesneye görüntü ve ses özelliği eklenebilir.
- İstanbul'un semt kültürünü ve günümüzde kaybolan meslekleri tasvir eden tasarımlar geliştirilebilir.
- Belisarius Kulesi (Kayıp Kule) konulu bir pulun yayınlanması fayda sağlayabilir.
- Güneş saatlerini konu alan çalışmalara yer verilebilir.
- Farklı yönleriyle türbe mimarisini ele alan çalışmalar yapılabilir.

Köklü ve zengin bir birikime sahip olan İstanbul'u ciltler dolusu eserlerle dahi ifade etmek neredeyse mümkün değildir. Kent olgusunu, bütüncül bir bakış açısıyla ele alan bu çalışma, taşınmaz kültür varlıkları ve kent sosyolojisi bağlamında yürütülmüştür. Araştırmacıları, görseller üzerinden düşünmeye teşvik eden bu araştırmanın, bilimsel nitelikli çalışmalara kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983, 23 Temmuz). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Açıkgöz, Ö. (2011). Dünya nüfusunun yarıdan fazlasının şehirlerde yaşayacağı 21. yüzyılda, daha da revaç bulan bir sosyoloji alt disiplini olarak "şehir sosyolojisi" ve mahiyeti üzerine. *Sosyoloji Konferansları*, (26), 235-240.
- Acıgöz, Ş. (2020). Boğaz'ın incileri yalı köşk ve saraylarımız. *PTT Hayat*, 17, 1-98.
- Aktan, D. (2018, Ağustos). Tablo temalı pullar. *Pttlife*, 22, 1-128.
- Akyıldız, A. (2016). Karaköy (Galata) köprüsünü ilk kim yaptırdı? *IV. Uluslararası İstanbul Sempozyumu* (s. 887-906). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Aladağ, H. (2010). *Kültür varlıklarının korunmasında koruma yöntemi süreci* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Altunel, A. O., Erbay, A., Şıpka, T. ve Karakaş, N. (2010). Boğaz aşan köprüler: Boğaziçi Köprüsü'nden üçüncüsüne, köprü güzergâhlarının İstanbul ormanlarına etkileri. *III. Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu* (s. 244-253). Kocaeli TMMOB, Kocaeli, Türkiye.
- Anameriç, H. (2018). Filatelik materyalin nitelenmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 595-622.
- Angı, O. S. (2015). Ayasofya'nın yapımında kullanılan doğal taşlar ve günümüzdeki korunmuşluk durumları. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (14), 43-57.
- Arıkan, Z. (1984). Busbeck ve Osmanlı İmparatorluğu. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 4, 197-224.
- Arslan, A. (2014). İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin turizmdeki yeri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), 24-29.
- Aydın, H. (2006). Türkün ruh eseri Topkapı Sarayı. *Vakıflar Dergisi*, 8-13.
- Aydın, Ş., Eğilmez, A. H., Aydın, H., Gürbüz İ., Gürbüz, G., Albukrek, M., Küçükali, G., Kuruçayırılı, E. ve Erdem, B. (2015). İstanbul Çatalca/İnceğiz-Maltepe'deki yeraltı yapıları. *Arkeoloji ve Sanat*, 149, 115-126.
- Aydın, Ş. G. (2016). Yarımburgaz Mağarası'nda son durum. *Arkeoloji ve Sanat*, 152, 217-230.

- Aydoğmuş, N. (2015). *Bir görsel iletişim aracı olarak posta pulu tasarımının Dünya'daki ve Türkiye'deki tarihi değişimi ve grafik tasarım ürünü olarak incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yaşar Üniversitesi.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji* (3. Baskı). Usak Yayınları.
- Batur, A. (2019). Beylerbeyi Sarayı kıyıda tepelere uzanan bir sahil sarayı. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 17, 139-161.
- Biçkici Arıkan, B. (2015). İstanbul'un tarihi su kemerleri ve suyun iletimi. 5. *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu* (s. 275-286). TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Erzurum, Türkiye.
- Cengiz, H. (2010). İstanbul Müzeleri literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 277-332.
- Çeçen, K. (1988). *Sinan'ın yaptığı köprüler. Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı çağ ve eserleri*. 1.Cilt. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çelik Şavk, Ü. (2011). *Sorularla Evliya Çelebi insanlık tarihine yön veren 20 kişiden biri*. Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Çil, E. (2006). Bir kent okuma aracı olarak mekân dizim analizinin kuramsal ve yöntemsel tartışması. *Megaron*, 1(4), 218-233.
- Dadyan, S. (2018). *Babamın Pulları/My Father's Stamps "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Pul Hikâyeleri*, Siyah Kitap.
- Diker, H. (2015). Topkapı Sarayı Müzesi'nde güncellenmiş bir sergi mekânı: Has Oda Kutsal Emanetler Dairesi. *Yapı Dergisi*, 408, 166-173.
- Doru, G. (2017, Temmuz). Yeni pullar tedavülde. *Pttlife*, 9, 1-128.
- Dursun, H. (2010). *İstanbul'da yaşama sanatı* (9. Baskı). Timaş Yayınları.
- Eceoğlu, A. (2007). *Dolmabahçe Sarayında dört büyük salonda iç mimaride kullanılan renkler* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Eker, İ. (2014). Anadolu'da lale kültürü. *Bağbahçe Dergisi*, 54, 24-27.
- Eldem, E. (2015). Ayasofya: Kilise, Camii, abide, müze, simge. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 254, 76-85.
- Erçetin, A. (2019). Geçmişten günümüze gelişen mekân kurgusu ile Kapalıçarşı. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2), 68-77. <https://doi.org/10.7456/10902100/002>
- Evren, E., Çakır, Z., Mintaş, H., Ceylan, M., Sav, M., Tuzer, M. ve Meral, D. (2012). Sultan Ahmet Camii'nde arkeojeofizik çalışmalar. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 4, 100-112.
- Gasımova, S. ve Ahmadov, R. (2013). Azerbaijan's first postage stamps. *İRS Cultural Heritage*, 8-11.
- Geçmişten Günümüze Posta. (2007). PTT Genel Müdürlüğü
- Göncüoğlu, S. F. (2016). *Osmanlı İstanbul'unun ilk yapıları hisarlar ve mahalleleri*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Güleç, A. (2011). Süleymaniye Camii kalemişi boyalarının analizleri. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 3, 113-122.
- Güngör, S. S. (2017). Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans dönemi sarnıçları. *Stratejik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 37-72.
- Güven Bezaz, Y. (2006). *Haberleşme ve tarihçesi*, Türkiye Haber-İş Sendikası Yayınları.
- Han, A. (2019). Osmanlı Döneminde Yerebatan Sarnıcı ve mahallesi. *Annual of İstanbul Studies*, 81-99.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Morali, Çev.), Metis Yayınları.
- İnce, M. (2017). *Pulun işlevleri ve tasarımının işleve katkısının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.

- İşbecer, A.D. (2004). *İstanbul'da TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığına ait tarihi saray ve kasır bahçelerinin peyzaj mimarlığı açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kahraman Altaş, G., Özgünler, S. ve Gürdal E. (2013). İstanbul'da bulunan erken Bizans yapılarında kullanılan horasan harçların özelliklerinin incelenmesi. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 6, 82-88.
- Karakuyu, M., Tezer, S. T. ve Balık, H. (2010). İstanbul'un tarihsel topoğrafyası ve literatür değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 33-60.
- Kayaoğlu, E., Candaş, A., Kocabal, Y. Z. ve İmrak, C. E. (2014). İstanbul'daki ilk yeraltı füniküler uygulaması tünel. *Asansör Sempozyumu ve Sergisi-Güvenlik ve Teknoloji* (s. 297-305). İzmir TMMOB, İzmir, Türkiye.
- Keskinok, H. Ç. (1988). Kentsel mekân yaklaşımlarına bir örnek: Castells. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(1), 67-75.
- Kırkçesme Tesisleri (t.y). *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*. 4.Cilt. İhlas Matbaacılık.
- Koçak, A. ve Gürçay, S. (2015). Soyluluk çiçeği "Erguvan"a kültürel bir inceleme. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 84, 33-44.
- Koçyiğit, F. (2014). Lale Devri çeşmelerinin karakteristik özellikleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(6), 292-326.
- Koyuncu, A. (2011). Sosyoloji kuramlarında kent. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 31-56.
- Kumbar, Ö. (2018). Lâle Devrinin lâle'si: Yazma eserler arasında bir gezinti. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 21(85), 234-255.
- Kürkçüoğlu, E. ve Ocakçı, M. (2015). Kentsel dokuda mekânsal yönelme üzerine bir algı-davranış çalışması: Kadıköy çarşı bölgesi. *Megaron*, 10(3), 365-388. <https://doi.org/10.5505/MEGARON.2015.02486>
- Mülayim, S. (2015). Belisarius Kulesi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (24), 79-94.
- Özdemir Mertlioğlu, S. (2021). Kapital birikim süreçleri ve kent kuramları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(33), 184-202.
- Özen, İ. (2011).Galata köprüleri ve yeni Galata Köprüsü. *İTÜ Dergisi*, 10(4), 35-46.
- Özgen, K. ve Pesen, C. (2008). Probleme dayalı öğrenme yaklaşımı ve öğrencilerin matematiğe yönelik tutumları. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 69-83.
- Özgüven, B. (1997). *Barut ve tabya: Rönesans mimari bağlamında Fatih Sultan Mehmet kaleleri* [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Özlü, Z. ve Çay, M. M. (2020). Fenerlerin deniz ulaşımındaki rolü ve Karadeniz sahillerinde kurulan fenerler. M. Okur, Ü. Köksal ve V. Aksoy (Ed.), *Geçmişten günümüze Karadeniz'de ulaşım* içinde (s. 81-114). Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- PTT Faaliyet Raporu. (2008). PTT Genel Müdürlüğü.
- Sağlam, H. S. (2020). Galata Kulesi'nin Ceneviz Dönemine yönelik bir yeniden değerlendirme. *Annual of Istanbul Studies*, 2, 53-80.
- Satıcıoğlu, H. (2020). İki kule bir efsane: Burana ve İstanbul Kız Kuleleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 49, 245-260.
- Sayın, N. ve Akbaşlı, S. (2018). İstanbul'un tarihi alanları. A. Karaman, K. Sayın ve A. Ateş (Ed.), *Türkiye'nin UNESCO değerleri ve turizm potansiyeli* içinde (s. 17-35). Eğitim Yayınevi.
- Sennett, R. (2018). *Ten ve taş batı uygarlığında beden ve şehir*. (T. Birkan, Çev.), Metis Yayınları.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2013). İstanbul'un ulaşımında deniz yollarının yeri ve önemi. M. Bayartan (Ed.), *Prof.Dr. Süha Göney: Hayatı, eserleri, Prof.Dr Süha Göney'e armağan* içinde (s. 137-163). İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Şensoy, I. (2018a). Müze temalı pullar. *Pttlife*, 19, 1-128.
- Şensoy, I. (2018b). Baklagiller ve tarihi çeşmeler pullarda. *Pttlife*, 16, 1-128.
- Tanışık, İ. H. (1943). *İstanbul çeşmeleri*. 1.Cilt. Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları.
- Taşkın, O. (2020). *Bir Valide Sultan yapısı Mısır Çarşısı ve restorasyonu 2013-2018*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ulutürk, B. (2010). *İstanbul'daki geç antik ve Bizans Dönemine ait dikilitaşlar'ın kent içindeki konumları ve geçirdikleri tarihsel değişim* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Uygun, E. (2017). Tarihe not düşen filatelik gelenekler. *Pttlife*, 4, 1-156.
- Vatanserver, D. (2017). Bâyezid Yangın Kulesi. *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 10, 143-159.
- Yardley, C. (2015). *The representation of science and scientists on postage stamps*. ANU Pres
- Yavaş, A. (2007). Anadolu Selçuklu Köşklerinin plan tipleri üzerine tespitler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(1), 203-227.
- Yavuz, M. (2010). August Carl Friedrich Jasmund ve mimari faaliyetleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 21, 187-209.
- Yavuz, S. (2005). *Haydarpaşa Garı ve çevresindeki yapıların tarihsel araştırması, askeri karakol ve muhacir misafirhanesi yapılarının yeniden değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Yıldız, M. (2011). Türk sivil mimarisinin en eski yapılarından Amcazade Hüseyin Paşa Yahısı'nın tarihi serüveni. *Türkiyat Mecmuası*, 21(1), 395-433.
- Yılmaz, H. F. (2013). Zeyrek Kilise Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44.Cilt, 377.
- Yücel, E. (1971). Büyükçekmece'de Türk eserleri. *Vakıflar Dergisi*, 9(9), 95-108.